

84(2Рос = Кара) 6

Кара, : 6620

А769

Аппаланы Билял

Д Ж А Ш А Ч Н Ч К Ю З Г Ю С Ю

АППАЛАНЫ Билял

**Джашауну
кюзгюсю**

Пьесала

Черкесск шахарны
2015 джыл

84(210с = Кара) 6-4

A 769

Кара: 6620

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАУЧНО-БИБЛИОТЕКА
ИМ. В. И. ДАВЫДОВА
ЧЕРКЕССКОЙ
ОБЛАСТИ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
ИЗДАТЕЛЬСТВО

ИЗДАТЕЛЬСТВО

ДЕПОЗИТАРИЙ

ЧЫГЪАРМАЧЫЛЫКЪ – ДЖАШАУ ТАМАЛЫ

Мындан талай джылны алгъа, 16 бетде басмаланыб Кисловодскеде чыкъгъан “Огни Кавминвод” деген региональ газетни (мен аны редколлегиясыны члениме) редакциясыны тилеги бла Аппаланы Добайны джашы Билялны юсюнден очерк джазгъан эдим. Ол 2008-чи джыл “Пером одушевляя мысль...” деген ат бла газетде чыкъгъан эди. Кеси да былай башлана эди:

“Редакцияда тюберге келишгенбиз. Заман джетимб келеди. Алай болса да, кесин танымагъанлыкъгъа, аны юсюнден кёб зат окъугъанма, кёб хапар эшитгенме да, бетден-бетге тюбешген сагъатда къаллай адамды экен, кесими къалай тутаргъа керекме, не сорууланы берсем келишир, дегенча оюмла эсими кючлеб, джюрюшюмю акъырын этдим. Мени сартын, халкъымы литературасы бла культураны уллу юлюш къошхан адамны джашау сынамы да, дуниягъа къарауу да, халиси да, энчи шартлары да кёбледен башхаракъ болургъа керекдиле. Ушагъыбыз къалай башланыр, не бла бошалыр? Тюзю, китабларын окъугъанма, пьесаларындан салыннган спектакллени талайына къарагъанма, джырларын эшите тургъанма, Черкесскеде республикан тетарда 70 джыллыкъ юбилейин белгилеген кёзюлеринде сахнада болгъан затны барын да телекамера бла алыб баргъандыла, алай касеталаны бирине да къарагъанма. Мен бек джаратхан джазыучу болгъаны себебли, аны бла байламлы материалланы джыя тургъанма. Муну барын да чертгеним, творчествосундан хапарлы болгъанымы билдирир

ючюндю. Джазаргъа тебрегенимде уа ала аз кёрюндюле. Не кёб болсала да, кесине тюбеб ушакъ этмей джазгъан адет джокъду. Эшитген хапарларымда, кёбчюлюк информацияда окъугъанларымда, справочникледе ангылашынмагъан, адам ишекли болурча затлагъа да тюбегенме. Аланы да ачыкъларгъа дурусду.

Бусагъатда уа мен таукел айтырыкъ, ол Ючкекен элде туугъанды, Къарачай шахарда устазла хазырлагъпан институтну филология факультетинде баш билим алгъанды, урунуу джолун область радиокомитетни редактору болуб башлагъанды. Алайдан, 1983-чю джыл, Москвада Горький атлы бютеудуния литература институтну баш курсларына окъургъа кетгенди. Къарачай-Черкесиядан биринчи болуб анда драматургиядан эки джыллыкъ курсланы бошагъанды. 1985-чи джыл джуртуна къайтханлай, ана тилибизде чыкыгъан газетни литература бла культура бёлюмюне башчылыкъ этерге чакъырадыла. Поэт, прозаик, драматург...

Кабинетни эшиги ачыкъ эди. Ичинде киши джокъ эди. Сакълайым деб, каридоргъа кёз джетдиргенимде, ышара-ышара, тири атлаб келген адамны кёрдюм. Кёзюм джетгенлей таныдым. Мен да аллыма атладым. Саламлашдыкъ. Кабинетге кирдик.

- Къарачайлыла келген адамгъа суусаб ичирмей хапар сормадыла, - деди. — Кечериксе, редакцияда ийнек тутмайбыз, кофе ичейик, — деб, экибизге да къуйду.

Кабинетни иеси кесин, къалай тутханына магъана бермей къойсанг да, бери адамдла аслам джюрюгенлерин, аланы къайсы бирине да Аппа улу, сый бере, джарыкъ тюбегенин ангыларча бир таза хауа, огъур шартла таныладыла. Аллай джерге уа гитче, уллу да суююб келеди, джумушун да тартынмай айтады. Джюрек ачыкылыгы къуру чыгъармаларында болуб да къалмай, кабинетини ичинде болгъан затлада да танылады. Кесине кимни да алай илешдире билген да насыбды, мени сартын...

- Сени юсюнгден Къарачай-Черкесияда, Шимал Кавказда, алгъынгы СССР-ни республикаларында да айтылыр, джазылыр ючюн къалмагъанды. Аны билеме. — дедим. — Тюберге иш этиб келгеними чурум уа, танышыргъа излепеними тышында да, кесим джашагъан Кисловодскени, башха курорт шахарланы, алагъа солургъа келген адамланы, Ставрополь крайны окъуучуларына энтда бир кере хапар айтыб, сени бла толу шагърей этсем, дей эдим. Талай соруум барды. Мен билгенден, сен творчество джолунгу поэтча башлагъанса. Назмула джазгъанны нек къойдунг?

- Джазыучулары союзунда, бу кабинетде да поэтле аслам тбешиучендиле. “Ол иги джазады”, “мунукъу къарыусузду”, “аны фахмусу сайды”, “бу тенгибизни уа акъылы терен тюлдю”, дегенча сёзле кёб айтыладыла алайда болгъанлагъа, болмагъанлагъа да. Даулашыуну тохтатыр ючюн былай айтыучанма: “Джашла, къызла барынгдан да мен акъыллыма. Назму джазыб онгдурмазлыгымы ангыладым да, къоюб олтурдум. Сизни алай этерге башыгъыз джетишмейди”. Бирле кюледиле, бирле чарлайдыла. Мен ангылагъандан, тутхан ишин 80-90 процентге баджарырма деб толу ышанмагъан, аны башламазгъа керекди, башлагъан эсе да къояргъа керекди. Бу озгъан 30-35 джылны ичинде талай назму бла талай джыргъа сёзле джазаргъа кюрешгенме ансы, поэзиягъа хазна бурун ургъаным болмагъанды...

Ол очеркими былайына детгенимде бир акъыл келди. “Джазгъанынг болса, бизге да кёргюзе тур”, - деген эди да, редакция бла да, КъЧР-де Джазыучулары союзу бла да байламлылыкъ тутуб турама, джыйылыулада, окъуучула бла тюбешиуледе да Билял бла, башха къарачай — малкъар джазыучула бла да бирге тюшген кёзюулерим болгъандыла. Бир китабыма редакторлукъ да этген эди. Быланы барын да айтханым, алгъынча болмай энди кесин иги таныгъанымы, творчествосундан да толу хапарлы болгъанымы

билдирир ючюндю. Аппа улуну юбилейине атаб бир зат джазаргъа аны бла таукел болгъанма.

“Къарачай” газетни редакциясында биягъы кабинет-де олтуруб ушакъ эте тебregenлей, телефонну къонгу-рауу къагъылды. “Редакторгъа кимле эселе да келген-диле, мени да чакъырады, кёб къалмам, - деди. Сора сейфинден, ичи тыкъ бир папканы алыб, меннге узатды да: - Сен меннге берлик сорууларынга муну ичинде къагъытладан джууаб табарыкъса. Архивими бир кесе-гин мында тутам...”

Папкада къагъытланы столну юсюне джайыб къарай тебregenимде, бир къаууму, айтыргъа автобиографиясы, творчество характеристикала, чыгъармаларыны тизими дегенча затла мен билгенле болуб чыкъдыла. Аланы ал-гъыннгы очеркимде да хайырландыргъан эдим. Андан бир юзюкню алайым.

“...Биял 12 китабны авторуду. Алада назмула, хапар-ла, повестле, очеркле, пьесала чыкъгъандыла. Китабла-ны экиси миллет айырыб эс бёлген романладыла. “Би-ринчи суюмеклик” къарачайча эки кере, орусча бир кере басмаланнганды. Белгили критик Байрамукъланы Нина-ны аны юсюнден рецензиясында быллай сёзле бардыла: “Замечательным достижением Б. Аппаева является то, что во всем, о чем бы он ни говорил, он достиг естествен-ности. Повествование ведётся без натяжки и надуманнос-ти-черт, которыми страдает пока карачаевская проза”. “Тауланы таргъыулары” деген роман ана тилибизде чыкъ-гъанды. Быланы тышында да бир эмда кёб актлы 20 пье-са джазгъанды. Къайсы жанрны къолгъа алса да, аны ким да магъана берирча джарашдыргъанына окъуучула сей-ирсинир ючюн къалмайдыла. Аны уллу фахмусуна шагъ-атлыкъ этген затла аз тюлдюле. Айтыргъа ол СССР-ни эмда РФ-ны Джазыучуларыны, журналистлерини союз-ларыны да члениди, Къарачай-Черкесияны халкъ джазы-учусу, Россия бла КъЧР-ны культураларыны махтаулу къуллукъчусу деген сыйлы атла берилгендиле...

Джазыучуну “Ата джуртума” деб, назмула бла “Боль-ницада” деген поэмасындан къуралгъан биринчи кита-бы 1964-чю джыл чыгъады. Аны ызындан “Эки сую-меклик” деген проза китабы окъуучуланы къолларына тюшеди. Башында чертгенимча, “Биринчи суюмеклик” деген романы бизни литературада джангы зат болуб къо-шулады. Анга дери детектив халда джазылгъан болмагъ-анды. “Къуджур адамла” деген бир актлы пьесаладан къуралгъан китабы да бу жанрда биринчиди. 1996-чы джыл кёб актлы пьесаладан “Джууукъ болугъуз” деген ат бла чыкъгъан китабны да биринчиге санаргъа бол-лукъду. Бу пьесаланы асламысы ара басмада орусчагъа кёчюрюлюб да чыкъгъан эдиле. Драма жанрда джазыл-гъанладан Къарачай-Черкесияны чегинден ётюб, кенг дуниягъа атлагъанла ала болгъандыла.

1970-чи джылдан башлаб Биял драматургияны ке-сини творчествосуну ёзеге этеди. Пьесалары сахнада кёргюзюлюб башлайдыла. Биз, джаш адамла, “Джууул-гъан шляпа” деген спектаклни театрда кёргенликге, ар-тда пленкагъа тюшюрюлюб, радио бла бериле башлагъ-анында, не ишибизни да къоюб, анга тынгылай эдик. Джаммотик, Алауганчик деген сёзле сатираны келечи-лерича, миллетни арасында кенг джайылгъан эдиле. “Юч ана” деген трагедия, “Алауганны уланы” деген са-бийлеге аталыб джазылгъан таурух, “Тыш адам” деген драма, “Алындыу суюсеклик” деген музыкалы комедия, дагъыда бирси пьесалагъа бизни шахарлада, элде, Къабарты-Малкъарда да мингле бла адамла суююб къа-рагъандыла.

1984-чю джыл Аппа улуну “Къызланы калай къачы-радыла” деген комедиясын орус драматургияны клас-сиги Виктор Розов кёчюреди. Ол сагъатдагъы уллу къралда “Современная драматургия” деб, литератураны бу жанры бла байламлы джангыз бир журнал бар эди. Къарачай-Черкесияда джазылгъан затладан биринчи болуб, бу комедиягъа ол журналда орун бериледи. Та-

лай джылдан авторну халкъыбызгъа кѣчгюнчюлюкде джетген къыйынлыкълагъа аталгъан “Дууала” деген трагедиясы бла миллет тетарланы хакъындан уллу статьясын да басмалайдыла журналда. “Дууланы” орус тилге белгили драматург Николай Мирошниченко кѣчюрген эди. Саулай да айтсакъ авторну 9 пьесасы орусчагъа кѣчюрюлгенди, аланы бары да журналлада бардыла, ара басмада чыкъгъан китаблагъа тюшгендиле, СССР-ни эмда Россия Федерацияны культура министерстволары къабыл кѣрюб, профессионал сахналада салыныргъа джиберилгендиле. 1986-чы джыл Чечен-Ингуш кърал драмтетар “Къызланы къалай къачырадыла” деген комедияны чечен тилде салады. Бу да, бизни авторладан башха субъектни сахнасында къараучулагъа кѣргюзюлген биринчи пьесады...

...Папкада театрладан келген телеграммала, режиссёрланы, башха тиллеге кѣчюрген адамланы, СССР-ни, РФ-ны культура министерстволарындан, джазыучулары союзларындан келген письмолары, дагъыда башха докумнетле кѣбдюле. Аппаланы Билял Къарачай-Черкесияда, ол джыллада биз Ставрополь крайгъа къарагъаныбыз себебли, анда да биринчи профессионал драматург деб бош айтылмагъанына шагъатла эдиле. РФ-ны эмда Абхазияны искусстволарыны махтаулу деятели, республикан къарачай театрны баш режиссеру Тохчукъланы Борис “Первопроходец” деген статьясында былай бегитеди: “Можно с уверенностью сказать, что первый профессиональный драматург КЧР и Ставропольского края Билял Аппаев является одним из видных деятелей возрождающейся культуры крачаевского народа”.

Энтда алгъынгы очеркимден юзюк: «КъЧР-де Джазыучулары союзуну Правлениесини члени, къарачай секцияны тамадасы, редакцияда къуллугъу да чыгъармачылыкъ бла байламлы болгъаны себебли, Къарачай-Черкесияны литераторлары бла да иш джюрютген, аланы джазгъанларын сюзюуню къурауну, джазылгъан затла-

ны къарачай, башха халкъладан окъуучулагъа да теджеуню кесини борчуна санагъанлай келеди. Ол къайгъысын этиб, Алма-Атада къазах тилде “Солнце над Домбаем” деген ат бла уллу китаб чыгъады. Анда джыйырмагъа джууукъ авторну хапарлары, гитче повестлери бардыла. Аланы барын да джыйыб басмагъа хазырлагъан, ал сѣзню джазгъан да Билял болгъанды. Къарачайны онглу адамларыны бири Эбзеланы Шахарбийни энчи китабы чыкмагъан эди. Ол керти дуниягъа кетгенден сора, пьесаларын, джырларын да архивинден алыб, джарашдырыб, китаб этиб чыгъаргъанды. Фахмулу джазыучу Байчораланы Магометни “Уллу Къарачайда” деб трилогиясы барды. Кеси сау сагъатда биринчи китабыны подстрочнигин этген эди. Аппа улу анга да жангыдан къараб, кѣчюрюрге орус джазыучу бла да келишиб, кеси редакторлукъ этиб, юйдегисини болушлугъу бла чыгъарыб, башха халкъланы окъучуларына саугъа этгенди. Озгъан отуз джылны ичинде миллетге белгили джазыучуларыбызны, литературагъа энди къошулгъан джаш джазыучуларыбзны къол джазмаларындан секцияда сюзюлмей китаб чыкмагъанны орнундады. Аланы хазна къалмай барын да окъутгъанды, энтда алайды. Секцияда къаралды деб, республиканы китаб басмасында чыгъарыргъа дурус кѣрюб, протоколгъа къол салгъан адам алай этмей болмайды...”

Аппаланы Билялны творчествосуну юсюнден айтылгъан, джазылгъан сагъатда “биринчи” деген сѣз аслам джюрюйдю. Анга да сейирсинирча тюлдлю. Къарачай литератураны бир къаум жанрларыны ал атламлары аны аты бла байламлыдыла. Керти фахму бир миллетни чегинде тохтаб къалмайды. Аны эсге алыб къарасакъ, башха халкъланы тин байлыкъларын ѳсдюрюрге да себеб болады. Билялны поэзия, проза, драматургия чыгъармалары къыркдан артыкъ тилге кѣчюрюлгендиле. Пьесаларын энчи алыб айтсакъ а, ала 38 тилде СССР бла Россияны 74 профессионал театрында салыннгандыла.

Айтыргъа, Къыргъызстанда, Украинаны эки театрында, Молдовияда, Башкирияда, Тегейде, Дагъыстанны талай театрында, Марий Эл республикада, Чувашияда, дагъыда башхалада, кесибизде да къарачай эмда черкес тилледе спектаклле болуб, халкълагъа кѣргюзюлгендиле...”

Папкада къагъытланы бир къауумуну юсюнден авторну комментариясы керек эди. Мен да аллайланы айырыб бир джанына салыргъа, кеси да келди.

- Табдынгмы соруларынга джууабла? - дей къайтыб келиб, орнуна олтурду.

- Табдым, алай а сени кесинге сорууларым да бардыла. Позия бла “чѣб юзгенме” дей эдинг да, быйыл “Джашауну ауушлары” деген китабынг чыкъгъанын эшитгенме.

- Аны сеннге бермеген шуайма, - деб столну яшигинден алыб, талай сез да джазыб меннге узатды. – Архивимде къалыб кетмесинле деб, алгъын джазылгъанланы, артда да анда-мында джаза тургъанларымы джыйыб, республиканы китаб басмасына берген эдим. Назмула да, “Атамы къабыры” деген уллу поэмам бардыла. Къарачай поэзиягъа юлюш къошарла, деб айталмайма, алай болса да, биреу окъумаса, биреу окъур...

- Папкада асыры кѣб зат барды, иги кесегине къарадым, бир къауумуну юсюнден сорлукъларым да бардыла. Бу къагъытда “Тауланы таргъыулары” деген романынг бла байламлы айтылгъаннга не къошаргъа боллукъса?

- Числосу да болур, ол къагъыт 2007-чи джыл джазылгъанды. Роман а 2006-чы джыл чыкъгъан эди. Къарачай литературада биринчи приключение китаб. Окъуучула аны махтаб газетге джазар ючюн къалмагъан эдиле. Сени къолунгда къагъыт а... Быйыл литература бла искусствода джетишимле этген адамлагъа ючюнчю кере КъЧР-ни Башчысыны саугъасы берилди. Мен да энди аллайлагъа къарагъан комиссияны члениме. Бу ишни башланнганы “Тауланы таргъыулары” бла байламлыды.

Ол басмадан чыкъгъандан сора республиканы “Халкъ Джыйылыуну” (Парламентини) къарачай депутатларыны бир бѣлеги “бу китабны бир джукъ бла белгилерге керекди” деб, КъЧР-ни Башчысына къагъыт джазадыла. Ол да тыйыншлыгъа санаб, къол салады. Артда оноулашыб, башха тилледе джазгъанладан да къошмасакъ, ушагъусуз болур деб, Башчы бегитген ачха саугъаны бешге юлешедиле. Алай бла башланды республиканы Башчысыны саугъасы берилиб.

- Джер-джерге чакъыргъан телеграммала, письмола бир кѣдюле. Алагъа джюрюб тургъан эсенг, джазаргъа заманынг да болмагъанды, дерчады...

- Пьесаланы юслеринден айтсам, аланы салгъан театрла премьераларына чакъырмай хазна къоймагъандыла. Шимал Кавказы республикаларында кѣргюзген сагъатларында бола тургъанма. Башха джерлеге баралмагъанма ансы, Совет Союзгъа, Россиягъа айланыб чыгъарча табыкъ бар эди.

- “Билял! Мы, артисти, Хмельницкого тетара Украины месяц гастролеровали в городах Казахстана с Вашим спектаклем “Как похищают красавиц”. В г. Караганде дадим юбилейный-сотый!-спектакль. Очень хочется, чтобы Вы приехали”. Анга баргъан болур эдинг:

- Огъай, алгъышлау телеграмма ийген эдим...

- Бу письмону юсюнден а не айтыргъа боллукъса: “Вашей пьесы “Невеста отца” “домогают” для постановки девять театров России, Украины и Узбекистана. Что будем делать? Редактор Министерства культуры РФ В. Федорова”.

- Талайында салгъанларын билдирген эдиле.

- Китаблада чыкъгъанларынгы юслеринден да айтсанг. Былайда француз тилде джазылыб, орусчагъа да кѣчюрлген бир письмо барды. “Мы ради вам сообщить, что “Антология драматургии Кавказа” вышла. Мы вам высылаем первый экземпляр, чтобы убедится, что книга дошла. Сообщите нам, пожалуйста о получении. Мы

Вам вышли еще экземпляры”. С уважением Анна Мариетан.

- Сёз “Атамы сюйгени” деген комедияны юсюнден барды. Француз тилде чыкыганды. “Ёрюзмекни уланы” деген таурух Белоруссияда басмаланган эди. Ара басмада китаблада биринчи болуб “Бобикле” бла “Председатели джашы” деген пьесаларым чыкыганды эдиле. Андан сора кесибизде кырачайча да, орусча да чыгъа тургандыла.

- Драматургия бла театры юсюнден Россияда, андан тышында да бардырылгъан конференциялагъа, семинарлагъа барып ючюн калмагъанынгы билеме. Ала да не затланы сюзе эдиле, нелеге кырай эдиле?

- Совет власты ахыр джылларында мен Россияны драматургларыны Советини члени эдим. Ол себебден аллай джыйылыуулагъа чакырмай кыймай эдиле. Сёз ючюн, “Драматургия бла джашау”, “Миллет драматургияны бусагъатда болуму”, “Театрланы бююнню проблемалары”, дагыда былача темалагъа кырал эдиле. Семинарла уа кесибиз джазгъан затла бла байламлы эдиле. Бир актлы пьесалагъа хар джыл сайын Латвияны тенгиз джагъасында кылабыз Дубултада бола эди. Кавказдан мени чакырыуучан эдиле. Анда 13 кере болгъанма. Саулай Совет Союздан 20-25 адам келиучен эди. Бир айгъа джуукъ заманны ичинде, чакырырны аллы бла Москвада уллу драматургла кыраб, таб кёрген пьесаларын джарашдырып берирге тюше эди. Кёб актлы, джазыла тургъан пьесаларын бошаргъа джораланган семинарла Ялтада, Пицундада, Москваны тегерегинде джазыучулары, актёрлары творчество юлеринде бола эдиле. Алагъа да чакырыуучан эдиле. Министерстволандан, театрладан, издательстволандан джууаблы адамла бизни бла болуб, джаратхан чыгъармаларын алып кетиучен эдиле.

Былайда бир айтырым: пьесала кыйда да, кычан да дыкгыдыла. Литературада эм кыйын жанр драматургии

яды да, джазыучула аны бла кюреширге хазна излемейдиле. РСФСР-ны джазыучуларыны джетнчи съездлеринде (мени да мындан делегат этиб ийген эдиле) ол кемликни юсюн кёб айтылгъан эди. Москвада баш литература курсада 40 адам бар эдик. Аладан драматургла кыруу 5 эдик. Театрла пьесаланы излегенлей турадыла.

- Аллай письмола былайда да бардыла. Дагыстанда Цадасы атлы музыка-драма театрыны литература бөлүмюню тамадасы Н. Абдурахманова джазыб турады. “Просим Вас, ставить нас в известность, над чем вы работаете сейчас, что у Вас нового? Если не затруднит Вас, пришлите нам аннотацию на пьесу “Человек со стороны”.

- Аны джарашдырып иелмегенем, алай а ол театрда башха эки пьесамы салгандыла...

... Арт джыллада миллетибизни сыйлы адамларыны юслеринден “Халкыны кыанатлары” деб эки китабны басмалаганды. Орусча “Первая любовь” деген романы, “Поздняя любовь” деген назму китабы, кёб актлы пьесаладан кыуралгъан “И так бывает” деген китабы чыкыганды. Литератураны бу жанрларыны барында да былай джетишимли болгъан, мени сартын хазна адам джокъду.

“Кыатын алмазгъа ант” деген пьесасыны юсюнден да талай сёз айтмай кыоялмайма. Аны, юч джылны мындан алгъа, республиканы кырачай театры салгъан эди. Кёблеча, мен да ол комедиягъа бек сюйюб кырагъан эдим. Спектаклны музыкасын да автор кеси джазгъан эди. Белгили режиссерубуз Тохчыкъланы Борис аны ала-мат салгъанын айта эдиле кырагъанла. Театрны актёрлары да уллу фахмуларын кёргюзген эдиле. Башланганындан бошалгынчы залдагыла кюлюб, харх этиб, харх уруб турдула. Республиканы культура джашауунда аны магъанасын энтда айтадыла адамла. Кыабарты-Малкыарда гостролгъа баргъанларында да, алай сый бергенлерини юсюнден газетде окыгъан эдим. Бусагъатда

“Атамы суйгени” деген пьесаны салыргъа хазырлайдыла. Ол да музыкалы комедия боллукъду. Джырланы музыкасыны асламысын Билял кеси джазгъанды, къалгъанлары халкъны музыкасына келишген назмуладан къурагъандыла.

... Кёбге созулгъан ушагъыбызны аягъында бусагъатда не джазгъанын, къалай джазгъанын сордум.

- Бу кюнледе “Толгъан муратла” деб бир пьесаны джазыб бошадым. Джангы башлагъан джугъум джокъду. Энци китабларым энди 16 бардыла. Джазгъан а ишлеген джеримде джазама солуу кюнледе, отпускамы заманында, не да бошуракъ болсам. Юйде джукъ джазгъанма, деб билмейме. Ол юреннген джериме тартыб турады.

- Бош заманында неге джарайса?

- Радиокомитетде, редакцияда къуллугъуму, джазгъанымы да айтсам, ёмюрюмю эки сменаны ишлеб, ашырыб барама. Джылы заманлада дачада урунургъа ёчме. Мадарыма кёре окъуучула бла тубешиулеге барама. Джарыкълыкъ-культура ишлге да къошулургъа керек болады. Танышла, тенгле кёбдюле. Бирер чурум бла джыйылсала, чакъырмай къоймайдыла...

Энци джашауундан, юй-турмуш болумундан соргъанымда, бетини джарыгъанындан ол джаны бла рахат болгъанын ангыладым. Алай а таулулада сабийлерин, бийчесин махтагъан адет джокъду. Билял да аланы юслеринден хазна джукъ айтмады. Алай а, туудукъларына джетгенинде, аланы бешисин да бирча суйгенин билдире, талай кюнню кёрмей туруб тансыкъ болгъанча, сёлешди.

ЧОТЧАЛАНЫ Алла

РФ-ны Джазыучуларыны эмда Журналистлерини союзларыны члены.

Чечен тилде салынган «Къызланы къалай къачырадыла» деген спектаклни афишасы.

Къарачайча салынган сабий спектаклни афишасы.

Къарачайча салынган спектаклни афишасы.

Кара.: 6620

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
им. Х.Б. Байрамуковой

Черкес тилде салынган «Чакъырылмагъан къонакъ» деген спектаклни афишасы.

Къарачай тилде салынган спектаклни афишасы.

Къарачай тилде салынган спектаклни афишасы.

Черкес тилде салынган «Къызланы къалай къачырадыла» деген спектаклни афишасы.

Табасаран тилде салынган «Атамы сюйгени»
деген спектакль сахнада.

Аппаланы Билял къарачай театры худсоветинде
джангы пьесасын окъуйду.

Къарачай театрда «Къызланы къалай къачырадыла»
деген спектакль сахнада.

«Къатын алмазгъа ант» деген спектаклде ойнагъан къарачай актёрла Малкъарда гастролланы кёзююнде.

Чуваш кърал театрда салыннган «Къызланы къалай къачырадыла» деген спектакль сахнада.

Горномарийск кърал театры актёрлары «Элчи Дон Жуанла» деген комедияны премьерасындан сора.

Башкир кърал театры сахнасында «Къызланы къалай къачырадыла» деген спектакль.

Къатын алмазгъа ант

Комедия

ОЙНАГЪАНЛА:

Хусей – чам аты Багуш, 29 джылда.

Артур – чам аты Мырды, аны хонщусу, 28 джылда.

Фатима – Артурну юй бийчеси.

Ахмат – чам аты Кардан, гаражны механиги 27 джылда.

Анзор – колхозну джангы председатели, 50 джылда.

Аза – аны джетген кызы.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Биринчи сурат

Энци юйню бир бёлмеси. Хапчюк - зат болуб хазна джукъ джокъду. **Хусей** столну джанында олтурады. Не эсе да бир уллу сагъышы болгъаннга ушайды. **Ахмат** киреди. Къолунда дипломаты барды. Анга **Хусей** башын да кёлтюрмейди.

Ахмат. Кёсеу башча турамыса?.. (*Хусей джууаб бермейди.*) Туура былай оюлуб къалма, андан аман затла да боладыла... (*Туурасына олтурады.*) Багуш, эшитемисе?

Хусей. Болмайдыла. Андан аман болургъа мадары да джокъду... (*Ауазын кёлтюртюб.*) Джан тенгибизден бошадыкъ. Аманны андан сора башында ракетасымы барды?.. Сау юч кюн, ол бизни арабыздан кетгенли. Болуб бошалгъан затха ийнаналмайма, мен тели. Кардан,

ма былайда бизни бла олтуруб... (*Бош шиндикни кёр-гюзеди.*) Тюз бусагъатда юйден чыкъгъанча болуб турама. Ий бизге бу бушуу нек келди? Былай ачытырча Аллахха не хата этген эдик? Кимни юйюн къурутхан эдик? Кимни...

Ахмат. Багуш, менден бошадынг. Тохтаб къал! Алайсыз да джюрегим джаныб барады... (*Джылагъанча этеди.*) Мени башыма, акъылыма, оюмуна сыйынмагъан бир зат болду. Сен бир кёл этерменг, деб келген эдим. Былай къарамалыб тургъанынгы билсем, келлик тюл эдим. Чыдайыкъ, этер мадар джокъ. Мырдыны эсге тюшюре, джюзюшер грамм атайыкъ... (*Дипломатындан бир шыша чыгъарады.*)

Хусей. Ой сен амандан атхын. Ары джашыр! Муслиманла ёлгенни аракъы бла эсгермейдиле. Аллахны чамландырма...

Ахмат. Алай чорт кесме. Мен да суюуб этмейме. Бу къыйынлыкъгъа бир себеб болса, деб этеме. Амалсыздан этилген терсликни, кечиучю Аллах кечер. Къабаргъа джугъунг бармыды? (*Юч рюмка бла тарелкада бир затла келтиреди.*) Бир кесек эс джыйсагъа, насыб болуб... (*Юч рюмкагъа да къуяды. Бирин ол бош шиндикни туурасына салады. Экисин экиси аладыла.*) Айт!

Хусей. Мен айта башласам, сарнаб тебрерикме. Джюрегим алай такъыр болуб турады. Кардан, иги тенгимча, сен айт!

Ахмат. Аламат джаш эди, хариб. Халал, джарыкъ, таза иннетли, кимге да игилик излеген адам болуб кетди. Джыргъа усталыгъы, ариу тепсегени, къайсы бирин айтайым... Кёб джылланы бизни гитче компанияны ёзеге болуб турду, гюнахы къурлукъ. Кетди, амал джокъ, чыдаргъа кетекбиз. Джатхан джери исси болсун, джумушакъ болсун, кёлюне джетсин...

Хусей. Тохта!.. Аллай бир ариу сёзню нек айтдынг? Аллай бир игилик нек теджединг? Ол бизни джерге къаратханды, сатханды, айтдырмай къоймай эсенг...

А х м а т. Мен адетдеча этеме. Къорагъан адамны юсюнден аман айтыргъа джарамайды. Къауданнга от тюшгенча къабыныб тебреме да, тынгыла!.. (*Артур босагъадан атлайды. Была аны кърмейдиле. Ол а кымсыз болуб тынгылайды.*) Бу дуняда насыбы...

Х у с е й. Ол бизни бла бирге сагъатда...

А х м а т. Хо. Ол бизни бла бирге сагъатда насыбы, анда да сакълансын, Мырды кыйынлыны... (*Алгъы бурун экиси да рюмкаларын ол иесиз рюмкагъа къагъышдырадыла, андан сора бир-бирлери бла. Ичедиле. Ахмат дагъыда къуяды.*) Закуска къабмагъанлай энтда бирерни агъызайыкъ. Татыуун ангыламадым.

Х у с е й. Агъызайыкъ. Алай болса да сеннге менден эсе тынчды...

А х м а т. Нек айтаса алай? Аны эшитген керт да демеймиди. Ол харибни сенден да бек сую эдим. Айтдырмай къоймай эсенг...

Х у с е й. Билеме. Алай а ол мени къабыргъа хоншум эди. Кече, кюн да бир – бирибизни кърюб, къарнашлага джашагъанбыз. Бу къоранч аны ючюн тийди меннге эки къат ауур. Ма бусагъатда да босагъамдан атлар деб, умутчу болуб турама. Ары кетген бери къайтмагъанын билеме. Андан ёмюрлюкге айырылгъаныма ийнаналмайма... (*Эшик таба кёз джетдиреди. Артурну къреди. Энди аны Ахмат да эслейди.*) Андан арысын айтама десем, хыны сёлеширикме... (*Артур ышыра-ышара ала таба атлайды. Была ол джетгинчи анга аталгъан рюмкагъа кыгъышдырыб ичедиле. Артур да ол рюмканы алыб агъызады.*)

А х м а т. Не джашыруу, биз аны юсюнде бек джангылгъанбыз. Болмагъан зат...

Х у с е й. Хыйлачы болгъанын кеч ангыладыкъ...

А х м а т. Тюлкюча, де да къой. Аллайла бизни огъай Аллахны да алдарыкъдыла. Башдан – тюбден кириб, ариуню басыб, халал тенгигизме деб, къатышдырыб къойду...

Х у с е й. Ай алгъаракъдан бир билге эдик алай болгъанын. Къобан джанында бусакъ терекге асыб къояр эдик...

А х м а т. Кесини да аякъларындан...

Х у с е й. Быллай кёзюуде табалагъан иги тюлдо, биз асмагъанлыкъгъа, асылгъандан да бытдыр болду. Итлиги башына джетди... (*Артур кесини рюмкасына аракъы къуюб ичеди.*) Мени джюрегими джаргъан, аны ахыр джолуна ашыргъаныбызды. Нек баргъан эдик алайгъа?

А х м а т. Эшек мыйы ашагъанбыз. Аны бла баргъанбыз ансы, нек баргъанбыз. Не болду эсе да къутулдукъ, ол алтыхырдан. Анга къууанайыкъ...

Х у с е й. Ол айтханынг да барды, алай а мен... Мен ичимдегин айтмай болмайма. Кёлюмдегин тёмесем, тарс деб джарылыб къаллыкъма. Аллай хыйлачыны, аллай сатлыкъны, аллай антсызны...

А р т у р. Джашла, ичигизни тёмдюгюз. Энди айтыр сёзюгюз да къалмагъанды...

Х у с е й. Кардан, сен джукъ эшитдингми?

А х м а т. Бир тюрлю болдум. Къулагъыма келди, деб тура эдим. Сен да эшитдинг эсенг... Тоба - тоба... Ол харибни ауазы бла байчи сёлешди...

Х у с е й. Аллах сен сакъла. Ол игиликге тюлдо. Ары къара, рюмканы ичи бошду. Бу кёлекгеми джалады рюмканы? Кёлекге аракъы ичген... Аракъы ичген кёлекге...

А х м а т. Кёлекге алкаш болургъа боллукъду. Сёлешген кёлекге уа къайдан чыкъды?

Х у с е й. Билмейме. Суурала окъу. Кетиб къалса уа...

А х м а т. Я зи биллях ырахман ыраххым...

А р т у р. Келме къоюгъуз, джашла, къулагъым сиздеди... (*Кюледи.*)

Х у с е й. Кюле да биледи, пасыкъ... (*Столдан туруб арлакъ джаллайды.*) Кёлекге кюлген этеди. Бу къалай болду?

А х м а т. Багуш, не этебиз?.. (*Суураланы шыбырдай, ол да арлакъ кетеди.*) Муну тас болур акъылы джокъду. Шайтанла, джинле, кёлекгеле дууа окъусанг къорайдыла. Къарт анам алай айта эди...

Х у с е й. Энтда окъу... Тюрлене тебрегенди. Къашына - башына къара...

А х м а т. Окъуюм...

А р т у р. Ой сиз эшекча окъугъуз... Керт да дегеннге къызыб къалдыгъыз да.

Х у с е й. Кардан, былай болмайды. Хыны этейик. Кёлекге, къора былайдан! Тас бол! Дженгил кет!.. Ачыулана башлады... (*Артур экисине къынгыр къараб турады.*) Кел къачайыкъ. Тебсе табсыз болур...

А х м а т. Хо, къачарса кёлекгеден? Аны скоросту уллу болады. Терезеден секирейик...

Х у с е й. Ариулукъ бла кёрейик... Мырды, биз сени бек сюебиз, джаныбызча кёребиз. Сен биртда ариу, биртда иги джашчыкъса...

А х м а т. Келегинге бек къуандыкъ. Энди бар, иги сабийча. Сени сакълагъан барды. Хайда, джолунг мамукъдан...

Х у с е й. Сен энди былайгъа келме, урушур. Былайда адамла олтурадыла, сен кёлекгесе. Кел, ашырайым... (*Къатына барады.*)

А р т у р (*аны бир джанына тюртюб, ёрге турады.*) Сизни адамгъа санагъан, мен да адам тюлме. Джашарма сизсиз да...

А х м а т. Ачыуланма. Акъыллы кёлекге алай этмейди. Бар! Даж – даж де да, атла...

А р т у р. Кесинг атла, къайры суйсенг ары. Энди сиз меннге джокъ, мен сизге джокъ. Чёб юздюм... (*Эшикни къаты уруб, чыгъыб кетеди.*)

Х у с е й. Алан, оздурубму ийдик?

А х м а т. Эркишини бир сёзю болургъа керекди. Аны Насра Ходжа хариб да айтханды. Шампан пробкача бу чартлаб чыкыгъан къалай этди? Билесе...

Х у с е й. Билеме. Къатын алды.

А х м а т. Бир джылны мындан алгъа къалай келишген эдик?

Х у с е й. Ючюбюзден бирибизге отуз джыл толса, барыбыз да бир айда юленирге. Ортанчы уа Мырды эди.

А х м а т. Ол да кесинден чыкыгъан эди. Биз, алкъын заман барды деб, быстырбаш сайламай турдукъ. Ол а этерин этди да, сизге сокъур чибин, деди да къойду. Керти тенг алай этмейди.

Х у с е й. Амалсыздан этди. Анга деб, мени къатымда ишлеген юлери, юч джылны хадаус къалыб турады. Гитче къарнашы отоугъа кирирча болгъанды. Аны гитчеси да муну сакълаб, къалыб кетерге тебрегенди...

А х м а т. Мен аны барын да билеме. Бизге айтмай нек юленди? Айтса, антыбызны экинчи бёлюмюн бузмай, биз да бу айда бирер быстырбаш келтирлик эдик...

Х у с е й. Ол терслик юсюндеди. Аны ючюн мынга джашау бермезге керекди...

А х м а т. Биз юленнгинчи аягъы басханны кёзю кёрмесин, не?

Х у с е й. Тюз ангылагъанса. Ол иш башланды, дейик.

А х м а т. Бу башланган башланган тюлдю. Къатыракъ болургъа керекбиз. Саулай эл аны хыликге этиб, ызындан кюлюб турурча болсун...

Х у с е й. Тохта! Дынг бол! Чункъул башыма бир акъыл келгенди...

А х м а т. Ма джангылыкъ десенг джангылыкъ...

Х у с е й. Ишни артха салмайыкъ. Сен хазырмыса алгъа дегенлей туруб къалыргъа?

А х м а т. Огъары аякъгъа мингнген тапанчагъа сана...

Х у с е й. Сиздан джашырыб тургъан эки шышам барды. Бир мал къанатыб, Мырдыны къонакъгъа чакъырабыз.

А х м а т. Ол не дерт болду? Дертни алай джетдирмейдиле.

Х у с е й. Кардан, ариулукъ бла дерт къайтаргъан кюлкюню да кюлкюсю болады. Былай сылаб, сыйпаб, къозу тил бла сѣлешиб...

А х м а т. Ангыладым. Къойну къайдан алабыз? Сенде джокъ, мени къойларым джайлыкъда...

Х у с е й. Мырдыдан аллыкъбыз. Ишни ара багъана-сы олду.

А х м а т. Сен Багуш тюлсе, акъыл токъмакъса...

Х у с е й. Сау бол! Тюнене Мырдыны атасы он къой бла бир ийнекни сюрюб келди. Аланы мынга юлюшге бериб кетди.

А х м а т (*терензеден къарайды*). Чыракълары джукъланнганды. Джукъламай эселе да, малла къайгъылы тюлдюле. Ким не этерин айт! Башлайыкъ.

Х у с е й. Къойну къабугъун аласа. Ненча минут береме?

А х м а т. Онбеш – джыйырма минут...

Х у с е й. Он!.. Баулары юйню ол джанындады. Бери келтириб, мени юйюмю бу джанында сояrsa. Алайгъа бу бѣлмеден жарыкъ иги урады. Мен башха затланы хазырлайым. Аны да мен чакъырырма...

А х м а т. Къутуруб кетгенин кѣрдюнг. Келмезге да болур.

Х у с е й. Ол мени ишимди. Сен ашыкъ... (*Ахмат кетеди.*)

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Столда иги кесек зат барды. Х у с е й кухнядан саблы таба бла къуурулгъан этни келтириб, столну арасына салады. А х м а т да андан чыгъады.

А х м а т. Джаш мал кѣюрюнеди. Чоюндагъы да дженгил бишерикди. Мен кѣмюгюн алайым, сен сѣлеш, ѳгюз ие турма да... (*Кухнягъа кетеди.*)

Х у с е й (*телефоннга узалады*). Фатима, сенмисе?.. Кечеми дейсе?.. Билеме кече болгъанын. Айыб этме, амалсыздан джукъунгу буздум... Артур бир бек керекди...

Уят, иги келинча... Мырды, къулагъымдан бошадынг, неге къычыраса алай. Дженгил бери джет, Кардан тына турады... Нелени джаншайса, аллай зат бла адам ойнамайды... Билмейме не болгъанын. Къатынынга айтма, джылаб дунияны юсюбюзге джыйса, джунчурбуз. Дженгил болушлукъгъа да сѣлешгенме, джете болур. Къымылда!

А х м а т (*къолларын сюрте чыгъады кухнядан*). Не дейди?

Х у с е й. Келеди. Чоюн къайнай болур?

А х м а т. Бек залим къайнайды. Аз ачыуланмаз.

Х у с е й. Энтда кѣб кере ачыуланлыкъды, ѳкюннюк-дю.бизни Артурчик.

А х м а т. Кѣрдюнг аны эсибизде болмагъанлай этгенин... Чоюннга энтда бир къарайым... (*Кетеди.*)

А р т у р (*чабыб киреди*). Не болгъанды? Къайдады?

Х у с е й. Алкъын мындады... Былай неметди да... Неметгени да алай болду...

А р т у р. Не неметгеннге къалдынг... Ёле турады дей эдинг да...

Х у с е й. Ёлюб да бошамагъанды... Къолай тюлдю. Не эсе да башы тюрлениб къалды. Сора биз...

А р т у р. Ичегини созгъанча неге созуб барса? Айт, айта эсенг...

Х у с е й. Биз былай оноу этгенбиз...

А р т у р. Оноууугъузну башынга уру!..

А х м а т (*кире келиб бу айтханын эшитеди*). Мырды, алай айтма...

Х у с е й. Оздуруб ийгенибизни ангылаб...

А х м а т. Бизни арабызда кѣлкълдылыкъ болмасын. Анга орун джокъду. Ант этеме...

Х у с е й. Ма, Кардан тенгинг, къурманлыкъ этиб джарашайыкъ деб, юйюнден эм семиз къойну келтириб кесгенди. Олтур. Иерик тюлбюз. Тенглебиз, тенглей къалайыкъ.

А х м а т. Ючюбюз айырылмай, сиам эгизлеча, айландыкъ. Аны ючюн “Три мушкатера” дей эдиле. Юче-

уленден экеулен кьалгъаны ауур тиеди. Миллет да ан-
гыларыкъ тюлдю...

Х у с е й. Джюрегим алай такъыр болады, алай такъ-
ыр болады... (*Кёзлерин сюртеди. Артур шиндикге ол-
туруб, бир рюмка аракъыны ичеди.*) Ол огъай, Кардан-
ны хомхоту да джыланча кёрюнеди... (*Артур этден
ашайды.*)

А х м а т. Мырды, сен бизге хауача, сууча керексе...

Х у с е й. Акъылыбыз, эсибиз, джаныбыз - къаныбыз
да сенсе. Аны бу кюнледе билдик. Биз а сени эсинге да
келмегенбиз...

А р т у р. Келмегенсиз, келлик да тюлсюз. Сизни
орнугъуз дурдомдады. Ары да аллыкъ болмазла...

А х м а т. Къайда десенг, анда болайыкъ. Ючюбюз да
бирге...

Х у с е й. Кардан, Мырдыгъа биз да кьошулайыкъ. Бу
суумаз... (*Рюмкалагъа къуяды.*) Таба уа суургъа боллукъ-
ду...

А х м а т. Энди туююшюр къан алыб турма. Бетинге
да бир джылыу урдур...

А р т у р. Мен сизни джан тенглериме санаб келсем,
сиз а чыгъана болуб...

А х м а т. Тюз ангыладым эсем, бизни бласа...

Х у с е й. Мен да алай ангыладым. Сора къыз кёре да
бизни бла барлыкъса, кечеги тойлагъа да бизни бла
джюрюрюксе. Алаймыды?

А р т у р. Огъай. Энди мен сизнича салагаладан тюл-
ме. Алдырыгъыз муну.

А х м а т. Алайыкъ. Сен тиширыу кьоллу болгъанынг
ючюн ичерик тюлбюз, аны сакълай эсенг...

Х у с е й. Биз джангыдан кьошулгъаныбыз ючюн
ичейик...

А х м а т. Джаша да кьал! Къатынла, къызла бизнича
джыгыралагъа, бизнича илячинлеге чырмау болмаз
ючюн ичейик!.. (*Ичедиле.*)

А р т у р (*рюмкалагъа къуяды.*) Энди мен айтайым...

Мен джангылдым, терс болдум эсем, аны тюзетирге ке-
рекди...

Х у с е й. Къачан да асыл адам эдинг, сау бол!

А х м а т. Багуш, сен иги ангыламадың муну. Бу къа-
тынындан айырылыб, бизге кьошулады...

Х у с е й. Ур-р-ра!

А р т у р. Огъай, сизге къатын аллыкъма. Амин!..
(*Ичеди.*)

Х у с е й (*закуска къаба*). Бир – эки айны сеннге
къарайыкъ. Ол кёзюуге сууагъашча бюгюлмесенг, бу сёз-
ге къайтырбыз. Рахат джашар ючюн! Эркинлик ючюн!..
(*Ичедиле.*)

А х м а т. Тиширыулагъа алданмай, биз экибиз со-
слан къаялача бигиб турайыкъ...

А р т у р. Энтда бирчик тартайыкъ. Я Аллах, биз бу-
сагъатда этин ашай тургъан кьойну иесин узакъ ёмюрлю
эт! Насыблы эт!.. (*Ичедиле.*) Энди тынчайыкъ. Тамбла
иш кюндю... (*Ёрге турады.*) Унутуб кете эдим... Кьойуму
терисин эртденбла юйге узатырсыз... (*Кетеди.*)

Экинчи сурат

Сахнаны онг джанында Х у с е й н и юйюню бир кесеги
кёрюнеди. Андан арлакъда да башха юйню къабыргъасы. Ол
къабыргъада уллу ватман къагъыт тагъылыбды. Аны юсюнде туш
бла этилген сансыз - санаусуз тюрюлю-тюрюлю сызла, суратчыклагъа
ушагъанла да бар. Къагъытдан бир джанына аз джаллаб,
къабыргъагъа тирелиб скамейка. Аны юсю ууакъ - тюек
запчастладан толу. Берлакъ да эки эски шиндик. Х у с е й ол сызлагъа
къоша, кьората, джалгъай турады. Скамейкада деталладан алыб, ала
бла да тенглеширеди.

Ол юйден Ф а т и м а чыгъады.

Ф а т и м а. Иш кьолай болсун!

Х у с е й (*эшитгенликге эси кенгdedи*). Эртден ашхы
болсун!

Ф а т и м а. Не бла кюрешесе? Бу кьагъытха да быллай бир зарауатлыкъ джетдирме.

Х у с е й (*энди бурулады анга*). Машинагъа джангы мотор излейме. Ма бу сызланы джарашдырсам алама боллукъду. Бензин он кереге аз кьорарыкъды. Андан сора да иш кёбдю. Машинала суу бла джюрюрча этерикме.

Ф а т и м а. Муратынга джет! Алай а суу бла джюрюген машина... Къайдам... (*Хусей ол къатында болгъанын унутуб, не эсе да бир темир кесекни алыб, кьагъытына джууукъ тутуб, сынаб къарайды.*) Суу бла джюрюген машина... (*Башын чайкъай, джаллай тебрейди.*)

Машина келиб тохтагъан таууш. А р т у р арбазгъа киреди.

Ф а т и м а. Бу бир тюрлюле сёлешеди...

А р т у р. О, кьой – кьой, Багушну не айтханы, не башы. Кёбден бери да чардагъы табсызды.

Ф а т и м а. Хы, сен а кертда дегеннге...

А р т у р. Ол ачыкъ затды. Чардагъы тайышмагъан, багушлада темир кесеклени джыйыб айланмайды. Тюрлене тебрегенли талай джыл болады. Былтыр джууукъ – тенг билгичлеге, врачлагъа элтиб къаратхан эдик. Болмады. Заманны оздургъан кёре эдим. Энди уа теренге кетиб барады. Подругаларынга – затха айтыб кьойма. Сёз джайылыб кетерикди. Биз джашырыб кюрешебиз.

Ф а т и м а (*къайгъылы*). Адамгъа кьоркъуу бармыды? Бизге дейме. Бир арбазда, кюнде – кечеде тюбейбиз...

А р т у р. Бусагъатда кишиге мыллык атарча кёрюнмейди. Ышанырча уа тюлдю. Сакъ болургъа керекди... Саламлашхан кибик этейим... (*Бу Хусей таба атлайды, бийчеси юйге киреди.*) Ассалам алейкум, Багуш!.. (*Хусей магъана бермейди.*) Сени бла саламлашама...

Х у с е й. Эртденбла салам да бермей, турсунмай озгъан эдинг...

А р т у р. Ууакъ – тюекле биринчи берирге керекди-

ле меничагъа салам. Сен бир кьургъакъ кьаура, мен юйдегили адам. Арабыз джер бла кёкчады. Алай болса да хоншумса да, бир – бирде сеннге эс бёлеме. Эртденбла уа.. Сен болмагъан тенгизлени толкъунларында чайкъала эдинг. Джазыкъсыныб кетген эдим.

Х у с е й. Мырды, сен сай адамса. Ол суубашынг да маджалды сенден. Ишинги аягъы къалай боллукъду, деб сорургъа ангы джетди.

А р т у р. Бийчеме суубаш дегенинге тёзмезге боллукъма...

Х у с е й. Суубаш болмаса, сеннге келлик тюл эди. Къуджур кинола келтириб, башыбызны кьатышдыраса. Андан сора джукъдан хапарынг джокъду. Мен а карбюраторну джангыдан эте турама. Энди бар, полланы джуу, ушхуур этерге кьатынынга болуш. Мени да ишимден бёлме.

А р т у р. Аланы ол кеси этеди...

Ф а т и м а (*челеги бла чыгъады*). Артур, суу келтир. Къымылда...

Тюлкюча ышара Х у с е й ватман кьагъытына бурулады.

А р т у р н у халы бузулуб, юй бийчесини кьатына барады.

А р т у р (*хыны*). Мени бетими нек джояса?

Ф а т и м а. Мен? Сени бетинги?

А р т у р. Хо. Сен мени бетими... Алайсыз да болмагъан хапарла чыгъарыб айланадыла...

Ф а т и м а. Оу, мен джарлы, не хапарла?

А р т у р. Мен сени аякъларынгы джууама, ич кийимлеринге итиу урама, сен диваннга сыртынгдан тюшюб телевизоргъа къарай, мен да хант этиб алайгъа элтеме, полланы джууама, пилосс кьолумдан тюшмейди, дагъыда аймагъанлары джокъду. Сен а, сабийге айтханча, дженгил суу келтир, дейсе. Бу суймегенлени табасы этме...

Ф а т и м а. Мен аланы ауузларын джабайым. Мындан башлайым...

А р т у р. Стоп! Джукъ айтсанг – ёртен салдың. Къайыр итлеца юсюбюзге атылыб къаллыкъдыла. Араны кесим айырырма. Юй джумушунга къара. Ол ишледе энди менден хайыр джокъду сеннге. Кинофильм келтирирге шахаргъа кетдим... (*Къысха бурулуб, арбаздан чыгъады.*)

Эрини айтханлары ауур тийген Ф а т и м а, бир кесекни мыдах сюелиб, Х у с е й г е да къынгыр къарай, суу алыргъа кетеди.
А х м а т келеди.

А х м а т. Багуш, бир да къуруса солуу кюнде бир къой бу дыгаласны.

Х у с е й. Джукъдан хапарынг джокъду, алай а атынг мехникди. Бир къарайым, болушайым де, джаншама да.

А х м а т. Миллет сени да хилекге этсин, ызынгдан кюлсюнмю, дейсе?

Х у с е й. Миллет къарангыды. Аны ючюн этеди алай. Ким не тартханы узаймай белгили болур.

А х м а т. Алай боллугъун сакъларгъа заман джокъду. Бу къагъытынгы пара – чара этейим да...

Х у с е й. Тийме!... (*Аны тыя.*) Алынма!

А х м а т. Сора кел, къайры болса да барайыкъ. Бу тюрлю джашауда чириб къалабыз. Кёз ачайыкъ, оюннга, кюлкюге къошулайыкъ.

Х у с е й. Айтханынг да магъана барды. Мырды шахаргъа кетди.

А х м а т. Ызындан барайыкъ. Машинангы джерле.

Х у с е й. Тохта! Мени башыма, Архимедни башына келмезча, бир оюм келгенди. Ары бармагъанлай тындырайыкъ ишни. Кел юйге!... (*Кетедиле.*)

Суу алыб келеди Ф а т и м а. Къабакъ эшикни къатында бир ариу къызны кёрюб тохтайды. Бир – бирине джити къарайдыла.

Ф а т и м а. Аза!.. Азачка, сенмисе?

А з а. Фатима!.. (*Къучакълашадыла.*)

Ф а т и м а. Тохта! Тюшюмдеми кёреме, тюнюм-мюдю?

А з а. Къайда, бир иги къарайым... Алгъындан да ариу болгъанса. Эрге чыкъгъанынг джарашханды.

Ф а т и м а. Къозурунг келе эсе, къозу. Сен къайда тасса, не? Мен сени кёрмегенли къаллай бир болады...

А з а. Тас болуб къайда тас боллукъма, биягъы Нальчикде эдим. Техникумну бошадым. Мен юйде болмагъан бир айны ичинде атамы бери ишге кёчюрюб тура. Сен да, кесибизни элде джашла къуругъанча, бери эрге кетиб тура. Мен да ызыгъыздан тюнене келгенме. Тойгъа чакъыргъан телеграммангы заманында алмадым. Бери джетгенлей анама сордум. Бизге келиб кетгенинги айтды. Бу джангы элде мен таныгъан, мени таныгъан да киши джокъ. Джангыз сен. Бир кёрейим, деб келе турама.

Ф а т и м а. Сау бол! Келчи юйге кирейик. Анда рахат сёлеширбиз...

А з а. Юйге кирсем къалыб кетерикме. Анам джумушма дегенни меннге хазырлаб тургъанды. Былай бир кесекчик олтурайыкъ, артда ашыкъмазча келирме... (*Ол эки шиндикге олтурадыла.*) Тамбла ишге да джарашама.

Ф а т и м а. Уллу къуллукъ бере болурла. Председателни къызыса да...

А з а. Хо, биртда. Атамы контуруна ючюнчю, бешинчи эсе да бухгалтер этиб аладыла. Атам да мен ишлеген джерде бу керек тюлдю деб, анам да къоймай кючден унатханды.

Ф а т и м а. Мен да сентябрь айда устаз болуб ишлеб тебрейме. Алкъын былайда кишини танымайма да, юйден да чыкъмайма. Мунукъула келиб кетедиле, меникиле сан бир джокълайдыла. Бек эригиб турама.

А з а. Элни къыйыры демесенг, ариу джерди. Къара да, къууан да тур.

Ф а т и м а. Олду кёлюмю басхан. Бачхабызны ары

джаны бла суу барады. Чегет да узакъ тюл. Бир кесек-чикни ары киргенлей ариу талачыкъ. Солургъа излеген ары ашыгъады. Мен да ары баргъанла бла андан къайтханланы санайма.

А з а. Хоншуларынъ къаллай адамладыла?

Ф а т и м а. Иги адамла. Къабыргъа хоншум... Аны ангылаялмай турама алкъын. Ол уллу ватманны кёремисе?

А з а. Кёреме. Ол сыз къудрет неди?

Ф а т и м а. Доб деген бир уллу джашды. Ишден бош-лукъ табханлай, ол къагъытха азаб береди. Темир кесекле да аныкъыла.

А з а. Арбазына такъмай, сизни къабыргъагъа нек такъгъанды?

Ф а т и м а. Бу къабыргъа миялача сюртюлгенди, дейди. Арбазында кече кюрешеди. Темирни темирге джалгъай, чёгюч бла данг – дунг эте, тангнга чыгъыб кетеди. Бек тюрю джанды. Бир – бирде тайышханы болур да, дейме.

А з а. Аллах бериб турады да...

Ф а т и м а. Аны юсюнден джукъ айтсам, Артур одан кёлек киеди. Бюгюн а кесине соргъанымда, машиналагъа джангы мотор ишлейме, суу бла джюрюкдюле, деб бир затланы къатышдырыб башлады. Кеси шоферду. Бош шофергъа ол къайгъыла неге керекдиле. Андан оюм эт да къой.

А з а. Аны уа айтма. Шоферну да боладыла хоббийлери. Къатышаракъды дегенинги уа онгсунмадым. Кёчюб кетсегиз иги эди былайдан.

Ф а т и м а. Ол мени да эсимдеди. Артур кеси бир башласа уа деб, айталмиай турама...

А з а. Артурунга неге джарайды, не джанды?

Ф а т и м а. Киномеханикди. Джангы фильм келтирирге шахаргъа кетди бусагъатда. Кел ингирде клубха барыб къарайыкъ.

А з а. Бу джангы джерде алай эте айлансам, атам

унамаз. Ол командировкагъа – затха кетсе барырбыз... Къалыб кетдим, барайым, анам къыра болур... (Фатима аны ашырыб келеди.)

А х м а т (ашыгъыш арбазгъа киреди). Фатима, салам!

Ф а т и м а. Салам!

А х м а т. Энди иш былайды... Ол тагъыллыкъ тели туюшген этгенди...

Ф а т и м а. Къайсы тагъыллыкъ?

А х м а т. Тагъыллыкъ джангыз бирди бизни элде. Сени телинг...

Ф а т и м а. Оу, мен джарлы...

А х м а т. Къоркъма, анга джукъ болмагъанды. Элни тёбен джанында ГАИ-ни постун билесе да. Ма алайда эки къызыл джагъа муну тутуб, тыялмай кюреше. Шахардан келе эдим да, тохтадым. Къатларында эки джаш. Бирини бурну бузулуб, бирини джаякъ сюеги терсине айланыб...

Ф а т и м а. Артур а?

А х м а т. Аны хамхотунда уллу тюрлениу кёрмедим. Машинамы тохтатыб, къатларына бардым. Ол эки джашны бу топулдатхан кёре эдим. Муну ГАИ-ни юйчюгюне джыйдыла. Шахаргъа ашырырча айтдыла. Ары тюшсе уа билесе...

Ф а т и м а. Ахмат, бир мадар эт, тюрмеге тыгъыб къоймасынла...

А х м а т. Тюрмеге тыгъарыкъдыла ансы, курортхамы иерикдиле. Алайда милиционерлени бирин мен танийма. Неден да алгъа, туюлген джашлагъа ариу айтгъыз, тарыкъмазча этигиз, деди. Ала бла сёлеширге кюрешдим, болмады. Къырлыкъбыз. Джырлыкъбыз, деб бузгъа тирелиб къалдыла. Эшта, джашланы да, милиционерлени да тойдурургъа, эсиртирге керек болур. Алай бла да болмаса, ачха берликбиз.

Ф а т и м а. Ол тутулмасын ансы, бу юйню бериб да къой. Ачха да барды, минг сом...

А х м а т. Мени хурджунумда да аллай бир барды, джетерик болур. Ол эки джашха бирер минг берсем, ауузлары джабылыр. Милиционерлеге шышала узатырма. Юйде коньякла бардыла, деген эди Артур. Тюкеннге – затха барыргъа заман джокъду.

Ф а т и м а. Аланы уа бусагъат чыгъарайым... (*Юйге чабыб кириб, шышала алыб чыгъады.*) Дагъыда джукъ керек эсе...

А х м а т. Боллукъ болур. Бу адам ёлтюрмегенди сора, керт да дегеннге...Закуска дауласа, юйден бир къой элтирме... (*Чабыб кетеди.*)

Не этерге билмей, Ф а т и м а иги кесекени сагъышлы сюелиб, сора Х у с е й н и юйю таба чабады. Терезесин къагъады. Х у с е й чыгъады.

Х у с е й. Отму тюзгенди, мияламы сындыра эдинг...

Ф а т и м а. Артурну тутуб турадыла...

Х у с е й (*сансыз этиб, ватманы таба атлайды*). Тутхан эселе, тутхандыла. Мен а бир пелах болду деб, тура эдим...

Ф а т и м а. Ол айтыугъа къара. Артур милициягъа тюзгенди. Бир мадар эталсам деб, Ахмат ары кетди. (*Хусей биягъы ишин башлайды.*) Эшитемисе мен айтханны. Артур...

Х у с е й. Сангырау тюлме...

Ф а т и м а. ГАИ болгъан джердеди. Биз да ары джетерге керекбиз...

Х у с е й. Мен ишлей турама, кёрмеймисе? Заманым джокъду...

Ф а т и м а. Туююшген этгенди...

Х у с е й. Туююшмеге эди...

Ф а т и м а (*аны кесине хыны бурады*). Бусагъатдан шахаргъа алыб кетерикдиле...

Х у с е й. Ой – ой – ой, белими чанчдырдынг. Алыб кетерик эсле, меннге не дейсе? Анда мени не терслигисм барды?

Ф а т и м а. Сен терссе демейме, амандан терс боллукъ. Тенгинг шуайды да...

Х у с е й. Аныча тенглерим зоопаркда кёбдюле...

Ф а т и м а. Дженгил биргеме кел!.. (*Билегинден тартыб тебрейди.*) Энди мени тебдирме. Аны тюрге джыя айландыла, сен а былайда...

Х у с е й. Аны тюрге огъай, дурдомгъа да аллыкъ тюлдюле... (*Фатима орам таба тебрейди.*) Тохта! Къайрыса?

Ф а т и м а. Нёгер излейим. Сенден игилени да табарма...

Х у с е й. Хо,табарса. Менден иги нёгер республикада да табарыкъ тюлсе. Тохта! Къабынма!

Ф а т и м а. Тебре сора!

Х у с е й. Башыма бир алаамат лагъымла келген эдиле. Былайдан кёчюб кетмей эсем, джашау джокъду... Кесим барлыкъма...

Ф а т и м а. Аны чыртда айтма. Мен да сени бла...

Х у с е й. Сен башха ишни тындыр. Тийреден талай сабийни былайгъа келтир. Экиси коляскада болсунла. Алагъа эгизле дербиз. Мен кызылджагъалагъа Артурну арбаз бла бир сабийи барды, дерикме. Анга эс бёлмей мадарлары джокъду. Бери келиб къарасала, барысы да меникиле, дерсе. Аллай племенной атаны тюрге атарыкъ тюлдюле...

Ф а т и м а. Сен ары ашыкъ. Ахмат да, сен да кюрешсегиз...

Х у с е й. Кюреширбиз. Сен хайда... (*Ызындан.*) Дженгилик бол! Кардан, ты молодец!.. (*Арбаздан чыгъады. Машинаны кетген тауушу.*)

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Эки колясканы тебериб, Ф а т и м а арбазгъа киреди. Ызындан да юч сабий келедиле.

Ф а т и м а. Къалай ариучукъла, къалай сейирчикле, сизнича сабийле дуняда болмазла. Ма бусагъат пече-

нъеле, татлы суула берейим. Аланы да ашайсыз, ичесиз. Арбазда ойнайсыз. Былай туругъуз... (*Юйге киреди. Юсюнде да къабарыкъла, ичерикле, кёгетле бла журнал столчукъ чыгъарыб, арбазны арасына салады.*) Столчукну тегерегине сюелигиз, ашагъыз, ичигиз. Мен лялаланы айландырайым... (*Коляскаланы тебериб, арбазда ары – бери барады.*) Терслик мендеди. Джолгъа чыгъыб тургъанлай, суу келтир деб ачыу этдим да. Ол ачыуу сёнгмей, аны бла къатышханды туююшге. Хусей а биз айтханча тели тюлдю. Сабийле дегенин къалай иги этди... (*Машина келиб тохтагъан таууш.*) Аны машинасы... Аллахха шукур, бошлагъандыла... (*Къабакъ эшик таба чабады.*) Артур, келдингми? Джанымы алыб къоя эдинг да... (*Къучакълайды.*) Алай къалай этдинг?

Артур. Тохта! Хоншула кёредиле, ары айырыл...

Фатима. Кёрме къой. Къалай бошладыла? Артда къайгъы болмазча этдигизми?

Артур (*аны юсюнден айыра*). Не къайгъыны айта-са? Бу сабийле къайдан чыкъдыла?

Фатима. Джашырма. Барын да билеме. Алай джарамайды. Сен сабий тюл, джаш тюл, юйдегили киши. Эслеб атла, джаным. Бир кесек басымлы бол, сакъ бол...

Артур. Къатын, нелени джаншайса? Чункъул башымы къатышдырыб къойдунг да...

Фатима. Хо, джаным, тохтадым. Унутайыкъ да къояйыкъ. Мындан ары оюмсузлукъ этме. Ашаймыса?

Артур. Ашар заман джокъду. Шахаргъа джетерге керекме. Шоферлукъ правому – затны унутуб кетгенме. Джолдан къайтыб келеме...

Фатима. Энди неге джуудураса? Туююшгенинги билеме, тутханларын билеме. Айтхандыла.

Артур. Хы, энди ангыладым... (*Кюледи.*) Андан арысын айтайым. Кардан бла Багуш мени тутмакъдан чыгъырыргъа кетгендиле... (*Сабийлеге.*) Ма сизге онушар сом. Барыгъыз да ойнагъыз. Коляскалада сабийле-

ни да юйлерине элтигиз. Келигиз... (*Къабакъ эшикден чыгъарыб, къайтады.*) Къайда, былай олтур да, хапарны джарашдырыб айт... (*Кюледи.*)

Фатима. Неге кюлесе?

Артур. Кюлюб а неге кюлеме, ол эки джаныуаргъа алдатханынга кюлеме. Мен кишини урмагъанма, мени да киши урмагъанды. Милицияны къатына бармагъанма, тутхан да этмегендиле. Сени агъартыб кетгендиле. Экибизни да бедишлик эте турадыла. Коньякларым да кетдиле болурла?

Фатима. Юч шыша. Тюнене келтирген ачханг да кетди.

Артур. Ачханы къайтарырла. Коньякла уа... Аладан бошадыгъыз.

Фатима. Керт да дегеннге была уа... Милиция, тюрьме, туююш деб, алай ойнаргъа боламыды...

Артур. Андан тели оюнла да боладыла...

Фатима. Меннге аллай оюнла керек тюлдюле... (*Шиндиклени бирине олтурады.*) Энди бир кёзюм кёрсун. Мен алагъа айтханны эшитирсе.

Артур. Сен да айтмайса, мен да эшитмейме. Къаугъа чыгъарсанг, алагъа къанат битерикди.

Фатима. Энтда аллай бир зат этселе, менден бошарыкъдыла. Керт да тюргеге тюшесе деб, къайда болгъанымы билмей къалдым...

Артур. Бир джаны бла къарасам, джашла алапат этгендиле...

Фатима. Нени?

Артур. Алай сюйгенинги билмей эдим, энди билдим... (*Къучакълар умут этеди.*)

Фатима. Къора къатымдан. Сени да аладан къолайлыгъынг джокъду...

Артур. Не аман айтырыкъ эсенг да айт, алагъа тенг этиб сёлешме. Энди меннге иги тынгыла. Сен билмеген бир затны айтайым. Биз, бирибизге отуз джыл толгъунчу, юйленмезге деб, оноу этген эдик. Мен антыма

тюз болмадым, кесими сеннге алдатдым... Хы-хы, тохта! Анга дери да бир – бирибизге джашау бермей тура эдик. Энди хаман дерт къайтарыб турлукъдула. Тюзю, мен да аланы аямайма. Сен сакъ бол. Бюгюн сени алдагъанларын элни джартысына джайгъандыла. Ма былай орамгъа чыкъгъанлай, ызыбыздан кюлюб тебрерикдиле. Тамбла элден тышына да джайыллыкъды ол хапар.

Ф а т и м а (*мыдах*). Да ол а... Орамгъа чыкъмай да къалай турайыкъ. Была сёзчю къатынладан да бытдыр не затладыла...

А р т у р. Мен аланы адам этеме деб, кесим адамлыкъдан чыгъыб барама...

Ф а т и м а. Мен кёлум бла айтама...

А р т у р. Энди кесинги алдатма. Ма бусагъатда ала, къайда эсе да терек салкъында, харх эте, мени коньякларымы иче турадыла. Бизни къашыбызгъа салагъан хапарлары уа ёртенча барады джайылыб...

Ф а т и м а. Аман бла джайылсынла. Энтда эс джыялмай турама. Неди бу кыйынлыкъ...

А р т у р. Кечериксе, мен былагъа мадар билмейме...

Ф а т и м а. Быланы юлендирир амал джокъмуду?

А р т у р. Айхай алай эталсакъ. Сен бир тенг кызынгы сагъына эдинг.

Ф а т и м а. Хо, Аза. Ол бюгюн меннге келиб кетди.

А р т у р. Бек ашхы. Кардан къарышханы бла къарышыб турлукъду. Багушну кьолгъа алсакъ къалай болур?

Ф а т и м а. Айхай, мен тели баш, Азагъа аны юсюнден болгъанны, болмагъанны да айтдым да кьойдум.

А р т у р. Хата джокъду. Сен былайда джангы адамса. Къатын сёзлеге ийнанганма, дерсе да кьоярса. Хусей ариу джашды, кыыз джаратыр, алай а атасы...

Ф а т и м а. Атасына нек джетдинг?

А р т у р. Анзор крутойча кёрюнеди. Багуш бу чертежа, болтла, гайкала бла къатышыб айланнганын эшитген эсе...

Ф а т и м а. Эшитгени бла къалгъанын сиз билликсиз. Анзорну юсюнден да тюз айтаса. Бир элде джашагъанбыз да, билеме. Ол айтхан законду юйдегисине. Джюгенни къаты тутады. Карданынг да Хусей юйленмесин, деб кюреширик болур.

А р т у р. Кюрешгенде да алай кюреширикди джаны, къаны бла. Оноубузну сезмесин. Багушха кишен боллукъду. Мен къалыб кетдим. Артда сёлеширбиз... (*Арбаздан чабыб чыгъады. Машина кетген таууш.*)

Сахна къарангы болады, дагъыда джарыйды.

Арбазгъа Ф а т и м а бла А з а киредиле.

Ф а т и м а. Бюгюн ашыгъама – зат деме. Олтургъан да эт, бир иги хантла этгенме, аладан да аша.

А з а. Аны билиб, ашамай келгенме... (*Юйге киредиле.*)

Арбазгъа Х у с е й киреди. Кьолунда бир запчастлары, уллу линейкасы барды. Къабыргъада ватманны туурасында сюелиб, анда сызланы, санланы биринчи кёргенча къарайды. Сора, темирлерин алай салыб, линейкасы бла сызланы араларын ёлчелеб, ала бла тенгледдириб тебрейди.

Машина келиб тохтайды. А р т у р киреди. Х у с е й ни къатына барады.

А р т у р. Багуш, машина промышленностну къачан джангыртаса?

Х у с е й. Хо, джангыртырса сизни бла. Бурнугъуздан арлакъда джукъну кёрмейсиз, кёрюрге да излемейсиз.

А р т у р. Карданды техниканы устасы, анга айт. Харнени биле тургъанлай, къара тынгылауну басыб айланады. Нек болушмайда? Бу соруугъа джангыз бир джууаб барды. Зарланнган этеди. Мен а не, сен кюрешген затладан хапарым джокъду. Машина джюрютюрге правону да сатыб алгъан эдим... (*Скамейкагъа олтурады.*)

Чёк бери, бир кесек солу, сигарет да тарт, саулукъгъа игиди... (*Узатады. Хусей да олтурады. Тютюн ичеди-ле.*) Сен ол эски машинангы джюз кере чачханса, хар детальны тилинг бла джалаб, ызына джыйганса, дейдиле гараждан джашла. Кертимиди?

Х у с е й. Кертиди. Машинангы ремонтун бошайламай къалдың, деб ишден къыстамасала, энтда чачарыкъма. Алайсыз бу кюрешген ишим тынарыкъ тюлдо.

А р т у р. Адамланы да алай чача, джыа турур мадар джокъмуду экен? Эсгирген, ауругъан, керексиз затларын бир джанына быргъаб барсакъ...

Х у с е й. Аллай мадар болса Кардан бла сенден башларыкъ эдим. Алай эте тебресем бары да быргъаллыкъ боллукъ болур, алай болса да...

А р т у р. Алай болса да биз бошбуз. Къатын алсанг, бу юренчек болгъанынг бла, чачаргъа, джыаргъа дыгалас этериксе. Бир насыбсызны ююю къуруб къаллыкъды. Аны сагъышын эт!

Х у с е й. Нек тохтадың? Андан арысын да айт, тартынма.

А р т у р. Айтайым. Сен юленме. Аллах акъыл бла онгдурмагъанын кесинг билесе. Бу къуджурла этгенинг да анга къошулса... Японияда резин тиширыула этеди-ле. Аланы бирин табайыкъ да, ох де да, джаша. Тохта, джангылдым. Резин къатынны запчастлагъа юлешаллыкъ тюлсе. Робот тиширыу керекди. Аны кесинг ишлерге боллукъса. Машинаны къайгъысын къой да, аны къолгъа ал. Биз да болушурбуз... (*Хусейге кёз джетдиреди. Ол туфлилерине кёзлерин чыракъ ийиб, тютюн тартады.*) Алай этмей мадарынг да джокъду. Сеннге киши келлик тюлдо.

Х у с е й. Сени суубашынгча бир зат табылыр...

Ол кёзюуде Ф а т и м а бла А з а юден чыгъадыла.

Ф а т и м а. Аза, была да келиб турадыла... Джашла!

Эси А з а г ь а кетиб, аны сёзлерин эшитмегени себебли,
Х у с е й джууаб бермейди.

А р т у р. Багуш!.. (*Къабыргъасындан тюртеди.*) Тур, саламлашайыкъ... Кюн ашхы болсун!.. (*Азаны къолун туттады.*)

Аныча Х у с е й да А з а г ь а къолун узатады.
Сора, джунчугъандан къызарыб, ызына алады.

Х у с е й. Кечериксе, бу темирле бла кюрешгенме да къолларым кирдиле...

А р т у р (*Фатимагъа*). Къонагъыбыз болгъанын айтсанга. Тенгим къолларын порошок бла джууар эди, мен чачымы бир джанына тарар эдим...

Ф а т и м а. Аза къонакъ тюлдо. Мени джандан сюйген тенгимди. Алай болса да, энди келир заманын алгъаракъдан айтырма...

А р т у р. Сени айтырынгы сакъламайыкъ. Бусагъатдан биз ариу джашла болайыкъ. Ары атлайыкъ да, тишлик этейик, сыйлайыкъ...

Ф а т и м а. Бююн аланы къоюгъуз. Мен сизге уллу игилик этдим, Аза бла танышдырдым. Сиз этген игиликни артда кёрюрбюз. (*Ол кёзюуде Хусейни юйюню мюйюшюнден Ахмат къарайды.*) Аза, бу мени баш аурумду, атын билесе. Бу алапат джаш а Хусейди. Къабыргъа хоншубуз.

А з а. Сау бол, танышдыргъаныннг ючюн... Мен кете барайым.

Ф а т и м а. Мен Азаны ашырайым, сиз юйге киргиз. Ашарыкъ хазырды, бир джукъ къабыгъыз...

Ала арбаздан чыгъыб кетгинчи, Х у с е й къызны ызындан кёзалмай къараб турады. А р т у р да ышарады

А р т у р. Багуш, алай къарама, кёзлерингден бошай-

са. Кел, бир джукъ къабайыкъ... *(Хусей аны ызындан тюионде баргъанча атлайды. Юйге кетедиле.)*

А х м а т (бугъуб тургъан джеринден чыгъады). Сей-ир – тамаша...Былайда не эсе да бир зат барды... Багуш насыбысыз къабханнга тюшер да... Бу да терсине кетсе, кесими асмакъгъа асарыкъма, ансы билмейме... Бу тау-укъ бери къайдан чыкъды, юйю къуруб чыгъарыкъ... Былайгъа келмесе бир гугурук табмаймыды башха джер-де... Табсыз болду... *(Джаны къыйнала, джаллайды.)*

Юйден А р т у р бла Х у с е й чыгъадыла.

А р т у р. Алан, хантланы джаратмадын. Сен аша-магъанынг да, мени да ашарым келмеди.

Х у с е й. Ач тюлме. Барыб бир кесек солуйум...

А р т у р. Сен не солугъанны айтаса? Ол мен айтхан-ны эт!

Х у с е й. Нени этдиресе?

А р т у р. Ол немени... Тиширыу роботну... Робот къа-тынны, дейме.

Х у с е й. Хо, аны къайгъылыма... *(Кетеди.)*

А р т у р. Ангыладым, къарнаш... Муну юйлендир-сем, Кардан тарс деб атыллыкъды... Атылмаса да дур-домну сыйлы къонагъы боллукъду... Бу юйюнде таяныр-ча айтхан эди, чегетге нек барады?..Сюймеклик сюрюб кетди, джазыкъны... *(Фатима къайтады.)* Не болдунг?

Ф а т и м а. Къайдам. Джаратханча таныдым. Мен да къара махтауун бердим, зылдыны. Джукъ айтдымы Аза-ны юсюнден?

А р т у р. “Сюймеклигим тот болгъанды, атылырча окъ болгъанды...”

Ф а т и м а. Не тотха, не окъгъа къалдын? Не деди?

А р т у р. Тохта, андан арысын эсиме тюшюрейим... “Атылыб джюрегинге тиерикди...”. Аза тот да, окъ да болуб, мындан бошаб барады.

Ф а т и м а. Кесими айтды?

А р т у р. Аны айтыр къарыуу болмады. Энди бил-дирлик болур. Мени къарт атам чабырлыкъны ийлеген-ча ийле Азаны. Биз айтхандан чыкъмазча эт. Оюн – оюн болса да, Багуш алапат джашды. Быланы келишдирсек, къызын атасы къалады...

Ф а т и м а. Къоркъма алай. Анзор адам ашагъан эмеген тюлдю.

А р т у р. Ол эмегенден узакъ кетмегеннге ушайды. Чюйре, къаты, хыны, дюрген...

Ф а т и м а. Аза тамбла келликди. Ачыкъ селешей-им. Андан сора...

А р т у р. Ачыкъ, джабыкъ селеширик эсенг да, келе-чилик айт!.. Мен кёбден бери да табигъатда этюдла эт-мегенме. Былайлада айланыб къайтайым. Газетни ре-дакциясындан селешиб, тилеген эдиле... *(Экиси да юйге киредиле.)*

Х у с е й къайтыб келиб, арбазгъа киреди. Уллу джарсыуу болгъанча сагъышлыды. Ватманны туурасында бир кесек сюеледи. Скамейкагъа олтуруб, запчастлагъа да кёз джетдиреди. Алай а эси башха затлада болгъаны танылады. А р т у р гъа таууш этеди.

А р т у р *(фотоаппараты бла чыгъады)*. Не бла къуу-андыраса?

Х у с е й. Бери олтур, оноу керекди.

А р т у р *(олтурады)*. Оноугъа менден акъыллы таб-мадынмгы?

Х у с е й. Излемегенме, излерге заманым да джокъ-ду. Оюнну – чамны къояйыкъ да, адамча бир селешей-ик. Меннге бир зат болгъанды...

А р т у р. Ийнанама. Алай боллугъун билиб, бу къагъ-ытны, темир кесеклени къой, деб кюрешдим. Унама-дын...

Х у с е й. Алада уа не барды... Халым бир тюрлюдю. Джюрегим тыпырдаб турады...

А р т у р. Сен асыры къыйын затланы айтаса. Аланы

ангылар ючюн мен кесими хазырларгъа керекме. Тамблагъа дери чыда.

Х у с е й. Огъай, чыдамайма... Былай биреуню суюгенча болгъанма да...

А р т у р. Сен? Сен бла суюмеклик... Келишмейдиле... (*Кюледи.*) Башымы бездирме...

Х у с е й. Сёзню серге бурма.

А р т у р. Айыб этме. Эсимде болмагъан тюрлю затны айтдың да, къатышыб къалдым. Бу айтханынга кесинг ийнанамыса?.. (*Хусей башын силкеди.*) Айт, къайсы къалагъа чабуул этебиз?

Х у с е й. Аза къайдан чыкъды былайгъа? Не джанды? Кимди?

А р т у р. Билмейме. Экибиз да бирге кёрдюк. Фатиماغъа сор.

Х у с е й. Сени ачыуунгу андан да алыб тургъанбыз. Не бет бла сёлеширикме ол затны юсюнден. Сен сор, бил...

А р т у р. Сенден сора къайгъыларым да джетелле меннге. Сора, бу сен айтхан, бет джойгъан затды. Анга къошулурум да келмейди. Керти къарачайлыны бир сёзю болургъа керекди. Мен керти къарачайлы болалмадым, антыбызны буздум. Энди джан тенгим да сыйсыз болурун излемейме. Алайды.

Х у с е й. Меннге сени патауанг керек тюлдю. Болуш!

А р т у р. Огъай! Бетинги джоймай болмай эсенг, менсиз джой. Не да Карданнга тиле. Ол сени союзнигингди. Болушур... (*Ёрге турады.*) Кел, бир джуунуб къайтайыкъ. Огъай, тиширыу робот этеме дей эсенг да, башла... (*Кете тебрейди.*)

Х у с е й (*секириб къобуб, джагъасындан бууады.*) Сен мени телигеми санайса?.. (*Силкиндириб. хыны тюртеди.*) Керек тюлдю болушлукъ. Бюгюн огъунакъ суюреб кетерикме. Артда тутарла. Не этериклери да олду. Аямасынла мени... (*Кете тебрейди.*)

А р т у р (*билегине къадалады.*) Шашхынлы, алынган, эшек...

Х у с е й. Ары ий!..Алай эталлыкъ тюлдю дей эсенг, джангыласа...

А р т у р. Болду къызгъанынг, сууу. Гыбыча къадалыб, туюмеми да юздюнг. Сени ненг да адамладан къынгырды...

Х у с е й. Керек заманда арт бургъан тенг, джауунгдан аманды...

А р т у р. Алынган, мен сеннге игиси болсун деб этеме... (*Хусей скамейкагъа олтуруб, сигаретни дженгил-дженгил тарталы.*) Айыбдан чыкъдым. Адам кесин асмакъгъа асама десе, къайда болса да джыджым кесек табады. Сен джашнама да, бир затны сагъышын эт. Аны эри бар эсе уа...

Х у с е й. Амандан эр болгъун! Бир иги зат чыгъар эди да ауузунгдан. Джюз эри бар эсе да, сыйырлыкъма.

А р т у р. Энди ишексиз болдум...

Х у с е й. Неге болдунг?

А р т у р. Керти айтханынга. Сен алай къабынган эсенг, болушмай мадарым джокъду. Ингирде бизге келирсе. Фатимасыз иш тынарыкъ тюлдю. Сен да ол генезирге къошулуб, аны джанын къыйнар ючюн къалмадыңг. Алай а тиширыу джюрек джумушакъ болады. Кечерге болур...

Х у с е й. Тилерме. Терсме дерме. Бриллиант сыргъала алырма...

А р т у р. Кёрейик. Мен да джалынырма. Сора Фатима тахса билсин да, андан сора барырса атакагъа. Кесинг Аза бла ачыкъ сёлеширсе, керти эркишича.

Х у с е й. Бусагъатда сёлеш десенг да, сёлешаллыкъ тюлме. Суюмеклик деген хадаус бу болур, не?

А р т у р. Халынг анга ушайды. Энди сенича джашха Аза огъай, деб къояллыкъ болмаз. Акъыл чачхан сагъатда Аллах сени юсюнгде къызгъанчлыкъ этгенди... Тохта, сёзюмю бёлме. Аза аны асыры кеч ангыларыкъды.

Дагыда бир зат. Бек сакъ бол! Чартлатыб кетмесинле...

Х у с е й. Мени джаным сау болуб...

А р т у р. Юч затны эсингде тут. Биринчиси, ма былай джерге тѣнгереб, туфлилерин джаларыкъ эсенг да, Фатима бла тилинги бир этерге керексе. Мен да сѣз къошарма, алай а ишни аууру сендеди. Экинчиси, Аза “хо” дегенча бир джукъ билдирсе, болджал – молджал салма. Келтириб къоярыкъбыз. Ючюнчюсю, Кардан билмесин. Ол бир джукъ сезсе, къан джауду, де да къой...

Х у с е й. Артда бетине къалай къарарыкъма? Тенгинге билдирмей...

А р т у р. Алай дей эсенг, бизден болушлукъ излеме. Ол болгъанны башы тюбюне этерикди. Аны биле турганлай, мен къатышаллыкъ тюлме...

Х у с е й (*сагъыш этиб*). Сен айтханча этейик.

А р т у р. Сора келишдик. Мен болмай тюбеб къалсанг, Фатиманы аякъ тюбюне джатыб къал... Барамыса джуунургъа?

Х у с е й. Сен бар. Не эсе да бюгюн джуунурум келмейди.

А р т у р. Да сора, мен кетдим... (*Чыгъа барыб юйюне кѣз джетдиреди. Ол сагъатдан мюйюшню бирси джанына бугъады.*)

Ф а т и м а босагъадан бери атлайды. Аны кѣргенлей Х у с е й аллына барыб, бир затла айта келиб, тобукъланады. Ф а т и м а не этерге да билмей, симсиреб къалады. А р т у р фотоаппараты бла аланы суратха алыб тебрейди.

Ючюнчю сурат

Талачыкъ. Арлакъда чегет. Х у с е й къырдышха бауурундан джатыб, сахнаны ол бир джанына къарайды. Кимни эсе да сакълагъаны танылады. А р т у р кѣрюнеди. Ол муну эслемейди. Бу сызгырады. Ол бери къарагъанлай, къолун булгъайды.

А р т у р (*къатына келеди*). Нек сойланаса былайда? Мен анда сени излеб айланама. Кел кетдик. Тебсини хазырлагъан болурла...

Х у с е й. Не тебсини айтаса?

А р т у р. Ары къара... Тютюнню эслеймисе? Алайда тишлик этедиле. Аны бу джанында, сууукъ сууда, пивола бла коньяк шышала...

Х у с е й. Бери ау!... (*Аякъларындан тартыб джыгъады.*)

А р т у р. Ой, къуйрукъ сюегим, къуйрукъ сюегим...

Х у с е й. Тохта! Дыф деме! Ары къара!

А р т у р. Аза? Ол бери къайдан чыкъды? Мени бла стрелкагъа келгенди десенг, ийнаныкъ тюлме.

Х у с е й. Фатима къайдады экен? Бирге келирге керек эдиле.

А р т у р. Иш этиб бир джанына джаллагъан болур. Бар!

Х у с е й. Не айтыб барама?

А р т у р. Къатына джууукълаш, артда бир сѣз келир ауузунга. Эркиши бол! Хайда! (*Кеси баууру бла тебине, джаллайды.*) Былайда сакъларма.

Гокка хансла джыя А з а келеди. Х у с е й анга джууукълашады.

Х у с е й. Кече ашха болсун! Джангылгъаныма къара. Кюн ашхы болсун!

А з а. Ашхылыкъ кѣр! Фатима бла былайда тюбеширге деген эдик. Къайда къалды экен?

Х у с е й (*бир гокка хансны алыб, аныкъылагъа къошады*). Айтхан эсе, келлик болур... Мен да ма, сагъышла башымда хойнухча бурулуб тебрелле да, юйден чыгъыб кетдим. Иги кесекден бери айланама былайда. Нек айланнганымы да билмейме.

А з а. Сен туура алай абзырарча джукъ боллмаз да.

Х у с е й. Джашауда тюзлюк джокъду. Олду мени абзыратхан. “О, Аллах, Азача ариу къызланы джаратыр-

дан алгъа, джашла аланы кѣрюб, къалай боллукъларына нек сагъаш этмединг?" деб, кѣкге айланыб хахай этерча болуб турама. Мырды бла Фатиманы да элден къачарча этгенме. Бусагъатда уа иги тилекле тилей тура эдим. Уллу Аллах тилеклерими къабыл этди.

А з а (*ышарады*). Сен асыры къаты джюрек адам кѣреме.

Х у с е й. Алай къалай айтдың? Къатылыкъны къой, ъмюрюмде чибинны ълтюрмегенме.

А з а. Къызгъа керексиз махтау салгъан уллу къатылыкъды. Къызла керт да дейдиле да, сайлай – сайлай ъйде къалыб кетедиле.

Х у с е й. Сеннге алай къоркъуу джокъду... (*Гокга хансалгъа узала, сѣлеше алайдан кетедиле*.)

Ала сахнадан чыгъыб баргъан заманда, чегет табадан А х м а т кѣрюнеди. Ол быланы эслейди.

А х м а т. Мырдыны арбазында кѣргенлей да чанчхан эди джюрегим... Хо – хо, айланыгъыз алай, мен сизни башха тюрюлю айландырырма... Багуш, кесинге табсыз этдинг... (*Сагъатына къарайды*.) Джете болур. Кереклини барын да алдыммы, алмадыммы? Тишлик бар, ичги бар, ѣтмек бар, нарзан бар... Ой башынг къурусун, Кардан. Кѣк соханынг джокъ, укробунг джокъ, петрушканг джокъ... Базаргъа чабаргъа заман джокъ... Да ол базарчыкъ меннге неге керекди, ма къатымда базар. Буруудан ары секир да, кереклинги ал!.. (*Бир джанына атлайды*.)

А р т у р (*чырпыладан сюркелиб чыгъыб къарайды*). Бачхамы тонаргъа тебреди... Буруудан таб секирди... Къайры барады болгъанны теблеб?.. Къыйырындан алмагъанына къара... (*Ит чабхан таууш*.) Парийни такъмагъан шуай эдим... Ай, талайды... (*Ўрге тура башлаб, дагъыда ауады*.) Ай, аман кесинг, къач!.. Джетдирме!...

Ит чабхан таууш джууукълашады. А х м а т н ы аны тыяр джанындан хахайы эшитиледи. Джан солуу этиб, талачыкъгъа чыгъады. Къолунда тахта кѣгетлери, кѣнчеги пара – чала болуб.

А х м а т. Амандан иги къалдым... (*Къысха солуйду*.) Къатыны джюз итни орнун тутарыкъды. Бу ит неге керекди алтыхыргъа...

А р т у р (*ѳрге турады*). Эй, кимни махтауун бересе?

А х м а т. Сени! Не айланаса кесинг да былайда?

А р т у р. Мен ъйюмю къатында, кесими джеримде. Сен не айланаса мында?

А х м а т (*ачыулу*). Хо, бу чегет да сеники, бу суу да сеники, джер да сеники... Итинг не этгенине къара, къууан! Былай адамлагъа къалай кѣрюннюкме?

А р т у р. Къыйналма аны ъчюн. Клоун деб къоярыкъдыла...

А х м а т. Къайда, кѣнчегинги тешчи... Мен сыйлы къонакъгъа тюберге керекме. Сен бачхангы джыр да, ъйюнге бар...

А р т у р. Мен да тюберге керекме...

А х м а т. Кимге тюбейсе?

А р т у р. Сени къонагъынга. Джангыз кесинг къалай тюбериксе? Биргенге болайым...

А х м а т. Керек тюдсе...

А р т у р. Бек керекме. Джангыз кесинг болсанг, муну тенглери джокъмудула деб, айыб этерикдиле. Багуш бла мен...

А х м а т. Сиз тюбеучю, сиз ашырыучу къонакъ тюлдю. Уллу оноучуду, энчи сѣзюбюз барды... (*Джыртыкъ кѣнчегин тешиб, аны ъсюне атыб, плавкасы бла къалады*.) Кѣнчегинги бер да, къора! Аны былайгъа солургъа келгенин киши кѣрмезге керекди...

Х у с е й (*келе – келиб эшитеди*). Њлюшюбюзню бер, кетейик.

А х м а т. Сени бла сѣлеширим да келмейди. Хамхотунгу кѣрюрюм да келмейди. Джалла къатымдан!

А р т у р. Сёлешме, хамхотуна да къарама, къонакъны уа сакълайыкъ. Кесинг сагъыш эт, къатынгда болургъа керекбиз...

А х м а т. Мانت башыча нек илиниб къалдыгъыз? Кёнчегинги бер да, кетигиз. Тепсиде къалгъан сизники болур...

Х у с е й. Мырды, бу бизге тепси тюбню береди. Джангылмай эсем, тепси тюб итлеге бериледи. Сен итмисе?

А р т у р. Къайдам. Улуб, чабыб кёрейим... Болмайды. Огъай, ит тюлме.

Х у с е й. Мен алай этмегенлей да билеме ит болмагъанымы. Кардан, сен бизге нелени айтаса?

А р т у р. Алай сыйсыз нек этесе? Биз сеннге кимбиз? Бомбжла, алкашла...

А х м а т. Ким эсегиз да былайдан къорагъыз! Сизни къайгъылы тюлме... (Сагъатына къарайды.) Дженгил! Тас болугъуз!

А р т у р. Ол келлик кимди?

А х м а т. Анда ишинг болмасын. Киши билмезге керекди...

Х у с е й. Бизни тыш адамгъамы санадынг?

А х м а т. Сиз билсегиз, дуня билликди...

А р т у р. Хасаннымы сакълайса?

А х м а т (сескекли). Сен аны къайдан эшитдинг?

А р т у р. Тюнене ингирде телефон бла сёлешген эди сеннге... (Ахматны бети тюрленеди.) Тепси къура, кесингден башха киши болмасын, деген эди...

А х м а т. Мен сеннге аны джетдирмесем, адам тюлме... (Тахта кёгетлерин да муну юсюне быргъаб, плавкасы бла эл таба тебрейди.)

А р т у р. Кардан! Кардан, бери къайт!

Х у с е й. Мен джукъ ангыламайма. Не бола турады?

А р т у р. Тюнене ауазымы тюрлендириб, телефон бла сёлешдим. Минсельхозну баш инженериме, дедим. Бу андан аз – аз машиналагъа запчастла юзе турады. Солургъа барлыкъма, деб билдирген эдим...

Х у с е й. Тохта! Плавкасы бла элге кирмесин. Ачыуланнганы бла кетиб барады. Бери къайтарайм...

А р т у р. Кеси къайтыр. Аллай бир затны экибизге къоюб кетерик тюлдю. Кел, тишлик ашай турайыкъ... (Кетедиле.)

Машина келген, тохтагъан таууш.

А х м а т ызына чабыб къайтады.

А х м а т. Бу джетишмей тура эди былайда... (Джырттыкъ кёнчегин киеди.) Ахырда да тепсиге чакъырыб къойсам... Огъай, джангы адам, эсине не келеди, къайдам... Джаллайым... Эслеб къойгъанына къара... (Талачыкъгъа Анзор чыгъады. Бу аны аллына атлайды.) Салам алейкум, Анзор!

А н з о р. Алейкум салам... (Сынчыкълаб къарайды.) Солургъа келгенсе бу ариу джерге?

А х м а т. Анга да огъайым джокъ эди, солургъа заман чыкъмайды. Бир иш табылыб барады. Кеси джашагъан бир амма барды тийреде. Анга отун эте турама чегетде. Къургъакъ бутакълагъа илиндириб, кёнчегими да джыртдым. Терими кебдирирге чыкъгъан эдим чегетден.

А н з о р. Къарыусузгъа джан аурутханынг ючюн сау бол! Хар ким алай этиб барса, джашау огъурлу боллукъ эди... (Багъалы сигарет пачканы чыгъарыб, Ахматха да да узатады, кеси да тютюн къабындырады.) Президентибиз телефон бла сёлешген эди. Ол төгерекде сизни элден уллу джокъду, кеси да табигъаты келишген джерди. Участок больницы сизде ишлетсек, деген эди. Тюненеден бери къалайы таб болуо деб, къараб айланама...

А х м а т. Аны излерге да керек тюл эди. Аллай больницагъа ма бу таладан иги джер джокъду. Таб Шимал Кавказда да болмаз. Бу былайда эки юйню да къоратсагъыз, эркин боллукъду. Чегетден узакъ тюл, таза хауа,

къаты бла суу бара, бир кесек къазгъанлай нарзан чыгъарыкъды...

А н з о р. Бу эки юйде кимле джашайдыла?

А х м а т. Ма бу Артурнукъуду, кинлмеханик болуб ишлейди. Хоншусу да Хусейди. Шоферубуз. Больница ишлейбиз десенг, юлерин кеслери оюб, бачхаларын да тазалаб, къууаныб берликдиле джерлерин. Биртда халал джашладыла. Ауругъан – зат деб эшитселе, ёрге туруб къаладыла. Элни огъары, тёбен къыйырында да джерле кёбдюле, ишлерле юйле...

А н з о р. Юйлени ишлеб берликдиле. Ол Хусей дегенинг машина моторла, деб айланган болурму?

А х м а т. Олду. Билмейме не айтыргъа да. Машинала суу бла джюрюрге керекдиле деб, аны сагъышын эте тюрлениб къалды. Тюзю, алгъында башы таб тюл эди, алай а туура былай къатышыб билмейме. Бек джазыкъ-сыныб турабыз...

А н з о р. Сен мени къайгъылы этдинг. Аллай адамгъа машина джюрютюрге болмайды. Аны механик да ангыларгъа керекди.

А х м а т. Ангылайма, Анзор. Алай а машинаны ариу джюрютеди. Энтда бир кесек къарайым деб, сеннге да, инженерге да айтмай тура эдим.

А н з о р. Бир джукъ болгъаны болса, сеннге бла инженерге тиерикди таякъ. Аны унутма. Мин машинагъа, юйюнге элтейим. Джыртыкъ кёнчек бла элге кирсенг айыб этерле.

А х м а т. Къарнашчыгъым биргеме эди. Аны кёнчек келтирирге ийгенме. Энтда бир кесек отун этерикбиз аммагъа.

А н з о р. Сора мен кете барайым. Тюз айтаса, больницагъа бек табды былайы.

А х м а т. Бу эки юй къораб, бачхалары бери къошулсала, тамам да аламат, эркин боллукъду... (Анзор башын силкиб, муну айтханын тюзге санаб, кетиб тебейди.) Хусей ючюн къайгъы этме. Не аз да тюрленнген-

лей. билдирirme... (Ол кетеди.) Хы, Багуш,бол энди председателге кюеу!.. Мырды бла къатынына да мат салдым. Туругъуз алай, келечиле!.. Зукку чибин барынга да...Ол эки саптагъай болгъанны ашаб, ичиб къойдула болур... (Артур бла Хусей ташайгъан джары мыллык атады.)

Тёртюнчю сурат

Сахнада А н з о р н у кабинети бла приемный. Ол креслосунда олтуруб, документлеге къарайды. Радио бла бериле тургъан музыка ачыкъ эшитиледи. Приемныйде А х м а т шоферланы къагъытларын джазады. Эшикден Х у с е й киреди. Юсюнде машиналгъа ремонт этгенле кийиучю кийимлери, къоллары да машина джау джугъула.

Х у с е й. Кардан, гаражда джангы КАМАЗ кимни-киди?

А х м а т. Бизникиди. Кече сюрюб келгендиле. Анга нек джетинг?

Х у с е й. Гаражда меникинден эски машина джокъду. Аны меннге бер.

А х м а т. Бераллыкъ тюлме. Ол машинаны кесиме къояма.

Х у с е й. Сеннге од неге керекди?

А х м а т. Люксенбург деген къралны джерича бир джери барды мюлкню. Аны къалайына да мен джетмей болмайды. Сенича алтыхырлагъа да кёз – къулакъ болургъа керекди...

Х у с е й. Башымы аурутма. Сени КАМАЗ керекли ишинг джокъду...

А х м а т. Берсем да аны багъасы къалай боллугъун билемисе?

Х у с е й. Ючюбюзге юч шыша, закускасы да анга кёре. Азгъа санай эсенг, дагъыда къошайым.

А х м а т. Кесим бериб къояргъа эркинлигим джокъду...

Х у с е й. Аны билеме. Тамадалагъа сёзюнг ётерикди.

А х м а т. Аллын кесинг башларгъа керексе. Заявление джаз да, мынга кир. Ол къол салыргъа керекди. Къол салмаса да, заявленииенги кёрсюн, артда мен кириб, сёлеширме.

Х у с е й. Дурдом, сен бери къара. Бу кийимле, бу къолла бла къалай кирейим?

А х м а т. Бусагъатда сен тамам ишге берилген адамгъа ушайса. Аллаилагъа бу бек джан аурутады. Ары чыкъ да, къолларынгы джуу. Саламлашыргъа керек болса уа. Мен сени атынгдан заявление джазайым. Кесинг къол салырса... (*Хусей чыгъады. Бу ышармыш эте, джазады.*)

Х у с е й (*къайтады*). Джаздынгмы?.. (*Кёз джетдирирге излейди.*)

А х м а т. Сен окъур заты джокъду. Кете айланады, чаб!

Х у с е й (*къол салады*) Анда сёлешгенле бардыла...

А х м а т. Радиосуду. Бар!.. (*Аны эшикден ары тюртюб, кетеди.*)

Председатель къагъытладан башын кёлтюрюб,
Х у с е й ге къарайды.

Х у с е й. Салам алейкум! Бир тилегим барды... (*Заявлениясин аны столуна салады.*)

Тамада къагъытны окъуй баргъаны сайын, джаныуар къан ала барады. Сора башын кёлтюрюб, Х у с е й н и бетине къатады. Аны юсюне секириб, бууб къояргъа излегенча, алай кёрюнеди къараучулагъа. Джаш да чоту табсыз болгъанын ангылаб, аууз бла айтады.

Х у с е й. Мен... Мен кёбден бери да ... джашла биледиле...

А н з о р. Сен!..Сени уятынг, бетингн бармыды? Сен...

Х у с е й. Мадар бар эсе бер!.. Уяла – уяла келгенме. Ёкюннюк тюлсе. Сынамым уллуду...

А н з о р. Сен не айтханынгы, не этгенинги билемисе бусагъатда?

Х у с е й. Билеме. Ахмат энди аны излемейди. Меннге къояды...

А н з о р. Ахмат?.. Ахмат сеннге къояды... Сен нелени джаншайса?

Х у с е й. Анзор, энди бер да къой меннге. Кече, кюн да юсюнден тюшмем...

А н з о р. Тас бол былайдан!!!

Х у с е й. Разы этерме...

А н з о р. Ол бетсизликге къара!.. (*Ёрге туруб, ёлтюрюр къан алгъанча, Хусей таба атлайды. Ол да кабинетден къачыб чыгъады.*) Итден башхасы болмагъан, ит! Кёресе аны... Чыртда кетибми турады, огъесе... Ахматны уа нек арагъа тыкъды?.. “Ахмат меннге къояды...” Ол а къалай болду?.. Былайда бир зат барды... (*Кабинетинде ачыулу айланады.*) Ахмат мынга къояды... Бу чотха бир къара... Ахмат бла ол... Сора ол ишни бошаб, энди аны мынга къояды... Была къайда тюбедиле?.. Не аман сыртымдан салдыла мени... Минг джаны болса бирин къоймам... (*Телефоннга чабады. Ол кёзюуде, къолунда да документле салыучу папкасы бла, Аза эшикден киреди.*) Сен... Сен... Кёзюме кёрюнме! Къораб кет!

А з а. Атам, нек къыстайса?

А н з о р. Озгъун! Бетджойгъан! Бойнунгу бууб къоярыкъма...

А з а. Атам...

А н з о р. Джокъду энди атанг! Дженгил юйге бар! Анда сёлеширме сени бла! Ишден да къыстадым... (*Азаны кёзлери джыламукъдан толуб, не айтыргъа билмей сюеледи.*) Къора, дейме, мен сеннге... (*Аза джылаб чыгъады.*) Бедишлик болдум... Тохта, джыларынг аллынгды... Ол быстырбашха ненча айтдым къызынга сакъ бол деб... (*Телефон бла сёлешеди.*) Сенмисе?.. Къызынг юйге кетгенди, джукъгъа ийме... Кесинг да юйде бол!.. Артда билирсе...

Бу кёзюуде Х у с е й кысыла – кысыла энтда приемнийге киреди. Ол нек кыйтыб келгенин, не этер акылы болганын залдагыла огъай, кеси да ангыларча тюлдю. А н з о р н у ашыгыб чыгыб келген аякъ тауушларын эшитиб, эшикни артына кысылады. Эшик хыны ачылыб, Х у с е й н и джабады. А н з о р аны ызына этерге да ашыгыб, чыгыб кетеди.

Керти кесекчик туруб, Х у с е й кабинетге киреди. Стол юсюнден заявлениесин алады. Окъуйду: “Ол ариу кызынг Азаны меннге бериринги тилейме. Анга алакат эр болургъа, башха бир тиширугъа кырамай джашаргъа ант этеме”.

ДЖАБЫУ

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Бешинчи сурат

Биягъы талачыкъ. А р т у р бла А х м а т келедиле. Экиси да бек мыдахдыла. А р т у р н у кюлунда джыджымчыгъы да барды.

А р т у р. Айт, не айтырыкъ эсенг да. Мен алкъын ол харам ёллюк ийнегими излерге керекме... *(Ахмат кырыдышха олтурады. Бу да туурасына чёгелейди.)* Джукъ айтырыкъ тюл эсенг, мен джазыкъны бери нек сюрюб келдинг?

А х м а т. Анзор мени ишден кыыстайди.

А р т у р. Анга бек кыуандым. Нек кыыстайды?

А х м а т. Билмейме. Отпуска ал да, андан сора гаражны, конторну да джокълама, деди да кыйду. Алай сыйсыз этгени ауур тийди. Тюзлюкню излей да бир башладым, ол болгъан джерде тюзлюк болмазын ангыладым да, аны да кыйдум. Мадар табса, статьяны да джабышдырлыкъ болур эди. Алай ангыладым.

А р т у р. Мен башха тюрлю ангылайма. Сен кёб турмай хомпачха кыонарыкъса. Ишде болсанг басдырыгъа,

некрологга ачха джояргъа керекди. Ол ачха мюлке кыалгъаны игиди анга.

А х м а т. Багуш мени ёлтюрмей болмайды, не?

А р т у р. Болмайды. Кёзю кёргенлей бошарыкъды. Анга чыртда ишегинг болмасын. Кыачыб да кыйры кыачарыкъса? Россияда табарыкъды...

А х м а т. Ачы хапарны, бал татытыб айдынг. Тюкча бир гунахым джокъду. Тюзлюгом ючюн ёлюрге тебregenме.

А р т у р. Аны ол дуняда кыямат кюн айтырса.

А х м а т. Аллах кыараб турады, биледи. Мен бу дуняда экигизге ангылатыргъа излей эдим.

А р т у р. Багуш сеннге сёз айтдыра турлукъ тюлдю. Кёзю кёргенлей ёлтюрлюкдю.

А х м а т. Мен былай этерме деб, этмей, сизни алдагъаным болгъанмыды ёмюрде?

А р т у р. Огъай. Гунахынг керек тюлдю... *(Джарашыб олтурады.)*

А х м а т. Багуш бла сен мени кёб алдагъансыз. Бу джол да алай этдигиз. Биринчи сен буздунг антыбызны. Аны да азгъа санадыгъыз кыатынынг бла сен. Бу шашхынлыны терсине буруб тебредигиз. Терсине кете тебregenни тыяр ючюн, хар ким кесича бир мадар этеди. Мен да алай этдим. Айт энди, не гунахым, не терслигим барды?

А р т у р. Джаш кызыны сыйюб, кыабыныб кыалса не этерге керекди? Биз айтхан кёзюуге чыдаылмай эсе, кыалай болсун?

А х м а т. Ант этген кюнюгюзде, башыгъыз кыйда эди? Ол акыл нек келмеген эди?

А р т у р. Тохта! Бусагъатда мен антыбыз кыйгъылы тюлме. Эки алыннганны джарашдырыгъа керекме. Аны сагъышы бла бюгече тангнга дери джукъламай чыкыгъанма.

А х м а т. Ол кыйгъы бла башынгы аурутма. Ингирде юйюне барырма. Хамхотума бир кере келме кый да, кёлюнгю бас, дерме.

А р т у р. Ол джылы тюбешиуде мен да болургъа керекме. Меннге ол къууанчны кыызгъанма... Ингирдеми, дейсе?

А х м а т. Ингирни да сакъламай, ол къууанчны этерге боллукъса. Майна, Багуш юйюне келе турады, чакъырайым...

А р т у р. Кёрюнме!.. (Тюртюб кыырдышха джыгъады.) Багуш! Бери атла!.. Тохта!.. (Алай ары талай атлам этеди.) Бизге къайт да, холодильникде шышаны ала кел! Къабаргъа да бир джукъ изле кесинг, атайтмаз юйде джокъду... (Ахматха къайтады.) Ахыр шышамы арагъа салама, аны да унутма. Сен чегетге ташай! Мен аны хазырлайым. Артда сени чакъырма.

А х м а т. Мени къалай соярыгъына къараргъа дей эдинг...

А р т у р. Энди къарамайма... Башынгы кёлтюрме, дейме...

А х м а т. Чегетни къояма. Сени ташанга бугъунайым.

А р т у р. Джетер – джетмез сеннге аманны кыюб тебрерикди. Не айтса да тылпыуунгу чыгъарма. Бир кесек суууса, кёрюрбюз...

А х м а т. Шум болдум, дынг болдум... Аллах сен джазыкъсын!.. (Хусей бир шыша бла тарелкада да неле эсе да алыб келеди.)

А х м а т (бугъунган джеринден чартлаб чыгъады). Кёолгъа тюшдюнгмю, Багуш! Сен ойнарыкъладан тюлме мен. Кёресе аны. Этерин этиб энди... Кечмеклик тилеймисе, огъесе... Мени тебдирме. Дженгил бол! Мен не айтдым?!.. (Ачыуланыб анга джууукълашады.) Олмеди адамлыгъынг? Биллик тюлдю деб...

А р т у р (аны кючден тыя). Кардан, аллайла этме... Бир тохта муну...

А х м а т. Тохтамайма! Тохтагъаным болду. Энди ангыладым ким болгъанын. Араны айырайым...

А р т у р. Аллах – адам, бир къой! Уллу акъылымы

тыярыкъ эди, джангылгъан болур. Бу джолчукъну кеч, мени ючюн кечерик эсенг да. Сен басымлы адамса, джаныб кълма... (Ахматны кыучакълаб, ариу айтыб кюрешеди.) Былай бир олтурайыкъ... (Къоймай олтуртады. Хусей сюелгенича сюелиб турады. Артур анга аракъы кълуй, деб билдиреди.) Кардан, туура былай этерге джарамайды...

А х м а т. Анга ол итликни этерге джарайды да. Сора меннге нек болмайды?

А р т у р. Анга да болмай эди. Этди да къойду, не этейик. Биреу тели болса, биреу акъыллы болургъа керекди... (Бир рюмканы аны ауузун кълуды.) Тамызчы энтда... Кълуру эки рюмкангмы барды? Мен шышаны башындан уртлайым... (Ахмат Хусей бла кългъышдырыргъа унамайды. Артур аны кълун ары тебериб, рюмкаларын бир – бирине тийиреди.) Я Аллах бу экисине бир кесек басым бер, бир кесек акъл бер!.. (Ичедиле.) Энди джарашыгъыз.

А х м а т. Аны бир да, эки да айтма... Кечмеклик тилесин...

Х у с е й. Тилейме кечмеклик. Энди нек тилегеними айт!

А х м а т. Да кълдам... Аз затмы барды кечмеклик тилерча...

Х у с е й. Сени бетинг чабырлыкъды...

А р т у р. Джашла, энди болдугъуз. Уруш, туюш, кёлкъалды тохтасын!.. Болуб озгъан затланы кълитараллыкъ тюлбюз. Бююннгю халгъа къларайыкъ. Бек табсыз болумгъа тюшгенбиз.

Х у с е й. Кардан, ол итликни меннге нек этдинг? Чамны, оюнну да чеги болады. Аллай бир меннге не джаулугъунг бар эди?

А х м а т. Итлик, адамлыкъ этдим эсем да, сени тыяргъа этдим. Бу джоулгъанны ызындан антыбызны сен да бузма, деб этдим. Ол гинджиге эсинг кетди, хо. Былайды деб, ачыкъ айтмагъанынг ючюн этдим. Мени тенгнге санамай, сансыз этгенинг ючюн этдим...

А р т у р. Алай кьарасакъ, терс менме. Экингден да кечмеклик тилейме. Аны кьойдукъ. Бююннгю кьайгы-ылагъа кьарайыкъ...

Х у с е й. Бююннгю, тамблагъы кьайгыылагъа да кьарагъыз. Мени кьошмагъыз. Аланы биринде да ишим джокъду. Мен кетеме.

А р т у р. Кьайры джаханимге бараса?

Х у с е й. Шахаргъа. Юйюмю сатаргъа селешгенме. Мени заявлениеми хапары джайылгъан болур. Бююн джайылмагъан эсе да, тамбла джайыллыкъды. Хар кимге аууз чайкъамды болургъа излемейме...

А х м а т. Сен алгъын туфлилеринги тюз кьерге юрен. Андан сора барырса шахаргъа.

Х у с е й. Туфлилени?... *(Аякъларына кьарайды. Ала-ны солун онгуна, онгун солуна кийиб тура.)* Сен джет-дирдинг мени быллай серликге... *(Бир туфлисин алыб, Ахмат таба джибереди.)* Алайды да, шахаргъа келсегиз, кьонакъбай болурма.

А р т у р. Багуш, сен мындан акъыллыса, деб тура эдим.

Х у с е й. Былайда джашау берлик тюлдюле. Бу ангыламайды, хо. Мырды, сен ангыларгъа керексе.

А р т у р. Бу хапар сенден аякълы болса уа? Сенден алгъа ары джетсе уа?

А х м а т. Мырды тюз айтады. Джетмеген эсе да, ызынгдан барлыкъды. Аны эшитмезге излей эсенг, кесинги асмакъгъа ас, не ол кьаядан секир.

Х у с е й. Алай этерик эсем да, сени кьууандырмаш ючюн этмейме.

А р т у р. Багуш, джаншама. Элибиз ёмюрден бери да чамы, накъырдамы, оюну, селекеси бла махталыб келгенди. Ол затла бла бир – бирин аягъан болмагъанды. Чам ат аталмагъан ким барды? Кьонакъгъа келгеннге да саугъагъа аны джабышдырыб иебиз. Быланы барын да биле тургъанлай, быллайла нектесе?

А х м а т. Аза бу затха магъана берлик тюлдю. Мен

ангыламагъан башха затды: атасы сени джарты бла сау болгъанынг билгинчи деб, шоферлукъдан слесарлыкъгъа кёчюрдю. Аны тюз этди. Мени, итни сюргенча, нектюрюб ийди ишден? Анга джууаб табмайма.

А р т у р. Заявлениени сен джазсанг, алай этмей не этерикди...

А х м а т. Кюн бла джарымны ичине аны билиб кьоялмагъанды. Не сен, не кьатынынг клубха келгенлеге айтхан болурсуз...

А р т у р. Алкъын Фатима билмейди. Айтырмем? Ол да эки – юч тиширыугъа айтса. Багуш джазмай сен джазгъанынг Анзор билсе. Ойнаб этгенигизни ангылар...

А х м а т. Мен Грауну отказын басарыкъма. Анзорну джумушагъаны бусагъатда меннге келишмейди. Ол энди мени союзнигимди. Бир заманлагъа дери кьызына кишен салыб турлукъду...

А р т у р. Бир кьой муну, амандан кишен салынныкъ...

А х м а т. Кьоймайма. Бир кесек джумушай тебреген эдим. Терс этгеними ангыладым. Болджалыбыз джетгинчи бу юйленник тюлдю.

А р т у р. Эшек бузгъа тирелди. Багуш, сен нектынгылайса?

Х у с е й. Сагъыш эте турама. Шахарны кьойдум, кетмейме. Кардан, сен кет! Не кьадар дженгил кьорасанг, ол кьадар кесинге игиди.

А х м а т. Мен боссха кюеу болама дегенме. Кишиге аманлыкъ этмегенме, гунахым, терслигим джокъду...

Х у с е й. Джангыласа, Кардан. Алай джангыласа, алай джангыласа. Мырды, бизни ма бу скойген тенгиз не этгенин билемисе?

А р т у р. Огъай, билмейме.

Х у с е й. Айтайым, билмей эсенг. Кёб заманны Аза бла вас – вас болуб тургъанды...

А р т у р. Вас – вас?

Х у с е й. Хо. Азаны шабашка этиб тургъанды. Ма

аллай кызыны сыйын, намысын теблеб, эталгынын этгенинде, джаллаб кетгенди...

А р т у р. Я уллу Аллах, бюгюн мени алындырмай бир кьой!

А х м а т. Мырды, бу сандыракъ этиб тебрегенди...

А р т у р. Аллах сен сакъла!.. Багуш!.. Сен... Неме...-Халынг къалайды?

Х у с е й. Бек алапатды. Барыб бир джууунайым...

А х м а т. Къымылдама!. Къымылдамача этиб кьоярыкъма. Халынг иги эсе, нелени айтаса? Огъесе... Ойнаймы тураса, джукъму эшитгенсе?

Х у с е й. Тюнене оюнну, чамны кьояргъа ант этгенме.

А р т у р. Джашла, мени тубаннга ийиб кьойдугъуз.

А х м а т. Мен Азаны юч кере кьргенме. Кесин да узакъдан...

Х у с е й. Сора мен ангыламай джангылгъанма. Терсме. Ма былай – былай деб, Анзоргъа джасаб сирелгенме.

А х м а т. Юйюннг къуруб сирелгин! Не айтханса?

Х у с е й. Сени кызынгы Кардан ойнатыб айланганды, дедим. Сени аны ючюн ишден кыстагъанды. Аны бла тохтаб къаллыкъ тюлдо. Къаллай киши болгъанын билесе.

А х м а т. Я, бизни джаратхан, меннге бир сабырлыкъ бер!.. *(Не этерге билмей, къырдышда ары – бери аунайды.)* Бу сыйсызлагъа къалай этейим, не этейим?!..

А р т у р. Багуш, белая горячка деб мынга айтадыла. Мен да мунуча болгъунчу ангылат не дегенинги.

Х у с е й. Кардан джангы машинаны сеннге кьояма, деген эди.

А р т у р. Сора уа?

Х у с е й. Заявлением Анзорну кьууандырмады. Алай болгъанында бу болушурма, дегени эсиме тюшдо. Механигин адамгъа санайды, аны сёзюн сансыз этмез, деген акъыл келди. “Ахмат меннге кьояды”, дедим. Мен

алаймы айтдым, дуу деди да, джанды да къалды. Заявлением аны кызыны юсюнден джазылгъанын къайдан билейим.

Джылджымчыгъын да алыб, А р т у р ёрге турады. Сора, экисин кёзюу сапалаб тебрейди. Къоллары бла бетлерин – затны джабаргъа кюрешедиле, болмагъанында экиси эки джары къачадыла. Бу да къырдышха олтуруб, тамам кыйын ауругъаи адамча ынгырдай, кеси аллына бир затланы шыбырдайды.

А р т у р. Ёлтюреме да, мурдар болама. Ёлтюрмейме да, джюрегим тарс деб атылады, кесим ёлеме... Ай, джазыкъ, ай джарлы, Аза...

Х у с е й *(къатына джууукълашады)*. Азагъа не болгъанды?

А р т у р. Юйюнге эмина болгъанды, болуб а не болгъанды... *(Ёрге тура тебреб, Фатиманы келе тургъанын эслеб, ызына олтурады. Ол бек мыдахды.)* Анга не болгъанын бу айтыр. Разведкагъа кетген эди Анзорлагъа.

Ф а т и м а. Джашла, мен айтмайым, сиз эшитмегиз... *(Ахматха кёз джетдириб, хапарын бёледи.)*

А р т у р. Энди мындан джашырыр зат къалмагъанды. Айт!

Ф а т и м а. Джарлы Аза. Бир бек джаным ауруду. Анасы да джылау – сыйыт эте...

А р т у р. Джарашдырыб айт!

Ф а т и м а. Бардым. Азаны анасы абзырыб тура. “Не болгъанды?”- деб сордум. “Билмейме, - деди, - Тюненеден бери Анзор къаныбызны ичиб кьойду”. Ич юйде Аза орундукъгъа аууб джылай. Атасы нек тебгенинден аны да хапары джокъ. Ишден да кыстагъанды. Чыгъа келиб, анасы бла дагъыда сёлешдим. Аза ким бла эсе да джюрюгенди, деб этгенин билдирди. Анзор туура алайды, деб турмай эдим...

Х у с е й *(секириб ёрге турады)*. Мен анга бир байрам...

А р т у р (аягындан тартыб ауудурады). Сабыр-лык сал! Керт да дегеннге Меджунун болуб кяалма...

Х у с е й. Сёлешейим, дейме. Нек тыяса?

А х м а т. Багуш тюз айтады. Сёлеширге керекди... (Артурну джыдджымы тийиб, мангылайына чыкыгъан догъураны сылайды.) Биз ючюбюз бир – бирибиз бла кюрешген – ол бир иш. Биз тели – мели этиб, башхагъа зарауатлык джетгени чыртда джарамайды. Не айтырыбызны, не этерибизни билмейме. Алагъа барыргъа уа керекди. Багуш, кетдик!

А р т у р. Тохтагъыз! Алгъы бурун оноулашайыкъ. Сагъыш этейик...

Х у с е й. Оноу да, сагъыш да керек тюлдю. Анзоргъа тюбейик да, хар нени болгъаныча айтайыкъ. Халиси кынгыр болса да, биз тюнубюзде билмегенни, тюшюнде биллик кишиди.

Ф а т и м а. Сиздан бир джукъ чыкыгъан болурму?

А р т у р. Тюз ангылагъанса...

Ф а т и м а. Оу, мен джарлы... Энди уа не этгенсиз?

А р т у р. Аны артда билирсе. Бусагъатда уа...

Х у с е й. Кардан бла мен барыб, аны бла сёлешейик.

А р т у р. Бусагъатда ол сизни бла сёлешген огъай, чекден джууукъ кюярыкъ тюлдю.

Х у с е й. Кюйдурурбуз...

А р т у р. Атагъыз тенгли кишиди ол. Аны бла алай ойнаргъа болмай эди. Анга башыгъыз джетмеди. Энди барыб, къарачай адетге, намысха келишмеген затланы юсюнден сёлешебиз, дейсиз. Ол ёлген кибики. Была къайда ёсгендиле, дер...

А х м а т. Сен тюзсе, алай а болур болгъанды. Алагъа магъана бере турмайыкъ...

Ф а т и м а. Болур болгъанды, деб неге айтаса?

А р т у р (аны эшитмегенча этиб). Сеннге болур болгъанлыкыгъа, кызыны сагъышын эт! Бусагъатда Азаны тазаладу баш иш.

А х м а т. Биз айтхан да олду...

А р т у р (аны мангылайында дугъургъа хыны тие). Сени чардагъында чыртда джукъ кяалмагъанды. Былай баргъанлай сопалаб тебресе, не этериксиз? Бизнича джашла джокъдула дуняда деб башыгъызыны кяалакъ этиб турасыз. Къачыб кютулургъа миллетден уяллыксыз. Кесигизден уллу бла тююшаллык тюлсюз. Ууатыб атарыкъды ачуланыб тургъаны бла...

Ф а т и м а. Ий, Аллах ючюн, не этгенигизни бир айтыгъыз!

Х у с е й. Мырды, патауаланы кюй да, биле эсенг ма былай этигиз, де да, аны айт!

А х м а т. Мюлкню радиоузели ишлеймиди?

А р т у р. Радиоузелъ? Бусагъатда ёртенни джукълатыргъа керекди. Сен не радиоузелни айтаса...

А х м а т. Аны джукълатыр ючюн керекди радиоузелъ.

Х у с е й. Ишлей эди...

А р т у р. Былайда акъыл оноу керекди. Оюннга нек бураса?

А х м а т. Акъыл оноуугъузну башыгъызгъа уругъуз! Хар ким кесини терслигин ангылаб, аны тюзетирге керекди. Алай этилмей оюлуб турады джашауубуз. Терслигин тюзетиу менден башлансын. Анзорну бойнума алама...

А р т у р. Къатына кюярыкъ тюлдю...

А х м а т. Ол мени ишимди. Азаны башын сиз чайкыагъансыз. Аны къайгысынын сиз этигиз. Бу ишлени тындырыргъа сизге да, кесиме да... (Сагъатына къарайды.) он – онэки сагъат заман береме. Ашхамгъа дери, дегенлигимди. Мен кесиме джетгенни этерге кетдим, сиз да кымылдагъыз... (Кетеди.)

Ф а т и м а. Джашла...

Х у с е й. Муну окъусанг, ангыларыкъса... (Къагъытны береди.) Ма бу заявлениени элтиб, Анзорну кюлуна тутдургъанма тюнене. Аны бла да кяалмай, Ахмат энди аны меннге кюяды, деб да бир затланы айтханма.

Ф а т и м а (окъуйду). Сизни...

А р т у р. Андан арысын айтма...

Ф а т и м а. Не бетигиз, не уятыгъыз, не акъылыгъыз джокъду...

Х у с е й. Фатима, мени не терслигим барды? Кардан джазды. Ашыкъдырды, окъургъа заман бермеди...

А р т у р. Ростовну дертин джетдиреме, деб этген болур. Ансы не юю къуругъанды... (Фатимагъа буруллады.) Мындан алда Москвадан келе, поезде ресторанга киредиле. Хуббегиге ычхынган самырлача, иги ашха урадыла, ичедиле. Карданны костюму шиндикге джалпегей атылыб болады. Ростовгъа джууукълаша, аны хурджунундан Карданны ачхасын, документлерин сызады бу. Шахарда поезд тохтагъанлай, Багушну кёрсенг кьойма, тюшеди да, тас болады да, кетеди. Кардан кыйынлы ресторанга не телегенин, бери къалай джыйылгъанын кесине сорурса...

Х у с е й. Аллай эси джокъду. Ол аны унутханды... (Фатима не айтыргъа билмей, джылары келиб олтурады.) Мен юйленсем, джангыз кеси, къазакъ бёрюча, къаллыкъды. Аны ючюн дыгалас этгенди...

А р т у р. Бу Зурийданы тегерегине айланганча эшитген эдим. Анга чалдыу этер мадарынг бар эсе, сен да аяма, хайуанны...

Ф а т и м а. Болдугъуз! Мен джазыкъны Аллах сизни бла нек тюбетди? Сиз сакъатласыз! Сизни бакъдырыргъа керекди... Джарлы Аза... Мен джарыллыкъ, аны сизге нек танытдым? Сизни биле тургъанлай, къалай этиб кьойдум алай? Къалай болушайым, Аза, сеннге, не этейим... (Джылайды.)

А р т у р. Хы – хы, неге ынгырдайса энди? Кардан айтды да...

Ф а т и м а. Карданыгъыз да, сиз да къуруб кетигиз. Ол барыб тургъан джартыды...

А р т у р. Алайчыгъын таб келтирдинг. Алай а, телиден да чыгъады бир таб зат. Иги оноу этди.

Ф а т и м а. Аны оноууна къарасын джауум...

А р т у р. Да не, сени къачыргъаныбызча, аны да къачырдыкъ да келдик.

Ф а т и м а. Мени шайтан арбагъа миндирдигиз. Ол менден акъыллыды. Минмейме, десе не этериксиз?

Х у с е й. Быланы не айтханлары, не башлары... Аны арбагъа миндирлик джангыз сенсе. Тенгинге сёзюнгю ётдюр.

А р т у р. Сора ол оноуда тохтадыкъ...

Ф а т и м а. Бир мадарла этиб Азаны кьоратсакъ да, Анзор ызындан келиб, сыйырлыкъды...

А р т у р. Кьолубузгъа бир тюшюр. Сора Анзоргъа зукку чибин...

Х у с е й. Кардан ол кыйынлыкъны бойнуна алды. Ол айтханын этмей кьоймайды.

Ф а т и м а. Танылыб турады аллай адамла болгъаныгъыз...

А р т у р. Къатын, тохта! Мени сагъышлы этген, бюгюн келтирмей боллукъ тюлдю, дегенча айтханыды. Бу алай нек чорт кесди? Аны билирге керекди. Былайда Азадан сора да бир зат барды...

Х у с е й. Анга артда сагъыш этербиз. Заман кетиб барады.

А р т у р. Къаракъаш, сен Азагъа бар! Биз джашланы къурайыкъ. Муну юйюн да джарашдырыгъыз, дейик адамларына. Сен телефон бла билдиресе, биз джетебиз илячинлеча... Къатын, аузунгу ачма! Сёз да, оноу да бошалды... Ийнегими да излемедим... (Кьолун силкеди. Бары да кетедиле.)

Алтынчы сурат

Председателни кабинети. А н з о р Телефон бла сёлешеди. Радиосу да бир мыдах музыканы согъады.

А н з о р. Мен бу иш ауурду, деб къачмайма. Аны бир ангыла... Не къыйын иш да беригиз, башха джерде беригиз... Бу миллет бла чотум болмайды... Кылай дейсе?.. Чам ат?.. Огъай, атамагъандыла... Ойнагъан, кюлю, чам, селеке деген зат да джокъду мени бла... Аллай джукъ этиб да бир кёрсюнле. Исси къабдырырма, тейри. Сеннге уа этген болурла. Сен бу элден чыкъгъанса. Меннге алай хый – мыйла этиб болмазын биледиле... Болсун, тамбла джетерме... *(Телефонну чолпусун орнунна салады.)* Чам ат, накъырда, селеке... Нелени джаншайды бу?.. Ол да министриг болсун... *(Сагъышы.)* Алай а... Кесими къозута тура эсем да, билмейме... *(Кабинетинде ары – бери джорюйдю. Терезеден тышына да къарайды. Радио да алайдады.)* Огъай... Алай болургъа чыртда мадары джокъду...

Ол кёзюуде радио бла берилген музыка тохтаб, диктор: “Москва сёлешеди. Машинала ишлеучю министерствону билдириуун беребиз. Бюгюн, къралны белгили алимлери, конструкторлары министерствогъа тюшген жангы лагъымлагъа къарагъандыла. Ала бегитгенден, ючюсюню уллу магъаналары барды. Ол ючюсюню да бири машиналары моторларыны юсюнденди. Ол лагъым хайырландырылса, бензин тёрт кереге аз къорарыкъды. Не уллу алимлени да бумлары джетмей тургъан ол жангылыкны чыгаргъан Суу Джагъа элден шофер Тегиланы Хусейди...” Аны аты айтылгъанлай, А н з о р н у бети тюренеди. Радиону уллу этеди.

Диктор андан ары окъуйду: “Министерство аллай моторланы эксперемент халда джарашдырыгъа конструкторлагъа буйрукъ бергенди. Бизге белили болгъанына кёре, бу изобретатель энди башха тюрю мотор къураб кюрешеди. Ол мотор кюн джылыудан ишлеген батареяла бла тамам бек тазаланган суу къуюлуб ишлерикди. Ким биледи, бу шоферну кюню бла ёмюрлени узагъына техниканы усталары этген мурат толуб къаллыкъ эсе уа. Келир бериулерибизни биринде Хусейни кесини, ол ишлеген мюлкню, ол джашагъан элни юсюнден да толу хапар айтырбыз. Телевидениеден да адамла бара айланадыла. Ол бир эки лагъым а...”

Радиону тауушун азыракъ этиб, А н з о р столуна къайтады. Телефонну чолпусун алады.

А н з о р. Гараж?.. Баш инженер керекди... Гаражны тамадасы уа?.. Кыайсы кёрюнсе да, меннге ашырыгъыз... *(Сагъышха кирибди.)*

Босагъадан А х м а т атлайды. Аны къолунда портфели барды. А н з о р н у столуна джууукълашады.

А х м а т. Мен сени бла тартыргъа келгенме.

А н з о р. Тартыргъа? Мени бла?

А х м а т. Хо!.. *(Портфелин ачады.)* Элде эркиши табмайма. Сейир – тамаша. Сени табханыма да къууандым. Стаканларынг болурла?

А н з о р. Бардыла. Закусангы чыгъарма.

А х м а т *(столгъа салгъан шышасына къараб)*. Кылай ичерикбиз закускасыз?

А н з о р. Мен алай ичеме хама да. Сен да кёр. Татыуун иги ангылайса.

А х м а т *(айтханын ушатмаса да, стаканланы белинден къуяды)*. Да кёрейим...

А н з о р. Алай кыызгъанч болма, къош бир кесек... *(Ахмат бек къыйналыб бошайды стаканын. Сора портфелинден ётмек кесекчик алады.)* Джаш, биз закускасыз ичерге келишгенбиз... *(Ахмат ызына салады.)* Кыалгъанын къуй!.. *(Анзор къулакъгъа алмай агъызады. Телефон зынгырдаб, ол аны бла сёлешген сагъатда, бу аракъысын столну къабыргъа таба джанына къуяды.)* Огъай, энди келе айланма, керек тюлсе... Ашыгъыш иш джокъду, тамбла тюбербиз... *(Телефонну чолпусун орнунна салады.)* Биз нени юсюнден сёлеше эдик?

А х м а т. Сёлешмей эдик, иче тура эдик.

А н з о р. Да сора энтда ичейик.

А х м а т. Бошалды. Джокъду.

А н з о р. Уялмай бир шыша бла кылай келдинг тамаданга?

А х м а т. Алай башынгы атыб къоярынгы билмей эдим. Энди мени шэфим да тюлсе. Тюненеден бери сенде ишлемейме.

А н з о р. Алай шуай эди. Энди биз тыш адамла болдукъ. Аны да унутхан эдим... (*Сейфинден литрлик импорт шышаны алады. Ахмат анга къоркъуулу къарайды.*) Къуй, менден гитчесе.

А х м а т. Къуйгъан а этейим, артда юйюнге къалай барлыкъса?

А н з о р. Бу кёккёз ариу мени хорласа да, сени хорлаяллыкъ болмаз. Былайда атыб кетмезсе. Къартны джокълагъанынг ючюн сау бол! Сени ючюн ичеме... (*Ичеде. Джыйырылгъаны да къурумагъанлай, Ахмат да бошайды.*) Эртденбладан бери тохтамай джаншайды, бу радиону гитчерек этчи!.. (*Ызындан сынаб къарайды.*) Къара начасха... Ауузуна джукъ тиймегенча атлайды. Итден туугъан, къачан гаж боллукъду экен?.. (*Ахмат келиб олтурады.*) Башымда къазан къайнатса да, бир сейир хапар да айтды радио. Бизни Хусейни махтадыла. Сен а анга шизикди, дей эдинг.

А х м а т. Аман джаш тюлдю, мыйы болуб башында бир граммы джокъду.

А н з о р. Москва мыйысы болмагъанны махтарыкъ тюлдю.

А х м а т. Анга уа ышанма. Москвагъа тели ауруу джайылгъанды, дедиле мындан алда. Аллай кёзюуде нени да айтадыла... (*Тили бир кесек чалады.*) Телефонунг бла сёлеширге боллукъмуду.

А н з о р. Кёбге созма. Муну бошагъынчы кеч болуб къалады.

А х м а т. Къайсыса?.. Къалайды?.. Мен аламат... Кетгендиле сора... Мени бу сёлешгеними кишиге айтма... Сорууланы къой, алай керекди... Иш этиб джаллагъанды, десинле да турсунла... Хы, болдунг!

А н з о р. Кимден бугъунаса?

А х м а т. Милициядан. Кёб болмай бир тенгибизни джалгъагъан эдик. Къызыны адамларыны хапарлары джокъ эди. Ала хахай – тууай этиб, дунияны аякъ юсюне салыб къойгъан эдиле. Зорлукъ джокъ эди да, кёлле-

рин басдыла. Бир ыйыкъ болады джангы юйдеги къууанчлы джашагъанлы. Милиция уа къайгъысын тохтатмайды. Аллай тели атала, тели анала къайдан чыгъадыла, билмейме.

А н з о р. Ол къайгъыланы мен нек эшитмегенме?

А х м а т. Башха элде хапарны айтама.

А н з о р. Сен а нек юйленмей тураса?

А х м а т. Башха къайгъыла да башым бла барадыла. Телефонунг бла энтда бирчик сёлешейим.

А н з о р. Не телефоннга къалдынг? Мени ауузум къургъакъсыб турады... (*Ахмат къуяды. Коридорда аякъ тауушла эшитиледи.*) Бир кёз джетдирейим... (*Ары чыгъады.*)

А х м а т (*телефон бла*). Сенмисе?.. Дядя, ары барыр заман болгъанды... Хо, къызыны къоратхандыла... Сиз бара киригиз, энди кёб тыяллыкъ тюлме... (*Стаканында аракъыны форточкадан тышына бюркеди, графинден аллай бир суу къуяды. Дагъыда телефоннга узалады.*)

А н з о р (*къайтады*). Уборщица кёре эдим, кетди. Бу телефоннга нек джабышыб къалдынг? Ал муну, ала эсенг.

А х м а т. Алмайма. Мен болдум.

А н з о р. Болдум деген неди? Сен эркишимисе, огъесе...

А х м а т. Эркишиге, тиширугъа джетдинг эсенг, ичеме.

А н з о р. Адам алай этеди ансы... Мангылайынгда ол дугъуранг а неди? Къайсы Аллах ургъан джумдурукъну кеблегенди?

А х м а т. Меннге джумдурукъну кеблер адам алкъын дуниягъа туумагъанды. Тууарыкъ да болмаз.

А н з о р. Джангылгъанма сора...

А х м а т. Уллу джангылгъанса. Ургъуй чибин этиб къойду былай. Бичен чала эдим башында. Тобукъгъа джетген бичен, белге джетген къар. Къолумда къарт атамы къамасындан да джити чалкъы. Чала тургъанлайыма, къайдан чыкъды эсе да, ма быллай бир... (*Джумду-*

ругъун кѣргюзеди.) сокъур чибин чыкъды. Келди да, тюз мангылайыма къонду. Къонганы бла ургъаны тенг болду. Биреу чѣгюч бла бегитгенча, сойланыб къалдым...

А н з о р. Джаш, сен бир затланы къатышдыраса... (Джумдуругъун кѣргюзеди.) Быллай мазанкой чибин болмайды...

А х м а т. Болады. Сен зоологияны иги билмейсе...

А н з о р. Болмайды. Болур мадары да джокъду...

А х м а т. Мен кесим ма бу кѣзлерим бла кѣргенме...

А н з о р. Кѣрмегенсе! Алдама мени... (Темир къан алыб, креслодан кѣлтюрюледи.) Алдагъанны кечмейме...

А х м а т. Мен ёмюрде алдамайма...

А н з о р. Мени тебдирме!

А х м а т. Барды аллай чибин!

А н з о р. Джокъду!.. Джокъду дейме мен сеннге... (Иче тургъан шышаларыны бойнундан бууб, кериледи.) Джокъду!

А х м а т. Джумдурукъча тюл эсе да, быллай бир... (Бармагъыны учун кѣргюзеди.) Болур эди.

А н з о р (шышаны столгъа салады). Алай айт сора. Джумдурукъча деб, ол не хапарды... (Кѣлюн басханча этиб, олтурады.) Аллай гитче зат ургъанлай, эмегенча джаш къалай джыгъылыб къалдынг?

А х м а т. Сени аллай чибин урса, ёлюб къаллыкъ эдинг...

А н з о р. Уруб а бир кѣрге эди... Ал рюмкангы! Энди сеннге ургъуй чибин тиймесин, тийсе да аудурурча тиймесин! Аны ючюн ичейик... (Ичедиле.) Сен мени элимде болгъанмыса?

А х м а т. Болмагъанма, болурум да келмейди. Анда къолгъа илинир адам да джокъду.

А н з о р. Мен да илинмейме къолгъа, не?

А х м а т. Къайдам, къалай айтайым...

А н з о р. Айтма да къой, ангыладым. Эм кѣб барыучу джеринг Нальчикди, дейдиле. Турбазалада, солуу юйледе хапарларынгы айта эдиле...

А х м а т. Солургъа мен да сюеме, сен да сюесе, хар ким да сюеди... (Эсиргенчады, сѣзлерин толугъа айтмайды.) Нальчикде... Огъай, анда солумагъанма. Бир кере болгъанма. Аны да къалай баргъанымы, къалай къайтханымы билмейме. Талай джаш мында ичиб башлыб, анда бошагъан эдик.

А н з о р. Алдайса. Дженгил – дженгил барыб тургъанса Нальчикге.

А х м а т. Не Нальчикге къалдынг? Керекмиди меннге ол. Ары бармай Нарсанагъа барсам а.

А н з о р. Кесим ол шахарны бир бек сюеме. Хар ким да алайды, деб турама... Къуй муну, къуярыкъ эсенг!.. (Ёрге турады.) Аякъларым уюгъанча болдула...

А х м а т. Сыртынгдан полгъа джатыб къамылдатсанг, сау боллукъдула...

А н з о р (ары – бери джюрюйдю). Мени элими танымагъанын биле эдим. Кеси да айтды. Нальчикни да сыйын чыгъармады. Алай эсе, Аза анда окъугъан заманда тюбегенди... Алдай болурму?.. Огъай, эсиргени бла терен сагъыш эталлыкъ тюлдю... Алдагъаннга ушамайды... Къуйдунгму?

А х м а т. Огъай! Хусейни юсюне къалай къуяйым? Тунчугъуб къаллыкъды.

А н з о р. Хусейни къайда кѣресе?

А х м а т. Ма, стаканда. Ары къара, шышаны ичинде да чѣгюб турады... Къайда да ол... Аны хамхоту... Къораб кет!.. (Анзор кеси къуяды.) Кетмейди, Аллах ургъан.

А н з о р. Ма быланы ичсек кетерикди. Тас болуб къаллыкъды...

А х м а т. Ашыкъдырма... Меннге бир эс бѣл, дегенча мыдах къарайды... Сен аны юсюнден бир затла айтдынг.

А н з о р. Мен айтмадым, радио айтды. Москвадан.

А х м а т. Сен билемисе... Огъай, билмейсе... Бу тайышхан... (Кюледи.) Бир къагъытланы, бир затланы джыйыб, центрге ийген эди. Башыны джетгени олду...

А н з о р. Мында да бир кѣргюзсе уа...

А х м а т. Шашхынлыла огъарыдан сермейдиле...
Алан, мен сени джарата тебрегенме. Алгъын алай тюл эдим...

А н з о р. Алай эсе, чам атымы айт! Атагъан болурсуз.

А х м а т. Бери келген кюнюнде атагъан эдик. Бир тюл, юч атынг барды. Сеннге дери аллай сый кишиге бермегенбиз.

А н з о р. Кёб джаша, къууандырдынг. Къаллай атла?

А х м а т. Орусча атынг Бульдог. Къарачай атларынг Джаркъа, Къаладжюк. Биринде тохтаргъа керекди. Анга оноу этерге джетишмей турабыз.

А н з о р (*салыланыб*). Хо, алай этигиз. Ол игиликни сансыз этсем, джарамаз. Кимге этеме бюсюреу?

А х м а т. Биз аны ючюн бюсюреу излемейбиз. Разылыгъынгы билдирмей болмай эсенг, айтайым. Ол ишни алгъын биз... Мен, Хусей, Артур тындырыб тургъанбыз...

А н з о р. Сора меннге да атланы сиз джабышдыргъансыз?

А х м а т. Хусейни айтма. Бу джол ол сачковать этди. Унамады. Эшек бузгъа тирелгенча, тирелиб къалды.

А н з о р. Бир тюз адам да барды сора...

А х м а т. Хо, башы тюз тюлдю ансы, кеси тюздю. Ол унамады. Экеулен атагъан адет джожьду. Аны орнуна адам керек болду. Биреу табылыб къалды... (*Харх этиб кюледи*.) Бир тюрлю мылтыкъ. Ол этди сени Бульдог.

А н з о р. Кесигизни да болур чам атларыгъыз?

А х м а т. Барды. Хусей къачан да багушлада темирчиклени излеучю болгъанды. Энтда алайды. Багуш этдик аны атын. Артурну алгъаракъда башха аты бар эди. Бир джолда, элни тёбен джанында, мырдыгъа кириб кетди. Кючден чыгъардыкъ. Андан бери Мырды, дейбиз. Меннге сабий заманымда “къалмазлыкъ” дегендиле. Энди Кардан атагъандыла. Бизни машиналары карданлары кёб бузулады. Мен да аланы излейме...

А н з о р. Бюгюнден ары атынг Джакджак боллукъду...

А х м а т. Тохта! Алай джарамайды...

А н з о р. Нек джарамайды. Ауузунг тохтамайын джак – джак этиб тураса...

А х м а т. Аны унарыкъ тюлдюле...

А н з о р. Нек унамайдыла?

А х м а т. Бизде юч ат аталгъан джожьду.

А н з о р. Мени барды да...

А х м а т. Сен председателсе. Меннге кёбсюннген да этерикдиле, зарланган да этерикдиле.

А н з о р. Этмезле. Мен бюгюн председатель, тамбла къыстадыла да ийдиле. Ол бошду. Сен менден онгсуз джаш тюлсе. Юч огъай, төрт атха да тыйыншлыса. Стаканны ал!

А х м а т. Босс! Мен приехал болгъанма...

А н з о р. Сен къарачай адетни бузма. Адамгъа джангы ат аталгъанды. Ол къууанч ючюн тартыргъа керекди.

А х м а т. Бу ат тюлдю, чам атды. Экисини арасы, ой – ой – ой, джер бла кёкчады...

А н з о р. Сылтауну къой! Закусангы да ал да къаб, меннге керек тюлдю... (*Телефон зынгырдайды*.) Да!.. Кёб турмай барлыкъма... От – затмы тюшгенди?.. Къонакъла?.. Кимледиле, нек келгендиле?.. Къалай билмейсе?.. Бусагъат джетдим... (*Ахматха*.) Джаш, айыб этме, кетер заман болгъанды.

А х м а т. Нек кетебиз? Олтурайыкъ энтда... Сен билемисе...

А н з о р. Билеме. Юйге барыргъа керекди. Мени сакълаб турадыла.

А х м а т. Сакъласынла. Аны ючюн не боллукъду. Мен энтда сорургъа излейме... Джангылдым, айтыргъа излейме...

А н з о р. Тамбла айтырса. Ич ары!.. (*Кеси да ичеди*.) Кетдик!.. (*Ёрге къобаргъа болушады*.) Тамблагъа къой...

А х м а т. Огъай, бюгюн... Сен мени къайры суйрейсе?!

А н з о р. Джаш!.. Джаш, этме быллайла. Кетейик...

А х м а т. Тссс... Ким эсе да барды... (*Харх этиб кю-
леди.*) Энтда ол. Хусей джапысыз...

А н з о р. Ол мында турур... Атлар къарыуунг бармыды?

А х м а т. Къарыу? Къарыу ит аягъынданды...

А н з о р. Сен джукъ ангылаймыса? Мен айтханны,
дейме...

А х м а т. Кёлекгеча сюрюб айланады. Мени къайры
къымылдатсанг, ол да ары барады

А н з о р. Башыма пелах алыб къойдум да... Не этсин
адам...

А х м а т. Энди сир къатды...Нек кетмейди бу?.. По-
шел Багуш!.. Кет, дейме!.. Орнундан тебмейди. Сен анга
машина бердингми?

А н з о р. Кимге?

А х м а т. Хусейге. Хусейге берирге керекди...

А н з о р. Санларынгы къатдыр! Юйюнге элтейим...

А х м а т. Тохта! Хусей бла машина... (*Полгъа олту-
рады.*) Машина бла Хусей...

А н з о р. Махорка болуб къалды да, муну юйю къу-
руб... (*Креслосуна барыб олтурады.*) Бош ичирдим ал-
лай бир... Айхай алай этмесем, тюр биллик тюр эдим...

А х м а т. Нек бермединг Хусейге? Джангы маши-
нагъа айтама... Эсинге тюшюр, сер болмагъан эсенг. Мен
кесиме къойсам, деб айтхан эдим сеннге. Эсинге тюш-
дюмю? Бермегенсе, не?

А н з о р. Бермегенме кишиге да. Менден аны тиле-
ген да болмагъанды... Тур, алан, мен кетерге керекме...

А х м а т. Сен меннге бир айт! Склерозунг бармы-
ды?!. (*Къычырыб селешеди.*) Бар эсе – бир башха, мени
агъарта тура эсенг – бир башха... Тилемегенди, нек дей-
се? Алай тилегенди машинаны, алай тилегенди насыб-
сыз. Сен а...

А н з о р. Аллайла къычырма. Бу кабинетди, чегет
тюлдю...

А х м а т. Меннге башхасы джокъду. Тюзлюк керек-
ди. Нек бермединг машинаны анга?

А н з о р. Тюзлюгюнгу да, машинангы да, сени да...
(*Ачылу къобуб, Ахматха дюрген узалыб, ёрге сюейди.*)
Бир тирил, юйюнге эмина тириллик...

А х м а т. Мен тюзюн билирге излейме... Аны айт!..
(*Анзор эшик таба тартады, бу да эки аякъны тирей-
ди.*) Тилегенди сенден. Заявление джазыб да кирген
эди.

А н з о р (*тартханын къоюб*). Заявление?

А х м а т. Хо. Заявление болмай, не боллукъду...

А н з о р. Нелени къатышдыраса?

А х м а т. Сен эсиргенсе, Сен къатышдыраса... Мен
тюзюн айтама. Мен кесим, ма бу хурметли къолла бла
джазгъанма. Ол, окъугъан да этмей, заявлениеге къл
салыб, бери киргенди. Сен а джукъ тилемегенди, дейсе.
Алай джарамайды. Кёз кёргенни ким эсе да дженгер
дегенлей...

А н з о р (*джагъасындан тутуб силкиндиреди*). Не
джазгъан эдинг заявлениеде?

А х м а т. Унутханма. Бу заявление нек къалды ауузун-
гда?

А н з о р. Бусагъатдан мен сени ауузунгу бузайым...
Сенден чыкъгъанды сора къайгъы... (*Аман къан алгъа-
нын ангылаб, Ахмат кабинетден къачады. Ол эсирме-
генлей алдаб тургъанын бу да биледи. Телефон зынгыр-
дайды.*) Да!!! Барама – бара, нек джаныгъы аласа... (*Ка-
бинетинден ашыгъыш чыгъады.*)

Джетинчи сурат

Сахнада биринчи суратдагъы декорация. Алай а юй ариу
джыйылгъанды, джангы затла да кшошугъандыла. Не эсе да бир
къууанчха хазырланганлары танылады. Джарык сёлешген, кюлген
тауушла эшитиледиле тышындан. Ол сагъатдан алагъа къобуз да
къошулады.

Эшик ачылады. Биринчи А р т у р киреди. Аны ызындан къобузу
да согъа, къобузчу босагъадан атлайды. Ф а т и м а да, А з а н ы

кьолтугъундан кириб, келеди. А з а н ы башына лаудан джуулукъ атылыбды. Джашла, кызла да харс ура, босагъа да кёрюнедиле,

А р т у р. Эй! Чыган джыйынча, къайры кьююлуб келесиз?! Тохтагъыз алайда! Къобузчу, сыйынг тёппемде хойнухча айлансын, сен да сабыр бол!.. Энди иги тын-гылагъыз! Буйрукъ береме: Барынг да юйден думп болугъуз! Арбаз кенгди, тепсегиз, джырлагъыз, ойнагъыз, ичигиз, эсиригиз...

А у а з л а:

- Алай болмайды!

- Бетин иги кёргюзсюн!

- Зукку эсе уа!

- Эрши эсе, кетсин!

А р т у р. Дауур тохтасын! Артда кёрюрсюз...

- Огъай, бусагъатда!

- Кёрюрге излейбиз!

А р т у р. Сизни излегенигиз кьюлагъыма кирмейди. Келинчик да алай айтады. Чегет адамлача была неледиле, дейди. Барыгъыз! Марш, дейме мен сизге! Столгъа бир джукъ ийигиз! Келинчикге джюз грамм кьюяйым...

Ф а т и м а (*Азагъа*). Джартыракъ болгъанын айтхан эдим да...

А р т у р (*адамланы чыгъарыб, эшикни этеди*). Кызла, Багуш къайдады? Къалайда акъгъан эди?

Ф а т и м а. Биз машинагъа миннген сагъатда, арлакъдан къараб тура эди. Сора, башха машинагъа минди. Ол машина ёрге кетди...

А р т у р. Ёрге кетди эсе, хар не ашхы, аламат. Мен да бир джерге джетиб къайтайым. Джолда – кьолда Багушну эслесем, сюйрей келирме... (*Эшик таба айланады.*)

А з а. Артур, сен кетме. Бир бек кьоркъама.

Ф а т и м а (*Артурну аллын тыя*). Джукъгъа да барлыкъ тюлсе. Джарашыргъа кетгенле къайтсынла. Азаны адамлары боранлаб джетселе, къалай этерикбиз?

А р т у р. Кьоркъмагъыз! Боранларла да, тохторла... (*Хусей киреди.*) Сен а не айланаса?

Х у с е й. Да къайдам... Мен джарарыкъ джукъ бар эсе...

А р т у р. Ёмюрде джукъгъа джарамагъанса, бюгюнмю джарарыкъса...

Ф а т и м а. Анда къалайды? Джукъ билемисе?

Х у с е й. Огъай. Нек сордунг?

А р т у р (*эшикни ачыб, тышына*). Эй, миллет! Келин бла кюеу ач болгъандыла!

Ф а т и м а. Хо, ашарыкъ къайгылыбыз. Кьоркъгъандан джаныбыз кетиб турады...

А р т у р. Неге кьоркъасыз? Биз саулукъдан джукъ боллукъ тюлдю... (*Эки тиширыу кириб, тепси джарашдыра тебрейдиле.*) Эртде этеригиз да алай эди... Чырт да кьоркъмагъыз. Кардан Азаны адамларын кютю эте турады...

Ф а т и м а. Табдынг ышаныр адам...

Х у с е й. Хапар билдирдими бери?

Ф а т и м а. Хапары да джокъ, кеси да джокъ. Энтда биреуню ийигиз Азалагъа. Берлакъдан кёз джетдириб къайтсын. Джарашыргъа баргъанла айтыб бошай болурла. Къайгъы чыгъарча эсе, анга кёре...

А р т у р. Биз кесибизге кереклини келтиргенбиз...

Ф а т и м а. Бу адамгъа бир къара. Карданыгъыз къайда эсе да олтура болур. Былайда тюрт – соз башланса келликди. Кеси арлакъдан къараб, кьюуаныб турлукъду...

А з а. Фатима, кьоркъутуб турма...

А р т у р. Къатын, къайгыны тохтат!.. (*Тиширыула хантла, шышала келтириб, кетедиле.*) Бери олтуругъуз!

Х у с е й. Кызла, Кардан сёз берсе, айтханын этмей кьоймайды. Анзор бла джарашхан болур...

Ол кёзюуде арбаздан келген къобуз, харс, тепсеген тауушла тохтайдыла. Кычырыб селешген аууазла эшитиледиле.

Ф а т и м а (*бети агъара*). Келдиле...

А з а (*анга къысыла*) Фатима... Менден бошатма...

А р т у р. Чыгъыб къарайым...

Ф а т и м а. Ой, анам... Бери къара... (*Форточкадан бери айланыб тургъан шокну учун кѣргюзеди.*) Аллах сен сакъла...

А р т у р. Ары къачыгъыз!.. (*Маралмазча мюйюшню кѣргюзеди. Бары да алайгъа джаллайдыла.*) Бу уа оюн тюлдю...

Ф а т и м а. Айтхан эдим да...

Х у с е й. Аза, мен сени джабайым... (*Аны аллына сюeledи.*)

Ф а т и м а. Мен да былай бугъайым... (*Артургъа къысылады.*)

А р т у р. Ары къачайыкъ, былайы табсызды... (*Бары да ол бир мюйюшге къачадыла.*)

Тышында сѣлешгенле энтда джарыкъ эшитиледиле. Шокну учу форточкадан къорайды. Была да бир кесек эс джыядыла.

А р т у р. Аза, сизде башында сууу болгъан джокъ-муду?

Ф а т и м а. Аланы барды, сени джокъду башында сууунг. Къаллай бир кюрешдим... (*Аза джылайды.*) Хы, энди неге джылайса...

Х у с е й. Мюйюшден чыгъайыкъ. Ариу айтыб, къонакъ юйге джыйгъан болурла...

Ф а т и м а. Къабакъ эшике джетгенлей элтирге керек эдиле ары...

А р т у р. Бир тохта! Болду юретгенинг...

Ф а т и м а. Болмагъанды! Арбаз бла бир эркиши. Шкогу бла келгенни терезеге иймей къалай тыймадыла?

А р т у р. Артда алырма соруу. Кардан кълума бир тюшюн, бойнун бурлукъма. Анга ышаныб...

Ф а т и м а. Айтхан эдим да. Сууугъа ышанганча...

А р т у р. Ауузунгу бир джаб, мадарыннг бар эсе...

Ф а т и м а. Джолну ол джанындан къараб, кюле тура болур, зылды.

Х у с е й. Да кѣрейик, ким кимге кюллюгюн... (*Ыша-рады.*)

А р т у р. Сизни иш тындымы?

Х у с е й. Да билесе да. Юйюне ашыгъыб бармагъа эди...

Ф а т и м а. Энди уа не этгенсиз?

А р т у р. Кѣб турмай билликсе... Къойчугъуз барын да. Ашарым да, ичерим де келеди. Хайда, тепсиге!

Х у с е й. Телиден да чыкъды бир акъыл сѣз...

Ф а т и м а. Тепсини къой да, чыкъ да бир хапар бил! Не бола тургъанына бир къара!

Х у с е й. Ёшюн ургъанлары тохтады. Энди Мырды къарар зат докъду. Дипломатла джетише болурла. Атлагъыз бери!

А р т у р. Мен бармай иш тынарыкъ тюлдю. Аны мен да билеме, сиз да билигиз. Джюз грамм агъызайым да... (*Эки тиширыгъа шампандан, кеслерине да аракъыны къуяды.*) Аза, атангы не танкасы, не ракетасы джокъ эсе, сени бизден алаллыкъ тюлдю. Чыгъыб халгъа къарайым. Табсыз эсе, оноуну кесим кългъа алайым. Карданы, Чымыртасы, Кашшейи, Турмабашы – бары да тырнагъыма джетмейдиле...

Ф а т и м а. Махтаныргъа уа отса... (*Столну тѣгерегине олтурадыла.*) Анзорну бюксегиз, башхала бошдула...

Х у с е й. Алчыгъыз!.. (*Джарашыб олтурадыла.*)

А р т у р. Биз аллай кишилени кѣре келгенбиз...

Ф а т и м а. Ой, мен хариб!.. (*Столну тюбюне киреди.*)

Х у с е й (*ѣрге тура*). Фатима, не болду?! (*Аза юйню мюйюшюне къачады.*) Энтда шок?!

Эшикни къыйыры ачылыб, андан шокну учу къараб турады.

А р т у р. Мырды, сен Аза къайгъылы бол!.. (*Рюмкадагъын аузуна къуяды.*) Была уа не аман оздула... (*Къабыргъагъа къысыла, эшик таба атлайды.*)

Ф а т и м а (столну тюбюнден). Артур, джууукъ барма...

Алай а бу тохтамайды. Х у с е й да аны ызындан барады.

А р т у р шокну быргысындан тутуб, аны учун ёрге айландырыб, ичге тартады. Шокну тутуб тургъан босагъадан бери ауады. Ол А х м а т д ы.

А х м а т. Акъылы болмаса да, къарыуу барды... (Ёрге турады. Шкогун да къоюб, барыб стол джанына олтуруб, хантладан ашаб тебрейди.) Аза, Салам! Багуш, сеннге да привет! Мырды бла уа босагъа юсюнде саламлашдыкъ... Эй – эй – эй, эски туфлилилерими нек джалайды? Бу не къызчыкъды?.. Къызчыкъ, алаймы турлукъса, бери къобамыса?

Ф а т и м а. Алай къобайым мен сеннге, алай къобайым... (Тёрт аякъланыб чыгъады. Ёрге сюеледи. Урур акъылда Ахмат таба мыллык атады. Ол мюйюшден - мюйюшге къачады.) Джаныбызны алыб къойдунг да, онгмазлыкъ Кардан! Мен сеннге аны джетдирмесем...

А х м а т. Мырды!.. Мырды, Баба – Ягангы тый!.. (Фатима тутханды. Уруб кюрешеди.) Болдунг! Ой башым...

А р т у р. Келме къой, къатын!.. Эсириб келсем мени туйгенча, туй!

Ф а т и м а (арыб олтурады). Оюнугъуз да, кесигиз да къуруб кетигиз! Бошаб къойдунг да...

Х у с е й. Кёлюнгю бас, Фатима. Билесе да шашыб тургъанын. Не хапар?

А р т у р. Айт, айтырыкъ эсенг...

А х м а т. Бир джукъ къабмагъа къоюгъуз. Биринг босагъада джыгъыб, биринг туйюб, биринг соруу алыб... Бу не къыйынлыкъды? Мен былайда эсем, иш тынганды. Аны тауукъ башларыгъыз къалай ангыламайды? Аза, атанг кеси тартхан бир алтынды. “Свой в доску”, орусча айтсакъ...

А з а. Кесине тюбедингми?

А х м а т. Сен не тюбегенни айтаса, кабинетинде аны бла аракъыны уруб келеме...

Ф а т и м а. Хо, ол къайда акъгъан – тукъгъан бла аракъы ичерикди...

А р т у р. Мен сеннге адамгъача сорама, хайуан...

А х м а т. Мен да адамча джууаб береме...

Х у с е й. Кардан, быллайла этме, керт да дегеннге...

А х м а т. Бек къуджур адамласыз, тейри. Мындан ары сизни арагъызда къалай джашарыма сагъыш этеме... Хы – хы – хы, туйюшюр къан алмагъыз... Ма бусагъатда, мени уллу къарнашым башчылары болуб, ючулен Анзорну юйюнде, тёрде олтурадыла. Анзор да шапаны къатында чёгюб, оноугъа сингиб турадыла. Иш тынган болур. Мени ол затха ишексиз этген неди? Аллай соруу чыгъады былайды. Джууаб берейим...

Ф а т и м а. Бер, бере эсенг дженгилирек...

А х м а т. Ашыкъдырмагъыз. Мен былай ашай, иче айтыргъа сюеме. Былайгъа келирни аллы бла, Анзорну юйюню тегерегине круг почета бердим. Къычырыкъ, хахай, туйюш, шок, тоб атылгъан тауушла эшитмедим. Мени, мёлекни бурнуча бурнума, тишлик ийис келди. Тишлик а итлеге, деб этилмейди, тепсиге деб этиледи. Андагъыла кайф эте, бизни ауузубуз къургъакъсыб... Алай джарамайды...

Ф а т и м а. Сен бу джол алда да...

А х м а т. Къарт атамы эски чурукълары бла ант этеме...

А р т у р. Алдамайды. Ол чабырлыкъ бетине къарагъанлай билеме алдагъаны бла тюз айтханын... (*Рюмкасын алады.*) Къайда, сиз да алыгъыз!.. Багуш, Аза насыблы болугъуз! Элли джылны бирге джашагъан къууанчыгъыз джетиб, аны да бюгюнча этейик!.. (*Ичеди.*) Къызла, алай боллукъ тюлдо. Уртлаб къоюгъуз ол шампан кесеклени... (*Ахмат аузуна джетдириб, столгъа салады рюмкасын.*) Багуш, сен джукъ ангыладынгмы?

Х у с е й. Тохта. Кёргениме ийнанмай турама. Къа-

рачайлы космосха учду десеги́з, ийнанныкма. Къобан ёрге айланыб, таулагъа ёрлеб барады десеги́з, анга да ийнана́йм. Кардан рюмканы тюбюне къарамай столгъа салды дегенге... Огъай, мен анга ийнанныкъ тюлме.

А р т у р (*Хусейге кёз кысыб*). О, кьой – кьой, не юйюнде, не джолда биреу бла ичиб келеди...

А х м а т. Юйге барыргъа да, джолда тохтай турургъа да сизни кьайгъыгъыз заман бермеди. Багуш! Айтханы-ма ийнан да кьал.

Х у с е й. Да сора ал, быллайла этме да...

А х м а т. Кысмагъыз. Анзор аракыдан алай той-дургъанды, алай тойдургъанды. Бир ыйыкны ауузума элтмей турсам да, ол джетерикди. Гаж болуб турама. Муну уртласам, аууб кьаллыкма.

Ф а т и м а. Сора Анзор бла... Бек алапат тюш кёргенсе...

А х м а т. Сизге тюзюн айтхан, мен да теліме... (*Ичеди.*) Джашла, келигиз терезе джанына атлаб, бир тю-тюн ичейик... (*Сахнаны кыйыры сюремге келедиле.*) Бек табсыз хапарны айтырыкма...

Х у с е й. Иш тынды, дедінг да...

А х м а т. Ол иш тынганды. Мен башха затны айтырыкма. Анзор бизни элни хауасына юрениб турады Сууда чабакъча болгъанды.

А р т у р. Нек джаныбызны аласа? Ол алапат хапарды.

А х м а т. Джангылдың. Ол бизге бек аманды.

Х у с е й. Алай дегенинг...

А х м а т. Кесими дженгил ангылады, бизни бошау-узламы ангылатдыла, билмейме. Элде чамны, накъыр-даны, селекени сыйын билиб турады. Анга кёре атлар-гъа ушайды. Кабинетинде сагъатдан артыкны олтур-дукъ. Биз этген оюнла бошдула. Бу бизнича “чимдеген” бла тохтарча тюлдю. Джетген джерин юзюб аллыкды. Артда къалай кюлсегиз да, кёрюме. Мюйюшге джыя-рыкды барыбызны да. Тышындан биреу чамы, накъыр-

дасы, селекеси, оюну бла саулай элни кьанджагъасына кысыды, деген ёлген кибикди...

А р т у р. Туура алай айтыб да кьойма. Бизникилени да мыйыклары юслериндеди...

А х м а т. Мен айтханнга ийнан, бедишлик этерикди. Чам атларына да уллу чарламады...

Х у с е й. Аланы да айтдыңмы?

А х м а т. Кете тебрегинчи тамам эсиргенча тутдум кесими. Эсиргенге уа не истем. Баса бердим ауузума келгенни. Сени заявлениенги хапарын да айтдым... Аракыны залим ичеди. Эсирген да этмейди. Муну бла бек сакъ болургъа керекди...

А р т у р. Ангыладыкъ. Башхалагъа да айтырбыз. Андан сора уа не хапар?

А х м а т. Мени да джангы атым бла алгъышлагъыз. Энди мен Джаджакма.

Х у с е й. Сау болсун! Келишеди...

А р т у р. Алгъышлайма! Бек таб атагъанды.

А х м а т. Сизни да алгъышларма, Аллах айтса... Ба-гуш, ол ватманларын, запчастларын кьайдадыла?

А р т у р. Кеси аллына кьабыныб кьалыб, ашаб кьоя эди аланы. Кьолундан кючден алдым. Биздедиле, джа-шырыб турама.

Х у с е й. Нек сордуйг?

А х м а т. Аланы хапарларын Москвадан радио бла айтхандыла. Анзор кьараргъа излерик болур...

Х у с е й. Хо, берирле Москвдан...

А х м а т. Не башхасы барды... Радиоузелден Москва береди, деб бергенме... Майна, бизден баргъанла кьай-тдыла...

А р т у р. Хапар сорйым...

Ф а т и м а. Сен кьайрыса?

А р т у р. Келдиле джараша баргъанла...

Кетеди. Ф а т и м а бла А з а кьоркьуу бла умутда, аны ызындан кьараб кьаладыла.

А х м а т. Багуш, сени кѡагъытларынгда, темир кесклерингде, фантастика оюмларынгда сандыракъдан башха джукъ бар эсе, Анзор кѡолгъа аллыкъды. Кюеу болгъанынг ючюн тюл, бу мюлкден, бу элден болгъанынг ючюн.

Х у с е й. Джакджак, сен нелени джаншайса? Ол тамбла огъунакъ билликди алдагъанынгы.

А х м а т. Билсе да ол кюрешгенинге эс бѡлмей кѡймаз...

А р т у р (*кѡуаныб кѡайтады*). Джарашыб келгендиле. Тамбла джыйын да келликди. Энди рахат олтурайык. Ашау – ичиу...

А х м а т. Сен не ашау – ичиуню айтаса? Не бар, не джокъ, анга, кѡараргъа керекди, хазырланыргъа керекди, джюз тюрлю джумуш барды...

А р т у р. Джашла, кызла! Анзор бла ичгенли, мынга акъыл киргенди...

А х м а т. Акъыл кѡачан да кѡб эди, акъылсызланы ичинде билдирмей тургъанма. Сиз эсириб сыгын болгъунчу, бир затны айтайым. Ёретин аумагъыз, ойсурамагъыз, сейир болмагъыз. Мен тамбла юйленнген этеме.

Х у с е й. Къалай – къалай дейсе?

А р т у р. Иги эшитмедим. Кѡайтарыб бир айт!

А х м а т. Кѡарачайча айтсам, тамбла кѡатын алама.

Ф а т и м а. Сен?

А х м а т. Хо, мен...

Х у с е й. Тохта! Алай болмайды. Сен не керти да эсириб тураса, не кетиб тураса. Не болгъан эсе да, сени юйленирге эркинлигинг джокъду. Бу экибиз абындыкъ. Сен антыбызгъа керти бол!

А р т у р. Мени соруум барды: бизни элде сеннге чыгъар кѡыз джокъду. Тышындан болур, сени танымагъан. Акъгъан – тукъгъан, кѡайдам, юйде кѡалгъан.

А х м а т. Мынданды.

Х у с е й. Кимни юйю кѡуруй тебregenди?

А х м а т. Табылды кесимча бир тайышхын. Антыбыз эки зат эди: бирибизге отуз джыл толгъунчу юйленмезге, бир айны ичинде барыбыз да джамалыргъа. Биринчи антыбыз бузулду. Экинчини бузмайыкъ. Бир айны ичинде деген эсек, аны этейик.

Ф а т и м а. Аны да эталмайсыз. Сен кечикгенса.

А х м а т. Джангылдынг, эгечим, кечикмегенме.

Ф а т и м а. Тамбла джангы айны бириди...

А х м а т. Бири тюлдю, отуз бириди.

Х у с е й. Джакджак, Фатима тюз айтады...

Ф а т и м а (*кюледи*). Ол атны уа кѡайдан табдыгъыз?

А р т у р. Анзор атагъанды...

А х м а т. Кѡарангы адамла... (*Хурджунундан календирчыкъ чыгъарады*.) Ма, кѡарагъыз!

Х у с е й (*кѡз джетдириб*). Иги кѡара, бу былтыргъы календарды...

А х м а т. Болмады сора... (*Мыдах*.) Джангылгъаныма кѡара...

А р т у р. Кѡайсы мискинни алдагъан эдинг?

А х м а т. Мискин, насыблы эсе да, энди кѡалды. Тура – турайым. Айтхан болджалыбыз джетсе, кѡз кѡарангы этерме.

Х у с е й. Энди нек джашыраса? Зуриданы тѡгерегине урчукъча айланыб тургъанса.

А х м а т (*ѡхтем*). Атыл тарс деб! Зуридады. Менича джашны кѡзю илинирча андан сора ким барды?

А р т у р. Багуш, сора джангылмадыкъ, не?

Х у с е й. Сени билмейме, мен кѡачан да джангылмайма...

А х м а т. Сиз анга нек джетдигиз?... (*Артур бла Хусей кюледиле. Фатима бла Аза, джукъ ангыламай, джашлагъа кѡзюу кѡарайдыла*.) Неге кюлесиз?... Тохта... Сизни Аллах уруб... Джашла!

А р т у р. Да энди, аллай бир ууакъ джумушха джарарыкъ тюл эсек, тенглебиз деб нек турабыз? Тенг тенглигин этерге керекди...

Х у с е й. Джанынгы кыйнама, келтиргенбиз аны да.
Ф а т и м а (Азагъа). Была не дейдиле? Не сёлешедиле?
А з а. Мен быладан джукъ ангыламайма.

Ф а т и м а. Аны биле тургъанлай, амалсыздан сора-
ма. Мен тели, кесим отха тюшдюм, сени да отха атдым.
Быланы адамгъа санаб...

Х у с е й. Бу джашланы узакъдан кёрюрге термилиб
турадыла республиканы кызылары. Сиз а, керт да де-
геннге, нелени джаншайсыз. Былайда ангыламазча
джукъ джокъду, башыгъыгъызны джетгени олду анса.
Джақджак да боюнсха киймей болмайды, деб билдир-
ди разведка. Зуриданы тийресинде, ызчы итча, айлан-
нганын кесиби ачыкъладыкъ. Бу анда, Анзор бла ичги-
ге сингиб, Аза сен да мени къачырыгъыз деб, тилеб,
джолгъа чыгъыб къалдынг...

Ф а т и м а. Гырт, дерик эдим...

Х у с е й. Мырды нёгерлери бла сени бери къоратыр-
гъа чабды. Ол кёзюуде мен да кесими шайкам бла Зури-
далагъа джетдим...

А р т у р. Багуш, сен бир затны унутуб бараса. Бу
зылды да къыз бла тамблагъа келишиб тура эди. Бизден
джашыртын келтирлик болгъанды...

Х у с е й. Тюз айтаса. Джақджак ол календарчыкъ-
гъа къарагъанын кёре туруучан эдик. Эски болгъанын
да биле эдик. Бир кюннге джангылгъанын ачыкъладыкъ.
Ол джангылычны тюзетирге керек болду. Келинлени
бирин Зурайдагъа ийдик. Къыз аны ашыра орамгъа чыкъ-
гъанлай, биз джетдик. Машинагъа атдыкъ да, алайдан
думп болдукъ...

А х м а т. Энди уа?.. (Тиширыула асыры кюлгенден
быланы не айтханларын эшитмейдиле.) Не этедиле?
Къалайды? Анда, бизде...

А р т у р. Сизде, анда баргъан, келген, ашагъан,
ичген...

Х у с е й. Эсиргенле, тепсегенле да ит аягъындан...

А х м а т. Мен сени аягъынгы сындырыб, къолунга

тутдурлукъма. Тюнене юйленсенг а, юйленмей болмай
эсенг. Эки джанына бёлюнюб, къаллайла болабыз?

А р т у р. Джашла, кызла! Эки тойну да бирге эте-
биз!..

Ол кёзюуде эшик хыны ачылады. Къобузун да согъа, къобузчу
босагъадан атлайды. Аны ызындан джашла, кызла къуюладыла.
Той башланады.

БОШАЛДЫ.

МЫРДЫДА ДА ГОКГА ЁСЕДИ

Эки бёлюмлю пьеса

ОЙНАГЪАНЛА:

АБДУЛ - 30 джыл.

АЛИЙ ХАМЗАТОВИЧ – республикада уллу кзулукчу, 55 джыл.

РОЗА - аны кыатыны, 45 джыл.

СПАРТАК - элли тамадасы, 32 джыл.

ХАЛИМАТ - аны эгечи, 20 джыл.

ХАЛИТ - 75 джыл.

ЗУХРА - аны кыатыны, 70 джыл.

САЛИС - Алийни болушуучусу, 28 джыл.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Биринчи сурат

Къайдан эсе да келген Абдул сахнаны бир джанындан чыгъады. Ол бир джанындан Халит бла Зухра келедиле. Зухраны кёлуида сумкасы барды. Халит асхаб атлайды.

Зухра. Джашым!

Абдул. Менгеми айтдынг?

Халит. Хо... (Абдул ала бла саламлашады.) Джолундан да тыйдыкъ, джашым... Шахарны иги билмей-биз да... Сорлугъубуз барды.

Абдул. Соругъуз.

Зухра. Чай къайда сатадыла?

Абдул. Къайда да сатадыла. Майна тюкен, арлакь-да да лавкала...

Зухра. Огъай, ала керек тюлдюле. Бирер стакан чай ичерге излей эдик.

Абдул. Ары – бери да нек барасыз, менде ичигиз. Келигиз... (Къартла аны айтханына сейирсиниб, бир-бирлерине къарайдыла.) Мен бу юйде джашайма. Кафе-ге иги кесек барлыкьсыз.

Зухра. Биз чай дей эдик, кафе керек тюлдю...

Абдул (ышарады). Мен да аны айтама. Келигиз!

Халит. Юйгеми чакьыраса?

Абдул. Хо... Нек сейирсиндинг, акка?

Халит. Да къайдам... Не айтыргъа да билмей...

Зухра. Джашым, шахарчыла юйге чакьырмайдыла.

Аны ючюн этеди...

Абдул. Ол бош хапарды. Тартынмагъыз, келигиз.

Халит. Чайдан сора джукь керек тюлдю.

Абдул. Менде да джокьду башха джукь...

Зухра. Сау бол! Кире айланмайкь...

Халит. Башхаланы да тынгысыз этмейик...

Абдул. Юйде киши джокьду. Кесимме... (Аллына атлай тебрейди.)

Зухра (аны ызындан тебреген эрине). Къайрыса? Кел джаллайкь...

Халит. Нек сора?

Зухра. Тонаса къалай этериксе? Ёлтюрге да бол-лукьду.

Халит. Тонаб, ёлтюрюб сени битингими аллыкь-ды? Кеси да иги адам кёрюнеди. Бет кыанындан таны-лыб турады...

Зухра. Бездирдинг бу чайынг бла. Сен бар, мен былай турайым. Табсыз болса, кычырырса.... (Эрини хыны къарамын кёрюб, ауузун джабады.)

Абдул (ызына бурулуб). Бери барлыкьбыз... (Джабуу ачылады. Тиширыу болмагъаны танылгъан, ичи иги джыйылмагъан бёлме. Терезе тюбюнде телефон.) Бол-гъан кыатышыбды, кечериксиз

Х а л и т. Алай нек айтаса, джащым? Бир хатасы джокъду...

А б д у л. Эртден бла эртде кетиб, ма буду келгеним. Бери озугъуз да, диваннга олтуругъуз. Мен чайникни салайым...

З у х р а. Мен салайым...

А б д у л. Огъай - огъай, сиз олтуругъуз да, солугъуз... (*Кухнягъа кетеди.*)

З у х р а. Мен эшикге джуууакъ олтурайым, дагыда ким биледи... Къачыб чыгъарма...

Х а л и т. Сора мен а?

З у х р а. Ары чыкъгъанлай хахай этсем...

Х а л и т. Ой сен юйюнг къуруб хахай этгин. Былайгъа кел! Дженгил!

З у х р а. Сен ангыламайса... (*Стол джанына олтурады.*) Къыйын заманды. Ол бир кюн къаллай хапарла айтдыла, эсинге тюшюрчю...

А б д у л (*кёгетлери бла тарелканы алыб келеди.*) Былагъа джубана туругъуз.

З у х р а. Нек къыйналдынг, джашым. Бирер стакан чай ичирсенг, башха кереклибиз джокъду

Х а л и т. Сусаб болсам не айран, не нарзан ичиб сусабымы къандырыб джашагъанма... (*Кертмеден къабады.*) Арт джыллада чай ичмесем сусабым кетмейди. Не болгъан эсе да билмейме.

З у х р а. Бездириб къойду бу чайы бла..

А б д у л. Не къалай болса да, чай табыллыкъды... Амма, ма бу джумушакъ алмады... Бусагъатдан чай да келтирейим.

З у х р а. Керти да мени тишлериме джараулу... Джашым, сахарда биз кёрген юйлени барыны да терезелеринде темир буруула, темир эшиклери. Сенде уа, бизни элледеча, аллай джукъ джокъ...

А б д у л. Мен кёб болмай келгенме сахаргъа. Адам урлар деб къоркъурча затым да джокъду... Чайник къайнады, дейме... (*Кухнягъа атлайды.*)

З у х р а. Киши, къайсы элденди эке? Бир соруб кёрейим. Бизге джууукъ джете эсе уа.

Х а л и т. Алай болургъа да болур. Сумка кибигингде ненг барды? Столгъа сал.

З у х р а. Аны да унутуб турама... (*Сумкасындан бишген этле, хычынла, банка бла бир сютбашы чыгъарады.*)

А б д у л (*чайникни алыб киреди. Столдагыланы кёрюб.*) Юйгюзде джукъ къойгъанмысыз?

Х а л и т. Юйде да къалгъанды. Олтур, джашым, сен да ауузлан.

З у х р а (*чайникни алыб стаканлагъа къуяды.*) Джангыз кеси джашагъан кимге да къыйынды. Артыкъ да эркишиге. Адамынг бармыды? Атанг, ананг саумулла?

А б д у л (*столда хантлагъа узала.*) Огъай, ауушхандыла.

Х а л и т. Джандетли болсунла!

З у х р а. Кимладансыз? Къайсы элденсиз?

Х а л и т. Ашама къой... (*Чай ичеди.*) Артда соруу алырса...

А б д у л. Талмазладанбыз. Атамы аты Магомет, анамы аты да Лейла эди. Берекет элде джашай эдик.

Х а л и т. Мен анда кёб болгъанма. Мени атамы къарнашындан туугъандан туугъан, сизни тукъумдан къызгъа юйлениб эди. Сабийлери энтда саудула. Алайды да, сени бла джууукълугъубуз да барды.

З у х р а. Мени да эсиме тюшдю ол. Бир алапат тишируу эди... Джашым, ма бу этни бир аша. Сют башыгъа да узал...

А б д у л (*барына да джангыдан чай къуя.*) Сау болугъуз, бек тойдум. Керти къарачай хантла...

Х а л и т. Джашым, энди биз бара - барайыкъ. Ол неме къайдады... ветеранланы ишлерине къарагъан... аты да къалай эди...

А б д у л. Бусгъатда ким неге къарагъанын билген къыйынды. Сиз не иш бла айланасыз?

Х а л и т. Кесиме къратыргъа путевка керекди. Къай-да бердиде путевкаланы?

З у х р а. Ишлеген заманында сенден алапат джокъ-ду деб, махтаб тура эдиле. Энди уа киши саламыбызны алмайды. Беш джылдан бери тилеб кюрешибиз путевка деб, бермейдиде...

Х а л и т. Ма башлады...

З у х р а. Къалай этейим башламай? Районда кѣблеге бердиде. Бизге джетсе, бирер сылтау табадыла. Энди буту къаты ауруу тебрегенди. Кючден атлайды...

Х а л и т. Бир тохта! Къайры барлыгыбызны айт-сын.

А б д у л. Узакъ тюлдю. Кѣргюзейим. Бирегизге бар-лыкъ эдим, телефон бла сѣлеширге керекдиле...ишни юсюнден

Х а л и т. Кѣргюзсенг кесибиз барлыкъбыз...

А б д у л (*ѣрге турадыла*). Бу хантланы ала барыгъ-ыз. Артда да бир ауулзланырсыз...

З у х р а. Алай деген неди...

Х а л и т. Бу ашагъаныбыз ингирге дери боллукъду. Бизни джылыбызда кѣб ашагъан иги тюлдю.

А б д у л. Да алай дей эсегиз...

З у х р а. Алай болсун, джашым. Сеннге тюбегени-биз насыб болду.

Х а л и т. Хо. Чай ичдик, солудукъ. Аллы иги баш-ланганча, ишибиз да тынса уа, Аллах айтыб... (*Бары да чыгъадыла*.)

Телефон зынгырдайды. А б д у л ашыгыш кириб, телефонну чолпусун алады..

А б д у л. Да!.. Къайдаса?.. Тюберге керекди... Ол да мындамыды?.. Къайда тургъанымы уа билмейди... Би-леме - зат деб джукъму айтханды?.. Келсе келгенича ке-тер, биз къайда тюбейбиз?.. Нек болмайды?... Не болгъ-анды, джарашдырыб айт... (*Телефонну чолпусун орнуна*

салады.) Къалай келиб къалды муну эгечи?.. Мени бла сѣлеширге излемеди, дейме... Аууазы да бир тюрю, тыш адамныкъыча... Бизнесменни джашы дегенлери тюз болурму?.. Бары да арагъа алыб кюрешген эселе... Мен саулукъда ол иш болмайды. Кесине бир тюбесем... Огъай, деб къойса уа, ёл да къал... (*Телефонну къонгу-рауу*.) Да!.. Менме... Да орун барды, деген эдинг да... Мен айтхан эдим да хапарымы... Тюзюн билирге?.. Къайдан билдигиз да?.. Элни администрациясы?.. (*Те-лефонну чолпусун аппаратны юсюне быргъайды*.) Энт-да Спартак... Бу мени мурдар этмей къоярыкъ болмаз... (*Спартак киреди. Тююшюрге келгенчады бет тюрсю-ню*.) Келдингми?

С п а р т а к. Табарыкъ тюлдю, дебми тура эдинг?

А б д у л. Тас бол былайдан!

С п а р т а к. Ким тас боллукъун кѣрюрбюз...

А б д у л. Кѣре турургъа заманым джокъду... (*Хыны къан алыб джууукълашады*.)

С п а р т а к. Ол кюн элге нек келгененг?

А б д у л. Сени анда ишинг джокъду...

С п а р т а к. Мени эгечими тынч къоймасанг...

А б д у л. Не этериксе? Энди шахарданмы къыста-рыкъса?

С п а р т а к. Республикадан да къорарыкъса...

А б д у л. Алгъа сен къора да... (*Сакъал тюбюне джетдиреди*.) Ёлтюрюб къоярыкъма... (*Стол юсюнде бычакъгъа узалады. Спартак къачыб чыгъады*.) Асыры кѣб тѣздюм мен сеннге... Ай аны къарнашы болмасанг кѣрюр эдинг...

Къартла эшикден киредиле. Бет тюрсюнлеринден джоллары болмагъаны танылады.

Х а л и т. Энтда келдик...

А б д у л. Хата джокъду. Озугъуз, олтуругъуз.

З у х р а. Сау бол!.. (*Олтурадыла*.) Болмады биз умут этгенча.

Х а л и т. Ала айтхандан джукъ да ангыламадыкъ...
З у х р а. Райондан тилек къагъыт иерге керекдиле,
дегенча айтдыла. Ала да бизни бери ийген эдиле.

Х а л и т. Энди къайры бараргъа, кимге айтыргъа да
билмейбиз...

З у х а р. Ма алай болдукъ, джашым. Энди кишиге
керек болмай къалдыкъ...

А б д у л. Нек айтаса алай? Сиз балалагъа, туудукъ-
лагъа, джууукълагъа керексиз. Эртде, кеч болса да пу-
тевка да берирле. Мен чайникни отха салайым (*Кете-
ди.*)

Х а л и т. Мен сеннге ненча кере айтдым бу боллукъ
зат тюлдю, деб. Бу кесим айтхан деб тургъанны бир къой,
юйюнге эмина къоярыкъ...

З у х р а. Мен къойсам, чырт да джукъ тынарыкъ
тюлдю. Бир таукел бол!..

А б д у л (*къайтады*). Энди алай къыйналыб тур-
магъыз. Хар не да биз умут этгенча болуб бармайды...

Х а л и т. Аны мен да айтама, ма буду тохтамагъан...

З у х р а. Бу отда кюерик путевканы табхынчы тохта-
рыкъ тюлме...

Х а л и т. Керек тюлдю. Энди бир кёбмю къалгъанды
меннге. Кечине барырма... (*Абдул чайникни келтириб,
чай къуяды.*) Джашым, бери келген сагъатда былайдан
узакъ болмай автобусдан тюшген эдик. Автостанцияны
табыб бараллыкъ тюлюбз. Энтда бир болуш, сууаблыгъы
атангы, анангы болсун.

А б д у л. Сиз чай ичигиз, ауузланыгъыз, автостан-
цияны табарбыз. Алгъы бурун автобус къачан кетери-
гин билейим...

З у х р а. Ары бир джыйылсакъ сакъларбыз...

А б д у л. Алай инджилликсиз. Справочныйге сёле-
шиб, автостанцияны номерин сорайым... (*Эки кере кё-
реди, болмайды.*) Быланы телефонлары бош болмайды...

Х а л и т. Башха сорур джер джокъмуду?

А б д у л. Эки сотовый эсимделле. Бири тенгимики-

ди, ол бири уа... (*Къолун силкеди.*) Тенгим биле болур...
(*Ол номерни ала башлайды.*)

Экинчи сурагъ

Авансцена. Адамла себиб ёсдюрген, ариу битген ханс, эки
скамейка. Къайсы эсе да бир онглу учреждениени адамлары кюн
ортада - затда олтуруб солугъан джерге ушайды.

Сахнагъа А л и й Х а м з а т о в и ч чыгъады. Былай кёргенлей
огъунакъ да джарыкъ, къууанчлы болгъаны танылады. С а л и с да
аны ызындан келеди.

А л и й. Энди бар юйюнге, солу!

С а л и с. Алий Хамзатович, бирге кетербиз. Ашыкъ-
гъан джерим джокъду.

А л и й. Мен бу ариу хауада бир кесек олтурайым.
Бюгюн керек боллукъ тюлсе. Шофер юйге элтир... (*Ска-
мейкаланы бирине олтуруб, сигарет къабындырады. Са-
лис да олтурады.*) Къайры олтура келесе?

С а л и с. Да-а-а...

А л и й. Бар! Керек болсанг чакъырырма.

С а л и с. Сени ашырайым да, барырма...

А л и й. Мени къойгъа эдинг да, бир ариу къызы
ашыргъа эдинг. Гыдай теке суугъа къараб, алкъын мюй-
юзле чыкъмагъандыла, джашма, деб турады. Сен да анча
этме да, юйлен. Ол бир кюн атанг тюбеб къалды да, бир
джанына болургъа унамайды, деб тарыкъды.

С а л и с. Кесинг джангыз олтурургъа излей эсенг,
арлакъ джаллайым.

А л и й. Меннге биреу чабса, арлакъдан джетиб къа-
лай сау къалдырлыкъса... (*Кюледи.*) Къайдан да алдым
сени башыма пелахха. Сен помощникни къоюб, охра-
нам болуб къалдынг да...

С а л и с. Экиси ючюн да хакъ телерменг, деб эте-
ме...

А л и й. Юйленсенг телерме. Бусагъатда бири да бол-
лукъду...

С а л и с. Сени сакълагъанла бар эселе, кабинетинге бир къарайым...

А л и й. Мен кишини чакъырмагъанма. Сен да барма, мен да бармайма. Алай нек айтханымы билемисе?

С а л и с. Билеме. Былайда ариу хауаны солур ючюн...

А л и й. Билмединг. Мен бу къуллукъгъа киргенли, бюгюнча насыблы кюнюм болмагъанды.

С а л и с. Алий Хамзатович, тепсегенингден да таныла эди ол...

А л и й. Тепсесем да тепсерча болду. Къайры барсанг бир жарылыкъ, бир къайгы кѳресе. Кабинетге келсенг да алай. Бюгюн а кѳрдюнг, джангы школну ачылгъаны байрам болуб къалды элге. Кабинетге барсам а бир зат чыгъарыкъды. Къууанчым отда кюйгенча боллукъду. Бу иги халым бла бир кесек тураим деб, аны ючюн бармайма... (Хурджунунда сотовый телефону зынгырдайды. Андан айтылгъан залдагъылагъа эшитилиб барады.) Да!.. Къалай дейсе?.. (Ол кѳзюде Спартак сахнагъа чыгъады, тынгылайды, Алий аны кѳрмейди.) Кимсе?.. Абдул?.. (Улдугъа кетгенсе, тенгинги да танымай.) Къайсы Абдул?.. (Талмазов. Ой хадаус, склероз болуб тураса. Къарат кесинге, къулакъларында да кѳз джетдирсинле.)... Сен ким бла сѳлешгенинги билемисе?.. (Мен тенгиме сѳлешеме. Сен кимсе?) Да мен да алай бош. Тюз айтаса, башыма, къулакъларыма да къаратайым. Сен а не эте тураса, къалайса?.. (Алий Хамзатович?) Хо, менме. Эсимде болмай тургъанлай сѳлешдинг да... (Хата джокъду, сен эсде тутарча мен кимме.) Аллай нек айтаса? Мен къачан да... (Кечериксе, джангылыб сеннге тюшгенме)... Тохта, телефонну салма... Не эте тураса?.. (Джокъду хатам. Заманынгы алдым, айыб этме.) Не кечгеннге, айыбха къалдынг?... Биз узакъ адамла тюлбюз, устазынги унутхан болмазса... (Мен устазымы унутмагъанма, устазым мени унутханды. Талай кере тюрберге деб бардым, иймеди. Эки кере къагъыт джаздым, джууаб бермединг.) Мени ала-

дан хапарым джокъду... (Да, не этерикбиз, тамадаланы адетлери алайды.) Джангыласа. Энтда бир джокъла... Автовокзалны диспетчери уа...

С а л и с. 26-39-42...

А л и й. Диспетчерни номери... (Эшитдим, сау бол!)... Салды да къойду... (Энди кѳреди Спартакны.) Келдингми?

С п а р т а к. Салам алейкум!.. Бир кѳб сѳлешдинг муну бла. Аты ушхуур артанда айтыллыкъны атын да къайдан эсингде тутханса. Он джыл болду сен школдан, элден да кетгенли...

А л и й. Ол мени эм иги окъуучум эди. Аны ючюн эсимде тутханма. Сен мени къолума тюшмей къутулгъан эдинг, насыбынга. Экиледен, ючледен чыкъмагъан хапарынги айта эдиле. Абдул къайдады бусагъатда?

С п а р т а к. Шахарда хапары чыгъады... (Салис къатларындан джаллайды.)

А л а й. Элде тюлмюдю?

С п а р т а к. Элге сыйынмады. Бузукъ этиб турду.

А л и й. Сен бир затланы къатышдыраса. Иги юйде ѳсген джаш, школа да махталыб турду...

С п а р т а к. Артда бузулду. Чырт киши бла джарашмай къалды. Кърал тамадалагъа, бизде оноучулагъа, бизнесменлеге аманны къуйгъанын тохтатмады. Школда тарихден окъута эди. Эски китабладан дерс берген болмаса, джангыланы къолгъа алыргъа унамады. Болмагъанында къыстадыла. Къайсыла эсе да юйюне от салдыла. Тюйюшдю бир сыйлы адам бла. Тутулуб чыкъды. Сен Ростов областда чиновник болуб айланган сагъатынга да, мында кѳб тюрлениу болгъанды.

А л и й. Экигиз да элге тамадала болургъа излегенча бир хапарла эшитген эдим...

С п а р т а к. Хо, салгъан эди кандидатурасын. Ол да бир телилиги. Ким сайларыкъ эди аны...

А л и й. Сен тургъанлай...

С п а р т а к. Бош хиликке этесе.

А л и й. Ангыладым... Аны юсюнден артда бир сёле-
ширбиз. Бусагъатда уа... Тюнене нек келмединг?

С п а р т а к. Чыртда заманым болмады...

А л и й. Джойгъан ачхагъызны кыйырын, учун джа-
шыра, не?

С п а р т а к. Мени ол затда терслигим джокъду. Гю-
нахымы аласа...

А л и й. Комиссия барын да ачыкълагъанды. Энди
бир джангур джауса, суу элинги джартысын джуууарыкъ-
ды. Аны ангылаймыса?

С п а р т а к. Ангылайма, алай а...

А л и й. Джагъаланы бегитирге берген ачхабыз къай-
дады?

С п а р т а к. Амалсыз ишле чыгъыб...

А л и й. Ачханы хурджуннга уругъа тебресегиз, сизге
амалсыз ишле чыгъыб къаладыла.

С п а р т а к. Урмагъанма...

А л и й. Энди мени тебдирме. Сени башынг болса,
хар атламынгы ёлчелеб атларыкъ эдинг. Мени бетим бла
ойнайса, аны нек ангыламайса? Сеннге башхаладан бек
къатыллыкъма. Кесиникин кечди да къойду, дерикдиле
адамла. Сёз да чыгъарыкъды, анга болмагъан меннгеми
боллукъду, деб сенден да бытдыр этерикдиле. Аны ба-
шынга джый...

С п а р т а к. Джыяма башыма. Айта турама да...

А л и й. Юч кюн береме. Къайры къоратхан эсенг да
ол ачхаланы да табыб, ишни башлайса. Алай болмаса,
прокуратура къолгъа аллыкъды.

С п а р т а к. Энди ол этеринг къалгъанды...

А л и й. Этдирме...

С п а р т а к. Сен меннге нек илиниб тураса? Башха-
лагъа да кёз джетдиригиз...

А л и й. Барын да кёрюб турабыз. Чот къатылыугъа
джетсе, сенден башларыкъма.

С п а р т а к. Кёлюнгю бас, къолдан келгенни
этейим...

А л и й. Къолдан келмегенни да эт. Тамбла къалыб
бюрсюкюн барыб къарарыкъма. Артда меннге кёлкъ-
алды болма...

С п а р т а к. Да мен кесиме джоймагъанма. Сен
билирге керек эдинг...

А л и й. Нени? Нени билирге керек эдим?

С п а р т а к. Сау къал... (Кетеди.)

А л и й. Не дегенлигиди муну... (Сотовый телефо-
ну зынгырдайды.) Тынгылайма!.. Алай деген неди?.. Ол
атланы сени милиционерлеринг сакълай эдиле... Там-
бла кабинетингден креслонгу урласала да сейирсинник
тюлме... Миллионла бла долларладыла ала... Аны бил-
генинг да игиди. Бу кюнледе Германия бла Англиядан
келиб, сатыб алыргъа керекдиле. Джерден чыгъар, кёк-
ден тюшюр, таб... (Телефонун джукълатады. Халы та-
мам бузулгъаны танылады. Ол кёзюде Роза къатына
келеди.) Сен уа ким чакъыргъанды?

Р о з а. Чакъырмагъанлай келеме...

А л и й. Мен сеннге ненча кере айтханма, мени ка-
бинетиме аягъынг тиймесин деб...

Р о з а. Сени кабинетинге кирмегенме...

А л и й. Башхасы джокъду...

Р о з а. Ашыгъыш ишим болуб келгенме

А л и й. От - затмъктюшгенди?

Р о з а. Элге барыргъа керекди. Двоюродныйымы
туугъан кюнюдо.

А л и й. Хо, андан сора къайгъым джокъду. Бармай
болмай эсе, кесинг бар.

Р о з а. Мени адамларыма керек болса, сеннге къай-
гъыла чыгъыб къаладыла...

А л и й. Кесимикилени да айла бла кёрмейме...

Р о з а. О къой - къой, айтсанг, къалсанг да сеннге...
Мени да кёрмейсе...

А л и й. Хы, болдунг. Алайсыз да джаныма джетиб
турады...

Р о з а. Мен сени юй бийченгме. Аны билемисе?

А л и й. Къорачы былайдан...

Р о з а. Кече арасында келесе, танг атмай кетесе. Бир - бирде кече келмей да къаласа. Къачаннга дери былай болуб турлукъду? Къачаннга дери турлукъма юйюнгю сакълауулу, къарауашынг болуб?

А л и й. Мен сеннге не айтдым? Былайы араны айырыр джер тюлдю...

Р о з а. Мен былай джашаяллыкъ тюлме..

Телефонну къонгурауу. Р о з а, кёзлерин сюрте, скамейкагъа олтурады.

А л и й. Да!.. Къайсы Хусей?.. Архитектор?.. Не дейсе?.. Не участокну айтаса?.. Ий сен нелени джаншайса?.. Мен сенден аллай джукъ тилемегенме...

Р о з а (*къатына джетеди*). Мен тилегенме. Былай бер телефонну...

А л и й (*аны ары тюрте*). Меннге дача керек тюлдю. Бу затны юсюнден сёз джюрюмесин... (*Телефонун джукълатады*.) Сен шашыб тураса...

Р о з а. Сенсе шашхан. Тамбла сени ишден къыстасала не этерикбиз? Бир да къуруса дачабыз къалыр...

А л и й. Амандан къалгъын! Кёзюмден тас бол! Дженгил!

Р о з а. Сау бол дер орнуна...

А л и й. Мен не айтдым!?

Р о з а. Сен адам боллукъ тюлсе... (*Бурулуб кете барыб*.) Сени бла джашагъан мен да тели...

А л и й (*юсюнден ауур джюк басханча кёрюнеди*). Да-а-а... Салис, былай кел! Мен айтханны этсенг, чыртада юйленме... Сен Талмаз улу ким болгъанын, билемисе?

С а л и с. Огъай...

А л и й. Мен школда ишлеген сагъатда эм иги окъучум эди. Не эсе да джашауу табсыз болуб тургъаннга ушайды. Анга тюберге керекди.

С а л и с. Алай таныш эсе, кеси келлик болур эди...

А л и й. Келиб айланганды, меннге иймегендиле. Письмола да джазгъанча айтды. Ала да къайсы кабинетде эсе да аджашхандыла. Энди ол джокъларыкъ тюлдю, мен джолкълайым. Шахардады, къайда джашагъанын бил!

С а л и с. Къайда, телефонунгу бер... Ма номери къалгъанды. Сёлешейим да, сорайым...

А л и й. Сорма. Билмей тургъанлай барыб къалыргъа, дейме. Халымы буздула да къойдула. Анга тюбесем, эс джыяр эсем а...

С а л и с. Телефон станциялагъа сёлешиб кёрейим...

А л и й. Сёлеш! Къайдан сюйсенг, андан таб!

Ючюнчю сурат

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. А б д у л н у фатары. Ол столну джанында олтурады. Уллу къыйынлыгъы, къайгъысы болгъанча алай кёрюнеди. Эшик къагъылады.

А б д у л (*башын бир кесек кёлтюрюб*). Эшик ачыкъды... (*Спартак киреди*.) Не керекди?

С п а р т а к. Сен энгда суумаймы тураса? (*Ышарады*.)

А б д у л. Кетген эдинг да, нек къайтдынг?.. (*Ёрге кёлтюрюлед*.)

С п а р т а к. Кёлюнгю бас, экибиз да дженгиллик этдик. Алай болмазгъа керек эди...

А б д у л. Энди ариулукъ бла кет!

С п а р т а к. Адебсиз болма, джаш... (*Ичге атлаб, олтурады*.) Мен сенден бир кесекчик тамадама. Къарачай адетни унутма...

А б д у л. Сенсе адебни да, намысны да, адамлыкъны да унутуб айланган. Нек келдинг энди уа?

С п а р т а к. Кечмеклик тилей келгенме. Ауузуму ачаргъа къоймайса...

А б д у л. Кечмеклик?... Сора сен алай этеми билесе?
С п а р т а к. Билеме. Ансы кьайтырыкъ болмаз эдим.
Биз сабийликден таныйбыз бир - бирибизни. Бир - би-
рибизни ангыларгъа да керекбиз. Бачханг ючюн кёл
къалды болгъанынги ангылайма. Алайсыз болмай ал-
гъанбыз. Аны кьатында бек алаамат джер болгъанын би-
лесе. Юйчюгюнг алайсыз да оюлургъа джетиб тура эди.
Энди джарашдыр да, иги юй ишле. Администрация да
болушур. Халиматны айта эсенг, бездириб бошадыгъыз.
Джаханим сизден толсун, суюгенигизча этигиз. Кёрю-
рге излей эсенг, бар, машинада олтурады..

А б д у л. Кьозурунг келе эсе, башханы изле...

С п а р т а к. Бар да кьара.

А б д у л. Таб алай эсе да, андан меннге магъана
джокьду... (Мыдах.) Кюреше кетиб, аны да буздугъуз...

С п а р т а к. Ой, сиз бузулуб кьалыгъыз. Не бузгъан-
ны айтаса?

А б д у л. Энди кёрюрю да келмейди.

С п а р т а к. Ким айтды аны сеннге?

А б д у л. Сен кетгенден сора телефон бла сёлешген
эдик. Ауазындан ангыладым.

С п а р т а к. Ауазындан ангылагъанды... Ол сен-
сиз джашаяллыкь тюлдю. Мен аны ючюн келиб олту-
руб турама. Бу суубаш сени ненги джаратханын бил-
мейме. Неге кьарайса аллай тюрлюле? Бар да кьо-
накьгъа чакьыр!

А б д у л. Бу кьатышханнга?

С п а р т а к. Сени кьарауашларынг болмагъанын
биледи...

А б д у л. Бир кесекчик джыяйым

С п а р т а к. Ой, амандан джыярыкъ, суюмеклик ал-
лай затлагъа магъана бермейди. Бар, бара эсенг!.. (Аб-
дул чыгъады.) Не аман сыйсыз болдум... Бу иш бир
джманына болсун да, араны айырырбыз... Сылхыр, ий-
нанды да кьалды... Ким ким болгъанын кьалай билмей-
ди адам...

Эшикден А б д у л бла Х а л и м а т киредиле.

А б д у л. Айыб этме, болгъан кьатышыбды. Бюгюн
юйню джыяргъа заман болмагъанды.

Х а л и м а т. Хата джокьду, бир - бир юйледен эсе
тазады... (Кьарнашына.) Кете барайыкъ, кеч болгъанды.

С п а р т а к. Бизни джолубузда заправка джокьду.
Машинагъа бензин кьюуб келейим... (Бёлмеден чыгъа-
ды.)

Х а л и м а т. Олтур демей эсенг, кесим олтурама...

А б д у л (алкьын эс джыялмай турады). Эсимде
болмагъан затла болдула. Алайсыз да кьатышыб тургъ-
ан адамны, чегетге ийиб кьойдугъуз. Тёрге чыкъ, сый-
лы кьонакъ. Кофе, чай, аракьы, спирт... Кьайсын кел-
тирейим?

Х а л и м а т. Спиртге артда узалырма, кыйын тие-
рик тюл эс, кофе берсенг. Эс джыяйым да, кухнянга ар-
тда кьарарма...

А б д у л. Ары кьарамасанг игиди... (Кетеди.)

Х а л и м а т (тёгерегине кёз джетдиреди). Ремонт
керекди. Хапчюклени да бир тюрлюле салгъанды...
(Столдагъылагъа джубана башлайды. Абдул кьайта-
ды.) Эртденбладан бери ауузума джукь тиймегенди.
Эгечим бла тюкенлеге айландыкъ. Билесе да, кеси ту-
рады. Юйюн джыйдым. Бир кесек солуйюм, ашайыкъ
дей тургъанлай, Спартак кьайтды.

А б д у л. Мен да бюгюнлю иш излеб, джетмеген
джерим кьалмай айланганма.

Х а л и м а т. Табдынгмы?

А б д у л. Огъай... Машинала джуугъан джерде булд-
жуй турайым, бир Аллах айтхан болур... (Кухнягъа чыгъ-
ыб. Чайник бла кьайтады. Кьызгъа кьуяды.) Эркинлик
бере эсенг, мен джюз грамм агъызама... (Шкафдан
шыша алады.)

Х а л и м а т. Шахарда иги затха юреннгенсе...

А б д у л. О, кьой-кьой, ичмейме, бу кьатышханым

кетсе... (Рюмкагъа къуюб, шышаны ызына салады.) Ша-
шыб къалмаз ючюн этеме. Энди айт хапар. Бусагъатда
неле бола турадыла?

Х а л и м а т. Билмейме. Спартак тюнене бир уллу
къуллукъчу бла тюберге керек эди. Не эсе да бюгюн-
нге къойду. Джолгъа чыгъарны аллы бла халы бир
аман эди. Мынга не болгъан эсе да болгъанды, сен
нёгерге бар деб, анам къоймай ийди мени. Анга тю-
кенледен бир затла алыргъа керекди, дедик. Сени кёр-
сем а деб, ол умутум да бар эди. Мени эгечибизде
къойду да, кеси Правительствогъа барама, деб кетди.
Андан, ёлгени болгъанча, бир аман болуб къайтды...

А б д у л. Шахаргъа къачан келген эдигиз? Сизге къа-
чан къайтды?

Х а л и м а т. Сагъат беш бола болур эди, биз келген
заманда. Бир сагъатдан къайтды.

А б д у л. Сора менде терслик джокъду.

Х а л и м а т. Сен нени юсюнден айтдынг?

А б д у л. Меннге да келген эди...

Х а л и м а т. Сеннге?

А б д у л. Хо. Сен айтыудан алгъа меннге келгенди.
Правительствогъа андан сора баргъанды. Адресими къа-
лай билгенинден да хапарым джокъ.

Х а л и м а т. Не болдугъуз да?

А б д у л. Да не боллукъбуз, къучакъ – ийнакъ болдукъ...

Х а л и м а т. Энди нек ойнайса?

А б д у л. Оппий – соппий дегенча бир затла болду-
ла. Аны ючюн уллу къыйналлыкъ тюл эди. Ол оноучу
дегенинг бла болгъанды, не болгъан эсе да.

Х а л и м а т. Билмейме. Келди да, ма алай баш тёбен
болуб бир кесекчик олтурду. Сора, не эсе да эсине тюш-
дю дейме, джарыб къалды...

А б д у л. Ол тюрлениуню энди мен да кёреме, алай
нек болгъанын билмейме анса. Сен кесинг къалайса?

Х а л и м а т. Джокъду хатам. Сеннге тансыкъ бола-
ма ансы.

А б д у л. Къызчыкъ, ойнарынгмы келеди?

Х а л и м а т. Огъай... (Къучакълайды джашины.) Биз
тюбемегенли къаллай бир болады?

А б д у л. Мен шахаргъа кетгенли тюбемегенбиз.

Х а л и м а т. Бир ай бла бир кюн, джети сагъат. Мен
санаб тургъанма.

А б д у л. Сора мен аллай бирни къалай чыдагъан-
ма?!.. (Къаты къысады кесине.) Мен бир тюрлю хапар-
ла эшитгенме.

Х а л и м а т. Не хапарла?

А б д у л. Сизге келечиле келиб, джашау бермейди-
ле, дейдиле.

Х а л и м а т. Келедиле. Юйдегиле бир джанымдан,
джууукъла бир джанымдан, келечиле бир джанымдан...
Была бары да меннге нек къадалыб къалдыла... (Джы-
лаб башлайды.)

А б д у л. Мынга къара... Аламат къызлагъа алай
этедиле. Сеннге нек алай этгенлерин а билмейме. Хы,
болдунг...

Х а л и м а т. Сеннге алай айтыб къойгъан тынчды,
меннге уа...

А б д у л. Меннге да тынч тюлдю... Кел былай этей-
ик. ЗАГС этдирейик да, джаллайыкъ къайры болса да.
Бир кесек суусала къайтырбыз.

Х а л и м а т. Къачхынчы болуб айланмай, былайда
той этгеннге не боллукъду? Энди Спартак огъай деме-
генча кёрюнеди. Эм чарлагъан ол эди.

А б д у л. Аны ол сёзюне ишанган, суугъа ишан-
нганчады. Бу джумушагъанча этгени бла хайырланай-
ыкъ. Экинчи этажда бир аламат амма джашайды. Сени
анда джашырайым.

Х а л и м а т. Аммада?

А б д у л. Хо. Нек сейирсиндинг?

Х а л и м а т. Мен а ол уллу оноучуну юйюне элтесе,
деб тура эдим.

А б д у л. Оноучу?

Х а л и м а т. Хо.

А б д у л. Ол а ким болуб кетди?

Х а л и м а т. Ол сен сёлешгенге айтама, сотовый телефон бла. Ол сени шохунг болур...

А б д у л. Мени оноучу шохум, джууугъум да джокъду, аллай телефонум да джокъды... А-а-а, тохта. Башым-да эки сотовый телефонну номерлерин тутта эдим. Бири тенгимики, бири алгъыннгы устазымыккы. Экисини да атлары бирча. Тенгиме этеме дедим да, устазыма туюш-дюм. Бусагъатда ол оноучуду... Сени ата къарнашынга айтама.

Х а л и м а т. Алийге?

А б д у л. Хо.

Х а л и м а т. Сен ангъа къонгурау къакъгъан сагъат-да, Спартак алайда болгъанды. Сени багъалатыб сёлеш-генин эшитгенди.

А б д у л. *(сескекли бола)*. Спартак анга нек баргъ-анды? Ата къарнашына баргъанчамы, огъесе иши бо-лубму?

Х а л и м а т. Айтдым да, не эсе да бир табсыз ишле-ри болуб баргъанды. Къайсы тамадагъа баргъанын да билмей эдим, сен айтхынчы...

А б д у л. Энди бир затла ангылай башладым...

Х а л и м а т. Не затла? Меннге да айт.

А б д у л. Къарнашынгы сыйдам болгъанын.

Х а л и м а т. Аны ючюнмю дейсе?

А б д у л. Хо. Кесини сёзю ётмей, менден бир болуш-лукъ чыгъар, деб дыгаласы олду. Сеннге аллай джукъ айтмадымы?

Х а л и м а т. Огъай...

А б д у л. Мен сеннге ийнанмайма. Айтмай къой-магъанды.

Х а л и м а т. Абдул... Мен сени ёмюрде алдамагъ-анма...

А б д у л. Алдамагъанса. Алай а бу джол... Ма бу бир - эки сагъатны ичинде къарнашынг болуб къалмай, сен

да тюрлениб тураса. Биягъында телефон бла, бир тыш адамгъа этгенча, сууукъ сёлешдинг. Не къайгъысы бол-гъанын билмейме Спартакны. Ата къарнашына кеси сё-зюн ётдюралмай, энди мени да арагъа уругъа излейди. Ол сёлеш дегенликке унамазлыгъымы билиб, сени аны бла келтиргенди былайгъа...

Х а л и м а т. Абдул...

А б д у л. Не Абдул? Мени телиге санама да, тюзюн айт да къой...

Х а л и м а т. *(джыламсыраб)*. Айтдым тюзюн... *(Ол кёзюуде джууукълашыб келген машинаны тауушу эши-тиледи. Халимат ёрге турады.)* Элт мени ол бабушкан-га. Спартак сорса не айтырынгы, андан ары не этерин-ги сагъашын кесеинг эт!... Кел!.. *(Абдулну къолундан ту-туб тургъузады. Кетедиле.)*

Эшикден С п а р т а к киреди. Къолунда уллу пакети барды. Тёгерегине къарайды, кухнягъа кириб да къайтады.

С п а р т а к. Сейир - тамаша... Къайры тас болдула была?.. Не эсе да былайда бир зат барды... Аланы кес-лерин къоюб кетген мен да тели... Туура алай эталлыкъ болмазла, не юйлери къуругъанды... *(Дагъыда бир зат-ланы мурулдай, кесин басаргъа кюреше, пакетиндеги-лени чыгъарыб, столгъа сала башлайды. Бир ариу шы-шала, тюрлю- тюрлю закускала, болмагъан зат джокъ.)* Хауагъа чыкыгъан болурла, аллеягъа бир къарайым... *(Абдул киреди.)* Халимат къайдады?

А б д у л. Ким эсе да сотовыйыне сёлешди. Тенг къы-зымды, бир тюбёб къайтайым, былайдады, деб кетди. Кёбюрёк къалгъанында, бир къарайым, деб чыкыгъан эдим. Сени келгенинги кёргенимде, къайтдым.

С п а р т а к. Кече арасында, шахарда къайры барыр-гъа боллукъду? Мынга бир акъыл кирмей къалды... *(Со-товый телефон бла излейди.)* Джууаб бермейди. Джаш, сенден бир джукъ чыкыгъан болурму?

А б д у л. Не чыгъарыкъды менден? Сен разы болгъ-
анча айтдынг. Меннге да ол керек эди...

С п а р т а к. Мен берген сёзюме керти джашма. Алай
а муну тас болуб къалгъаны... Къайда джаханимде бо-
лур?.. Бир табылсын да, мен анга подруганы кёргюзей-
им... Не эсе да уртларым келди.

А б д у л. Уртласанг машинаны къалай джюрютю-
рюксе?

С п а р т а к. Анда сени ишинг болмасын... Халимат
джюрютю биледи...

А б д у л. Унамай къойса уа кечегиде?

С п а р т а к. Мен аны уната билirme.

А б д у л. Бери келмей къалса уа...

С п а р т а к. Излербиз. НЛО алыб кетмеген эсе, та-
барбыз.

А б д у л. Ол мени эсима келмей тура эди. Учуруб
кетген болурламы?

С п а р т а к. Ой, амандан учарыкъ, алайсыз да ачыу-
ум бурнума келиб турады. Къуй муну, къуя эсенг!

А б д у л. Къайсындан къуяма?

С п а р т а к. Башхасы джокъду, бары да ёлюр отду-
ла... Къуй ма мындан... (Абдул къуяды. Спартак рюм-
каны ёрге айландырады, Абдул ауузуна джетдириб,
рюмкасын столгъа салады.) Уртла ары! Биринчи рюм-
каны бошаргъа керекди...

Ол кёзюде арбазда машина тохтагъан таууш эшитиледи.

А б д у л терезеден къарайды.

С п а р т а к. Не кёресе?

А б д у л. Импорт машина. Башында чырагъы барды.

С п а р т а к (ашыгъыб ёрге турады, терезеден къа-
райды). Сеннге келе болурла?

А б д у л. Меннге келир адам джокъду...

С п а р т а к. Джити къара... Номерлери къалай-
дыла?

А б д у л. Кёрюрча тюлдю... Тюшдюле...

С п а р т а к. Бирин а танийма... Экинчини да...
Алалла... Подъездге кирелле...

А б д у л. Кёбле киредиле подъездге. Энтда къуяй-
ым?

С п а р т а. Артда къуяrsa... (Стол джанына олту-
рады.) Была бери къайтмасала...

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Тёртюнчю сурат

Эшик къагъылады. А б д у л ачады. Аны бир джапына этиб,
босагъадан С а л и с атлайды.

С а л и с. Ким барды юйде?

А б д у л. Ким керекди?

С п а р т а к. Салис, Абдул бла менден сора киши
джокъду. Кесингмисе?

А л и й (босагъа юсюнде кёрюнеди). Мен да былай-
дама... (Киреди. Салис кетеди.) Сен а къайдан чыкъ-
дынг бери... (Спартак былайда болгъанын онгсунмагъ-
аны танылады.)

С п а р т а к. Абдулгъа къайтхан эдим. Билесе да,
бизни элденди. Ызынга кел деб, джалына турама... Тёрге
ёт. Не къуяйым?

А л и й (олтурады). Джукъ да керек тюлдю...

С п а р т а к. Нек айтаса алай? Биз да бусагъатда
башлагъан эдик. Кёбден бери да тюбемеген эдик да, аде-
тин эте тебреген эдик. Абдул меннге бек багъалы адам-
ды. Суюген адамларымы бириди...

А б д у л. Сени Аллах алай суюсьюн...

С п а р т а к. Сени бу чамыннг къалмайды. Алий, бу
да меннге алай къарайды...

А б д у л. Сен суйгенни кьой, кёзюнде огъунг болса уруб кьоярыкъса мени. Энди мен да алайма сеннге...

С п а р т а к. Сен алай эсенг да, мен алай тюлме...

А б д у л. Алдама...

С п а р т а к. Нелени айтаса? Не болуб кьалды сеннге?

А б д у л. Къарнашынгы аладай эсенг, башха джерде алда. Мени кьатымда устазымы алдама...

А л и й. Абдул, тохта! Не алдагъанны айтаса?

А б д у л. Меннге этмеген аманлыгы кьалмагъанды. Энди уа суйген адамым, дей турады...

С п а р т а к. Кесингден чыкьгъанды аманлыкь бары да...

А б д у л. Тил этиб школдан кьыстатдынг...

С п а р т а к. Ишлей билмей кьысталгъанса.

А б д у л. Мен тюзюн айтханма... Юйюме от салдыртдынг...

С п а р т а к. Ауузунгу тыймай, хар кимни джау этсенг, алай болады...Сен...

А б д у л. Сайлаулада ётерими билиб, ненча кьайгы чыгъардынг...

С п а р т а к. Хо, ётмей а...

А б д у л. Джерими сыйыртдынг, туююш ачдырдынг, тутдурдунг...Сени не бетинг, не уятынг джокьду.

С п а р т а к. Сен а не аман оздунг... (Абдулгъа мылыгын атады.)

А л и й (аны аллына тура). Къызма!.. (Болмагъанында джасягъына тартады.)

А б д у л. Сен мурдарса. Анамы да сен ёлтюргенсе... (Спартакны сермейди.)

А л и й. Сиз а не аман оздугъуз... (Муну да ызына тюртеди. Спартакга.) Къораб кет былайдан!

С п а р т а к (Абдулгъа) Мен сени тюрмеде чиритмем, мен мен тюлме...

А л и й. Кёзюмден ташай... (Абдулну да ары тебе-

риб, диваннга олтуртады. Спартак кетеди.) Сизни Аллах уруб турады да...

А б д у л. Аны ургъанды, ким ургъан эсе да. Сени алдагъанын кёлтюралмадым... Сен да бизни алдыб тургъанынгы унутуб этдим...

А л и й (рюмка бла бир коньякны ичеди закускасыз). Меннге уа нек джетдинг? Эки джылны кечем - кюнюм да сиз болуб. окьутуб, юретиб тургъанма...

А б д у л. Неге окьутханса? Неге юретгенсе? Ол сен айтычу тюзлюк, адеб, сый, адамлыкь, тенглик кьайдадыла? Урларгъа, алдаргъа, таб тюшгенни джыртыб алыргъа нек юретмегененг? Не таблыкь да Спартакча жуликлеге боллукьду, башхала атылыб кьаллыкьсыз, деб нек айтмагъан эдинг?..

А л и й (столну джумдуругъу бла урады). Болдунг! Сен нелени урдураса?! (Уллуракь сёлеишгенлерине сескекли болуб, Салис да келиб олтурады.)

Юйде эски телефон зынгырдайды.

А б д у л (аны чолпусун алады). Да!.. Менме... Кьайры дейсе?.. Джукьгъа да барлыкь тюлме... Эталгъанынгы аяма!.. (Чолпуну аппаратны юсюне атады.) Башхалада бизни ишибиз джокьду. Биз сеннге ийнана эдик, сени сюе эдик, сени ауузунга къарай эдик, сен айтханча тюз адамла болургъа излей эдик... Юйбюзню кьурутуб кьойдунг да...

А л и й. Огъай, иги джаш, джашауну тутуругъу ол мен сизге юретген затладыла. Бюгюн да сизни устазыгъыз болсам, аланы айтырыкъ эдим, алай юретирик эдим.

А б д у л. Аланы сакьларгъа нек кюрешмедигиз? Ма сен да уллу кьуллакьчуса...

А л и й. Мен кьуллакьчу болгъанлы кёб болмайды...

А б д у л. Билеме. Ол кёзюуге не этдинг?

А л и й. Мени орнумда сен не этерик эдинг?

А б д у л. Кюреширек эдим, бир затла этерик эдим...

А л и й. Кел бизге ишге. Хайда, кюреш, эт...

А б д у л. Энди этер зат кьалмагъанды...

А л и й. Этер затла энди кёб болгъандыла. Хар ким джукъ кьалмагъанды, деб турса, кьалгъаны да кьурурукъду.

А б д у л. Хар ким билген ишин этерге керекди. Мен сенича тарихни устазыма. Сени джолунг бла барсам, деб окъугъан эдим. Мен аны билеме...

А л и й. Ол игиди. Алай а амалсыз керек джерге баргъан да адетди. Мен сени аллай кьуллукъгъа салыргъа излейме. Иги сагъыш эт. Ол сёлешген а ким эди?

А б д у л. Алай бош...

А л и й. Кече арасында бош сёлешмейдиле.

А б д у л. Районну архитектору. Юйюнден сёлеше болур эди. Тамбла эртденбла кел да, бир кьагъытха кьол сал, дейди. Сени сотовый телефонунгу номерин да аны столуну юсюнде кёрген эдим. Кимники болгъанын да билмей эдим. Ол Спартакны джыгырасыды...

А л и й. Спартак дегенлей, арагъыз алай эсе, сеннге нек келген эди? Сенден не излейди?

А б д у л. Энди биз... Къалай айтыргъа да билмейме...

А л и й. Бурдумай айт.

А б д у л. Адебсизлик да этеме, айыб этме. Мен аны кюеуюме.

А л и й. Мен билиб юйде бир эгечи барды - Халимат. Ол алкьын эрге чыкмагъанды.

А б д у л. Энди кюеу бола айланама.

А л и й. Кюеу бла кьайын бир - бирин тюерге чабмайдыла. Былайда не эсе да бир зат барды.

А б д у л. Спартак чыртда кьатына кьоймай тура эди. Сайлаулары кьайгъысы да анга кьошулдула. Кюреше кетди да, мени тутдурду. Элни архитектурасына чюйре келеди, деб атамы юйчюгюн кьоратыргъа изледиле. Ол сагъатха мени школдан да кьыстагъан эдиле тарихибизни тюз окъутмайды, деб. Спартак джюн, тери алыучу эди. Ачхасы ит аягъындан. Ол кьыстатды. Архитектор

джыгырасы кьоймагъанында, хамхотуна урдум. Мени да тутдула. Ол кече юйбюзню кюйдюрдюле...

А л и й. Юйде киши джокъмеди? (Ёрге туруб, ары - бери джюрюб баилайды.)

А б д у л. Атам ауушхан эди. Анам элни кьыйырында кьарнашына кетген эди. Мени тутулгъанымы, юйбюзню кюйгенин да алада эшитиб, инфаркт болуб, ёлюб къалады. Асыраргъа да иймедиле. Эгечим юйдегиси бла Нальчикни кьатында джашайды.

А л и й. Ненча турдунг тюрмеде?

А б д у л. Алты ай. Энди бизни бачхабызда бир уллу оноучугъа дача ишлей турадыла. Мен да бу тыгъырыкыны алдым...

Тышындан сёлешген ауазла эшитиледиле.

А л и й терезени кьатында тохтайды.

А л и й. Сеннге энтда кьонакъла келедиле...

Эшикден Х а л и т бла З у х р а киредиле.

А л и й н и кёргенлеринде джунчуйдула.

Х а л и т (Абдулгъа). Джашым, биз кеталмадыкъ. Бери да кимле эселе да бир джашла иймей, ёшюн уруш этиб кирдик.

А б д у л. Кирдигиз эсегиз, кьонакъ боласыз. Тёрге атлагъыз, стол джанына олтуругъуз.

З у х р а. Олтурайыкъ, джашым. Башха барыр джери-биз джокъду...

Х а л и т. Сен миндириб ийген такси автостанциягъа элтди. Автобусха миндик. Биз минерге кьарагъанча, шахарны кьыйырында неси эсе да сынды. Шахаргъа кьайтдыкъ барыбыз да. Кимни джууугъу, кимни тенги, чачылдыла. Бизни уа сенден башха кишибиз джокъ...

З у х р а. Бездриб кьойдукъ, айыб этме, джашым...

А б д у л. Хата джокъду. Былайда кече кьалыгъыз, эртднбла кесим автобусха миндириб, ашырырма.

Х а л и т. Бу төгөрөкдө кьонакь юй - зат бар эсе, ары барайыкь...

А б д у л. Огъай, бир джары да иерик тюлме. Алий Хамазатовичден тартына эсегиз, ол кетерикди...

А л и й. Хо, мен кетерикме. Сиз бармай кьалсагъыз, юйде къайгъы этерик болурла.

Х а л и т. Ким къайгъы этерикди? Сабийлени кеслерини юйдегилери, чачылгъандыла бирер джары. Маллагъа да не боллукъду бир кечеге. Ай, юйюнге, къартланы ёлтюралмай кюрешедиле, меннге ким путевка берликди, дейме мынга. Тюзлюкню табарыкьма, деб тургъан болмаса, бу джукъ айырмайды...

З у х р а. Табарыкьма. Аллах айтса табарма...

А л и й. Акка, ачыуунг бла силдегенингги ангылайма, алай болса да асыры чорт кесдинг...

Х а л и т. Огъай, джашым. Джыйырма джыл болады бизни элибизден бир къарт санаторийге бармагъанлы. Врачлагъа барсанг, сени ёлюр заманынг болгъанды, дегенча къарайдыла. Озгъан айда алгъан пенсиям дарманлагъа джетмей кьалды. Бизге кёбмю кьалгъанды алай эте барлыкь болурбуз, энди тёлюле къалай боладыла? Алагъа сагъыш этеме...

З у х р а. Тёлюле дегенлей, сабийлени тыш къраллагъа чачадыла, талай миллион сабий орамгъа атылыб турадыла, деб хапар айтдыла да, джюрегим тутуб кьалды...

Х а л и т. Мен анга ийнаннган да этмедим. Джашла, сиз эшитген, сиз билген не барды?

А л и й. Алгъы бурун бир танышхан да этейик...

Х а л и т. Джайлыкь элде джашайбыз. Бу иги джашха тюбемесек, путёвка алабыз, деб келиб, таурухда айтылырча бола эдик...

А б д у л. Акканы республиканы собесине бар да, путевка тиле деб, бери ийгендиле...

З у х р а. Анда джюрюй – джюрюй безгенек, мында да киши кьулакьгъа алмады. Саулугъу иги сагъатда барына да керек эди. Энди уа... *(Джылаб тебрейди.)*

Х а л и т. Ма энтда башлады...

А л и й. Амма, аллай бир кыйналма, бир мадар излейик... *(Салисге.)* Джашарны телефонун бир табчы... Мен биреуге сёлешейим да, анга кёре этербиз... *(Салис гитче телефон справочникни бир бетин ачады. Алий анга кёз джетдириб, Абдулну телефону бла кимге эсе да кьонгурау кьагъады.)* Джукъунгу буздумму? Хо, менме... Ручка бла кьагыт ал да, джаз!.. Джайлыкь эл... *(Къартлагъа бурулады.)* Атыгъыз къалайды?

А б д у л. Халит бла Зухра. Тукъумугъузну билмейме.

З у х р а. Табарладанбыз...

А л и й. Джаз! Табарланы Халит бла аны юй бийчеси Зухра. Эки путевка... Сорайым... Къайры санаторийге керекди?

З у х р а. Мынга Пятигорскеге, меннге керек тюлдю...

А л и й. Сеннге да керекди, амма... Пятигорскеге эки путевка... Хо... Тамбла не кесинг элтиб бер, не заместителинг элтсин... *(Телефонну чолтусун орнуна салады.)*

З у х р а. Джашым, ким бла сёлешдинг? Керти да боллукъ затмыды?

А л и й. Боллукъду, болмай да мадары джокъду. Бу путёвкалагъа оноу этген эм уллу кьуллукъчуду.

Х а л и т. Бек сау бол, джашым! Мен таныялмай турама...

А л и й. Санаторийден къайтсагъыз, танышырбыз. Кьонакьгъа барырбыз Абдул бла мен. Къурманлыкь этерик болурса?

Х а л и т. Аллах айтса. Чыртда тартынмай келигиз...

З у х р а. Келигиз, джаным, келигиз, сакълаб турлукъбуз.

Х а л и т. Аллах айтыб, бу ишни тындырыргъа тебрегенсе. Кьолунгдан келлик джашха ушайса. Энтда айтыр затларым бардыла...

А л и й. Айт, акка, айт. Мен джарарыкъ зат эсе, тар-
тынма...

З у х р а. Биягъы немелени айтырыкъ эсенг, башхала
да айта болурла, башын аурутма...

Х а л и т. Тохта, ауузума чабма. Бизни элге бир оноу
эт. Оюлуб бошагъан мюлкню аякъ юсуне салыр мадар
бар эсе, бир къара. Миллет ёмюрде унутурукъ тюлдю
аллай бир джукъ эталсанг... Отуз минг къой бар эди, ту-
уарла да анга кёре. Энди бир мал къалмагъанды. Была-
ны кимле къоратдыла, къалай къоратдыла – аны бизден
киши билмейди. Ол аманлыкъны этгенлеге былай къа-
лай болду, деб соргъан киши джокъду.

А л и й. Заманында нек къарамады джамагъат?

Х а л и т. Къарарча болмады. Бир кесекни ичине думп
этиб къойдула. Джангы тракторла, машинала бар эди-
ле. Энди бир талай атылгъан болмаса, джукъ кёрюнмей-
ди. Ма пайынг деб юч гектар берген эдиле. Къаран къа-
лыб турады.

А л и й. Акка, сен айтхан затла саулай къралда къый-
ынлыкъ болуб турадыла. Анга кърал оноу керекди. Кёб
тюрлю мадарла этиб кюрешедиле...

А б д у л. Сиз кесигиз, былайдагъыла, джукъ этеми-
сиз? Кърал деб, анга къараб нек турасыз?

А л и й. Биз да кюрешебиз...

А б д у л. Кюрешгенигиз алай болур. Къралдан кел-
ген ачханы чачыр ючюн уллу акъыл керек тюлдю...

А л и й. Боллукъду ачха да. Ма, курортланы джараш-
дырыб кюрешебиз...

А б д у л. Ала тамбланы ачхасыдыла. Меннге, башха-
лагъа да бюгюн керекди. Бизде болмагъан байлыкъ
джокъду...

Х а л и т. Аны уа тюз айтаса, джашым. Алгъын элле-
де 28 электростанция бар эди. Кесибибизге джете эди.
Энди бири да джокъду. Ненча кере чыракъла джукъла-
ныб къыйналдыкъ...

А б д у л. Сууну да, къумну да, зыгъырны да бизден

аладыла бу тегерекде шахарла. Биз да алагъа барыб, къу-
рулуш материалла сатыб алабыз джюз къат багъагъа.
Республиканы бир ЖБИ заводу джокъду. Къуру ол да
танытады къалай ишлегенигизни. Ишлеялмай эсенг, сен
да кет!

С а л и с. Сен ким болгъанса Алий Хамзатовичге
алай селеширге?!

А л и й. Тохта!

С а л и с. Нек тохтайма? Бютеу ишни сен этесе. Эрт-
денбла барындан эртде келесе, ингирде барындан кеч
кетесе. Абдул, ол кёзюуге ненча адмагъа болушханын
билемисе? Билмейсе. Мен билиб айтама...

А л и й. Хы, болдунг... Абдул, мен кетсем да....

А б д у л. Мен сени айырыб айтханлыкъым тюлдю...

А л и й. Мен кетсем, орнума хурджуну къайгъылы
биреу келликди...

Х а л и т. Андан Аллах сакъласын. Къаллай келли-
гин айтхан къыйынды. Арт джыллада бизге тогъуз – он
председатель болду. Биринден да магъана чыкъмады...

З у х р а. Болмаз къалса экинчи маджал эди...

С а л и с. Кесигиз терссиз. Сайлай билмегенсиз...

Х а л и т. Джашым, аты биз сайлагъан болгъанлыкъ-
гъа, башында кеслери сюйгенни теджейдиле. Элде иги
джашла бардыла. Аланы бирин биз кесибибиз сайласакъ,
аякъ тиреб кетер эдик.

А л и й. Сен айтханланы кёбюсюн кесибибиз да биле-
биз. Соруб, къараб айланабыз. Элчилеге башындан ачха
иерге да айтхандыла...

Х а л и т. Гудулукъну бир тохтатыгъыз. Кёбле мал
къуараргъа къоркъадыла...

З у х р а. Кёб болмай хоншубузну малларын сюрюб
кетдиле. Бизни ийнек да не болду, къайдам...

А л и й. Эсигиз анда болгъанын кёрюб турама. Акка,
мен сизге барырма да, къартла джыйылырсыз, энтда бир
рахат селеширбиз. Бусагъатда уа... Юйгюзге бараргъа
къалайсыз?

Х а л и т. Кече автобус джорюмейди. Соргъанек...
А л и й. Аны билеме. Арыгъанча кёрюб сорама...
(Салисге.) Юлерине элтигиз!

С а л и с. Сен а?

А л и й. Мени ким къачырлыкъды. Былайда бол-
лукъма.

Х а л и т. Джашым, къоярменг...

З у х р а. Узакъ джолду...

А л и й. Узакъ болуб не узакълыгы барды. Хайда,
иги джолгъа... (Ашырадыла.) Абдул, сигаретлерим ма-
шинада кетди.

А б д у л. Кече ишлеген тюкенчик барды. Алыб ке-
лейим... (Кетеди.)

А л и й. Иги адамла, сау къаллыкъла... Къуру сиз
айтханла бла къалса уа... Акка, сен мени башымда къа-
зан къайнаб тургъанын билмейсе... Абдулну да тамам
джанына джетдиргенди. Анга уа не бла болушайым?..

Бешинчи сурат

Эшик ачылады. Х а л и м а т босагъадан атлайды.

Х а л и м а т (бек джунчуйду). Алий, сенмисе?

А л и й. Менме... (Ёрге турады.) Сен а не айланаса?

Х а л и м а т. Дядя Алий...

А л и й. Мен сени дядянгы кёзюнге кёргюзейим...
(Халимат къучакълайды.)

Ол кёзюуде эшик хыны ачылыб, Р о з а чабыб киреди.

Р о з а. Былайдасыз, не?.. (Тюйюшюрге чабады.) Таб-
маз дебми тура эдигиз?!.. Мен сизге кёргюзейим..

А л а й (Андан кесин да, Халиматны да къоруулай).
Тохта!.. Болдунг!.. Мынга къара...

Р а з а. Тёзгеним болду... Бетсизле...

А л и й. Бир тынгыла!..

Р о з а. Тынгыламайма...

Х а л и м а т. Роза! Кёлюнгю бас...

Р о з а. Къахмени сёлешиуюне къара... Бедербет...

А л и й. Ауузунгу тый. Бу...

Р о з а (таб тюшген джерлерине джумдурукъланы
джетдиреди). Мени да, кесинги да, сабийлени да бе-
дишлик этиб... Ма бу озгъун ючюн...

А л и й. Бу Халиматды...

Р о з а (къызгъаны бла ангыламайды). Быллай къах-
мени къучакълаб... (Кюреше кетиб Халиматны чачын-
дан тутады.)

Даурну эшитген болур эди, А б д у л джетеди.

А б д у л. Не болгъанды?..

Р о з а. Мен сени бусагъатдан... (Халиматны чачын-
дан бир къолу бла тарта, экинчи къолу бла бетин тыр-
наргъа кюрешеди. Экисини арасында да Алий.)

А б д у л. Сен а керт да дегеннге... (Розаны аладан
айырыргъа излейди, болмагъанында джаягъына тар-
тады.)

Р о з а (аладан айырыла). Адамла, болушлукъ! Мени
ёлтюреди!

А л и й. Ёлтюрейим. Башха мадар джокъ...

Р о з а. Ёлтюр!..

А б д у л (алагъа орча этеди). Не ёлтюргеннге къал-
дыгъыз?! Бу чотха бир къара... (Экисин эки джанына
тюртеди.) Не болгъанды? Не къан джаугъанды?

Р о з а. Аны билгенингча дегеем...

А б д у л. Кимсе сен?

А л и й. Да бу...

Р о з а (Абдулгъа). Анда сени ишинг джокъду...

Х а л и м а т. Мен кетдим...

А б д у л. Тохта!.. (Алийге.) Неди бу къарабалыкъ? Бу
кимди?

А л и й. Кеч, Абдул...

А б д у л. Къорагъыз экинг да. Бир - биринги башха джерде ёлтюрюгюз...

Р о з а. Былайда дом терпимости ачыб, дагъыда кё-ресе...

Юйден къачыб чыгъады Х а л и м а т.

А б д у л да аны ызындан чабады.

Р о з а (эс ташлаб аязыгъанча болады). Бу... Бу къыз... Халиматмы, дединг?

А л и й. Ауузунгу джаб, ансы мен джабарыкъма... ёмюрлюкге... (Башы тёгерек айланыб, амалсыздан ол-тургъанча, диваннга кёуюлады.)

Р о з а. Тоба-тоба... Керти да..

А л и й. Олду... Халиматды... Ой, алыннган, сен бы-лай нек болуб къалдың?...

Р о з а. Танымадым. Не этейим, джангылдым. Энди сакъ болурма... (Эрини къатына олтуруб, кёучакълар-гъа излейди.)

А л и й (аны юсюнден хыны айыра). Бедишлик бол-дукъ...

Р о з а. Айтама да, танымадым, дженгиллик этдим...

А л и й. Сени бу дженгиллигинг менден бошады. Бюгюн этгенинг а кечиллик тюлдю. Мындан ары сюй-генингча бол! Менден умут юз...

Р о з а. Аллаила сёлешме. Бир тели къатын алай этди деб, энди... Халимат бери къайдан чыкъды? Кече ара-сында, биреуню юйюнде...

А л и й. Ала бир - бирин сюедице, бюгюн - тамбла бир юй боллукъдула... Алгъышладың...

Р о з а. Бери къайтханлай, кечмеклик тилейим...

А л и й. Энди сени кечмеклигинг алагъа керек тюл-дю. Къора былайдан!

Р о з а. Сен а?

А л и й. Мен къалама.

Р о з а. Къала эсенг, къал. Сюйгенингча эт... Не аман болду... (Юйден чыгъа тебрейди.)

А л и й. Тохта! Бери къайт! Дача - зат деб нелени айта эдинг?

Р о з а (ышарыб ызына къайтады). Аллахха шукур,-ишингден сора да бир затха эс бёлдюнг... (Къатына ол-турады.) Дачаны биринчи этажы битген эди. Барыб къа-раргъа керекди. Ишлеб бошай болурла.

А л и й. Къайдады?

Р о з а. Бир ариу джер, чегетни кыйыры, къаты бла Къобан барады. Аллай ариу табигъат, аллай таза хауа, аллай...

А л и й. Къайдады, дейме? Берекет элни кыйыры болурму?

Р о з а. Хо. Сау болсунла районну тамадалары, огъай демедиле. Спартак ишни ауурун тындырды. Къалай джу-уукъ кёллю, алапат джашды. Аны адамлыгъы...

А л и й. Битедими, дейсе?

Р о з а. Хо. Сен Москвада сагъатда барыб, къараб келгенем. Эки -юч айдан ачхычын берликбиз, деген эдиле. Ангыладынг болур къаллай бийченг болгъа-нын...

А л и й. Да хо... Энди бар. Мен аланы сакълайым.

Р о з а. Мен да къалайым?

А л и й. Огъай. Ариу айтайым, сени телилигинги джуудуругъа кюрешейим.

Р о з а. Артда бир иги саугъа этерме тойларына. Кеч-меклик тилерме... Танымай къалай къалдым мен джа-рыллыкъ... (Кетеди.)

А л и й (сотовый телефону бла). Спартак, сен къай-даса?... Халимат сени бла болур?... Кетиб къалмагъыз... Керексиз... Экинг да... Бир кесекден бери келирсиз... Хо, Абдулдама... (Телефонун джукълатыб, башын диванны таянчагъына салыб, кёзлерин кыйсады.)

А б д у л (келеди). Алий Хамзатович, бу этгенигиз неди?

А л и й (*кёзлерин ачмагъанлай*). Халиматны таб-
дынгмы?

А б д у л. Аны къайгъсын кесиме къой...

А л и й. Къояллыкъ тюлме. Ол мени эгечимди...

А б д у л. Эгечинги, мени да бек къуандырдыгъыз..

А л и й. Тюз айтаса, бек табсыз болду... (*Ёргеракъ кёлтюрюлюб, джарашыб олтурады.*) Айыблы иш болду...

А б д у л. Табамадым. Энтда бир излейим...

А л и й. Излеме, къарнашы блады. Бусагъатда теле-
фон бла сёлешдим. Келлик болурла.

А б д у л. Спартак кетеме деген эди да.

А л и й. Эгечин къоюб къалай кетерик эди. Была нек
келиб айландыла, дединг?

А б д у л. Халимат тюкенлеге къараргъа келгенча
айтды. Спартак а мени бла урушургъа, къоркътургъа.
Шахарда башха джумушу бар эсе да, билмейме.

А л и й. Не болдугъуз да?

А б д у л. Неге?

А л и й. Урушхан, туююшген, къайдам...

А б д у л. Бары да болду...

А л и й. Андан сора эгечин сеннге къоюб, кетди...

А б д у л. Ол сагъатда Халимат аны бла тюл эди.
Спартак эки - юч сагъатдан чыртда башха адам болуб,
эгечин да алыб келди....

А л и й. Къаллай болуб? Игими, аманмы?

А б д у л. Аламат адам болуб келди. Не эсе да айтыр-
гъа, оноулашыргъа, тилерге излегенча кёрюндю. Мен
джукъ ангыламадым. Сен алай келмесенг...

А л и й. Анда да мени зараным джетди. Не эсе да
хар джерде мени терслеб турадыла...Къуйчу элли
грамм...

А б д у л (*къуяды*). Бизге юленирге эркинлик бер-
ди. Алай а дженгил разы болгъаныча, дженгил огъай
деригин билиб турама... Хы,эсиме тюшдю. Бир уллу оно-
учу бла мен иги танышла болгъанымы юсюнден неле
эсе да айтды...

А л и й. Ол экибизни телефон бла сёлешгенибизни
эшитген эди.

А б д у л. Халимат да алайыракъ айтды. Бу джуму-
шагъаны бла Халимат бла мен эгечиме кетерге, келиш-
ген эдик.

А л и й. Къачан?

А б д у л. Бюгече огъунакъ. Сен келиб къатышдыр-
дынг...

А л и й. Энтда мен...

А б д у л. Хо, энтда сен...

А л и й. Анга да Аллах айтхан болур. Сен ол мени
сёзюме не дейсе?..Ишни юсюнден...

А б д у л. Къайдам...Бир сагъыш этерме. Арыгъанча
кёрюнесе, орун салайым...

А л и й. Арыгъан да этгенме, талгъан да этгенме.
Былайда бир тынгы табарма, деб тура эдим да, ол да
болмады. Была да бир келсинле...

А б д у л. Кимле?

Эшикден С п а р т а к киреди.

С п а р т а к (*бир джаягъы къызарыбды*). Келдим.
Алий, энди уруб ойнама. Врачха барлыкъма, справка
аллыкъма, сюдге...

А л и й. Энди урсам сен врачха бараллыкъ тюлсе,
аны бери чакъырлыкъбыз...

С п а р т а к. Абдулну джаягъын къыздырсанг а. Буду
къутуруб айланган...

А л и й. Меннге аны бла сени башханг джокъду. Ке-
рек болса анга да джетдирликме. Халимат къайдады?

С п а р т а к. Ол былайда керек тюлдю.

А л и й. Керек болмаса, мен сорлукъ тюл эдим...

С п а р т а к. Машинада сакълайды. Бусагъат кете-
биз...

А л и й. Къачан кетеригизни мен айтырма...Абдул,
чакъырчы... (*Абдул чыгъады.*)

С п а р т а к. Бу бузукъгъа джанынг кириб нек къалды? Бизге уа не дейсе? Нек керек болдукъ? Бу тыгъырыкъдан башха тюбер джер къуругъанмыды бизге?..

А л и й. Иги джаш, сен мынга къатылгъанынгы къоймасанг, мен сеннге къатыллыкъма...

С п а р т а к. Аны айтыргъамы чакъыргъанса?

А л и й. Аны айтыргъа да...

С п а р т а к. Мен анга къатылмайма. Кёрдюнг да, къаллайла сёлешгенин. Хар къайда алай этеди. Хар кимге ёшюн уруш этиб айланады...

А б д у л б л а Х а л и м а т келедиле.

А л и й. Энди былай джарашыб олтуругъуз, джаш тёлню юсюнден бир хапар айтыгъыз...

С п а р т а к. Да не хапар излейсе? Бир - бирин ёлтюрелле, урлайла, тонайла...

А л и й. Алай нек этедиле?

С п а р т а к. Эшек тамырдан тойса, къаядан секиреди...

А б д у л. Сенича адамлалла тамырдан тойгъанла. Джаш тёлню юйюн къурутханла да сизсиз...

А л и й. Джашла, сиз ит бла киштик болугъуз, деб башламагъанма бу сёзню...

Х а л и м а т. Джаш тёлү этген терсликлени кёбюсю амалсызлыкъды. Бююн хар атламында абынады, тамбаласына ышанмайды...

А б д у л. Къалай джашау къуругъа билмейдиле, мадар табмайдыла. Мадар этерикле кеслери къайгылы, хурджунлары къайгылы...

Х а л и м а т. Ол затланы кёрюб, чыдаялмай, джюреги джарылыб, ачыуун алады билгенича...

А л и й. Сиз айтхан да барды, алай а, бош боюн болгъандыла, ишлерге сүймейдиле, олду къыйынлыкъ...

Х а л и м а т. Сен алагъа иш бергенмисе?

С п а р т а к. Болгъан ишди...

А б д у л. Спартак, сен школну кючден бошаб, элге тамада болуб тураса. Диплому болгъан джаш, сени конторунгу къарауулу болургъа излемейди...

А л и й. Да барысына да къуллукъла табылмайдыла...

Х а л и м а т. Уллу къуллукъла деб кишини джагъасындан алмайдыла. Джан аурутугъуз, къарагъыз, болушугъуз. Орамгъа атыб къойгъансыз. Аны ангылаймысыз?...

А л и й. Кюрешибиз, къолдан келгенни аямайбыз...

Х а л и м а т. Хо, аны ючюн кёбдюле спортзалла, Джарыкълукъ юйле, стадионла...

А л и й. Къайда къалай эсе да, сизде бардыла...

А б д у л. Бар эдиле...

Х а л и м а т. Энди джокъдула. Джарыкълукъ юй оюлуб бошагъанды. Спортзал да аны ичнде эди. Мен джашны, къызы да ары джюрюрча этерик эдим...

А б д у л. Алий Хамзатович, сабий садыбыз да бар эди. Энди аны да. Спартак къарнашынг, тышындан биреулеге бергенди. Цех ачарыкълукъ деб, критни тагъыб турадыла...

Х а л и м а т. Сиз кабинетледен чыкъмайсыз да, джукъдан хапарыгъыз джокъду. Сен да ишге джангы келген сагъатынгда ёретин келиб, къартланы къолларын тутуб кетдинг. Андан бери бизни элге аягынынг басмагъанды. Башха оноучуланы бизде киши кёрмегенди.

А л и й. Джетишалмайбыз...

А б д у л. Анда миллетни иши джокъду...

А л и й. Спартак, была мени талаб къояргъа тебрегендиле. Нек тынгылайса?

С п а р т а к. Ангылагъанлары олду. Кърал оюлгъан джерде, Джарыкълукъ юй нек оюлду, деб аны сёзге саладыла...

Х а л и м а т. Хоншу элледен оюлмай турадыла...

С п а р т а к. Да алай болду да къалды, не этейик. Цех а...анда да бизникеле ишлерикдиле...

А б д у л. Джюз сабий джюрюген джерде беш – алты адам... Не джол джарашхан джокъ, не суу джарашхан джокъ... Былай терс этдигиз деген джаулары болады. Миллет къайнайды не этерге билмей...

С п а р т а к. Не айтханынги билиб сёлеш...

А б д у л. Билиб сёлешеме. Болгъан терсине айланыб барады...

Х а л и м а т. Меннге Джарыкълыкъ юй ишлегиз, Краснодарда беш джылны окъугъаным кишиге керек болмай турады. Культура уа тин байлыкъны ара багъанасыды...

С п а р т а к. Сени культурангдан башха къайгъыла да кёз ачдырмай турадыла...

Х а л и м а т. Къарнашым, уллу джунчугъан джеринг джокъду. Ары джюрюб тебреселе, оюмсуз затлагъа заманлары аз боллукъду. Талай адам биригип къолгъа алсакъ, къалгъанла биз айтхандан чыгъарыкъ тюлдюле...

А л и й. Айтханынг тюздю. Абдул, сен да джыйыл элинге. Энди юйюнг да барды...

С п а р т а к. Не юй? Аны юйю джокъду...

А л и й. Мен кесими юйюмю береме...

С п а р т а к. Сени да джокъду юйюнг...

А л и й. Дачам барды. Кеси да Абдулну джеринде ишленнгенди, анга береме...

С п а р т а к. Огъай, алай боллукъ тюлдю...

А л и й. Этсенг болду да къалды...

А б д у л. Меннге дача керек тюлдю...

Х а л и м а т. Атына алай айтадыла. Юйдю...

А б д у л. Башхасы джокъду. Не бет бла барыб кирликме мен анга? Кърал ачхагъа ишленнгенди ол...

С п а р т а к. Алкъын сеннге аны берген джокъду...

А б д у л. Берсегиз да керек тюлдю. Кесими къыйыным бла ишлерме таб тюшсе...

А л и й. Мен билмей тургъанлай ишленнгенди. Не суйсем аны этерикме. Сеннге береме, анда кишини иши джокъду. Ачхасын къралгъа аз – аз тёлей барырса...

А б д у л. Алий Хамзатович, аны чыртда унарыкъ тюлме. Ма, Халимат айта турады. Элде бир амалсыз затха джаратыгъыз...

Х а л и м а. Джарыкълыкъ юй этейик. Джаш тёлю джыйыла турур...

А л и й. Анга да огъайым джокъду.

С п а р т а к. Аллаи затлагъа эл тамада оноу этеди. Сизни ишигиз джокъду...

А л и й. Эл тамада адебли, ангылы джашды. Биз айтхандан чыгъарыкъ тюлдю. Сабий садны да ызына къайтарлыкъды...

С п а р т а к. Сиз а чыртда озуб кетдигиз да. Ол арендагъа берилгенди. Заманы озса кёрюрбюз...

А л и й. Терс ишни тюзетирге мадар табарбыз. Мен дачама Халиматха береме...

С п а р т а к. Алий...

А л и й. Беребиз. Анга разыла къол кёлтюрюгюз...

С п а р т а к. Сен мени селеке этгенни къойчу. Керт да дегеннге...

А л и й. Кёбчюлюк разыды... (Кюледи.) Алай а бу ишни бегитир ючюн бир соругъа джууаб керекди. Иги къыз, башха джерледеча, къыл къобуз бла пиониногъа къаратыб къоярыкъ эсенг...

Х а л и м а т. Нек къаратама сора? Къобуз, джыр, эжиу...

А л и й. Джырны, эжиуню унутуб бошагъансыз, джаш тёлю...

А б д у л. Нек унутуб бошайбыз?

Х а л и м а т. Абдул огъунакъ джырларыкъды не суйсегиз аны...

А б д у л. Мени бош сагъындын. Спартак керти да ариу джырлайды...

С п а р т а к. Хо, тамам джырлача кёзюуюмдю. Меннге айтмагъан аманыгъыз къалмай, энди...

А б д у л. Юсюнгде джангыз бир иги халынг барды да, ол джырлагъанынгды...

С п а р т а к (*ышарыб*). Сени бу ауузунг...

А л и й. Къуру былайда огъунакъ экеулен болдугъуз.
Къайда, энди ауазыгъызыны бир эшитдиригиз. Анга кёре
этейик оноу. Керти да миллетни кёлюне джетербиз, деб
сёз бере эсенг, дача сеникиди, кереклисича джарашды-
рыгъыз...

Х а л и м а т. Спартак, бир джырла.

С п а р т а к. Бу сылхыргъа айтдыр...

А б д у л. Сен башла. Мен эжиуню келтирейим...

С п а р т а к. Ой, сен амандан башлагъын. Ма алай
этиб, кесинге табны этесе хар къуру...

А л и й. Сакълатма... Эжиу этерча ийнар...

С п а р т а к. Да аллай бир этгенигизден ары...

Узакъда болсам да, джууукъда болсам да,
Мен сени эсимде сакъладым,
Кирити асыры бекми болду, къайдам,
Джюрегинге ачхыч табмадым...

Актырын эшик ачылыб, Х а л и т киреди. Была аны эслемейдиле.
Ол да эжиге къошула. башлагъанлай, С а л и с бир уллу чара бла
этни алыб, босагъадан атлайды. Аны ызындан да З у х р а
киреди. Джыр тохтайды.

А л и й. Сиз не айланасыз мында?

Х а л и т. Джыргъа тынгыларгъа келгенбиз. Эжиу
бла джырланнган адет къалгъанды, деб къыйналыб тура
эдик. Нек тохтадыгъыз?..

А б д у л. Да къайдам...

Х а л и т. Джашым, ол ауур затны кухнягъа элт, неге
кёлтюрюб тураса. (*Зухрагъа.*) Сен олтур бери...

А л и й. Нек къайтдыгъыз?

Х а л и т. Аны айтырбыз. Бу джыр джюрегиме джау
джагъылгъанча болду. Андан арысын айтыгъыз, мен да
эжиу этерге излейме...

А л и й. Спартак, акканы разы эт... (*Салис кухняда
сауутла бла кюрешгени эшитиледи.*)

С п а р т а к.

Дунияны насыбы, къууанчы сенсе деб,
Мен сеннге табыныб, баш урдум,
Башхалагъа эсим бёлюнмей, ариуум,
Къайтмазлыкъ джашлыкъны ашырдым.
Асыры кёб тыйгъыч тубейди, дейдиле,
Бек суюлюб, таралыб тургъаннга,
Мен умут этеме, энтда кюн тиер деб,
Бюгюн тюшгенликге тубаннга.
Сюймеклик, деб айтыб турмазелле хаман,
Бу болур джашауну тамалы,
Хар суюген адам суюгенин табарча,
Къалай джокъду муну амалы...
Энтда сакъларыкъма... Сени унутуб
Башхагъа мен атлам эталалмам,
Адам айгъа, кюннге джетген кёзюуледе.
Джерде сеннге къалай джеталмам.

Х а л и т. Ой, Аллах разы болсун! Ма джыр десенг
джыр, ансы бусагъатда бир затланы айталла да...

С а л и с (*кухнядан чыгъады*). Акка, сен айтханча
туурадым...

Х а л и т. Сау бол! Андан арысын бизге къой (*Зух-
рагъа.*) Келчи, энди кесибиз къарайыкъ. Салис, сен была
бла олтур...

Х а л и м а т. Не этерге керекди?

А б д у л. Биз джарашдырайыкъ, сиз арыб келген-
сиз...

З у х р а (*кухнягъа кириб баргъан эрини ызындан къа-
раб*). Унарыкъ тюлдю. Эт къууруб усталыгъын кёргю-
зюрге излейди... (*Ол да кетеди кухнягъа.*)

А л и й. Салис, джолданмы къайтдыгъыз, барыбмы
келесиз?

С а л и с. Элтдик юйлерине алай а...

А л и й. Алай а не?

С а л и с. Анда къалыргъа унамадыла. Бизни бла къай-
тыб келдиле...

А л и й. Нек?

С а л и с. Билмейме. Амма ийнегин да сауду. Ол кёзюуге къарт, къоймай мени да болушдуруб, къой сойду. Аны этин да алыб къайтдыкь...

А л и й. Нек унадынг?

С а л и с. Арыгъанлары да кетиб, къанат битиб къалгъан эди. Чыртда сёзюм ётмеди...

Кухнядан Х а л и т бла З у х р а къайтадыла.

А л и й. Юйгюзге ашыгъа эдигиз да, нек къайтдыгъыз?

Х а л и т. Юй бизден къайры къачарыкъды. Артда сизни бирге тутхан къыйын боллукъду.

А л и й. Арыб тургъанлай...

Х а л и т. Арыгъаныбыз кетген эди. Къарачай къой болсун, дедим да, ол а кийик малча бир къутсуз къой эди, бу джашха да, меннге да азаб бериб къойду... (Зухра да, ол да олтурадыла.) Энди бир чай ичирсегиз...

А б д у л. Ма бусагъат...

Х а л и м а т. Тохта. Мен этейим... (Кетеди.)

Х а л и т. Джангы къонакъла уа кимледиле?

А л и й. Къарнашымдан туугъанла. Абдулгъа да узакъ адамла тюлдюле. Халит, биз барсакъ кесер къоюнгу нек кесиб келесе?

Х а л и т. Джашым, энтда бир кесек сизни бла олтурайым, ушакъ этейим деб, аны ючюн къайтдым. Къой а.... Сиз келигиз ансы, къойла энтда бардыла.

А л и й. Оюн оюн болса да, Халит, сен бизни уялтыдың...

Х а л и т. Алай нек айтаса? Къарт атам айтыучан эди, мырдыда да гокгала ёселле деб. Хар кимден кёлум къалыб айланган сагъатымда, сизге тюбегенимде бек къууандым. Бир кесек олтурайыкъ, бир- бири кёзюбюзге къарайыкъ деб, къайтханма... (Халимат чай, кофе алыб келеди барына да.)

З у х р а. Сиз сёлеше туругъуз, мен ашарыкъ къайгылы болайым...

Х а л и м а т. Мен болушайым...

З у х р а. Кел, къызым, кел... (Кетедиле.)

С а л и с. Алий Хамзатович, мен бир – эки тенгими джукъусун бёлейим... (Къолунда телефонун кёрдюзеди.)

А л и й (ызындан атлайды). Къобузчу керекди, аны джукъусун бёл.

С а л и с. Къобузчу? Барды къобузчу. Ансамблде согъады. Эри да доулну къагъады...

А л и й. Узакъда эселе, машина бла бар.

С а л и с. Былайчыкъда джашайдыла.

А л и й. Бир кесекден къобузну да согъа, доулну да къагъа, бери келсинле... Халит, кел биз да бир хауа урдурайыкъ... (Ёрге турады. Халит да, ол да авансенагъа чыгъадыла. Спартак бла Абдул бирер рюмканы ичедиле, энтда хыныракъ сёлешедиле, алай а эшитилмейди. Алий кеси - кесине айтханча.) Хар не таб болуб къалыргъа тебрегенди...

Х а л и т. Меннге джукъму айтдың?

А л и й. Энчи сёзюм болуб чыгъаргъанма...

Х а л и т. Айт, джашым, мен джарарыкъ зат бар эсе...

А л и й. Барды. Сен, Къуран окъуй билемисе?

Х а л и т. Окъуйма, эджиклеб окъуйма. Нек сордунг?

А л и й. Бир уллу иш барды. Аны тындырыргъа керекбиз. Абдул бла Халимат...

Х а л и т. Халимат дегенинг кимди?

А л и й. Абдулну сюйген къызы. Зухра бла кухняда кюрешген. Аланы мындан кёб термилтмей, юйлендирсек, дейме.

Х а л и т. Мен не этерге керекме?

А л и й. Неках. Ол ишни тындырамыса?

Х а л и т. Бусагъатда афендиле кеслери этедиле неках. Бир амалсыз кёзюуде башхала да этедиле биле эселе. Мен этсем да Аллах кечер, афенди да сютге берлик болмаз. Алай а мен ол ишни этерик тюлме.

А л и й. Нек?

Х а л и т. Мен Абдулну бюгюн кѣргенме, таныгъан-
ма. Алгъындан билген адамым тюлдю. Алай а алапат
джап болгъанына ишегим джокъду. Къыз анга тыйын-
шлы болур, деб ышанмайма. Алайды да, гунах алыргъа
излемейме...

А л и й. Халимат меннге эгеч болады.

Х а л и т. Сора уа?

А л и й. Алапат къызды. Кѣрдюнг да кесинг...

Х а л и т. Кѣрген а этдим...Да бир сѣлешген да этей-
им. Не аз да келишмеген бир ышан эслесем, неках этер-
ге унарыкъ тюлме. Кѣлюнг къалмасын...Сора, шагъатла
керекдиле.

А л и й (кюледу). Закон дейсиз да турасыз, деб чи-
новникке аманна къуядыла. Сен бизден да бытдыр...

Х а л и т. Хар затны джолу, джоругъу барды...

А с х а т. Андан сора тыйгъыч джокъ эсе, шагъатла
да табарбыз. Зухра шагъатха келишемиди?

Х а л и т. Келишеди. Андан сора уа?

А л и й. Зухра бла шоферум джап джанындан бола-
дыла. Къыз джанындан мен бла Салис. Келишдикми?

Х а л и т. Келишдик. Къызны джаратмасам...

А л и й. Джаратырыкъса. Мен джапшаны кѣоратай-
ым, сен къатынга олтурт да, хайда, ушакъ эт... (Ызлары-
на кѣайтадыла.) Спартак, келиб тохтагъан сагъатында
машинаг бир тюрлю тауш этген эди.

С п а р т а к. Мен аллай джукъ эшитмедим...

А л и й. Бир кѣз джетдирейик. Абдул, сен да кел...

С п а р т а к. Сизни машинадан не хапарыгъыз бар-
ды, кесим кѣарайым...

А л и й. Сен бурнунгу сюрталмагъан сагъатда, мен
машина джюрютюб айланганма... (Ючюсю да чыгъа-
дыла.)

Х а л и т. Была меннге уллу борч салыргъа тебреген-
диле... (Кухняны эшигинден кѣарайды.) Болмаймысыз?

З у х р а н ы ауазы. Сиз хазыр эсегиз, биз болабыз...

Х а л и т. Къызым, андан арысын кеси этер. Была да
машина – зат дедиле да, кесими кѣойдула да кетдиле.
Сен меннге нѣгер бол... (Халимат келиб къатына олту-
рады.) Быланы танышдырыргъа да башлары джетмеди.
Мени атым Халитди.

Х а л и м а т. Мени атым Халиматды.

Х а л и т. Абдулгъа къысха джууукъ джетеме. Ол кух-
нядыгъы мени бийчем Зухрады.

Х а л и м а т. Билеме, танышханбыз...

Х а л и т. Меннге элли джылдан артыкъны азаб бе-
риб турады. Аны айтдымы?

Х а л и м а т (кюледу). Ол алай айтмайды...

Х а л и т. Аны не айтычусун билеме. Аны айтханы-
на кѣарасанг а, дуняда менден бурш джокъду. Алай эте
джашай барабыз... Къызым, мен сени атангы таныргъа
да болурма. Аты кѣалайды?

Х а л и м а т. Солман.

Х а л и т. Алгъын гѣдж Солман, деб бар эди...

Х а л и м а т. Хо. Джап заманында тутушуб айлан-
нганды.

Х а л и т. Мен да алай эдим. Уллу эришиуледе хар
кимни джыгъыб, эм артха экибиз кѣала эдик. Не эте ту-
рады, эски тенгим?

Х а л и м а т. Джокъду хатасы. Кѣарт болуб барама
деб, анга кѣыйналады...

Х а л и т. Кѣарт а болдукъ. Да не этерикбиз, джапшау
алайды. Салам айтырса. Таб тюшгенлей кѣонакъгъа бар-
лыгъымы да билдир.

Х а л и м а т. Келирсе, акка, бек кѣуаныкъды. Тенгле-
рин эсине тюшюргенлей турады.

Х а л и т. Аллах айтса. Сен а кѣайда ишлейсе, неге
джарайса?

Андан ары не сѣлешгенлери эшитилмейди. Джапша кѣайта келиб,
авансценагъа чыгъадыла.

А л и й. Шоферуму юйге келмеген бир осал халиси

барды. Быллай тартынчакъ адамны ёмюрюмде кёрме-
генме...

А б д у л. Машинада ашар, бир затла элтейим.

А л и й. Аны да элтирсе, кухнягъа да кёз джетдир, не
бола тура эселе да... (*Абдул кетеди.*) Сен, сууну аллын
тыйгъан эмегенча, былагъа тыйгъыч болуб нек тураса?

С п а р т а к. Сен ол ишге къатышырча, аны республи-
ликагъа магъанасы джокъду.

А л и й. Джаш, къолларым кичий турадыла, боюн
джигинге уруб аллыкъма. Алайсыз да кесими кючден
тыйгъанма бююн. Республикагъа магъанасы уа бар-
ды. Хар иги юйдеги бизни джашауубузгъа огъур кел-
тиреди...

С п а р т а к. Энди мени джагъамдан нек аласа? Мен-
де не барды?

А л и й. Сора кимди быланы къоймагъан?

С п а р т а к. Къартла. Къарнашынг къаллай адам
болгъанын биле болурса. Эки аякъны тиреб турады.
Сизни къаныгъызда барды ол къынгырлыкъ.

А л и й. Сора сеннге да бизден кёчгенди. Нек уна-
майды атанг?

С п а р т а к. Атам да, анам да къызлары бир баш
тутхан, асыулу юйдегиге тюшерин излейдиле. Анга сени
да сёзюнг болмаз?

А л и й. Джокъду. Алай а суюмеклик - зат деб да
нелени эсе да айта эдиле, унутмагъан эсем.

С п а р т а к. Меннге сёзюнгю бош къоратаса, менде
гунах джокъду...

А л и й. Къартланы бойнума алама. Болгъанны къа-
тышдырыб айланнган сенсе...

С п а р т а к. Мен тюлме...

А л и й. Сёзюмю бёлме. Абдулну окъутхан этгенме
школда. Халиматха андан асыулу адамны табарыкъ тюл-
бюз. Ёксюздю деб терслеген гунахды, Аллахдан келген-
нге мадар джокъду. Кесине сен да сёз табмагъаннга
ушайса. Ансы къонакыгъа келлик да болмаз эдинг. Джар-

дыды дегенинг а... Саулугъу, билими бар, юйдеги тутар-
гъа къолундан келликди...

С п а р т а к. Бу гитче фатарчыкъда?

А л и й. Бусагъатда алайды. Сен джетдиргенсе ол
болумгъа...

С п а р т а к. Менсиз да оюла тура эди ол эски тыгъ-
ырыгъы...

А л и й. Мен аны юйлю этерге, дедим, кёрдюнг уна-
мады. Асыл адам болгъанын аны бла да танытды. Юйге
Аллах айтхан болур, бу ишни тындырыргъа керекди...

С п а р т а к. Не ишге айтаса?

А л и й. Халимат бла Абдулгъа айтама. Халит Абдул-
ну къысха джуугъуду, кеси да афендиди. Мен чакъы-
рыб келгенди бери. Юй бийчесин да хантха - затха къа-
ратыргъа келтигенди. Къойну да аллын башлайыкъ, деб
сойгъанды. Ма бусагъатдан бу джаш адамлагъа неках
этерикди...

С п а р т а к. Аны бир да, эки да айтма...

А л и й. Айтама, боллугъу да алайды. Ма, танг ата-
ды. Эртденбла ЗАГС-ге элтирикбиз...

С п а р т а к. Сен къатышыб тураса...

А л и й. Мен айтханны эшитдингми?

С п а р т а к. Эшитмегенме, эшитирим да келмейди.
Халиматны да алыб, кетеме...

А л и й. Бар! Тас бол кесинг! Халимат былайда къал-
лыкъды.

С п а р т а к. Юйде мени ёлтюрлюкдюле...

А л и й. Ёлтюргюнчю джеталсам, ёлтюртмем. Энди
бар, машинанга къон да, къора. Халиматны мен кесим
элтирме. Бар!.. (*Кете тебрейди.*)

С п а р т а к (*тутуб тыяды*). Болмайды алай
этерге...

А л и й. Мен айтдым. Не бизни бла боласа, не бизге
къаршчы боласа. Сюйгенинги эт!.. (*Бёлмеге къайтады.*)
Аны ызындан, тюшюнде келгенча, Спартак да киреди.)
Къалайсыз? Эркимей турамысыз?

Х а л и т. Не эрикгенни айтаса, алан? Халимат мени тенгими кызы кёреме...

Х а л и м а т. Абдулну быллай алаамат дядасы болгъанын да билмей тургъанма... *(Халит ол айтылгъанны онгсунуб, мыйыкъларын бұрады.)*

А л и й. Эгечим, сен алкын кёб затны билмейсе...

Х а л и м а т. Дядя Алий, айт, мен да билейим.

А л и й. Хар затны заманы барды, билirse...

А б д у л. Халимат, артык сауутланы бери узат. Амма ашыкдырады... *(Халимат сауутланы алыб кухнягъа кетеди.)*

А л и й. Халит, къалай кёрдюнг кызыны?

Х а л и т. Алаамат эгечинг барды.

А л и й. Да сора ишни тындырабыз...

С п а р т а к. Мен да оба къаранчха тюлме. Соргъан, оноулашхан адет да барды. Огъесе аллай эркинлигим джокъмуду?

Х а л и т. Нек болмайды, джашым. Айт!

С п а р т а к. Айтырымы мынга айтханма...

А л и й. Хо, айтханды. Алай а, Халит, мен муну ата къарнашыма. Кесим да мындан уллума. Алайды да, бусагъатда оноу этерге менден тыйыншлы джокъду. Ишни аягъы къалай болгъанына джууаб берлик да менме. Ол Къарачайда адетди. Алаймыды?

Х а л и т. Тюз айтаса. Быллай затлада джылы бла уллугъа тюшеди ауурлукъ.

А л и й. Алайды, къарнаш. Аны биз айтмасакъ билирге керексе...

Табаны тюбуне саллыкъ къалакъ бла ариу кесилген ётмекледен толу тарелканы алыб Х а л и м а т къайтады. Аны ызындан уллу таба бла бир къуурулгъан этни келтиреди А б д у л. Къолунда да талай ууакъ тарелкасы эмда вилкалары бла З у х р а да келеди.

А л и й. Абдул, Салисге таууш эт, арбазда болур... *(Абдул чыгъады.)* Бу алаамат хантны суутмайыкъ...

С а л и с *(босагъадан атлайды)*. Бир ариу танг атыб келеди... *(Абдул да киреди.)*

Х а л и т. Огъур танг болсун! Къайда, олтурчугъуз барынг да...

А л и й *(Салисге)*. Джумушну тындырдынгмы?

С а л и с. Кийине турадыла.

А л и й. Кызла, джарашыб олтуругъуз...

З у х р а *(кухняны эшигин кюлу бла кёргозе)*. Халимат бла мени юлюшюбюз андады...

А л и й. Огъай, алай боллукъ тюлдю. Сиз анда маджалын кюйгъансыз. Муну бошасакъ, аны да бери келтирирсиз...

Х а л и т. Былайда тыш адам джокъду, олтуругъуз бизни бла...

З у х р а. Кызым, была къарачай адетлени унутхандыла...

А л и й. Башха адетлени тутайыкъ. Бюгюн алай керекди. Бир джангылгъанны Аллах да кечеди, дейдиле... Салис, сенден джаш джокъду. Шапалыкъ этериксе...

С а л и с. Аллах – Аллах... *(Эркишилеге кюяды.)*

Х а л и т. Быланы нек кюйдунг? Эм ачысындан тамыз...

З у х р а. Огъай, киши, биз татлысындан ичейик... *(Салис алагъа сок кюяды.)* Киши, сен а не этесе?

Х а л и т. Ауурлугъу къалайды, деб алгъангма... Да, джашла, кызла, Аллахны буйругъу бла, чыртда эсибизде болмагъанлай тюбеб, тепсиге олтургъанбыз да, мындан ары да тюбер кюнюбюз кёб болсун! ...Хар кимни бир мураты барды. Аллах ол муратына джетдирсин! Бизде эм уллу кемлик кыарыусузгъа, инджилгеннге эс бёлмегенди. Бириге билмегенибиз андан да бытдыр. Аллах бир – бирибизни ангыларча, кёрюрча, керек джерде болушурча болум берсин! Алгъынча тау джайлыкъла малладан толуб, сабанлада, бачхалада иш къайнаб, алай кёреик. Алыгъыз, Джашла! *(Бу ауузуна элтиб, ызына салады, башхала ичедиле.)*

А л и й. Къуй, Салис. Къабхан да этигиз, ансы эсириб къаллыкъбыз... Айтырыкъны Халит айтды. Мен къошарыкъ башха затды... (*Эшикден Роза киреди. Джунчугъаны танылады.*) Джукъму айтаса?

Р о з а. Да не айтырыкъма...

С п а р т а к. Алий, айтырын артда айтыр... (*Къатында орун бошата.*) Келин, бери оз, олтур.

Р о з а. Сау бол! Мен Халиматны къатына олтурайым... Аллах ючюн, кеч! Бек айыблы болгъанма... (*Спартак бла къартла сёз нени юсюнден баргъанын ангыламай, анга сейирсиниб къарайдыла.*) Алай къатышмаучан эдим...

Х а л и м а т. Хата джокъду, болады алай да...

Р о з а. Болмазгъа керек эди...

С п а р т а к. Ий сиз неле дейсиз?

А л и й. Да къой, болур бир сёзлери... (*Халит бла Зухрагъа.*) Таныб къоюгъуз, бу мени прокурорумду...

З у х р а. Мен ишекли болгъан эдим...

Х а л и т. Аллах берекет берсин. Сенича адамны быллай ариу, таза, скойюмлю бийчеси болургъа тыйыншлыды. Аллах бир-биригизден айырмасын!

З у х р а. Амин Аллах! Прокурор - мыракурор деб экинчи меннге эшитдирме. Быллай тишируну къол аязынгда тут!

Р о з а. Сау бол, амма!

А л и й. Алай тутама, Зухра. Тутмасам да тутдурлукъду... (*Кюледиле.*) Мен сёлеше тебреген эдим. Эс бёлюб тынгылагъыз! Бююннгю кюн мени школда окъутхан сохтам Абдул бла эгешчигим Халиматха артыкъ да уллу къууанч, насыб келтирсе деб, аны излейме, Аллахдан да аны тилейме... Хы, энди туура алай джунчумагъыз. Къарачай адетни мен да билеме. Бусагъатда алайсыз болмай, аны бла бузама. Сиз экигиз кухнягъа барыгъыз...

Р о з а. Ий, Аллах ючюн, айыб этмегиз... Мен къайын къызымы алгъышлайым да, андан сора иерсиз кухнягъа... (*Бойнундан ариу алтын сынджырын алып, Халимат-*

ны бойнуна тагъады.) Энди барыгъыз... (*Абдул бла Халимат кетедиле.*)

Х а л и т. Сау бол, къызым!

З у х р а. Биз саугъабызны тойлары болгъан кюн келтирибиз.

А л и й. Была кёбден бери да бир - бирлерин джаратыб турадыла. Тюрлю - тюрлю чырмаула чыгъыб, бир юй болалмай ма бююннге джетдиле. Энтда аллай бир зат чыгъар деб къоркъуб, аны бла былай тюрлюле, ашыкъ - бушукъ этдире турама. Бусагъатда ишге чырмау болгъан джукъ джокъду...

С п а р т а к. Барды. Атам бла анамы хапарлары джокъду...

А л и й. Джокъ эсе энди болур. Керт да дегеннге... Мени да барды аллай бир эркинлигим. Барыбыз да къошулуб, ма бусагъат Халит неках этеди. ЗАГС-ны эшиги ачылгъанлай барабыз. Ол да закон бла бегитеди. Абдулгъа алгъыннгы юйюню къатында джер берирбиз да, скойсе анда юй ишлер, шахарда къалама десе да, ишге джарашыр. Бир къуллукъла бардыла, айтханма. Сагъыш этейим, дегенди. Не ишни да тындырлыкъ джашды.

Х а л и т. Аллах берекет берсин! Алай эс бёлюнюр ючюн кёбле джарсыб айланадыла...

А л и й. Да энди, Халит, мындан ары ишни къолгъа аласа..

Х а л и т. Да алай эсе, башлайыкъ... Кюеулюк бла келинлик былайда, шагъатла былайда. Неках этерге тыйгъыч джокъду. Уллу Аллах ишибизни огъур кёрсюн, дун - дуня ма бу джангы атыб келген тангнга къуаннганча, ала да бир-бирлеринден къууаныб джашасынла, насыблы болсунла!..

Ол кёзюуде къобуз согъулгъан, доул къагъылгъан тауушла эшитиледиле.

Д Ж А Б Ы У .

ЭРЕК

Эки бөлүмлү пьеса

ОЙНАГЪАНЛА:

АСХАТ – кьартлыгында эмда джашлыгында.

ФАРИЗАТ – аны кызылыгы, 30 джылда.

ЮРИЙ СИДОРОВИЧ – 60 джылдан атлагъан.

ИВАН ИВАНОВИЧ – кьартлыгында эмда джашлыгында.

АННА ФЁДОРОВНА – 40 джылда.

ПОЛКОВНИК – саугъала берген бөлүмден, 45 джылда.

НЕМЕЦ ОФИЦЕР.

БЕРГЕР – район администрацияны тамадасы, джаш адам.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Джабуу ачылмагъанды. Сахнаны сол джанында парклада болуучу скамейкаланы бири. Алайгъа Иван Иванович бла Юрий Сидорович чыгъадыла. Ушакъларыны аягы.

Иван Иванович. Бусагъатда патриотизм, адамлыкъ, намыс – зат деб сан бир джерде айтылады. Ачха – байлыкъ, байлыкъ – ачха... Бийлик этген да ала, миллетни терсине бургъан да ала. Джюрек джылыуу кьалмагъанды. Билмейме, кьайры барабыз, не болабыз, кьалай болабыз... Ашыкъмай эсенг бир кесеек олтурайыкъ.

Юрий Сидорович. Ашыкъмайма. Ашыгыб кьайры ашыгырыкъма. Олтурайыкъ... (Скамейкагъа олтурадыла.) Кисловодскеге келсем, бош заманымы бу паркда ашырама.

Иван Иванович. Сора кёб боласа мында?

Юрий Сидорович. Хо, келиученме...

Иван Иванович. Мен а, эшитген болмаса, бу джолгъа дери келгеним болмагъанды. Къалай да болсун табыкъ тюшмей эди. Ветеранланы Совети путёвка бермесе, энтда турлукъ болур эдим.

Юрий Сидорович. Меннге табыракъды. Бу санаторийни баш врачы кьайынымды. Аны эгечи бла мен Москвада бир институтда окъугъан эдик. Ол кьарнашына келеди да, мен да бир – бирде аны бла келеме. Бу талай джылдан бери келир мадар болмай тургъанма. Сизни бла тюбешиуде да айтдым, бу джолда ишими юсю бла келгенме. “Джигитлени ызлары бла” деген китабымы экинчи томуна материалла джыйыб кюрешеме. Баш врачыгъыз санаторийде солугъанла бла бир тюбеш, тышындан джазыучула хазна келмейдиле, дегенинде баргъан эдим. Солургъа келгенлени арасында Днепр сууну джагъаларында кьазауат этген биреу болса уа деб, ол умутум да бар эди. Болмады.

Иван Иванович. Энди... Туура алай айтыб да кьойма...

Юрий Сидорович. Тюз ангыладым эсем...

Иван Иванович. Тюз ангылагъанса... (Бир кесек тохтаб.) Сен излеген адамланы бири менме. Отуз джылдан артыкъны излейме, дединг кесинг да... (Нёгери башын силкиб, алай болгъанын билдиреди.) Санаторийде ол джыйылгъанлагъа ичигизде аллай адам бармыды, деб да сордунг. Махтанады дерле деб, мен алайда джукъ айтмадым. Энтда кесим ючюн башламайма бу сёзню. Сен сёлешген сагъатынгда биреуню атын айтдынг. Къарачай элlege айланыб, аны ызын излеринги да билдирдинг. Ол адам мени джан тенгим эдим...

Юрий Сидорович (кьууаныб). Шияхов?

Иван Иванович. Хо. Алай а ол Шияхов тюлдю, Шидахов да тюлдю, Шидаковду. Аты бла атасыны атын да кьатышдырдынг. Аты Асхатды, атасыны аты Магометди.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сен меннге уллу игилик этерге тебрегенсе... (Блокнотун алады.) Къайсы элден эди?

И в а н И в а н о в и ч. Гюллю. Гюллю элден. Орус тилге кѣчюрсенг “где много цветов”, дерге боллукъду.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Документледе Гелли, деб джазгъандыла.

И в а н И в а н о в и ч. Огъай, мен айтханчады. Энди джокъду ол элчик. 1943 — чю джыл къарачайлыланы кѣчюргенден сора къуругъан болур.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Бери къайтханларында, ол анда джашаб кетгенле, эски эллерине бармай къалай къойгъандыла?

И в а н И в а н о в и ч. !957-чи джыл, ала къайтыргъа, джугъу къалгъан болмаз эди. Ол элчик кеси да Къарачай тауланы арасында, къыйыр джерде болгъанды. Алтмышынчы — джетмишинчи джыллада ары письмола джаздым. Аллай эл джокъду деб, мындан ызына къайтарыб турдула. Быллай адамны излейме деб, Къарачай — Черкесияны ветеранларыны Советине джазар ючюн да къалмадым. Аллай ветеран джокъду деб, джууаб ийиб турдула. Джуртуна сау джыйылгъан болмаз, къыйынлы. Ёлгенди деб да айталмайма. Аллай джигит, аллай къарыулу, аллай саулукълу адам эди. Насыб болуб сау эсе, сексенден иги огъунакъ атлагъанды. Менден тамада эди.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Юйдегиси, джууугъу болуб кими бар эди?

И в а н И в а н о в и ч. Джууукъларыны юсюнден айтыучан эди, унутханма. Юй бийчеси уа бар эди. Бир джылны джашайды аны бла. Сора, кеси тилеб, къазауатха кетеди. Ол сагъатда бийчеси къарны бла къалады. Фашистле Кавказны алгъан кѣзюуде, кѣчгюнчюлюкде къалай болгъан эселе да билмей эди. Хорламдан сора бу аланы излей Орта Азиягъа барыргъа керек эди. Ары джетдими, джетмедими, адамларындан кишини табдымы, табмадымы, аны билмейме.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ол табхан, къалгъан эсе да, мен быланы бирин табхынчы мындан кетерик тюлме. Сен айтхан затла да болушурла энди.

И в а н И в а н о в и ч. Муратынга джет! Мен тау джоллада алай кѣб айланырча тюлме. Ансы, биргенге барлыкъ эдим.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен сеннге билдирirme.

И в а н И в а н о в и ч. Мен да такси бла джетерме.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Болсун. Насыб болса табарма. Алай болмаса, сен аны, кесинги юсюнгден да толухапар айтырса.

И в а н И в а н о в и ч. Айтырма. Не этиб да табаргъа кюреш.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Москвадан иш этиб аны ючюн келгенме. Кесим да машинам бла. Айланыргъа керек болса уа деб. Тамбла эртденбла джолгъа чыгъама.

И в а н И в а н о в и ч. Джолунг болсун!

Алайда саламлашыб, экиси эки джанына кетедиле.

Сахнаны джабуу ачылады. Арбазда джатманы тюбюнде къарт олтурады. Ол А с х а т д ы. Онг джанында кеси ишлеген пенал. Аны къатында къабыргъагъа сюелиб глонч таякъчыкъ кѣрюнеди. Арлакъда, юсюнде да одеялы, гитче джастыкъчыгъы бла табчан барды. Къарт олтургъан джерни къабыргъасы бла шпогат тартылгъанды да, анда бу этген уллу, гитче да къашыкъла тагъылыбдыла. Бусагъатда да аллай бирни этиб кюрешеди. Кеси ишлеген гитче столчукъну юсюнде, эки джанлары ариу кесилген, къашыкъла этерге хазырлагъан агъашчыкълары бардыла. Инструментлерин да эслерге боллукъду. Столчукъну тегерегинде да кеси ишлеген алаша шиндикчикле кѣрюнедиле.

Эте тургъан къашыгъын столгъа салыб, сахнаны ол бир джанында юйюню къабыргъасыны бир кесеги бла эшигине къарайды. Адам къымылдамагъанына ишексиз болуб, кѣнчек хурджунундан ачхыч алыб, пеналны ачады. Аны ичинде не болгъанын залдагъыла кѣрмейдиле. Бу уа иги кесекни мыдах къараб туруб, кеси аллына нелени эсе да айтыб, бир таблетканы тил тюбюне атады.

Пеналны эшигин этиб, ачхычны хурджунуна салады. Юйден Ф а р и з а т чыгдады. Аны кьатына келеди.

Ф а р и з а т. Атам...

А с х а т. Тохта, кьызым. Ма бу кьолумдагъын этиб бошайым да, андан сора ашарма.

Ф а р и з а т. Тюнене да алай айтыб, кюнорта азыксыз кьалгъанса. Кел!

А с х а т (*иштин бёлмей*). Унутуб кьойгъан эдим.

Ф а р и з а т. Мен эсинге салгъанем.

А с х а т (*ышарады*). Аны унутмагъанма... Къарачы мынга, кьалай ариу болуб барады. Ма бусагъат бошайма... (*Баиша джонгучун алады*.)

Ф а р и з а т. Къашыкъларынгы бары да бек ариудула. Кьол бла этилиб, быллай сейир затла бусагъатда бир джерде да джокьдула. Бош бермединг республиканы кёрмюч залына салыргъа. Къаллай бир тиледиле.

А с х а т. Кьызым, аны меннге не кереги барды?

Ф а р и з а т. Нек болмайды кереги? Сени усталыгъынгы, чемерлигинги билсинле. Тышындан келген кьонакьла да къарайдыла кёрмючге салыннган затлагъа. Ызларына къайтсала, дуниягъа хапар этерикдиле. Сеннге бюсюреу, бизге да кьууанч.

А с х а т. Сен айтхан да барды, кьызым. Андан эсе адамлагъа бергеним игиди. Алагъа джарарла. Сыйгъа, махтаугъа кьууаныр заманымда колониялада, Орта Азияда таргъа тыйыб турдула. Энди меннге сыйлары, махтаулары да керек тюлдю...

Ол кёзюуде арбазгъа Б е р г е р киреди. Ачуланыб келгени белгилиди. Ф а р и з а т аны кёрюб юй таба айланады, алай а босагъаны ол джанында тохтаб, эшикни кыйырындан къараб турады. Кеси да энди тынгысыз болгъаннга ушайды.

Б е р г е р. Къарт, сени бла ругаться этерге келгенме.

А с х а т. Мени аллай къайгъым джокьду. Джангылыб къайтдынг болурму бери?

Б е р г е р. Нет! Бизни нервничать этдиргенинги къачан кьоярыкъса? Райондан начинат этдинг, республикагъа джетдинг, энди уа Москвагъа покой бермейсе. Сен айтханла, сен джазгъанла бары да сени вооброежиенгди. Аны кьалай понимать этмейсе? Алай болмаса, нашла бы документ бир джерде. Сен воевать этмегенсе. Бизни победабызгъа юлюш кьошмагъанса.

А с х а т (*ишлей тургъанын столгъа салады*). Сен къазауатны юсюнден сёлешме. Аллай эркинлигинг джокьду. Кесингдан тамада бла алай сёлеширге да джокьду эркинлигинг. Къайсы дорбунда ёсгенсе сен?! Кюкюреб тебрерден алгъа, ким болгъанынги да айтыргъа керек эдинг.

Б е р г е р. Мен бу районну тамадасыма...

А с х а т. Сейир – тамаша...

Б е р г е р. Почему сейир и тамаша?

А с х а т. Районнга башчылыкь этген адам саламлаша билирге керекди. Бир кесек ишленнген адам болса да, хата джокьду. Бизни адетлерибизни эсде тутса да игиди...

Б е р г е р. Формальностланы кьой да, мен айтханны ангыла.

А с х а т. Ала миллет шартладыла. Аланы билмеген адам оноучу болмазгъа керекди. Сен да кьой бу ишни.

Б е р г е р. Аны сен решать этмейсе...

А с х а т. Бу айтханынг тюздю. Кечериксе. Сен нек келдинг? Менден не излейсе? Аны ангыламай турама алкъын.

Б е р г е р. Самозванец болма. Мен излеген олду. Сенича къарт адамгъа ол позорду. Жалобларынгы окъугъан, фашистлени джангыз кесинг хорлагъанса, дерикди. Прекрати джер – джерге жалобала джазыб тургъанны..

А с х а т. Сен бир затланы кьатышдыраса. Ёмюрюмде ол сен айтхан жалобаланы джазмагъанма. Къазауатны юсюнден мен энди сёлешген да этмейме. Меннге джукь керек тюлдю.

Б е р г е р. Не верю. Жалобала джазмасанг, районнга төрт джанындан звонит этиб турлукъ тюл эдиле. Устно, писменно да алагъа джууаб бере арыдым. Ишлерге бир кьой бизни...

Ф а р и з а т (*алайгъа келеди*). Сен не ишни юсюнден айтаса?

Б е р г е р. Мени айтханым сеннге касаться этмейди...

Ф а р и з а т. Юч кюнден бери газ джанмайды, эки кюнден бери чыракъла джанмайдыла, бюгюн сууну тыйгъандыла...

Б е р г е р. Аланы юсюнден тюлдю разговор. Мен сени бла сёлешмейме. Поняла?

Ф а р и з а т. Бош сёлешмейсе. Атамы кьой да, мени бла сёлеш.

А с х а т. Къызым, сен нелени джаншайса? Мен алкьын саума, кесим сёлеширикме ким бла да. Керек болса, джууаб да бераллыкъма.

Ф а р и з а т. Сен алайсыз да асыры кёб затха джууаб бергенсе. Энди мен этген зат ючюн да джууаблы болма... (*Бергерге*.) Атам джазмагъанды, мен джазыб турганма. Энтда джазарыкъма...

А с х а т. Мен сеннге ол къайгыны кьой, деген эдим да.

Ф а р и з а т. Атам. сен айтханлыкъгъа, мен кесими тыялмай этгенме. Дунияда бир тюзлюк болур. Аны излейме...

А с х а т. Бар юйге! Мындан ары эркишилени сёзлерине кьошулма... (*Фаризат кетеди*.) Джаш, сен да бар! Энди мени ючюн сеннге киши джукъ айтмаз.

Б е р г е р. Алай иги боллукъду. Особенно сиз экигизге.

Ол къабакъ эшик таба айланады. Арбаздан чыгыб кетгинчи
А с х а т ызындан къынгыр къараб турады. Ф а р и з а т къайтады.

А с х а т (*онгсунмай*). Не дейсе?

Ф а р и з а т. Атам, былай келгенлей нек къыстаб

иймединг? Аны ол хыны сёзлерине нек тынгыладынг? Нек...

А с х а т. Болдунг! Неге соруу аласа? Сенден онглула да алгъандыла менден соруу.

Ф а р и з а т. Атам, мен...

А с х а т. Сен бу затланы барын да кьой да, сохтала-рынгы иги окъут! Ариу халиге юрет! Мунучала болмазча эт! Дагъыда бир затны эсингде тут: юйюне келген адамны къыстагъан уллу бедиди таулугъа. Бизни аталарыбыз къан джаулары келселе да къыстамагъанла. Арбазда дерт джетдирмегендиле. Муну хыны, дюрген сёзлери уа... Ала аны къаллай джан болгъанын кёргюздюле. Районнга тамадагъа аллай адамны салгъанларына къайналдым... Тохта, сёзюмю бёлме... Мен кесими, халкъны да сыйы, тюзлюгю ючюн кёб кюрешгенме узун джашаумда. Энтда арымагъанма. Алай а хаман къаягъа тирелиб турсанг...

Ким эсе да къабакъ эшикни къагъады. Ф а р и з а т ары атлайды. Бу да ол ишлеб бошамагъан къашыгъын кьолуна алады. Бир джерлерин джона башлагъанлыкъгъа, аны къайгылы тюл, джюрегин басаргъа излегени танылады. Эшикни ол джанында сёлешген тауушла эшитиледиле, бу алагъа эс бёлмейди. Къыз къайтады.

Ф а р и з а т. Атам, анда бир киши сени сорады.

А с х а т. Бери нек кирмейди?

Ф а р и з а т. Сенден эркинлик излейди.

А с х а т. Космосданмыд?... (*Фаризат ангыламайды*.)

Бери кирир ючюн эркинлик керек болмайды, десенг а.

Ф а р и з а т. Айтдым... (*Энди ангылаб ышарады*.) Космосдан тюлдю. Тыш къралладан адамгъа ушайды кийими – заты. Машинасы да импортду.

А с х а т. Сен айтыудан менден гитчеди. Мен чыкъмасам да хата джокъду. Чакъыр, тыш кърал адамынгы.

Арбазгъа узун сюекли, ариу кийинген адам киреди. Кьолтукъ тюбюнде кьубас папкасы барды. Ол Ю р и й С и д о р о в и ч д и.

Юрий Сидорович. Салам алейкум, akka!
Асхат (*кьолун узата*). Алейкум салам, джашым!
(*Къатында шиндикни кьргюзе.*) Кел, олтур!.. (*Фаризат
ойге кетеди.*)

Юрий Сидорович. Сау бол, олтурайым. Сеннге
тюбер ючюн бек узакъдан келгенме...

Асхат. Сабыр бол, джашым... (*Фаризат сусаб алыб
келеди.*) Биз келген кьонакыгъа сусаб ичириб, андан сора
сёз башлайбыз.

Юрий Сидорович. Къарачайны ол адетин
билеме... (*Ичеди.*) Кисловодскеде, аны тегерегинде эл-
леде сусаб, айран ичер ючюн къаламагъанма. Быллай
татлы айран ичмеген эдим.

Асхат. Алай джаратдынг эсенг, ичиб боша... (*Фа-
ризатха кёз кысады.*) Саутну ичинде кьояргъа бол-
майды... аракы тьол эсе.

Юрий Сидорович (*ичиб бошайды*). Сау бол,
эгечим!

Фаризат. Халал болсун!

Асхат. Къызым, ашарыкъ – ичерик деб бир затла
айта эдинг.

Юрий Сидорович. Сау болугъуз, ашар керек-
лим джокъду.

Асхат. Мен кюнорта тепсиге олтурмагъанма... (*Фа-
ризат кетеди.*) Узакъдан келе эсенг, сен да токъ бол-
мазса. Энди айт, не джумуш бла келгенсе.

Юрий Сидорович. Мен Москвада джашайма.
Джазыучума, тарихчиге. Къралны ара архивинде иш-
лейме. Днепр сууну джагъасында туугъанма, сабийли-
гим да алайда ётгенди. Юрий Сидоровичме. Ата джурт
къазауатны юсюнден джазама. Архивде ишим да аны
бла байламлыды.

Асхат. Бек ашхы... (*Аны онг къашына эс бёледи. Ол
а тюз арасындан, ингичге табчыкъ бла къашын экиге
бёлюб турады.*) Мени атым Асхатды.

Юрий Сидорович. Билеме. Днепр сууну джагъ-

аларында сермешгенлени юслеринден хапарла джыяма.
Мен билгенден, сен да ол къазауатлада болгъанса.

Асхат (*бир кесек сагъыш этиб*). Джангыласа, джа-
шым. Днепр сууну джагъаларында да болмагъанма, къа-
зауатха да кьошулмагъанма. Не эсе да бир затланы къа-
тышдыра тураса.

Юрий Сидорович (*ышарады*). Алай эсе, Днепр
сууну юсю бла кёпюрню атылтыб, джауну элли танка-
сын, адамлары бла бирге, джууунургъа ким ашыргъан-
ды? Башха джерледе къалай къазауат этгенингден да ха-
парлыма. Ол затланы билмесем, алай бир джол кьора-
тыб, келлик тьол эдим сеннге... Тынгылаймыса айтха-
ныма?

Асхат (*башха затха кетиб тургъан эсин джыя*).
Бюгюн бир сейир кюндю.

Юрий Сидорович. Алай нек айтдынг?

Асхат. Бусагъатда кесибизден бир оноучу келиб,
ёмюрюнгде кьолунга саут – саба алмагъанса, фашист-
лени кёрмегенсе. атларын эшитген болмаса, деб кетди.
Аны ызындан сен келиб, къазауатда да болгъанса, джи-
гитликле да этгенсе, дейсе. Къайсынга ийнанайым?

Юрий Сидорович. Ол алай нек айтханын
билмейме. Тюзю, анга да айыб салмайма. Алай нек ай-
тханымы артда билликсе. Мен а айтханымы документ-
леге таяныб айтама. Сени болушлугъунг бла аланы тюз
джерлерин бегитирге, джангылычларын тюзетирге из-
лейме. Ол документле бир – бирлери бла байламлы бол-
гъанларын да ачыкъларгъа керекди. Алада джазылгъан
тукъумла бирча тьолдюле. Мен оюм этгенден, сёз бир
тукъумну юсюнден барады. Джазгъанладан къайсыла эсе
да джангылгъан болурла...

Асхат. Къаллай документлени, къаллай тукъумла-
ны юслеринден айтханынгы билмейме. Мен Шыдакъ-
ладанма.

Юрий Сидорович. Энди мен да билеме аны.

Асхат. Бизни тукъумну айта эсенг да, къартлары-

быз кёбдюле. Аланы бирин излей болурса. Мен а айт-
дым да...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Кечериксе, сёзюнгю бёлге-
ним ючюн. Асхат Магометович деб джангыз бир болур.
Сен айтханланы арасында джылы бла келишген да та-
былырмы, кьайдам.

А с х а т. Ол джаны бла сен тюзсе... (Ахсынады.) Мени
тенглиле керти дуниягъа кетгендиле. “Аман тюбге кьа-
лыр” дегенлей, кесим кьалыб турама... (Бир кесек сагъ-
ыш этиб.) Бусагъатда бизни тукъумда менден тамада
джокъду... Не документлени юсюнден айтаса?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Саулугъунг кьалайды?

А с х а т. Джылыма кёре хатам джокъду. Маллагъа
кесим кьарайма, ма, кьашыкъла этеме, джууукъгъа –
тенгнге джорюйме. Нек сордунг?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Саламлашхан сагъатда аны
сорургъа керек эдим. Ол терслигими тюзете турама.

А с х а т (самаркъау халда ышарады). Да, хо, ол айт-
ханынга ийнандым. Андан ары уа? Тартынма.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Биягъында да кьыйырын
айтдым, ол адамны аты, атасыны аты, тукъуму таб тюш-
мегендиле. Бирер харифлери келишмейди. Джазгъанла
халат ийгендиле. Хапарла уа биреуню юсюнден айтыл-
гъаннга ушайдыла. Ол тукъумланы бир Шидаковду.

А с х а т. Сора уа?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ма мынга бир кёз джет-
дир... (Папкасындан сурагъы чыгъарыб узатады.)

А с х а т (иги кесекни кьараб турады). Бу кьарнаш
кьабырлагъа салынган эсгетме болур... (Ышанмай кёз-
люклери тазалайды.)

Ю р и й С и д о р о в и ч. Тюз таныгъанса. Алайды.

А с х а т. Ол кьабырлада джатханланы арасына мени
тукъумум нек тюшгенди? Атым, атамы аты, тукъумум...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Днепр сууну джагъасындан
узакъ болмай Роцца деб гитче шахарчыкъ барды. Кьар-
наш кьабырла аны арасындадыла. Шахарчыкыны, ол тё-

герекни да фашистледен кьоруулай джан берген джи-
гитле джатадыла анда. Сен ол джерледе кьазауат этген-
мисе?

А с х а т. Роцца... Аллай шахарчыкъда болмагъанма.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Анга алгъын Золотая Роцца
дегендиле. Кеси да посёлокчукъ болгъанды.

А с х а т. Алай айт сора... Ол эсимдеди.

Ю р и й С и д о р о в и ч (кьууаныб). Алайда кьазауат
этмегенме, дейсе дагъыда.

А с х а т. Кьазауат этмегенме. Джауланы алларын
тыялмай, алайы бла артха кетген эдик. Аны кьоруулагъ-
аным, азатлагъаным болмагъанды. Мен эсгертмеге нек
тюшгеними билмейме.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ол бек сейирди.

А с х а т. Мен да аны айтама.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Огъай, мен айтхан башхады.
Академияны бошагъандан сора, ол кьабырлада басты-
рылгъан адамланы юслеринден хапар джыйыб тебре-
дим. Кёб джерлеге айланыб, аланы эт адамлары бла
тюбешдим. Ол адамладан талайы келиб, эсгертмени кё-
рюб кетдиле. Сенден кьалгъанланы хапарларын китиб
этиб чыгъардым. Сени тукъумунгу эсгертмеге мени анам
кьоймай джаздыргъанды. Аны артда билдим. Мен аны
ачыкълагъан кёзюуге, анам ёлген эди. Ол алай нек этге-
нин алайда адамлагъа сордум, ала да билмей эдиле.

А с х а т. Сен мени чыртда кьатышдырыб кьойдунг.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен отуз джылдан бери да
кьатышыб джашайма. Айтдырмай кьоймай эсенг, сени
ючюн. Ол эсгертме ишни аллы болду. Артда башха зат-
ла табылыб тебретдиле. Мен да тюзюн билирге изледим.
Сен кьайдан болгъанынгы билсем, тынчыракъ боллукъ
эди. Юч джылны мындан алгъа табдым ызынгы. Кита-
бым бла кюреше эдим да, келиб кьалалмадым. Хапа-
рым алайды. Энди сеннге тынгылайма. Посёлокну кьа-
гы бла артха ыхтырылгъан эдик, дединг. Ол кьалай бол-
гъан эди?

Чыракъ джукъланады. Къайда эсе да шокла, автоматла, гранатала атылган тауушла эшитиледи. Чыракъ джанады. Сахнаны бир джанында кёкенле, терекле кёрюнедиле. Былайы чегетни кыйыры болганын залдагыла ангыларыкдыла.

Сахнаны арасы сюремде юйню бир бёлмеси. Столда лампа джанады. Орта джыллада бир тиширыу орундукуну къатында шиндикге олтуруб турады. Къара джаулугуну мыйюшю бла терк – терк джыламукуларын сюртеди. Орундукуда одеяло бла джабылыб турган бир дуппурчукну юсюн да дженгил – дженгил сылайды. Кеси алтына бир затланы шыбырдайды алай этгени сайын.

Эшик ачылады. Бир солдат киреди. Джаш адамды. Алай а сакъалы, мыйыгъы джетибди. Сауту – сабасы барды. Кийимлери бек кирдиле, джер – джерлери да джылтырыбдыла. Къойнунда гитче сабийчик.

Тиширыу анга бир кёлекгеге къараганча къарайды.

С о л д а т. Кирирге боллукъмуду?

Т и ш и р ы у. Кирирге?.. Кимсе? Энди уа не керекди?

С о л д а т. Да мен... Мен джолоучума. Былайы бла озуб бара эдим... Сен кесингмисе?

Т и ш и р ы у. Мен? Нек болама кесим? Ма балам. Балам бла мен... Экибиз... (Сандыракъ этгенге ушайды.) Балачыгъым Юра бла... Эки кюн боладлы... Былайдады, ма... (Орундукуда дуппурчукну сылайды. Сора эс джыйгъанча болуб, секириб ёрге турады.) Сен кимсе?! Не керекди?

С о л д а т. Озуб бара эдим... Эшик ачыкъ эди да...

Т и ш и р ы у. Курчогун этмейме. Этсем да табанлаб ачадыла. Сен джолунга бар! Бусагъатдан келликдиле. Хаман да келедиле бу кёзюуде. Юйлеге да киредиле.

С о л д а т. Кетейим. Къазауатны чеги узакъмыды?

Т и ш и р ы у. Огъай... (Сабийчик джылайды.) Оу, мен джарлы, сабиймиди?

С о л д а т. Хо.

Т и ш и р ы у. Былай бер!.. (Аны къойнуна алыб, шиндикге олтуруб, бир джананына бурулады.) Ачдан ёле бо-

лур, дейме, джазыкъчыкъ... Джылама... Бусагъат... (Эмчек салады.)

С о л д а т. Сау бол, эгечим!.. (Эшикден кирген джерде бош шиндикге олтурады.) Сени эмчекде сабийингми барды?

Т и ш и р ы у. Бар эди... (Джууукълашыб келген мотоциклини тауушу эшитиледи.) Келдиле, биягъы ючюсю... Болур болду... Бизден бошарыкдыла. Къач!

С о л д а т. Къоркъма, эгечим, алагъа арбазда тюберикдиле... (Мотоцикл тохтайды.)

Т и ш и р ы у. Ким тюберикди? Тюберикле къачхандыла. Терезеден чынга! Къутулуб кетсенг а...

С о л д а т. Келме къой, кимле эселе да...

Т и ш и р ы у. Орундуку тюбюне кир! Хайда!.. (Аякъ тауушла.) Айтхан эдим да...

Немец офицер, эки къолун ёрге кёлтюрюб, босагъадан атлайды. Аны сыртына автоматны тиреб, бизни офицер да киреди.

С о л д а т. Политрук, нёгерлерин не этдинг?

О ф и ц е р (джесирге). Къабыргъагъа атла!.. Экиси бери айланган сагъатда, мотоциклде къалганны бычакъ бла бошадым. Ызларындан джетиб дагыда бирин алай этдим. Муну алыб келеме. Бир джукъгъа джарар. Неси барды, къара!..

Солдат анга тинтиуюл этеди. Документле, сигаретле, ачха, алтын затла табады. Барын да столну юсюне къуяды.

Т и ш и р ы у. Ма буду бизге джашау бермеген! Бу атыб ёлтюрдю сакъат хоншуму. Мени баламы да табаны бла уруб бу ёлтюрдю... (Сабийни орундукугъа салыб, немец офицерни джаякъларын кыыздырыб тебрейди. Солдат кючден айырады.) Бу тонагъанды элибизни. Ма мени алтын джюзюгюм... (Столдан алады.) Ма бу къан ичген...

О ф и ц е р. Эгечим, тилейме кёлюнгу бас! Энди бу

кишиге тиерик тюлдю... (Джесирге.) Сен ары олтур, полгъа... (Юйню мюйюшюне басыб олтуртады.) Энди сизден адам келликмиди бюгече бери?... Сеннге сорама!.. (Джесир бизнича ангыламагъанын билдиреди.)

Тиширыу. Ай, джаныуар а... Орус тилни билмейсе, не? Менден уста сѐлешген джокъду деб, махтана эдинг да. Москвада ишлегенме, дей эдинг да...

Офицер. Бери киши келликмиди?

Солдат. Сѐлеширик тюл эсе, бу бизге неге керекди... (Герохну мангылайына тирейди.)

Джесир. Келлик тюлдю киши да.

Тиширыу. Бизге бу ючюсю келиучендиле... (Сабий джылайды. Бу кюйнуна алады.) Сабий кимникиди? Къайдан алгъансыз? Къайры элтесиз?

Солдат. Аны хапары узунду. Айтыргъа бир таблыкъ чыгъар. Сенде кююб кетсек къалай болур?

Офицер. Инджилиб турады. Бир мадарынг бар эсе...

Тиширыу. Кююгъуз, Аллах айтхан болур. Мен да баламы кѐзюнден кѐрюрме. Ма, джатады харибчик...

Офицер. Андан башха кишинг бармыды?

Тиширыу. Джокъду. Баш ием къазауатны ал кюнлеринде ѓлгенин билдирген эдиле. Сиз а къайдан келесиз, къайры барасыз?

Офицер. Къуршоудан чыгыб келебиз. Къазауатны чеги бла кесибизге ѓтерге, дейбиз. Эртденбладан бери бу къыйырда юйчюкlege чегетден къараб турдукъ. Сабийни биреу алса. деб ол эди къайгыбыз. Сени юйчюгюнгю таб кѐрдюк.

Тиширыу. Муну уа къалай этесиз?

Офицер. Чегетде тереклени бирине асыб кюйсакъ, олду игиси...

Джесир. Алай болмайды... Мен кѐб затны билеме... Айтырыкъма...

Офицер (анга эс бѐлмей). Муну тагъылгъанын кѐрселе, башхала да къоркъурла...

Тиширыу. Бу тѐгерекде алай этсегиз, бизден бошарла...

Джесир. Бошарла...

Офицер. Ауузунгу джаб!.. Сора биргебизге элтейик...

Тиширыу. Ол бир экисин а?

Офицер. Къоратайыкъ. Джолда къайда болса да бир джерге тыгъарбыз. Энди кетейик.

Солдат. Сабийинги ѓлюгюн бизге бер.

Тиширыу. Огъай! Кесим асырарма... (Джылайды.) Барыб къабырын кѐре турурма.

Офицер. Биз артда къалайда болгъанын билдирибиз. Эртденбла быланы излеб тебрерикдиле. Эки сабийни кѐрселе болмаз.

Солдат. Балангы ѓлгенин киши билемиди?

Тиширыу. Кишиге айтмагъанма. Айтсам бастырайыкъ, деб тебрерик эдиле.

Офицер. Бизге бер. Ала барайыкъ...

Джесирни сыртына герохну тиреб, офицер биринчи чыгады. Сарнай тургъан ананы кюйпундан сабийни ѓлюгюн алыб, солдат да эшик таба айланады. Тиширыу анга нени эсе да сорады. Солдат да, башын аны таба буруб, джууаб береди. Залдагыла ол сѐзлени эшитмейдиле.

Чыракъ джукъланады, дагыда джанады. Асхат бла Юрий Сидорович алгынча олтуруб турадыла.

Асхат. Сабийчикни ѓлюгюн чегетде бастырдыкъ. Къазауат баргъан джерле бла ѓтюб, немец офицерни штабха табдырдыкъ. Артда ол посѐлокга барырча таблыкъ чыкъмады. Шайтан джелге тюшгенча, аягъым басханны кѐзюм кѐрмей къалды. Бир кесек эс джыйыб къарагъанымда, къартлыкъ кишен салыб тура эди. Политрук баргъан эсе, билмейме. Ол офицерге айтама. Тенгле эдик. Саумуду кеси да, къайдам.

Юрий Сидорович. Ол заманны юсюнден энтда сорууларым боллукъдула. Бусагъатда уа къралны кюру-

улау министерствосуну архивинден документге кыарайык... *(Папкасындан бир кыагытны чыгарыды.)* Былайда джазылганына кёре, Шидалов А.М. кыуйганды элли танканы Днепрни сууна. Аны ючюн саугага Кремлге чакырыб, Калинин Кызыл Джулдуз орденни бергенди. Ол джигитликни Шидаловму этгенди, Шидаковму этгенди? Аны билирге излейме.

А с х а т. Ол менме. Уллу джигитлик деб айтырча джукъ джокъ эди алайда. Бизни аскер бёлекде кимге буюрсала да этерик эди аны. Иван Иванович меннге буюрду.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ким дединг?

А с х а т. Иван Иванович, бизни политрук. Кеси да Ростовдан эди. Ол сабийни тишируга кыойган кече-бизде да бирге эдик. Командирибиз ёлгенден сора, аны кыуллугун да ол эте эди. Кече кёпюрню эки кыыйырына атылтычуну салдык. Джауну аскери ызыбыздан келе эди. Эртденбла чабуул этериклерин биле эдик. Бу джанында бугуб туруб, танкала кёпюрге минген сагытта, кыолума кыысыб турган эки темир чыбыкны тартдым. Эки джанына салганыбыз да кючлю атылды. Кёпюр да, танкала да, адамла бла бирге, сууга кыуюлдула. Мен да экинчи кюнюнде тенглери ызларындан джетдим.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Бир бош затны этгенча айтдынг.

А с х а т. Орденни уа кертиси да Калинин берген эди. Кесини да бир гитче кыолчуклары бар эдиле. Биз он адам эдик. Кыалай эсе да биринчи мени атым айтылды. Бюсюреу этиб, алгышлаб бир затланы сёлешди. Алай а, Кремлни ичини сейирлигине да эсим кетиб, аллай адам бла тубегениме асыры кыуаннгандан, джукъ ангыларча тюл эдим... Не эсе да аякларым уюдула... *(Ёрге турады. Таякчыгын алады. Кыонак да кёлтюрюле тебрейди.)* Сен олтур. Мен арбазда бир кесек айланайым...

Ю р и й С и д о р о в и ч *(сотовый телефон бла).*

Кюн ашхы болсун, Надежда Васильовна!.. Хо, менме. Табдым ол адамны. Шидаковду Асхат Магометович... Номерде?.. Кыачаннга салганса?.. Бу номерге?.. Бу чыртда башха тукъумду. Тюзюн джазыгыз бир мадар этигиз да... Болмай эсе. очеркими газетни бу номеринден алгыз да кыоюгуз... Да экинчиге салырсыз... Сау бол!

Ф а р и з а т *(Асхатха).* Атам, ушакъ этиб бошадыгыз эсе, тепси хазырды.

А с х а т *(анга бурулмай).* Сабыр бол, артда ашарбыз... *(Таякчыгына таяна, бир кесек асхай, кыабакъ эшик таба кетеди.)*

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ушагыбыз джангы башланганды.

Ф а р и з а т *(кыатына келеди).* Ичги сёз тюл эсе, меннге да айтыгыз.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Кыазауатны юсюнден сёлешибиз.

Ф а р и з а т. Сора аны ючюн тюрленнгенди атамы халы. Айыб этме, сен ким боллукъса?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Кыазауатда джигитлик этген адамланы юсюнден хапар джыяма. Очеркле, повестле джазама.

Ф а р и з а т. Атамы юсюнден мен да кёб зат билеме. Школда окыуган заманымда кыуру меннге айта эди аллай хапарланы. Арт джыллада джукъ айтыргыа унамайды. Бир-бир затланы энди унутхан да болур. Мен унутмагъанма.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Меннге кереклиси да олду. Келеди. Сен хант – зат бла бизни ашыкдырма. Кючден айтыб башлаганды... *(Асхат арбазны арасында сагыпылы сюеледи.)* Энтда эки – юч соруу берейим. Бюгюн аны бла кыоярма.

Ф а р и з а т. Алайда нек тохтады? Кыазауатдан хапарла ючюн туура алай этерик тюлдо. Кыайгы, сагыш басханча болуб кыалды.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Саулугум игиди, дей эди.

Ф а р и з а т. Соргъаннга алай айтады. Тюзюн мен да билмейме.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Узаймай аны эсине келмей тургъан затла да болургъа боллукъдула. Ауур тиерлеми, деб къоркъуб айтама. Сюрпризлеге аллындан хазырлаб къоярмем?

Ф а р и з а т. Аллай къоркъуу барды, деб билмейме. Кеси да кишини эсинде болмагъан затны айтыргъа, этерге, сейирсиндирге бек сюеди. Сен не затланы айтыргъа излейсе? Неле боллукъдула?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Тохта. Келеди...

А с х а т. Не эсе да джюрегим хош тюлдю.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен бездирдим болур.

А с х а т. Огъай, не эсе да башха бир затла бардыла. Къалай айтыргъа да билмейме.

Ф а р и з а т. Юрий Сидорович, атамы билгичлери, ышанлары бардыла. Боллукъ затны сездириб къоядыла... Кайсы кёзюнг секирди?

А с х а т. Сол кёзюм.

Ф а р и з а т. Сора игиликге секиреди.

А с х а т. Ол а алайды... Дагъыда бир затла бардыла.

Ф а р и з а т. Не затла?

А с х а т. Къызым, энди аланы къой да, бизни бир сыйла... (Юрий Сидоровичге.) Сен эс бёлме. Къартла алай тюрлюле эте турадыла. Кел ичге... (Алларында тебрейди.)

Бары да юйге киредиле. Юйню мюйюшюню арт джаны бла, сымырлаб тегерегине къарай, И в а н И в а н о в и ч чыгъады. Юсюнде чёблени – затны къагъады. Ол бачха бла келгенин ангыларгъа боллукъду.

И в а н И в а н о в и ч. Бек алапат, не да барды, джашауу игиди... (Джибге тизилиб тургъан къашыкълада къарамын тохтатады. Алайгъа келеди, Асхатны орнуна олтурады.) Орну джылыды, къарт бабасны. Бусагъатда къобхан болур... (Битмей тургъан къашыкъны

алыб, джона башлайды. Джюрегин басар ючюн этгени танылады.) Солдатлагъа эте эдинг къашыкъла. Энди уа нек юрешесе?... Джууаб бермейсе, не?... Тынгыла да тур алай... Мен да къашыгъынгы этмейме. Къол аязымы да сыдырдым... (Къашыкъны столгъа салыб, къурукъда хазыр къашыкъладан экини алады. Не эсе да бир орус тепсеу тартыуну сызгыра, анга кёре къашыкъла бла столгъа къыгъыб, харс ура тебрейди. Бир кесекден Асхат эшикден къарайды. Олтургъанны танымайды. Алай а тартыуну сызгыргъаны, къашыкъчыкъла бла столну къакъгъаны бир затланы эсине тюшюредиле.) Къарт, нек сюелиб тураса?... Фронтда берилиучю джюз граммны келтир!.. (Асхат тюшю бла тюню болгъанын ангыламай, сюеледи.) Сержант Шидаков! Мен сеннге не айтдым?! Буйрукъну толтур!

А с х а т. Бу уа ким болду?... Тоба – тоба... (Ызындан чыкыгъан Фаризат бла Юрий Сидоровичге бурулады.) Ол олтургъаан кимди?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Энтда бир къонакъ...

Ф а р и з а т. Атам, сеннге келген болур. Мен танымайма...

Аланы айтханларын А с х а т энди эшитмейди. Кёзлерине ышанмай, энтда И в а н И в а н о в и ч ге джити къарайды.

А с х а т. Асто-о о, бу чотха бир къара... Бу... Экилими кёреме, шашамы тебрегенме...

И в а н И в а н о в и ч. Сержант Шидаков! Вольно!

Ёрге турады. Къашыкъланы бир – бирине къагъыб, сызгырыб эшитдирген макъама келишдире, анга кёре аякъларын да тепсетирге юреше, юйню иеси таба тебрейди.

А с х а т. Политрук!.. Ваня!.. Ваня!.. (Къолундан таякъчыгъы тюшеди. Аныча санларын къымылдата, алына атлайды.)

Ф а р и з а т. Оу, мен джарлы... Бу не этеди? Таякъ-

сыз... Джыгъылады.... (Аны тутаргъа аллына атлай теб-рейди.)

Ю р и й С и д о р о в и ч (тыяды). Тохта! Джыгъылыкъ болмаз. Къалай баргъагнына къара.

Ф а р и з а т. Аллах сен болуш! Таякъсыз джюрюмейди кёбден бери... Кимди ол адам?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Эски тенгиди...

Трепак деген орус тепсеуню тепсеген къартлагъа сейирсиниб къарайдыла. Бир – бирине джетиб, къаты къучакълашадыла, ба этишедиле. Сора бир – биринден айырылыб, джити къарашадыла.

И в а н И в а н о в и ч. Сау кёрлюкме деб турмай эдим...

А с х а т. Тенгим, мени да джокъ эди умутум.

Энтда къучакълашадыла. Сабийлеча, бир – бирин джерден айырыб силкиндредиле, джылайдыла. Ю р и й С и д о р о в и ч къатларына барады. Эки къарт аны эслемейдиле.

И в а н И в а н о в и ч (Асхатны юсюнден айыра). Аны ол къарыууна бир къара. Кавказ айю алгъынча турады.

А с х а т. Сени да джокъду хатанг. Ий, къалайы бла кирдинг? Къабакъ эшик ачылмады.

И в а н И в а н о в и ч. Чегет джанындан. Бачха бла.

А с х а т. Буруудан къалай ётдюнг?

И в а н И в а н о в и ч. Тюшдюм. Секириб тюшгеними кёргенинде, таксиситни ауузу ачылыб къалды... (Эки-си да кюледиле. Энди ол бир экисин да кёредиле.) Юрий Сидорович, саламлашхан да этейик.

А с х а т (сейирсиниб). Танышмысыз?

И в а н И в а н о в и ч. Танышыбыз. Бу джаш болмаса, экибиз тюберик тюл эдик.

Ю р и й С и д о р о в и ч (Асхатха). Билмей тургъанлай келсе, артыкъ да къууанырса деб, айтмай тургъан-ма бюгюнлю.

А с х а т (аны къучакълаб эркелеве). Сени сёз урумундан, кесими ышанларымдан быллай бир зат бол-лугъун ангылагъан эдим. Алай а, политрук келликди, деб а эсимде джокъ эди... (Фаризат таякъчыгъын уза-тады. Бу алмайды.) Сау бол! Бизден да игилик бла къай-тсын! Энтда бир затланы айтмай тураса.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Айтрма, акка. Алкъын эртдеди.

А с х а т. Анга да хо. Ваня, ма бу къыз Фаризатды. Мени къууанчым, юйню ара багъанасы да буду. Кеси да устазды. Меннге да акъыл юретеди.

И в а н И в а н о в и ч. Бек ашхы. Сени кызынг, ол мени да кызымды. Баламча кёрлюкме.

А с х а т. Къызым, бу...

Ф а р и з а т. Билеме, атам. Сен джангыз бир адамгъа къууанныкъ эдинг былай... Иван Иановиче.

А с х а т. Тюз айтаса... Энди ичге кирейик. Ваня, биз тепсиге джангны олтургъан эдик.

Ф а р и з а т. Ма. Таякъчыкъны ал!

А с х а т. Ары элт!.. (Алгъын тургъан джерин кёргю-зеди.) Къонакъларым, джанларым, соруула, джуабла ар-тда бола турурла. Келигиз!

И в а н И в а н о в и ч. Ашагъан – ичген да артда болур. Бу таза хауада бир кесек олтурайыкъ.

А с х а т. Къызым, мынга ол джюз граммны бир кел-тир, къоярыкъ тюлдю... (Фаризат ышара – ышара ке-теди.)

И в а н И в а н о в и ч. Сени да уртларгъа огъайынг джокъду. Кёзлеринг асыры бек джылтырайдыла.

А с х а т. Аны да сездингми? Огъайым джокъду. Кел, джатма тюбюнде олтурайыкъ... (Юрий Сидоровичге.) Сен да кел, джашым. Бизни бла олтур!.. (Гитче стол-чукну тегерегине олтурадыла. Этилиб бошалмагъан къашыкъны къолуна алады.) Ваня, мындан бошаб тура-са да. Ай сени огъесе, унутханса юретгеними.

И в а н И в а н о в и ч. Дженгил этеме деб терсине

джонуб ийдим... Юрий Сидорович, сеннге джюрек разылыгъымы къалай айтыргъа билмей турама.

А с х а т. Мен да алайма.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен кесими ишими этгенме. Аны ючюн бюсюреу – спас да керек болмаз. Биз тёлюле сизге этерге керекбиз бюсюреу – спас да. Мени къууандырабыз дей эсегиз, ол джылладан хапар айтыгъыз.

А с х а т. Айтырбыз, джашым, айтырбыз. Бюгюн къуанчыбызны этейик да, андан сора, Аллах – Аллах... (*Фаризат поднос бла бир шыша коньяк, рюмкала, къабарыкла келтириб, салады.*) Джашым, къонакъ болсанг да, бизден гитчесе. Къуй!

И в а н И в а н о в и ч. Юрий Сидорович, таулулада къонакъбай тамада эсе да, биринчи алгъышны айтмайдды. Мен айтыргъа керекме. Сау-эсен тюбешдик. Ол бизге уллу насыбды. Аны ючюн ичейик... (*Рюмкаланы ичедиле.*) Сержант, сен бизни алдаргъа умут этме. Былагъа джюз грамм сыйынмайды.

А с х а т. Адам уллая барса, джюз грамм да аз бола барады. Юч рюмка ичерикбиз да, ол 75 грамм боллукъду. Андан кёб излеме.

И в а н И в а н о в и ч. Къалай къызгъанчса. Алгъында алайменг, эндими болгъанса?

А с х а т. Дауунгу артда айтырса. Бусагъатда уа... Джашым, къуйчу!.. Къазауат тюзледе къалгъан тенглерибиз ючюн ичейик... (*Ичедиле.*) Быланы ашаргъа деб келтиргенди. Узалыгъыз!

Ю р и й С и д о р о в и ч. Иван Иванович, биз тепсиден тургъанек. Сен былай этме.

И в а н И в а н о в и ч. Мен да ач тюлме. Джолгъа чыгъарны аллы бла иги ургъанем.

А с х а т. Москвадан бери джетгинчи, ургъанынг кетгенди.

И в а н И в а н о в и ч. Не Москваны айтаса? Мен Кисловодскеден келгенме.

А с х а т. Сора ол къалай болады? Къатымда джашаб, мени излемей тургъанса, не?

И в а н И в а н о в и ч. Алтайда джашайма. Санаторийге келген эдим. Такси эки сагъатха джетдирди.

Ю р и й С и д о р о в и ч (*сагъатына къарайды*). Хо, алайды. Мен арбазгъа киргинчи сеннге да, республиканы президентине да сотовый телефон бла сёлешгенем. Андан бери эки сагъат бла джарым болады. Президентигизге да тюберге излейме.

А с х а т. Мен а къош-къош письмоланы Ростовгъа ийиб тургъанма. Ала да ызларына къайтыб тургъандыла.

И в а н И в а н о в и ч. Мени письмоларым да алай бола эдиле. Аны бла табмай тургъанма сени.

А с х а т. Джашым, ючюнчюню да къуй! Кесинг да бир сёз айт!

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сизни, сизнича ветеранланы саулукълары ючюн ичейик!

А с х а т. Сен да саулукълу бол!.. Энди, багъалы къонакъларым, сиз мени терек бачхамда айланыгъыз. Ары атласагъыз чегет, тау. Кёгетле, ашагъыз, тегерекге къарагъыз. Мени ишим барды.

И в а н И в а н о в и ч. Не ишни хапарын айтаса? Ишни - мишни къой! Артда этерсе. Биз сеннге келгенбиз, алан!

А с х а т. Къоярча иш тюлдю. Мен къурманлыкъ – зат къайгъылы болайым. Хоншугъа, джууукъгъа – тенгнге билдирейик. Мени арбазымда къазауатдан бери къууанч болмагъанды. Тыйыншлысыча этерге керекди. Бир ыйыкъны менде турасыз, андан сора кёрюрбюз.

И в а н И в а н о в и ч. Сержант, мен санаторийге къайтыргъа керекме.

А с х а т. Сени санаторийинг мени къулагъыма кирмейди...

И в а н И в а н о в и ч. Алай болмайды...

А с х а т. Этсенг, болду да къалды. Тау хауа бла солу,

сейирлик табигъатда айлан, кёз ач, гараладан ич. Санаторийни, солуу юйню, турбазаны орнун да ала тутарыкыла. Суйсенг больничный алырбыз. Биз да бир алдагъанлыкыгъа не боллукъду.

И в а н И в а н о в и ч. Юрий Сидорович, бу тайышта турады. Сен нек тынгылайса? Айт да ангылат!

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мени кьошмагъыз. Араны кесигиз айырыгъыз.

И в а н И в а н о в и ч. Мынга ол ичгенчиги татыб этеди...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Татыгъаны бла кългъанын билмейме, меннге табыча сёлешеди.

И в а н И в а н о в и ч. Былагъа къара. Сизге ышанган мен да телиме. Къалай ангыламайсыз... (*Къолун силкеди.*) Аллай бир этгенигизден ары, кьойдум. Аны ючюн сен меннге ма бусагъатда бир затны айтыргъа керексе. Экибиз айырылгъандан сора не бола айландынг? Ичкиге синггинчи аны айт. Ансы, тынгы табарыкълюлме.

А с х а т. Ваня, Аллахдан кьоркъмай къалай сордунганы? Бу кьууаныб тургъаным бла бюгюн башламайыкъ.

И в а н И в а н о в и ч. Ангылайма сени. Сен да мени ангыла. Не аз да терсликни сезгенлей, отдан кёлек кие эдинг. Сени халкъынга къллай кыйынлыкъл джетгенин билеме. Ол халинг бла кесингден бошатмай къалай сау кълдынг?

А с х а т (*ахсынады*). Ол кюн шашхан адамча алай болуб кългъанем. Вокзалгъа къалай джетгеними, Азиягъа баргъан поездге къалай мингеними билмейме. Анда эки айны адамларымы излеб айландым. Кёчгюнчюлеге джетген кыйынлыкълны кёрдюм. Ачдан, суукъдан кырылгъанла джол джагъалада, арбазлада. Эркишиле джокъл. Тиширыула, сабийле басдырыб барыргъа джетишалмай эдиле. Аллай къарыулары да джокъл эди, кёлекгелери айлана эди. Ол затлагъа кыйнала ахырыма джетген эдим... Мен маллагъа къараб къайтайым... (*Кетеди.*)

Ф а р и з а т (*кьоонакъланы къатларына келеди*). Не эсе да джаратмадыгъыз.

И в а н И в а н о в и ч. Сау бол, кызым, ашагъан да, ичген да этдик.

Ф а р и з а т. Атам не болду? Хычынла келтиреме.

И в а н И в а н о в и ч. Бир кесекден келтирирсе. Атанг да малларына къарайды.

Ф а р и з а т. Не маллагъа?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Къайдам, алай айтды.

Ф а р и з а т. Малла сюрюуделле.

И в а н И в а н о в и ч. Ишек этгенем. Къазауатдан сора джашауундан хапар соргъан эдим...

Ф а р и з а т. Энди ангыладым. Бир кесек кълюн басаргъа кетгенди. Ол джылланы эсине тюшюрсе, бир бек абзырайды. Мен айтайым. Ол хапарны билеме.

И в а н И в а н о в и ч. Айт, кызым. Бюгюн кьой, деген эди. Терслик менде болду. Айт, дедим да турдум.

Ф а р и з а т. Эт адамларындан кишини сау табмайды. Атасы мындан бара, асыры кыйналгъандан, инфаркт болуб ёледи. Къум тюзледе вагондан тышына быргъаб иедиле алыб баргъанла. Бир айдан анасы ачдан ёледи анда. Юй бийчеси юч джыл болгъан сабийчиги бла къалады. Эрге чыкългъан кюнюнде кысхан лаудан джаулугъу болады кългъа илинник. Сабийин сууукъл тыгъырыкъда кьоюб, ол джаулукълну бериб, къабарыкъл алыргъа кетеди узбеклиледен. Ол элге айланыб къайтхынчы, сабийчиги бузлаб къалады. Андан сора джюреги кёлтюрюледи. Кече, кюн деб къарамай барыб, аны кълбырчыгълны кълтында олтуруб турады. Бир кече алайда бёрюле джыртыб кетедиле. Атам ол элчикге джетгенлей айтады бу хапарланы бир джууукъл тиширыу. Комендант келиб, учетха тюш деб джекире тебрегенинде, атам иги ашхы туюеди аны. Документ болуб да джугъл джокъл. Он джылгъа тутуб иедиле. (*Иван Иванович тилини туюбюне таблетка атады.*) Тюрмеде турады, Караган-

даны шахтерларында ишлейди. Сталин ёлгенден сора ол азабадан кьутулады.

И в а н И в а н о в и ч. Джазыкъ тенгим. Аллаи бир затны сынаб, шашмай да кьалай кьалгъанды.

Ф а р и з а т. Кёбле айталла аны. Бийчеси эки джыл болгъан джашчыгъы бла тюшген суратны бир джууукъ джетген сакълаб, мында береди. Аны рамкагъа салыб, бёлмесинде тагъыб тура эди. Мен гитчечик заманымда, сау адам бла сёлешгенча, аны бла сёлешгенин талай кере эшитген эдим. Артда сурат алайдан тас болуб кьалды. Кёбюсюне атам джатма тубюнде болады. Эшта, сурат да былайлада болур. Дженгил - дженгил кьарай туругъа алай табды.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Артда юйленмей кьалды, не?

Ф а р и з а т. Юйленмегенди. Мени анам анга кьысха джууукъ джете эди. Ол да, атам да аварияда джашлай ёлдюле. Меннге тёрт джыл болгъан эди. Къарт атам, къарт анам бла сёлешиб, кесине кьыз этиб алды.

А с х а т (кьайтады). Бир кесек кечикдим, кечериксиз. (Фаризатха.) Сен тиширыуланы чакъыр, хар неге кьарагъыз. Къурманлыкъны кьайгъысын мен этерме. Саханны да ала бар да, джангыртыб келтир.

И в а н И в а н о в и ч. Юйге кирирбиз. Мен алкъын юйюнгю ичин кёрмегенме. Бери джукъ келтире айланма, кьызым... (Фаризат кетеди.)

А с х а т. Джыйылдым кесимикиле тюшген джерге...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Акка, Иван Иванович да огъай демейди, ол хапарны артда айтырса. Алгъы бурун мени бир соруума джууаб беригиз.

И в а н И в а н о в и ч. Алай эт, тенгим. Хапарынгы андан арысына артда тангыларбыз.

А с х а т. Сор, джашым, нени сорлукъ эсенг да.

Ю р и й С и д о р о в и ч (папкасындан бир кьагъыт чыгъарады). Муну бир окъугъуз.

И в а н И в а н о в и ч (окъуйду). Сержант, бу сен айта башлагъан хапарны ал джаныды. (Анга узатады.)

А с х а т (окъуйду). Джашым, бу сеннге кьайдан тюшгенди?

Ю р и й С и д о р о в и ч. СССР-ни кьоруулау министерствосуну архивинден. Картотекада, журналда - затда джазылмай, бир джерде да эсебге алынмай тургъанды. Эндиеле ишлегенледен кишини хапары болмагъанды. Мен да, башха кьагъытланы излей барыб, эсимде болмагъанлай табханма.

И в а н И в а н о в и ч. Алапат джазылгъанды. Совет Союзну Джигити деген атны сёз салмай берирге керек эдиле. Мен ангылагъан олду.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Аны мен да ангылайма. "Карачаевец не мог дойти до Рейхстага"... Алай нек джазылгъанды кёндеденине? Аны ангылатыгъыз.

И в а н И в а н о в и ч. Сталин ол сёзлени джазгъан сагъатда, джангылмагъанды. Алай айтыргъа боллукъду. 1943 джыл кьарачай джашланы кьазауатдан кьоратхан эдиле. Депортациягъа тюшген халкъдан болгъанлары ючюн этген эдиле алай.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Аны билеме. Аллаи буйрукъ болгъанды. Алай а, туура быллай кьатылыкъ этгенлерин билмейем.

И в а н И в а н о в и ч. Полкну командири бла мен кюрешген эдик Асхатны полкда кьояргъа. Артда дивизияны командири да бизге кьошулду. Бир тилли болуб, бу аварлыды, деб бегитген эдик.

А с х а т. Андан да болмагъанды мени хапарым. Бюгюн эшите турама.

И в а н И в а н о в и ч. Мен айтдырмагъан эдим. Асыры ауур тиерик эди сеннге... Юрий Сидорович, башха аскер бёлекледе да джигит джашладан айырылмаз ючюн, аланы джюреклерин сындырмаз ючюн бирер мадар этгендиле. Алай бла кёбле Хорламны кюнюне дери фашистле бла сермешгендиле. Сталинни, аны нё-

герлерини ол затладан хапарлары болмагъанды. Къа-
тышхан заман эди да, башха саугъаланы къайда таб тюш-
се, анда бериб тургъандыла документлери иги джара-
шыб болсала. Алтын Джулдузгъа джетселе уа, не джа-
ны бла да тинтиб къарагъандыла... Тенгим, Юрий Си-
дорович иги ангылар ючюн, Кремлге баргъан кюнюбюз-
ден хапар айтайыкъ.

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Бир оноучуну
кабинети бла приемныйси. Къабыргъада уллу карта. Аны юсюнде
къызыл, къара сызла кёб джеринде узунуна, кенгине да
тартылыбдыла. Тюрлю-тюрлю белгиле да кёрюнедиле. Была бары
да къазауат бла байламлыдыла.

Тёрде, стол артында, бир полковник олтурады. Ол къагъытланы
окуб кюрешеди. Къырккынчы джыллада джюрюген телефонла
да бардыла столунда. Аланы бири зынгырдайды.

П о л к о в н и к. Да!.. Менме, джолдаш маршал!.. Хо,
сизникиле келгендиле... Бардыла алкъын келмегенле
да... Ол а хаман кечигеди... Анга сёлеше тебреген
эдим... Сау бол, джолдаш маршал!.. *(Башха телефон-
нга узалады.)* Джыйырманчыны бер!.. Берлин?!.. Штаб-
ны тамадасын чакъыр!.. Хо, амалсыз керекди... Джол-
даш, генерал, мен Алейниковма, саугъалау бёлюмню
къуллукъчусу... Сизден киши келмегенди... Къачан уч-
ханды самолетугъуз?.. Хар къуру былай этесиз... Бусагъ-
атдан саугъа бериб башларыкъдыла... Да кёрейик...
(Башха телефоннга узалады.) Джолдаш, генерал, сор-
лугъум бар эди... Джетдим... *(Кетеди.)*

Сахнаны къыйырына И в а н И в а н о в и ч бла А с х а т
чыгъадыла. Джаш заманлары. Юслеринде аскер кийимлери, бири
подполковник, бири сержант. Кёкюреклеринде кърал саугъалары
джылтырайдыла.

А с х а т. Аджашдыкъ болурму. Былайда киши джокъду.

И в а н И в а н о в и ч. Айтхан кабинетлери буду.
Иеси къайры эсе да чыкъгъан болур... *(Приемныйге ки-*

риб олтурадыла.) Самолетну хауада чайкъагъаны, шо-
фер да машинасын бир табсызла сюрюб, абзыратыб
къойдула... Эшта былайда тютюн да иче болурла... *(Хур-
джунундан портсигарын чыгъарады, кеси да папирос
алады, нёгерине да теджежди.)*

А с х а т. Ваня, мен сеннге ышаныб тура эдим.

И в а н И в а н о в и ч. Ишекли нек айтдынг? Не
болгъанды?

А с х а т. Билмегенча этме. Джолну-джол узуну аны
айтыб келгенме, сен да не болгъанды, дейсе. Мени ба-
гушха тюртюб, кесигиз Кюн чыкъгъаннга кетесиз. Ол
тюзлюкмюдю? Японлула бла сермеширге кимден къа-
рыусузма?

И в а н И в а н о в и ч. Беш джылны къазауат эт-
динг...

А с х а т. Сиз да этдигиз...

И в а н И в а н о в и ч. Берлинни алдынг...

А с х а т. Сиз да алдыгъыз...

И в а н И в а н о в и ч. Бу адамгъа къара. Нек бёлюб
тураса сёзюмю? Бир тынгыла! Рейхстагга атынгы джаз-
дынг. Арымадынгмы къазауат этгенден?

А с х а т. Арыганма. Къазауатны атын эшитирим да
келмейди.

И в а н И в а н о в и ч. Сора не излейсе? Къууан да
къой.

А с х а т. Алай кетиб къалгъан келишмейди.

И в а н И в а н о в и ч. Сен алай бош кетиб къалмай-
са, Совет Союзну Джигити болуб кетесе.

А с х а т. Бизни полкдан джангыз мен кетеме. Къа-
лай ангыламайса, ол къачыб баргъанчады. Бизни интер-
национал полкда къарачайлы болмай къалгъаны да мах-
тау тюлдю. Аны да унутма.

И в а н И в а н о в и ч *(бир кесек сагъыш этиб).*
Къарачайлы уа къалмайды.

А с х а т. Джыллары бла менден уллула бардыла. Ала
кетсинле...

И в а н И в а н о в и ч. Бу даунгу бир тохтат. Безди-
риб кьойдунг...

А с х а т. Тохтатмайма. Мен нек кетерге керекме?
Аны ангылат!

И в а н И в а н о в и ч (ахсынады). Эй-й-й, тенгим,
мен ангыламагъан загла да кёбдюле. Демобилизация-
ны юсюнден а... Полкну командири, андан ёргеде ла
сен бийченге бек тансыкъ болгъанынги биледице...
(Амалсыз ышарыу.)

А с х а т. Бек сау бол, ангылатдынг...

И в а н И в а н о в и ч. Джашынги кёрюрге да
излейсе.

А с х а т. Сенден не джашырыу, алагъа да сагъышлы
болуб турама. Ахыр письмоларын 1943 джыл октябрь
айда алгъан эдим.

И в а н И в а н о в и ч. Билеме, меннге да окъугъа-
ненг.

А с х а т. Андан бери хапарсызма. Ала да джазмай-
дыла, мени письмоларыма да джууаб келмейди. Энди
мени юйге ашыра эсегиз, сен да отпуска ал. Сеннге огъ-
ай дерик тюлдюле, талай кюннге иерикдиле. Сен Кав-
казда болмагъанса. Барайыкъ бирге, джандетни кёрюб,
солуб къайтырса...

И в а н И в а н о в и ч. Тохта, келеди... (Экиси да ёрге
къобуб, шын турадыла.) Джолдаш полковник! Подпол-
ковник Архипов!

А с х а т. Сержант Шидаков!

П о л к о в н и к. Бери киригиз!.. Саугъалау
бусагъатдан башланлыкъды... (Кесини орнуна барады,
алай а олтурмайды. Къагъытлагъа къарайды.) Архи-
пов Иван Иванович... Документлеринг джарашыб, ха-
зырдыла... Сержант, тукъумунгу энтда бир айт!

А с х а т. Шидаков, джолдаш полковник!

П о л к о в н и к. Шидаков... (Энтда къагъытлагъа
къарайды.) Къайры салгъанма да?.. Бусагъат табайыкъ...
(Иван Ивановичге.) Заман джетиб келеди, сени ашырай-

ым... (Эшик юсюне элтеди.) Капитан!.. Сен подполков-
ник бла залгъа бар. Ма, документлени да ал. Биз ызыгъ-
ыздан джетербиз.

А у а з: Болсун, джолдаш полковник!

П о л к о в н и к (орнуна къайтады). Бир иги къарай-
ым... Не болдула была... Штабда къатышдырыб, биз да
мында излей болурбузму?

А с х а т. Огъай, джолдаш полковник! Бери ашыргъ-
анларын кёрген эдим.

П о л к о в н и к. Сора мындады, къайда эсе да...
(Биреуге телефон бла сёлешеди.) Алтын Джулдуз бе-
рилликлени тизимине бир къара... Шидаков Асхат Ма-
гометович, сержант... Иги къара... Дивизиядан келген
документлени алчы... Федоровда?.. Ол мында джокъ-
ду... Хо, анга сёлешейим. Ол билликди... (Баиха теле-
фон бла.) Алло!.. Джодаш, полковник! Сенден болуш-
лукъ керекди... Джигит деген ат берилликлени арасында
сержант Шидаков болургъа керекди... Билеме, сенде
болмагъанын, сени кьолунгдан ётгендиле документле.
Меннге эм ахырында джетедиле. Эсинге бир тюшюр...
Унутурукъ тюл эдим, меннге джетгинчи аджашханды...
(Баиха телефонну кьонгурауу.) Да!.. Излей турама, ка-
питан... Бусагъат... (Телефонну чолтусун орнуна сала-
ды. Ол бири бла.) Джолдаш, полковник! Кечиге тура-
ма... Хо, Шидаков... Энди ангыладым... (Ачыулу бол-
гъаны танылады. Ол кёзюде кьууанчдан бети джа-
рыгъан Иван Иванович, кёкрегинде да Алтын Джулдузу
джылтырай, киреди. Асхат аны кьучакълаб алгъыш-
лайды. Полковник тебыб тургъаны бла аныча этмей-
ди.) Алгъышлайма!

И в а н И в а н о в и ч. Совет Союзгъа кьуллукъ
этеме!

П о л к о в н и к (Асхатха хыны). Сен къарачайлы-
мыса?

А с х а т. Къарачайлыма, джолдаш, полковник!

П о л к о в н и к. Къайдан келдинг бери?

А с х а т. Берлинден.

П о л к о в н и к. Алай болургъа мадары джокъду!

И в а н И в а н о в и ч. Джолдаш, полковник, экибиз бир полкданбыз. Бирге келгенбиз...

П о л к о в н и к (*Асхатха*). Сен бусагъатда Орта Азияда болургъа керек эдинг. 1943 джыл аскерден къарагъанса... Сен...

И в а н И в а н о в и ч. Джолдаш, полковник!

П о л к о в н и к. Сени бла сёлешмейме. Тынч тур!

А с х а т. Мен энтда аскердеме. Кетмегенме джукъгъа...

П о л к о в н и к (*асыры ачыуланнгандан аны эшитмейди*). Сени халкъынг фашистлеге сатылганды...

А с х а т. Эслеб сёлеш!

П о л к о в н и к. Сени халкъынг къралны джаууду. Аны ючюн 43 джыл Азиягъа сюрюлгенди...

А с х а т. Сен нелени джаншайса?..

П о л к о в н и к. Ауузунгу джаб!..

А с х а т. Сен джаб ауузунгу...

П о л к о в н и к. Мен сеннге башха тюрлю джабдырырма!

А с х а т (*кёрегиндегилени джыртыб алыб, столуна бюркеди*). Халкъым сатлыкъ эсе, мен да сатлыкъма. Сатлыкъны орденлери болмайды. Сеннге береме... (*Кете тебреб, анга бурулады*.) Сенсе сатлыкъ, къралны джаууда. Ансы, былайгъа кысылыб турлукъ тюл эдинг!

П о л к о в н и к. Къымылдама орнунгдан!.. (*Асхат чыгъыб кетеди. Телефонланы бирине узалады*.) Хо, узакъгъа барырса... Алло!.. Алло!.. Постовой!..

И в а н И в а н о в и ч (*телефонну басады*). Тохта!.. Мен аны къайтарайым... (*Асхатны ызыдан ашыгъады*.)

П о л к о в н и к (*кабинетинде ары-бери чабады*). Мен сеннге кёргюзейим кимни ким болгъанын... Тюрмеде чиритмесем, мен да мен тюлме... Билмегенча этиб... (*Бир телефон зынгырдайды*.) Да!.. Нек сёлешгенем?.. Джангылыб сёлешгенме. Тохта, неме уа. Сер-

жант бла подполковник чыкъдыламы?.. Ким дейсе?.. Къайтыбмы келеди?.. Сержант а?.. (*Телефонну чолтусун аппаратха къаты урады*.) Тохта, мен сени джерни джетди къатындан чыгъарырма...

И в а н И в а н о в и ч (*киреди*). Къайтыргъа унамады...

П о л к о в н и к. Нек? Меннге не айтыб чыкъгъан эдинг?!

И в а н И в а н о в и ч. Саугъаларыны къагъытларын да джыртыб атды. Гюнахсыз джеринде бош сёлешдинг алай...

П о л к о в н и к. Аман этгенем сеннге сормагъанымы. 43 джыл нек къоратмагъан эдигиз? Дагъыда аны айтыууна къара. Ма бусагъат Сталин джолдашха докладной джазарыкъма. Полкну, дивизияны командирлер да джууабха тартыллыкъды... (*Асхатны орденлерин, медалларын столну яцигине агъызады*.)

И в а н И в а н о в и ч. Быланы да ары ат!.. (*Алтын Джулдузу бла Ленин орденин кёкрегинден ала тебрейди*.)

П о л к о в н и к. Озма! Болдунг!..

И в а н И в а н о в и ч. Ол менден тыйыншлы эди быланы алыргъа.

П о л к о в н и к (*джумдуругъу бла столну урады*). Мен не айтдым сеннге?! Орнуна такъ!.. (*Иван Ивановични уучундады Алтын Джулдуз. Орденин ала турады*.) Подполковник! Сир къат! (*Иван Иванович буйрукъну толтурады*.)

Кёзлеринде окълары болса урурча, бир-бирине эрши къараб сюеледиле.

ДЖАБЫУ.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Эртденди. Ф а р и з а т арбазны сибиреди. Декорация алгъынча турады. Алай а юч зат кьошулганды. Бир акъ, бир къара джамчы

джатманы кыйыры сюремде тагылыб турадыла. Такгычлада аланы башларында эки кырачай бёрк кёрюнеди – бири ак, бири кыра, джамчылагы келишген. Столда да телефон аппарат. Абазгы Иван Иванович киреди.

Иван Иванович. Эртден ашхы болсун, кызым! Фаризат. Ашхылык кёр! Келдигизми?

Иван Иванович. Келдик. Гара суудан да иче, тишликле да ашай, ушак да эте танг атдырдык. Асхат талай дарман хансдан чай этиб да ичирди. Юрий Сидорович кёб джерде суратха тюшюрдю.

Фаризат. Ала уа кыйдадыла?

Иван Иванович. Огыры тийреде квалдыла. Атанг бир уучуну юсюнден сейир хапар айтхан эди. Юрий Сидорович аны бла танышыргы изледи да, ары кыйтдыла.

Фаризат. Сора Ахматлагы баргандыла. Ахмат керти да сейир адамды. Таулада ол джетмеген джер, ол тюбемеген джаныуар квалмаганды. Сен да ала бла барсанг кёб хапар эшитирик эдинг.

Иван Иванович. Мен кетер кыйгылы болайым.

Фаризат. Атам билемиди?

Иван Иванович. Огый. Алкын билмейди.

Фаризат. Сора кылай кетесе? Мен не айтыркыма?

Иван Иванович. Бусагыатда туруб тебремейме. Хазыр болайым, дейме. Ала былай джетгенлей, дженил огына Юрий Сидоровични машинасына минейим. Тартыб тюрюрмезле. Мени район аралыкы джетдирсин да, андан ары не автобус, не такси болур. Тёрт кюнню турдум. Энгда квалсам, санаторийден кыстарыкдыла.

Фаризат. Юрий Сидорович кылады, не?

Иван Иванович. О, кый-кый, ала бир тилли болгандыла. Мени таргы тыйыб кыйгандыла. Аны ашыкыган джери джокду. Иши алайды. Былайда да ишлейди. Кызым, сен ол кырнашын меннге берген джамчы бла бёркню бир затха чырма.

Фаризат. Аны уа этейим, алай а быладан ычхынырса, деб айталмайма... (Кюледи.)

Иван Иванович. Да, кыйдам, бир кёрейим. Мени портфелими да чыгар! Аланы кыбак эшикни аллында сакылайым... (Фаризат ышара-ышара, башын чайкый кетеди.) Чырт да кылыб кетдим да... Тохта, сержант, мен сеннге аны джетдириме. Алтайгы келсенг, бир айны джесир болуб турлукыса. (Ак джамчыгы суюмлю кырайды. Аны да, ак бёркню да такгычдан алады. Фаризат уллу целлофан пакет келтиреди.) Аламат зат. Хайда, дженилирек...

Машина келиб тохтаган таууш. Асхат бла Юрий Сидорович, нени юсюнден эсе да селеше киредиле.

Асхат. Не этесиз, джашла, кызыла?!

Фаризат. Да ма, джыя турабыз.

Асхат. Аны кёреме. Вая, неди бу кыйгынг?

Иван Иванович. Тенгим, кетер заманым болганды. Болгандан да озганды.

Юрий Сидорович. Не бла барлыкыса?

Иван Иванович. Сен элтириксе.

Юрий Сидорович. Меннге ышанма... (Кюледи.) Мени ишим барды...

Асхат. Вая, сабырлык сал... (Столчугына атлайды. Телефоннга сейирсиниб кырайды.) Кызым, бу кыйдан чыкды?

Фаризат. Тюнене салдыла. Сиз Махаргы кетгенлей келген эдиле. Кёбден бери да телефон, деб тура эдинг.

Асхат. Меннге унамай тура эдиле. Сеннге салган болурла. Окчуу министрге джазган шуай эдинг да?

Фаризат. Джазган эдим. Бу сени атынг блады.

Иван Иванович. Алгышлайма, сержант! Аламат болду.

Асхат. Сау бол! Мен не айтыргы билмей турама.

Ф а р и з а т. Атам, нек этесе быллайла? Къаллайла салдыла эселе да, салдыла. Бизге не башхасы барды.

А с х а т (*сагъышлы*). Ола а алайды... Былайда бир зат барды.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сизге почта къалай дюрюйдю? Ара газетле келе болурла?

Ф а р и з а т. Келедиле. Бир кюнден, эки кюнден дегенча почта болады. Район аралыкъгъа хар кюн сайын келеди.

И в а н И в а н о в и ч. Къарарбыз бара-бара. Асхат бла къала эсенг, мени район аралыкъгъа ат!

А с х а т. Андан эсе санаторийни баш врачына телефон бла сѣлешсин. Не тамбла, не бюрсюкюн барлыкъды, десин. Кюеую айтханнга чибинлерик болмаз.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Анга не сѣз, сѣлешейим...

И в а н И в а н о в и ч. Тохта! Не сѣлешгеннге къалдыгъыз...

Б е р г е р (*ышара арбазгъа киреди*). Салам алейкум!

А с х а т (*нѣгерлерине*). Айтхан эдим да...

И в а н И в а н о в и ч. Хы, энди бир къой...

Б е р г е р (*къатларына келеди*). Акка, гости, да?.. Мени атым Бергерди... (*Къалларын тутады. Ол экиси да атларын айтадыла.*) Бу районну главасыма... Къайды тебрегенсиз?

А с х а т. Тебреб немебиз джокъду. Джукъгъа бармайбыз.

И в а н И в а н о в и ч. Да энди заман да болгъанды...

А с х а т. Не заманны айтаса, къойдукъ бусагъатда. (*Целлофан пакетни джатманы мюйюшю таба элтирге излейди.*)

Б е р г е р. Асхат акка, алай джарамайды. Мен рядом тургъанлай. Ары элт, деб къойсанг а... (*Къолундан алыб, элтиб салады.*)

А с х а т. Нек турабыз балай? Келигиз алайгъа, олтурайыкъ. (*Столчугъу таба атлайды.*)

Б е р г е р (*сейирсингенча этиб*). Телефон? Вот это

да. Ишлеймиди?.. Гудоклары алакатды. Алгъышлайма, акка! (*Фаризатха кесини адамына айтханча*). Сестричка, кофе хочу.

И в а н И в а н о в и ч. Къызым, мен да чай ичейим.

Ф а р и з а т (*ол бир экисине*). Сизге уа?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Меннге сусаб.

А с х а т. Меннге да.

Ф а р и з а т. Келтирейим... (*Кетеди.*)

Телефонну конгурауу. А с х а т анга бир тюрлю къарайды.

Б е р г е р. Акка, сеннге сѣлеше болурла... (*Асхат телефоннга узалыргъа ашыкъмагъанында, бу алады.*) Да!.. Здесь... Берейим...

А с х а т. Хо, юйдеме... (*Телефонну чолпусун орнуна салады.*) Юйдемисе, дейди. Ким болгъанын билмейме, кеси да айтмады.

Б е р г е р. Багъалы къонакъларыбыз! Асхат акка сейир джерибизни не показывал?

И в а н И в а н о в и ч. Махарда болдукъ. Бусагъатда келдик.

Б е р г е р. Мен тау джайлыкълагъа еду. Ол джанында Асхат акка да кѣбден бери болмагъанды. Поехали. Минги Тауну этегинде талай кюнню отдохнете.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сау бол! Энди келсек барырбыз.

И в а н И в а н о в и ч. Энди кетер заманыбыз болгъанды. Тѣрт кюн турдукъ.

Б е р г е р. Жаль, алгъаракъ билмегениме. Район уллуду, джетишалмайма. Бери келсем Асхат аккагъа, башха къартлагъа захожу хамам... (*Фаризат поднос бла была айтхан затланы, пряникле, печеньеле келтиреди.*) Фаризат, сестричка, сеннге бир иги хапарым барды. Мы решили сени школгъа директор этерге... (*Кофеден уртлайды.*)

Ф а р и з а т. Директор?

Бергер. Биринчи категориянг барды. Молодежтга билим бериуде опытынг уллуду...

Асхат. Директору барды да.

Бергер. Барды. Пенсионерди.

Асхат. Пенсионер болганын билеме. Аны юцюн ишден чыгъаргъан иги тюлдю.

Бергер. Ол тюздю. Алай а джангы заманда, джангы требованиеле. Школгъа башчылыкъ этген тяжело анга. Устаз болур да, ишлер.

Фаризат. Ишден кесими кетеди?

Бергер. Къайдам, къалай айтайым... Дело в том...

Фаризат. Тюз оноу этмегенсиз. Тиймегиз анга. Ишни андан иги этерик джокъду бизде.

Бергер. Сен анга алай доверять эте эсенг...

Фаризат. Этеме.

Бергер. Ладно, ишлесин энтда. Сау бол, сестричка, алакат кофе ичирдинг... (Фаризат подносу алыб кетеди.) Ну, бара-барайым. Акка, гости дорогие, мен къарача, мен джарача зат бар эсе...

Иван Иванович. Кёб джаша, кереклибиз джокъду. Къазауатдан джан тенгиме тюбедим, къууандым. Андан уллу насыб къайда.

Юрий Сидорович. Мен артда бир келирме. Райондан хапар айтырса.

Бергер. Хорошо. Сакълаб турлукъма. Его къонакъла, мени къонакъларым, его шохла, мени шохларым. Так что... (Хурджунунда сотовый телефонуна къонгурауу.) Да!.. Менме... Алейкум ассалам... (Ёрге кёлтюрюледи.) Ислам Якубович, къалай дедигиз?.. Болсун!.. Как скажете... Кёпюр джанында?.. Сакъларма... (Телефонну хурджунуна салады.) Да мен барайым. Может энтда тюберге болурбуз. Келсем нёгер бла келликме. Так что... (Дагъыда бир затланы айта, ашыгыш кетеди.)

Иван Иванович. Сержант, бу джашха къууанмадың. Келгенине дейме.

Асхат. Къачан да ангылай эдинг мени. Бу джол да ангыладынг.

Юрий Сидорович. Сиз алай нек айтханыгъ-ызын билмейме, мен бир затын джаратдым. Танышхан сагъатда кимсе, къайданса, не айланаса, не излейсе, деб соруб тебрейдиле. Бу алай этмеди. Ол иги халиди.

Иван Иванович. Ол аны кесини халиси тюлдю. Таулулада джюрюген адетди. Бюгече шынкъартны къатында олтургъан заманыбызда да айтдыла... (Асхатха кёз джетдиреди. Бергер къорагъанлыкъгъа, муну алкъын булут басыб тургъанын кёрюб, дагъада къошады.) Иги джаш, сен сорууланы юсюнден айтдың. Аланы сюймей эсенг, кесинг хаман соруула бериб нек тураса?.. (Кюледи.) Тюшдюнгмю къолгъа?

Юрий Сидорович (ышарады). Огъай, тюшмегенме, Иван Иванович, мен амалсыздан этеме алай. Соруула бермесем, ишим тынарыкъ тюлдю. Акка, тюз айтама да?

Асхат (уллу магъана бермегенча). Хо, энди ол а алайды. (Аны къашында табына къарамын тирейди.)

Иван Иванович. Сержант, сени халынгы джаратмайма.

Асхат (кесин энди эсгергенча). Нек сора? Бир хатам джокъду, Аллахха шукур.

Иван Иванович. Ышанларынг джукъму билдирелле?

Асхат. Ол айтханынг барды. Игиликге болуучанла алай.

Юрий Сидорович. Анга къууаныргъа керекди. Сен сагъышлы болуб, къыйналыб тураса.

Асхат. Белгисиз зат абзыратыб къояды. Хар къурума былай болма.

Иван Иванович. Эс бёлме да къой!

Юрий Сидорович. Кёб турмай ол игиликлени кёзюнг бла кёрлюксе. Мен айтды дерсе...

А с х а т. Энди эшикни неге къагъады? Алгъын быллай зат джокъ эди. Энди адамла тюрлениб къалгъандыла. Келдинг эсенг, бери атла да, джумушунгу айт!.. (Къабакъ эшик таба кетеди.)

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ышанланы юсюнден мен кёб окъугъанма. Ийнаналмайма, не эсе да.

И в а н И в а н о в и ч. Хаман да тюзюн – кертисин билдире болмазла. Асхатха тюбегинчи мен да къулакъга алмай эдим. Муну ышанлары алдамайла. Бусагъатда билмейме, алгъын алай эди. Къазауатны джылларында къайсы кёзюнг чынгады, къайсы джауорунунг билдирди, деб соргъанлай тура эдик. Энди сен муну мындан ары сагъышлы этме да, газетни юсюнден айт да къой. Сезиб тургъанын кёресе да.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Энди мен айтмасам да боллукъду. Майна, газетни алыб келеди.

А с х а т (къолунда газети бла къайтады). Колхозну председатели бир затла бла алгъышлаб, муну бериб барады. “Сени юсюнгден джазылгъанды”, - дегенинден башха, джукъ ангыламадым. Кеси да бир бек ашыгъа эди. “Уллу къууанч этерикбиз”, - деб да бир затла айтды... (Орнуна олтурады.) Мен кёзлюксюз къыйналыб окъуйма. Джашым, сен окъу.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Фаризатха кёзлюклени келтир, дейим. Кесинг окъу... (Ёрге турады. Иван Ивановичге да былайдан джалла, дегенча билдириб, юйге кетеди.)

И в а н И в а н о в и ч. Сен боша да, мен да кесим окъурма. Алай иги ангылайма... (Ёрге туруб, Асхатха да кёзюню къыйырын джетдире, экинчи джамчы бла бёрк тагъылыб тургъан джерге барады. Аланы да къаблаб, менича ким барды дегенча, арбазда ары-бери атлайды. Юйден Фаризат бла Юрий Сидорович чыгъадыла. Къыз къолундагъы кёзлюклени къартха берирге

аныгъыб келе, Иван Ивановичге къараб ышарады.) Юрий Сидорович, кечериксе, кесинге сормай кийдим.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Хата джокъду, Кисловодскеде мен да сеникилени кийиб, паркда айланырма... (Газет окъуй тургъан экисине сюйюмлю къарайды.)

И в а н И в а н о в и ч. Кёзюулетиб кие турсакъ, харким бизге сукъланыр, дейсе... (Арлакъгъа чакъырады.) Бу статьядан сора ишни къалай бардырабыз?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сен дивизияны ветеранларыны атындан Москвагъа джазаса. Мен энтда ара газетлени биринде уллу очерк чыгъарама. Бергерни халындан район тамадала уянгганча кёрюнедиле. Республиканы тамадалары да сансыз этмезле. Бергер “Газетде былай чыкыгъанды”, - деб джукъ нек айтмады? Аны ангыламай турама.

И в а н И в а н о в и ч. Окъугъан болмазмы.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Район аралыкъгъа газет алгъа келеди, деди Фаризат. Къайда да алайды. Бу бюрсюкюн чыкыгъанды. Алгъын Бергер Асхатха эс бёлмей тургъанын ангыладыкъ. Энтда амалсыздан джагъылыб сёлешгенча кёрюндю. Телефон да тюнене салынды.

И в а н И в а н о в и ч. Алай болур. Былайда аны юсюнден джукъ сагъынмай кетгени уа... Айтса нек келгенин барыбыз да биллик эдик. Асхатны, башха къартланы да бек багъалатама деди да, кетди.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Кел барайыкъ. Окъуб бошадыла, дейме. (Иван Иванович джамчы бла бёркню такъгъычха тагъады.)

И в а н И в а н о в и ч. Сержант, не джазалла?.. (Асхат экисине кёзюу къарайды. Аны бетинде къууанч да, джунчуу да, ийнаныб къалмагъанлыкъ да танылады.) Нек тынгылайса? Ышанларынг алдагъан болмазла.

Ф а р и з а т. Тюзлюк хорлар деб айтханлай тура эдим. Ийнанмай эди. Ма энди...

А с х а т. Тохта, къызым...

И в а н И в а н о в и ч. Сора иги хапарды. Ким джаз-

гъанды?... (Газетни къолуна алады.) Ю.С. Неизвестный.
Сора ол джазгъанды.

А с х а т. Ким эсе да Аллах узакъ ёмюрлю этсин!

Ф а р и з а т. Атам, алгъышдан сора да керекди бир зат.

А с х а т (аны сёзлерине эс бёлмейди). Неизвестный

Ю р и й С и д о р о в и ч. Алайды, акка...

Б е р г е р (къолунда газети бла чабыб киреди). Акка поздравляю! Сени юсюнгден Москвада чыкыгъанды.

Ф а р и з а т. Билебиз. Окъуй турабыз...

Б е р г е р. Муну айтханларында, джолумдан къайтыб келеме. Бу бек уллу радостды... (Асхатны къучайлайды.) Районну Герою джокъ эди, энди болду. Сиз да сау болугъуз, къонакъла! Сизни бла келди бизге бу счастье, бу праздник. Акка, мен къачан да сени аллай адам болгъанынги биле эдим...

А с х а т. Да, хо... Сау бол! Бизни кесибизни сёзюбюз – ушагъыбыз барды. Сен да тау джайлыкълагъа ашыгъаса...

Б е р г е р. Тау джайлыкъла куда денутся. Президентге сёлешейим, район, шахар главалагъа сёлешейим. Праздник этейик...

А с х а т. Къонакъларым бла сёзюм бар эди...

Б е р г е р. Сёлешигиз, нек сёлешмейсиз. Мен да ол ишлеге къарайым. Скоро къайтырма... (Чабханны орнунда кетеди.)

И в а н И в а н о в и ч. Сержант, сен къарачай адетлени юсюнден айтханенг.

А с х а т (эси башхадады). Нени юсюнден дейсе?

И в а н И в а н о в и ч. Таулула келген адамны арбаздан къыстамайла. Къанлы джауларын да къыстамайла, итни да къыстамайла. Сен бу джашны къыстадын.

А с х а т. Къыстаргъа керек эдим. Эталмадым алай.

И в а н И в а н о в и ч. Ол къыстагъан болмай неди?

А с х а т. Тохта, аны къайгъылы тюлме. Эсими бёлме... (Юрий Сидоровични къашында биягъы табха къа-

райды.) Джашым, тукъумунг къалайды?

И в а н И в а н о в и ч. Энтда билмеймисе аны?

А с х а т. Сормагъанма...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен да унутханма айтыргъа. Сени табханыма асыры къууаннгандан...

А с х а т (кеси аллына). Неизвестный... Сора...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ол мени тукъумумду...

И в а н И в а н о в и ч. Сени юсюнгден да бу джазгъанды...

А с х а т. Неизвестный...

Ф а р и з а т. Юрий Сидорович, сора сен этгенсе бизге ол игиликни?

А с х а т. Неизвестный...

Ф а р и з а т. Аллай бир ашхылыкъ этеринг танылыб тура эди. Атам, нек джукъ айтмайса Юрий Сидоровичге?

А с х а т. Тохта...

Ф а р и з а т. Ол не тохтады... Бусагъатдан миллет алгъышха келиб тебрерикди. Неден башлайбыз?

А с х а т. Неден суюсенг, андан башла.

Ф а р и з а т. Сен да юсюнге бир джукъ къабла. Кел!

А с х а т. Ары бир къора былайдан. Ваня бла сен эсими бёлуб турасыз. Башыма бир затла келгенле да, бир джерге джыялмай кюрешеме...

И в а н И в а н о в и ч. Бар, къызым, бар. Мен да дынг болдум.

А с х а т. Неизвестный... (Телефонну къонгурауу).

Ф а т и м а. Да!.. Аллах-Аллах... Хо, айтырма... (Асхатха.) Джан тенгинг Солтан келеди... Керек болсам чакъырырсыз. (Кетеди.)

И в а н И в а н о в и ч. Сержант, бу очерк ючюн аны джазгъаннга бир аджир берирге керексе.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Меннге джукъ керек тюлдю. Ол айтханынги биреу эшитсе...

И в а н И в а н о в и ч. Эшитсин. Джамчы кийген джигитни, аты да болургъа керекди. Аты болмаса, ол къаллай джигитди. Сержант, тюз айтама да?

А с х а т. Меннге джукъму айтдынг?

И в а н И в а н о в и ч. Айтдым. Сен Юрий Сидоровичге къарачай аджир берирге керексе.

А с х а т. Аны сенсиз да билеме... *(Мангылайын къал аязы бла ышыйды.)* Не эсе да, къатышыб къалдым.

И в а н И в а н о в и ч. Хата джокъду, ачылырса. Адам бек къууанса алай болады.

А с х а т. Ол да болур, алай а... Неизвестный... Былай деб айталмайма, мен билген тукъумду.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Эшитген болурса, къайда болса да.

А с х а т. Алай болур. Къайда эшитгенме? Къачан эшитгенме? Аны сагъышын этеме.

И в а н И в а н о в и ч. Хо-хо, эсинге бир тюшер. Аны ючюн нек этесе аллай бир.

А с х а т. Не эсе да бир зат бла байламлыды... *(Телефон зынгырдайды.)* Да!.. Алейкум ассалам!.. Кимме дейсе?.. Сау бол!.. *(Телефонну чолпусун орнуна салады.)* Бизни военкомду. Алгъышлайды.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сеннге ийнанмай тургъан?

А с х а т. Хо. Аллайланы бириди.

И в а н И в а н о в и ч. Хыны этсенг а.

А с х а т. Тюзю, бу бир-эки джерге да джазгъан эди, къазауатда болгъаныма джукъ табмагъан эди... Неизвестный... *(Телефон зынгырдайды.)* Да!.. Сормай келирге болмаймыды?.. Сакълайма!.. *(Телефонну чолпусун орнуна салады.)* Джууукъ джетген кишиди. Къурманлыкъ алыб барама, дейди. Газетни кёбле окъуйдула. Хапар дженгил джайылады. Аны ангылайма. Телефонну номерин къалай билиб къойдула? *(Энтда зынгырдайды телефон. Аны бери тартыб, темир чыбыкъдан айырады.)*

И в а н И в а н о в и ч. Нек этдинг алай? Энтда болурла сёлеширikle.

А с х а т. Келликле алайсыз да келликдиле.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Алай эс бёлгенлери игиди.

И в а н И в а н о в и ч. Бу иш бир тынса, мен да Алтын Джуллузму тагъыб джюрюрюк эдим.

А с х а т. Сен аны бош такъмагъанса эндиге дери. Меннге берселе, къалсала да хурджунда джюрютгенни къой. Джуртубуз ючюн къазауат этгениме ишексиз болдула. Мен излеген ол эди.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Акка, алай айтма. Къралны баш саугъасыды ол. Аны берирча этерге керекбиз.

А с х а т. Аны ангылайма, джашым. Меннге этерлерин этгенден сора, билмейме... Андан не барды меннге.

И в а н И в а н о в и ч. Сержант, ол сёзлени эшитдирме. Сеннге керек тюл эсе да, ма, къызынга керекди, районнга керекди, республикагъа керекди...

А с х а т. Къойдум, энди сёлешмем алай. Адам санына кёре тергесек, Къарачайдан кёб джигити блгъан халкъ джокъду. Аны да эсигизге салайым.

И в а н И в а н о в и ч. Мен аны къайда эсе да окъугъан эдим.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Джангылмай эсем, онбир бардыла.

А с х а т. Алайды, джашым. Къазауатны кёзююнде аланы джангыз бирине аталады Совет Союзну Джигити деген ат. Артда бере башладыла. Ол кёзюуге къазауатдан къайтханланы джангыз бири сау эди... Джашым, Неизвестный деген сёзге эсим кетгенди да, бир тюрлю болуб турама.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен да алайма.

И в а н И в а н о в и ч *(кюледи)*. Бу къачан да алай эди. Сеннге уа не болду?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ол эсгертме кёз туурама сюелгенди да, джалларгъа унамайды. Сабийни ол тиширыугъа кёюб, кете тебредигиз. Тиширыу сизге не сорду, сиз не джууаб бердигиз? Эсигизге бир тюшюрюгюз. Ол джарарыкъ эсе уа аны билирге.

И в а н И в а н о в и ч. Мен алгъа чыкъдым. Фашист офицерни алыб. Была не сёлешгенлерин билмейме.

А с х а т. Сен чыкыгъандан сора... Ол тиширыу нени эсе да сорду, мен да джууаб бердим... Хо. Алай болду.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Не болду? Къалай болду?

А с х а т. Джашым, ашыкдырма... Неизвестный... Ол тиширыу тукъумуму, атымы сорду. Мен айтдым. Дагыда сорду. Нени сорду? Хы, сабийни сорду... Хо, аны сорду... Тукъумун, атын сорду. (*Асыры сагъыш этгенден терлегенди, кысха солуйду.*) Андан ары...

И в а н И в а н о в и ч. Ашыкма. Кёлюнгю бас. Тенгим, тюрлениб къалдынг...

А с х а т. Билмейме. Былай деб айталлыкъ тюлме. Джашауда ийнанмазча затла боладыла. Джашчыкыны юсюнден сорду.

И в а н И в а н о в и ч. Аны айтдынг. Сен не джууаб бердинг?

А с х а т. Кимники болганын билмейбиз, дедим. Неизвестный де да кьой, дедим... Энди уа ма, сени тукъумунг да алай.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Ол да сейирди, андан бизге не барды, ансы. Эсгертмеге нек тюшгенингден джукъ билдирмейди.

А с х а т. Ол а алайды... Сени тукъумунгу эшитгенимде бир тюрлю болганем. Алай нек болганымы энди ангыладым.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сора сен кёлюнгю басаргъа боллукъса, мен алкыын тубандама. Ол тиширыуну атын, тукъумун сормадыгъыз, не?

А с х а т. Мен сормагъан эдим.

И в а н И в а н о в и ч. Ол мени эсеме да келмеген эди. Бир кыйын, бир табсыз болумгъа тюшген заман эди.

А с х а т. Ол да кесини юсюнден джукъ айтмады.

И в а н И в а н о в и ч (*не эсе да акъылына келиб, халы Асхатны халына ушайды*). Юрочка... Тенгим, алай айтды... Сен ёлген сабийни алгъан сагъатда...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Сабийини аты?

А с х а т. Юрочка... Хо, мени да эсеме тюшдю, шыбырдаб айтды.

И в а н И в а н о в и ч. Анангы аты, тукъуму къалай эди?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Анна Фёдоровна. Тукъуму Якунина. Къыз тукъуму. Атам детдомдан болады. Къазаутда ёледи. Анамы адамлары да къазаутда кырыладыла... (*Аны да къозгъала башлагъаны танылады.*) Неизвестный... Юра... Ушаш затла... Юрочка...

А с х а т. Къашынгда табынг а? Анга да не айтыргъа билмейме.

И в а н И в а н о в и ч. Ананг артда ёлгенди, айтыуунгдан. Сен уллу киши болуб. Арагъыз къалай эди?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен аны туугъан сабийи болмасам, бир зат сезерик эдим... (*Алай айтханлыкъгъа бу затха эси бек бёлюнгенди. Хурджунундан паспортун чыгъарады. Аны ичинден бир суратчыкыны алады.*) Анамы суратын хаман да биргеме джюрютеме. Сиз джаш заманында кёргенсиз. Бу алтмышлада суратды.

Бу экиси бир - биринден алыб, сынаб къарайдыла.

И в а н И в а н о в и ч. Ушайды. Сержант, нек тынгылайса?

А с х а т (*ауазы къалтырай*). Ушайдымы, дейсе? Бу ол тиширыуду. Мен ишексизме... (*Акъырын ёрге турады.*) Джашым, бу олду.

Ф а р и з а т (*келеди*). Джукъ кереклигиз бармыды?..

А с х а т. Джашым...

И в а н И в а н о в и ч. Сержант!.. (*Энтда бир кере къарайды суратха.*) Къызым, бу сени эмчек къарнашынгды.

Ф а р и з а т (*сейирсиниб*). Юрий Сидорович?

А с х а т. Тилими эмизик этиб ашатханма мен сеннге... (*Экиси бир - бири таба атлайдыла.*) Къырылгъан тиширыуланы арасында, джылай тургъан сабийсе сен!..

(Юрий Сидоровични кѳучакѳлайды, дѳыламукѳлары бетин дѳжуадыла.) Чегетледе, мырдылада кѳойнума кѳысыб айланган балачыгѳымса сен! Кѳашчыгѳынгда джарангы тилим бла джалаб ариулай эдим... Кѳайда, энтда бир кѳарайым... (Кѳучагѳындан иеди.) Аллахха минг шукур, сау кѳалгѳанса... Джашым!.. (Дагѳыда ийнакѳлайды. Иван Иванович экисин да кѳучакѳлайды.) Хаман эсимде тураенг.

Юрий Сидорович. Атам!.. (Ол да дѳылайды.)

Асхат. Джашым! Джашчыкѳ!.. (Фатима бир джанына бурулуб кѳзлерин сюртеди.) Балам, кѳалай уллу болгѳанса. Ол гитче затчыкѳ, энди уа кѳересе...

Иван Иванович. Кѳууанчыгѳыз кѳбге барсын. Биз элтейик, арыгѳанса десек, сени кишиге ышанмай эди...

Юрий Сидорович (кѳолджаулугѳу бла кѳзлерин сюрте). Сен меннге ким болгѳанынгы джюрегим сезген болур эди. Ансы, туура былай излерик болмаз эдим.

Асхат. Алай болур эди. Аллахны кѳюу уллуду.

Иван Иванович. Энди, жанларым, кѳлюгѳюзню басыгѳыз. Кѳызым, бу кѳууанчха, насыбха бир кѳара!

Фаризат. Мен алкѳын ангылаб бошамагѳанма. Атам, Юрий Сидорович ол сен хаман хапарын айтычу сабийди, не?

Асхат (анга бурулады). Олду, кѳызым, олду. Энди сен джангыз тюлсе, кѳарнашынг барды... (Фаризат Юрий Сидоровични кѳучакѳлайды.) Аллахха шукур, кесинг кѳаллыкѳ тюлсе...

Иван Иванович. Сен а кѳайрыса?

Асхат. Бусагѳатда джукѳгѳа да кетмейме. Тамам джашар заманым энди келгенди. Ёлсем да рахатлай ёллюкме.

Иван Иванович. Меннге кѳонакѳгѳа келиб кет да, андан сора этербиз оноу. Ары дери ёлген - мёлген деген сёзлени джюрютме.

Юрий Сидорович. Сеннге кѳонакѳгѳа кѳачан

барлыгѳын билмейме, мен биргеме алыб кетерикме. Москвадан Алтайгѳа да узакѳ тюлдю... (Фаризатны эркелетеди.) Сен да келесе, эгечим. Окѳуу джыл башла-ныргѳа кѳайтырса.

Фаризат. Энди былайдан алай дженгил кеталлыкѳ тюлсе.

Юрий Сидорович. Бу кюнледе сизни юдегим бла танышдырмасам, бийче меннге развод берликди. Иван Иванович, сен нек тынгылайса?

Иван Иванович. Оноу керек эсе, этейим. Биз алай излегенликге, бусагѳатда Асхатны былайдан кѳымылдар мадары джокѳду. Юрий Сидорович, сен да мында бол! Мен да бир кесек тохтайым. Хар ким ёрге тургѳан сагѳатда, бизни сёзюбюз да джарар. Андан сора табыча этербиз. Тенгим, иш кѳб болургѳа ушайды, заман керекди. Махарда ол киши джюзджыллыкѳланы клубу барды республикада, деб бир затла айтды. Сени да анга джаздырайыкѳ.

Фаризат. Сиз джаздырмасагѳыз да, кеси джазыла айланады. Дарманларын чыгѳарыб, багушха кѳуйгѳанды. Таякѳчыгѳын да кѳайры эсе да атханды.

Асхат. Энди керек тюлдюле ала... (Ол экисин кѳучакѳлайды.) Ма быладыла мени дарманларым. Я Аллах, бюгюн мен кѳууаннганча кѳууандыр хар адамны да... Кѳызым, хычыңларынг не болдула?

Фаризат. Табагѳа салгѳан эдим. Унутханма да кѳойгѳанма... (Юйге чабады.)

Асхат. Не дарманы - дарыны хапарын айтады бу кѳыз? Мен бусагѳатда джаш заманымдан саулукѳлума, кѳарыулума. Аны сизге кѳалай кѳргѳюзейим? Бергер бла тутушайым, разы эсегиз.

Иван Иванович. Хо, табдынг, Илья Муромецны. Биягѳы гаралагѳа барайыкѳ. Атны кёлтюрген киши бла тутушурса.

Юрий Сидорович. Бергер дегенлей... Атам, ол бусагѳатда орам бла озду.

И в а н И в а н о в и ч. Мен кѣрмедим да.

А с х а т. Мен да эслемедим.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Мен да кѣрмедим, машина-сыны тауушундан билдим. Механиклигим да барды.

А с х а т (*онгсунмай*). Сора энтда келликди.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Терслигин ангылагъан болур. Аны ючюн дыгалас этеди.

А с х а т. Къайдам. Алай ангылар адамгъа ушамайды. Бизни элде бир кереклиси болурму?

И в а н И в а н о в и ч. Неси бар эсе да, былайдады. Хар орам бла бармагъанына, хар арбазгъа къайтмагъанына ишексиз болурсуз.

А с х а т. Биреуге къайгъырыб этмегенине да ишексизме. Ваня, мен орундугъума бир джатайым.

И в а н И в а н о в и ч (*ышарады*). Да не... Джат, кѣрейик.

Ю р и й С и д о р о в и ч. Энди уа не этерге тебредигиз?

А с х а т (*агъач орундукъчукъгъа сыртындан джатады*). Алай этмесек, тынгы бермезге ушайды. Кесин да бир сынайыкъ.

И в а н И в а н о в и ч. Ашыгъыб джатдынг болурму? Келлик тюл эсе да билмейбиз.

Ю р и й С и д о р о в и ч (*кюледи*). Машинасыны тауушун эшитеме.

И в а н И в а н о в и ч. Алай сойланыб тургъанынг азды. Энтда бир зат керек эди. Не этейик эке оноучу абзырарча?.. Хы, табдым. (*Костюмуну кѣкрек хурджунундан орденле, медалла салыныучу гитче коробкачыкыны алады. Андан Алтын Джулдузну чыгъарады.*) Совет Союзну Джигити боласа.

А с х а т. Политрук!.. Ваня! Тохта! Джолдаш подполковник!

И в а н И в а н о в и ч. Полковникме.

А с х а т. Кечериксе...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Атам, такъма къой.

А с х а т. Къоюгъуз, инфаркт этесиз джашны.

И в а н И в а н о в и ч (*саугъаны кѣкрегине бегитеди*).

Бек джарашады. Кесинги таб тут!

Ю р и й С и д о р о в и ч. Иван Иванович, коробкачыкыны меннге берчи... Атам, пеналны ачхычы къайдады?.. (*Асхат кѣнчек хурджунундан алыб узатады.*) Ишекли болса уа, къайдам... (*Пеналны ачады. Коробкачыкыны ары салыды. Эшигин джабмай ичине къарайды. Иван Ивановичге да кѣз джетдир, деб билдиреди. Ол да къарайды.*) Атам, бу суратны кѣргюзмегененг.

А с х а т. Юй бийчем бла джашчыкыны суратыды.

И в а н И в а н о в и ч. Къайда, энтда бир къарайым...

Ю р и й С и д о р о в и ч. Артда къарарбыз... (*Пеналны эшигин ары къайтарады.*)

Б е р г е р (*къабакъ эшикден*). Президент келеди!.. Слышите?! Джетеди!.. (*Бу экиси башларын энгишге ийиб турадыла.*) Нек мыдахсыз?.. Что случилось?.. Звезда героя?.. Кимникиди? Откуда?

И в а н И в а н о в и ч (*бек мыдах*). Андан... (*Бармагъы бла пеналны кѣргюзеди.*) Кѣбден бери да анда тургъанды.

Б е р г е р. Хо, турур. Так не бывает. Биз биллик эдик. (*Пеналны эшигин ачыб къарайды. Коробкачыкыны алады.*) Орден где? Орден Ленина?.. (*Коробкачыкыны ызына атыб, былагъа сынчыкълаб къарайды.*)

Ю р и й С и д о р о в и ч. Бу дубликатды. Алтын Джулдуз бла орден юйде сакъланадыла.

И в а н И в а н о в и ч. Да энди не... Ким тагъарыкъды аланы...

Б е р г е р. Он что? Ёлюбмю къалды?

Ю р и й С и д о р о в и ч. Да ма, кѣресе...

Кортежны келе тургъан тауушу.

Б е р г е р. Президент! Уже здесь! Къобарыгъыз муну!

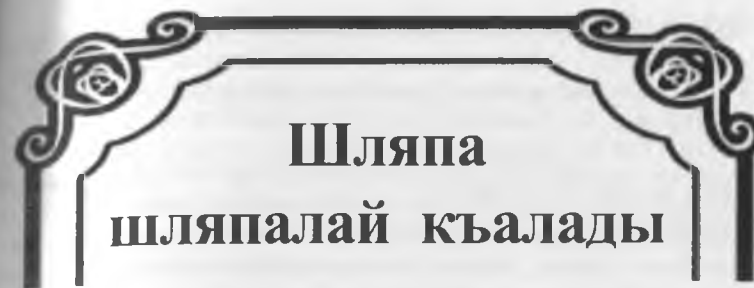
Делайте что -нибудь! Хайда!.. (Къабакъ эшик таба чабады.)

Юйден Ф а р и з а т чыгады. А с х а т н ы джатыб турганын, быланы мыдах сюелгенлерин кёреди. Чабыб джетеди.

Ф а р и з а т. Оу, мен джарлы. Не болуб къалды? Атам!..

Ёрге тура тебрейди А с х а т. Орамдан машиналаны эшиклери ачылгъан тауушла, адамланы сёлешгенлери эшитиледиле.

ДЖАБЫУ.

“Джууулгъан шляпа” деген комедияны режиссёр Алийланы Шахарбий салыб, сахнагъа чыкъгъан спектаклге бизде да, Къабарты-Малкъарда да суйюб къарагъан эдиле. Экисини да радиокомитетлери плёнкалагъа кёчюрюб, кеслерини фонотекаларында фондлагъа алгъан эдиле. Кёзюу-кёзюую бла энтда бу радиоланы аны тынгылаучулагъа эшитдире турадыла.

“Джууулгъан шляпа” сахнада кёргюзюлгенли бери 35 джылгъа джууукъ заман озду. Ол кёзюуге джашау да уллу тюрлениди. “Джууулгъан шляпада” геройланы джазыулары уа къалай болдула? Спектаклге ол сагъатда къарагъанла, артда радиоланы бла берилиб неда юйледе, машиналада магнитофонла бла эшитген, китабдан окъугъан адамла, бу сорууну бергенлей турадыла. Аланы разы этер ючюн “Джууулгъан шляпаны” аягъын джазгъанма. Джырланы сёзлерин, макъамларын да кесим джарашдыргъанма. Чыгъарманы аты “Джаммотну экинчи шляпасы” деб алайды (“Джууулгъан шляпа – 2” дерге да боллукъду).

Джаммотну экинчи шляпасы

Музыкалы комедия

Ойнагъанла:

Джаммот.

Джашар.

Алауган.

Эльвира.

Биринчи башы

Минги Тау. Сахнаны ал сюреминде стол. Аны юсюне джайылгъан джабыу джерге джетибди да, тюбюнде не болгъаны

белгисизди. Тёгереди бла адамла олтурургъа тённекле тизилибдиле.

Столну бир джаны бла арлакъ джанлаб, юч метрча бир мийиклиги болгъан къуу терекчик. Кесини да юч бутагъа барды. Ортадагъы къалгъан экисинден иги огъуна мийикди. Аны учу кесилгенди да, агъачына бегиген къанджал, къанга эсе да, уллулугъу бир квадрат метрча болгъан затда колорадский жукну сураты, эмблемача салыныб, залгъа айланыб турады. Экинчи бутагъыны тебен джаны бла гитче магнитофончукъ, ючюнчюге да бинокль тагъылыбдыла. Ол магнитофончукъдан истеме тартыу акъырын эшитиледи. Алайыны төгерегинде джашил кёрюннген къараучулагъа кырдыкча эсленеди.

Сахнаны джабыуу ачылгъан сагъатда каратэист туююшге хазырланган халда тургъан Джаммот, энди кимлеге эсе да къоллары, аяклары бла джетдиргенча, төрт джанын сермеб тебрейди. Тыш кърал киноладача, артына джыгылгъаны, джерде төнгерегени, секириб аякъ юсюне тургъаны да болады.

Къол аязында уллу попугайы бла Эльвир келеди. Аны башын сылайды, ариу айтханы, эркинлетгени да танылады. Даммотну да, муну да юслеринде майкалары бла шортлары бардыла.

Эльвир. Папочка, утром физзарядка этедиле. Сен шайтанла бла туююшесе.

Джаммот. Киса, сен кюнортаны аллы бла къоба-са да, утро дейсе. Утро эртде кетгенди... (*“Туююшгенин”* къоюб, къызын джаягъындан уппа этеди, папугайны да сыртын сылайды.) “Шайтанла бла туююшгеним а”... Юреннген бир затха джарар.

Эльвир. Ала уа... (*Бармагъы бла сахнаны теренинде джерлени кёргюзеди.*)

Джаммот. Сакълауулла, телохранителле да дже-тишедиле. А мен кесим биреуню топулдатыргъа керек болса уа?... Былай, кёл кенгдириб дегенлигимди... Ан-гыладынгмы алайчыгъын?

Эльвир. Огъай...

Джаммот. Ангыларгъа да керек тюлдю, аны кьой-дукъ. Сен нек келдинг, джанчыгъым?

Эльвир. Кеша “Жора”, “Жора” деб уятды. Жо-

рагъа сенден да бек тансыкъ болгъанма, дедим да, эки-биз да келдик да къалдыкъ.

Джаммот. Ий, алайчыгъын энтда бир къайтарыб айт!

Эльвир. Бек тансыкъ болгъанымы?

Джаммот. Хо. Сени ол ариу ауузчугъунгдан аллай сёзле чыкъсала, башым ма бу Минги Таудан эсе мийик кёлтюрюлюб кетеди.

Эльвир. Ну, папочка, билесе да...

Джаммот. Билеме,. Кисочкам, билеме... (*Белин-ден къучакълаб, кесине къысады.*) Мен да тансыкъ бо-луб, къалагъа мыллык ата эдим, былай келиб къалма-санг. Бир сагъатны сени кёрмесем, шашыб къалама...

Эльвир. Правда, папочка?

Джаммот. Правдадан да правдады... Москвада уллу портретинги салдыра турама. Ма былай, бу джа-нына, Минги Таугъа айландырыб, колорадский жукдан да мийик чыгъырыб, СССР-ни байрагъын такъгъанча, бегитирикме. Былай чыкъгъан сагъатымда Кисама къа-рай турлукъма.

Эльвир. Узакъдан къарагъанла да кёрлюкле да?

Джаммот. Огъай, кёз тиерикди. Аны бир да, эки да айтма...

Эльвир. Къагынынг келиб къалса уа?

Джаммот. “Закрытый объектни” бир игиси, охра-на аны иерик тюлдю. Бу ыйыкъда аны бла развод этил-ликди. Тыш къраллагъа баргъан сагъатда энди секретар-шам демей, бийчем дерикме.

Эльвир. Вот здорово... (*Къучакълайды.*)

Джаммот. Алайды, Киса... (*Столну кёргюзюб.*) Былайда кофе ичгеним бла турама. Тепси хазырмыды?

Эльвир. Служанка фазанланы къуура турады... Къонакъла деб бир затла айтханенг.

Джаммот. Бу кюнледе экеулен келирге болурла. Айтдыргъан эдим.

Эльвир. Ансамбль-зат чакъырлыкъмыса?

Д ж а м м о т. Огъай. Оркестр бла тубеб, ансамбль къураб уллу сый берирча адамла тюлдюле. Эски джы-гыраларым. Джашаууму кёрсюнле, ким болгъанымы билсинле, арабызда башхалыкны ангыласынла...

Э л ь в и р а. Пусть завидуют... (*Джаммот башын силки.*) Байрам тепси керек болур?

Д ж а м м о т. “Къонакъ тепси” де! Къарачайча ариу сёлеширге юрен. Билмейме, кёрюрбюз. Былайдан ашырыб иерге да болурма.

Э л ь в и р а. Сен саунагъа кириб чыкъгъынчы къайтырыбыз. Кешагъа родничокдан ичирейим... (*Сахнаны бир джанына айлана.*) “Аракъыса аракъы, бизни кёлбюзге джетген...”

Д ж а м м о т. Эй! Ауузунгу джаб!

Э л ь в и р а (*ангыламай башын бери бұра*). “Аракъыса аракъы...”

Д ж а м м о т. Молчать! Амандан аракъы боллукъ!.. Бу затны меннге эшитдирме, дегенмем?!

Э л ь в и р а. Ну, папочка, унутуб къойгъанма... (*Кетеди.*)

Д ж а м м о т. Мен муну эшитсем, юсюмде джумдурукъла, табанла ойнагъанча болама, бу да гимн этгенди да къойгъанды... Къайда эшитгенди кеси да... (*Тёрт джанын сермейди.*) Ма былай, ма былай этиб, сойландырыб нек къоймагъан эдим?... (*Сагъышланыб.*) Экинчи джаны бла къарасакъ... Алай этмеселе, элден къачарыкъ тюл эдим. Алача тумакълай къаллыкъ эдим... (*Тротуарча кёрюннген сыз бла ичге кетеди.*)

Попугайын да сылай, Э л ь в и р а къайтады. Аны ызыпдан Джашар ашыгыш чыгъады. Башында къанат тюкле бла джасалгъан шляпасы барды. Имбашха итиндириб джорююлген ариу сумкасын сюйреб келеди. Къызгъа эси кетиб, ол сылджыраб тюшгенин сезмей къалгъанды да, ёрге алып акъылы да джокъду. Кёзлери Э л ь в и р а да болгъанлары себебли, талай кере абыннган да этеди.

Д ж а ш а р. Къызчыкъ!.. (*Джырлайды.*) “Ол ариу сан-

ларынга Джашарны джаны къор болсун! Аны кёкюреги аякъларынга джол болсун!..

Анга сансыз кёз джетдире, Э л ь в и р а тротуарчыкъ бла кетиб къалады. Бу уа алай сюелиб, кёзлерин да джумуб сир къатады.

Къайдан эсе да гитараны согъулгъан тауушу эшитиле келиб, джарыкъ чыгъады. Ол “Джуулгъан шляпа” деген спектаклде аракъыны юсюнден джырны макъамыды. Согъуб келген А л а у г а н ды. Тенги алай тюрлю сюелгенин кёрюб, сокъгъанын да тохтатыб, не айтыргъа билмей, анга къатады.

А л а у г а н. Эй!..Сылхыр!.. Бачха къаранчхача нек мынгайгъанды бу?! (*Джуулгъашады.*) Либерализация болуб тургъанча... (*Джер-джерине тиеди.*) Джылыуу барды... Тапанча, саумуса?

Д ж а ш а р (*илгеннгенча кёзлерин ачады*). Ой сен шоу болгъун, огъесе. Бир кесекни кечигиб келсенг а, юйюнге эмина келлик.

А л а у г а н. Ий мени кёрсенг, кёзюнге Азраил нек кёрюнеди?

Д ж а ш а р. Кёрюнмей не этерикди, бир иги умутлагъа бёлениб тура эдим. Ресторандан чыгъарыб, мед-вытрезвителге быргъадынг да ийдинг. Аллай умутла эдиле... Сенден чыкъды Гаккыбаш.

А л а у г а н. Хы-хы, джекирме. Юреннгенме. Хар тайышханынг сайын мени терслейсе.

Д ж а ш а р. Аджашыб кетмейик деб, разведкагъа сен ийдинг. Алай айтмасанг, мен аны кёрлюк тюл эдим.

А л а у г а н. Кимни?

Д ж а ш а р. “Алтын таукъну, дуня заукъну, ой, орайда райда” ... Ма былай джебелеб, къатым бла озуб тебреди... (*Алауганны къаты кучакълайды.*) Къойнунга къыс да, бетинги бетине сал да, тыпырда да, ёл да къал... Ну просто демократия, перестройка, хонда хох!...

А л а у г а н. Эй-эй-эй, иегимлерингден бошадынг... (*Ычханды.*)

Д ж а ш а р. Сен машиналаны къатларында чойча

сюелиб сакълагъанынгы, Джаммотну излегенибизни да унутдум. Минги Тау да орнундан тебди. Буш да, Назарбаев, Путин, Кучма да, ала бла бирге адам улу бары да учду, кюйдю, тас болду. Ёзденланы Альберт гитарасын кьадалыб, аякъ тирерге кюреше эди да, бир джанында Пугачева чыкъды. Бу да “ичейик”, “ичейик” дей, аны ызындан ыгылды...

А л а у г а н. Ичдилеми... (Эринлерин джалайды.)

Д ж а ш а р. Огъай... Билмейме... Джукъу арамда баргъанча, ызындан тебрeдим да кьалдым. Ой, кесини да шорту бар эди, ол джюрегиме джарады. Андан сора уа мени юсюме, ёртен тюшдю да талады. Аны бутларындан кёз алмай, джыгъыла-тура былайгъа джетдим...

А л а у г а н. Ой, юйюнге ёртен джетерик, быт-быт эте турма да, андан арысын айт!

Д ж а ш а р. Тилиме джау да, бал да, балъзам да джагъыб, Къарачайда омакъ сёзлени келме кьойдум. Сыгын къалаугъа къарагъанча кёзюню кыйырын джетдирди да, кетди да кьалды... Кеси аллыма аны бла сёлеше, тешиндире, кийиндире тура эдим. Ибилисча джетдинг да, кьатышдырдынг да кьойдунг.. (Ахсынады.)

А л а у г а н. Алай сейирлик? Чырт да альтернатива джокъ, не?

Д ж а ш а р. Сен не сейирликни, альтернативаны айтаса? Бу джандет, люкс, рай... Аллай зат эди, аллай зат эди...

А л а у г а н. Излейик, табайыкъ. Бирибизге шабашка болур.

Д ж а ш а р. Ма бери ташайды. Ол къалагъа къонганды, ишексиз.

А л а у г а н. Къала дегенлей... Анга да эс бёлмей турама. “Вокруг света” деген журналда чыкыгъан суратха ушайды. Олду. Джаммотну резиденциясы. Анда джазылгъаныча, Минги Тауну тюз этегинде. Бу къуу терек да бар эди, дейме суратда. Сен кёрген аны кызы болур.

Д ж а ш а р. Болмай а, хо... Джаммотдан аллай сейирлик джан тууарыкъ тюлдю... (Башында иляпаны алыб столгъа салады.)

А л а у г а н. Сен къачан да кьатышыб эдинг, мени да кесингча этерге тебрeдинг. Биз бери нек келген эдик?

Д ж а ш а р. Кёз аллымдан кетерге унамайды... Меннге джабышханды да кьалгъанды... Келгенни уа келдик, алай а ... Къалай тюберикди экен?

А л а у г а н. Да кеси чакъыргъанды...

Д ж а ш а р. Нек чакъыргъанын билемисе? Билмейсе. Гюргокъа кьадырын туюгъанча туюуб, бедишлик этиб, элден кьачырдыкъ. Отуз джылгъа джууукъну джамагъатын джокъламай турады. Бизге дерт тута эсе да, айыб джокъду. Аны бла чакъырыб, биз, “къуйрукълары сыннган итлеца”, кетмеге эдик. Бош келдик болурму?

А л а у г а н. Ол чакъыргъанлыкъгъа келмегенбиз, аны кюсеб да келмегенбиз, кесибизге керек болуб келгенбиз. Дерт джетдирлик болса, тюрге джыярыкъ эди. Энди унутхан да болур.

Д ж а ш а р. Аллай зат унутулмайды, игилик унутулады ансы.

А л а у г а н. Лоббировать этербиз. Чакъырмаса да мынга тюбемей боллукъ тюл эдик... (Хурджунундан эки кьагъыт чыгъарады. Бирин Джаиаргъа узатады, бирин ызына салады.) Не этиб да былагъа къол салдырмасакъ, боллукъ тюлдю. Ичгини иги урдурасакъ, кютю болур.

Д ж а ш а р. Энди ичмей эсе уа?

А л а у г а н. Чыртда болмаса, арагъа алырбыз да, энтда ууатырбыз.

Д ж а ш а р. Ары къара да, андан сора ууатырса. Къаланы тегереги мыртазакъладан толуду... (Гранатомету бла биреу, сахнаны теренинден, былагъа да эрши къараб, озады.)

А л а у г а н. Къара алтыхыргъа. Президентни да сакълай болмазла былай ... (Сагъышлы.) Да-а-а... Урушса, урса да кечмеклик тилеу, джылы суу ийиу, ариулукъ...

Д ж а ш а р. Сен табсызла айтаса... Я Аллах, сабыр-лык сал!

А л а у г а н. Муну бла кентле болмай мадар джокъ-ду. Сеннге да, меннге да керек. Полный концептус бол-сун!.. (Гитарасын алады.) Охранасы бизни ары иймези хакъды, ол бери къачан чыгъарын билмейбиз. Джырны эшитсе, къозгъалыр. Бери бир кёрюнсе... Тамагъынгы не къадар бошла!

Аракъыса, аракъы,
Бизни кёлюбюзге джетген!
Вино бла аракъы,
Джашауну джашау этген!

Д ж а ш а р. Тохта!

А л а у г а н "Вино бла аракъы..."

Д ж а ш а р. Стоп! Дынг бол дейме, Гаккы баш!

А л а у г а н. Нек "стоп" этесе? Ол былайгъа келгин-чи тохтаусуз джырларгъа керекбиз. "Аракъыса, аракъы..."

Д ж а ш а р. Бир тохта, юйюнге ёлю аракъы боллукъ!.. Сен аракъыны, винону ахыр кере къачан ичгенсе?

А л а у г а н. Унутханма. Перестройкагъа дери болур эди.

Д ж а ш а р. Демократиядан бери нени ичебиз?

А л а у г а н. Наполеон коньяк, ром, амеретто, виски...

Д ж а ш а р. Хы-хы, чындайны сёкгенча седиретиб барма. Джаммот да табады ол игиликни. Значит, аланы юсюнден джырларгъа керекбиз.

А л а у г а н. Ол эсиме келмегенди. Сен генийсе, гений...

Ой коньякла, ой ромла,
Бизни кёлюбюзге джетген!

Д ж а ш а р. Тохта, амандан тохтарыкъ!.. Гитлер, Сталин, ахырзаман, хонде хох, менден бошаргъа тебреген-

се... (Джюрегин сылайды.) Бу макъам сарын салгъан-нга ушайды. Ол топлукъ башынг бла общественный де-ятель да къалай болгъанса.

А л а у г а н. Озма! Либерализацияны да чеги барды. Д ж а ш а р. Либерализациянг да, глоболизациянг да, кесинг да къуруб кетигиз! Алгъын хурджунлада шай-тан джел истемеге бара эди. Бир уртлам аракъыгъа тер-милиб айлана эдик.

А л а у г а н. Сора уа?

Д ж а ш а р. Аны ол соруууна бир къара... Энди, Гак-кы баш, ачха да, долларла да ит аягъындан, бу сумканы ичи да, машиналаны багажниклери да импорт шышала-дан толу. Тюбюнде экибизни эки "Мерседесибиз" сакъ-лайды. Сора таралыргъа нек керекбиз?

А л а у г а н. Тели болгъанынг билмесем, акъыллы-са дерик эдим. Ма имидж десенг, имидж. Алгъа! (Баш-ха макъам бла.)

Наполеон коньяк, ром эм бренди
Бизге нёгерлик этген!
Текило, виски эм аморетто
Джашауну алгъа элтген!
Орайда, орайда, орайда,
Джашауну джарыкъ этген!

Ала джайында болсала сени,
Къайда да сыйдамды джол!
Темир эшик да кеннге ачылад,
Кирирге сен таукел бол!
Орайда, орайда, орайда,
Кимге да насыбды ол!
Харс-хурс! Тарх-турх!
Ай, аман джашла. Харс!

Бизни сёзюбюз закон болады
Джюрюген джерибизде!
Хар ким ийилиб салам береди.
Ма энди элибизде!
Орайда, орайда, орайда,
Кёб мурат кёлюбюзде!

Наполеон, коньяк, ром эм бренди,
Бизге нёгерлик этген!
Текило, виски эм аморетто
Джашауну алгъа элтген!
Орайда, Орайда, орайда,
Джашауну татлы этген!

Д ж а ш а р. Харс! Ай, марджа тенгле! Келме кьо-
югъуз... (*Дауур-суююр эте, столну дюнжордете, теп-
сейдиле.*)

Сахнаны теренинде Д ж а м м о т кёрюнеди. Юсюнде бир омакъ
спорт костюму, башында да такыйкъасы барды. Ала кюнню
нюрлеринде алтынча джылтырайдыла.

Д ж а м м о т (*узакъдан*). Джашла! Эй, сизге айта-
ма!.. Къорагъыз былайдан!..Эй!..

Д ж а ш а р. Гаккыбаш, эшитмегенча эт! Ары къара-
ма! Харс! Осса!

А л а у г а н (*кёзюню кыйырын джетдире*). Бу те-
мир къан алгъаннга ушайды. Сен айтханча, топулдатыб
тебреселе...

Д ж а ш а р. Алкъын узакъдады, танымай этеди. Мени
къозгъаб энди... “Орайда, орайда, орайда, джашауну ал-
гъа элтген”...

А л а у г а н. Энди уа таныргъа керек эди...

Д ж а ш а р. Кёзлери башыча кыяулу эсе уа. Аллах
урду, юю. кьуруду, де да кьой.

Д ж а м м о т (*джууукълашханды*). Эй, къорагъыз
былайдан! Башха джерде ёкьююгюз!

Д ж а ш а р. Джаммотик!

А л а у г а н. Джан тенгибиз! Нек кыystайса кьо-
накъланы?

Д ж а м м о т (*бек кьууанганча этеди*). Къара бы-
лагъа... Сизмисиз?

Д ж а ш а р. Бизбиз...

Д ж м м о т. Алауганчик! Джашарчик!.. (*Къучагъ-*

ын джаяды.) Ма, кьууанч десенг кьууанч... (*Экиси да
аны аллына тобукъланадыла.*) Былагъа къара!.. Неди бу
этгенигиз?!

А л а у г а н. Кечмеклик тилейбиз...

Д ж а ш а р. “Виноватны кечген адет бар, сенсиз биз-
ге джарыкъ дуня тар”...

А л а у г а н. Мунуча поэт болмасам да, мындан да
бек тилейме кечмеклик...

Д ж а ш а р. Кечдим дегинчи ёрге турлукъ тюлме...

А л а у г а н. Мен да... Бойнубуз кьылдан ингичге...

Д ж а м м о т. Бойнугъуз а кьылдан ингичге тюлдю,
швид бугъаланы боюнларыча кыйнаб турады. Этмегиз
быллайла. Нек тилейсиз кечмеклик? Ёрге туругъуз ке-
сигиз да...

Д ж а ш а р. Да тилемей къалай этейик...

А л а у г а н. Адамса, Джаммотик, керти адам...

Д ж а ш а р (*секириб ёрге турады*). Гакгыбаш, кёр-
дюнгмю аны ол таб соргъанын?.. Ай, сеннге кьурман
болсун муну джаны!

А л а у г а н (*ёрге турады*). Минг джылны джаша!
(*Эки джанындан кьучакълайдыла.*) Сылхыр, арлакъ тур,
бауурума бир кысайым...

Д ж а ш а р. Сен тур арлакъ... Джюрегими джюреги-
не бир салайым...

Д ж а м м о т. Ма, тенг десенг тенг... (*Кёзюу -кёзюу
кьучакълайды.*) Энди арлакъ туругъуз!.. Хамхотугъузгъа
бир къарайым... Чыртда тюрленмегенсиз. Алгъынча ту-
расыз...

А л а у г а н. Сен тураса алгъынча... (*Ары-бери буруб
къарайды.*) Тоба-тоба папан!

Д ж а ш а р. Точно, Гакгыбаш! “Ойнайдыла джюрек
къылла, сенден джаллаб озгъандыла джылла”...

Д ж а м м о т. Сизни да бир хатагъыз джокъду...

А л а у г а н. Не хатаны айтаса, онгуб бошагъанбыз,
сен къачан да ариу адам эдинг да...

Д ж а ш а р. Менден алгъа бир рюмканыи иериксе...

Д ж а м м о т. Тенг десенг алай болады. Кёл этлигиз да, санларым дженгил болдула... Кечмеклик-зат деб не-
лени джаншайсыз?

А л а у г а н. Кечмеклик демей не этерикбиз... (Стал-
дан шляпаны алыб кийдиреди.) Ол джол шляпангы джу-
угъан сагъатда...

Д ж а ш а р (аны башында джарашдыра). Къутургъ-
ан итлеча бир аман талагъан эдик. Ол сени ургъан къол-
ларыбыз тюрлери бла тюрлюб кетсинле. Чыртда джукъ-
лары къалмай къорасын!

А л а у г а н. Сылхыр, къоллагъа тийме. Сени къол-
ларынг, мени къолларым къулагъыма кирмейдиле.
Джаммотикни къоллары кетерикдиле биринчи. Муну
джумдурукълары салгъан къолтюрме, энтда кетиб боша-
магъанла юсюмден...

Д ж а ш а р. Китабха къарагъанча айтдын. Джашла,
аракъы эди терс. "Аракъыдан баш кетеди, тюрб къалады,
ёмюрлюкге бедиллик болады"...

А л а у г а н. Ол худжу чардагъынгы орнундан тебе-
риб иеди...

Д ж а ш а р. Чардагъы къолайсызны, деб къош...
Джаммотик, джаным-кёзюм, ма бу шляпаны уллу Аме-
рикагъа иш этиб барыб, сеннге келтиргенме. Аланы би-
ринчи президентлери Ваштонну шляпасыды...

А л а у г а н. Музейден сатыб алгъанынгы да айт!

Д ж а ш а р. Алайды. Къралны биринчи тамадасын-
дан тёлюлеге къалгъан джангыз саугъады. Аны да мен
Россиягъа къоратдым да, кетдим. Музейден бек къый-
налыб бердиле. Багъасы да анга кёре. Берлик да болмаз
эдиле, кимге кийдирлигими айтмасам...

Д ж а м м о т. Бек сау бол!

Д ж а ш а р. Не джашырыу, туура былай джарашы-
рыкъды, деб да турмай эдим... Гакгыбаш, сеннге да айт-
ханам аны.

А л а у г а н. Джарашханны къой, былай къысхасы
бла атлаб, Америкагъа барыб, мен сизни президенти-

гизме десенг, ийнаныб къаллыкъдыла. Аны алдай эсем,
Джашарны къабайым. Тотализация болуб къалсын!

Д ж а ш а р (тёгерегине айланады). Кёзюме кёрюн-
мей эсе, президентди... Президент и все. Анга ётюрюк
дегенни хамхотуна берейим, аны алдай эсем, Алауган-
ны кебинде кёрейим...

А л а у г а н. Кёзлеринге ишекли эсенг, мен кийейим
да къара, тенгледир!

Д ж а м м о т. Кий, мен да къарайым... (Башына уза-
лады.)

Д ж а ш а р (Алауганны ары тюрте). Джалла! Сени
гакгы башынга Джаммотикгеча джарашмазлыгъын
алайсыз да билеме. Сау джырт!

А л а у г а н. Ма бу Минги Тауну башына бузла къа-
лай джараша эселе, бу да сеннге алай джарашады...

Д ж а ш а р. Ма, шляпа десенг, шляпа, ма, Джаммот
десенг, Джаммот, шляпа, шляпады, Джаммот, Джам-
мотду...

А л а у г а н. Кеси да отду, патриотду...

Сотовый телефон зынгырдайды. Д ж а м м о т тынгылайды.

Д ж а м м о т. Член-корреспондент Российской ака-
демии наук, халкъла арасы Тюрк, Адыг, Прибалтика,
дагъыда башха академияланы академиги, Россияда, ду-
нияда да колорадский жукланы хакъындан академияны
президенти Жорж Михайлович тынгылайды!.. Санкт-
Петербург!.. Сау бол, конгрессге чакъыргъанынг ючюн...
Огъай, кечериксе, бараллыкъ тюрме... Чыртда заманым
джокъду... Эсен бол!.. (Телефонну тохтатады.) Ленин-
град областда конгресс бола эсе уа, хо... (Джашлагъа.)
Россияны дараджасында джыйылыулагъа хазна джю-
рюмейме, международный симпозиумла-затла болмаса-
ла. Была уа къайда ууакъ-тюрк джыйылыулагъа чакъы-
радыла да, турадыла...

“Папочка” деген таууш келеди. Э л ь в и р а сахнаны теренинден чабыб джетеди.

Э л ь в и р а (*былагъа эс бёлмей*). Лабораториядан бир жукну тас этгендиле... (*Къыз джашлагъа къарамаса да, быланы кёзлери анга битиб, ауузлары ачылыб къалгъанды.*)

Д ж а м м о т. Мен аланы дуниядан тас этейим... Кечериксиз!.. (*Сакъал тюблеринден тюртюб, быланы ауузларын джабады.*) Дженгил къайтырма... (*Эльвира алда, бу да аны ызындан чабыб кетедиле.*)

Д ж а ш а р. Гакгыбаш, сен джукъ ангыладынгмы?

А л а у г а н. Огъай...

Д ж а ш а р. Ол биягындагъы къыз... Бюгюн алынмай къалсам...

А л а у г а н (*аны эшитмейди*). Жук.. Жук дегенлери... Тапанча, бу эмблемагъа къара. Бу да жукду, была да жук дедиле да, къоюнларына от тюшдю да, къалды.

Д ж а ш а р. Была айтхан жукдан хапарым джокъду, муну уа кёзбаулукъгъа чончайтхан болурла. Жукдан сора къайгъылары болмаса, закрытый объект деб айланмаз эдиле.

А л а у г а н. Ол айтханынг да барды... Имиджге келишеди.

Д ж а ш а р. Бусагъатда уран рудниклеге экскурсиягъа джорюйдюле. Къымыжа тишируча, къралны болгъаны ачылгъанды. Бу не эсе да бир къыямытды. Ансы, закрытый да боллукъ тюл эди, быллай бир мыртазакъ да сакъларыкъ тюл эди.

А л а у г а н. Бек джаханимди чот. Не эсе да мен былайын джаратмайма. Бу къагъытлагъа дженгилирек къол салса, къачар эдик.

Д ж а ш а р. Шляпаны адетин башласакъ, белгили болур къачан къол саллыгъы, не этери... (*Сумкасындан тюрлю-тюрлю шышаланы, закускаланы, улуракъ рюмкаланы чыгъарыб, тепси джарашдыра тебрейди.*)

А л а у г а н. Ол тишируу уа керти да сейирлик зат...
Д ж а ш а р. Аны сагъынма. Къатыбызгъа келгенинде джюрегим тамагъыма тыгъылыб къалды. Энтда алайда бегиниб турады. Мёлек, суу сурат, кёрмегенме быллай зат.

А л а у г а н. Мен да алайма. Бир рюмка агъызмасам болмайды. Сен ары къарай тур, сакъламадыгъыз демесин... (*Экисине да къуады.*)

Д ж а ш а р. “Аллах бу ишибизде онг берсин, бюгюн бу бизни алапат кёрсюн!” Ал!.. (*Ичедиле.*)

А л а у г а н. Туура быллай глоболизацияны ким кёргенди. Энди ма былайыны барына да тамада Джаммотду, не?

Д ж а ш а р. Тохта! Энтда бирер агъызайыкъ ансы, тюш кёре тургъанча болуб турама... (*Ичедиле.*) Бу тишируу да башымы къатышдырды да...

А л а у г а н. Аны унут бусагъатда...

Д ж а ш а р. Бусагъатда дегенинге хома. Муну кёрмесинле... (*Шышаны, ичинде къалгъан аракъысы бла, къайры эсе да быргъайды.*) Энди былай бир кесек эс джыйдым. Сен меннге бир ангылат: элде эм болумсуз бу эди. Сора мынга былай тейри эшик ачылыб нек къалды?

А л а у г а н. Биягындан бери мени сагъышым да олду. Джангыз бир джууаб барды ол соруугъа. Кесини да альтернативасы болмагъан. Ол джол, шляпасын джуугъан сагъатда, башында табанланы ойнатхан эдик. Алаймыды?

Д ж а ш а р. Алайды. Ахырзаман, Гитлер, Гайдар, хонде хох.

А л а у г а н. Мыйысын чайкъаб къойгъанбыз.

Д ж а ш а р. Келишдире тебрединг. Сора уа?

А л а у г а н. Да не сора уа... Шариклери къозгъалыб, мыйысына джан кириб къалгъанды. Энди автоматча, компьютерча ишлейди...

Д ж а ш а р. Да мен да туюлюр керекли къалмагъанма ... (*Кесини башына джумдуругъу бла урады.*) Бу къаб нек турады алгъынча? Нек тюрленмейди?

А л а у г а н. Сени токмагынг да тюрленгенди.
Терсине тюрленгенди ансы...

Д ж а ш а р. Бир иги зат айтыр эдинг да, Гакгыбаш.

А л а у г а н. Бош чибинлейсе. Бир баш иги джанына
тюрленеди, бир баш терсине айланады. Юлгюле да кел-
тирейим...

Д ж а ш а р. Юлгюлеринги хурджунунга сал!.. (*Тю-
тюн кѳабындырады.*) Не бла кюрешеди, нени тинтеди,
не этеди? Кѳалай билебиз?

А л а у г а н. Кеси айтырыкъ эсе уа кѳыйырын, учун.
Жорж Михайлович нек болгѳанын а айтыргѳа боллукѳ-
ма: цивилизациягѳа джууук болур ючюн этгенди.

Д ж а ш а р. Джаммотха кишен сала эсек, биз да алай
этейик. Россияны чегинден тышына атласакѳ, ол иги
келиширикди... Хы, бери айланнганды. Сен кѳыза ке-
тиб, ол джырны башлаб кѳойма. Тѳюйюлгени эсине тю-
шерикди...

А л а у г а н. Сен кесинге сакѳ бол!.. (*Ёрге турады.*)
Кел, аллына атлайыкъ... Ий, джюрегибизни бир бас: ол
жук табылдымы?

Д ж а м м о т. Табылгѳанды, амандан табыллыкѳ.
Джанымы алыб кѳоя эди да... (*Столгѳа кѳз джетдире-
ди.*) Быланы нек кѳлтюрюб келгенсиз?

Д ж а ш а р. Да джан тенгибизге кѳуру кѳол бла ке-
лалмадыкъ. Сора, шляпаны да адетин этерге керекди.

Д ж а м м о т. Адетибизге кѳаты болгѳаныгѳыз иги-
ди, шляпаны джууаргѳа уа, ма ... (*Столну тѳюбюнден
шышала, закускала чыгѳарады. Эм ахырында оймакъ-
ча рюмкала алады.*) Джашла, кечериксиз, мен кѳарачай
адетни буза турама. Кѳалагѳа барайыкъ.

А л а у г а н. Барырбыз ары да. Былайда башлайыкъ,
бу ариу хауада... (*Олтурадыла. Джаммот иляпаны те-
шиб столгѳа салады. Алауган ол гитче рюмкачыкѳлагѳа
кѳуяды. Джашар онгсунмай кѳарайды.*) Да мен ишими
этдим... Джашар! Стабилизацияны келме кѳой!

Д ж а ш а р (*иляпаны Джаммотха кийдиреди.*)

Джаммот, Кѳарачайда сенден басымлы, сенден намыс-
лы. сенден адебли болмагѳанды, боллукѳ да тѳюлдю...

А л а у г а н. Атынг юлгюге айтылыб турады...

Д ж а ш а р. Дуния болумну, халкѳла арасы хауаны да
сенича билген джокѳду...

А л а у г а н. Игит да болмайды...

Д ж а ш а р. Алайды да. Америка бла арабыз кѳюден
джараша тебрегенин кимден да иги сен ангылайса. Аны
биринчи президентини шляпасын алыб келгенбиз да,
анга сѳый берейик... Сѳый берсенг сѳый болур, джашау
кѳызладан толур

А л а у г а н. Тѳюбешгенибиз ючюн биринчи ичейик.
Кѳарачайлыла алай этедиле.

Д ж а ш а р. Мен бусагѳатда кѳуру кѳарачайлыланы
кѳайгѳысын этмейме, дунияны кѳайгѳысын этеме...

Не эсе да айтыргѳа излейди Д ж а м м о т. Алай а была
кѳызыугѳа кириб, анга сѳез джетдирмейдиле.

А л а у г а н. Меннге адетибиз багѳалыды...

Д ж а ш а р. Халкѳла арасы скандал чыкъса, адетин-
ги, сени да юйюгюз кѳуруду да кѳалды. Уллу кѳралгѳа
сѳый берейик да, сора...

А л а у г а н. Огѳай! Унарыкъ тѳюлме...

Д ж а ш а р. Тарс деб джарылыб кѳаллыкѳ эсенг да,
шляпадан башларыкъбыз. Болдунг! Бу асыл адамдан тар-
тынама ансы, тишлеринги ауузунга кѳуюб кѳоярыкъ эдим...

А л а у г а н. Мени тѳыйгѳан да олду...

Д ж а м м о т. Джашла, меннге кѳарамагѳыз, табыча
этигиз!

Д ж а ш а р. Дынг бол, Гакгыбаш!

А л а у г а н. Кѳарачай адетни буздурлукѳ тѳюлме...

Д ж а ш а р. Кѳарачайда быллай адет да барды... (*Сер-
мейди.*)

А л а у г а н (*джыгѳыла барыб сюеледи.*) Аллай адет
бар эсе уа... (*Джашаргѳа учады.*)

Энди экиси да джерде джагылашадыла. Д ж а м м о т онгсунуб кыарайды. Асыры кыуанигандан алагы эслетмей, акырын харс да урады. Тёрт аякылана, джыгыла-тура, муну тегерегинде кыалабалык бола тебрегенлеринде, орча эте да башлайды, тохтамазча кёргенинде, кесине да “джалгъан таяк” тиер деген кюркыуу келиб, свистогун сызгыртады. Гранатомётун атаргы хазыраб, биягы джаш джетеди. Бу экиси ёрге туруб, сир кыатадыла. Д ж а м м о т былагы учу айланыб тургъан сауутну бир джанына этеди, кыора деб билдиреди джашха. Ол кетеди. Эки тенг тенгеклеге олтурадыла, кысха солуй.

Д ж а ш а р. Гакгыбаш, сени аджалынг мени кыолумданды. Уллу джокъ, гитче джокъ, кёресе аны...

А л а у г а н (джерге кыараб). Энтда дженгиллик этдим...

Д ж а ш а р. Адам боллукъ тюлсе... Мен Кыарачайны адетин ёмюрде бузмагъанма, Гакгыбаш!

А л а у г а н. Сылхыр, мен да аны айтыб кюрешеме...

Д ж а ш а р. Бу особый случайды... (Рюмкасын алады.) Джаммот, тенгим, огъурлу шляпа болсун! Джарашады башынга, кёзюнге-кыашынга.

А л а у г а н. Сау джырт!

Д ж а м м о т. Да... Кюреширме...

А л а у г а н. Муну Американы башха президентлери да бирер-екишер кере кийгендиле. Иннаугурацияны кёзююнде.

Д ж а ш а р. Киймей а, игит да киедиле... Ма бу Минги Тауну юсюнде ненча грамм буз бар эсе, алай бир джаша! Алыгъыз!

Д ж а м м о т (Алауган берген закусканы кыаба). Алай да бир этеди адам ансы, чыртда айырылыб кыалдыкъ.

А л а у г а н. Излер ючюн кыалмагъанбыз, сен бир анда, бир мында, табмагъанбыз.

Д ж а м м о т. Излегенигиз алай болур эди.

Д ж а ш а р. Бу джол джангылгъанынгы сёзле бла айтхандан эсе, джыр бла айтайыкъ. Сеннге асыры тансык болгъандан джыр этген эдик экибиз. Ма он джылдан артыкны миллетни ауузундан тюшмей турады...

А л а у г а н. Семенланы Исмаилны “Минги Тауну” джырлагъанча, алай джырлайдыла. Халкъ джыр болуб кыалганды.

Д ж а м м о т. Мен кыалай эшитмегенме да?

Д ж а ш а р. Да сен, Ходжаны кыатыныча, джуртунга джыйылмай, дунияны аулаб айланаса... Ма бусагъат эшитдирейик.

Джаммот, Джаммот, джан тенгибиз,
Сеннге тансык болгъандан,
Чыдаалмай армау болуб турабыз.
Джолгы кыарай кёз джауланы
Бошагъанбыз, ийнан сен.
Турналадан кыайдады деб сорабыз.

Кыонгурауча сени аузынг
Кыулакылагы келед да,
Хаман анга акылыбыз бёлюнед,
Нюр сыфатынг, хар атламынг
Ол сау битген санларынг,
Кече, кюн да кёзюбюзге кёрюнед.

Кыарачайгы улан туууб
Биз билмейбиз, ой Джаммот,
Хар нени да ангылагъан сенича,
Тёзюмбюз тауусулуб,
Излей чыкысакъ бир мадар,
Табылырмы энди сени кёрюрча.

Сен джокъса да кыатыбызда,
Бизге башчы болургыа,
Уллу дуния кёрюнеди бизге тар.
Кыайсы джуртха хурмет сала
Айланаса, тенгибиз,
Биз барырбыз
Сен билдирсенг бир хапар.

Д ж а ш а р. Хапар билдиргенлей, джетдик да кыалдыкъ. Бу да айтды, энди хар кыайда “Минги Тауну” орнунга сеннге этилген джырны джырлайдыла. Бюгюн, ма,

былай сени кѣрмесек, сеннге тансыкъдан тыныб, хонде
хох болуб къаллыкъ эдик...

А л а у г а н. Сау бол хапар билдириб, бу тюбешиуню
къурагъанынг ючюн! Ма бюгюннгю кюнню биз ёмю-
рюбюзде унутурукъ тюлбюз... (Рюмкалагъа тамызады
ичгини.)

Джыйырыла келиб, Д ж а м м о т чюкюреди.
Бу экиси секириб ёрге турадыла.

Д ж а м м о т (сескекли). Не болду?.. (Дженгил кѣл-
тюрюледи, кесин къорууларгъа хазырланады.) Нек къоб-
дугъуз?

А л а у г а н. Сен чюккюрген сагъатда, саулай рес-
публика къобаргъа керекди...

Д ж а ш а р. Сени чюккюргенинг ючюн ёретинлей
ичерикбиз... (Бу экиси уртлайдыла, Джаммот ары-бери
этген кибики этиб, кесини рюмкасын столгъа салыб къо-
яды).

Сотовый телефон зынгырдайды.

Д ж а м м о т. Член корреспондент Российской ака-
демии наук, халкъла арасы Тюрк, Адыг, Прибалтика,
Чукча академияланы ... Сёзюмю нек бѣлесе?.. Минги
Тауну къабыргъасынданмы, дейсе?.. Къайтарыб айт!..
Роберт, сенмисе?.. (Иги арлакъ кетеди быладан. Керти
кесекден, телефоннга да тынгылай, тебджилдеб, теп-
сегенча этиб башлайды).

А л а у г а н. Сылхыр, мынга не болду?

Д ж а ш а р. Къайдам... Гакгыбаш, къутуруб къалыр
да, тыбыры тартыллыкъ...

А л а у г а н. Не эсе да телефон къатышдырды... Джал-
лайыкъ!..

Д ж а ш а р. Кетдик. Бир пелах болса, бизге кюре-
рикдиле...

А л а у г а н. Къутургъан адам, юсюнге мыллык атса
да, игилик этмез... (Джаммот бери айланды.) Кечик-
дик! Сюрюб джетерикди...

Д ж а ш а р. Бет къаны ариуду...

А л а у г а н. Анга уа ышанма... Сакъ бол!

Д ж а м м о т (джарыкъды). Тенглерим, къачан да
огъурлу адамла эдигиз, огъур бла келдигиз. Таулагъа тей-
ри джарыкъ урду!.. (Была не айтыргъа да билмей, бир-
бирлерине къарайдыла.) Къуюгъуз кесигизге да... (Рюм-
касын алады.)

А л а у г а н (нѣгеринден аякълы болуб). Сау бол!
Бизге да айт, не къууанчды... (Ашыгъыш бир гитче рюм-
кагъа къуяды, экинчини орнуна Джашар уллуну тюр-
теди да, аны да толтурады.)

Д ж а м м о т. Алыгъыз! Быллай къууанчла кѣб бол-
сунла Къарачайда!.. (Ичеди. Джарашыб олтурады бы-
ланы туураларына.) Бу не мени, не сени, не муну къуу-
анчы тюлдю, саулай дунияны, саулай адам улуну къуу-
анчыды. Илмуда уллу джетишим этилгенди. Ёмюрде бол-
магъанды аллай зат бюгюннге дериди... (Рюмкалагъа къу-
яргъа узалады.)

Д ж а ш а р (хыны). Гакгыбаш!

А л а у г а н. Тохта, Джаммотик!.. Мен тургъанлай
аллай бош затланы сенми этериксе... (Къуяды.) Не ючюн
ичебиз?

Д ж а м м о т. Артда айтырма... Алыгъыз!.. Огъай,
тохтагъыз!.. Къууанчны аллын джыр бла башлайыкъ.
“Минги Тау” бла ... (Бир къолунда ол гитче рюмкачыгъы,
бир къолунда да мандарини бла, Минги Тау таба айла-
ныб ёрге турады, къучагъын кенг джайыб, джырлаб
башлайды. Была да къошуладыла.)

Сен кѣкге джете мийиксе,
Ууакъ тауланы ичинде,
Мияла кибики джылтырай,
Къанга бузларынг юсюнгде...

Анга эслетмей Джашар рюмкасын агъызады, Алауган да анга джангыдан къуяды. Джырлаб бошайдыла.

Джаммот (*телефон бла*). Киса, дженгил бери джет! Не, не деб турма да, кел!.. Байрамгъа чакъырама. Къабаргъа да къолунга тюшгенни ала кел! (*Эсине бир зат тюшюб.*) Джашла, бекми кычырдыкъ?

Алауган. Къайдам... Къалай керек эди?

Джаммот. Лабораторияла ючюн айтама. Алада джанланы тынгысыз этерге болмайды...

Джашар. Огъай-огъай, белляу айтханча джырладыкъ...

Алауган. Джашла, быланы сууутдугъуз...

Эльвира (*саханы бла келеди*). Папочка, не праздникди?

Джаммот. Киса, сен адебли кызса. Бу джашла бла таныш.

Эльвира. Эльвира...

Алауган. Мен Алауган... (*Нёгери анга эси кетиб, эшитмегенин ангылаб.*) Бу да Джашар.

Джаммот (*энтда бир рюмкагъа къуяды*). Киса, джанчыгъым, кёзчюгюм, къынгыр къарама. Билесе да, мен Европадача этеме. Символически дегенлигимди.

Эльвира. Алай можно... Байраммыды?.. (*Джаммот уртлагъанлай къарылады. Алауган кесиникин ауузуна къуя, аны сыртын сылайды. Рюмкасын биринчи ичген Джашар, тенгин бир джанына этиб, игирек къагъады.*) Папочка!..

Джаммот (*кючден солууун ала*). Алайды, Киса... (*Эльвира столну тюбюнден соклары, ариу стаканлары чыгъарады. Аланы ызларындан стакан тюбледе чашечкала, кофе банканы, электрочайникни алады.*) Алгъы бурун бу джашла бирер-экишер рюмка агъызмасала, былагъа къарамайдыла...

Эльвира. Плохо... Джаммот тыш къраллагъа джюрюб тебрегенли кофе ичеди.

Джаммот. Бюгюн исключениеди, Киса...

Джашар. Сен айтханда барды магъана, алай а, къайда да къарачайлы къарачайлылай къалыргъа керекди. Гансланей онусун джыгъарыкъ аракъыны ичиб, дагъыда тюрленмей къалсанг, ол да бизге сый келтирликди. Акъылы да, къарыуу да, болуму да болгъанла, дерикдиле.

Джаммот. Бизге, къарачайлылагъа, Европаны цивилизациясына кёчюб къалгъан кыйынды. Акъырын-акъырын азайта барыб, кофеге, сокга алай айланлыкъ-быз... (*Кесине кофе къуя.*) Тюз айтама да, джашла?

Алауган. Бек тюз айтаса. Сеничала кюрешмесе-ле, биз адам боллукъ тюлбюз...

Джаммот. Бюгюн эки рюмка ичдиле эселе, энди келселе бир рюмка, андан сора уа соклагъа, кофеге кёчдюле да къалдыла...

Алауган. Ол джорукъну къайда да джаяргъа керекди...

Джашар (*къыздан кючден кёзлерин айыра*). Илмуда хорламны айтмадың.

Эльвира. Да, папочка. Не къууанчды?

Джаммот (*кофеден да уртлаб*). Бюгюнню кюн адам улуну тарихинде алтын харифле бла джазыллыкъды.

Эльвира. Вот это да...

Джаммот. Минги Тауну ол ариу джылтыраб тургъанын кёресиз. Аны ол кюмюш къабыргъалары бла ёрлеб, эки тёппесини бирини джитисинде сюелиб, алайдан дуниягъа къараргъа сюемисиз?

Алауган. Анга термилмеген адам болмаз...

Джашар. Джашауда баш муратым ол эди. Чыгъалмадым. Мадар болмады, мурат толмады.

Джаммот. Киса бла мен да кюн сайын анга къараб, ай алайгъа бир чыгъар эди, дегенлей турабыз... (*Джюрек кёлтюрюлюм бла.*) Ма бусагъатда юч колорадский жук анга ёрлеб барадыла...

Алауган. Тохта! Сора...

Д ж а м м о т. Штурмовать этиб барадыла.

Д ж а ш а р. Алай болургъа мадары джокъду... Хонди хох, Чубайс, Амантиш...

А л а у г а н. Я Аллах, сен сакъла! Мен тубаннга кетдим...

Д ж а м м о т (*Джашаргъа*). Сен тюз айтдың, алай болургъа мадары джокъду. Мени илму ишлерим этгендиле алай... (*Биноклни келтириб, Джашаргъа узатды.*) Ма анда, тауну арасы сюремде, къара точкачыкъ... Кёремисе?

Д ж а ш а р. Кёреме... Ол бирди да, сен юч дединг...

Д ж а м м о т (*ышарыб, биноклни Алауганнга береди*). Энди сен къара!

А л а у г а н. Бек ариу кёрюнеди. Алай а... Джашар тюз айтады. Джангызды.

Д ж а м м о т (*хыликге этеди*). Киса, къарангылыкъ десем, ол неди дейсе. Айтханларын эшитдинг. Қъарангылыкъ ма олду... (*Кофеден да уртлаб, ашыкъмай.*) Мындан къараб жукну къалай кёрлюксюз? Аны къалай ангыламайсыз? Ол сиз кёрген мени поднебесная лабораториямды. Анда джюз жук барды. Тёртюсюн алыб, “алгъа” деб ёрге ашыргъандыла. Бири не эсе да ызына къайтханды. Нек къайтханын ачыкъларыкъла. Ючюсю барады.

А л а у г а н. Тоба-тоба... Сенден башха адам айтса, ийнанныкъ тюл эдим... Коммуникацияды бу.

Д ж а м м о т. Сёзню ачыгъы крекди: была Минги Тауну башына джетмезге да болурла. Быладан туугъанла уа тауну айрысында ат оюн этдирликлерине ишек джокъду.

Э л ь в и р а. Ой, папочка... (*Къучакълайды. Эки джаш, сюймеселе да, кофеден амалсыздан уртлаб, Джаммотну къолун тутуб, алгшлайдыла.*) Молодец, папочка!

Д ж а ш а р. Аякълары бузда таймай къалай барадыла?

А л а у г а н. Аланы алай чыныкъдыра билген джаш, налла да ургъан болур.

Д ж а м м о т. Огъай, наллары джокъду. Керек болса, аны да этерикбиз. Дунияда бир алим алкъын аланы тик къабыргъада огъай, тюз джерледе да не къарда, не бузда атлалалмагъанды.

А л а у г а н. Ай, джаша, тенгим!.. (*Харс урады.*) Алай ишни этерге къарачайлыдан башханы къолундан келлик тюл эди.

Д ж а ш а р. Аллах насыбыбызны алмасын... (*Алгъышына бир стакан сокну агъызады*). Эльвира, шляпагъа нек джукъ айтмайса?

Э л ь в и р а. Шляпа?.. Бек аламат. Здорово джарашады.

Д ж а ш а р. Америкадан келгенди...

А л а у г а н. Америкны президентине ушагъанына да эс бёл!

Э л ь в и р а. Точно! Ушайды! Бек джарашады.

А л а у г а н. Баш анга тыйыншлы болмаса, джарашырыкъ да тюл эди. Сау джырт!

Д ж а ш а р. Да, амин! Аланла! Бу къууанч хапарны дуния билирге керекди.

Э л ь в и р а. Аллах сакъласын, ол секретди.

Д ж а м м о т (*аны имбашларына билегин кёнденен сала*). Тюз айтады, мени Кисам. Алай а... Секрет мен бардыргъан ишни экинчи джарымыды. Жукланы Минги Таугъа ёрлеб баргъанларыны юсюнден айтыргъа боллукъду. Андан ары баджарыллыкъ ишни къарачайлыладан сора киши биллик тюлдю... (*Сок ичиб.*) Ара телевидениеге айтайым бу хапарны. Киса, кофе къуй джашлагъа...

Хурджунундан сотовый телефонун ала, иги огъунакъ арлакъ кетеди. Ол кёзюуде Д ж а ш р негерине былайдан джалла, деб билдиреди.

А л а у г а н. Мен бир сигарет къабындырайым... (*Ёрге турады.*) Эльвира, айыб этме. Биз ол худжудан энди бирер уртлайыкъ.

Э л ь в и р а. Жорж Михайлович шашаргъа джетеди, бир-бирде муну кёрсе...

Д ж а ш а р. Нек болгъанды алай?

Э л ь в и р а. Отуз джылдан артыкъны ауузума салмай турама, дейди. Бусагъатда да асыры къууаннгандан уртлады... (*Джашла бир-бирлерине къарайдыла.*) Ол болгъан джерде кишиге ичирмейди, болмаса туруб кетиб къалады.

А л а у г а н. Бир джаны бла уа иги этеди. Не къыйынлыкъда мындан чыгъады... (*Экисине къуяды.*)

Э л ь в и р а. Меннге уа?

А л а у г а н. Аллах-Аллах...

Д ж а ш а р. Саулукъ болсун!.. (*Эльвирагъа джити къараб.*) Тюбер кюнубюз кёб болсун! Бир-бирибизни кюсейик, ишни табыча этейик.

Э л ь в и р а (*алайдан сигарети бла кете тебреген Алауганнга*). Былайда ич да къой! Бир-бирде сигарет тютюн приятный болады меннге.

Д ж а ш а р. Бу керти къарачай джашды. Тиширыуну къатында тютюн ичгенден эсе, ёлюб къалыр... (*Ол ары джаллагъанлай, тюлкюча ышарыб, не эсе да айтыргъа ауузун ачады.*)

Э л ь в и р а. Сен нек келдинг бери? Кто звал?

Д ж а ш а р. Иги къыз, терсинге нек сермейсе? Мен тенгими кёрюрге келгенме...

Э л ь в и р а. Жорж Михайловични сизнича тенглери джокъдула. Сиз анга асыры мелкийлесиз...

Д ж а ш а р. Билмей айтаса...

Э л ь в и р а. Мен сени? Ещѐ как...

Д ж а ш а р. Тохта! Нет!.. (*Мангылайын ышыйды нени эсе да эсине тюшюрюр дыгаласда.*) Огъай, ий-нанмайма...

Э л ь в и р а. Ийнана, къала эсенг да, алайды...

Д ж а ш а р. Эс джыйма къой!.. Марифат!.. Керти да сенмисе?

Э л ь в и р а. Менме. Теперь Эльвира.

Д ж а ш а р. Атынг тюрленнгенин, Джаммотха кишен салгъанынгы да билмей эдим... Бу чотха бир къара!?! Демократия, ахырзаман, хонде хох, юйю къуругъан...

Э л ь в и р а. Мени юсюмден чыртда джукъ эшитмегенсе, не?

Д ж а ш а р. Алауган бла ант этеме, хапарым болмагъанды... (*Джаммотха кѐз джетдириб, бир рюмка-чыкъ ичеди.*) Беш джылдан бери Марифат деб, сени излеб айланама. Тиширыулагъа бояуланы чыгъаргъанны урчугъу чыкъсын. Таб, тюбеген эсем да, танымагъанма.

Э л ь в и р а. Мен а сени, тыш къарамынг къалай тюрленсе да, ариу танырыкъ эдим.

Д ж а ш а р. Мында болгъанынгы билсем, эртде келлик эдим...

Э л ь в и р а. А зачем?

Д ж а ш а р. Къалай зачем. Термилгенлей тургъанма сеннге. Тенгиз джагъалада, Нарсананы къонакъ юйлеринде сени бла ашыргъан кюнлерим, кечелерим... Ол насыбланы къалай унутур адам? Мени да Доммай талада атыб, тас болуб кетиб, къалай къыйнадынг...

Э л ь в и р а. Алай къачмасам, иерик тюл эдинг. Мен сени суюлюб башлагъан эдим, тереннге кетерим келме-ди. Взаимость боллукъ тюл эди.

Д ж а ш а р. Нек болмай эди? Айтхан эдим да...

Э л ь в и р а. Эсимдеди. Это так просто... Энди къой-дукъ.

Д ж а ш а р. Огъай, мен къоярыкъ тюлме...

Э л ь в и р а. Джашар, энди все. Поезд кетди... (*Ёрге туруб, телефон бла сѐлешиб кюрешген Джаммотну къатына джаллайды.*)

А л а у г а н (*келеди*). Не болдунг? Бурнунг нек салыннганды?

Д ж а ш а р. Сен сорма, мен айтмайым... Бир джолда Доммайда "Горные вершинаны" аллында скамейкада олтуруб тургъанлай, "Волга" келиб тохтады. Терезеле-

ри кьаралыб эдиле, ичинде ким болгъанын кърмедим. Сора арт эшиги ачылды да, андан бери эки бут тюшдю...

А л а у г а н. Бутла? Аякъла болур эдиле... Коммуникация полная.

Д ж а ш а р. Бары да бирге эди. Мен бутланы кърдюм.

А л а у г а н (*бал татытыб*). Бутла!.. Джаланла?

Д ж а ш а р. Джаб джаланла. "Къара да тур кез алмай, секириб турдум тѣзалмай". Шашдым да къалдым. Ызындан тюшдюм, артда тюбедим, сѣлешдим, кютю этдим. Свой в доску болду. Ол мѣлек ма бу къыз эди. Кеси айтмаса, танырыкъ тюл эдим...

А л а у г а н. Эрине сездириб къан салма.

Д ж а ш а р. Билмейме... Аллах басым берсин!

А л а у г а н. Дып деме. Аны къайгъылы тюлбюз... Келедиле.

Д ж а м м о т (*Эльвираны да белинден тутта келиб, олтурады*). Билдирдим ара телевидениеге, тыш къралада да бир-эки тенгиме. Энди дуняда андан сора халпар боллукъ тюлдю... (*Къуяды рюмкачыкъгъа*.) Къурманлыкъгъа малла алыб келликдиле. Ала джетгинчи былай эте турайыкъ. Илмуну байрамыды да...

Д ж а ш а р (*хыныракъ*). Не илмуну?

Э л ь в и р а (*аны халын ангылаб, сѣзге къошулады*). Байрамда джырлагъан, тепсеген да этедиле.

Д ж а м м о т (*Джашаргъа*). Сен джукъму айтдың?

А л а у г а н. Огъай, къулагъынга келгенди. Стабилизация болгъанды.

Д ж а ш а р. Айтдым. Энтда айтырыкъма...

Д ж а м м о т. Джашарик, сен...

А л а у г а н (*ашыгъыш сагъатына къарай*). Жорж Михайлович! Сен анга эс бѣлме. Бу джазыкъ болуб турады. Арт джыллада кюнню бу кѣзююнде башы къатышыб, не айтханын, не этгенин билмей къалады... (*Джашарны къабыргъасына хыны тюртеди алагъа эслетмей*). Кѣбге бармай аязыучанды.

Э л ь в и р а. Дядямы бар эди аллай аурууу. Елюб къалды.

Д ж а м м о т. Мен аны да билмей эдим. Бети тюрлениб турады. Джазыкъ тенгим...

А л а у г а н. Эки-юч минутдан эс джыярыкъды. Къуанчыбызны аны ючюн бѣлмейик. Сылхыр токълуча турлукъду тынгылаб.

Э л ь в и р а. Джырлайыкъ, тепсейик.

Д ж а ш а р. Джырлагъан, тепсеген хорошо... Минги Тау, мен, сен, ол... секс...

А л а у г а н. Эси орнуна келе башлады. Худжуну ауузуна бир рюмка къуйсакъ, адам болуб да къалыучанды...

Д ж а м м о т. Аны уа... (*Кеси ичирирге излейди*.)

А л а у г а н. Тохта! Былай бер! Итча къабхан адети да болады. Не болсам да мен болайым... (*Ичиреди. Эльвира барына да кофеле къуюб, шышаланы, рюмкаланы бир джанына этеди. Сора, чай къашыкъ бла бирер къошнякчыкъ тамызады. Джаммот да, ол да иче баилайдыла. Бу да алады*.) Джашарчик, къалайса?

Д ж а ш а р. Аламат! Джырлайбыз, тепсейбиз, исте-меге барабыз.

А л а у г а н. Адам алай этеди ансы... Ма, кофечик уртлачы.

Д ж а м м о т. Джашла! Джырланы келме къоюгъуз, эжиу этеме.

А л а у г а н. Булбулну къатында гугурук джырламайды. Башла кесинг.

Э л ь в и р а. Папочка, ол мен скойген джырны.

Д ж а м м о т. Ай, Киса, Кисачыгъым! Сени юсюнге гокка хансла джаусунла... (*Джашлагъа*.) Кесим этген ийнаргъа айтады. Сочиде кѣреме да, артда тас этеме да къояма. Излей барыб табханымда этген эдим. Эжиуню седиретигиз!

Эсде болмайын тургъанлай
Тюшюб сенден кенгнге,

Кёб джылланы термилгенме
Ариуум мен сеннге.

Сени ызынгы излей эдим,
Джюрюген джерлеримде.
Сени атынгы айта эдим,
Къыйын кюнлеримде.

Эс кюзгюде сени кёрюб,
Кёзюмю алалмай,
Кёб заманны ашыргъанма,
Къызлагъа къарамай.

Ма бюгюн а кёргенимде
Сёнгдю джюрек джара.
Алгъын кирик сен ышарыб,
Бетиме бир къара.

Тубан кюн да джарый эди
Экибиз тюбесек,
Алгъын кирик кел къатыма,
Олтур сен бир кесек.

Кёб термилиб тюбегенме,
Ашыкъма кетерге,
Джазыу бизни джолукъдурду,
Джолну бир этерге.

Бары да харс урадыла. Д ж а ш а р хыликге этгенча артыкъ да бек.

А л а у г а н. Ма джыр десенг джыр, ма ауаз десенг
ауаз, ма Джаммот десенг, Джаммот!. Ансы... (Джашар-
гъа бурулады.) Сен да, тууар ёкюргенча, бир тюрлю та-
уушланы чыгъараса да, джырлайма дейсе.

Д ж а ш а р (башын ары-бери чайкъаб аязыта). Ке-
синги да къошуб айт!

А л а у г а н. Алай айтханлыгъымды. Муну къатында
аууз ачмазгъа.

Э л ь в и р а. Что вы... Сиз да джырларыкъсыз!

Д ж а ш а р. Мен пасма. Джаммот... Огъай, Жорж

Михайлович, сен бу шляпаны кийгенли Воштон болуб
къалгъанса. Американы биринчи президенти...

А л а у г а н. Тейри, Кеннедиге да ушайды. Джашауу
сеннге къалсын. Тюз айтмамы, Эльвира?

Э л ь в и р а. Папочка, тюз айтадыла...

Д ж а ш а р. Американы президентине ур-ра!

А л а у г а н. Ур-ра! Ур-ра! Ур-ра!.. (Шышагъа сукъ-
ланыб къарай, кофесинден уртлайды.) Онглу адамла
бир-бирлерине ушамай къалмайдыла. Онглу болгъанын-
дан тышында да, акъылман да, джырлаучу да, тепсеучю
да ма бу тенгизден сора ким барды дуняда?

Д ж а ш а р. Бар эсе да, мен эшитмегенме.

Э л ь в и р а. Перехвалить этмегиз. Бурнун ёрге кёл-
тюрюб, мени кёрмей къоярыкъды... Шучу, папочка...
(Къучакълайды. Джашар бир джанына къарайды.)
Сени саулугъунг ючюн бирерчик ичинле джашла...

Д ж а ш а р. Огъай, мени кофе бла сокдан сюйгеним
джокъду.

А л а у г а н. Мен да къуру аланы ичеме. Аны алдай
эсем Джашаргъа джылайым.

Д ж а м м о т. Бек аламат

А л а у г а н. Экинге биягындан бери къарайма да,
суймеклик уллуду. Аллах бир-биригизден айырмасын...
(Дагъыда айтыргъа тебегенлей, Джашарны джумду-
ругъу къабыргъасына тийиб тохтаиды).

Д ж а м м о т. Сау бол! Тюбегенли бир кюнню, бир
сагъатны айырылмай турабыз. Россияда да бирге, тыш
къраллада да бирге... (Телефонну къонгурауу.) Кана-
да!? Член корреспондент Российской академии наук,
халкъла арасы Тюрк, Адыг, Прибалтика академияла-
ны академиги, Россияда колорадский жукланы хакъ-
ындан академияны президенти тынгылайды!.. Сау
бол, алгъышлагъанынг ючюн!.. Беккер, конгрессге
барлыкъма сизге. Анда толу хапар айтырма... (Теле-
фонун столгъа салады.) Канаданы президентини
илму джаны бла помошникиди... Нени юсюнден сё-

леше эдик?... (Энтда зынгырдайды телефон. Эльвира алады.)

Э л ь в и р а. Жена члена академии... Къайдан?... Сау бол, передам... (Телефонну джукълатады.) Германияда другунг алгышлайды. Не воспитанныйди. Хаман сёзю-мю бёлюб къояды.

А л а у г а н. Бизни къралны, республиканы башчылары, алимлери алгышламай нек туралла?

Э л ь в и р а. Ала эм артха поздравить этедиле къачан да.

Д ж а ш а р. Джаммот... Бу сёз ауузумда къалгъанына къара... Жорж Михайлович! Мен илмудан “дыр” дегенни да ангыламайма...

Д ж а м м о т. Аны айыбы джокъду. Илму къыйын затды.

Д ж а ш а р. Минг процентге тюз айтаса. Алай а адам башы джетмезлигин билмейди. Хар нени ангыларгъа дыгалас этиб турады. Ньютон, Галилей-зат деб, школда дунияны эм уллу алимлерин айта эдиле. Тюз ангыладым эсем, бюгюн алача открытие этилгенге ушайды.

А л а у г а н. Мен оюм этгенден аланы да, Курчатовну да, Королёвну да юслери бла атлагъанды бизни тенгиз... Имидж...

Д ж а м м о т. Энди туура алай айтыб да къоймагъыз...

Э л ь в и р а. Папочка, скромничать этме...

Д ж а ш а р. Жукланы Минги Таугъа ашыргъанынгы ангыладыкъ. Андан сора уа?. Мен къабчыкъгъа джыйылгъан киштикча болуб турама.

Д ж а м м о т. Бир кесекчик чыдагъыз. Къууанч асыры уллуду Мени джырларым, тепсерим келиб турады... Киса! Ол тартыулары бир салчы!

Э л ь в и р а (ёрге тура). Чуть-чуть, да? Жукла тынгысыз болмазча...

Д ж а м м о т. Хата джокъду. Алада тихий часды. Алада дауур-сыйюр эшитилмезча этгендиле... (Сагъатына къарайды.) Бир сагъат заманыбыз барды. Къаты

джукълайдыла ала. Бошла магнитофонну тамагъын. Кёрмеймисе, учар къушча болуб турама...

Магнитофондан ариу тепсеу тартыу эшитиледи. Д ж а м м о т чартлаб чыгыб, Э л ь в и р а бла тепсеб тебрейди. А л а у г а н ёрге туруб харс урады. Д ж а ш а р сыймей кёлтюрюледи. Харс урур акъылы да джокъду. Алай а, А л а у г а н къабыргъасындан тюртгенинде, атын этеди. Д ж а ш а р кёзюню къыйырын тепсегенледен алмай барады алайгъа.

А л у а г а н (Харс урганын тохтатмай). Мен сеннге биягъында не айтдым? Джарыкъ бол, джукъ сезмесин, хаман махта...

Д ж а ш а р. Демократия, Чубайс, хонде хох! Къучакълай-къучакълай тепсейди...

А л а у г а н. Аны къой да бери бурул, юйюнг къуруб бурулукъ.

Д ж а ш а р. Аны ол тыпырдагъанына къара, пасыкъны...

А л а у г а н. Анда ишинг болмасын. Консенцус бла дипломатия...

Д ж а ш а р. Сен муну сёзге тый, мен Эльвираны алыб секирейим...

А л а у г а н. Сен аны алмазса, мен сени джанынгы алырма. Озма! Ишибизни тындырайыкъ да, хайда...

Д ж а ш а р. Меннге муну болушлугъу керек тюлдю. Анга тилегенден эсе, ёлюб къалайым...

А л а у г а н. Артда ёлюрсе... Джаб ауузунгу! Кюнден конценцум бола тебрегенбиз... Тюгюн баргъан джанына сылауду...

Магнитофонда къарачай тартыу бошалды. Бир дженгил зат согъулуб башлайды.

Э л ь в и р а (Къууаныб къычырады). Шейк! Шейк!

Къыз аны тепсеб тебрейди. Д ж а м м о т да, тюгел алай дженгил къымылдаямаса да, хайт деб, музыкагъа келишдиреди санларын.

Д ж а ш а р эрши къараб туруб, чабыб къатларына джетеди. Бу бир пелах этеди, деб къоркыган А л а у г а н, харс ургъанын да тохтатмай, алайгъа джууукълашады. Огъай, Д ж а ш а р н ы аллай акъылы болмагъаны танылады. Ол экисинден да тюрлюле секире, бир араларына кире, бир кыйыргъа чыгъа, санларын ойната тебрейди. А л а у г а н энди кёл басханча кёрюнеди.

Арыгъандыла, солчуларын кюнден аладыла. Тамам ахырына джетиб, Э л ь в и р а кыйдышха чегелейди, сора сыртына ауады. Ойнаб этгенлиги эсе да ким биледи. Ол сагъатдан Д ж а ш а р абыныракъ болуб, аны юсюне кенделен джыгылады. А л а у г а н ы бети тюрленеди. Д ж а м м о т эсегинчи аны кызыны юсюнден бери аудурур мурат этеди. Алай а, бу алгъа атланганлай, Д ж а м м о т кёреди. Тепсегенин кысха тохтатыб, дженил джетиб, бир джанына быргъар къан алыб, Д ж а ш а р н ы аякларына узалады.

ДЖАБЫУ.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Декорация биягынлай турады. Д ж а м м о т бийчесини бутларына башын салыб джатады. Д ж а ш а р аладан берлакъда бир тюрлю сойланады. Асыры сылыт болгъандан къарыулары болмай джатханлары бла, кълккыб тургъанларын ангылагъан кыйышды.

Стол джанында А л а у г а н олтурады. Алагъа да кёз джетдире, бир рюмкачыкны ичеди. Сора, бошала кетген ол шышаны кыйры эсе да быргъаб, башханы ачады. Башындан иги огъунакъ ичеди. Ёрге турады. Акъырын-акъырын къатларына джууукълашады. Хар бирини халы къалай болгъанына ийилиб къарайды. Къызны аяк джанында бир кесек мычыйды. Магнитофон а энтда къарачай тартыугъа кёчгенди. Аны тохтатды.

А л а у г а н. Рахат джукълансынла. Эс джыйсала сёлеширге да таб боллукъду... *(Биноклни алыб, тёгерекге къарайды.)* Дурак дураком, къласын а таб джерни сайлай билгенди... Былай джашар ючюн менден игили-гими барды?... Муну огъары джанында бир къала иш-летмей кыймам... муратим тола эсе бюгюн... *(Биноклни бери айландырыб, ол сойланганлагъа къарайды.)*

Керти да ариу тиширыу... Была огъай, мен да артха тур-лукъ тюл эдим... *(Биноклни орнуна тагъады.)* Керт да дегеннге, ёлю джукъусуна сингиб кълдыла да... *(Джаммону къатына келеди.)* Жорж Михайлович!.. *(Ол арыгъаны, кълккыгъаны болмай таяныб тургъанча, секириб ёрге къобады.)* Профессор!..

Д ж а м м о т. Академик.

А л а у г а н. Не башхасы барды. Академик, столгъа оноу керекди.

Д ж а м м о т. Оноу керек эсе, этейим... *(Бийчесини ёргерекден ачылгъан бутларына къагъады.)* Киса! Киса! Уян! Шапа тепгенди... *(Эркетген халда олтуртады.)* Алтын джуджекчигим, энди ёрге тур да кълчы...

Э л ь в и р а *(сюеледи. Джашаргъа къарайды).* Па-почка, анга не болгъанды?

Д ж а м м о т. Керт да, алай тюрлюле нек джатады... *(Аны таба атлай башлайды.)*

А л а у г а н. Сауду, анга не боллукъду. Сени хорла-мынга къууаннгандан джюреги кёлтюрюлюб аугъанды. Мен къарайым, сиз орнугъузгъа келигиз... *(Джашарны ёрге тургъзады. Ол бир аз мууалды, кёзлерин ууады, тёгерегине къайдама дегенча къарайды.)* Къарыуунгу-артынгы билиб турмай, гыдай текеча неге секире энг ёрге-ёрге?!

Д ж а ш а р. Ол хамхотха эришдим, болмады... *(Столгъа келеди.)* Эки кече болады джукълар мадар чык-магъанлы. Сени ишинге да къууаныб, бу тау хауа да та-тыб, кълккыб кългъанма.

Э л ь в и р а. Биз а думалы... *(Телефон зынгырдайды.)* Члена корреспондента академии наук, Халкъла арасы Тюрк, Прибалтика, Адыг, дагъыда башха академияланы академиги, колорадский жукланы сакълауну, джайыуну закрытый центрини президентини къатыны тынгылай-ды!.. А-а-а, сенмисе?.. *(Эрине.)* Служанка бир бек ке-рексе дейди. Барыб къайтайым.

Д ж а м м о т. Кеси нек келмейди?

Э л ь в и р а. Мужчинала болгъан джерге келлик тюл-
дю, билесе да... (*Кетеди.*)

Д ж а ш а р. Биягъында сора тебреген эдим, артда
деб къойгъан эдинг. Айтырынгы айт, бизни дуния сайт

Д ж а м м о т. Да, хо, эсимдеди.

Д ж а ш а р. Хар ким колорадский жукланы къуру-
талмай кюрешеди, сен быланы нек джакълайса? Была
бла не этесе?

А л а у г а н. Ол тели соруугъа бир къара... Сен илму
тамалда сагъыш эт!

Д ж а м м о т. Хата джокъду, джангыз бу тюлдю аны
соргъан.

А л а у г а н. “Закрытый центрде” этилген затланы
тышына айтыргъа болмагъанын билебиз. Алай а, биз
тыш адамла тюлбюз. Къыйырын айт бир да къуруса.

Д ж а м м о т (*кофе уртлай*). Бу хапарны аякъ джа-
нын тышына чыгъаргъан Къарачайны джаууду. Сизге да
айтырыкъ тюл эдим, бу хорламны юсюнде тилейсиз да,
аны ючюн айтама.

А л а у г а н. Кёб джаша!

Д ж а м м о т. Ишни аллы былай башланады: коло-
радский жукла да джандыла, алагъа туура быллай бир
къатылыкъ нек этебиз, деген сагъышха сингдим. Къу-
рутханмы игиди, сакълагъанмы игиди? Ол соруугъа джу-
уаб излеб башладым...

Д ж а ш а р. Миллет анга эртде джууаб бергенди.

Д ж а м м о т. Къырыргъа, къурутургъа деген джууаб-
ны терсге санадым ансы, аны биле эдим. Санагъан эсем
да тюз санагъанма терсге. Къаза тебрегенимде, бек тюр-
лю затлагъа тюртюдюм. Илму ишле джаздым. Басмала-
дыла. Колорадогъа да талай кере барыргъа керек болду.
Къалай, къайдан чыкъгъанларын, къалай юйрегенлерин
ангылагъанымда, кишини башына келмеген оюмла ке-
либ тебретиле... Ауузуму къургъакъсыгъанына къара...

А л а у г а н. Аны уа бусагъат... (*Коньяк шышагъа
узалады.*)

Д ж а м м о т. Кофеге тамыз...

Д ж а ш а р. Цивилизациягъа джууукълаш деб кюре-
шеди сеннге, сен да эшек бузгъа тирелгенча этесе. Адам
бол мадарынг бар эсе, кенгер джашауунг тар эсе. (*Ко-
феден уртлаб.*) Бу да сууугъанды, толга сал.

А л а у г а н. Цивилизацияда сууукълай ичедиле ко-
фени... (*Чайникни ичиндегин къуяды, коньяк тамызарды
барына да.*)

Д ж а м м о т. Бир джолгъа ичейик быланы, жукланы
саулыкълары ючюн... (*Ичедиле.*) Суу да къуюб, толга сал.
(*Столну тюбюнде кранчыкъ болгъаны да ачыкълана-
ды.*) Вот так, жукланы эркеклери бла тишилерини ара-
сында суюмекликге, юйдеги къалай къурагъанларына
къарадым, тинтдим. Жук къатынланы бир кереге ненча
бала табханларын дунияда бир адам билмейди. Мен би-
леме! Бизде бир джелбаш тишируу беш-алты сабий таб-
са, анга орден, медаль бериледи. Тауукъ кюнюне бир
гаккы табады, къой эгизле табады деб, айтыб айлана-
быз. Жукла уа аладан он къатха, джюз къатха кёб таба-
дыла. Алагъа нек сый бермейбиз?

Д ж а ш а р (*ичинден кюле*). Ким къалса да, алагъа уа
сый, махтау берилирге керек эди. Къарангыбыз, ангы-
сызбыз, джарыкъ тангсызбыз....

Д ж а м м о т. Аланы къыргъандан, къурутхандан
алгъа, бу затлагъа нек эс бёлмейбиз? Адамла колорадс-
кий жукладан нек юлгю алмайдыла?

А л а у г а н (*Джашаргъа*). Сылхыр, иги тынгыла!
Терен сёлешеди. Либерализацияны айтады.

Д ж а м м о т. Къарачайда тишируула бетлерин бояб
айланмай, хар къатын аллай бир сабий табса, эки-юч
джылдан дунияны къолгъа джыярыкъбыз.

А л а у г а н. Жорж Михайлович! Ол терен оюмунг
ючюн сени бир къаты къучакъламасам, джюрегим къа-
нарыкъ тюлдю...

Д ж а ш а р. Тохта! Мен сенден юч кюннге тамада-
ма... (*Къучакълайды. Кючюн салыб кёргени да таныла-*

ды. *Алауган да кѳучакѳлайды.*) Быллай уллу ишлени юсконден сѳлешген сагѳатда, бу шляпа башында болургѳа керекди... (*Кийдиреди.*) Туура сенича болмагѳан эсе да, Вашингтон да адамлагѳа игилик этгенди.

А л а у г а н. Алай джарашады, алай джарашады...

Д ж а м м о т (*табыракѳ киеди*). Мен бу иш бла кѳурешген он джылны ичинде, бу оюмну толусу бла кишиге айтмагѳанма. Аны биягѳында да эсгертген эдим. Аллах сакѳласын башха халкѳла билгенден. Ансы, бизден тири болуб, мени оюмларымы джашауда бардырыб тебреселе, Кѳарачайны юю кѳуруду. Кѳараб-кѳарагѳынчы, юйрерикдиле, биз аякѳ тѳубде кѳалыб кетерик-биз.

Д ж а ш а р. Сенича адамыбыз болуб, ол сыйсызлыкѳгѳа джетмезбиз.

А л а у г а н. Ма, халкѳгѳа керти кѳайгѳыргѳан джаш! Ма, глобально, масштабнѳ мыслить этген джаш...

Д ж а м м о т. Диссертациямда, джюзден артыкѳ илму ишлерим да жуклагѳа атлагѳандыла. Алай а нек кѳурешгеними, керти оюмларымы, ишни аягѳын кѳайры элтирими ачыкѳ билдирмейме.

А л а у г а н. Бек тѳюз этесе.Сюймегенле, плагиатла ит аягѳындан.

Д ж а м м о т. Не магѳана чыгѳады деб сорургѳа башы джетген да болады. Кѳрал бегим алыб, илму академия ачылды. Республиканы тамадалары эм уллу детсадны мекамын бошатыб бердиле. Хазна киши билмегенликге, ол илму аралыкѳ Черкесскедеди.

Д ж а ш а р (*кѳозгѳар ючюн*). Уллу шахарлада, уллу регионлада нек ачмадыла? Уллу ишге уллу джер, анга кѳре магѳана бер!

А л а у г а н. Сени эки кѳулагѳынгы арасы мусорду. Быллай уллу проблеманы базыб кѳолгѳа алгѳан кѳарачайлыды. Аны ючюн ачхандыла мында.

Д ж а м м о т (*иляпасын столгѳа салады*). Хо, мен халкѳыбызгѳа джууукѳда болурун изледим. Жукланы

таулагѳа ыхтырыргѳа керекди. Доммайгѳа, Архызгѳа, Пхиягѳа джетдиргенбиз, энди мийикге ѳрлетирибиз кѳалгѳанды. Академияны, институт да дейбиз, башха регионланы тамадалары кеслеринде болурун изледиле. Кѳан дыгалас этдиле. Бу джол бизни республиканы оноучулары онглу болдула. Кѳалгѳанлагѳа филиалла ачаргѳа буюрулду.

Д ж а ш а р (*шляпаны Джаммотну башына кѳондура*). Сау болугѳуз ала да, сен да. Бек уллу иш баджаргѳансыз. Бизни тамадала да халкѳны кѳайгѳысын эте башлагѳандыла.

А л а у г а н. Сени кѳыйынынгы бизни тѳлю ангыларыкѳ да болмаз, энди келлик тѳлюле ангыларла...

Д ж а м м о т. Бу этилгенле ишни аллыдыла. Жукланы ѳргеден ѳрге чыгѳара барыргѳа керекди. Кѳарлагѳа, бузлагѳа, дегенлигимди. Кѳрал уллу джоюм этеди бу ишге, нек этилгенин да билмегенлей. Ол азлыкѳ этсе, спонсорла да табылырла...

Д ж а ш а р. Мени да аланы бирине сана.

А л а у г а н. Керек джерде мен да чѳуй болурма. Аланы ол дженгил юйрегенлери адамлагѳа кѳчсе уа айхай. Глобализм боллукѳ эди.

Д ж а ш а р. Ол кѳалай болургѳа боллукѳду? Аланы кѳатынларын бизми алабыз, бизни кѳатынланы аланы джашларынамы беребиз?

Д ж а м м о т. Ол секретди. Айтсам да ангыларыкѳ тѳлсюз.

Д ж а ш а р. Былай, кѳыйырын ычхындырсанг.

Д ж а м м о т. Анатомия, физиология, трансплонтация органов дегенча илмула бардыла. Жукланы бир-бир затларына кѳре тюрлендирирге керекди адамланы. Чычханлада, кѳоянлада, макѳалада этиб тебрегендиле мени лабораторияларымда ол ишлени. Кеслери разы болуб, юч адамны да хазырлаб турабыз, эки эркиши бла бир кѳатынны. Бу иш юч-тѳрт бѳлюмге юлешиниб бардырылады.

А л а у г а н (*къайгъылы бола тебрегенди*). Миллет ангыларыкъмыды экен? Асыры чекден чыгъыб кетесенг, артда къалай боллукъду?

Д ж а м м о т (*анга эс бёлмейди*). Жукла къалай юй-регенлерин ачыкълау биринчи борчубуз эди. Ол иш тын-нганды...

Д ж а ш а р. Ий, бир затны сорайым: гитче халкъ болгъанлай бир-бирибизни ангыламай, талашыб турабыз. Миллионлагъа джетсек къалай боллукъбуз?

Д ж а м м о т. Жукла бир-бирлерин ёлтюрмейдиле. Ол ашхы халилеринден бизге да юлюш къошулукъду.

А л а у г а н. Аны сагъышын да этиб турады. Глобализм!

Д ж а ш а р. Къалай юйрегенлерин ачыкъладынг, адамлагъа кёчюрдюнг...

Д ж а м м о т. Мени илму ишлеримде эки бёлум ол затлагъа аталгъанды. Энди ючюнчюню айтайым. Бир эски къарачайлы терсине тартыб тебресе, трактор бла да бери бураллыкъ тюлсе. Джангы къарачайлыгъа уа бир сёз айтыб кёрчю анангдан эркек туугъан эсенг. Бизни психологиябыз алайды...

Д ж а ш а р. Психология дегенинги да бир ангылат.

А л а у г а н. Бу научный тил бла сёлешеди. Сен огъай, мен да къыйналыб ангылайма.

Д ж а м м о т. Психология деб, къарачайлыланы къыйын халилерине айтама...

Д ж а ш а р. Энтда бир соруу...

А л а у г а н. Бир тохта, амандан тохтарыкъ, не сору-гъа къалдынг.

Д ж а м м о т. Аузуна урганча нек этесе? Сорсун!

А л а у г а н. Ургъанны къой, ол гаджисин тигиб къойсанг да тохтарыкъ тюлдю. Гражданская формгъа келишмеген затды.

Д ж а ш а р. Ельцин, Берия, ахырзаман, хонде хох! Сен бизни Минги Таугъа нек ёрлетесе? Россияны тюз джер-лери худжу къалыб турадыла. Алагъа нек ашырмайса?

Д ж а м м о т. Энди мен берейим сеннге соруу: сен къыйынын табыб, тынчын этген къарачайлы кёргенми-се? Кёрмегенсе. Тюз джерлеге барлыкъ тюлдюле. Тау къабыргъалагъа ёрлеген къыйынды да, ары ёшюн уруб турлукъдула. Энтда сорайым: бир къарачайлы уллу юй ишлесе, аны хоншусу не этеди?

А л а у г а н. Андан да уллу юй ишлерге кюрешеди.

Д ж а м м о т. Бек тюз джууаб. Мен ишимде амалсыз керек болду да, Минги Тауну бузларына тиреб, къала ишледим, къатында да лабораторияла. Илмуда керекли болуб ишлегенди деб магъана берлик тюлдю бизден киши. Ма кёрюрсюз, джангы къарачайлыланы бири, мени огъары джанымда мекам саллыкъды. Дагъыда бири андан ёргеде ишлерге излерикиди.

Д ж а ш а р. Не юйюне ёлюге ишлейди, мындан ёрге-де джашаяллыкъ тюлдю.

Д ж а м м о т. Ма энди сен да бир затланы ангылай тебрединг. Ол аны джашаргъа ишлерик тюлдю. Башхаладан онглу болгъанын кёргюзюр ючюн ишлерикиди...

А л а у г а н. Сылхыр, психология деген ма олду!

Д ж а м м о т. Хар кимден да мийкде джашасам, сыйым, махтаум уллу боллукъду, деб ишлерикиди. Ол акъылда бегисе, кислород масканы кийиб, мийикде ишлетген юйюне кириб да къалыр. Къарачайлыланы ангылагъан къыйынды. Аны ызындан дагъыда тизилир-ле. Ол заманда къалай болабыз?.. (*Джашарны бетине къатады. Ол джууаб берир орнуна, не къан джауарыкъ эсе да дегенча, бир рюмкагъа къуюб агъызады.*)

А л а у г а н (*Джаммотха*). Айыб этме мынга. Сени оюмларынгы ызындан бу огъай, мен да сюрюб джетал-майма. Амалсыздан ичди.

Д ж а м м о т. Ангылатайым, чыртда тарбууннга тый-ыб къоймайым да. Бусагъатда не эски, не джангы къарачайлы да ол мийикде хауагъа, анда сууукъгъа тёзал-лыкъ тюлдю. Мийикге чыкъмай да болмай эселе, тёзаллыкъ да тюл эселе, не этерге керекди? Была не бол-

А л а у г а н (*къайгылы бола тебрегенди*). Миллет ангыларыкъмыды экен? Асыры чекден чыгыб кетесенг. артда къалай боллукъду?

Д ж а м м о т (*анга эс бёлмейди*). Жукла къалай юй-регенлерин ачыкълау биринчи борчубуз эди. Ол иш тын-ганды...

Д ж а ш а р. Ий, бир затны сорайым: гитче халкъ болгъанлай бир-бирибизни ангыламай, талашыб тура-быз. Миллионлагъа джетсек къалай боллукъбуз?

Д ж а м м о т. Жукла бир-бирлерин ёлтюрмейдиле. Ол ашхы халилеринден бизге да юлюш къошуллукъду.

А л а у г а н. Аны сагъышын да этиб турады. Глоба-лизм!

Д ж а ш а р. Къалай юйрегенлерин ачыкъладынг, адамлагъа кёчюрдюнг...

Д ж а м м о т. Мени илму ишлеримде эки бёлум ол затлагъа аталгъанды. Энди ючюнчюню айтайым. Бир эски къарачайлы терсине тартыб тебресе, трактор бла да бери бураллыкъ тюлсе. Джангы къарачайлыгъа уа бир сёз айтыб кёрчю анангдан эркек туугъан эсенг. Бизни психологиябыз алайды...

Д ж а ш а р. Психология дегенинги да бир ангылат.

А л а у г а н. Бу научный тил бла сёлешеди. Сен огъ-ай, мен да къыйналыб ангылайма.

Д ж а м м о т. Психология деб, къарачайлыланы къыйын халилерине айтама...

Д ж а ш а р. Энтда бир соруу...

А л а у г а н. Бир тохта, амандан тохтарыкъ, не сору-угъа къалдынг.

Д ж а м м о т. Аузуна урганча нек этесе? Сорсун!

А л а у г а н. Ургъанны къой, ол гаджисин тигиб къойсанг да тохтарыкъ тюлдю. Гражданская формгъа келишмеген затды.

Д ж а ш а р. Ельцин, Берия, ахырзаман, хонде хох! Сен бизни Минги Таугъа нек ёрлетесе? Россияны тюз джер-лери худжу къалыб турадыла. Алагъа нек ашырмайса?

Д ж а м м о т. Энди мен береим сеннге соруу: сен къыйынын табыб, тынчын этген къарачайлы кёргенми-се? Кёрмегенсе. Тюз джерлеге барлыкъ тюлдюле. Тау къабыргъалагъа ёрлеген къыйынды да, ары ёшюн уруб турлукъдула. Энтда сорайым: бир къарачайлы уллу юй ишлесе, аны хоншусу не этеди?

А л а у г а н. Андан да уллу юй ишлерге кюрешеди.

Д ж а м м о т. Бек тюз джууаб. Мен ишимде амалсыз керек болду да, Минги Тауну бузларына тиреб, къала ишледим, къатында да лабораторияла. Илмуда керекли болуб ишлегенди деб магъана берлик тюлдю бизден киши. Ма кёрюрсюз, джангы къарачайлыланы бири, мени огъары джанымда мекам саллыкъды. Дагъыда бири андан ёргеде ишлерге излериккди.

Д ж а ш а р. Не юйюне ёлюге ишлейди, мындан ёрге-де джашаяллыкъ тюлдю.

Д ж а м м о т. Ма энди сен да бир затланы ангылай тебрединг. Ол аны джашаргъа ишлерик тюлдю. Башха-ладан онглу болгъанын кёргюзюр ючюн ишлерикди...

А л а у г а н. Сылхыр, психология деген ма олду!

Д ж а м м о т. Хар кимден да мийкде джашасам, сыйым, махтауум уллу боллукъду, деб ишлерикди. Ол акъылда бегисе, кислород масканы кийиб, мийикде ишлетген юйюне кириб да къалыр. Къарачайлыланы ангылагъан къыйынды. Аны ызындан дагъыда тизилир-ле. Ол заманда къалай болабыз?.. (*Джашарны бетине къатады. Ол джууаб берир орнуна, не къан джауарыкъ эсе да дегенча, бир рюмкагъа къуюб агъызады.*)

А л а у г а н (*Джаммотха*). Айыб этме мынга. Сени оюмларынгы ызындан бу огъай, мен да сюрюб джетал-майма. Амалсыздан ичди.

Д ж а м м о т. Ангылатайым, чыртда тарбууннга тый-ыб къоймайым да. Бусагъатда не эски, не джангы къа-рачайлы да ол мийикде хауагъа, анда сууукъгъа тёзал-лыкъ тюлдю. Мийикге чыкъмай да болмай эселе, тё-заллыкъ да тюл эселе, не этерге керекди? Была не бол-

сала болурла, балаларын, туудукъларын, кысхасы бла айтсам, эндиги тёлюлени чыдамлы этерге борчлума. Жукланы Минги Тауну башында туталсам, энди тууарыкъла алача тёзюмлю, чыдамлы боллукъдула.

А л а у г а н (*Джашаргъа*). Тоба-тоба! Ол терен оюмлагъа, сагъышлагъа бир къара! Халкъыбызны келир заманын кюзгюдеча кёргюзюб къойду. Ма от, ма патриот, ма дальновидность! Гений!

Д ж а ш а р. Он кере отду, джюз кере патриотду!

Д ж а м м о т. Энди андан тереннге кирмейим... (*Чайнекни алыб, стаканлада къалгъан сүүкъ кофелени тёгюб, джангыдан этеди.*) Бирер кесек тамызыгъыз ол худжудан да... (*Эслетмей Алауган Джашар бла кесине иги къошады.*) Башха джерледе айтмагъан асыры кёб тахсамы айтдым, тышына чыкъмасын, айтылгъан джерде къалсын.

Д ж а ш а р. Аны эсинге да келтирме...

А л а у г а н. Къаллай философса! Аллах сени Къарачайдан къызгъанмасын! Жорж Михайлович! Атынг дунягъа белгилиди...

Д ж а ш а р. Энди джулдузлада, айда джашагъанлагъа да белгили болсун! Учуб кёкге чыкъ, айны, джулдузну джыкъ.

А л а у г а н. Ур-ра.. (*Сокладан ичедиле.*) Ма, реконструкция десенг реконструктизация.

Д ж а м м о т. Джашла, мени бу къууанчымда нек джырламай турасыз?

А л а у г а н. Ол джангыз сени къууанчынг тюлдю, барыбызны да къууанчыбызды...

Д ж а м м о т. Къайда... Къайсынг башлайсыз!?

Э л ь в и р а (*келеди*). Папочка, сени открытияны юсюнден телевидение, радио бла да бергендиле. Служанка аны эшитиб, байрам тепсиге къаллай хантла этейим, деб сорургъа чакъыргъан эди... Джырланы юсюнден что-то сказали.

А л а у г а н. Хо, энди джырлагъа кёче тебрегенбиз... Джашар, гитараны ал!

Д ж а ш а р. Сен да къошул... (*Гитараны согъуб, джырлаб башлайды. Эки кёзю Эльвирадады.*)

Марифат! Марифат! Марифат!
Узакъда, джууукъда болсам да,
Тутама мен сени эсимде.
Джашауну, насыбны татыуун,
Кёреме мен сени юсюнде.
Неден да багъалыды бу ат:
Марифат! Марифат! Марифат!
Марифат! Марифат! Марифат!
Мен сени биринчи кёргенлей,
Джюрегим илешиб башлады.
Къууанчын, джарсыуун, умутун
Сюймеклик юсюме бошлады.
Къайдан да эследим ариу зат,
Марифат! Марифат! Марифат!
Тюбеген кюнюмден бери да
Джыялмай турама эсими,
Тюшюмде баргъанча джюрюйме,
Армаулукъ басханды юсюмю.
Къайдан да тюбединг, суу сурат,
Марифат! Марифат! Марифат!
Ийнан сен, базымым джетмейди,
Айтыргъа сюймеклик сёзюмю.
Къалай эслемейсе мен сенден,
Алалмай турама кёзюмю.
Болгъанса джашауда баш мурат!
Марифат! Марифат! Марифат!

Д ж а м м о т. Ары-бери десегиз да, келтирликсиз алкъын. Тамам сюймекликден къабыннган адам этген болур бу джырны.

А л а у г а н. Кеси этгенди. Бу сюймеклик бла компромис болалмай ёмюрюн ашырыб барады зауаллы.

Э л ь в и р а. Сюймеклик болмаса, джашау да болмайды.

Д ж а ш а р (*мыдах*). Не акъыл, не ачха, не герох, не автомат хорлаялмагъан бир къыйынлыкъды. Кюйдюрюб, кюл этиб къояргъа тебрегенди.

Э л ь в и р а. Радничокну къатына барыб, бир кесек олтурайым... (*Ёрге турады.*)

Д ж а м м о т. Кесинги сотовыйинг джанынгдамыды?

Э л ь в и р а. Хо, как всегда.

Д ж а м м о т. “Вокруг света” журналгъа сѐлеш да, мени атым бла интервью бер!

Э л ь в и р а. Къалай?

Д ж а м м о т. Биринчи кереме бересе интервью? Айтырса бир затла. Мени заманым боллукъ тюлдо.

Д ж а ш а р. Джаныуар-зат чабмасын, ашырайым...

Э л ь в и р а. Спасибо! Былайчыкъдады... (*Кетеди.*)

Д ж а м м о т (*телефон зынгырдайды*). Член корреспондент Российской академии наук, халкъла арасы Тюрк, Адыг, Прибалтика академияланы академиги Россияда колорадский жукланы хакъындан академияны президенти тынгылайды... Ангыладым (*Телефонну джукълатады.*) Джашла, бусагъатдан вертолет келликди. Москвагъа чакъырадыла. Заманым джокъду. Не иш бла айланасыз? Не баджарасыз? Мен джарарыкъ зат бар эсе, тартынмагъыз. Алауганчик!

А л а у г а н. Джашау башы тубюне болгъанында, аягъы къалайда тирелликди, деб, бир кесек къарадым. Къарасанг къара, бир заманда бу сылхыр бла менден къалгъан джашланы бары да онглугъа кетиб тура. Бирер обществону, партияны, къозгъалыуну председателлери, президентлери, аладан да мийикге атлаб, генеральный секретарлары...

Д ж а ш а р. Алай эди, биз да хонди хох болуб...

А л а у г а н. Биз аладнмы итден туугъанбыз, келчи экибиз эки зат къурайыкъ, дейме бу алтыхыргъа. Муну къадыр къылыгъы тутду да, унамады. Мен районубузда совет властны джылларында медвытрезвителге тюшгенлени обществосун къурадым. Атына да Властны факъырлары, деб атадым. Бир джылдан аны республика дараджагъа чыгъардым...

Д ж а ш а р. Бир къауумлача болмай, бу сынагъан, билген ишин къолгъа алды. Анга кѐре бегитген да этди. Бу кертти эркиши джаш, къайда да болады баш...

А л а у г а н. Черкесскеде офисибиз барды. Энди Россияны башха джерлеринде отделениеле къураб кю-решеме. Обществону аралыгъы Москвада боллукъ болур. Совет властны къыйынлыгъы бла кечелени сууукъ юйледе къалтырай ашыргъанлагъа сый берир заман джетгенди. Къысхасы халкъыма джарайым, деб кю-решеме.

Д ж а ш а р. Не этилгенин да айт! Талай юлгю.

А л а у г а н. Сѐз ючюн, Джашарчикни народный поэт Карачаево-Черкесии этдим.

Д ж а м м о т. Джазыучуланы союзуну членимеди?

А л а у г а н. Огъай! Член-милен да болмагъанлай, халкъ поэт болуб къалды.

Д ж а ш а р. Обществада бегим алдыла да, иш тынды да къалды. Алайды бу обществону кючю.

А л а у г а н. Халкъыма этилген ишле дагъыда...

Д ж а м м о т. Андан арысын айтмасанг да боллукъду, ангылагъанма. Сау бол, огъур ишни башлагъанса... Джашарчик, сен а?

Д ж а ш а р. Меники бизнесди.

Д ж а м м о т. Бек ашхы... Не сатаса? Не аласа? Кимни алдайса? Кимни юйюн къурутаса?

А л а у г а н. Бу алдагъанладан тюлдо. Болуму, акъылы, тирилиги бла джетишимли болуб турады. Кеси да уллу къуллукъда ишлейди...

Д ж а м м о т. Тохта, алайчыгъын ангыламадым... Сен бизнесмен эсенг, къуллукъ дегенигиз неди?

Д ж а ш а р. Ала бир-бирлерине чырмау болмайдыла... (*Ёхтем айтады.*) Район тамадаланы бириме.

А л а у г а н. Анга дери элибизге тамада болуб турду.

Д ж а м м о т. Да сора элибизге джарагъанса...

Д ж а ш а р. Таб тюшюб сатыб ийдим ансы, нени да этерик этдим.

А л а у г а н. Къолундан келлик эди...Девальвацияны бу чыгъаргъанды, дерчады.

Д ж а м м о т. Джашла, мени чегетге иймегиз. Алай-сыз да чардагъанымда шайтан джел ойнай турады. Элни, джамагъатны былай алыб, сатыб ийрик адам алкъын туумагъанды, тууарыкъ да тюлдю...

А л а у г а н. Аллай болумлу адам туура аллынгда олтуруб турады...

Д ж а м м о т. Закон а? Аллай закон джокъду.

Д ж а ш а р. Законла къагъытдалла. Сан бирин джа-шауда кёребиз да, ала да къайры бурсанг, ары чабыб теб-рейдиле. Юслери бла ёт, кесинге табны эт, къолунгдан келсе, тебле да кет! Бир-бир джерлени сатыуну юсюн-ден законну эшитгенсе да?

А л а у г а н (улуу рюмкалагъа къуады). Игит да эши-теди... *(Бир рюмканы Джаммот таба тюртеди. Ол да эси бу хапаргъа кетгени бла, уртлаб иеди. Была да иче-диле.)* Ол законну бегитгенлени бири болур Джаммот тенгибиз.

Д ж а ш а р. Элчиле юйлери бла бирге бачхаларын, колхозлада пайларын-затны сатаргъа боладыла. Завод-ланы да стауатлары бла бирге сатаргъа эркинлик барды. Джарагъан ёкюл тутсанг, мелочиться эте айланмай, ба-рын да бирден сатдынг да ийдинг...

Д ж а м м о т (*эшитгенлерине къыйнала тебреген-ди*). Элни адамлары не дедиле?

Д ж а ш а р. Ала алкъын билмейдиле. Чочурукъ бо-лурла, меннге не эталлыкъдыла. Закон бла бегиб бошагъ-анды. Бир кесек джарашсам, районну да сатаргъа деб турама.

А л а у г а н. Этерикди алай да. Башлагъан ишин тындырмай къоймайды. Бек имджди.

Д ж а м м о т. Сейир хапарла... Мен санларымы бир тюзетейим... *(Алауган кёлтюрюле тебрейди.)* Турма, сиз олтуругъуз...

Бу экиси нелени эсе сёлешедиле, залдагъылагъа эшитилмейди. Ёрге тургъан а къайгъылы, ачыулу болуб, ары-бери джюрюйдю. Асыры не этерге билмегенден магнитофонну къурады. Къобуз къарачай тартыуну согъуб башлайды. Бу да анга келиндириб, джырлаб тебрейди кёлюн басар ючюн.

Сен тегерегинге бир сынаб къарачы,
Керти да сейирлик тюрсюн бард джерибизде.
Андан да алапат этиб кёргюзеди,
Бузулмай джашарыкъ суюмеклик экибизде.

Джюрюйме багъалы атынгы сагъына,
Кеси джашауума кёб муратла биче мен.
Кёзюмю аллындан кетмейин тураса
Не кюндюз, не кече, не эртден, не ингир сен.

Джанымы къыйнагъан бир затым болса да,
Не юй джашауумда, не къайдам, иште мени,
Мыдах бола тебреб, олсагъат джарыйма,
Сеннге тюберигим эсима тюшсе мени.

Сюеме олтуруб мен ушакъ этерге,
Джюрек сезимими ангылай билесе да,
Тубанлы кюнде да джолуму джарытыб,
Джылыу да, огъур да, къууанч да бересе да.

Кесимден насыблы адам болмаз, дейме,
Къайда да атынгы айтсала махтау бериб.
Бюгюнден огъунакъ къууана турама,
Алдагъы насыблы джашауну ачыкъ кёрюб.

Аны ол джырлагъанына махтау берирге, А л а у г а н къучагъын да кенг джайыб, ары атларгъа умут этеди. Ол а, орнунгдан къымылдама дегенча, къолун да хыны силкиб, келиб туураларына олтурады.

Д ж а м м о т. Мен сизге нек керекме?.. *(Джашарны къарамын сансыз этиб, бармагъын Алауганны кёкюре-гине тирейди.)* Сёз ючюн, сеннге?

А л а у г а н. Багъалы заманынгы алмаз ючюн, сени атынг бла заявление джазгъанма... Ма былай коммуни-

кация этиб. (Къагъытны узатады.) Мынга къол салдынг, мени ишим тынды.

Д ж а м м о т (окъуйду). “Прошу вас принять меня в члены общества “Властны факъырлары”... (Алауганнга джити къарайды.)

А л а у г а н. Юч кере медвытрезвителде кече къалгъанлагъа “Заслуженный” деген атны беребиз. Аллай атны джюрютгенле республикада экиджюзге джууукъ бардыла. Энди “Народный” деген эм махтаулу атха тыйыншлы да биреу керекди. Сора обществону вице-президенти орну да бошду. Экисине да келишген сенден сора джокъду. Демократизация болургъа керекди.

Д ж а м м о т. Мен вытрезвителге джангыз бир кере тышгенме. Ол сыйгъа тыйыншлы тюлме.

Д ж а ш а р. Джангылдынг. Архивде къагъытла сакъланадыла. Эки кере солугъанса анда, ол къыйын заманда.

А л а у г а н. “Народный” берир ючюн беш кере тышгенди, деб къагъыт керек болады. Дагъыда юч кереге къыгъытны Джашарчик жарашдырыр. Улху алмагъан джокъду, улху берирге уа мындан уста Россияда болмаз. Сен къол сал, башхасын биз тындырыбыз.

Д ж а м м о т (ачыуланнгандан эсе, сейирсингеннге ушайды). Андан сизге не барды? Меннге не барды?

А л а у г а н. Былайда сеннге, меннге дерча тюлдю. Халкъны юсюнден барады сёз. Халкъны да, къралны да оноуу этиле турады.

Д ж а м м о т. Алайчыгъын ангылагъанма...

А л а у г а н. Биз медвытрезвителден башлагъанлыкъгъа, ол джыллада адамла башха азабланы да чекгендиле. Сабийледен къалгъанла бизни обществону байрагъыны тюбюнде джыйыллыкъдыла. Башха общества, партияла-затла къурурукъдула. Кърал оноугъа адамланы да биз сайларыкъбыз. Тамырны терен иер ючюн, обществада сенича белгили адамла болургъа керекдиле.

Д ж а м м о т. Бек сейир, бек аламат!

А л а у г а н. Сёз ючюн, сени Думагъа депутат этебиз, алайдан Федерациягъа бир атлам, андан ары Кремльге джол да узакъ тюлдю.

Д ж а ш а р. Ма бу шляпаны да кийиб, Путинни орнунда олтурлугъунгу кёзюнге кёргюз. Биз да “Джаммот Джаммотду, Джаммотду, халкъда отду, патриотду”, деб атынга табыныб айланлыкъбыз.

Д ж а м м о т. Тюз ангыладым эсем, мындан ары сиз кимни айтсагъыз, ол боллукъду президент, не?

А л а у г а н. Бу эки джылны ичинде чёб атарыкъланы бары да бизни обществону членлери боллукъдула. Обществону членлери уа тамадаларына къаршчы бармайдыла. Барлыкъ эселе да, бусагъатда адамла сылхыр болуб турадыла. Ол, бу деб сагъыш эте билмейдиле.

Д ж а м м о т. “Народный” да, сени замынг да болур ючюн мен не этерге керекме?

А л а у г а н. Ол къолунгда къагъытха къол салсанг болду... Сора дагъыда...

Д ж а м м о т. Ма ол “дагъыдасын” айт!

А л а у г а н. Бир кёб бланкалагъа, чакъырыулагъа, алгъышлагъа, протоколлагъа къол салама. Алайсыз конценсус болмайды..

Д ж а м м о т. Сора уа? \

А л а у г а н. Кърал тамадала бла тюбешген сагъатда да...

Д ж а ш а р. Бу академик болургъа керекди.

Д ж а м м о т. Академик?

А л а у г а н. Тукъумуму тюбюнде ол сёзчюк джазылса. Ол джангыз сёзчюк.

Д ж а ш а р. Уллу обществогъа башчылыкъ этген адамгъа аллай бир затчыкъ болмаса келишмейди. Ол тышсе къолгъа, халкъ барыр алгъа.

Д ж а м м о т. Ангыладым... (Джашаргъа.) Сеннге уа не болушлукъ керекди?

Д ж а ш а р (иш тынарыкъча, джарыйды). Да мен

энди... Республика тарлыкъ этеди. Россия да алайыракъ болуб турады. Эсим тыш къралланы аулаб айланады.

А л а у г а н. Бир кесек болушлукъ болса, бу бизнес бла международный аренагъа чыгъар джашды. Бизге да джарар. Сен республиканы, Россияны тамадалары бла тыш къраллагъа барыб, ала бла суратха тюшюб айланган адамса. Къолунгдан келликди. Бу да сени атынг бла президентге письмо джазгъанды...

Д ж а ш а р. Къол салыб, мухурунгу бассанг, тамбла Москвагъа джетиб къайтыргъа боллукъма... (Къагъытын узатады.)

Д ж а м м о т (окъуй тебregenлей, телефон зынгырдайды). Бездириб къойдула да бу алгъышлары бла... (Кнопкасын хыны басыб, аны тохтатады.) Энди кёрейим къалай кычырсанг да... (Къагъытын окъуйду.) “Москва, Кремль. Путину. Дорогой Володя! Прими и помоги моему другу...”

А л а у г а н. Бу тилекле сенича адамлагъа бош затладыла. Былай бурун сюртгенча. Биз да игиликни джюз къат къайтарыбыз... Президент деген, ол президентди. Бу иште имидж-зат керек тюлдю. Сайлайбыз да къоябыз. Россия оюлгъанды. Къарачай президент болмаса, аякъ юсюне минерик тюлдю... (Джаммотну башында шляпаны къанатларын тюзетеди.) Алайды да, Европа - ол Европада, цивилизацияны да ангылайбыз. Сюйсенг уруш, сюйсенг ур, сени саулугъунг ючюн, саулугъунг къалыб эсенлигинг ючюн бирчик тартайыкъ. Сени президент России боллугъунг ючюн.

Д ж а ш а р. Къарачайда джюрюген адетди...

Сагъышлагъа сингиб тургъан Д ж а м м о т айтылгъаннга магъана бермейди. А л а у г а н рюмкалагъа къуйгъанын да кёрмегенчады. Сёз къошаргъа Д ж а ш а р да ауузун ачады, Э л ь в и р а келиб къалады.

Э л ь в и р а. Не этесиз? Опять?

А л а у г а н (тёртюнчю рюмкагъа къуя). Эльвироч-

ка, джаным-кёзюм, Жорж Михайловични кючден “хо” этдиргенбиз. Бизни джанлы бол!

Э л ь в и р а. Папочка, талай журналгъа, радиостанциягъа интервьюле бердим... (Аны телефонуна кёз джсетдире.) Иги этгенсе отключить этгенинги. Меннге да надоели звонки... Не ючюн ичебиз!

Д ж а м м о т (кеси-кесине айтханча). Да-а-а... (Магъана бермегенлей, Алауган узатхан рюмканы да алады.)

Д ж а ш а р. Ичиб а не ючюн ичебиз, Россияны президенти ючюн ичебиз! Президент президент болады, оноуну къолгъа алады.

Э л ь в и р а. За Брежнева?! Иги аккады...

А л а у г а н. Огъай, за Путина!.. Путин дегениме къара... Жорж Михайлович ючюн!

Э л ь в и р а (былагъа кёзюу-кёзюу къарайды). Не поняла.

Д ж а ш а р. Сени эринги Путинни орнуна салабыз.

Э л ь в и р а. Папочка...

А л а у г а н. Алайды, Эльвира. Девальвацияны джабышдырыб, коммуникация этебиз.

Э л ь в и р а. Сора мен жена президента, да?

Д ж а ш а р. Первая леди боласа къралда...

Э л ь в и р а. Ур-р-ра!.. (Джаммотну къучакълаб, тобукъларына олтурады.) Ич, папочка!.. (Рюмкасы бла аны къолун ёрге этеди. Ол да, тюш кёре тургъанча, ичиб иеди.) За тебя!.. (Джаммотну бурнуна рюмкасын тийириб уртлайды.)

А л а у г а н. Алгъышлайбыз, Жорж Михайлович президент болгъанынг бла!

Д ж а ш а р. Уллу Россиягъа оноу этериксе!.. (Ичедиле.)

Д ж а м м о т (энди уянганча). Россиягъа?.. (Эльвираны акъырын алыб, тобукъларындан бир джанына олтуртады.) Сиз мени биягъында Америкагъа президент этген эдигиз.

Э л ь в и р а. Папочка, не башхасы барды...

А л а у г а н. Алай десенг да хо, сен айтханча этейик.
Консенсус болсун ансы...

Д ж а ш а р. Нет! Хакимада, ахырзаман, хонде хох!
Американы кьойдукъ! Бизге да керекди сенича прези-
дент.

Э л ь в и р а. Конечно!

А л а у г а н. Была тюз айтадыла. Бизни къралны бир
бегит да, андан сора Американы кьолгъа алырса.

Д ж а ш а р. Бу шляпа уа Кремлде да джарашы-
рыкъды...

А л а у г а н. Къагъытлагъа да бир кьол сал да...

Д ж а м м о т. Бир сабда тохтамагъан балтача, сиз
къаллай мылтыкъласыз?.. (*Ёрге турады.*) Сизни бу
къагъытларыгъыз а неди? Мени телигеми санайсыз?

Э л ь в и р а. Папочка, нек ачыуландынг?..

А л а у г а н. Къыйын затла тиледик эсек, кеч!..

Э л ь в и р а. Папочка...

Д ж а ш а р. Колорадский жукланы академиги этген
сеннге не истем... Кишиге сорлугъунг джокъ...

Д ж а м м о т. Сен гардош бачхангда ол жукланы
къырыб тургъанса...

А л а у г а н. Магъаналарын билмей этгенме...

Д ж а м м о т. Анда мени ишим джокъду. Аллай
адамны академияма нек алыргъа керекме? Обще-
ствонгу бетин нек чыгъарыргъа керекме?.. (*Джашар-
гъа бурулады.*) Аталарыбыз джашагъан, биз туууб
ёсген элни сатыб, уялмай мени аллыма къалай кел-
динг?.. (*Къагъытларын джырттыб, юслерине бюрке-
ди. Джашар темир къан алыб ёрге къобады. Алауган
да кёлтюрюледи.*) Совет властны факъырлары... Ол
власть сау болса, сизнича аферистле да боллукъ тюл
эдиле...

Э л ь в и р а (*телефону кьонгурау къакъгъанында
алады*). Жена президента слушает... (*Джаммот аны кьо-
лундан телефонну алыб, атыб иеди.*) Папочка!

Д ж а м м о т. Тохта, амандан папочка боллукъ!.. Сиз-

ни не бетигиз, не тюз сёзюгюз джокъду... (*Башындан
шляпасын алады.*) Ма муну юсюнде да алдайсыз...

А л а у г а н. Алдамайбыз. Америкадан келгенди.
Вашингтонну джангыз шляпасыды.

Д ж а м м о т. Хо, болур аны шляпасы. Быллай шля-
паланы бомжла киедиле... (*Къайры эсе да шууулдата-
ды.*) Къайда проходимец?..

Д ж а ш а р. Бизми болдукъ проходимец?

Д ж а м м о т. Андан да бытдырсыз...

А л а у г а н. Джаммот, оздунг...Стабилизация кьу-
руйду...

Д ж а ш а р. Ким ким болгъанын ачыкълайыкъ...

Д ж а м м о т. Джаныгъызны алыб кьоярыкъма, кьо-
рагъыз! Тас болугъуз кёзюмден!

Д ж а ш а р. Алауганчик, бу бизни джаныбызны ала-
ма, дейди.

А л а у г а н. Эшитгенме. Чекден чыгъыб кетди,
къарнаш.

Э л ь в и р а (*аралары бла ары-бери чаба*). Ребята!
Аллах ючюн...

Д ж а м м о т. Аямагъыз этеригизни...

А л а у г а н. Аямасакъ а...

Д ж а м м о т. Атагъызны аман кёзюне...

Д ж а ш а р. Алауганчик! Алгъа!

А л а у г а н. Получай, эшегим!.. (*Керилиб джумду-
ругъу бла сермейди.*)

Ол алай этгенликге, Д ж а м м о т н у кьолу къалай
къымылдагъанын къараучула эслеялмайдыла. А л а у г а н а
чёмелтаякъ айланыб барыб, арлакъда созулады. Д ж а ш а р
къоркъаракъ болуб, артха ыхтырыла башлайды. Д ж а м м о т тобча
секириб, аны къатына пошеди. Э л ь в и р а столдан шышаны алыб,
арт джаны бла барыб, эрини башына джетдиреди. Д ж а м м о т ким
ургъанын да ангылаялмай, джыгылады.

Э л ь в и р а. Нёгеринги да ал да, къач энди... Хайда!
Ну!!!

Д ж а ш а р (бек кьоркьубду). Мен ангыламадым...
Алауганнга не болду?

Э л ь в и р а. Бир кьытайлы бла бир японлу тьююшле-
ге юретиб тургъандыла. Кьорагъыз былайдан! Быстро!

Д ж а ш а р. Сен да кел! Энди бу сени кьыстарыкьды.

Э л ь в и р а. Мен не айтдым?! Дженгил бол...

Д ж а ш а р. Кьыстамаса да, ёлтюрлюкдю. Бузланы
тубюне тыкьды да кьойду.

Э л ь в и р а. Экибизни да ёлтюрлюкдюле алай эт-
сек. Ол джыгьылгъан туруб урду, кёрмегенсе, дерме. Бар!

Д ж а ш а р. Алай ура билген, бу дженгил турмазын
да билликди.

Э л ь в и р а. Бир кет! Табарма бир сылтау... (Хурд-
жунундан свистогун алады.) Охранагъа билдирирге ке-
рекме...

Д ж а ш а р (билегинден тутта). Сенсиз кетмейме...

Э л ь в и р а. Ну что же... Мен айыбдан чыкьдым...
(Свистогун аузуна элтеди.)

Д ж а ш а р... Тохта!.. (Аны кьучакълайды.) Кетдим.
Сау кьал! Келликме. (Алауган, сойланыб тургъанлай,
эсиргенлени джырын мурулдайды.) Сакъла!

Атлай барыб Д ж а м м о т н у табаны бла сермейди. А л а у г а
н н ы да сюйреб, сахнадан чыгъарады. Гитараларын Э л ь в и р а
джер бла ызларындан джибереди. Сора эрини кьатына чёгелейди.
Башын ёрге кёлтюреди. Свистокну аузуна салыб, сызгырады.

Эсиргенлени джырыны макъамын А л а у г а н бир кесек
уллуракъ айтханча эшитиледи кьайдан эсе да. Анга да Д ж а ш а р
кьошулгъанча болуб, джарыкъ чыгъады.

ДЖАБЫУ.

ДУУАЛА

Эки бёлүмлю драма

ОЙНАГЪАНЛА:

РАШИД – 14 джылда эмда 50 джылда.

ХАМЗАТ – аны атасы, 36 джылда.

КУЛИЗАР – Рашидни - анасы, 25 эмда 34 джылда.

АМИНАТ – 65 джылда.

РАСУЛ – 17 эмда 52 джылда.

АМАНТАЙ – 60 джылда.

БИБИГУЛ – аны юй бийчеси, 55 джылда.

ВОЛКОВ ИВАН ДАНИЛОВИЧ – 30 эмда 70 джылда.

МУКАНОВ РАМАЗАН – область УВД-ны тамадасы.

ГУЛЬНАРА – аны юй бийчеси.

ЛЮДМИЛА ИВАНОВНА – область УВД-ны следователи.

Офицерле, солдатла, милиционерле.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Ич ишлени область управлениесини коридору. Анга ачылгъан
эшикле да кёрюнедиле. Р а ш и д коридорну бир кьыйырындан
киреди. Тюз ол кёзюуде эшиклени бири ачылады. Кьолларында
бугъоу бла биреу чыгъды, ызындан да милиционер атлайды.
Тутмакьны бир джаягъыны узунуна табы барды. Кьаты бла озб
тебреген сагъатда Р а ш и д бир джанына туруб джол кьояды, ол
адамгъа джити да кьарайды.

Биягъы эшикден, кьолунда да папкасы бла, Л ю д м и л а
И в а н о в н а чыгъады.

Р а ш и д. Кюнюгюз ашхы болсун!

Л ю д м и л а. Ашхылкь кёрюгюз!

Р а ш и д. Тамадагъыз керек эди.

Л ю д м и л а. Аны кабинети башындады. Кел, мен да ары барама...

Кабинетде М у к а н о в Р а м а з а н кесиди. Бир кыагытлагъа кыарайды. Телефон ачы зынгырдайды.

Р а м а з а н. Алейкум салам!.. Тынгылайма, Осман Якубович!.. Алкыын белгисизди, соруу алыб кюрешедиле... Кыалай дединг?.. Бошлар мадар джокъду... Ангылайма, сен айтхандан ары этереге керек эдик. бу джол чыртда бомазлыкъ затны айтаса...Мындан кыысталсам бир иш табылыр... Осман Якубович... (*Трубкины салдады. Эшикден Людмила киреди.*) Бусагытда Осман Якубович селешди. Назаровну бошлагъыз, дейди.

Л ю д м и л а. Да айтсанг а...

Р а м а з а н. Айтыргъа кюрешдим, трубкины салыб кыйду. Назаров Бердибавну эгечинден туугъанды, дейдиле керти эсе.

Л ю д м и л а. Энди ангыладым. Кесин былай ёхтем нек тутады, деб тургъанма. Бусагытда да этернги аяма, деб кетди.

Р а м а з а н. Бердибаев кесине сёз джетмез ючюн атасын, анасын да аярыкъ тюлдю. Уллу кыуллукъгъа тюшгюнчю да таный эдим мен аны. Эгечинден туугъан ючюн алай кюреширик тюлдю, кеси да бир затлагъа кыошулуб, аны ючюн этеди. Алай эсе уа Осман Якубович да ала блады. Экиси тенгледиле. Кюрешикдиле, сен да сакъ бол.

Л ю д м и л а. Не этериклери да ишден чыгъарлыкъ болурла...

Р а м а з а н. Алай этселе, бизни орнубузгъа кеслери-ни адамланы саллыкъдыла. Ала да аманлыкъчыны тюремеден чыгъапрлыкъдыла.

Л ю д м и л а. Базмазла...

Р а м а з а н. Бошлагъыз дей тургъан адамла, кыйдам... Сен бир кесек кымылда. Ашыкъмасакъ боллукъ тюлдю. Мен да командировканы кыйдум.

Л ю д м и л а. Сен бар! Ара шахарда айтыр деб кыоркыуб бир кесек тохтарла. Бусагытда биягы ючюбюз кюреше турайыкъ, сен келирге чык айырмасакъ, бир оноу болур... (*Ёрге турады.*) Бир джаш сеннге тюберге излей эди.

Р а м а з а н. Кимди?

Л ю д м и л а. Узакъдан адамгъа ушайды.

Г у л ь н а р а (*киреди*). Кирирге боллукъмуду?

Л ю д м и л а. Кыайдан чыккыднг... (*Кыучакълайды.*) Бир бек тансыкъ болгъанем. Бусагытда Ромагъа да аны айта тура эдим...

Г у л ь н а р а. Хо, болгъанса тансыкъ... Алай тансыкъ болсанг бир келиренг...

Р а м а з а н. Кыызла...

Л ю д м и л а. Кыызла деди эсе, кыыстаргъа этеди. Кесибиз кетейик. Мени кабинетимде олтурайыкъ, ушакъ этейик, кофе ичейик...

Г у л ь н а р а. Сеннге кирсем, кыалыб кетрикме. Иван Данилович керек эди. Мында болурму деб кыйтхан эдим.

Р а м а з а н. Школгъамы чакъыраса?

Г у л ь н а р а. Хо...

Л ю д м и л а. Мындан алда да баргъан шуай эди да.

Г у л ь н а р а. Чакъыргъан эдик. Сохтала энтда аны бла тюбеширге излейдиле.

Р а м а з а н. Районнга адыб кетген эдиле бюрсюкюн. Кыартны бошаб кыояргъа тебрегенсиз.

Г у л ь н а р а. Анычабыз джокъду, кыалай этейик.

Р а м а з а н. Бюгюн келлик болур. Меннге селеширкиди, айтырма.

Г у л ь н а р а. Унутуб кыйма. Тамбла сакълайбыз.

Л ю д м и л а. Ол джашха кир дейим... (*Чыгъадыла.*)

Телефон зынгырдайды.

Р а м а з а н. Тынгылайма!..Иван Данилович, тансыкъ этдинг кесинге... Хо, мында боллукъма... (*Эшик кыагытлады.*) Киригиз!

Р а ш и д. Салам алейкум!

Р а м а з а н. Алейкум салам! Кел, олтур!

Р а ш и д. Талай джылны мындан алгъа да бир келиб кетген эдим. Ол сагъатда бу кабинетде Волков олтура эди. Пенсиягъа кетгенин да билмей, бир тюбейим, деб къайтхан эдим.

Р а м а з а н. Бусагъатда телефон бла сѐлешди. Бери келликди.

Р а ш и д. Джукъ билсек хапар берирбиз деб, адреси-ми алыб къалгъан эди. Унутхан болур. Энтда эсине салайым деб къайтханем.

Р а м а з а н. Келе эсе сорурса. Мен джарырыкъ зат эсе, тартынма. Танышхан да этейик.

Р а ш и д. Тамбийладанма. Атым Рашидди, атамы аты Хамзатды. Къарачайлыма. Кавказдан келгенме.

Р а м а з а н. Къобан ёзенден?

Р а ш и д. Огъай, Теберди ёзенденме.. Къобан ёзенде танышынг – затмы барды?

Р а м а з а н. Хо. Талай кере барыб да кетгенме.

Р а ш и д. Энди келсенг бизни ёзенни да джокъла. Къонакъбай боллукъма.

Р а м а з а н Сау бол! Не иш бла айланас?

Р а ш и д. Кѐчгюнчюлюкню заманында айырылгъан адамларымы излейме. Билген адам чыкъмайды. Умут юзюб да къоялмай, тентиреб айланама.

Р а м а з а н. Кимлени излейсе?

Р а м а з а н. Гитче къарнашчыгъым бла эгешчигими излейме. Аладан 1944 – чю джыл айыралгъанма. Дагъыда талай джылдан атам бла анамы да комендант тутдуруб ийди.

Р а м а з а н. Аллай къайгъылары бла сенден сора да келгенле болгъандыла. Джарашдырыб айт. Къолдан келгенни этейик... (*Селекторгъа.*) Люда, былай кел!

Р а ш и д. Бизни бери кѐчюрген сагъатда анам ауругъанны кѐреме деб, башха элге кетиб тура эди. Атам да къазауатда. Меннге алты джыл, Алийге юч, эгешчигим

Асиятха да эки джыл болгъан эди. Къарт анам бизни бла тура эди. Тѐртюбюзню бирге келтирдиле бери. Къарт киши бла къарт къатын джашагъан юйню бир бѐлмесине салдыла бизни. Элде къарачайлыла кѐб эдиле. Джаз келиб, терекле чагъа теберрге къуру биз къалдыкъ. Башхала ачдан къырылдыла. Бир кюн танг аласында къарт анам бизни уятды. Акъырын болугъуз дей, орамгъа алыб чыкъды. “Дядя Саша ачдан ёле турады, - деди. – Бабушка Варвара да кючден атлайды. Энди алагъа джюк болмайыкъ Башха элге барлыкъбыз... (*Людмила киреди.*)

Р а м а з а н. Олтур. Бу джашны хапарына тынгылайыкъ. Сора уа?

Р а ш и д. Бир уллу тюз бла ингирге дери бардыкъ. Къарт анам Асиятны кѐлтюрюб, мен да Алийни кѐолундан тутуб кючден атлай эдик. Кюн бата къарт анам Асиятны кѐйнуна къысыб, къырдышха таянды. Алийни арабызгъа алдыкъ. Асият бла Алий ач болгъанбыз деб джолну джол узуну джылаб келиб, энди тамакълары хырха болуб, тохтагъан эдиле. Эртденбла уянганымда, бары да ингирде джатханларыча тура эдиле. Къарт анам кѐзлерин ачды да. “Сен уллу джаш болгъанса, - деди. – Ол алайда кѐрюннген элге бар да, аллынга ким тюбесе да, бери ий. Биз ары джеталлыкъ тюлбюз. Бар!”..

Эшикден В о л к о в къарайды.

Р а м а з а н. Кел, Иван Данилович!

В о л к о в. Сѐзюгюзню бѐлмейим, артда келирме.

Р а м а з а н. Кел, кел! Бусагъатда сени да сагъыннган эдик. Бу къонакъ Кавказдан келгенди. Сиз алгъын да тюбегенсиз.

Р а м а з а н. Кѐчгюнчюлюкде тас болгъан адамларымы излей къайтхан эдим.

В о л к о в. Бу джашны къайда кѐргенме деб турама. Ол джол бир бек ашыгъа эдим да, иги да сѐлешмеген эдик. Энтда бир джокъларса деб турдум, келмединг.

Р а м а з а н. Иван Данилович, джукъгъа ашыгъа-мыса?

В о л к о в. Огъай. Нек сордунг?

Р а м а з а н. Рашид ол хапарны бизге да айта турады. Энтда тынгыла. Ким биледи, бу джол эсинге бир зат тюшсе уа.

Р а ш и д. Туруб келе болурла деб, ызыма къарай, узайдым. Элге джууукълашхан заманымда кѣлюм булгъаныб, кѣзлерим къараннгы этиб тебретиле. Башым тѣгерек айланнганын сездим, къалай джыгъылгъанымы билмейме... Эс джыйгъанымда, машинада саламгъа джатыб бара эдим. Бир тиширыу да къатымда олтуруб, нелени эсе да ауузума тыгъыб кюреше эди. Машинада талай сабийни да эследим. Къарт анам, Алий, Асият къайдадыла, деб джылады. Тиширыу мени къойнуна къысды да, ариу айтды, ала да башха машинада келедиле, деди. Ма алай тюшдюм детдомгъа. Андан бери ала ѳлген, сау эселе да хапарсызма.

Л ю д м и л а. Ол тиширыугъа артда тюбедингми?

Р а ш и д. Кюн сайын да тюбей эдим. Детдомда ишлей эди. Айланьб, къыйынлыкъ джетген сабийлени джыйыб келе, ойсураб тургъанлай табхандыла мени.

Л ю д м и л а. Къарт анангы – затны кѣрген болмазла.

Р а ш и д. Хо. Аны артда билдим. Меннге кѣл эте туруб, аладан хапары болмагъанын анама айтады. Ол кече анам къалгъан элни адамларын детдомну тѣгеринде элlege келтириб къуйгъан кѣре эдим. Сора, дыгалас эте келиб табады... *(Къыйналгъандан хауа джетмегенча болуб, кѣлегини эки баш тюймесин тешеди. Бойнунда дууасы кѣрюнеди. Не эсе да Рамазан анга эс бѣледи. Волков да кѣзюню къыйырын джетдиреди. Людмила стоканнга суу къуюб узатады.)* Сау бол! Талай джылны анам бла бирге турдукъ. Андан сора...

Юйню бир бѣлмеси. Орундукъ, стол, шиндикле. Печни къыйыры да кѣрюнеди. Хапчюк болуб айтырча зат джюкъду. Эшикден К у л и

з а р киреди. Аны эс ташлагъаны, ачыуланнганы да танылады. Босагъадан кирген джерде бир кесек сюеледи. Орундукъну къыйырына олтурады. А м а н т а й киреди. Аны бир къолу джюкъду.

А м а н т а й. Не болгъанды къызым? Мыдах озгъанынгы кѣрюб келеме.

К у л и з а р. Бери оз, олтур... Биягъы комендант чакъыргъан эди. Кючден башымы алыб келеме.

А м а н т а й. Энди уа не дейди?

К у л и з а р. Да энтда ол джыр ючюн кюрешеди.

А м а н т а й. Мен барыб бир сѣлешейим.

К у л и з а р. Сѣзюнгю къоратма. Ол джукъ ангыларыкъ адам тюлдю.

А м а н т а й. Билеме. Алай болса да бир кѣрейим... *(Рашид киреди. Бетинде джангы тюшген кюлтюмлери барды. Къумач сумкасын да столгъа салыб, кишиге да къарамай, эшик таба айланады.)* Рашид, былай къайт! Бетингде бу белгиле нелле?

Р а ш и д. Алада да барла кюлтюмле.

А м а н т а й. Нек туююшгенсиз?

Р а ш и д. Бандит дедиле меннге.

А м а н т а й. Амандан бандит болугъуз, дегин. Табхандыла бандитни...

Р а ш и д. Сатлыкъ да дедиле...

К у л и з а р. Алгъын да талай кере салпыланыб келген эди.

А м а н т а й. Да меннге бир айтсанг а... *(Ерге турады.)* Мен алагъа бандитни да, сатлыкъны да кѣргюзейим. Кимлелле?

Р а ш и д. Анда киши джюкъду. Дерсле бошалгъандыла.

А м а н т а й. Тамблагъа бир джетейик да, мен алагъа этгенни кѣрюрсе. Устазла къалай эшитмейдиле ол сѣзлени?

Р а ш и д. Ала кеслери да айтадыла алай.

А м а н т а й.и. Сен джанынгы къыйнама, джашым. Ала бош хапарладыла.

Кулизар. Бар бтинги джуу. Атангдан да письмо келгенди...

Рашид. Керек тюлдю письмосу да, кеси да... *(Юйден чыгъады.)*

Амантай. Тамам джанына джетгенди джашны.

Кулизар. Аллай джукъ эшитсе бир бек кыйналады. Алгъын бир ёсе кирге эди, дей эдим. Энди былай бир кесек турса дейме. Бизнича комендантха табыныргъа унамайды. Бир пелахха кьаллыкъды.

Амантай. Ол джетерге халкъ сатлыкъ болмагъанын ангылагъан бир тамада чыгъар. Бу бир кесек кёл басарыкъ эсе да, баш иенг да бери бир джыйылмады.

Кулизар. Амалы алай болур. Бир райондан бири-не иймей турадыла сора, Къыргъызстандан Къазахстаннга келген тынч болмаз.

Бибигуль *(киреди)*. Ий, къачан келликсиз, ашарыкъ суууйду.

Амантай. Сёзге кызыб, аны да унутуб турама. Ол адамладан да айыбды. Алгъышлаб чыгъаргъа керекди.

Бибигуль. Туругъуз! Рашид а келмедими?

Кулизар. Келгенди. Арбазда болур...

Амантай. Байбише, тохта. Рашид бла мен джолуучу болабыз.

Бибигуль. Къайры барасыз?

Амантай. Хамзатха барабыз.

Кулизар. Къой, Амантай, джол асыры узакъды.

Амантай. Поезд элтир. Соргъаннга кесими баламды, не туудугъумду, дерме да къоярма.

Бибигуль. Ким соруб айланлыкъды. Аз къарт айланмайды сабий бла. Дерслери уа?

Кулизар. Школгъа бир сылтау этербиз. Комендант сорса не айтырыкъбыз?

Амантай. Аны унутуб тура эдим. Бир тюз джаш болуучан эди. Къазауатдан тюрлениб къайтды, юйю къуруб тюрленник.

Бибигуль. Хо. Контузиясы, дагъыда неси эсе да барды, дей эдиле. Анна дарман излеб да бир айланды.

Кулизар. Анна дегенлей, ол бир кюн эринден бир бек тарыкъды.

Бибигуль. Бош тарыгъады. Джашы бла аны къол аязында тутады.

Кулизар. Аны билеме, кёчгюнчулеге къатылгъанын кёлтюралмай сёлешди. Алгъында дауур этгенлей турабыз деб бир айтхан эди.

Амантай. Аллах кесине джетдирир. Бизни къурагъыз. Тамбла кьалсакъ да бюрсюкюн джолгъа чыгъайыкъ.

Бибигуль. Къалай таб болур, бир сагъыш этейик. Туругъуз, аузланайыкъ...

Кулизар. Рашид да келди. Сиз барыгъыз, мен Абидатха джетиб къайтайым. Баш дарманчыкъ тилеген эди... *(Столну яцигинде излейди. Башхала кетедиле.)* Бери салгъан шуай эдим да...

Эшикден Хамзат киреди. Башында аскер фуражкасы, юсюнде аскерчиле кийген плащи, къолунда гитче чемоданчыгъы.

Хамзат. Юйге игилик!

Кулизар *(анга буруда)*. Келгеннге да игилик... *(Кёргенине ийнаныб къалалмай, кёзлерин уаады.)* Хамзат, сенмисе?

Хамзат. Менме, Кулизар!.. *(Чемоданчыгъын джерге салыб, аллына атлайды. Асхагъанындан бир аягъы джалгъан болгъаны танылады.)*

Кулизар *(аны таба мыллык ата)*. Къайдан чыккынг?.. *(Къучакълаб джылайды.)* Кёрлюкме деб да турмай эдим...

Хамзат *(аны кёзлеринде джыламукъларын сюрте)*. Энди неге джылайса... Кулизар, сабийча этме...

Кулизар. Он джыл биз айырылгъанлы...

Хамзат. Андан да атлады... Бир тохта муну...

К у л и з а р (*кёзлерин сюртеди*). Плащынгы теш.
Бюгюн келликсе деб а эсибизде джокъ эди

Х а м з а т. Кесим да тюшде кёргенча болуб турама...
(*Кителини кёкреги орденле бла медалладан толуду. Подполковник чыны да барды.*) Джашчыкъ къайдады?

К у л и з а р. Амантайладады. Чакъырайым... (*Чыгъады. Ол сагъатдан къайтады.*) Огъары тийреде джашчыкъ туугъанды. Ары кетдиле, дейле. Хоншу джашчыкъны чабыргъанма.

Х а м з а т. Не эте турасыз? Биз таныгъанладан киши бармыды бу элде?

К у л и з а р. Да турабыз. Сен таныгъан джокъду, башха элледен адамладыла. Келген сагъатыбызда кёб эдик, энди бир он юй къалгъанбыз. Башхала ачдан, джаланнгачдан къырылдыла. Бир къауумланы комендант, тюрлю – тюрлдю сылтаула бла тутдуруб ийди.

Х а м з а т. Анамдан – затдан джукъ эшитмей турамыса?

К у л и з а р. Огъай. Атлары – чулары айтылмайды...
(*Джылайды.*)

Х а м з а т. Былай сытылыб турсанг кесингден бошарыкъса. Бизден ючюбюз саубуз. Тюб болуб кетгенлени кёзюнге кёргюз.

К у л и з а р. Биргелерине болмагъаныма къыйналама. Аминат харибни къоюб кеталмадым ол кюн.

Х а м з а т. Письмонгда чала – гола бир джазгъан эдинг андан къалай чыкыгъаныгъызны. Джарашдырыб бир айт.

Гитче бёлмечик. Лампа гитче джанады. Андан ургъан ауангы джарыкъда орундукъ бла табчанны, алада джукълаб тургъан экеуленни эслерге боллукъду.

Эшик акъырын къагылады. Табчанда джатхан кёлтюрюледи. Ол Кулизарды.

А м и н а т. Нек турдунг, Кулизар?

К у л и з а р. Эшик къагылады.

А м и н а т (*башын кёлтюре*). Игиликге къагъылсын...

К у л и з а р. Кимсе? Не керекди?

Т ы ш ы н д а н ауаз: Коляма, Аминат, эшикни ач.

К у л и з а р. Коляма дейди. Сени атынгы да биледи.

А м и н а т. Ач, ол солдат джашчыкъды. Келиб отун – зат джарыб, болушуб кетиученди. Бир иги балады... (*Кулизар лампы ёрге этеди.*) Кече не айланады ансы..

К о л я (*киреди*). Къалайса, Аминат? Маджал болдунгму?

А м и н а т (*орундукъда олтурады*). Хо, бир кесек такъылма. Тынчлыкъмыды, джашым? Кече арасында не айланаса?

К о л я (*лампаны битилин энгишге этеди*). Тышын-дан къараб кёрмесинла. Къонагъынга кимди?

А м и н а т. Эгечимден туугъанды. Огъары элден келгенди.

К о л я. Бюгече юйюнде болса керек эди.

А м и н а т. Алай нек айтдың, джашым? Кесинг да бир мыдахса.

К о л я. Аман хапар келтигенме. Сизни кёчюрген этедиле.

К у л и з а р. Аминатны? Къайры?

К о л я. Къарачайны барын. Бизге да ингирде айтхандыла.

А м и н а т. Джашым, ол не хапарды?

К о л я. Билгеними айтдым. Къач сууукъ татымысын. Джылы кийинигиз. Къабарыкъ – зат алыгъыз. Дарманларынгы да унутма... (*Аминатны къучакълайды.*) Дженгилирек болугъуз... (*Ашыгъыш чыгъады.*)

К у л и з а р. Мен джукъ ангыламадым.

А м и н а т. Джюрек дарманымы бир ичир... Къалай айтды?

К у л и з а р. Кёчюрген этерикдиле, деди. Аскер юре-ниуле болурламы? Аллаи кёзюуледе адاملаны элден чыгъарадыла, деб эшитген эдим.

А м и н а т (*кийине башлайды*). Элден тышында юренселе уа юренник эселе.

К у л и з а р. Алай керек болур. Мен юйге чабайым. Аланы да кьозгъасала джунчурла.

А м и н а т. Кечегиде къалай бралыкъса?

К у л и з а р. Хазнамыды, бир сагъатха джетерикме. Сен кесинг къуралыргъа кюреш... (*Эшикни ачады, "Чыгъаргъа болмайды", деген хыны таууш эшитиледи.*) Мен былайчыкъгъа барлыкъма. Ма ол элге... (*Ким эсе да ызына дюрген тюртюб, эшикни этеди.*) Оу, мен джарлы!.. Аминат, иймейдиле.

А м и н а т. Кимди?

К у л и з а р. Иги да кёралмадым. Шкогу бла сюеледи.

А м и н а т. Алай иймеген боламыды? Тохта. мен да тилейим...

К у л и з а р. Сени алай тюртсе, аууб къаллыкъса. Танг джарыса, командирлери да бир кёрюнюр. Андан тилербиз.

Къычырычула къычырыб башлайдыла. Машиналаны тийреге кирген, тохтагъан тауушлары эшитиледи. Итле улуб тебрейдиле, адамла дауур этедиле, буйрукъ берген хыны ауазла келедиле. К у л и з а р терезеден къарайды.

К у л и з а р. Аминат, башладыла.

А м и н а т. Энди сени иерик болмазла. Чемоданчыкъгъа къабарыкъ – зат джый.

К у л и з а р (*ол айтханны эте*). Бизни элтген джерлерине аланы да элтирик болурла, не?

А м и н а т. Ары элтмей къайры элтирикдиле. Чыртда джанынгы кыйнама, анда тюбербиз ала блъ.

К у л и з а р (*чемоданчыкъны джаба*). Иймегенлерин иги этдиле, ансы мен джетгинчи аланы да алыб кетиб, къуру юйге барыб къала эдим...

Эки офицер киредиле. Бирини аскер чыплары, бири НКВД-дан болганы танылады. Аскер офицер К у л и з а р г а кёз джетдиреди.

Сора кьагусуз амманы кёрюб, джунчугъанча болб, джукъ айталмай тохтайды.

НКВД-ны о ф и ц е р и. Чыгъыгъыз тышына!

А м и н а т (*кючден ёрге сюеле*). Ий, джаныгъызгъа болайым, былай эртде нек кьозгъайсыз? Тангны бир атмагъа кьоюгъуз. Ауругъан бар, сабий бар, къарт бар...

А с к е р о ф и ц е р. Амма буйрукъ алайды.

К у л и з а р. Юрениуле къайда боллукъла?

А с к е р о ф и ц е р. Юрениуле?

Н К В Д-ны о ф и ц е р и. Эллени барында да боллукъдула... Дженгил болугъуз!

А м и н а т. Джашым, сен алай хыны этме, мени джю-регим ауруйду. Меннге джолда бир джукъ болса, былагъа... (*Къабыргъада суратланы кёрюзеди.*) Не джуу-аб берликсе?

А с к е р о ф и ц е р (*суратлагъа джууукълаша*). Тёртюсю да сеникиле?

К у л и з а р. Хо, Аминатны джашларылла.

А м и н а т. Бары да Гитлер бла къазауат этедиле...

А с к е р о ф и ц е р (*нёгерине*). Эслеймисе, тётрюсю да офицерле...

Н К В Д-ны о ф и ц е р и. Эслей турургъа заман джокъду...

А м и н а т. Кулизарны эри да урушдады...

Н К В Д-ны о ф и ц е р и (*селеке этгенча*). Хо-хо, билебиз къалай къазауат этгенлерин... (*Тиширула аны сёз урумун ангыламайдыла.*) Чыгъыгъыз! Кёрмеймисиз, сакълаб турабыз!

А м и н а т. Мени чыгъыр, джолуучу болур къарыуум джокъду. Сизни юрениуюгъуз бошалгъынчы, ма былай кысылыб турурма... (*Мюйюшге олтурады.*)

А с к е р о ф и ц е р. Амма, алай боллукъ тюлдю...

А м и н а т. Бюгюн эки гитчеден письмо келирге керекди. Мен юйде болмасам, кимге берликдиле... (*Ёрге турады.*) Тюнене да эки уллудан алагъанма...

(Чепгенини хурджунундан эки письмону алыб, уза-тады.)

Н К В Д-ны о ф и ц е р. Письмонгу да, сени да... (Къолундан тартыб алыб, ууакъ джырттыб, полгъа атады.)

А с к е р о ф и ц е р. Джаныуар!.. (Керилиб нёгерини джаягъына тартады.)

А м и н а т. Кулизар!.. Кулизар!.. (Кёлюне чабыб, джыгъыла башлайды. Кулизар орундукъгъа джатдырады.)

Н К В Д-ны о ф и ц е р. Ай, сатлыкъ а... (Герохын чыгъарады. Аскер офицер чыгъа барыб, босагъа юсюнде кесин уруб къояды. НКВД-ны офицерини бети тюрленеди. Тышына.) Ёлюкню къоратыгъыз!.. (Темир къан алыб, тишиулагъа бурулады.) Дженгил тебрегиз! Эшикге атарыкъма!.. Бу къарткъуртханы кёресе... Къымылдагъыз!.. (Кулизарны къолунда чемоданчыкъны алыб, бир джанына быргъайды. Экисин да герохну учу бла тюрте, чыгъарады.)

Эшикде дауурла уллудула. Талай кере шок, герох атылган тауушла эшитиледиле... Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Юйде биягъындача Х а м з а т бла К у л и з а р олтурадыла.

К у л и з а р. Аминат вагонда ауушду. Тохтагъан джерде басдырыбыз деб, къартла джаназы окъуй турдула. Бир уллу тюзде поезд тохтады. Къайсы эсе да ёлген барды, деб билдиргенинде, ючюеулен келди. Къартла ёлюкню вагонну эшигине джетдиргенлей, поезд джюрюб тебреди. Аминат харибни тартыб джерге тюшюрдюле... (Сытады.) Темир джолну джаны бла ууакъ ташлагъа тийиб, энигишге тёнгереб кетди... Ий, Хамзат, Аллах нек къаргъады бизни? Сиз джанында не дейдиле?

Х а м з а т. Киши билмейди. Дунияда болмагъача бир артыкълыкъ болгъанды.

К у л и з а р. Бери тюшгенли бери да Сталиннге письмола джазыб кюрешедиле мында.

Х а м з а т. Бизде да джазадыла. Мен да, бери келирге эркинлик беригиз деб, Сталиннге да, Бериягъа да онбеш письмо джазгъанма. Андан не хайыр...

К у л и з а р. Да эркинлик бердиле эс...

Х а м з а т. Эркинлик огъай, бош джууаб да алмадым аладан.

К у л и з а р. Сора къалай келдинг да?

Х а м з а т. Джашыртын келгенме.

К у л и з а р. Оу, мен джарлы.... Джоюб иерикдиле. Амантай бир джер табар, бугъун. Кече ызынга кетерсе.

Х а м з а т. Огъай, Кулизар, мен кетерге деб келмегенме. Бугъунурукъ да тюлме. Ёмюрде биреуге аманлыкъ этмегенме. Юсюмде фашист окъ не да осколка тиймеген бир джерим джокъду. Бир аягъымы да къазауатда къойгъанма.

К у л и з а р. Хамазат, алагъа карамайдыла.

Х а м з а т. Мени къоркъур джерим джокъду. 1939-чу джылдан бери кёрмей тургъан юйдегими кёрюрге келгенме...

К у л и з а р. Биз сенден да бек термилиб тургъанбыз.

Х а м з а т. Юйдегиге бирге джашамагъыз дерге кишини эркинлиги джокъду.

К у л и з а р. Этерге сүйселе эркиндик табыб къоядыла. Комендант кеси да биъге къадалыб турады.

Х а м з а т. Сизден онглу табмаймыды?

К у л и з а р. Джашчыкъ бандит, сатлыкъ деген бла туююшеди да тебрейди...

Х а м з а т. Иги этеди. Айтмасынла.

К у л и з а р. Иги этгенлике таягъы меннге джетеди. Талай кере чакъырыб, колониягъа ашырама деб, аманны къуюб ийгенди. Меннге да джашау бермейди. Къырама - джырама дейди.

Х а м з а т (ышарады). Сендамы туююшесе?

К у л и з а р. Бир джолда, тамам кёлюм такъыр болгъанында, кюу этдим. Иште къоймай джырлатдыла. Джайылды да кетди. Аны ючюн илиннгенди.

Х а м з а т. Ол алай кѡабынырча неси барды?
К у л и з а р. Кѡайдам... Бу кѡыйынлыкъланы юсюн-
денди. Аллы былай башланады:

Ата – бабаланы сыйлы джерлеринден,
Сюрюлюб кетиб барабыз.
Бу ахырзаман болур дегенликге,
Джаханимни кѡре турабыз...

Х а м з а т. Муну бизде да джырлайдыла... (*Ариу эжиу
этилиб бир эркиши бу кюнюю джырлагъаны кѡулагъы-
на келиб тебрейди.*)

К у л и з а р. Кѡайдам, аны да билмей эдим... (*Хам-
затны эси ол кюге кетиб, бийчесини айтханын да ан-
гыламагъаны танылады.*) Была кѡайда кѡалдыла, бир
кѡарайым... (*Чыгъады.*)

Кюу Х а м з а т н ы кѡулагъына келгенлей турады:

Кѡанлы Берияны джыртхыч эгерлери,
Бизни юсюбюзге алыныб,
Товар вагонлада малланы элтгенча,
Тышыбыздан кирит салыныб.
Сагъат джарымгъа айрылыб кетдик,
Ёмюрден джашагъан тауладан.
Анда ёлгенлеге бош джылай кѡреем,
Ала насыблыла сауладан.
Ёмюрлюк джашагъан юйлерибиз кѡалды,
Эшиклери кенгнге ачылыб.
Ой, джарлы Кѡарачай, Орта Азияда,
Турад кѡуш тююллей чачылыб.
Биз тююбюзде тюртюле джюрюйбюз,
Тюше кѡрмезлик затлагъа,
Энди итле, эшекге аталгъандыла
Шыйыхла кибиб кѡартлагъа.
Амма туудукълагъа кѡабал хурджунундан,
Гырджын умурланы юлешед.
Тюнене ёлген ананы эмчегин
Сабийчиги эмиб кюрешед.
Халкѡыбызны сыйын аякъ тюбге салыб

Бандитле, сатлыкъла аталла,
Зыгъыр, кѡум тюзледе дууасыз ёлюкле,
Сып ташлары болмай джаталла...

Бу кѡзюуде эшикден бир лейтенант киреди. Аскер кийимлери
бла чыны да уллу адамны эслеб джунчуйду. Сора честь береди.

Л е й т е н а н т. Джолдаш, подполковник! Сизни
комендант чакъырады.

Х а м з а т. Бир солуу алайым да, барырма.

Л е й т е н а н т. Сакълаб турады.

Х а м з а т. Бусагъатдан джетейим.

Л е й т е н а н т. Биргенге алыб кел дегенди.

Х а м з а т. Лейтенант!

Л е й т е н а н т. Кечериксиз... (*Кѡысха бурулуб
чыгъады.*)

К у л и з а р (*ашыгъыш киреди*). Сеннгеми келген
эди?

Х а м з а т. Хо. Комендант чакъырады.

К у л и з а р. Нек бармадың?

Х а м з а т. Джашчыкъланы бир кѡрейим, барырма...

Б и б и г у л (*киреди*). Кѡонагъынгмы барды?

Х а м з а т. Кюн ашхы болсун!

Б и б и г у л ь. Ашыхылыкъ кѡр!

К у л и з а р. Бибигуль, Хамзатды.

Б и б и г у л ь. Огъур бла кел!.. (*Хамзат кѡол тутар-
гъа атлагъан сагъатында, джалгъан аягъы гъыжыл-
дайды.*) Сендамы сакътаса, джаным... (*Кѡучакълайды.*)
Бизни кѡарт да бир кѡолун алдырыб кѡайтханды. Хо –
хо, джаныгъыз сау кѡалгъанына да шукур болсун. Ра-
шид бла кѡарт кѡайда кѡалдыла.

К у л и з а р. Чакъыр деб Шавкатны чабдыргъанем.
Экиси майна, чабыб келедиле. Амантай да келе болур.

Б и б и г у л ь. Кѡызым, былай этиб нек тураса? Бир
да кѡуруса, хазыр затланы столгъа сал.

К у л и з а р. Бирге олтурубуз деб, сизни сакълаб тура
эдим..

Б и б и г у л ь. Бизге барайыкъ да къалайыкъ... (*Ра-
цид джети.*) Атам деб бездире энг, ма келди...
Р а ш и д. Атам!.. (*Чабыб келиб къучакълайды.*)

Тюз ол кёзюде К о м е н д а н т киреди. Аны капитан чып
барды. Биргесине келген биягындагы лейтенант босагъа юсюнде
тохтайды.

К о м е н д а н т (*Хамзатха*). Салам алейкум!
Х а м з а т. Алейкум салам!
К у л и з а р. Бери ётюгюз. Джууукъ болугъуз!
К о м е н д а н т. Мен былайыны комендантыма... (*До-
кументин кёргюзеди.*) Сен законному унутханса, мени-
ми сансыз этесе? Адам ийгенимде нек келмединг?

Х а м з а т. Бусагъатда тебregen эдим...
К о м е н д а н т. Бизде алай тебregenни джолу бол-
майды. Кимсе? Не айланаса? Документинги кёргюз!
Б и б и г у л ь. Джаныга, бусагъатда киргенди. Бир
солуу алсын...

Х а м з а т. Юйдегиме келгенме...
К о м е н д а н т. Къыргъызстандан бери келирге
эркинлигинг бармыды?

Х а м з а т. Болур, деб турама...

К о м е н д а н т. Кёргюз!

Х а м з а т. Сен излеген джокъду, башха документле
бардыла...

К о м е н д а н т. Ала керек тюлдюле...

Б и б и г у л ь. Джашым, къонакъды. Алай хыны сё-
лешме...

Х а м з а т. Мен къазауатны аллындан бери да юйде-
гими кёрмегенме. Эркинлик берирбиз, деб турдула, со-
зуб баргъанларында, аны да сакъламай келгенме. Кърал-
ны аллында тазама. Къазауат башлангандан, ол бошал-
гъынчы джаула бла сермешгенме...

К о м е н д а н т. Сен ол патауланы къой. Бир къауум-
ла къазауатда не этгенлерин, чынланы, орденланы къа-

лай алгъанларын билебиз. Бюгюн а ол ётюрюкле бла
баш алыргъа излейдиле. Алай бла джолугъуз боллукъ
тюдю...

К у л и з а р. Бибигуль, къалай этебиз?
Х а м з а т. Сен нелени джаншайса?
Б и б и г у л ь (*Кулизаргъа*). Мен къартха чабайым...
К о м е н д а н т. Джаншагъан сенсе. Къайда эдигиз
сен да, сеничала да мен сермешген сагъатда...

К у л и з а р (*Бибигульге*). Былайда бол. Мен къоркъама...
Х а м з а т. Мени юсюме къогъашын окъла джаугъан
сагъатда, сен къайда болгъанын мен да билмейме...

К о м е н д а н т. Хо, джаугъанды. Сиз аллай джерле-
ден джаллаб тургъансыз. Фашистлени эркелетгенле да
сизни адамла болгъандыла...

Р а ш и д. Алдайса!

Х а м з а т (*аллына атлайды*). Озма джаш!

К о м е н д а н т. Тебре биргеме...

Р а ш и д. Атам, барма!

К о м е н д а т. Сеннге айтама...

К у л и з а р. Бибигуль...

Х а м з а т. Джекирме! Аллай эркинлигинг джокъду.
Мени чыным сенден уллуду...

К о м е н д а н т. Хо, чынынг болмай а... Сатлыкны
чыны болмайды... (*Хамзатны бир чынын джыртыб
атыб, экинчисине узалады.*)

Х а м з а т. Ай, ит а... (*Аны сакъал тюбюне уруб аудоу-
рады.*)

К у л и з а р. Хамзат, къан джаудурдунг...

Б и б и г у л ь. Ой, балам, нек этдинг алай?..

Р а ш и д. Иги этдинг, атам...

К о м е н д а н т (*турургъа кюреше*). Сатлык! Бан-
дит!..

Х а м з а т (*аллына ыхтырыла*). Мен сеннге бандит-
ни кёргюзейим...

Б и б и г у л ь (*аны аллына тура*). Балам, тохта! Те-
лилик этме!

Комендант (лейтенантха). Бандитни къолларын байла! Дженгил!

Амантай (киреди). Не болгъанды? Нек дауур этесиз?

Кулизар. Амантай, алыб кетедиле...

Комендант (лейтенантха). Нек сюелесе?.. Тинтиуюл эт!.. (Хамзатха.) Къолларынгы кѣлтюр!

Кулизар (Амантайгъа). Сен бир сѣлеш...

Бибигуль (Хамзатха ышыкъ бола). Тиймегиз! Бу къонакъды...

Рашид (атасына къысыла). Атамда ишигиз джокъду!..

Комендант (сакъалын сылай). Аллымда тебре! Дженгил!

Амантай. Бу адамгъа къара... Джаш, шашма!

Комендант. Ауузунгу джаб! Сеннге джетменгенди...

Амантай. Тейри ауузунгу кѣргюзюрме, асылсыз...

Хамзат. Амантай, сен къошулма...

Амантай. Хамзат болурмуса?

Бибигуль. Бусагъатда джетгенди...

Комендант (лейтенантха). Аллынга атла!

Амантай. Тохта! Джюрегинги бас, юйюнг къуруб басарыкъ! Ким болгъанына да къара, артда чартларса...

Комендант. Ким боллукъду болуб, сатлыкъды...

Амантай. Мен а кимме?!.. (Комендантха кѣкрегин тирейди.)

Комендант. Ары бир къора... (Тюртеди.)

Кулизар. Ай, бетсиз а... (Джаягъына тартады.)
Атанг тенгли кишини...

Рашид (комендантха мыллык атады). Мен сени алай тюртейим... (Бибигуль кючден тыяды.)

Комендант (герохун чыгъара, лейтенантха). Бери атла!..

Амантай. Ол сатлыкъ эсе, мен да сатлыкъма. Мени да тут, итден туугъан...

Комендант. Къырыб къоярыкъма...

Бибигуль. Аллах сен болуш...

Комендант (юслерине герохну айландырыб). Ючюнгю да тутам. Сени эркинликсиз келгенинг, мени ургъанынг ючюн. Сени совет властха къаршчы джырынг ючюн. Сени, гыбышы, хулиган болгъанынг ючюн...

Хамзат. Былада ишинг джокъду. Мени элт!

Комендант. Сен тюремде чиририксе. Ючюнгю да тутам!.. (Лейтенантха.) Ол джанларындан кел!

Лейтенант. Мен быланы тутарыкъ тюлме...

Бибигуль. Сау бол, джашым...

Комендант. Мен тутам! Бери кир!

Лейтенант. Огъай...

Хамзат. Лейтенант, элт къайры дей эсе да...

Лейтенант. Кеси элтсин... (Кетеди.)

Комендант (ызындан). Мен сеннге джер тырна-
тырма... Хайда! Чыгъыгъыз!

Амантай. Хамзат, мен да сизни бла барама...

Бибигуль. Мен да... Бизни да тут, къан ичген...

Кулизар. Огъай! Алай болмасын...

Комендант. Дынг болугъуз! Уруб къоярыкъма!

Амантай. Барлыкъбыз!

Хамзат. Сау къалыгъыз!

Бибигуль. Бирге болайыкъ!

Асхай – асхай алда Хамзат тебрейди. Аны ызыпдан

Рашид ни да къолундан тутуб Амантай атлайды.

Амантай. Сени аджалынг мени къолумданды...

Кулизар. Бибигуль, сен къымылдама... (Къучакълайды.) Кесинги сакъла. Разы бол...

Бибигуль. Къызым, бирге барлыкъбыз...

Комендант. Ары тур, ары!.. (Бибигульну билегинден тутуб, бѣлмени теренине быргъайды. Кулизарны герохну учу бла тюрте, ол ючюсюню ызындан чыгъарады.)

Б и б и г у л ь (кючден кьобуб, эшикге мыллык ата).
О, хахай! Бери чабыгъыз! Болушлукъ!

Ол кычырыкъ бла бир эркишини болушлукъ излеб таууш
этгени бирден эшитиледи.

М у к а н о в н у кабинети. В о л к о в н у кёлюне чабханча
кёрюнеди. Р а м а з а н бла Л ю д м и л а анга ашыгъадыла. Р а ш и
дол эркиши тауушдан илгенигени бла ёрге туруб, не этерге билмей
сюледи.

Р а м а з а н. Иван Данилович!..

Л ю д м и л а. Тохта, галустугун бошлайым... Не бо-
луб кьалды?

Р а м а з а н. Джюреги болур, дейме...

Р а ш и д (стакан бла суу келтиреди). Бу джарау-
чанды... (Ичиредиле.) Кёрдюнгмю мени этиб кьойгъа-
нымы.

Л ю д м и л а. Врачны чакъырайым...

Р а ш и д. Кёзлерин ачды...

Р а м а з а н. Люда, тохта... Иван Данилович, кьа-
лайса?

В о л к о в. Энди маджалма... (Хурджунундан дар-
ман алады.)

Р а м а з а н. Иван Данилович, джюрегим демей
эдинг да.

В о л к о в. Арт кёзюуде билдиреди...

Р а ш и д. Кечериксе, Иван Данилович, айыб менде
болду...

В о л к о в. Айыб джашаудады, иги джаш. Аны кьый-
ынлыгъыды бары да.

Л ю д м и л а. Врач кёз джетдирсе боллукъ эди.

В о л к о в. Ол берлик дарманны ичдим. Мен барыб
бир кесек таянайым.

Р а м а з а н. Сора элтиб келейик. Машинаны чакъы-
райым.

В о л к о в (ёрге турады). Сиз ишигизге къарагъыз.
Арбазда мени юйге атарча бир джукъ болур.

Л ю д м и л а. Мен ашырайым.

Р а м а з а н. Сора ары джетдириб кел! Иван Данило-
вич, мен бир кесекден джокъларма.

В о л к о в. Бош кьыйналмагъыз. Керек болсам бил-
дирирме...

Р а м а з а н. Олтур, Рашид.

Р а ш и д. Мен да бара барайым.

Р а м а з а н. Барырса. Хапарынгы боша.

Р а ш и д. Андан эсе башламай кьойгъа эдим... (Олту-
рады.) Къартны алай болгъанына бир бек кьыйналдым.

Р а м а з а н. Джюреги ауругъанын мен да билмей
эдим. Кимге не бла болушайым деб чабыб айланады.
Кесине эс бёлмейди. Адамлагъа джетген артыкълык-
ла, кьыйынлыкъла джюрегини ичи бла озгъандыла. Ала
эсине тюшдюле болур.

Р а ш и д. Юйдегиси болуб кими барды?

Р а м а з а н. Кишиси джокъду. Кеси турады. Халкъ-
ны кьайгъысындан озуб, юйдеги кьуараргъа заман таб-
магъанды...

Л ю д м и л а (киреди). Машинагъа миндириб ашыр-
дым. Биргесине элтирге унамады.

Р а м а з а н. Бир кесек эс бёлейик. Кесинден бошаб
къояргъа тебрегенди. Айт, Рашид, хапарынгы андан ары-
сын.

Р а ш и д. Ол кюнден сора атам бла анамы кёрме-
дим. Мени да сабий колониягъа ашыргъан эдиле. Бир
джылдан кьачдым. Аманны кебинде Кавказгъа джый-
ылдым. Къаллайла эсе да тюзетиб элибизге бардым

Р а м а з а н. Тутарла деб кьоркъмадынгмы?

Р а ш и д. Къарачайлыла Кавказ деб термилиб тургъ-
анлары ючюн кёз кьарангы этген эдим. Чегетни кьый-
ырында бугъунуб, элибизге къараб турдум. Бизни юй бла
дагъыда талай юйден кьалгъанла оюлуб эдиле. Бизни
юйге кирген, чыкыгъа адамла да кёрдюм. Хоншубуз Му-
хаддин деб черкесли эди. Ол арбазда анга ушагъан эр-
киши кёрдюм. Кече бардым. Алада юч кюнню джашы-

рылыб турдум. Алгъаракълада Мухаддин Къалмукъ тюз-
леде къойчу болуб тургъан кёре эдим. Мени ары ашыр-
ды. 1957-чи джыл къарачайлыла джуртларына къайт-
хынчы къойчу болуб турдум. Элибизге келдим. Атамы
юйюнде башха адамла джашай эдиле. Мен бачхабызны
аягъында бир тыгъырыкъ ишледим къойчулукъдан тюш-
ген ачхама. Ингирги школгъа джюрюб башладым. Ин-
ститутха кирдим, аспирантураны бошадым. Кесибизде
институтда ишлейме. Сыйымы кёредиле, юйдегимден
къууанама, джашауум игиди, алай а джюрек джарымай-
ды. Бир-бирде мен эртде ёлгенме, къаранчхам айлана
болур, дерге джетеме.

Л ю д м и л а. Алай нек айтаса? Тас болгъан, тутул-
гъан адамладан кёбле табыладыла...

Р а ш и д. Къайдам. Аланы излеб джетмеген джерим
къалмады. Ол биз джашагъан элде да мени таныгъан
киши табмадым. Бизни тутуб кетгенден сора Амантай
инфаркт болуб ёледи. Юч джылдан Бибигульну да асы-
райдыла. Экисине да Кавказдан къара мермер сын таш-
ла келтириб салдым. Къарт анамы, Алийни, Асиятны
къоюб кетген джерими, алайда элни тюзеталмайма.

Р а м а з а н. Комендантны андан сора кёрмей къал-
дынгмы?

Р а ш и д. Огъай. Кёрген эсем да таныгъан болмам.
Бир тюберге уа огъайым джокъ эди... (*Биягъынлай тыл-
пыуу тыйылгъанча болуб, кёлегини баш тюймесин те-
шеди. Дууасы кёрюнеди.*) Талай тёлуге джетди аланы
къыйынлыкълары. Биз ёксюз къалыб, ата, ана джылыу
кёрмей ёсдюк. Бизни сабийлерибиз да къарт аталары,
къарт аналары болгъанлагъа сукълана джашайдыла...

Р а м а з а н. Рашид, бу дууаны къачандан бери джю-
рютесе?

Р а ш и д. Мен эс билгенли бойнумдады. Бауун юч
кере джангыртханма ансы, турады алгъынча.

Р а м а з а н. Бу мен кёрген дууалагъа ушамайды.
Аны ючюн сорама.

Р а ш и д. Къайдам, алай болгъанын да билмей эдим.
Р а м а з а н. Сора дууаны сабийликден джюрютесе?
Р а ш и д. Хо. Джангыз буду адамларымдан меннге
къалгъан зат. Аланы кёзлеринден кёрюб тутам.

Дууагъа нек джетдинг дегенча, Л ю д м и л а кабинетни иесине
сейирсиниб къарайды.

Р а м а з а н. Мында энтда бир кесек турлукъмуса?
Р а ш и д. Беш – алты кюн боллукъма.

Р а м а з а н. Людмила Ивановна да, мен да къолубуз-
дан келгенни аямазбыз. Башхалагъа да айтайыкъ. Бизге
тюбей тур. Сен айтырыкъ, биз сеннге сорлукъ затла да
чыгъырла.

Л ю д м и л а. Не иште, не юйде табарыкъса. Тар-
тынма.

Р а ш и д. Бек сау болугъуз... (*Ёрге турады.*) Кете
барайым. Сау къалыгъыз!

Р а м а з а н. Эсен бол!.. Люда, дууагъа эс бёлдюнгмю?

Л ю д м и л а. Не дууагъа къалдыңг? Бир солукъла-
рым бар эдиле, “дууа, дууа” дерге къалдыңг да. унутдум
да къойдум. Орамгъа чыкыгъанлай адамланы боюнла-
рында аллай джюз дууаны кёрлюксе.

Р а м а з а н. Аны уа айтма... Джангыла эсем да бил-
мейме, бу биз кёрлюк дууагъадан тюлдю. Алай а... Люда,
тюз мунуча дууаны мен къайда эсе да кёргенме...

Д Ж А Б Ы У.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

М у к а н о в н у фатары. Уллу бёлме бла аны юйде кабинети
кёрюнедиле. Бёлмеде терезе тюбюнде гитче кюбюрчеккини башы
ачылыб турады. Алайда суратла салыныучу альбом, къагъыт папкала
да кёрюнедиле.

Эшикден Р а м а з а н киреди. Дипломатын тумбочканы юсюне
салады. Костюмун, галстугун тешеди.

Р а м а з а н. Гульнара!.. Бийче, къайдаса?.. Ишден къайтырга уа керек эди... *(Башха бѣлмеге кириб, андан узун инуру бла телефонну алыб чыгъады. Диваны кыйырына олтурады.)* Ингир ашхы болсун!.. Къайсыса?.. Гульнара керек эди... Сау бол, энтда бир сѣлеширме... *(Кюбюрчекге кѣзю джесетди. Джесил ѳрге туруб, аны кѳлуна алыб, нени эсе да излеб тебрейди. Табмайды. Телефоннга ашыгъыш узалады.)* Энтда менме... Чакъырчы... Бусагъатда джетдим ара шахардан. Юйню къачан джокъларыкъса?.. Бийче, кюбюрчекни ичинде... Да сора... *(Трубканы онгсунмай орнуна салады. Энтда бир номерни алады.)* Надя, Людмила Ивановна керекди. Былайы бла озарыкъды, юйге къайта кетсин... *(Биягъы кюбюрчекни ичин къазыб тебрейди.)* Мында эди да... *(Эшик къагъылыб, Волков киреди. Саламлашадыла.)* Сеннге сѣлеширге тебреген эдим. Къалайса?

В о л к о в. Джокъду хатам. Къартлыкъ ауруула алай билдире, тохтай турадыла. Сен не болдунг ара шахарда? Джумушунг тындымы?

Р а м а з а н. Сау эки кюнню джетмеген джерим къалмай, джумушланы да тындырдым, управлениеге эки машина да юздюм. Мында уа шахарда, областда не джангылыкъ?

В о л к о в. Мен да сен кетгенли юйдеме. Тюнене сизге келиб, Гульнарагъа кесими сыйлатдым. Бусагъатда уа паркда таза хауа солуюм деб чыкъгъан эдим. Сени подъездге киргенинги кѳрюб, бери къайтдым. Тюнене ара газетден телефон бла сѣлешген эдиле. Бизте джукъ джазгъанынги кѳйгъанса деб, кѳл къалды да болдула, Муканов бла Николаеваны юслеринден очерк керекди, дедиле. Суратла да изледиле. Люда бла сени мен билмеген негиз барды, джазыб тебрегенме, суратла керек эдиле. Аны ючюн келген эдим тюнене. Гульнара бла мен сени ариу суратынги излеб къазмагъан джерибиз къалмады. Кючден табдыкъ.

Р а м а з а н. Ол да бусагъатдан келликди. Бир кесек олтур, солургъа кетсенг тансыкъ боллукъбуз.

В о л к о в. Сен бу санаторий къайгъыны бош табдынг.

Р а м а з а н. Огъай, аны бир да, эки да айтма. Солуб къайт. Кѳрдюнг къалай болуб къалдынг. Ол джаш да мен этдим деб, бир бек кыйналды.

В о л к о в. Алайсыз да халы тартыб тура эдим. Ол ачы хапар тамам джаныма джетиб къалды. Алай болса да былайда дагъыда бир башха зат барды. Рашид энтда мында болур?

Р а м а з а н. Мындады. Тюбемей кетерик болмаз.

В о л к о в. Аны иши адам болушурча тюлдю. Бош умут этдирдинг.

Р а м а з а н. Тыкъсыб келгеннге огъай деб къалай айтырыкъса. Насыб болуб бир джерден бир хапар чыкъса уа.

В о л к о в. Асыры кѳб заман кетгенди, джукъ билаллыкъ тюлсюз. Сеннге уа аны юсю бла сѣз джетерге боллукъду.

Р а м а з а н. Сора нек? Джууугъун – тенгин излегеннге кѳбле болушадыла. Аны не сѣзю барды.

В о л к о в. Барды, Рома. Мен толу билмесем, джукъну айтмайма. Рашид мурдарды. Ол джол аны ючюн сансыз этген эдим.

Р а м а з а н. Джангыла болурмуса? Аллаи адамгъа ушамайды.

В о л к о в. Огъай, джангылмайма. Экинчи бу джерлени джокъламаз, деб тура эдим...

Р а м а з а н. Да ариуланыб чыкъгъан эсе...

В о л к о в. Тутулгъан да, ариуланган да этмегенди. Табылмай айланганды.

Р а м а з а н. Иван Данилович, сен мени къатышдырыб кѳйдунг. Табылмай айланган эсе, аллынга келгендинде нек тутмадынг да?

В о л к о в. Тутаргъа излемеген эдим. Сен да къаты-

лыкъ этме. Кёб кыйынлыкъ кёргенди, энди ол азабны да салмайыкъ. Мурдарлыгъын эсине сала да айланма да, бизден хайыр джокъду де да, барма кьой.

Р а м а з а н. Аллай барма кьой болмайды. Адам ёлтюрген эсе, айыбына джолукъсун.

В о л к о в. Кьой, Рома, бу эртделеде болгъан затды.

Р а м а з а н. Не эртде болса да, мурдарлыкъ кечилмейди...

В о л к о в. Аны мен да билеме. Ол кыйын заманлада этгенди да, аны ючюн айтама. Къаллайла эсе да колонияда ёлтюргенди. Алайдан къачханы бла табылмай къалгъанды. Саулай къралда излеб айланганлары эсимдеди. Мен ол сагъатда ич ишлени министерствосунда ишлей эдим. Бу тегерекде айланса, ачыкъланмай къаллыкъ тюлдю. Аны биле тургъанлай тутдурмагъанса деб сеннге да сёз джетерге боллукъду. Мен айтханны эт да, ызына ашыр. Людагъа – затха джукъ айта айланма... (*Ёрге турады.*) Сен да солу, мен да ингир хауада бир кесек айланайым...

Ол кетеди. Р а м а з а н асыры сагъышха киргенден, аны ашырыргъа да турмайды. Эшикден Л ю д м и л а киреди.

Л ю д м и л а. Рома, нек мыдахса? Бекми арыгъанса?

Р а м а з а н. Огъай, джокъду хатам. Сиз не эте турасыз?

Л ю д м и л а. Назаровну ишин Алма – Атагъа алабыз дегендиле да, не этерге билмей турабыз. Къагъытлары ары джетгенлей бошларыкъдыла.

Р а м а з а н. Къагъытланы иймейик...

Л ю д м и л а. Къоймазча кёрюнедиле. Аланы къарантхалары да бизден онглу болур, дейме.

Р а м а з а н. Ма алай айтыб онглу этгенбиз аллындан да аланы. Сен тамбла командировкагъа кет.

Л ю д м и л а. Кетдим. Андан сора уа?

Р а м а з а н. Шахардан узагъыракъда бол. Бу юч кюн-

ню бу джерледе кёрюнме. Сен мында болмасанг, Назаровну къагъытларын сейфинги ууатыб алаллыкъ тюлдюле. Мен да тамбла Алма-Атагъа кетейим. Аладан тамдала да бардыла. Джангы джукъ айтмай кьойдуму?

Л ю д м и л а. Этилген аманлыкъны баран да бойну-ма алама, дегенден озуб, кьошханы джокъду. Ким болгъанын, къайдан болгъанын энтда айтмагъанды.

Р а м а з а н. Да хо, бир сагъыш этербиз. Мен да сеннге бир зат айтыргъа деб тура эдим. Эсимден кетгенине къара... (*Бир коробка конфетни аллына салады.*) Кёр, Москвадан келтиргенме.

Л ю д м и л а (*коробканы ача*). Ий, сеннге не болгъанды? Бир тюрлюсе бюгюн.

Р а м а з а н. Не болгъаннга къалдынг, джокъду хатам... Хы, эсиме тюшдю. Ол дууаны юсюнден айтыргъа дей эдим.

Л ю д м и л а. Не дууагъа айтаса?

Р а м а з а н. Рашидни дууасына ушагъан дууагъа айтама. Аны кесибизде кёрюб унатханма. Гульнараны анасындан къалгъанды.

Л ю д м и л а. Сора уа?

Р а м а з а н. Рашидни бойнунда дууагъа ушайды.

Л ю д м и л а. Дууала бары да бир – бирлерине ушайдыла. Ючкюлле, тышлары да сахтиян, не аныча бир зат, ичлеринде арабча джазылгъан гитче къагъытчыкъла...

Р а м а з а н. Хар ким дууаны тышын кьолу бла тигеди, халылары да башха болургъа боллукъдула, чырмагъан сахтиянлары да хаман къарала болуб бармайдыла, афендиле да бирча джазмайдыла.

Л ю д м и л а. Сизде дууа кимникиди? Андан башлайыкъ.

Р а м а з а н. Билмейме. Айтдым да, Гульнараны анасындан къалгъанды. Алай а ол дууа тагъыб кёрмегенме.

Л ю д м и л а. Мен да кёрмегенме... (*Телефон зынгырдайды.*)

Р а м а з а н. Да!.. Хо, менме. Къайсыса?.. Сау бол,

джокъду хатам... Иван Данилович да игиди. Бизге бир келалмазмыса?... Сорурум барды... Кел!.. (*Трубкины салады.*) Рашидди.

Л ю д м и л а. Не сорлукъса? Джукъ – зат билгенингми барды?

Р а м а з а н. Тохта. Дууаны юсюнден сёлешейик. Ючюнчю кюнюнде, анабызны дууасын этгенден сора, халкъ чачылыб, Гульнара бла мен къалдыкъ. Иван Данилович командировкада эди да, ол кюн келди къайгы сёз берирге. Гульнара анасыны гитче кюбюрчегине къарай келиб, анда табды. Иван Данилович бла мен къолубузгъа алыб да къарадыкъ. Гульнара анамы кёзюнден кёрюме, деб хурджунуна салды. Артда ол кюбюрчекчикни да келтирди бери. Дууаны да ызына салды. Андан бери дипломларыбыз, сабийлени метиркалары, суратла – зат бла тура эди. Энди табмайма.

Л ю д м и л а. Гульнара башха джерге салгъан болур.

Р а м а з а н. Къайдам. Тас болуб къалмагъа эди... Мен бир чай салайым... (*Кухнягъа тебрейди.*)

Эшикден Гульнара киреди. Ол неге эсе да бек къыйналгъаны танылады. Кёзлеринде джыламукъла ойнайдыла.

Л ю д м и л а. Гульнара, не болгъанды?

Ол диванны къыйырына олтуруб, къоллары бла бетин джабыб, джылаб башлайды.

Л ю д м и л а. Мынга къара... Гульнара!

Р а м а з а н. Бийче!..

Л ю д м и л а. Гульнара, аллайла этме...

Р а м а з а н. Болдунг! Айт, айтырыкъ эсенг...

Г у л ь н а р а. Меннге харамса, дейдиле. Кесинге табыча этесе, дейдиле. Башхаланы къулакъгъа алмайса, дейдиле. Аны бла да къалмай...

Р а м а з а н. Юйюнге эмине къалгъын! Биреуге

джукъму болду деб тура эдим. Башынг ишлемейди, де-медилеми?

Л ю д м и л а. Сен а неге къыздынг?

Р а м а з а н. Башына чал ургъанында да, сабийча...

Л ю д м и л а. Бар кухнягъа! Чай салама дей эдинг да...

Р а м а з а н. Бармайма! Кесигиз салыгъыз...

Г у л ь н а р а. Алма – Атадан комиссия келгенди. Эртденбладан бери соруу аладыла.

Л ю д м и л а. Неге къарайдыла?

Г у л ь н а р а. Школдан директорубуз болгъанны къатышдырады, деб джазгъандыла, дейдиле.

Р а м а з а н. Бизни орнубузда болсанг къалай этерик эдинг? Бизге аманны къуюб кюн сайын талай таргъуу джазадыла. Анча кере бизден да соруу аладыла.

Г у л ь н а р а. Тюз джеримде этгенлерине къыйналама...

Р а м а з а н. Биз да кесибизни терсге санамайбыз.

Л ю д м и л а. Не джазгъандыла?

Г у л ь н а р а. Ала айтыугъа кёре, школгъа директор этигиз деб, устазлагъа джашау бермей тургъанма. Он джылдан бери болуб келген кемликлени барын меннге кюрейдиле. Мен директор болгъанлы бир джыл да толмайды, дейме, къулакъгъа алмайдыла.

Л ю д м и л а. Ала бары да бола келген затладыла. Сүймегенле да болурла, ишни юсюнде дауур этген да болурсуз...

Г у л ь н а р а. Бары да аламатды деб мен да айтмайма...

Р а м а з а н. Сенде айыб джокъ эсе, неге боранлайса? Къарарла, терсни, тюзню айырырла...

Г у л ь н а р а. Алай этерге ушамайдыла. Меннге аманны къуюб турадыла...

Р а м а з а н. Сеннге алай кёрюнеди. Кесине джетсе кимге да алай кёрюнеди... Сиз чай ичирмезге ушайсыз... (*Кухнягъа кетеди.*)

Г у л ь н а р а (*ызындан*). Сен мени терслерге джигитсе... Муну тебдирмейим деб айтмадым ансы, эринг

бла устазланы кьоркьутаса да, дедиле. Осман Якубович биледи, деб да кьошдула...

Л ю д м и л а. Осман Якубович?

Г у л ь н а р а. Хо. Аны да сагъындыла.

Л ю д м и л а. Энди ангыладым...

Г у л ь н а р а. Нени ангыладынг?

Л ю д м и л а. Была Романы бюгер ючюн сеннге кьадалгъандыла. Аны кьатында айтмагъанынгы иги этдинг. Алайсыз да башында ат тебиб айланады. Сен кьыйналма, мен хапар билirme.

Г у л ь н а р а. Ол юч келгенни кеслерин тутханлары, сёз урумлары адамны огъай ташны джарыр. Репрессияны джылларында былача ючюеулен ашыргъан болурла адамланы ёлюмге.

Л ю д м и л а. Къулагъынг алма, мен аланы башха тюрлю ашырырма. Бар, бетинги джууу... (*Гульнара кетеди. Людмила телефон бла сёлешеди.*) Салават, салам!.. Таныдынгмы?.. Джокъду хата... Онунчу школгъа келгенле кимледиле?.. Комиссиягъа айтама... Бюгюн... Билмейме деген неди?.. Сеннге келгенбиз деб билдирирге керек эдиле да... Сейир – тамаша... Тюз адамлагъа ушамагъанча айтадыла... Бир хапар бил, иги джашча... Сау бол!

Р а м а з а н (*чайнек бла келеди*). Люда, башха затланы кесинг келтир...

Г у л ь н а р а (*бетин чайкъаб чыгъады*). Олтур, мен келтирейим.

Р а м а з а н. Быллай чайны ёмюрюгюзде ичмегенсиз...

Г у л ь н а р а (*пиялала сала*). Кесинги махтаргъа уа отса, меннге джетсенг сёз табмайса ансы...

Р а м а з а н (*чай къуя*). Махтауу болгъан махталыргъа керекди...

Л ю д м и л а. Гульнара, керти да аламат этгенди. Чайханщик болуб къалырманг?

Р а м а з а н. Огъай! Андан эсе джарашхан коопера-

тив къурайым. Ишден кьысталсагъыз, сууут джуучула этиб алырма.

Г у л ь н а р а. Сени бла ишлегенден эсе, орамланы сибирирме. Юйде да джашау бермейсе сора...

Л ю д м и л а. Асыры суйгенден этеди. Мадары болса, дууа этиб, бойнуна тагъыб айланлыкъ эди...

Р а м а з а н. Дууа дегенлей, ол бизде дууа кьайдады?

Г у л ь н а р а. Анамы дуусынамы айтаса?

Р а м а з а н. Хо. Кюбюрчекде туруучан эди, энди джокъду.

Г у л ь н а р а. Къарагъанынг алай болур... (*Излейди.*) Мында уа мында эди.

Л ю д м и л а. Ахыр кере къачан кёрген эдинг?

Г у л ь н а р а. Къайдам. Унутханма. Нек излейсиз?

Р а м а з а н. Бир къараргъа дей эдик.

Г у л ь н а р а. Башха джерге уа салмагъанма.

Л ю д м и л а. Кимни дууасыды?

Г у л ь н а р а. Анамыкы болур эди.

Р а м а з а н. Джууукъдан, тенгден кьалыб асыраб кьойгъан эсе уа.

Г у л ь н а р а. Энди алайын билмейме. Сиз муну кьайгылы нек болдугъуз?

Р а м а з а н. Алай бош... Кёрюрге излей эдик.

Г у л ь н а р а (*саутланы джыя*). Насыблы сиз, ишигиз джокъдан не этерге билмейсиз.

Р а м а з а н. Къайры салгъанынгы эсинге бир тюшюр.

Г у л ь н а р а. Эсима тюшсе айтырма... (*Саутланы алыб кетеди.*)

Р а м а з а н. Люда, сен да бар. бир кесек джаншагъыз. Бусагъатда аны бери ийме... (*Людмила кетеди. Рамазан трубканы алады.*) Къызчыкъ, ингир ашхы болсун!.. Фергана керек эди... Номерин билмейме, аты Асылбекди, тукъуму Даулетовду... Дженгиликер берирге кюреш... (*Трубканы салады.*) Ол билирге керекди...

(Эшик кѡагъылады. Рамазан барыб ачады. Рашид бла кѡайтады.)

Р а ш и д . Юйге игилик!

Р а м а з а н . Келгеннге да! Оз, олтур. Не эте айлана-наса?

Р а ш и д . Этиб этгеним да джокъду, талай адамгъа тюбедим. Сизни газетни редакциясында болдум. Тамбла да алагъа кириб, Алма-Атагъа кетерикме. Анда танышларым сорурбуз, кѡарарбыз, деген эдиле. Алай болса да умутум сизденди.

Р а м а з а н . Ол кюн да айтхан эдим, кѡолдан келген бла болушурбуз... Рашид, ол дууангы берчи, бир кѡарайым.

Р а ш и д (береди). Ол кюн да эс бѣлгенинги ангылагъан эдим, джукъ сорурргъа тартыныб кѡойгъан эдим. Алгъын Иван Даниловични кѣзю да илиннген эди...

Р а м а з а н (луна бла кѡарайды). Иште юрениб кѡалгъанбыз да, не затха да магъана беребиз да тебрейбиз... Сахтияны онгуб кѡалгъанды. Алгъын кѡаллай эди?

Р а ш и д . Темир бетли... Хо, алай эди... (Тиширыула киредиле.)

Л ю д м и л а . Сау кел, Рашид!

Р а ш и д . Сау бол!.. (Кѡолун тутады. Гульнарагъа.) Ингир ашхы болсун!.. (Андан кѣзюн алалмай кѡалады.)

Г у л ь н а р а . Ашхылыкъ кѣр!

Л ю д м и л а . Гульнара, Рашид Кавказдан келген кѡонакъды. Рашид, бу ариу къыз Рамазанны юй бийчеси. Аны бла да кѡалмай, меннге келин болады. Рамазан мени эмчек кѡарнашымды.

Р а ш и д . Къзазх тиширыугъа уа ушамайды.

Г у л ь н а р а . Мен узбекме... (Эрини кѡолунда дууаны кѣредиле.) Рома, кѡайдан табдынг?

Р а м а з а н . Бу Рашидни дууасыды. Бизникине ушаймыды?

Г у л ь н а р а . Ушайды, алай а... Муну сахтияны башчаады.

Р а м а з а н . Рашид, сизде башха кишини бармеди дууасы?

Р а ш и д . Ол сагъатда ючюбюзню да бар эди.

Л ю д м и л а . Тышлары былаймеди?

Р а ш и д . Былай болур эди. Мен иги эсгералмайма. Анам аланы кѡарт анагъыз тикгенди, дей эди. Сахтияны да аны мессилерини сахтияны болгъанды. Гульнара, сен не дууаны хапарын айтдынг?

Г у л ь н а р а . Бизни да барды дууабыз Анамдан кѡалгъанды.

Р а ш и д . Мынга ушагъанча ангылаб сорама...

Телефон зынгырдайды.

Р а м а з а н . Алло!.. Тынгылайма!.. Хо, Фергананы сакълайма... (Телефонну алыб арлакъгъа кетеди... Энди сѣлешигени эшитилмейди.)

Р а ш и д . Экисин бир джерге салыб кѡарармек.

Л ю д м и л а . Гульнара, излечи.

Г у л ь н а р а . Биягъындан бери аны сагъышын этеме. Билмейме, кѡайда излейим...

Р а м а з а н (сѣзюн бошаб кѡатларына келеди). Къызла, былай этиб нек турасыз? Бир джукъ кѡабдырыгъыз.

Р а ш и д . Мени ючюн дей эсенг, кѣб болмай ауузланганма.

Р а м а з а н . Была хар кѡуру да бизнича хантха уста джокъду, деб махтанадыла. Сен да бир кѣр. Бийче!

Г у л ь н а р а . Дууагъа эсим кетгенди да...

Л ю д м и л а (Рамазанны кѡарамындан ангылаб). Келчи, анда эсинге тюшсе уа... (Кетедиле.)

Р а м а з а н . Рашид, сеннге бир сорлугъум барды. Сен колониядан кѡача айланнган сагъатда, адам ачыгъан болгъанмеди?

Р а ш и д (сейирсинеди). Аны уа кѡайдан билдигиз?

Р а м а з а н . Аллай зат билинмей кѡалмайды. Сен джукъ джашырма, тюзюн айт!

Р а ш и д. Бир кече джукълаб тургъанлай, биреу тюр-
тюб уятды. Расул деб къарачай джаш бар эди. Ол сюе-
либ тура. Къолу бла ызымдан кел, деб билдирди. Шы-
быртсыз аякъ джолгъа элтди...

Алайда чыракъ джукъланыб, арлакъгъа аууангы джарыкъ уралы.
Р а ш и д иги кърюнеди, ол бир джашны сырты айланыб турады
къараучулагъа.

Р а с у л. Рашид, сеннге бир тилегим барды. Бу
къагъытха чырмалгъан мени къол джаулугъумду. Ол къан
джугъуду. Къолуму ма былайын кесиби, анга боягъанма.
Меннге джукъ болса, муну Кавказгъа элтирсе, элими
къабырларында басдырырса. Мени ёлюгюмю орнуна
болсун. Адамны къабыры къалыргъа керекди джууукъ-
гъа — тенгнге. Осяитымы сеннге айтама, башха айтыр
адамым джокъду. Киши табмазча джашыр. Энди сен бар
да джат, бирге кърмесинле.

Р а ш и д. Расул, не болгъанды?

Р а с у л. Эртденбла эшитирсе. Бар! Бар биреу кър-
гюнчю.

Юйде чыракъ джанады.

Р а ш и д. Танг аласында бизни къобардыла. Колони-
яда Шалавей деб биреу ишлей эди. Концлагерлени ки-
нода къргюзселе, ол эсиме тюшеди. Фашистледен бек
къыйынай эди бизни. Аны ёлтюрюб тура эдиле. Анга
къууаннган болмаса, къыйналгъан болмады. Кимле
ёлтюргенлерин ол кюн огъуна ачыкъладыла. Расул, аны
эки тенги Шараф бла Сергей ёлтюрген эдиле. Ол эки-
син юч кюнден тутдула. Расулну табмадыла.

Р а м а з а н. Сора сен къатышмагъанса?

Р а ш и д. Ол джаныуарны ёлтюрейик, кел, деселе,
къайсы бирибиз да барлыкъ эдик. Бизге алай айтхан бол-
мады. Меннге да ишеклими боласа?

Р а м а з а н. Андан сора сен кёб тургъанменг коло-
нияда?

Р а ш и д. Ай чакълы бир. Кавказда юч кере Расулну
элине бардым. Биринчи 1957-чи джыл къайтханла бла
аны адамларындан киши келмеген эди. Артда атасы кё-
чюб келгенин эшитдим. Бардым. Ол къазауатдан Пахта-
Аралгъа джыйылады. Юй бийчеси бла джангыз джаш-
чыгъы Расулну табмайды. Талай джылдан башха джерде
бийчеси ёлгенин эшитеди. Джашыны хапарын мен айт-
дым. Экинчи кюнюнде джамагъат джыйылды. Ёлюкню
асырагъанча къан джугъу къол джаулукъну асырадыла.

Р а м а з а н. Айтханынг бары да тюздю, не?

Р а ш и д (ол сорууну онгсунмайды). Тюз, терс эсе да
болгъаны алайды.

Р а м а з а н. Аны сорургъа керек эди да, сордум.
Кёлюнг къалмасын... (Телефон зынгырдайды.) Алло!..
Алейкум салам!.. Къайсыса?.. Тынгылайма!.. Мен бил-
ген зат джокъду... Меннге джукъ айтмагъанды... (Бети
тюрленеди.) Хы, тынгылаб турама... Джукъгъа да кет-
мегенди... Меннге айтырча зат эсе, айт, билдирirme...
Сора уа?.. (Бети джарыйды.) Болсун, бюгече огъунакъ
айтырма... Ангыладым... (Трубканы орнуна салады.)
Алма-Атадан сёлешдиле. Документледе джазылгъаны
бла сен айтхан бирчады.

Р а ш и д (ёрге турады). Да мен бара барайым.

Р а м а з а н. Тохта! Сёлешиб бошайыкъ. Была да
тепсиге бир джукъ салсынла.

Р а ш и д. Сёлешир ючюн, бир тепсиде олтурур ючюн
адамны адамгъа санаргъа керекди. Анга ийнаныргъа ке-
рекди. Мен алай юреннгенме.

Р а м а з а н (аны имбашындан къагъа). Рашид, мен
айтханны эт да олтурчу. Гюнахымы аласа. Мен сени
адамгъа санамасам, сеннге ийнанмасам, юйюме чакъ-
ырлыкъ да тюл эдим.

Р а ш и д. Алай эсе, кесиме соруб къоймай, Алма-
Атада архивни къаздырыб нек кюрешесе?

Р а м а з а н. Мен къаздырмагъанма. Бусагъатда андан телефон бла сѣлешгинчи хапарым да болмагъанды.

Р а ш и д. Бир бош адам тилеген бла архивде излери к тюлдюле.

Р а м а з а н. Бош адамды деб мен да айтмайма.

Р а ш и д. Кимди да? Меннге не джаулугъу барды?

Р а м а з а н. Бусагъатда сен мени кысма. Кесим да не айтыргъа билмей турама. Артда сѣлеширбиз. Расул а тюрмеде ѳлгенди. Атасы саумуду?

Р а ш и д. Сауду. Бек къарыусуз болгъанды. Энтда баласындан умут этиб турады. Расул а бир огъурлу, тынч джаш эди. Ачдан ѳле тургъан анасына гырджын, ѳтмек эсе да бир затны урлаб тутулгъан эди. Шаливей бир джолда къамчы бла ургъан эди. Къамчысыны учунда къоргъашыны бар эди. Алайы джаягъына тийиб, сюегин ачыб къойгъан эди. Джаягъында уллу таб болуб... (Не эсе да эсине тюшюб, илгенгенча болады.) Джаягъында табы... (Мангылайын ышыйды.) Джаягъында табы... Тюрмеде ѳлген эс...

Р а м а з а н. Рашид...

Р а ш и д. Бир тюрлю болдум. Адамны эсине келмезлик джокъду... Расул сау болургъа боллукъмуду?

Р а м а з а н. Къалай? Ёлген сау болуб къайда кѳргенсе?

Р а ш и д. Аны ангылайма. Ёлгенди дегенликге, сау къалгъанла боладыла...

Р а м а з а н. Джашауда кѳб зат болады. Нек сордунг? Расулну ѳлгенине ишеклими боласа?

Р а ш и д. Биреуню анга ушатханма да, аны ючюн сорама.

Р а м а з а н. Кимди? Къайда кѳрдюнг?

Р а ш и д. Мен сизге баргъан кюн, Людмила Ивановнаны кабинетинден алыб чыкъдыла. Бу кимге ушайда деб, андан бери сагъыш этиб турама.

Р а м а з а н. Аны тукъуму башхады. Кеси да бу тѳгекденди. Адамлары да сау болурла, дейме.

Р а ш и д. Ким эсе да Расулгъа бир бек ушайды. Башха затыча да болмай, аны ол табы бла кѳзлери... Ким болгъаны белгилимиди?

Р а м а з а н. Айтыргъа унамайды. Бусагъатда биз билген затла бла бу сен айтханнга келишмейди.

Р а ш и д. Мадар бар эсе бир кѳргюзсенг а. Хаман сагъыш этиб турлукъма.

Р а м а з а н (телефон бла). Меннге бир машина ийигиз!.. Юйге... Кел!.. (Чыгъа барыб.) Къызла ашыкъмагъыз! Биз бир джерге джетиб къайтайыкъ...

Г у л ь н а р а (ызларындан). Джукъ къаба барыгъыз... (Анга джуаб этген болмайды.)

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Гитче бѳлмечик. Арасында стол, эки джанында эки шиндик. Р а м а з а н бла Р а ш и д киредиле. Р а ш и д бек къозгъалыбды.

Р а ш и д. Бек ушайды. Ол тешикчикден иги да кѳралмадым. Чакъырт бери! Ауазын да бир эшитейм...

Р а м а з а н (кнопканы басады). Назаровну келтиригиз!.. Сен алайгъа олтур, бу аны орнуду. Мен былай сюелейим.

Р а ш и д. Кесибизни къой. Сизге айтмагъанын меннге айтса уа.

Р а м а з а н. Экинги къояргъа боллукъ тюлдю. Юсюнге мыллык атса не этериксе?

Р а ш и д. Аны ючюн къоркъма. Керти да Расул болуб чыкъса, меннге алай этерик тюлдю. Башха болса уа... Самбодан, дзю-додан да биринчи разрядларым бардыла.

Р а м а з а н. Бек сакъ бол! Биз да эшикни ол джанында сюелликбиз... (Чыгъады.)

Милиционер тутмакъны алыб келеди.

Т у т м а к ь. Энди уа не дейсиз?.. Не къан джаугъанды? Тангны атмагъа къойсанг а, юйюнге ѳлю атарыкъ.

Керг да дегеннге, бу не артыкълыкъды? (Милиционер аны алай чартлагъанына кетиб къалалмай туракълайды.) Къатыныгъызгъа айтханма айтырымы. Энди не излейсиз менден?.. (Ол халда аманны къуя шиндикге олтурады.)

Р а ш и д. Сен бар!.. (Милиционер кетеди.)

Т у т м а к ь. Не кече джокъ, не кюн джокъ, быллай пелахха джауунг къалсын!.. Аманлыкъ этгеними айтханма. Сюд этигиз да ашырыгъыз, юйгюзге эмина ашырлыкъла! Сизни хамхотугъузу кърмез ючюн. асмакъгъа ассала да разыма... Айт, не айтырыкъ эсенг да, неге тынгылайса. Бетиме къатмазса, къатдырыб къоярма.

Р а ш и д. Мен бир-эки затны сорайым да, артда этерсе не этерик эсенг да. Тукъумунг къалайды?

Т у т м а к ь. Ол къатыныгъызгъа сор! Ол айтыр!

Р а ш и д. Кесинг айт...

Т у т м а к ь. Назаров! Назаров! Назаров! Болдунгму?

Р а ш и д. Огъай, болмагъанма. Меннге сени Назаровунг керек тюлдо, тюз тукъумунг керекди.

Т у т м а к ь. Сеннге кереклини уа биле эдим, табсыз джердебиз... Мен кетдим. Тансыкъ болсанг гамбла келирсе...

Р а ш и д (джумидуругъу бла столну урады). Олтур! Мен сеннге адамча селешеме, сен а итден башхасы болмагъан ит, не зат эсенг да...

Т у т м а к ь. Менмеми ит?!.. (Аман къан атыб къл-тюрюле тебрейди.)

Р а ш и д. Сенсе! Тарс де да. атыл!.. Къымылдама орнунгдан!.. (Кеси ёрге туруб, анга джууукълашады.) Тукъумунг Орусбийладан, атынг Расулду!

Т у т м а к ь. Мен Назаровма. Атым Володяды...

Р а ш и д. Сен Орусбийладанса...

Т у т м а к ь. Назаровма!.. (Ёрге турады.) Назаровма мен, эшитемисе, Назаровма!

Р а ш и д. Мен сени таныйма. Сен да...

Т у т м а к ь (акъырын). Таныймайса! Биринчи кере кёресе...

Р а ш и д. Таныйма! Сен Расулса...

Т у т м а к ь (андан да акъырын, Рашидни къоркъутурча). Алдайса. Таныймайса. Биреуню аманлыгъын меннге кюрерге этесе.

Р а ш и д. Аны аманлыгъы болмагъанды!..

Т у т м а к ь. Сен провакаторса. Аллаиланы биз ёлтюрген этебиз... (Рашидни бойнундан буады.) Таныймайма де!

Къаллайла эсе да бир мадар бла. Р а ш и д аны полгъа къысха джыгъады. Къолларын сыртына буруб, юсюнден басады.

Р а ш и д. Сен Расулса. Тукъумунг Орусбийладанды...

Т у т м а к ь. Къолларымы ий!

Р а ш и д. Тынгыла! Энди тюрюле этсенг, ийген огъай, къолларынгы ууатыб къоярыкъма...

Т у т м а к ь. Ой – ой – ой...

Р а ш и д. Экибиз бир колонияда тургъанбыз. Мен Рашидме. Къан джугъу къол джаулугъунгу меннге берген эдинг. Атанг энтда сауду... (Ёрге турады.) Сеннге термилиб джашайды... Эс джый!

Т у т м а к ь (къобады). Къора къатымдан! Аманлыкъчы! Провакатор!.. (Рашид къолун силкиб эшик таба айланады. Тутмакъны алгъынгы ачыуу, ёхтемлиги кетеди.) Тохта! Бери къайт!.. Сен... Сен ким эсенг да... (Аны кёкрегине башын салыб, джылайды. Рашид не этерге билмей къалады.) Мени къозгъама... Тюрмеден тышында меннге джашау джокъду. Мен анда джашаугъа юреннгенме. Мен энди кишиге керек тюлме... (Рашидни кёкрегинден айырылады. Бетин джууб баргъан джыламукъларын дженги бла сюртеди.) Бар энди. Мен сени таныймайма...

Р а ш и д. Расул, телилик этме...

Т у т м а к ъ (кычырыб) Мен Расул тюлме. Мен танымайма ол ким эсе да... О, хахай, ёлтюрдю... (Пал-гъа джыгъылады. Милиционер киреди.)

Чыракъ джукъланады. М у к а н о в н у фатары, Г у л ь н а р а шкафлада нени эсе да излейди. Р а м а з а н бла Р а ш и д киредиле. Тиширыу кьонакыны къалайда болсун бир затдан кьозгъалыб келгенине, эрип да сагъыш басханына эс бёледи.

Г у л ь н а р а. Ий, къайда къалыб кетдигиз?

Р а м а з а н. Хауада бир кесек айландыкъ. Люда уа къайдады?

Г у л ь н а р а. Юйге джетиб къайтайым деб чыкъды, келе болур. Мен да сиз кетгенли ол дууаны излейме. Учду, кюйдю – джокъ. Генерал да телефон бла сёлеш-ген эди.

Р а м а з а н. Иван Данилович?

Г у л ь н а р а. Хо. Ким барды юйде, деб сорду да, айтдым. Келигиз, тепси хазырды.

Р а м а з а н. Тохга, бир солуу алайыкъ. Люда да кел-син.

Г у л ь н а р а. Сора мен кухняда да бир излейим... (Кетеди.)

Р а ш и д. Баргъанны кьой, кеч болгъанды. Бизде кьал. Сабийле институтда, юч бёлмеде кьуру экибиз. Сеннге бирин берейик бюгечеге. Люда бла да бир оноулашай-ыкъ. Ол бардырады аны ишин. Сени дууанга да энтда бир къарайыкъ... (Кьолуна алады.) Разы эсенг ичине да кёз джетдирейик.

Р а ш и д. Ач, нек разы болмайма...

Г у л ь н а р а (киреди). Джокъду анда да... Сен не этерге тебрегенсе?

Р а м а з а н. Ичине бир къарайыкъ... Мен да анга ишекли эдим...

Г у л ь н а р а. Бу арабча тюлдю да...

Р а ш и д. Керти да алайды... Дууаны бизни харифле бла джазмай эдиле да...

Л ю д м и л а (келеди). Джыйылгъан шуайсыз да... Неге басыннгансыз?

Г у л ь н а р. Люда, бу дууа болмаз дейме...

Л ю д м и л а. Сора неди да?.. Былайда уа "...бий" деб турады. Не бий болду ол?

Р а ш и д. Бу "а" шуайды да?

Р а м а з а н. Хо, алайды... (Лупаны алады.) Ол эки-сини эки джанында харифлени да чыгъарыргъа боллукъ-ду. "Тамбиев" деб джазылгъанды.

Р а ш и д. Ол мени тукъумум. Дууагъа нек тюшген-ди?.. Къайда бир къарайым... (Лупаны Рамазандан ала-ды.) Бек сейир... Ма атамы аты да...

Л ю д м и л а. Ол бир сёз а...

Р а м а з а н. Рашид болургъа керекди... Гульнара, сени кёзлеринг джити болуучан эдиле.

Г у л ь н а р а (луна бла къарайды). "Ш"-ны кёреме. Бу да "д"... Тюз айтаса, Рашид чыгъады.

Р а ш и д. Бюгече алынмай бир къалсам...

Р а м а з а н. Ол джыллада сабийлеге дууа этиб, тукъ-умларын такыгъанла да болгъандыла. Ол эсима тюшюб ачхан эдим. Биз ачдан, джаланнгачдан ёлсек, бара – бар-гъан заманда кимле болгъанларын билирле, деб этген-диле. Къарт ананг акъыллы адам болур эди.

Р а ш и д. Алий бла Асиятны дууаларында да джа-зылгъан болурму былай?

Р а м а з а н. Алай болургъа керекди.

Г у л ь н а р а. Биздеги дууа да быллай бир зат эсе да билмейбиз...

Р а м а з а н. Ол мени суратымы излеген сагъатыгъ-ызда кёрмегенменг мында?

Г у л ь н а р а. Билмейме. Кёрген огъунакъ болурем, дейме.

Л ю д м и л а. Бир иги къарайым... (Кюбюрчекчикге узалады.)

Р а м а з а н. Бош излейсе, джокъду анда. Нени да кьююгъуз да, анда тепсидегилени бери келтиригиз. Бир

эс джыайыкъ да, Аллах айтхан болур... Къайда эсе да бир шыша кѣрген эдим. Аны да ала келигиз... (*Кетеди-ле тиширыула.*)

Р а ш и д. Баш дарманыгъыз джокъмуду?

Р а м а з а н. Нек болмайды... (*Дарман да, суу да келтиреди.*) Экисин ич, бусагъатдан сау этерикди... Мен кабинетимден бир китабха къарайым... (*Алыб келеди.*) Бу суратха къарачы. Бу юч эркишиден сен таныгъан бармыды?

Р а ш и д. Къайдам... Болурму дейме... Ма бу... Арадагъы... (*Бир суратха, бир Рамазаннга къарайды.*) Олду... Бу олду...

Р а м а з а н. Кимди?

Р а ш и д. Комендант!

Р а м а з а н. Иги къара!

Р а ш и д. Къараб турама... Бир ишексиз олду. Ол джыллада ма былай эди... (*Ёрге турады.*) Саумуду?

Р а м а з а н. Сауду... (*Ёрге туруб, терезе тюбюне барады.*)

Р а ш и д. Къайдады?... Рамазан, нек тынгылайса?... (*Волков киреди.*) Иван Данилович, не иги болду келгешинг... (*Аллына атлыб къолун тутады.*) Рамазан айтыргъа унамайды, сен таний эсенг...

Р а м а з а н. Рашид, гузаба этме...

Г у л ь н а р а (*киреди*). Сау кел, Иван Данилович!

В о л к о в. Сау бол, Гульнара! Тюнене Романы суратларына эсим кетгени бла, анангы дууасы къайдан къолума тюшген эсе да, хурджунума атыб къойгъанма... (*Береди.*)

Г у л ь н а р а. Мен бюгюнлю бери аны излейме... Люда, дууа табылды... Ол лезвияны не этдигиз?

Р а м а з а н. Не этесе лезвияны, къыйыры ачылыб турады...

Л ю д м и л а (*киреди*). Къалайса. Иван Данилович?

Г у л ь н а р а. Керти да алай кѣреме... (*Къагъытчыкъны чыгъарады.*) Мен а муну сѣкмеген эдим...

Л ю д м и л а. Къолларынг нек къалтырайдыла?.. Былай бер!

Р а ш и д. Былайы джарыкъды...

Терезе тюбюнде сюелгени бла турады Р а м а з а н.

Ол хар нени ангылаб бошагъанига ушайды.

Г у л ь н а р а. Былайда да кѣрюнеди... Мында да бизнича джазылгъанды. Рома!

Р а м а з а н. Билеме... Бу дууаны кѣб такъмагъандыла. Тынч окъуллукъду.

Р а ш и д. “Тамбиева...”

Л ю д м и л а. “...Асият Хамзатовна”...

Р а ш и д. Ол мени эгешчигимди... Асият, Ася... Эгешчигим... Кимни дууасыды? Рамазан!..

Г у л ь н а р а. Рома, мен джукъ ангыламайма...

Р а ш и д. Асиятныкъыды...

Г у л ь н а р а. Ол бизге къалай тюшгенди?

Р а ш и д. Анамыкъыды, деген эдинг. Алгъа ким джюютгенди? Гульнара, тынгылама... Ананг кимден алгъанды?

Г у л ь н а р а. Билмейме...

Р а ш и д. Бу эгешчигими бойнунда болгъанды...

Л ю д м и л а. Рома, кимге сорабыз?

Р а м а з а н. Сорулгъанды...

Р а ш и д. Къалай болгъанды?

Г у л ь н а р а. Джукъ билдингми?

Р а м а з а н. Биягъында ана къарнашынг Асылбек бла сѣлешдим.

Г у л ь н а р а. Не деди?

Р а м а з а н. Ол биле кѣре эдим.

Р а ш и д. Сизге къалай тюшгенин?

Р а м а з а н. Хо. Алгъын кимники болгъанын да айтды. Рашид, сен джюрегинги бас... (*Аны кесине къысады.*) Сауду эгечинг...

Р а ш и д. Не деинг? Ася Саумуду?

Р а м а з а н. Сауду. Эри да къазаутда ёлюб, сабийи да болмай, отууда кеси кьалгъан бир тиширыу болады. Джууукъ джетген киши, анга къайдан эсе да, бир кызычыкны келтиреди. Аны бойнунда болады бу дууа.

Г у л ь н а р а. Ол Рашидни эгешчиги болгъанды, не?

Р а м а з а н. Хо, Асият болгъанды. Ол тиширыу аны кесине кыыз этеди. Бу туугъан ананг тюлдю деб, биреу айтыб кьойса, джаны кыйналыр деб, киши танымагъан джерге кёчюб кетеди. Алайда джашайдыла. Кызычкы да уллу кыыз болады, баш билим алады. Ол тиширыу ёле тебрегенинде: “Сен мени кеч, бир затны айтмай джашырыб тургъанма” деб, айтыргъа башалайды...

Г у л ь н а р а. Рома!.. Рома!.. Сора ол...

Л ю д м и л а. Тохта, бёлме...

Р а м а з а н. Хапарын аягъына дери айталмайды. Джаны чыгъыб кылады.

Р а ш и д. Ол кыыз къайдады?! Рамазан, айта кир!

Р а м а з а н. Къайда боллукъду, ма сюелиб турады. Бу джапысызды эгечинг.

Р а ш и д. Гульнара?

Л ю д м и л а. Гульнара!.. Къарнашынга къара!

Г у л ь н а р а. Люда, башым кетиб барады... (Эс ташларгъа тебрегеннге ушайды. Рамазан сууукъ суу ичиреди.) Кыалай дединг?

Р а ш и д. Анама ушайды... Кышыны башында къара сепкилчик... (Гульнара таба атлайды.) Ася!..

Не эсе да айтыргъа излейди Г у л ь н а р а, алай а къуру эринлери кымылдагъан болмаса, айталмайды. Людмила экисин да бирден кыучакълаб, неле эсе да айтыб кюрешеди. Сора кеси да алагъа кыошулуб, джылаб тебрейди. Р а м а з а н терезени къатында сюелгенича турады. Диванны кыйырында башын энгишге этиб олтургъан И в а н Д а н и л о в и ч сёзге кыошулмайды.

Р а м а з а н. Рашид! Гульнара! Энди болдугъуз! Джылагъан тохтасын!

Р а ш и д. Тюшмюдю, тюнмюдю? Бир джукъ айтыгъыз.

Л ю д м и л а. Рашид, бу Асиятды. Къууанчыгъыз кёбге барсын!

Г у л ь н а р а. Рашид! Къайда бетинге да бир къарайым... Рома, Люда, ушайбызмы?

Л ю д м и л а. Хо, ушайсыз, аз сюймей эдинг Рашид-ча ариу болсанг...

Г у л ь н а р а. Люда. оюннга бурма...

Л ю д м и л а. Бери атлагъыз, кюзгюге!.. Кёзлеригизге дери бирчады.

Р а ш и д (аны да, кесини да къол джаулугъу бла джыламукъларын сюрте). Ася! Ненча джылны изледим сени... Умут юзюб бошаб, дагъы да джангырыб... Джю-регим сезе болур эди...

Г у л ь н а р а. Сен бир джукъ да билгенсе, мени уа эсима да келмегенди.. Быллай къарнашым болгъанын билсем а...

Р а ш и д. Къарнашларым де. Эки къарнашынг барды. Алий сени уллунгду.

Г у л ь н а р а. Ол къайдады? Нек келмегенди?

Р а ш и д. Къайлагъысын билмейме. Экигиз бирге эдигиз. Сен да, ол да бирге тас болгъансыз. Энди ол да табылыр.

Г у л ь н а р а. Бирге излейик. Мен саума да, сора ол да сау болур. Ийналмай турама... (Къучакълайды.)

Р а ш и д. Атам, анам Алий бла сеннге бир тарала эдиле да...

Г у л ь н а р а. Къачан ёлгендиле?

Р а ш и д. Ёлмегендиле, ёлтюрген этгендиле. Ансы, бир джерден хапарлары чыгъар эди. Джюб ийген эдиле. Комендант тутдургъан эди. Кёргюзейим суратын ол къан ичгенни. Рамазан, ол китабны не этдинг? Ол джаныуарны эгечиме да, Людагъа да бир кёргюз.

Г у л ь н а р а. Рома, кимге айтады? Нек тынгылайса?

В о л к о в (ёрге туруб, юйню арасына чыгъады). Иги джаш, туура алай айтаб да къойма, эшта ол джаны-

уар да болмаз эди, была къралны джауларыдыла деген-
леринде, керт да деб, сизге алай къарагъанды. Не этген
эсе да къралгъа алапат этеме, сыйлы борчну толтурама,
деб этгенди. Аны алай юретген эдиле. Насыбсыз, сиз-
ден къралны сакълайма, деб тургъанды.

Р а ш и д. Ала бош сылтауладыла...

В о л к о в. Энди бош кърюнедиле. Ол заманда уа...

Р а ш и д. Иван Данилович, ол мурдарны ариулагъ-
анмы этесе?

В о л к о в. Огъай, анга джан басханлыгъым тюлдю.
Ол терслиги ючюн азабын чекгенди. Сизни тазалады-
ла, чыртда гунахсыз джеригизде артыкълыкъ джетгенин
ачыкъ айтдыла. Анга уа кечим джокъду, ирият берил-
генлей турлукъду. Ариу башхала бу да алданнганды де-
рик эселе да, ол кеси — кесин кечерик тюлдю. Кесин
ёлтюрюб къроялыкъ тюл эсе да, кеси — кесине сюд этиб,
ёлюмге буюргъанлай турлукъду. Сен эгечинги табдынг,
башха адамларынгы табаргъа да болурса. Ол а кърт-
лыгъында джангыз кеси атылыб къралгъанды. Сизни
юйдегини тутдургъан кюнюнде къратыны, джангыз ба-
ласын да алыб, тас болуб кетеди. Тукъумларын тюрлен-
дирген болурла. Бюгюн да аталары — чуулары айтыл-
майды... Ол комендант менме...

Башын энгишге иеди. Юйдегиле суу къруйгъанча болуб
сюеледиле.

ДЖАБЫУ.

1986-чы джыл.

СЮЙМЕКЛИКНИ КЪЫЙЫН ДЖОЛЛАРЫ

Комедия

ОЙНАГЪАНЛА:

Магомет — следователь, 30 джылда.

Лида — аны суйген кързы, 26 джылда.

Анзор — кързыны кърнашы, 30 джылда.

Эмма — Магометни эгечи, 25 джылда.

Энвер — 27 — джылда.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Джабуу ачылмагъанды. Сахнаны бир джанында эски скамейка.
Аны тегереги бла къруу бодгъан къркеле кърюнедиле. Скамейкада
Магомет олтурады. Сагъатына терк — терк кър джетдиреди.
Умут бла къркърууда эки джанына кърюу кърарды. Къркелеге
джанаша Анзор чыгъады. Аман кър алыбды.

А н з о р. Не этесе былайда?

М а г о м е т. Да кърйдам... Олтуруб турама.

А н з о р. Джатыб турмагъанынгы къреме. Ким чакъ-
ыргъанды?

М а г о м е т. Киши да. Кесим келгенме.

А н з о р. Кесинг келгенсе, сакълаб тураса, не?

М а г о м е т (ёрге турады). Хо, сакълайма, аны эши-
тирге излей эсенг.

А н з о р. Сакъла! Ёмюрюнг былайда турмасанг, сен-

уар да болмаз эди, была къралны джауларыдыла деген-
леринде, керт да деб, сизге алай къарагъанды. Не этген
эсе да къралгъа аламат этеме, сыйлы борчну толтурама,
деб этгенди. Аны алай юретген эдиле. Насыбсыз, сиз-
ден къралны сакълайма, деб тургъанды.

Р а ш и д. Ала бош сылтауладыла...

В о л к о в. Энди бош кърюнедиле. Ол заманда уа...

Р а ш и д. Иван Данилович, ол мурдарны ариулагъ-
анмы этесе?

В о л к о в. Огъай, анга джан басханлыгъым тюлдю.
Ол терслиги ючюн азабын чекгенди. Сизни тазалады-
ла, чыртда гунахсыз джеригизде артыкълыкъ джетгенин
ачыкъ айтдыла. Анга уа кечим джокъду, ирият берил-
генлей турлукъду. Ариу башхала бу да алданнганды де-
рик эселе да, ол кеси – кесин кечерик тюлдю. Кесин
ёлтюрюб кърояллыкъ тюл эсе да, кеси – кесине сюд этиб,
ёлюмге буюргъанлай турлукъду. Сен эгечинги табдын,
башха адамларынгы табаргъа да болурса. Ол а кърт-
лыгъында джангыз кеси атылыб къралгъанды. Сизни
юйдегини тутдургъан кюнюнде къратыны, джангыз ба-
ласын да алыб, тас болуб кетеди. Тукъумларын тюрлен-
дирген болурла. Бюгюн да аталары – чуулары айтыл-
майды... Ол комендант менме...

Башын энгиште иеди. Юйдегиле суу къруйгъанча болуб
сюеледиле.

ДЖАБЫУ.

1986-чы джыл.

СЮЙМЕКЛИКНИ КЪЫЙЫН ДЖОЛЛАРЫ

Комедия

ОЙНАГЪАНЛА:

Магомет – следователь, 30 джылда.

Лида – аны суйген кързы, 26 джылда.

Анзор – кързыны кърнашы, 30 джылда.

Эмма – Магометни эгечи, 25 джылда.

Энвер – 27 – джылда.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Джабуу ачылмагъанды. Сахнаны бир джанында эски скамейка.
Аны тегереги бла къруу болгъан кекенле кърюнедиле. Скамейкада
М а г о м е т олтурады. Сагъатына терк – терк кър джетдиреди.
Умут бла къркърууда эки джанына кързуу кърарайды. Кекенлеге
джанаша А н з о р чыгъады. Аман къран алыбды.

А н з о р. Не этесе былайда?

М а г о м е т. Да кърайдам... Олтуруб турама.

А н з о р. Джатыб турмагъанынгы къреме. Ким чакъ-
ыргъанды?

М а г о м е т. Киши да. Кесим келгенме.

А н з о р. Кесинг келгенсе, сакълаб тураса, не?

М а г о м е т (ёрге турады). Хо, сакълайма, аны эши-
тирге излей эсенг.

А н з о р. Сакъла! Ёмюрюнг былайда турмасанг, сен-

ден итден туугъан джокъду. Джарашыб олтур, кѣб сакъ-ларыкъса.

Магомет. Аны уа Аллах биледи...

Анзор. Мен билеме! Мен! Мен сеннге ол джол айтдым да...

Магомет. Эсимдеди.

Анзор. Эсингде эсе, стауатны сакълагъан самырча, не этесе бу элде, бу тийреде? Сен излеген боллукъ тюлдю. Энди бу тегерекде кѣрюнме. Бойнунгу бууб къоярыкъма... *(Джагъасындан тутады. Силкиндиреди.)*

Магомет *(къаршчылыкъ этмейди)*. Урама – зат деб ойнама. Джагъамы ары ий!

Анзор *(иймейди)*. Сени къыйынлыгъынг бла юч джылны тюре азаб чекдим. Сени къыйынлыгъынг бла анамы сын агъачын туталмай къалдым...

Магомет. Кесингенг терс...

Анзор *(къызгъаны бла муну сѣзлерин ангыламайды)*. Ахыр сѣзюн эшиталмагъанма, разылыкъ алалмагъанма...

Магомет. Мени не гунахым барды алада?

Анзор. Сени итлингъ бла болгъанма алай.

Магомет. Меннге кюреме...

Анзор. Бизге ол джаулукъну этиб, дагъыда умутчу болуб... Сени не уягынг, не бегинг джокъду... *(Джагъасын ийиб, хыны тюртеди. Магомет биягъы скамейкагъа тюшеди.)* Бизни элге джууукъда кѣрюнме! Мени да мурдар этме... *(Къысха бурулуб кетеди.)*

Аны мыдах къарамы бла ашырады Магомет. Бир кесеклеп, скамейканы да джумдуругъу бла уруб, ѳрге турады. Алгъынгы мыдахлыкъдан, джунчуудан джукъ къалмагъанды. Таукеллик, ѳхтемлик танылады. Ол кѣзюде джабуу ачылады.

Сахнада бир юйню бѣлмеси. Арада стол, юсюнде тебси тюблери бла сауутла, белине дери ичилген аракъы шыша. Талай эски шиндик. Залдагъылагъа иги кѣрюннген джерде орундукъ. Анда, юсюнде кийимлерин да тешмей, бир эркиши сойланады.

Эшик джызылдаб ачылады. Магомет киреди. Джатханнга сынаб къарайды.

Магомет. Эй, саумуса?.. Сеннге айтама... *(Ары-бери къымылдаатады.)* Энвер!.. Бу да ѳлген эсе, чот табсыз болду...

Джагъасындан тутуб, белинден ѳргесин дюрген кѣлтюреди. Алай этгени бла сакъал тюбюне джумдурукъ тийиб, чартлаб барыб, мюйюшге аууды. Энвер орнундан секириб турады. Джукъсурагъаны – заты танылмайды. Полгъа тюшгени бла аякъ юсюнде бегиб къалады. Магометге мыллык атаргъа хазырды. Ол а сакъалына да массаж эте, ѳрге турады.

Магомет. Сакъалымы ууатыб къоя эдинг да, джаныуар...

Энвер. Энди ууатырыкъма... *(Аны таба атлайды.)*

Магомет. Огъай!.. *(Кѣзню къысыб ачхынчы къолуна герох тюшеди, аны учу да Энверге айланады.)* Мен сени башха тюрлю ууатырма... *(Аны да сансыз этиб, столну бу джанында шиндикге келиб олтурады.)* Олтур!.. Тебджилдеме! Мен сенден да теліме, тынч этерикме. Бу къатышханнга да бир къара. Ашадын, ичдинг эсе, тебсини джыяргъа башынг джетмеймиди?.. *(Къол аязыны бир джаны бла аракъы шышаны баш сюремин сермейди. Алайдан башы кесиледи да, огъары джаны къайры эсе да чартлайды. Аракъыны эки рюмкагъа къуяды. Бирин Энвер таба тюртеди, бирин ичеди.)* Олтур!

Энвер. Олтурдум... *(Рюмканы агъызады.)* Не керекди? Не дейсе? Айт!

Магомет. Ачха керекди. Робертни ачхасы.

Энвер. Роберт... Сора ачха алыргъа келгенсе...

Магомет. Тюз ангылагъанса.

Энвер. Бош келгенсе. Кесибиз айырырбыз араны.

Магомет. Мен бош келген адамладан тюлме. Араны заманында айырмадын. Энди мен айырлыкъма.

Энвер. Кеси къайдады?

Магомет. Былайда энди ол керек тюлдю. Ачханы иши меннге кѣчгенди. Мен къолгъа алсам, быллай затла дженгил тынадыла.

Э н в е р. Кьоркьутур акъылынг бар эсе, джангыла-
са. Мен кьызбайладан тюлме.

М а г о м е т. Аллында кёбле айтадыла алай.

Э н в е р. Мен сен айтхан кёбледен тюлме.

М а г о м е т. Кёбледен, азладан эсенг да, ачханы
берликсе. Бермесенг да сууруб аллыкьма.

Э н в е р. Суууруб... Асыры дюрген айтдынг. Роберт
туура алай айтхан болмаз эди...

М а г о м е т. Ол да алай айтханды. Айтмагъан эсе да,
мен айтама. Бол!

Э н в е р. Сен айтхан бир, ол айтхан бир. Меннге
Робертни сёзю керекди. Къачан айтханды?

М а г о м е т. Не айтханнга къалдынг, юйюнге эмина
айтырыкъ. Айтханды, къачан айтхан эсе да. Сеннге ан-
дан не барды?

Э н в е р. Болуб неме джокьду, билирге излейме.

М а г о м е т. Тюнене айтханды. Къымылда!

Э н в е р. Тюнене... *(Не эсе да бир затха эсин бёлге-
ни сезиледи.)* Да тюнене эсе, сора... Да сора... Роберт
бла мен ачханы юсюнден келишгенбиз...

М а г о м е т. Сен сангыраумуса, несе? Аны бла къа-
лай келишгенинг, не сёлешгенинг мени къулагъыма кир-
мейди. Ачха ма бусагъатда керекди. Бермей да мада-
рынг джокьду.

Э н в е р. Бусагъатда къайдан табарыкъма? Джый-
ырма мингни табхан, аракъы шышаны табханча тынч
тюлдю.

М а г о м е т. Ненча дейсе?

Э н в е р. Роберт айтхан болур. Джыйырма мингди.

М а г о м е т. Джыйырма минг тюл, кьыркь минг.
Кьыркь!

Э н в е р. Оза тебретинг...

М а г о м е т. Аны меннгеми айтдынг?.. Меннге ай-
таса алай, не?

Э н в е р. Сеннге! Сеннге айдым! Хайда, бомба бол
да атыл!

М а г о м е т. Ой, зылды, ким бла сёлешгенингни
билемисе? Меннге ары-бери дегенле кёб джашамай-
дыла.

Э н в е р. Сора уа?

М а г о м е т. Эслеб сёлеш! Юч ай болады сен джый-
ырма минг алгъанлы. Аны проценти, мени ма былай
келиб айланганым... Алай тергей кетсек, андан да кёб
болады.

Э н в е р. Ол ауузгъа да ауурду.

М а г о м е т. Ауур, дженгил эсе да, къымылда! Мени
заманым джокьду. Хайда! Сакълагъанла да бардыла. Таб,
къайдан таба эсенг да!

Э н в е р. Меннге да берликле бардыла. Бу кюнледе
келтирликдиле. Кьыркь — зат деген бошду. Алгъанымча
бирни берликме. Сёзюбюз алай эди.

М а г о м е т. Джаш, мени тебдирме. Сёзюнгю
ауузунгда къоярыкъма. Эм азында кьыркь минг. Кесин
да ма бусагъатда столгъа сал! Керт да дегеннге, сен
нелени джаншайса?! Мен джангыз кесим келмегенме.
Аны да биле болурса... *(Хурджунундан телефонун
чыгъарады.)* Не ачханы къолума тутдураса, не джашал-
ны чакъырама.

Э н в е р *(ахыр айтымын эшитмегенча этиб)*. Къай-
дам, къалай этейим, къайдан табайым...

М а г о м е т. Джерден чыгъар, кёкден тюшюр, таб!

Э н в е р. Сен айтханча бирни юйюме да берлик тюл-
дюле...

М а г о м е т. Мен айыбдан чыкъдым... *(Телефонну
тиеклерин баса тебрейди. Энвер бир зат этерча сезиб,
ол бир къолу бла герохун чыгъарады.)* Къымылдама!..
Итни ургъанча, уруб къоярыкъма...

Э н в е р. Не аман онгуму алдынг...

М а г о м е т. Джашланы да къозгъамай, тындырай-
ым да къояйым... *(Герохну огъары аягъына миндиреди.)*

Э н в е р. Былай къарагъан, сен алай учуз адамса
дерик тюлдю...

Магомед. Сенсе учуз...

Энвер. Болур. Этмезлик затын айтхан учуздан да учузду. Мени ёлтюрсенг, ачхадан кюру каллыксыз. Туюб халек эталлык да тюсюз. Мен аны артда сизге он кят джетдирликме. Энди кесинги ёре талкыгъа урма да, эки джанына да табыча этейик.

Магомед. Сен калай куджур джанса, калай нахалса... Мен бирни айтсам, сен бирни айтыб тураса... (*Герохун ызына салады.*) Заман джокъду, аны ангыла. Ачхагъа бегим бююннгеди... (*Телефон зынгырдайды.*) Хо, менме... Кесим билдириме... Эмма телефонну кюлунда тутсун...

Энвер. Эмма кимди?

Магомед. Эмма Эммады. Аны кюйда, башынгы кыйгысын эт! Муну бла нек джаншай тураса деб, аманны куйдула. Тамбла эртденбла ачха Робертни кюлуна тюшерге керекди.

Энвер. Аллай мадар джокъду...

Магомед. Джаханым сенден толсун, кесими ачхамы берейим. Бизни алдагъан адетибиз джокъду да. аны ююн этеме. Бу талай кюнден оздурмай, джыйыб бермесенг, мени джауума джетсин сеннге джетерик.

Энвер. Меннге уллу игилик этерге тебрединг. Мен аны не бла кайтарырма?

Магомед. Мен игилигими кайтар деб кишиге айтмагъанма. Алай болса да...

Энвер. Айт!

Магомед. Барды бир иш.

Энвер. Мени тюрге тыкмазча зят эсе...

Магомед. Аны уа билмейме... Сен Ташдорданланы таныймыса?

Энвер. Таныйма. Баргъаным, келгеним, селешгеним джокъду. Мен бери кечгенли талай ай болады. Ала элни арасында юч этажлы юйде, мен да кыйырда, гыбышы кыбырча. Ала кёб, мен джангыз. Ала джерни кечер агъачы, мен а атыла – сатыла айланган бир мискин...

Магомед. Лиданы кёргенинг болгъанмыды?

Энвер. Ол кимди?

Магомед. Къызлары. Ёкюл болуб ишлейди.

Энвер. Узакъдан кёре туруучанма. Анга нек джетдинг?

Магомед. Сен аны былайгъа келтирирге керексе.

Энвер. Калай келтиреме? Нек келтиреме?

Магомед. Сюсенг ариулукъ бла, скойсенг зорлукъ бла. Табына кёре этерсе...

Энвер. Тохта. Мени тубаннга ийдинг.

Магомед. Ийдим эсем, чыгъаргъа кюреш! Нек келтиреме дегенинг... Алай керекди. Келтиресе, бюгечени былайда тыяса, эртденбла бар дейсе да, иесе.

Энвер. Кесиме келтигенча келтиреме, не? Огъесе калай?

Магомед. Да хо... Алайыракъ болады.

Энвер. Ол кызы мени бла селеширге да турсуннукъ гюлдю. Сора, мен аны зорлукъ бла келтирирге керекме. Алай этсем а билесе...

Магомед. Билмейме. Анда бизни ишибиз джокъду.

Энвер. Лиданы кярнашлары не этериклерин да ангылат.

Магомед. Сорууланы тизиб нек тураса? Эте эсенг эт, этмей эсенг аны айт!.. (*Герохуну учун да мынга буруб, кюбады.*)

Энвер (*олтургъаныча калады*). Муну кёз аллымда ойната турма да, атарыкъ эсенг ат да кюй.

Магомед. Да хо, сора...

Энвер. Ташдорданлары пара – чара этиб, калак итлеге атарыкъдыла. Алай, алайсыз да ёле эсем, не башхасы барды...

Магомед. Башхасы уа барды... (*Олтурады.*) Ала бла бир мадар, бир амал табыб, сау кылыргъа боллукъса. Бизни бла уа билесе...

Энвер. Джаншай турма да ат, ага эсенг!

Магомед. Ол тилегинги толтургъунчу, сау къалырча не барды, анга къарайыкъ. Къыз бу тыгъырыкъда кече къалгъаны алагъа бедиди, ёлген кибики. Ол халпарны джаярыкъ тюлдюле. Алайды да, бу кёзюучюкде сен тюрге тюшмейсе. Дуниягъа баям болургъа излерики тюлдюле. Артда къабхан къурлукъдула. Алай а сени къаллай джаш болгъанынги биледиле, терен кирмезле.

Энвер (бир кесек сагъыш этеди). Не болса ол болур, келтирме къызны. Эртденбла юйюне ашыр, дедиги. Кетмейме, келтирдинг эсе, сени бла къалама, деб тохтаса, ол айтханынг болмайды.

Магомед. Сени бла?.. (Къарнындан тутуб кюледу.) Кёбден бери былай кюлмеген эдим... Ол къалай эсинге келди? Сен кимсе, ол кимди? Арбазынга, юйюнге энтда сынаб къара. Кюзюге да кёз джетдир... Къалай тюрлю адамса. Лида бла сен... Ол сени къатынынги. Адам тюшюнде да кёрмез ол затны...

Энвер. Сюйрелиб келгенле энди ким аллыкъды, деб къоркъадыла. Сора, бой салыб, къалыб кетедиле. Таб кёрсем, ариу айтыб, кесиме бурургъа да болурма. Къайдам, дагъыда бир себеб чыгъар...

Магомед. Аллай зат эсинге келмесин!. Телефонну сеннге къояма. Хар атламынги билдириб турлукъса. Лида машинагъа мингенден, къайтыб юйюне киргинчи, биз да сизден кёз алмай турлукъбуз.

Энвер. Къачан къоратама?

Магомед. Бюгюн ингирде.

Энвер. Ол болмазлыкъ затды. Хрущевну заманындан къалгъан “Москвичими” хазырларгъа керекме. Бюгюн юйюнден чыкъмай турлукъ эсе да билмейбиз. Нёгер да излейим.

Магомед. Нёгерле берирме. Къызны машинагъа тыгъарла да, къорарла. Машинангы хазырларгъа заман барды. Къайда боллугъун, къачан келлигин, барлыгъын телефон бла айтырма. Андан ары биз къошулмайбыз. Алдайма – зат деб ойнама. Энтда къайтарыб айтама...

Энвер. Айтма! Бар, бара эсенг!.. (Магомед кетеди. Бу телефон бла кимге эсе да сёлешеди.) Ассалам алейкум, олтаным! Къалайса? Мен аламатма... Огъай, тансыкъ болуб сёлешмейме. Ачыкъ айтсам, сеннге аллергиям барды... Билеме сен да алай болгъанынги... Кюймей тура эсе, тыгъырыгъын керек эди... Къуру бир кечеге... Ачхычны ол салыуучу джеринге сал!.. Ала ючюн сау бол, мени джукъ алыргъа заманым джокъ эди... Гырт шекерле?.. Бардыла... Кимге?.. Бездирдинг бу мишканг бла... Адам бол!

Чыракъ джукъланады, дагъыда джанады. Декорацияда бир кесек тюрлениу барды. Лампа джанады. Стол тегереги бла шиндикле алгынча турадыла. Къабыргъагъа къысылыб салынган орундукъ маталлы зат энди агъач табчаннга ушайды. Юсюнде да къуру тёшеги болмаса, башха заты джокъду. Эшта, дагъыда бир бөлме болур, эшик да эсленеди.

Биреуню имбашына атыб, Энвер киреди. Ол адамны башындан белине дери мешокча бир зат кийдирилибди. Аякълары бир – бирине байланыбдыла. Кёоллары да юсюне къысылыб тургъанларын ангыларгъа боллукъду. Чебген этегинден, туфлилеринден тиширюу болгъаны танылады. Къычырыргъа кюреше болур, мешокдан бир тауушла чыгъадыла.

Иги огъарыдан Энвер аны орундукъгъа иеди. Кеси ауур солуйду. Терин сюрте, эшикке джууукъда терезени ачады. Эринлери къымылдаудан ауузу от чакъгъаңы ангылашынады.

Энвер. Чымылтыр болуб къала эдим да... Семиз да болмагъанлай, ауурлугъу чынар томурауча, бу не джанды... Эй, тыпырдама, орундан къуюласа!.. Тохта дейме!.. Да сени уа тыбырын тартылыб къалды да... (Башындан мешокну алады. Кёолларын тешеди.) Аякъларыныгы артда тешерме...

Лида. Бетсиз!.. (Энверни джасаягъына тартады.) Джаныуар...

Энвер (джасаягъын сылай). Ауузунгу джаб...

Лида. Сен джабарыкъса ауузунгу. Тохта, генезир...

Энвер. Болдунг! Мен да басымлы адам тюлме...

Л и д а. Атангы аман кёзюне...

Э н в е р. Тохтаб кьал! Энтда мешокга тыгъа-рыкъма...

Л и д а. Тыгъыб кёрчю... (*Кюрешеди, аякъларын тешалмайды.*)

Э н в е р. Энди бир сёз айтханлай... (*Мешокну алады.*)

Л и д а. Джууукъ келме!..

Э н в е р. Сора тынч тур!.. (*Аякъларын тешеди.*) Къа-чама – зат деб ойнама.

Л и д а. Кесинг элтириксе! Дженгыл тебре! Элт юйге!

Э н в е р. Дженгил да, акъырын да болмайды. Элти-рик эдим, элталлыкъ тюлме.

Л и д а. Келтиргенингча элт! Джанынгдан тоймагъ-ан эсенг, кымылда...

Э н в е р. Джанынгы алма. Бир кесек солу...

Л и д а. Юйде солурма. Къарнашларым кьозгъалгъ-ынчы ары джетдир! Башха этмей дуккул – дуккул этиб къоярыкъдыла. Бир ит ючюн судлюк – джоллукъ бол-лукъдула кеслери да...

Э н в е р. Ит менми болдум?

Л и д а. Сен! Сен итден да аманса. Сен этген умут боллукъ тюлдю. Сеничагъа къатын болгъандан эсе, ёлге-ниме разыма.

Э н в е р (*сагъышха кетиб, айтханын ангыламай-ды*). Да - а - а, алайда болур...

Л и д а. Алай боллукъду! Сенден джийиргеннген этеме...

Э н в е р. Къалай? Не дединг?

Л и д а. Сен меннге генезирча кёрюнесе. Джийир-геннген этеме, дейме...

Э н в е р. Мен да сенден джийиргенеме...

Л и д а. Бек аламат... Менден? Менденми джийирге-несе?

Э н в е р. Хо! Алай джийиргенме, алай джийирге-неме...

Л и д а. Ий, сен не затса? Санчамыса, алыннганмы-са, джартымыса? Джийиргене эсенг, нек келтиргенсе?

Э н в е р. Билмейме... Хапарым джокъду...

Л и д а. Къалай билмейсе? Нек урлагъанынгы бил-мейсе, не?

Э н в е р. Мен сени урлагъан да этмегенме, сюйреген да этмегенме. Ол гаянгы джаб да, бир тохта. Бездириб къойдунг да керт да дегеннге. Бу не кыйынлыкъды...

Л и д а. Къара анга! Дагъыда меннге джекиреди... Сени бетинг бармыды, джокъмуду?

Э н в е р. Бетим да, нем да барды. Сени тутдула, бай-ладыла, мешокга сукъдула. Мен машинадан чыкъмагъ-анма. Кимле болгъанларын да билмейме. “Элт!” деб бу-юрдула, мен да алдым да кетдим.

Л и д а. Машинагъа нек салдырдынг? Нек алыб кел-динг бери? Энди мен буюрама: юйге элт!

Э н в е р. Эртденбла элтirme...

Л и д а. Огъай, бусагъатдан элтириксе. Былайда кече къаллыкъ тюлме...

Э н в е р. Къоркъма, мыллык атарыкъ тюлме. Кесинг джалынсанг да керек тюлсе...

Л и д а. Асылсыз! Бетсиз!..

Э н в е р. Элге танг атса барлыкъса. Сени машинагъа джыйгъан джашла, не къарнашларынг келиб къалсала, алгъаракъ къоратырла... (*Лида не эсе да айтыргъа ауузун ачады.*) Энди джукъ айтханлай, ауузунга бушдукъ эте-рикме... (*Ёрге турады.*)

Л и д а. Келме джууукъ! Келме, дейме! Кычыр-лыкъма...

Э н в е р. Кычыр! Хахай эт! Чегетде адамла кёбдю-ле, джетерле... Дыф демей олтур!.. (*Хурджунунда теле-фон зынгырдайды. Экиси да илгенедиле. Бери алыб, джууаб этмей, столну кыйырына салады.*)

Л и д а. Былай бер!.. (*Телефоннга узалады.*)

Э н в е р. Огъай! Алай боллукъ тюлдю. Ала ачыула-нырла...

Л и д а. Кимле? Ала кимлелле?

Э н в е р. Айтдым да, билмейме... (Телефонну хурджунуна салады.)

Л и д а. Алдайса!

Э н в е р. Алдамайма. Ол меннге биринчи тюбеген джашха сордум. Ауузума ургъанча этди да, герохну юсюме айландырды. Къаш башында табы бар эди. Мыйыкълары, саубитген, тамам ариу джаш.

Л и д а (ол айтханнга эс бёлгенчады). Энди берими келликдиле?

Э н в е р. Къайдам. Келмезге да болурла. Къонгурау-ну да ала къакъдыла. Башха бери сёлеширик джокъду.

Л и д а. Нек джууаб бермединг?

Э н в е р. Ол къонгурау игиликге тюл эди.

Л и д а. Ачха дауларыкъ болурла?

Э н в е р. Дауларыкъ болсала, менсиз дауларыкъ эдиле. Бири сеннге юленирге излей болур.

Л и д а. Юленирге излеген алай этмейди.

Э н в е р. Аны уа айтма. Сюймеклик адамны тубаннга секиртеди.

Л и д а. Кёб кере секирген болурса.

Э н в е р. Кёб тюл эсе да... (Ахсынады.)

Л и д а. Сен айтхан тюз болур... (Энди джумушакъ сёлешеди.) Анга ким огъай дейди, алай а сен джийиргенген къыз, башханы да алай къабындырмаз.

Э н в е р. Ол айтханымы унутхан эдим...

Л и д а. Мен унутмагъанма, унутурукъ да тюлме. Тиширыугъа аллай зат ауур тиеди.

Э н в е р. Менде терслик джокъду. Биринчи сен сермединг.

Л и д а. Эркиши басымлы болургъа керекди.

Э н в е р. Ангыладым. Кечмеклик тилейме.

Л и д а. Кечгеннге сана. Танышсакъ да боллукъ эди.

Э н в е р. Таныгъанса деб тура эдим. Атым Энверди.

Л и д а. Бир кёрген а этгенме. Мени атым Лидады.

Э н в е р. Билеме. Мен да сизни элденме.

Л и д а. Аны эсеме тюшюралмай турама... (Телефон зынгырдайды.) Джууаб бер. Сёз урумларын эшитейик.

Э н в е р. Не айтырларын билеме. Сени юйюме элтирге керек эдим. Мен а бери алыб къачдым.

Л и д а. Нек?

Э н в е р. Сеннге къоркъдум. Бусагъатда табмасынла, артда бир Аллах айтхан болур, деб этдим.

Л и д а. Сау бол! Энди ол телефонну къолума бир берсенг.

Э н в е р. Бусагъатда телефонну сагъынма.

Л и д а. Да алай дей эсенг да... Бу эшикчик кёз аллымда болгъанды да. Анда не барды?

Э н в е р. От юй. Кухня дегенлигимди.

Л и д а. Джукъ этилемиди?

Э н в е р. Не джукъ?

Л и д а. Хычынла, тортла, кофе... Ингир хант къачан келликди?

Э н в е р (джунчуйду). Къарайым, бир затла болурла... (Ёрге туруб ары айланады.)

Къачаргъа таблыкъ тюшгени бла, Л и д а секириб туруб, тыш эшик таба мыллык атады. Анга джууукълапыргъа, ачыкъ терезеден айюню башы къарайды. Л и д а хахайдан алыб, ызына къачады. Э н в е р да кухнядан чартлаб чыгъады. Л и д а ол келгени бла аны кёкрегине тиеди. Э н в е р н и, болушлукъ излегенча, къучакълайды. Ол да не айтыргъа, не этерге билмей, симсирейди. Сора айюню башын эслеб, болумну ангылайды.

Э н в е р. Къоркъма...

Л и д а (къысылыб тургъанлай). Не болду? Кетдими?

Э н в е р (къызыны сыртын сылайды кёлюн басаргъа). Ол мишкады. Тиерик тюлдю... (Къызыны да алай эте, терезеге джууукълашады. Гырт шекерчик алыб узатады.) Мишка, къора!.. Кет, дейме!.. Лида, кёлюнгю бас, кетди.

Л и д а (башын аны кёкрегинден айырмай, ары къарайды). Не зат эди?

Эшикден Магомет киреди. Лида аны биринчи кѳреді. Энверге алгындан да бек кысылады.

Магомет. Аман тюлдію чотугъуз.

Энвер (энди кѳреді). Да биз...

Магомет. Бек алапат, бек сейир...

Лида. Энвер, бу кимди?

Энвер (джунчугъанды. Джууаб табмайды).

Буму?... Къайдам, къалай айтайым...

Магомет (Лидагъа). Меними сораса? Ким болгарымы билмейсе, не?

Лида. Билмейме. Къайдан билликме...

Магомет. Дженгил унутханса. Не болгарды сеннге?

Лида. Энвер, бу нек соруу алады? Ары кыыста!

Магомет. Мени?! Меними кыыстатаса?

Лида. Келмезлик джерине келген, кыысталгъан этеди...

Энвер. Лида, кѳой, ачыуланма...

Лида. Быллай джерде ючюнчю керек болмайды.

Ол артыкъды...

Магомет. Артыкъ менми болдум?

Лида. Энвер, бу нек къорамайды? Сен таныймыса?

Энвер. Лида, чот былайды...

Магомет. Джаш, сен чотну – мотну кѳой...

Лида. Къара анга! Сеннге да джекиреди.

Энвер (къызын ангылай тебрегенди). Сѳлешиюу алай болурму...

Лида. Къуджур зат, не зат эсе да. Сен таныймыса?

Энвер. Огъай! Биринчи кере кѳреме...

Магомет. Мени? Биринчи кере?

Лида. Айтды да. Энди неге къадаласа?!... (Энверге артыкъ да кысылады.) Джаным, бу джукъ ангыламайды. Къалай этебиз?

Энвер. Санта кибикди, джазыкъ. Алан, къора бы-

лайдан... (Магомет экисине кѳзюу къарай, сюеледи.) Джаш, сеннге айтама!

Лида. Ох, деб тура эдик. Кѳресе муну... Оджакъдан къурум тюшгенча...

Магомет (орундукъну къатышханына къарайды). Ох, деб... Керти да алайгъа ушайды... (Эс ташларгъа джетгенди.) Сора иш тыннганды, не?

Лида. Энвер, ангылай тебреди... (Къууанады.)

Энвер. Джаш, кетмей эсенг кетереме... (Магомет, бутлары кыйылгъанча болуб, шиндикге олтурады.) Алан...

Лида. Олтура барады... Мен да бир соруу берейим: Сени ким чакъыргъанды бери? Мыйыкълы, сеннге айтама...

Энвер. Тохта! Не эсе да тюрлениб къалды. Къоян ауруу – заты болур да.

Лида. Оу, мен джарлы! Аллах сен сакъла!

Энвер. Къоркъма, джанчыгъым. Бусагъат эшикте атайым.

Лида. Дженгилик... Бир джукъ болгарчу... Къорат!

Магомет (башын кѳлтюрмей). Кесим къорайым...

Лида. Алай эт, иги джашса сен. Чакъырылмагъан джерге келген айыбды. Экинчи алай этме.

Энвер. Бар! Кѳресе да, сен былайда керек тюлсе. Орусча айтсакъ “третий лишний”.

Магомет. Аны ангыладым, кѳрюб да турама... (Орундукъгъа кѳз джетдире, башын кѳлтюреди.) Кетейим. Андан алгъа экинг бла да башха – башха сѳлеширге керекме.

Лида. Мен сѳлешмейме...

Энвер. Сѳлешгенинг, кесинг да керек тюлсе. Кет десе, ит да кетеди.

Лида. Бек тюз айтдынг... Къора!

Магомет. Озмагъыз... (Энверге.) Мен башха тюрлю къоратырыкъма. къоратсам... Лида, кел, юйюнге элтейим.

Л и д а. Атымы уа къайдан биледи...

М а г о м е т. Сен юйюнге барыргъа керексе...

Э н в е р. Бу юйюндеди.

Л и д а. Тюз айтады, мен юйюмдеме. Сен бар юйюнге, юйюнг бар эсе... Энвер...

Э н в е р. Ангыладым. Къалай этейик? Бу чий телиге ушайды...

Л и д а. Тели эсе, дурдомгъа барсын!

М а г о м е т (*ёрге турады*). Да, болсун... (*Биягъы орундукъгъа къарайды*.) Бир да къуруса муну джыйыгъыз, бетсизле!

Л и д а. Сюйсек джыябыз, сюйсек джыймайбыз. Анда ишинг болмасын!

М а г о м е т. Сени ангыладым... (*Энверге*.) Сени бла уа сёлеширге керекди.

Э н в е р. Не сёлешгеннге къалдынг? Не излейсе менден?

М а г о м е т. Экибиз сёлешмей кетерик тюлме. Не муну ары чыгъар, не экибиз чыгъайыкъ.

Э н в е р. Лида, сен от юйге атла. Газ печни джандыр. Хар не да барды, тепси жарашдыр. Анга дери кофе хазырла, иги къызча.

Л и д а (*ары айлана*). Къалынмы, джукъамы?

Э н в е р. Бир къашыкъ кофе, эки къашыкъ шекер. Къымылда!

М а г о м е т. Мен сеннге не айтхан эдим, ой эшек?!.. (*Джумдуругъун Энверни сакъал тюбю таба ашырады. Алай а ол башын бир джанына этеди*.) Аллай зат кечилмейди... (*Этда мыллык атады*.) Аджалынг мени къолумданды...

Э н в е р (*бир джанына джаллай*). Алынма...

М а г о м е т. Туугъанынга ёкюннюксе...

Э н в е р. Сен ёлтюрлюк джаш тюлме мен... (*Каратеистле хазырланганча сюледиле*.) Сёлешейик дегенсе, сёлешейик. Джумдурукъланы къой, ала менде да бардыла.

М а г о м е т. Биз къалай келишген эдик?

Э н в е р. Къорат, дединг да, къоратдым. Меннге не дейсе?

М а г о м е т. Къайры къоратдынг?

Э н в е р. Бери. Чегетчини юйюне. Къыз сюйреген, аны кесини юйюне элтиб къайда кёргенсе? Адамлары келиб, сыйырыб кетмез ючюн, не джууукъгъа, не тенгнге элтеди.

М а г о м е т. Аны сенден иги билеме...

Э н в е р. Биле эсенг, нек джекиресе? Юйге элтсем, къарнашлары табарыкъ эдиле. Эртденблагъа дери тут, дединг, ма турады. Сени буйругъунгу толтургъанма.

М а г о м е т. Телефон бла нек билдирмединг? Мен къонгурау къакъгъанымда, нек джууаб бермединг?

Э н в е р. Тенглеринг ызчы итлеча келе эдиле. Джууабсыз да табарыкъ эдигиз.

М а г о м е т. Ызчылыкъларын да, аланы да... Сени ийиб къойгъандыла. Артда кючден табдыкъ.

Э н в е р. Аны алагъа айтырса. Мен буйругъунгу толгурдум.

М а г о м е т (*орундукъну кёргюзюб*). Бу да мени буйругъумду, не? Къатына джууукъ барма, дегенмем?

Э н в е р. Айтхан эдинг...

М а г о м е т (*герохуна узлады*). Ма бусагъатда уруб къоярыкъ эдим Лиданы адамларына аяйяма. Ала къыйнаб ёлтюрлюкдюле. Бу ахыр кюнюнгдю.

Э н в е р. Айтыб бошадынгмы?

М а г о м е т. Сау къалгъан тёренг болса, къалгъанын айтырма.

Э н в е р. Къызны къоратсанг огъайым джокъ эди. Сени бла барлыкъ тюлдю. Алай да болады, не этериксе... (*Телефонну столгъа салады*.) Ала барырса. Мен бир кофе ичейим... (*Кухнягъа кетеди*.)

М а г о м е т (*телефон бла*). Мындадыла... Огъай, сен керек тюлсе, Эмманы бери ашыр!.. (*Кеси аллына*.) Алай болургъа мадары джокъду, къоркъуб – зат эгиб

шашхан эсе, ким биледи... (*Тёшекге тийиб кёреду.*) Салам тёшекде... Чыртда болмазлыкъ зат. Алай а... Болургъа тебресе, болду да къалды... Бу башымы ауругъанына да бир къара. Чачыл, чачыла эсенг, юйюнг къуруб чачыллыкъ!.. (*Бёлмеде ары – бери барады.*) Андан ары мыйынг джокъ эсе, неге керексе... Иги этдиле меннге...

Эшикден айю киреди. Бу сын къатады, сора герохун чыгъарады. Айю къолуна уруб, аны бир джанына чартлатады. Ауузун ачыб, бир затла мурулдай, муну таба атлайды. Ол да артха ыхтырылыб, мойюшге къысылады. Айю хурджунларына бурнун ышыйды, джукъ табмай, кетеди.

Э м м а (*киреди*). Нек къысылгъанса алайгъа? Не хапар?

М а г о м е т (*герохун алыб къабына сала*). Сен къалай кирдинг?

Э м м а. Эшик бла. Сеннге не болгъанды? Быллайла не этесе?

М а г о м е т. Билмейме. Дуния башы тюбюне айланганды. Джукъ ангыламайма... Хапарсызма...

Э м м а. Къайдадыла?

М а г о м е т. Анда... Кофе ичедиле.

Э м м а. Сен мында, ала анда?

М а г о м е т. Хо. Мен мында, ала анда...

Э м м а. Бу адамгъа бир къара... Ангылатыб айт!

М а г о м е т. Нени айтдыраса? Мен эшекме, къара эшекме, аны айтайым, энтда билмей эсенг. Энди джукъ сорма. Сен былай къаласа ала бла...

Э м м а. Сен а?

М а г о м е т. Мен кетеме. Къайры барырымы да билмейме, не этерими да билмейме. Бу да былай болду, башым да пелахха къалды. Элге барайым да, бир амал излейим. Ашыкъмасам боллукъ тюлдю.

Э м м а. Не болгъанды? Айта бар, джанымы аласа...

М а г о м е т. Аны айта турама... Талай сагъатха насыбым да, джашау тамалым да оюлдула, кюйдюле, тас болдула...

Э м м а (*джаны кетгенди*). Магомет, не этгенсе? Алах ючюн, джашырма...

М а г о м е т. Къан джаудургъанма, беишлик болгъанма. Энди тутуб тюрге бир атсала... (*Эмма джылаб тебрейди.*) Хы – хы, сен да къошулма... Тохта, джюрегинги бас! Къызгъаным бла айтама. Лидадан къуру къалдым, джылай эсенг анга джыла.

Э м м а (*кёзлерин сюрте*). Сен нелени джаншайса? Лидадан къалай къуру къаласа? Ол болмазлыкъ затды...

М а г о м е т. Болуб турады. Лиданы адамлары шаппа болурла, мен элге джетейим. Сен была бла къал... (*Чабыб чыгъады.*)

Эс таппаргъа джетиб Э м м а сюеледи. Ол бир эшикден Э н в е р чыгъады. Э м м а бу джанына айланыб тургъаны себебли, эслеб къоялмайды. Э н в е р а кёреду. Джити къарайды. Энди къыз да аны таба бурулады. Къарамлары тюбешеди. Тюз къарагъанча тюл, былада бир зат болгъанын залдагъыла ангылайдыла.

ДЖАБЫУ.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Сахнаны къыйырында М а г о м е т бла А н з о р тюбешедиле.
М а г о м е т эслемегенча этиб, озуб кетерге излейди.

А н з о р. Тохта! Сабыр бол, дейме!

М а г о м е т. Заманым джокъду.

А н з о р. Тохта! Сёлеширге керекди.

М а г о м е т. Сёлешиб бошагъанбыз...

А н з о р. Мынга къара... (*Сермеб билегинден тутарды.*) Бир тохта! Алма джанынгы. Лида тас болгъанды.

М а г о м е т. Тас болгъан эсе, изле. Меннге не дейсе?! Мени анда не ишим барды.

А н з о р. Нек болмайды ишинг? Сеннге билдире турама.

М а г о м е т. Танг аласында ёретин билдирген келишмейди. Келирсе да милицияға, джолу – джоругъу бла джазарса...

А н з о р. Сен не келгенни, не джазгъанны айтса, юйюнг къуруб айтырыкъ. Лида тас болгъанды...

М а г о м е т. Аны эшитдим. Тангны атма кьой. Мен айтханча да эт. Закон алайды.

А н з о р. Мен сени законунг – джоругъунг кьайгъылы тюлме

М а г о м е т. Сабырлыкъ сал! Тас болуб кьайры барлыкъды. Къачхан болур биреуге...

А н з о р. Хо, къачмай а...

М а г о м е т. Да не... “Джетген кьыз, джерли эшекни танымайды”, дейдиле.

А н з о р. Ой, сен эшек болгъун, огъесе. Ол джелбаш сени сюеди, сени ючюн ёледи...

М а г о м е т. Мени ючюн?.. (*Самаркъау халда.*) Хо, тамам сюеди, ёледи мени ючюн... Сюйген эсе да, алгъын суйгенди...

А н з о р. Ой, суйюмю болмагъан хамхот, алгъында, энтда сендеди джаны. Тас болгъанын киши билмейди. Сеннге аны ючюн айтдым. Ма, телефон, райондагъылагъа сёлеш. Къобар барын, излесинле.

М а г о м е т. Къачандан бери джокъду?

А н з о р. Тюнене ингирден бери. Машинагъа зорлаб миндиргенлерин кёргендиле... Сен а мында не айланаса? Район аралыкъ бла элни ортасы джюз километрди.

М а г о м е т. Анда уа не ишинг барды?

А н з о р. Барды. Сен эсенг а...

М а г о м е т. Мен тюлме.

А н з о р. Ийнанмайма! Айт, не айланаса!

М а г о м е т. Ийнанмай эсенг, кьой! Мени ишим алайды. Майна, машинада энтда экеулен баш кьагъа турадыла. Мен да бир аяз урдурайым, деб чыкыгъан эдим. Кете барайым...

А н з о р. Бизге болуш, андан сора барырса. Ол ти-

зилген машинала толудула джашладан. Шапа турадыла. Болгъанны башы тюбюне этерикдиле. Сен бизни бла бол. Мен аланы тыяллыкъ тюлме.

М а г о м е т. Аланы кьой да, кесинги тый! Сенсе алыннган.

А н з о р. Бусагъатда ала менден бытдыр болуб турадыла. Сени кёргенимде келеме, алагъа да ариу айтыб.

М а г о м е т. Да мен да айтайым. Сен да, ала да юйгюзге барыгъыз! Киши джукъ сезмесин бусагъатда. Мен кьайгъысын этейим, сеннге билдирirme.

А н з о р. Анга да хо. Кел, заман кетиб барады...

М а г о м е т. Сен кесинге сакъ бол...

А н з о р. Мени кьой да, аланы кёллерин бас! Сен алкъын шашханланы кёрмегенсе. Сау эсе, сени болсун! Кесим элтиб атарма юйюнге.

М а г о м е т. Ол иш бла экибиз да кечикдик...

А н з о р. Нек кечигебиз?

М а г о м е т. Да кьайдам... Кел, джашлагъа барайыкъ...

Чыракъ джукъланады. Дагъыда джанады. Сахна ачылады.
Чегетчини юйю. Э н в е р бла Э м м а.

Э н в е р (*кесине бла анга айтханы белгисизди*). Бу уа ким болду?.. Тюшмюдю, тюнүмдю?.. Туура былай ушагъан...

Э м м а. Салам!

Э н в е р. Тюш а тюлдю... Салам, иги кьыз! Кимни излейсе? Кечегиде не айланаса?

Э м м а. Да, кьайдам, былай... Келиб къалдым... Мен сени кьайда эсе да кёргенме.

Э н в е р. Мен да таныгъанча болуб турама... Бир кесек джууукъ барайым, огъай демей эсенг.

Э м м а. Алай керек эсе...

Э н в е р. Эшта, керек болур... (*Бир-бири таба атлайдыла.*) Кёзлеримде уа кыяу джокъ эди...

Э м м а. Менме, Энвер. Тюз таныгъанса... (*Къолун узатады.*)

Э н в е р (*къолун тутады*). Эмма! Къайдан чыкъ-
дың? Чегетде, кече...

Э м м а. Чыкъдым, къалай чыкъдым эсем да... (*Ыша-
рады.*) Бир эс джыйма къой, артда сорурса.

Э н в е р. Кечериксе... Не эсе да къатышыб къалдым...

Э м м а. Олтурургъа боллукъмуду?

Э н в е р. Игитда болады... Бери атла!.. Эсимде бол-
магъанлай кѣргениме... Кесинги да къайда? Чегетде,
кече арада, нѣгерсиз...

Л и д а (*киреди*). Эмма!?..

Э м м а. Менме, мен... (*Къучакъ – ийнакъ боладыла.*)

Э н в е р. Къызла, танышмысыз?

Л и д а. Таныш болмай а... Сени да танышдырайым...

Э м м а. Къыйналма. Биз эртдеден танышбыз.

Л и д а (*бек сейирсинеди*). Ангыладым... Тоба – тоба,
бу кечени ичинде мен кѣрмеген, мен эшитмеген не къал-
ды... Бусагъатдан келейим... (*Кухнягъа киреди. Бу экиси
джунчуяракъ болуб олтурадыла. Лида подносчукъ бла
кофеле алыб келеди.*) Былагъа узалыгъыз. Сиз къалай эсе-
гиз да, мен тубандама. Алыгъыз! Бу джарарыкъ эсе уа.

Э н в е р. Сен айтханны Аллах айтсын! Мени халым
да алайды. Ал, Эмма! Сени халынг а къалайды?

Э м м а (*кофеден уртлай*). Билмейме алкъын. Нек
сординг?

Э н в е р. Не джашыруу, келгенинге бек къууандым.
Нек келгенинги билмей, аны ючюн айтдым.

Л и д а. Артда билirse. Къууандынг эсенг, чучхуб
кюрешме. Эмма да джарыгъанды. Ол да къууанады. Кѣр-
меймисе?

Э н в е р. Аллах барыбызны да къууанчдан айырма-
сын. Не бола тургъанын ангыламай, аны ючюн этеме.
Къачан да чардагъым къолай тюл эди...

Э м м а. Джокъду бир хатанг. Бусагъатда мындан бир
джаш чыкъды...

Э н в е р. Чыкъды... (*Сескекли.*) Аны нек сагъындынг?

Э м м а. Да ол...

Э н в е р. Аны бламыса?

Э м м а. Хо. Ол мени къарнашымды. Следователди.

Л и д а. Не болду? Къайры кетди?

Э м м а. Билмейме. Элге барама деди. Дагъыда бир
затланы айтды, джукъ ангыламадым. Алай эс ташлаб,
ачууланыб кѣрмегенме. Сизни элге дегенча айтды. Бы-
лайда не сѣлешдигиз, не болду? Туура алай теберча не
этдигиз мынга?

Л и д а. Алай керек эди да, терс тиегинден басдыкъ...

Э м м а. Оздургъан болурсуз. Мен аны халын джа-
ратмадым. Къоркъуб сорама. Тиекни къой да, айыртыб
айт!

Э н в е р. Къызла, мен да оба къаранчха тюлме. Би-
лирге излейме. Нелени айтасыз? Эмма, сен аны эгечи-
се, не?

Э м м а. Хо. Ол мени уллу къарнашымды.

Э н в е р. Экинг былайда талай затны айтдыгъыз.
Анга кѣре, Лида, ол сеннге да узакъ адам тюлдю. Сен
аны кими боласа?

Л и д а. Бусагъатда джугъу да болмайма...

Э м м а. Бир юй болургъа деб турадыла.

Э н в е р. Хы, сора алайды...

Э м м а. Лида аны суйгенин онгсунмадынг, Энвер.
Асыры мыдах айтдынг.

Л и д а. Эмма, ол не дегенинги?

Э м м а. Айтдым, айтырымы. Лида, сен алгъын Ма-
гометни алай суйюб туруб, энди тюрлюрек айтханынг
кѣлюме тийди...

Э н в е р. Алгъын, энди ким кимни суйгени, нек
суйгени, къалай суйгени, мени къулагъыма кирмейди.
Ол затланы барыны къайгъысы да меннге нек джетди?

Э м м а. Къайдам...

Л и д а. Бусагъатда мен да ол соруугъа джууаб таб-
майма...

Э м м а. Алгы бурун мени кърнашымы излейик. Соруула, джууабла артда болурла.

Э н в е р. Элге кетди, дединг да.

Э м м а. Асыры джюрексиниб эди. Не айтханын, не этгенин билмегенча эди.

Э н в е р. Алай эсе, излегенден магыана джокъду. Элге кетмеген эсе да, билмейбиз. Кеси келгинчи сакъ-лайыкъ.

Э м м а. Асыры къркъгъандан айтама. Ансы кечегиде кыйда излерикибиз. Сени соруунга уа... Бир затланы мен да айтыргъа боллукъма. Лида, сен башла.

Л и д а. Менде уллу айтыр джукъ джокъду.

Э н в е р. Уллу, гитче эсе да айтыгъыз. Аллындан башлагъыз.

Л и д а. Кърнашларымы бири асыры джюреклиди, дургенди. Неге да къатышыб кетеди. Ол туююшге кършулду. Ары – бери этиб, башын алгъанлай, Магомет районнга джангы следователь болуб келди. Энтда къраргъа керек болуб, иш анга туюшдю. Тутаргъа да кеси келди. Юйде джылау – сыйыт, мен тели уа былай къргенлей суюдьюм да кърюйдум.

Э м м а. Магометни да джаны кириб къалады.

Л и д а. Анзоргъа сют этилген кюн анам инфаркт болду. Ол тюрмеде сагыатда, дагыда бир кере джюреги тутуб, ауушду. Менден къралгъанла Магометни къранлы джау этдиле. Мен аны суюгеними сездиле. Анзор тюрмеден чыгыб, аны билгенинде, ёлтюрюб къроя эди...

Э н в е р. Аладан къркъуб, юйленмей тургъансыз сора?

Л и д а. Алгы бурун терслик менде болду. Анзор тюрмеде сагыатда ол ишни эталмадым. Магомет да мени ангылады, кърисмады...

Э м м а. Артда бизде чыкды чурум. Анам бир джыл болады, тешекдеди. Кеси да атасы, анасы разы болмай эрге чыгыб, бир бек кърыйналгъанды. “Кимни, ала эсегиз да. кимге бара эсегиз да ол джаны разы болсун”, деб

туруучан эди. Тешекге туюшгенинде уа, аны да айта, мен саулукъда Магомет юйленсин, деди да кърисды. Лиданы адамлары ызындан келиб, дауур – суююр этгенлерин кърлтюраллыкъ туюл эди. Аны бла созулду бу иш.

Э н в е р. Энди бир затланы ангыладым. Алай а соруума джууаб бермедигиз. Мени нек кърюшдугъуз бу затха?

Л и д а. Меннгеми сора?

Э н в е р. Экинге да.

Л и д а. Сен нек кърюшудунг, къралай кърюшудунг андан мени хапарым джокъду. Эмма, сен да айт!

Э м м а. Мен айтырыкъ да, сиз излеген джууаб туюлдо. Ташдорданлары келиб, дауур – суююр этмезча мадар деб, Магомет ол сагыашны этиб айлана эди. Меннге кърыйырын – учун билдирген эди. Энвер, сен Магометни татлы тенги болурса?

Э н в е р. Огъай. Тюнене къргенме.

Э м м а. Сен бир джукъ билесе, деб тура эдим.

Э н в е р. Билмейме бир зат да. Лиданы адамлары энди артыкъ да кърбынныкъдыла. Эшек мыйы ашагъан да ангыларгъа керек эди аны.

Э м м а. Магомет оюм этгенден, алай болмазгъа керекди. Лиданы суюредиле. Алла затдан сора кързыны алапат юйдегиден, алапат джаш тилемейди. Ол себебден, была да энди Лиданы дауурсуз берирле, деб туралды. Бары да амалсызлыкъ.

Л и д а. Меннге нек джукъ айтылмады?

Э н в е р. Айтылыргъа керек эди. Таб меннге да. Алай билдирсе, менсиз этилиб да къралыр эди. Не башланмаз эди бу иш.

Э м м а. Унарыкъ туюл эдигиз. Аны ючюн билдирмегенди...

Л и д а. Мени да, бизни юйдегини да бедешлик этди. Къралай, нек болгъанын хар туюбегеннге айтыб, ангылатыб бараллыкъ туюбюз.

Э м м а. Магомет, мен, сен кърнашларынг болмаса, киши биллик туюлдо. Бизге да Энвер кърюшуду.

Л и д а. Ол хапар бир джерден чыгъарыкъды. Биз джаны бла къалмай, башхадан къалгъанны алгъанса деб, Магометге да бедеш этиб турлукъдула. Анга ол сыйсызлыкъ джетерин излемейме... *(Энвер ары-бери барады.)*

Э м м а. Арысала тохтарла. Ол сенсиз джашаяллыкъ тюлдю.

Л и д а. Мен да алайма...

Э м м а. Ол аман этди эсе да, этди. Сен алайын тутуб турма да, экинги сагъышынгы да эт!

Л и д а. Аны этиб айтама. Магомет бедешлик бол-лукъду... Ол сагъышдан халым бир аман болуб барады...

Э н в е р *(аны туурасында тохтайды)*. Мени халымы нек сормайса? Сен а, Эмма? Бу къайгыла мени бурнуму тюбюне джыйылыб нек къалдыла? Башха къайгыла башымдан озуб турадыла. Зорлаб адамгъа аманлыкъ этдирген бу къаллай следователди?

Э м м а. Ол айтханлыкъгъа огъай деб къойсанг а.

Э н в е р. Эталмадым алай да. Энди уа ёкюнеме...

Л и д а. Сен ёкюнюрча джукъ джокъду...

Э н в е р. Биринчи таякъ меннге джетерикди...

Л и д а. Джетерик тюлдю. Бизни джашланы мен тырыкъма. Бу келиб къалгъаны болса, сени нек къошханын, башха затланы да сорурбуз.

Э м м а. Келмей къаллыкъ тюлдю.

Л и д а. Къайдам. Мен да анга ачуу этер ючюн танымагъанча, билмегенча этдим. Аны Энвер да ангылады да, сёз къошду мен излегенча...

Э м м а. Оу, мен джарлы, бошаб къойгъанса да. Аны ючюн алай къабыннганды...

Л и д а. Аны бла да тохтамадым, ол ётюр тургъаны бла. Энверге къозу тил бла сёлешдим, къысылдым...

Э м м а. Анга ачуу этергеми, джюрегинг тартыбмы?

Л и д а. Эмма, энди биле тургъанлай...

Э м м а. Эндиге дериде биле эдим... *(Энвер къынгыр къарагъанын эслеб, тилин къабады.)*

Л и д а. Сен да ангыламайса... Сора не къалды?... *(Джылайды.)*

Э н в е р. Къызла, мен да бир джинлиме, къозгъамагъыз. Гаягъызны бир джабыгъыз. Кече ары бир кетсин да, хар не орнун табар...

Л и д а. Бу кече кетерик болмаз. Заман тохтаб къалгъанды...

Э н в е р. Тохтамагъанды. Майна, танг белгиде бериб келеди. Сёз, къайгы тохтасын!.. *(Джырлаб тебейди.)*

Бек тансыкъ болуб, термилиб,
Айта багъалы атынгы.
Мен сеннге письмо джазама,
Туурама салыб картынгы.

Айю босагъадан атлайды. Э м м а н ы джаны кетеди. Л и д а къулагъына шыбырдайды да, хахайлар, къачар къайгы этмейди. Э н в е р да кёреди эшикден кирген джерде чёгелеген айюню. Джырны да тохтатмагъанлай, аны къатына барыб, бойнуна къолун салады. Ол да ышаргъанча бир тюрлю этиб, мурулдай тынгылайды.

Ариуум, картдан къарайса,
Джылы ышарыб бетиме.
Тюшюре, биз бирге джюрген
Къууанч кюнлени эсиме.

Ол кюнле болуб дагъаным,
Озады мени заманым.
Узакъ джол бизни арабыз,
Болмайын кёрюр мадарым.

Алай а джокъду ишегим -
Бизни муратыбыз толур.
Тилейме, армау этме да,
Сен меннге письмо джаза тур.

Л и д а. Кесинг джырлаб да эшитдим...

Э м м а. Лида!

Л и д а. Не Лида? Сен муну улакъ къычыргъанча

джырлай эдинг. Бу уа саулай чегетни зынгырдатыб кьой-
ду. Кеси да тамам джюрегини теренинден... Эмма мен-
нге да юретген эди бу джырны.

Э н в е р. Бир-бир сёзлерин айтханынга, кьайдан би-
леди деб, сейирсиниб тура эдим... (Айюге.) Концерт бо-
шалды. Бар!.. (Кетеди.)

Л и д а. Мен андан сора да кёб затыгъызны билеме-
. Айт дей эсенг, тизиб кьояйым...

Э м м а (къызарыб). Болдунг!

Л и д а. Сора айтыгъыз кьалай тюбешгенигизни.
Сюймеклик ёртен кьалай тюшгенин.

Э м м а. Табдынг таб заман...

Э н в е р. Да кесинг биле эсенг...

Л и д а. Эмма тюбсюз – башсыз айтыб, аны бла би-
леме. Бу кеси да сызыб иерге ёчдю. Ийнаныб да кьалал-
май турганма.

Э н в е р. Аны айтханынг иги болду. Мындан ары
эсимде тутарма. Мени уа алдагъан адетим джокъду. Ма
бюгюн кибик эсимдеди, бир алапат, бир сейирлик са-
бий, тогъузунчу классда окъуй эдим...

Э м м а (ышарады). Хо, тамам сейирлик сабий. Сyp-
пача бир арыкъчыкъ, бачха кьаранчхача джапысыз...

Э н в е р. Лида, эси кьайры эсе да кетиб, кеси кьал-
лай болгъанын айта турады.

Л и д а. Ангылагъанма...

Э н в е р. Бу уа сегизинчи классда окъуй эди. Мен
Минги Тауну тюбюнде, республиканы кюн чыкыгъан
джанында джашай эдим. Школланы суратлау коллектив-
лерине кьарау болду Черкесскеде. Бизни райондан мени,
быланы райондан муну ариу джыралагъанча кёрдюле.
Андан Москвада фестивалгъа ашырдыла. Андан арысын,
мен айтмасам да, билгеннге ушайса.

Л и д а. Билеме. Андан кьайтыб айырыла тебрейсиз.
Бу джырны, джолда келе, кесим этгенме деб, мурулдаб
макъамын да билдирее, кьагъытха джазылгъанны кьоюб
кетесе. Бу джазыкъ да сюймеклик отда кюе кьалады...

Э м м а. Лида!.. Керт да дегеннге... Бусагъат кетиб
къаллыкъма аллайла этсенг...

Э н в е р. Дженгил болма!

Л и д а. Бар, кьарангы чегетде бараллыкъ эсенг. Биз
сен уяллыкъ адамла тюлбюз. Энвер, Черкесскеде кёзю
сеннге илинеди. Ол илингени бла бюгюн да илиниб
турады...

Э м м а. Энвер, Лиданы джукъу басханды да, санды-
ракъ этеди. Тынгылама.

Л и д а. Башым кьайгылы болуб тургъанлай, сизни
къайгыгъызны этеме. Сиз да бюсюреу этер орнуна...
Ий, бу кечени созулуб баргъанына бир кьара. Энтда бир
кофе кьайнатайым... (Кетеди.)

Э н в е р (бир кесекден). Лида мени кьозуб айтды эсе
да билмейме, мен а былай кёргенлей огъунакъ да джю-
регими сеннге берген эдим. Эсингде эсе, аны ахыр
письмомда ачыкъ джазгъан эдим. Бу озгъан джыллада
да, сеннге бир тюбет деб, Аллаhdан тилеб турганма.

Э м м а. Энвер, джюрек джарамы кьозгъама. Артда
бир сёлеширбиз.

Э н в е р. Эрге чыгыб, аны бламы айтаса алай?

Э м м а. Огъай. Сен мени сансыз этгенликге, мен
сени унуталмадым.

Э н в е р. Сансыз этмегенме, алай болуб кьалды.

Э м м а. Анча джылны ичинде саума деб кьалай бил-
дирмединг?

Э н в е р. Артда толу хапар айтырма.

Э м м а. Бусагъатда кьайда джашайса? Письмола-
ры ызына келиб турдула.

Э н в е р. Ол элден кетгенли кёб болады. Къартла аууш-
ханлы да талай джыл. Мен аланы джангыз джашлары бол-
гъанымы айтхан эдим. Ала ёлгенден сора, ол арбазда ту-
ралмадым. Бусагъатда Лида джашагъан элдеме.

Э м м а. Биз алгъынча район аралыкъда турабыз.
Лида да ары джюрюб ишлейди. Кёб тюбешебиз. Сени
юсюнгден нек джукъ айтмагъанды?

Э н в е р. Ол мени танымай эди. Бюгече таныша ту-
рабыз. Беш – алты ай болады мен бери кечгенли.

Э м м а. Ары дери уа? Тышына – затхамы кетген
эдинг?

Э н в е р. Алай айтыргъа да боллукъду. Мында уа
элни кыйырында бир гитче тыгъырыкъ алгъанма.

Э м м а. Къайда ишлейсе?

Э н в е р. Иш къайгъылы да болмагъанма алкъын.
Сен а?

Э м м а. Пединститутну бошагъанма. Школда иш-
лейме. Аспирантурада заочно окъуйма...

Л и д а (*кофелени арагъа сала*). Кёб сакълатдым...

Э н в е р. Огъай! Бек дженгил келдинг. Сау бол!

Э м м а. Бу алай тири кызды. Келин этеме деб да
аны ючюн кюрешеме.

Э н в е р. Келинлик сайлай а билгенсе. Район ара-
лыкъда юлгю боллукъду.

Л и д а. Мени юсюмденми айтдыгъыз?

Э н в е р. Муну билмейме, мен сени юсюнгден айтама.

Л и д а. Сиз безий турасыз, мен а алыныргъа эки эли
къалыб турама... Эмма, тохта, сёзюмю бёлме. Иги умут-
ларым, насыбым, къууанчым да къарнашынг бла бай-
ламлы эдиле. Энди уа...

Э н в е р. Лида, энтда сен алай къыйналыр зат
джокъду...

Л и д а. Мен сауутланы джууайым...

Э м м а. Мен да болушайым... (*Терезеге къараб.*) Ал-
лах, бир огъур танг атдыр... (*Кетедиле кўхнягъа.*)

Э н в е р. Айтханынг келсин! Амин!.. (*Сизарет къа-
бындырады.*) Ай бир къайгъысыз къалгъа эдик... (*Ары-
бери джорюйдю.*) Хо-хо, Эммань джангыдан табдым.
Андан уллу насыб къайда...

М а г о м е т (*киреди*). Была къайдалла?

Э н в е р. Андадыла... (*Магомет ары атлайды.*) Тох-
та! Къайры бараса?

М а г о м е т. Анда ишинг болмасын...

Э н в е р. Барды ишим. Аланы къозгъама. Биз араны
айырайыкъ.

М а г о м е т. Аранг да, сен да керек тюлсе! Бир къо-
ра былайдан, бегиб къалмагъан эсенг.

Э н в е р. Хо, мен къорайым. Была уа къалай бола-
дыла?

М а г о м е т. Аланы къайгъысын этерикле бардыла...

Э н в е р. Ол сен болурса?

М а г о м е т. Менме!

Э н в е р. Кесинг джангыз джукъ да эталлыкъ тюлсе.
Сен келиб кетгенли да кёб зат тюрленгенди.

М а г о м е т. Билеме. Болушлукъ кереклим джокъду.
Мындан бек мени тебдирме! Къораб кет!

Э н в е р. Сени Лиданг меннге керек тюлдю. Мен да
керек тюлме анга. Бармагъым да тиймегенди.

М а г о м е т (*ангырайды*). Сора уа?

Э н в е р. Керогазча гюрюлдеб тебреме да, джюре-
гинги бас! Сеннге ачыугъа кыысылгъан эди меннге. Сен-
нге ачыугъа эте эди аллайла. Энди ангыладынгмы?

М а г о м е т. Неле – неле дейсе? Къайтарыб бир айт!
Мени хиликге этеми тургъанды?

Э н в е р. Хо. Мен да анга къошулдум. Эки – юч сагъ-
атны ичинде меннге джаны кириб, мени бла салам тё-
шекге аунамазын къалай билмейсе? Сен къачандамы
быллай кибиксе? Огъесе, анга джанынг кетиб, шашыб-
мы айланаса?

М а г о м е т. Кетмегенди джаным...

Э н в е р. Хы, болдунг! Энди къой! Айтхандыла...

М а г о м е т. Ким айтханды? Эмма?

Э н в е р. Эмма да, Лида да. Эмма бла мен кёбден
бери бир – бирибизни танийбыз.

М а г о м е т (*сескекли*). Къалай? Къайдан танийсыз?

Э н в е р. Не башхасы барды. Танышлабыз дедим да.

М а г о м е т. Энди ол джетишмей тура эди... Кёбден
берими дейсе?

Э н в е р. Энди аны бусагъатда къоя турайыкъ. Кел,

Лиданы элге элтейик. Не кьадар дженгил элтсек, ол кьадар игиди.

Магомет. Игилик кёрмейме. Элде адамлагъа не айтырыкъды?

Энвер. Билмейме.

Магомет. Мен да билмейме. Ол кеси да билмейди. Осал иш этдик.

Энвер. Этдикми, дейсе? Мени нек кьошаса?

Магомет. Хо-хо, кьошмайма... Былай этсек болур, дерча да мадар табмайма.

Энвер. Табаргъа керексе. Башлардан алгъа сагъыш этген болур эдинг.

Магомет. Этген эсем да, кьолай этмегенме.

Энвер. Аны уа мен да ангылагъанма. Болуб бошагъан ишни чайнай гурмайыкъ. Зорлукъ бла алыб кетгендиле деб, экибизни кёргюзсе не айтырыкъса?

Магомет (анга джигити кьарайды). Кёлюнгмюдю?

Энвер. Бек ачыуланыб турады. Суюмеклик бир – бирде уллу джаулукъ бла да бошалады. Кечиб кьоярча кёрюнмейди.

Магомет. Эмма сёлешдими?

Энвер. Эмма да, мен да тилибизге джау джаныу этиб кюрешидик. Болмайды.

Магомет. Аны айтханына кьарар, деб тура эдим... Мен бери келе, бир машинала ызымдан тюшген болур эдиле, дейме...

Эмма (келеди). Не хапар? Айта кир!

Магомет. Кьолай хапар джокъду. Муну элтирге керекди...

Эмма. Къайры элтебиз?

Магомет. Юйюне.

Эмма (Энверге). Сен а не дейсе?

Энвер. Элтейик.

Эмма. Огъай! Юйюне дегенни унутугъуз. Бизге элтейик.

Магомет. Къалай элтебиз? Зорлаб?

Энвер. Къалай элтирибизни билмейме... Алай а Эмма айтханда да барды магъана. Кесине хо этдиралсакъ, андан арысы тынч боллукъ эди. Тюнсене сен кьачырыб, андан бери мюйюшге сюелиб турады, дер эдик да кьояр эдик. Адамлары бир кесек чочур эдила да, тохтар эдиле.

Магомет. Эмма, мындан не ангыладынг? Сёз уруму къалайды?

Лида (эшикден кьарайды). Энвер, танг атды... (Магометни эслеб, тохтайды.)

Энвер. Огъур танг болсун! Атла бери!.. (Магомет андан кёз алмайды, ол а кёрмегенча этиб, къыйырда ишиндикге олтурады.) Къызла, сиз биягъында мен Магометге нек кьошулгъанымы сордугъуз. Мен да бир джууабла бердим...

Эмма. Сора уа?

Энвер. Айтханларыма кьошарым барды. Магомет бузмагъан аламат джашды. Сен да, Лида, дунияда болмагъанча аламат къыз. Аллай эки аламат джан Дахир бла Зухрача бир-бирин суюгенлерин биле эдим...

Эмма. Аланы суюмекликлери быланы кьатында бошду. Дахир бла Зухра ол дунияда да былагъа сукъланнган хапарлары чыгъады.

Энвер. Тамам кертисиң сен айтдың. Бу экисини суюмекликлерине сукъланнганла аладан сора да бардыла. Алайды да...

Лида. Кечериксиз, сёз кимни юсюнден абарды?

Энвер. Ол соруугъа бир кьара...

Эмма. Сёз Магомет бла сени юсюнгден барады.

Лида. Мени юйюме элтигиз!

Энвер. Къайсы юйюнге?

Лида. Мени бир юйюм барды.

Энвер. Иги къыз, ол юйден кетиб бошагъанса...

Лида. Телинге сёлешме. Дженгил ызыма элтигиз!

Эмма. Лида, бир тынгыла, Аллах ючюн...

Лида. Тынгыларыкъ тюлме. Аллахны да кьошма...

Э н в е р. Лида, кьошсанг, кьалсанг да боллукъ бирди...

Л и д а. Боллукъ тюлдю...

Э м м а. Болмаса кьалыр. Ауузубузгъа ургъанча этме...

Л и д а. Этдирмегиз...

Э н в е р. Болду! Экинг да тохтаб кьалыгъыз!.. Кёре-се аланы. Ёмюрден бери да эм кыйын ишлеге эркиши-ле оноу этиб келгендиле. Къайда кёргенсиз быстырбашла эркишилени сыйын алай тюшюрюб? Къайда эшитген-сиз?

Л и д а. Ол эркишиле сизничала болмагъандыла. Мен юйюме барама. Элтемисиз, элтмеймисиз?

Э н в е р. Элтмейбиз! Энди башха юйюнг боллукъду. Бусагъат ары элтебиз.

Л и д а. Барлыкъ тюлме... *(Секириб ёрге турады.)* Былай сыйсыз этиб, уялмай ол затны кьалай айтасыз? Мен сизге орамлада атыла – сатыла айланган тюлме...

М а г о м е т. Лида!..

Л и д а. Болдугъуз!.. *(Магометге.)* Сен энди быланы насыбларын ойма. Энвер бла Эмма школда джылларын-дан бери бир-бирлерин сюедиле. Бизден бошадынг, бы-лагъа чырмау болма... *(Джылаб, кьоллары бла бетин джаба, ол бир бёлмеге тебрейди.)*

М а г о м е т. Энди сизникиле разыдыла...

Л и д а. Мен разы тюлме... *(Ары ташады.)*

Э м м а *(джыларын кюнден тыя)*. Алай керек эди сеннге. Айтхан эдим да...

Э н в е р. Табсыз болду. Алай этер деб турмай эдим.

М а г о м е т. Аны эшитдим. Сизни юсюгюзден да бир затла айтды, дейме.

Э н в е р. О, кьой-кьой, тамам джанына джетгенди да, не айтханын да билмейди!.. Къара суучукъда бир бет джуууб къайтайым... *(Эшикке чыгъады.)*

М а г о м е т *(эгечине сескекли къарайды.)* Сен а не дейсе?

Э м м а. Мен?

М а г о м е т. Хо, сен!

Э м м а. Мен джукъ да демейме.

М а г о м е т. Ол джууаб тюлдю... *(Хыны.)* Лиданы айтханын эшитдинг да?

Э м м а. Эшитдим... *(Джерге къарайды.)*

М а г о м е т. Керти да кьатышыбмы айтды Лида? Огъесе алаймыды?.. Сеннге сорама!

Э м м а. Кесинг эшитдинг да...

М а г о м е т. Мен сенден эшитирге излейме. Тюзмю-дю ол айтхан?

Э м м а. Тюздю...

М а г о м е т. Энди кьалдым пелахха... Суубаш, аны ким болгъанын билемисе?

Э м м а. Билеме...

М а г о м е т. Ой, юйюнге ёлю биллик, ол билген билген тюлдю. Бу бандит болгъанын билемисе? Хули-ган, гудучу болгъанын билемисе? Талай кере тюрмеде олтуруб чыкьгъанын билемисе? Бюгюн да тюрмелени эшиклери анга ачылыб турадыла. Аны билемисе?

Э м м а. Алдайса!

М а г о м е т. Алдамайма. Барыб тохтагъан рециди-вистди. Рецидивист не болгъанын билемисе?

Э м м а. Билеме. Бош хапарды ол...

М а г о м е т. Мен сени ёмюрде алдамагъанма. Был-лай затдамы алдарыкъма. Энди бу тюзеллик тюлдю. Тер-сине айланыб бошагъанды.

Э м м а. Сен айтханча эсе, аллай аманлыкъчыны бир-генге нек алдың?

М а г о м е т. Бу иште аллай адам керек эди. Муну бу джолдан сора атын сагъынма. Кесича бир бузукъгъа кёб ачха берлиги да барды. Къайсы ресторанда джойгъан-ды, къайдам. Бусагъатда аллай зат кечилмейди. Бюгюн – тамбла бошарыкъ болурла кесинден да...

Э м м а. Айтма алай... *(Къулакъларын кьол аязлары бла джабады.)* Болду!.. Джукъ эшитмейме...

Магомет (аны кѳолларын эки джанына этеди).
Огъай, эшитириксе. Аны кюеу этгенден эсе, мен сени
ѳлтурген этериме. Айтдырмай кѳоймай эсенг...

Энвер (киреди). Магомет, мындан кѳб кирни кѳуй-
ма меннге. Эшта, ангылагъан болур эгечинг...

Эмма. Энвер, керти да алаймыды?

Энвер. Алайды...

Эмма. Алдайса! Ийнанмайма!

Магомет. Кесини ауузундан эшитдинг. Нек ий-
нанмайса?

Энвер. Толу хапар айтайым, билирге излей эсенг.

Магомет. Излемейди!

Энвер. Мен сеннге сормайма... Хапар былайды,
Эмма...

Магомет. Алан, бир ангыла! Сени хапарынг да,
башынг да керек тюлдю бизге...

Энвер. Керек тюл эсе да, мен айтмай болмайма...
Школну алтын медалгъа бошадым...

Эмма. Аны билеме...

Энвер. Элибизни тамадасы джашыма аллыкъма
деб тургъанлай, меннге бердиле. Андан сора меннге
илиниб кълды. Джашы аманлыкъ этди. Аны меннге
кюредиле да, тутуб ийдиле. Андан чыкъдым да, ол
следователни хамхотуна бердим. Сюд этдиле да, дагъ-
ыда тюрге джыйдыла. Ючюнчю кере терслик ке-
симде болду. Тюйюшге кѳшулдум бир амалсыз джер-
де. Эки джылны бердиле. Талай ай болады чыкъгъа-
ныма...

Магомет (ѳрге турады). Хы, ангыладыкъ. Сени
биографиянг бизге керек тюлдю...

Эмма. Магомет, хаман мени атымдан нек сѳлеше-
се? Кесим айталлыкма...

Энвер. Аны ючюн кърнашынга кѳл кълды бол-
ма. Аны орнунда болсакъ, сен да, мен да алай этерик
эдик. Бу хапарланы сеннге айтырыкъ эдим, бу къатыш-
хан бир джанына болсун, деб турдум. Бусагъатда закон-

нга келишмеген джугъум джокъду. Терс атлам этмеген-
ме. Мындан ары да боллукъ тюлдю аллай зат...

Магомет. Сен не боллукъну айтаса, болуб тура-
ды... Энтда аманлыкъ этиб тураса. Аны аягъы не бла
бошаллыгъын да билмейсе...

Энвер. Ачха берлигими айта болурса?

Магомет. Къаза кетсек, башха затла да чыгъа-
рыкъдыла. Муну аллында кесинги ариулаб бош кюре-
шесе.

Энвер. Кѳойдум ариулагъанны. Ёмюрюнг къазыб
кюрешсенг да, бир терслик табарыкъ тюлсе бусагъатда.
Ачханы юсюнден а... Тюнене, сен келирни аллында эл-
тиб, Робертни кѳолуна тутдургъан эдим.

Магомет. Алдайса! Сен ол борчунгдан кѳутулгъан
болсанг, мен айтханны этерик тюл эдинг. Бу ишге кѳ-
шуллукъ тюл эдинг.

Энвер. Сен следовател болгъанынг билмедим.
Бандитди, биреуден бошаргъа тебрегенди, ол джарлы
ким эсе да болушсам, деб кѳшулдум. Мен унамасам,
менден да бытдыр биреуню табарса, деб кѳоркъдум.
Башха бир иш бла соруугъа чакъырылгъанын Роберт ай-
тхан эди. Ачханы юсюсден да алайда билиб, джагъам-
дан алыргъа излегенсе... Да, хо, Аллах къараб турады...
Эмма, хапарымы тюзюча, кертисича айтдым...

Магомет. Билеме сеничаланы кълалай айтыула-
рын...

Эмма. Мен ийнанам...

Магомет. Ауузунгу тый! Сени ийнанганынг, къл-
гъанынг мени кѳулагъыма кирмейди...

Энвер. Энди бу сѳзню кѳояйык... Магомет, сен
кѳолунг бла барыбызны да кълбханныг тюшюрдюнг. Къл-
лай ычхынабыз? Аны кългъысын этейик.

Магомет. Аны кългъысын кесим этерме. Сен
муну унут! Таныш болгъаныбызны да киши билмесин...

Эмма. Магомет...

Магомет. Сеннге сѳз джетмегенди. Мынга да

энтда бир айтама да, огъай десе юйюне элтеме. Керек тюлдю!

Э м м а. Алынма. Алай боллукъ тюлдю.

М а г о м е т. Боллукъ тюл эсе да, этерим алайды. (Айю киреди.) Сен а не аман оздунг... (Герохну анга айландырыб, сампалын тартады. Энвер къолун энгишге басады да, окъ полгъа кетеди.) Къолуму ары ий!

Э н в е р. Мишка! Мишка!.. (Хырылдаб ачыуланы тебреген эди да, ариу айтады, башын сылайды, шекер береді. Тышына ашырыб къайтады.) Тенгими айюсюдю. Кютюдю. Алма джанынгы. Не джыр, не дауур эшитсе, джетмей къалмайды... (Лида эиикни къыйырындан къараб турады.)

М а г о м е т. Негиз да анычады... (Эммагъа.) Машинагъа бар, анда олтур!.. (Энверге.) Сен да къора былайдан! Экинчи мени кёзюме кёрюнме!

Л и д а (къатларына келеди). Барынг да болгъаныгъыз иги болду. Сизден кечмеклик тилейме.

Э н в е р. Не ючюн? Биз сени терселмейбиз.

Л и д а. Мен асыры оюмсуз, къаты сёлешдим. Адебсизлик этдим.

Э м м а. Лида! Лидочка! (Къучакълайды.) Терслик биздеди. Биз тилейик сенден кечмеклик...

Л и д а. Магомет, сен керти да мени сюемисе?

М а г о м е т. Лида! Биле тургъанлай нек сораса?

Л и д а. Алай эсе, бу джол мен айтханны эт!

М а г о м е т. Этгеннге сана. Айт!

Л и д а (бу экисине). Сиз шагъатсыз...

М а г о м е т. Шагъат да керек тюлдю. Айтдым да...

Л и д а. Бек ашхы. Алай эсе, дагъыда бир той болсун. Сен анга разы эсенг, мен да разыма. Алайсыз унарыкъ тюлме. Сюйгенингча эт!

М а г о м е т. Тюз ангыладым эсем...

Л и д а. Тюз ангылагъанса. Энвер бла Эмману тоиларын да этейик. Бары да тынсын да къалсын.

М а г о м е т (бир кесекден). Мени башха мадарым бармыды?

Л и д а. Мен билиб джокъду.

М а г о м е т. Не аман онгуму алдынг. Сюйреб барыб мюйюшге бушдукъ этиб къойдугъуз да. Меннге къаршчы блок къуралгъанын билмей эдим. Не ди бу артыкълыкъ?!

Э н в е р. Артыкълыкъны кесинг башлагъанса.

М а г о м е т. Бу тели токъмакаъ... (Башына къагъады.) Меннге джетдирмеген не къалды? Ой, мыйысы болмагъан. Лида юйюме элт дегенинде, элтиб нек къоймадым...

Э н в е р (пырх-чырх бола тургъан къызлагъа къарай). Лида, къолумдан келсе, сени республиканы президенти этерик эдим...

М а г о м е т. Аллах сакъласын...

Э н в е р. Ол ишни артда тындырырма. Бусагъатда уа сени бегиминги бир кесек тюрлендирсек игиди.

Л и д а. Президент боллукъну бегимлери тюрленмейдиле...

Э н в е р. Алай чорт кесме. Уууакъ – тюекле айтханнга да эс бел. Алгъы бурун бир иш тынсын. Къалгъан затлагъа Аллах айтхан болур... Магомет, дуняны башы тюбюне айландырлыкъ къайынынг къайдады?

М а г о м е т. Юйюндеди...

Л и д а. Юйде?

М а г о м е т. Хо. Менден хапар сакълаб турады.

Л и д а (ышарады). Джангылдынг. Ол юйде сакъларыкъ адам тюлдю.

М а г о м е т. Аны уа билеме. Сёз берген эди.

Э н в е р (Магометни телефонун алады). Бусагъат билейик...

Э м м а. Нени билирге излейсе?

Э н в е р. Юйдемиди, юйде тюлмюдю. Юйде эсе сёлешейик. Лида, телефонугъуз къалайды?

Л и д а. Ол юйде боллукъ тюлдю. Башха телефон а джанында болур...

Э н в е р. Номерин айт!

М а г о м е т. Сёлеширге керекди дейсе, не?

Э н в е р. Керек тюл эсе да, ишни кыйырын билди-
рейик.

М а г о м е т. Биягында айтдым да, биз сёлениб
бошагъанбыз. Ол разыды.

Э м м а. Мен эшитмегенме...

Э н в е р. Сен кёзлеринги ышый, бурнунгу тарта тура
эдинг. Мен да иги ангыламай кьалгъан эдим. Магомет,
кьарнашы бла келишиб бошагъанса, не?

М а г о м е т. Бу сау-эсен табылса, кеси огъунакъ
элиб, бизни арбазгъа атыб кетерге сёз бергенди.

Э м м а. Алай эсе не сёлешгенни айтасыз. Туругъуз.
хайда! Кетдик! Магомет!

М а г о м е т. Мен не, кетейик... Табханлай кьора-
тыгъыз, деб сёз болмагъанды. Алай а... Мындан кьуту-
лургъа излегенлерин сездирген эди.

Э м м а. Алай этерикди ансы, ачыкъмы айтырыкъ-
ды. Аллах джол берсин, кетдик!.. (Ёрге турады.)

Л и д а. Менден джукъ сормайсыз, не?

Э н в е р. Сормайбыз. Оноуну сенден онглу адамла
этгендиле.

Э м м а. Тохтагъыз! Бир келген барды.

А н з о р (чабыб киреди). Мындасыз, не? Биле эдим
былай болгъанын... (Магометге.) Сен а не бек оздунг...
(Анга мыллык атады.)

Л и д а. Анзор! Аллах ючюн... (Тыяргъа умут этеди.)

А н з о р. Ары ий!.. (Эгечин бир джанына быргъайды.)

Э н в е р. Мынга кьара... (Анзорну билегине узалгъ-
аны бла, аны бауурундан полгъа кьаблагъаны менг бо-
лады.)

Э м м а. Оу, мен хариб... Энвер!

М а г о м е т. Энвер, тийме! Къой, дейме!

Э н в е р. Къоймайма!.. (Сыртындан басыб, бир кьо-
лун артына бурады.) Кимди бу алыннган?

А н з о р. Ой, кьолум... Кьолум!

Э м м а. Бир тохта!.. (Энверни айырыргъа кюреше-
ди.) Кьолундан бошадынг...

Л и д а. Синдырдынг!...

Э н в е р. Бойнун да синдырлыкъма... Саламлашхан
джокъ, эртден ашхы джокъ... Кёресе муну!

М а г о м е т. Хы, керт да дегеннге... Озма!..

Ол аны айыргъанлай, айю киреди. Экисин эки джанына тюртюб,
алайгъын А н з о р н у сыртына салыб, башындан энгипге кьарайды.

А н з о р. Белим!.. Ай, сени... Басма алай!..

Башын буруб ёрге кьараб айюню кёргенлей, эс таплайды.
Табсыз болгъанын анылаб, Э н в е р айюню кючден кьоратады.
Къызла кухнядан суу чыгъарыб, А н з о р н у бетине себедиле. М а
г о м е т аны ары – бери бурады, джаякъларына кьагъады. А н з о р
эс джыяды.

Л и д а. Анзор! Анзор эшитемисе? Кьоркъма...

А н з о р. Ох – х – х... Не болду?

Э н в е р. Кимни сораса?

А н з о р. Ол зат... Не эди ол зат?

Э м м а. Кетди...

Э н в е р. Джукъ джокъду. Кёзюнге кёрюннгенди.
Алан, Анзор деген тапанча сенмисе?

А н з о р. Менме!.. (Полда олтурады.) Менме! Ба-
рынг да бирге чабыб... (Кьолуна массаж эте, ёрге ту-
рады.)

М а г о м е т. Кесинг башладынг. Бу сени тыяргъа
кюрешди...

А н з о р. Да кёрейик, кьалай тыярын... Мени киши
тыялмагъанды...

Л и д а. Анзор! Къайгъынгы къой!..

А н з о р (Энвер таба тебрегени бла тохтаб, эгечи-
не кынгыр кьарайды). Дыб деме, бедербет! Сени бла
артда сёлеширикме...

Э н в е р. Анзор, тохта! Къой энди...

А н з о р. Эркиши эсенг келчи биргеме...
 Э м м а. Къайры? Къайры элтесе?
 А н з о р. Сеннге джетмегенди, къайры элтирим. Нек сир къатдынг?
 Э н в е р. Къой, мен сенден да телиме...
 М а г о м е т (*арагъа киреди*). Джашла!..
 А н з о р. Кел, дейме! Араны айырайыкъ..
 Э н в е р (*анга атлай тебреб, тохтайды*). Ой, алан, мен сеничаланы кёб кёргенме...
 Л и д а. Барлыкъ тюлсюз джукъгъа да...
 Э н в е р. Да мен айыбдан чыкъдым...
 М а г о м е т. Джашла, болдугъуз...
 А н з о р (*аны бир джанына тюрте*). Сеннге артда джетерикме...
 Э м м а (*къолларын джайыб, араларына сюеледи*). Ёлгенле, саула бла да тилейме... Этмегиз быллайла! Иерик тюлме...
 Л и д а (*Анзор мурукгу этгенлей*). Биягъында меннге айтдыла...
 А н з о р. Нени айтдыла? Айт, джелбаш!
 Л и д а. Сен... (*Джерге къарайды*.) Сен разыса деб...
 А н з о р. Амандан разы болгъун...
 М а г о м е т. Анзор, сёлешген эдик да...
 А н з о р. Да... Хы, сёлешген эдик...
 Э н в е р. Сора нек боран – гылан этесе?
 А н з о р. Сен ауузунгу ачма, къабышдырыб къоя-рыкъма... Биз сёлешген сагъатда нек айтмадынг тю-зюн?
 М а г о м е т. Да энди... Кесинг сагъыш эт...
 А н з о р. Алдагъанынг билмей айтханма...
 Э м м а. Алдамагъанды! Мен айтайым болумну...
 А н з о р. Айтма! Сизни не сёзюгюз, не башыгъыз...
 Э н в е р. Къызла, ары къорачыгъыз. Араны кесиби айырыбыз... Хайда! Дженгил!.. (*Къызла ол бир бёлме-ге айланадыла*.) Сизнича тауукъ башладан быллай иш-леде магъана джокъду...

Э м м а (*ызына бурулуб*). Сиз алай болугъуз ансы...
 Лида, атла аллынга!..
 Э н в е р. Анзор, мен дженгиллик этдим, бир мадар бар эсе, кеч! Сени орнунгда болсам, мен сенден да быт-дыр этерик болур эдим. Мен сени ангылайма...
 А н з о р. Хо, ангылайса... Аны ючюн бошадынг къо-лумдан... (*Билегин сылайды*.) Кесинг да джашыртын къабхан итча, онгуму алдынг..
 М а г о м е т. Алай этмесе болмай эди. Къызгъанынг бла мени тындырлыкъ эдинг...
 А н з о р. Алай этмегениме ёкюне турама.
 Э н в е р. Ёкюнме. Энтда бир кюн чыгъар. Бусагъатда меннге тиш къысыб тураса да, ма къолум, тут да, суйген джерингден сындыр. Алай тюл эсе, джетдир хамхотума.
 А н з о р. Тейри, джаш... (*Андан ары не айтыргъа билмей, къолун силкиб, шиндикге олтурады*.) Сиз адам тюлсюз! Сиз эшеклесиз! Къара эшекле!
 Э н в е р. Ол айтханынг тюббе тюздю... (*Магомет-ге*.) Олтур ары, сыгын къалауча сюелиб турама да... (*Кеси да олтурады*.) Таб келтирдинг, эшеклебиз. Алай а сен да бизден узакъ кетмегенсе.
 А н з о р. Мен? Мен да эшекме, не?
 Э н в е р. Эшексе! Алай таб кёре эсенг, къадырса, дейим...
 А н з о р. Джаш...
 Э н в е р. Эгечинги Магометге берирге джюклендинг. Эркишини бир сёзю болады. Артыкъ да сенича белгили, айтылгъан джашны. Сора, кёзюу джетгенинде, бузгъа нек тирелиб къалдынг? Бузгъа не зат тирелгенин а билесе...
 М а г о м е т. Энвер, сен билмеген затла да бардыла. Бу ишни юсюнде Анзоргъа джукъ айтма. Айыб мендеди...
 А н з о р. Эшитдингми? Эшекле да, къадырла да сиз-сиз. Магомет, айт да ангылат, бу ибилисге.
 М а г о м е т. Мен Анзоргъа, ол бир джашлагъа да Лида къайда болгъанын айтмагъан эдим.
 Э н в е р. Сора сенден чыкъгъанды...

А н з о р. Тиширыула юйде сарын салыб джылайдыла. Эркишиле республикада джетмеген джерибиз къаламай, излейбиз. Бу да мени хапарым джокъду деб, ант – кърал этеди.

Э н в е р. Айтсам сыйырыб кетерле, деб къоркъуб джаны табанына тюшген болур эди.

М а г о м е т. Сыйыргъан бла да тохтарыкъ тюл эдиле. Къабчыгъымы алырла, деб да къоркъдум.

А н з о р. Бек онгмагъан адамса. Кесинги къайгъындан сора, башха джукъ къулагъынга кирмейди.

Э н в е р. Да энди, Анзор, алгъында бола келген ишди бу. Аллай бирер мадар бла къоратыб тургъандыла джашла суйгенлерин. Энди боллугъу да алайды. Эгечинг кеси разы болуб къачыргъанбыз. Мен, Эмма, Магомет кеси – биз ючючбюзден сора киши къошулмагъанды. Бери джыйылгъаныкъда, дуниядан бир хапар бил деб, муну элге ийдик. Мен да эки къызны тегереклерине айланыб турдум. Къуллары, къарауашлары да болдум. Джырладыкъ, ойнадыкъ...

А н з о р. Бек алапат этгенсиз. Андагъыла джер тырнай тургъанлары эсигизге келмедими?

Э н в е р. Сёзню ачыгъы керекди, сизни унутхан эдик... (Магомет быланы кеслерин къоюб, терезеге барыб тютюн тартады.) Башыбызны джетгени ол болгъанды... Анда бир джукъ бар эсе къарайым... (Ол бёлмеден конъяк шыша, юч рюмка, къабаргъа да бир затла алыб чыгъады.) Сиз къалай эсегиз да, мен бир кесек уртламай болмайма. Булут басханча, бир къуджур болуб турабыз. (Къуяды рюмкалагъа. Анзор онгунмагъанча этиб уртлайды, закускагъа узалмайды.) Магомет, бери бурул! Ал!

А н з о р. Къуйчу энтда!.. (Киши бла да къагъышдырмай ичеди.)

Э н в е р. Джашла, ючеулен муну тубюн ачмасакъ айыбды...

А н з о р. Энвер, мен сени кёре тургъанма.

М а г о м е т. Игитда кёресе, сизни элденди.

А н з о р. Бизни элден? Сора бир тыш адамгъа тагъылыб нек айланаса? Кеси да Аллах ургъан адам.

Э н в е р. Анзор, джаным – кёзюм, бир джангылгъанны кечген адет барды. Джашау алдады. Мындан ары сен айтхандан чыкъмазгъа сёз береме...

А н з о р. Тейри, тели уа тюлсе мунуча, Аллах ургъанды ансы.

Э н в е р. Джашла, ючюнчю кере да алгъыш этмей ичсек, джарамаз. Анзор, разы эсенг талай сёз айтайым.

А н з о р. Бу “хо” дей эсе, огъайым джокъду...

Э н в е р. О, къой – къой, аны неге сёзге саласа, тыш адамды. Алайды да, Ташдорданланы юлгюге айтылгъан юдегилери ючюн тартайыкъ. Аллах мындан ары да сизни тукъумуну насыблы этсин! Тарыча юйреб, кёбден – кёб болуб барыгъыз!

М а г о м е т. Амин!

А н з о р. Сау бол!.. (Къагъышдырадыла, ичедиле.) Джашла, андагъыланы энтда унутдукъ... (Хурджунундан телефонну алады.) Ары къонгурау къагъайым. Не айтама?

Э н в е р. Тохта! Мен сеннге оюмуну айтайым да, алай сёлеширсе. Эгечинг бизни бла кетерикди...

А н з о р. Аны ангылагъанма. Барсын, джаханимге барлыкъ!

Э н в е р. Анга келишдик эсе, телефонну къой да, элге бар! Джарашдырыб айтырса. Джаш джанындан келчилени сакълайсыз. Кюн орталагъа барыб да къалырла. Акъыл оноу этдимми?

А н з о р. (къолун силкеди). Акъылыгъызыны, кесигизни да шайтан кемирсин! Адам тюлсюз!

Э н в е р. Аны билдиргенсе...

А н з о р. Этигиз суйгенигизча. Мен кетдим... (Ашыгъыш чыгъады.)

Э н в е р. Магомет, башынгы да бир кёлтюр. Алгъышлайма! Огъур иш болсун!

М а г о м е т. (джунчугъаны танылады). Сау бол!

Э н в е р. Эй, кьайдасыз?! Къазауат бошалды, ёртен джукъланды... Чыгъыгъыз бери!.. *(Къызла киредиле.)* Лиди, муну алгъышлагъанма, сени да алгъышлайма! Аллах бири-биригизден айырмасын! Энди сиз бек ашыгъыгъыз. Ары джетиб, келечилени – затны къурургъа кёб заман керекли...

Л и д а. Сен а?

Э н в е р. Да меннге не? Эски машинама от алдыралсам, юйюме кетдим.

Л и д а. Алай кетген болмайды... *(Къалгъанлагъа къарайды.)* Сиз не ангыладыгъыз?

Э н в е р. Ангылаб, къалыб да... Юйюме бармай къайры барлыкъма? Энди мен этер зат джокъду. Заманыгъыз азды. Сиз да барыгъыз, мен да кетдим... *(Эшик таба айланады.)*

М а г о м е т *(билегинден хыны тутуб тохтатады)*. Сабыр бол!

Э н в е р. Айт, не дейсе?

М а г о м е т. Деб а не дейме... Болгъанны къатышдырыб, къала – балыкъ этиб... Мен джарлыгъа да джюген салыб, аны учун да... *(Лиданы кёргюзеди.)* бу къыйын адамны къолуна тутдуруб... Хайда, башы – тюбюнге бола тур деб, джаллаб кетергеми, дейсе?

Э н в е р. Огъай... Алай а мен этер иш кёрмейме... *(Ючюсюне да сымсыраб къарайды.)*

М а г о м е т. Къалай кёрмейсе? Башлагъан ишинги аягъына джетдир. Бизни ким ашырлыкъды? Ким ары джыарыкъды? Бизни дегениме къара, бу экисине айтама...

Э н в е р. Сен мындамы къаласа?

М а г о м е т. Ий, сен къаллайла сёлешесе?... *(Къызла арлакъ джаллаб, кюкюлерин тыяргъа кюреше, ыныбырдашадыла.)* Бусагъатда мен анда чыртда керек тюлме...

Э н в е р. Да аны... Хо, билеме. Болуш юйде боллукъса...

М а г о м е т. Биле эсенг, ючюгюз да мени машинама минигиз да, къорагъыз! Шофёр да, кюёу джёнгер да, къыз джёнгер да, охрана да сенсе. Мен сени “Москвичинге” къарайым. Сизни элге барайым. Анзор къонакыгъа чакъырлыкъ тюлдю, сени юйюнгде турурма. Джашладан би-

рин иерсиз да, артда ары джыярла. Ачхычларынгы бер! Мени машинама сууучукъну ол джанында турады. Ачхычы юсюндеди. Нёгерлерим кетгендиле. Хайдагъыз!

Э н в е р *(бек джунчугъанды)*. Мен къалай барама ары?... *(Ачхычын Магомётге узатады.)*

М а г о м е т. Машина бла. Сюйсенг быланы къол-тукъларындан кир да, джаяу барыгъыз!.. *(Къызла бир джанларына бурулуб, кюледиле.)*

Э н в е р. Баргъан къалай да барырбыз... Кимсе, не айланаса, нек келгенсе деселе, не айтырыкъма? Сагъыш эт, келишмейди.

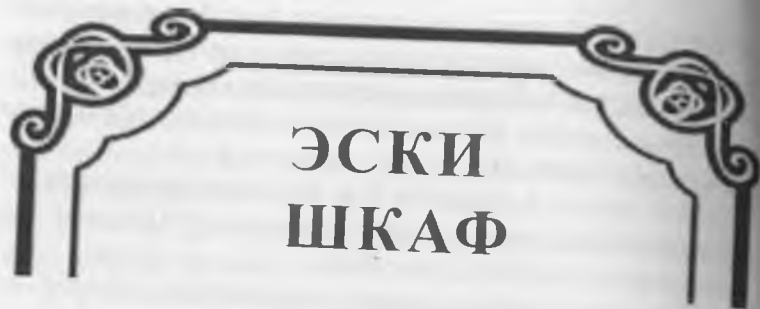
М а г о м е т. Келише, келишмей эсе да, ары бир къорагъыз!.. *(Эки къызгъа.)* Нек бегиб къалдыгъыз былайды?!..

Ючюсю кетедиле. М а г о м е т терезеден аланы ызларындан къарайды. Джангы чыкыгъан кюнню алтын нюрлери апы ийнакъландыла. Машинаны кетген тауушу. Бетинде къууанч ойнай, бери бурулады. Ол кёзюуде айю киреди.

М а г о м е т. А-а-а, келдингми?... Энди шох болайыкъ. Разымыса анга?... *(Айю къатына келиб, шекер бер дегенча, хурджунларына бурну бла тиеди.)* Тейри, къарнаш, шекерим джокъду... Кеч! Энди джол келтирirme... *(Стол юсюнде, тюбюнде бир кесек конъякчыгъы бла, шышаны алады.)* Къайда, тартчы! Алгъышны ичингден айтсанг да боллукъду... *(Айю башын къымылдатыб, ичмезлигин билдиреди.)* Иги этесе, мынга юренме. *(Башын сылайды. Ол да эркелениб, кесин анга ышыйды, бир затланы мурулдайды. Къайдан эсе да орайданы ауазы къулагъына келеди.)*

ДЖАБЫУ.

1998-1999 джылла.

Эки бёлюмлю драма

ОЙНАГЪАНЛА:

Лиза – 30 джылда.

Абидат – аны анасы, 65 джылда.

Зоя – Лизаны хонпусу, 34 джылда.

Джылы келген киши бла джаш.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Сахнаны онг джанында бусагъатда патарланы бирини къонкъла олтуруучу бёлмеси. Аны ичинде хапчюкле асры кёбден, бёлме гитчерек кёрюнеди. Сахнаны сол джанында коридор. Аны къонакъ бёлме таба джанында, къабыргъасына тирелиб салынган эски шкаф.

Талай кере эшик къагъылады. Ким эсе да патарда адам болмагъанын билген болур эди. тохтайды. Бир кесекден типширыу ауазла эшитиледи. Эшик ачылады. Л и з а, аны ызындан З о я киредиле. Ушакъларыны аягъы.

З о я. Биз солуу кюнледе дачагъа барабыз...

Л и з а. Аны уа билеём... Ма бу мебелни келтиргенлери, аны ёрге сюегенлери, танышла телефон бла алгъыш этгенлери башымы къатшыдырыб къойдула... Хар нени сенича джарашдырыб салыргъа кюрешгенме... (Ичге киредиле.)

З о я (хапчюклени арасы бла кюнден атлай). Бек ала-

мат этгенсе. Энди ким келсе да уялмазча болдунг. Джангы патар, джангы мебель... Эринг адресинги билемиди?

Л и з а. Биледи. Тюнене телефон бла сёлешген эди.

З о я. Эринги танымайма да, былай деб джукъ айтмайма, алай а насыбы тутхан адам. Хар нени хазырына келликди. Курслары къачан бошалады?

Л и з а. Юч кюнден.

З о я. Мебелни айтхан эсенг, къууаннган болур...

Л и з а. Айтмагъанма.

З о я. Иги этгенсе. Эсинде болмай тургъанлай бу сейирликге келсе, артыкъ да бек къууанныкъды.

Л и з а. Ол быллай затлагъа хазна эс бёлмейди. Ала-ны сюргенни да онгсунмайды. Былагъа да не айтырын билмейме...

З о я. Не скойсе да айтмагъа къой, анга неге эс беле-се. Меники да алай эди. Энди кеси да айта – айта эри-гиб, мен да айтханын къулакыгъа алмагъанымы кёрюб, не алсам, не этсем да кёрмегенча этиб къояды. Мен да "ох" деб, скойгенимча этиб айланама. Кеслерини джукъ-дан хапарлары болмагъанлай, башыбызны бездирмесин-ле. Сен эрге чыкъгъанлы ненча джыл болады?

Л и з а. Тёрт джылдан атлады. Нек сордунг?

З о я. Энди ангыладым...

Л и з а. Нени?

З о я. Эркишилени халилерин нек билмегенинги. Мен он джыл джашайма. Сынар, билир ючюн къалмагъанма. Айтханларына ийилиб барсанг, башынга миниб къаллыкъдыла.

Л и з а. Да къайдам, аллай джукъ сезмейме...

З о я. Алайды. Сен бир затны ангыла: сенден аламат джокъ эсе да, ма быллай хапчюгюнг юйюнгде болмаса, кийиминг кёргенни кёзюн къаматмаса, киши адамгъа санарыкъ тюлдо. Эркишилебиз деб мыйыкъларын бур-гъанлыкыгъа, аланы ол затлагъа башлары джетмейди... Хы, унутуб къоя эдим: эшик аллында терекни булчугъу къамылдай эсе, не форточкангы, не терезенги ачма. Бу

ариу затлагъа букъу къонаргъа боллукъду. Алай болса уа, кюзгюча джылтыраб гурлукъ тюлдюле. Кёрген адам да импорт болгъанын билмей, кесибибизден затды, деб къоярыкъды.

Л и з а. Мен аны да билмей эдим.

З о я. Хата джокъду, мен да алгъын кёб затны билмей эдим. Юрене, ангылай, биле барырса. Мен да кёз – къулакъ бола турурма. Билмегенинги кесинг да сор, тар-тынма... Не эсе да сагъышлыса кесинг ди. Мен югаслав мебелни алгъынмда, талай кюнню къууанчымы ичиме сыйынмай, джырлаб, тебсеб айланган эдим.

Л и з а. Энтда бир орундукъну салыргъа керекди. Къалайгъа салыргъа билмей, аны сагъышын этеме.

З о я. Алай деген неди? Не этесе орундукъну?

Л и з а. Анам келеди. Ол бёлмеде кесибиз джатабыз. Бери орундукъ сыйынмайды.

З о я. Андан уллу къайгъы Аллах бермесин! Мени анам мында сагъатда, кюбюрню юсюне сала эдим орун. Сени уа кухнянг уллуду. Коридорда раскладушканы салыргъа да боллукъса... (*Коридоргъа чыгъадыла.*) Бу аман джылдан къалгъан шкафну уа эшикге атмай нек тураса?

Л и з а. Альберт аны бир бек багъалатады. Анасын-дан къалгъан шкафды. Аны кёзюнден кёреди.

З о я. Болмагъан затланы айтма. Хар кирген адам эм алгъа бу эски шкафны кёрлюкдю. Муну былайда къоюб боллукъ тюлдю. Ары къорат. Коридоргъа да джангы мебель салыргъа керекди... (*Эшикден биягъы къонакъла олтуруучу бёлмеге къарайды.*) Билемисе, сени орнунга мен къууанама... Чебгенлерими алайым. Битгендиле деб билдирген эдиле. Сен да Розалагъа бар да, коридорларына къара. Мебелни бир ариу салгъандыла. Мен да тамбла хар нени аныча этерикме... (*Кетеди.*)

Л и з а (*шкафны алланы сюеледи*). Зоя тюз айтады, сен былайгъа чыртда джарашмайса... Альберт келгинчи сени да къоратыб, орнунга башха затла алайым... Урушурукъ да болур, алай болса да, Зоя айтханлай, арыса

тохтар... Былайгъа мебелни уа къайдан излесин адам?.. (*Телефон зынгырдайды.*) Тынгылайма!.. А-а-а, Эллочка, сенмисе? Игит да таныйма, сени ауазынгча ариу ауаз шахарда джокъду сора... Хо, мебелни келтиргенбиз, бек сау бол!.. Огъай, алкъын кёлюмю басарча тюлдю. Коридор джаланды... Да аны айтсанг а биягъындан бери... Импортдumu дейсе?.. Эринге телефон бла сёлеш да бир айт, биз да ол игиликни унутмазбыз... Экиси ючюн да бирге этербиз магрич... Бюгюн болуб къалса, дей эдим... Къайда собраниедеди?.. Аны айтхан ауузунга къор болайым. Телефонну къатына олтуруб сакълаб турлукъма. Сотовыйим да аны къатын да... (*Телефонну чолпусун орнуна салады.*) Хы, энди Лиза кесинги джарашдыр. Тамам ариу болуб бармасанг, базаны директору эс бёлмей да къояр...

Къонакъ бёлмеде уллу кюзгюню аллына олтуруб, бетин бояб, гинджи сыфатха киреди. Ахырында плетмассада этилген кирпичкегезадады.

Л и з а. Сау болсун Зоя, ол болмаса быланы алыргъа да биллик тюл эдим... Сени джауунг къарангы болсан... (*Эшик къагъылады. Лиза ачады. Къолунда да бир уллу сумкасы бла Абидат киреди.*) Келдингми, анам?.. (*Аны къучакъдаргъа излейди.*)

А б и д а т (*къоркъуб артына турады, сумкасын ийиб къояды*). Оу, мен джарлы, сен кимсе?

Л и з а. Анам!.. Анам, не болгъанды?

А б и д а т. Аны ауазы... Сенмисе, къызчыкъ?

Л и з а. Да мен болмай ким боллукъду... (*Къучакълайды.*) Анам, къызынгы танымагъанынг... Аны адам эшитмесин.

А б и д а т. Къызчыкъ, не болгъанды?

Л и з а. Джукъ да болмагъанды... Алай тюрлю уа нек къарайса?

А б и д а т. Джукъ да болмагъан эсе, бетинг, къутунг

алай нек кетгенди? Башынг да алай тюрлю байланыб,
Бу дарман ийислеге да къара...

Л и з а (*кюледи*). Анам, туура былай къарангыса деб
турмай эдим... Бетиме крем джакъгъанма, башыма би-
гудилени тизгенме...

А б и д а т. Къалай къалай десйсе?

Л и з а. Бигудиле дейме. Причёска ариу болур ючюн
саладыла аланы.

А б и д а т. Да сора шахарда таракъ джокъмуду?

Л и з а. Барды...

А б и д а т. Аны бла тарасанг а...

Л и з а. Была къолума тюшгенлеринде салгъанма...
Нек турабыз былайда, кел ичгери.

А б и д а т. Хапчюклерими бери алайыкъ... (*Лиза
ары чыгъб, бир уллу эски чемодан бла сумканы, сетка
бла да бир затланы келтиреди. Барын да босагъадан
атлагъанлай бир джанына салады.*) Хы, кызым. энди
кёргюз джангы патарынгы.

Л и з а. Тохта, тапочкаларынгы тешейим...

А б и д а т. Аланы не тешгени барды, ма кесим чыгъ-
ардым...

Л и з а. Сора чындайларынгы мен тешейим. Аяъла-
рынг да солурла, арыгъанынг да кетер...

А б и д а т. Къызчыкъ, алай деген неди? Джалан аякъ
къалай турлукъма?

Л и з а. Нек тураса джалан аякъ, ма къаблауучланы
кий... (*Чындайларын тешиди.*) Айта эдим да, аякъла-
рынг терлеб турадыла. Къайда, джуулугъунг бла жеке-
тинги да тешейик, юй джылыды... (*Аланы дагъанасыны
хапчюклерини къатына атады.*)

А б и д а т. Полгъа нек атдынг? Кийим такъгычыгъ-
ыз джокъмуду?

Л и з а. Алкъын джокъду... Быланы кеслерин да джу-
уаргъа керекди... (*Къонакъ бёлмеге киреди.*)

А б и д а т. Къызчыкъ, терезенги бир ач. Бир ауур
хауа барды. Саниятлада былай тюл эди...

Л и з а. Ол тереклени булчуклары кымылдайдыла.
Бусагъатда ачаргъа боллукъ тюлдю. Къайсы Саниятха
айтаса?

А б и д а т. Былайда хоншунга айтама.

Л и з а. Танымайма.

А б и д а т. Сора къабыргъа хоншунгу къалай таны-
майса? Кеси да бир Аллах суйген адамгъа ушайды.
Джылы да менича болур...

Л и з а. Сен аны патарына къаллайла тюшгенсе?

А б и д а т. Мен келгенли иги кесек болады. Эши-
гинги къакъдым, киши ачмады. Мен не этерге билмей
тургъанлай, ол юсюме чыгъыб къалды. Къоймай ичге
кийирди. Ол былайда болгъанына да бек къууандым.
Сиз иште сагъатда не алада, не мында бирге олтура
турурбуз.

Л и з а (*алай айтханын онгсунмайды*). Джолда кый-
налмай келдингми?

А б и д а т. Биригиз келликсиз деб, аллыгъызгъа къа-
раб турдум...

Л и з а. Барырча болмады. Ол эки айдан бери да кур-
сладады. Мен да джетишилмадым.

А б и д а т. Мен аны да билмей эдим... Расул кесини
машинасы бла бери келе эди да, аны бла эндим. Шахар-
да кючден табдыкъ юйгюзю. Огъай, таб джерге тюш-
генсиз.

Л и з а. Патарыбыз керти да аламатды. Бу джангы
мебелге да къара. Тыш къралныкъыды. Сервиз да алгъ-
анма...

А б и д а т. Сау тут!.. (*Мебелге сансыз кёз джетдире-
ди.*) Терезени нек ачмадынг? Не эсе да бу хауаны solu-
ялмайма.

Л и з а. Айтдым да, эшикте аяз барды. Ачсам букъу
кирликди.

А б и д а т. Джел джокъду, аяздан не букъу кирликди.
Къоркъма да ач...

Л и з а. Аяз да къозгъайды букъуну. Ма быланы ары

джыйсам, хауа кеси да таза боллукъду... (Тумбачканы юсюнде бетин омакъ этген бояуларын – затны къоратады.) Энди терезени ачмасакъ да боллукъду.

А б и д а т. Къызчыкъ, бир къол – бет джуусам иги боллукъ эди. Сууугъуз къайдады?

Л и з а. Кел кѣргюзейим... (Анасын ваннагъа ашырыб, ызына къайтады. Анасы олтургъан креслогъа кир къоннган болур дегенча сынаб къараб, акъырын къагъыб, юсюне бир акъ къумашчыкъны джасяды. Сора, биягъы кюзгюню аллына олтуруб, башындан бигудилени алады. Причѣскасын джаратмайды.) Былай боллукъун биле эдим... Тамам керек заманда кѣресе муну... Ахырда да анам къайтхынчы Зоя алдыргъан парикни салайым...

А б и д а т (келеди). Къызчыкъ, сени башынг бюгюн былай терк – терк нек тюрленеди? Огъесе, къачандамы алайды?

Л и з а. Бигудилени алай этер ючюн тизген эдим. Кѣресе, къаллай ариу болгъанды причѣскам.

А б и д а т. Да былай салам кюлтеча этмесенг болмаймыды?

Л и з а. Анам, бу сахарды. Алай этмесенг. адамла кюлюкдюле. Сен ач болурса. бир джукъ этейим...

А б и д а т. Аны къой да, къатымда бир кесек олтур. Саниятлада чай ичген эдим... (Креслогъа олтурур ючюн, аны юсюнде акъ къумач кесекни алыргъа узалады.)

Л и з а. Анам, анга олтур да къал. Тюнене быланы келтирген джашланы бири кир халаты бла олтургъан эди. Чебгенинг кир болмасын, деб джайгъанма.

Эшик къагъылады. Л и з а барыб ачады. З о я киреди.

З о я. Не эте тураса? Оу, мен джарлы, бу зыккылла недице?

Л и з а. Анам келгенди.

З о я. Хо, анам келликди, деген эдинг... (Ары-бери

бурулуб, юсюнде джангы чепгенни кѣргюзеди. Ол а асыры джукъадан, ич кийимлери не къумачдан болгъанлары билиниб турады.) Къалай кѣресе?

Л и з а. Бек аламатды. Сау джырт! Аламат да тигилгенди, сынынг ариуду да, санларынга таб джарашады.

З о я. Ол бир чепгеним мындан да ариуду. Джангы затланы кийгенден сюйгеним джокъду. Тикген адам а керти аламат устады. Сени да танышдырырма.

Л и з а. Бусагъатда къумач болуб къолгъа илинник затым джокъду...

З о я. Меннге энтда къумачла келтирирге айтхандыла. Сеннге да берирме... (Къонакъ бѣлмеге киредиле.) Не эте тураса, амма? Сау кел кесинг да.

А б и д а т (анга сескекли къарайды). Сау бол, къызым, джокъду хатам...

З о я. Лиза аллынга къараб тура эди. Биз да бу аламат тиширыуну анасын кѣрюрге ашыгъыб, соргъанлай тургъанбыз. Эртде этеринг да былай эди. Быллай къызынг бла “ох” деб турмай, не этесе анда. Кѣресе, къалай аламат джарашханды: патармы дейсе, хапчюкмю дейсе... Энди коридоргъа да бир мебель салса, джандет буду, дерча боллукъду. Мен да экинчи этаждама. Бир солусанг келиб, къалай юй тутханыма бир къарарса... (Коридоргъа чыгъады.) Былайгъа мебел излемей турамыса?

Л и з а. Сен не излегенни айтаса, мен табханма деб, къууаныб турама.

З о я. Былай къарагъаннга тынч кѣрюнесе ансы, эте ме десенг, къолунгдан келмезлик зат джокъду. Аны ангылаб турама.

Л и з а. Да къолдан келиб да хазна немем джокъду, бир танышымы эри базаны тамадасыды. Аны бла сѣлеш, деген эдим. Сен излегенча джугъу бар эсе билдирирме, деген эди. Сакълаб турама.

З о я. Бюгюннгю джашауда аллай адам бек керекди. Табы бла мени да бир танышдыр. Ол ич юйде гарнитурну къоратыб. башха алыргъа керекди.

Л и з а. Да аны кёб болмай алгъанма, дей эдинг.

З о я. Джангыды, джангы. Алай а бёлмелени барына да бир къралдан келгенлени салыб кьойгъанма. Къарагъан кёзге ол ариу кёрюнмейди. Аны артда ангылады. Сен да аны эсингде тут. Аллай затланы билирге керек-биз... *(Кетеди. Лиза кьайтады.)*

А б и д а т. Кимди бу алтыаякъ?

Л и з а. Анам, бир-бирде былай бир тюрлю сёлешиб кьояса. Не хатасы барды? Несин кёргенсе?

А б и д а т. Чебгенинден кымыжасы кёрюннгенча, сынаб къарагъаннга неси да бек ариу кёрюнуб турады. Сен аны динине кириб къаласа деб, кьоркьуб айтама ансы, меннге хатасы, хайыры да керек тюлдю... *(Телефон зынгырдайды.)*

Л и з а. Да! Хо, менме... *(Абидат бир сумкасын алыб, кухнягъа кетеди.)* Бек сау бол! Алай а ыйыкъны аягъына къалса, асыры созулады... Кеси бла уа сёлешир эдим... Юйде боллукъ эсе, ингир ала барайым... Не да болсун, сен мени джаллы болурса... Экибиз эки джанындан къадалсакъ, бюгербиз... *(Абидат, кьолунда да бир пияласы бла кухнядан чыгыб келе, аны да столгъа салыб олтурады.)* Хо, бу джол бир болуш, менден да бир кьайтыр... Болсун... *(Телефонну чолпусун орнуна салады.)*

А б и д а т. Къызчыкъ, элден келген сютбашыны татуун да бир кёр.

Л и з а. Артда ашарма. Бери неге кёлтюрюб айланаса? Биз къачан да кухняда ашайбыз. Былайда столну юсюне салсанг, тамгъа тюшерге боллукъду. Бу пиялада сервизден сауутду. Алагъа тиймезге керекди...

А б и д а т. Да, къызчыкъ, тиерге боллукъ тюл эсе, нек алгъанса? Анда патарыгъызда была бла ашай, иче туруучан эдигиз да. Энди нек харам этгенсиз?

Л и з а. Ол сагъатда быллай затладан алай хапарым джокъ эди. Бу кьолунгдан тюшуб сынса, аны орнуна быллай сауут табыллыкъ тюлдю. А сервиз а талай кьонакыгъа бир джолгъа столгъа салырча кьуралады. Ол

сауутланы бири джетишмесе, айыб этерикдиле... *(Сауутну кухнягъа элтиб келеди.)*

А б и д а т. Да кьайдам, мен аны да билмей эдим. Башха сауутла джуулмай тура эдиле да, кьуяргъа джукъ табмай алгъан эдим...

Л и з а. Былайда биреуге ёретин тюбеб келейим да, джууайым...

А б и д а т. Ол алтыаякыгъамы бараса?

Л и з а. Огъай, Розагъа. Коридоруна мебелни кьалай салгъанына бир кьарайым... *(Кетеди.)*

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Декорация алгъынча турады. А б и д а т креслода олтурады. Не эсе да сагъышлыды.

А б и д а т. Не мебель кьайгыгъа къалдыла была?.. Андан сора дуняда кьайгы, джарыллыкъ болмагъанча этдиле, тоба... Бир тынгылы ушакъ да этмедик... *(Эснейди.)* Бу джукъу басханнга бир кьара... Не бла булджусун экен адам?.. *(Коридорну сибиреди. Андан сора кьонакъ бёлмеге киреди. Алайда креслону аягъына абыныб, джыгылыргъа аздан къалады.)* Бу хапчюклени арасы бла къаллайла джюрюйдюле была?.. Мен юрен-мегенлик эте болурма... *(Телефон зынгырдайды. Абидат аны чолпусун алады.)* Кимсе?.. Огъай, Лиза тюлме, Абидатма... Сау бол, джокъду хатам... Альберт, сенмисе?.. Кьайдан сёлешесе?.. Ростовдан?.. Былай ариу эшитилгенине бу тегерекдесе, деб тура эдим... Хо, келгенме... Да билмейме, сизде да тар кёрюнеди... *(Кюледи.)* Болсун, сен кет дегинчи джукыгъа кымылдамам... Бир бёлмени да не этерикме, бир орундукъ сыйынган джер болса, болду меннге... Мында эди, бусагъатда былай чыкъды... Тамбамы дейсе?.. Алай эт, джаным, алай эт... Анга да айтырма. Эсен кёрюшейик!.. *(Альбертни сёзле-*

ри джюрегине джарагъан болурла, халы иги болгъанды, кеси аллына ышарады. Сибиркгини алыб, къонакъ бѣлмени тѣрюнден сибириб теберер ючюн ары атлагъанлай, бутун столну мюйюшюне къаты урады. Сибиркгиси къолундан тюшеди.) Ой, Аллах! Не болуб къалды бюгюн меннге?.. Сибириб да башлагъынчы кюлтюмле салдым... Быллай бир затны да бир бѣлмеге нек джыйгъанды бу?.. Джыйгъа эди да, адамча джарашдырыб салгъа эди... (Къарыуу джетген затланы къабыргъагъа къысыб, джангыдан джарашдырыб башлайды.) Бу шифоньерни да ары мюйюшге тюртгерге керек эди... Не ауур затды... Альберт келсе салдырма... Хы, энди бир кесек эркин болду... (Сибириб башлайды.)

Л и з а (келеди). Анам, не этесе?

А б и д а т. Да ма, юйню джарашдыра турама...

Л и з а. Мебелни орнунда къоюб этсенг а, не этерик эсенг да...

А б и д а т. Хар атлагъан сайын абыныб айланлыкъсыз. Мен эки-юч кюлтюм тюшюрдюм.

Л и з а. Сен юренмей этесе. Биз абынган да этмейбиз, кюлтюм да тюшюрмейбиз. Мабелни хар затыны кесини орну барды. Биреу келиб къалгъынчы, биягъы орунларына салайыкъ.

А б и д а т. Тохта, сибириб бир бошайым...

Л и з а. Анам, сибириге болмайды. Мабелге букъу къонарыкъды. Пылесос бла ариулайдыла.

А б и д а т. Къызчыкъ, биз ёмюрден бери да сибиртки бла сибириб тургъанбыз...

Л и з а. Ол сагъатда быллай мебелъ болмагъанды. Адамла асыры къарангыдан юйде затларын да ариу тута билмегендиле. Сибиртгиден полда паласха, кюйюзге да хапчюк тюшеди... (Салфеткала бла тутуб, хар нени алгъынгы орнуна сала тебрейди. Сора, тобукъланыб, полгъа сынаб къарайды.) Айтхан эдим да, паласха сибиртгиден хапчюкле акъгъандыла... (Аланы джаргъа кюре-

шеди. Сора, ёрге турама деб, башын столну мюйюшюне къаты урады. "Ой", "ой", "ой" деб, олтуруб къалады.)

А б и д а т. Оу, мен джарлы, не этиб къойдунг?

Л и з а. Башым!.. Башымдан бошадым...

А б и д а т (болушуб ёрге тургъузады). Ёлге эдим андан эсе... Эслесенг а муну...

Л и з а. Къатыракъ тут! Башым тегерек айланады, джыгъылама...

А б и д а т. Къайда, бир къарайым... Бери, джарыкъгъа кел...

Л и з а. Тийме!.. Тийме, дейме! Причѣскамы бузаса. Анам, къой дейме!..

А б и д а т. Причѣскадан башынг багъалы болур... Къалайын ургъанса? Бери айлан! Къанай тура эсе да билмейбиз...

Л и з а. Анам, энди ачымайды... Тийме аллайла...

А б и д а т. Огъай, къарамай боллукъ тюлдю... Бери тут дейме башынгы... (Аны причѣскасына бармакъларын тыгъа тебрейди.)

Л и з а. Алай этерге болмайды... Бери ий башымы... (Башын бир джанына этгенлей, париגי анасыны къолунда къалады.)

А б и д а т. Оу, мен хариб... (Ойсраб къалады. Лиза къучакълаб, джерге аудурмай тыяды.)

Л и з а. Анам!.. Анам!.. Не болуб къалды?.. (Кюнден элтиб диваннга джатдырады.) Анам!.. Кѣзлеринги бир ач!.. Мен джарлы, къалай этейим?.. "Скорийге"... Ала къачаннга келликдиле... (Кухнягъа чабады. Суу кедтириб бетине бюркеди. Къатына чѣгюб, чачын сылайды, джылайды. Бир кесекден Абидат кѣзлерин ачады.) Анам!.. Анам, къалайса?.. Анам...

А б и д а т (кюнден). Къызчыкъ...

Л и з а. Не дейсе, анам?.. Айт, мен къатынгадама... Къалайса?... Врачны чакъырайыммы?

А б и д а т. Башынг чачылыбмы къалды? Саумуса?.. Башынг турамыды?

Л и з а. Сандракъ этеди... Башым турмай къайры кетерикди. Сен къалайса?

А б и д а т. Къызчыкъ бери ийилчи!.. *(Къолу къалтырай, бармакъларын къызыны башына тийиреди.)* Хотурады... Аллахха шукур, орнундады... Кёзюме кёрюнгенди... Башынгы алмагъанма...

Л и з а. Башынгы алмагъанма... Тохта – тохта, сора...

А б и д а т. Къызчыкъ, бир суу ичир...

Л и з а *(ичиреди)*. Анам, къалайса?

А б и д а т. Къайдам... Джокъду хатам... *(Олтурургъа излейди. Лиза болушады.)* Башынгы алыб къойдум деб, джаным кетиб къалды.

Л и з а *(кюледи)*. Сен парикни алгъанса... Ма... *(Парикни полдан алыб, кёргюзеди. Тумбочканы юсюне салады.)*

А б и д а т. Энди ангылагъанма, аллай бир зат болгъанын... Сени да быллай бир джунчутмай, ол эски юйчюгюмде турсам не боллукъ эди...

Л и з а. Анам, алай нек айтаса? Сеннге иги болсунанса, биз нек джунчуйбуз...

А б и д а т. Альберт да алай айтды. Алай болгъанлыкъгъа уа...

Л и з а *(сескекли)*. Аны къайда кёрдюнг?

А б и д а т. Сен ары чыкъгъан сагъатда телефон бла сёлешген эди. Айтыргъа унутуб къойгъанма...

Л и з а. Келликме – зат деб джукъ айтдымы?

А б и д а т. Тамбла келликди.

Л и з а. Тамбла? Юч кюнден келликме, деген эди.

А б и д а т. Не эсе да аны келлигин онгсунмадынг...

Л и з а. Огъай, онгсунмай немем джокъду...

А б и д а т. Къызчыкъ, кёбден бери да тубемегенбиз. Къалайсыз? Даур – суююр этмей турамысыз?

Л и з а. Нек этебиз даур? Алай нек сордунг?

А б и д а т. Кесим да билмейме, нек соргъанымы. Альберт Аллах сойген бир адамды. Сенден джукъ чыгар деб, къоркъгъанлай турама.

Л и з а. Ий, анам, шашыбмы айланаса? Сен алай айтырча нем барды?

А б и д а т. Къызчыкъ, къалайда болсун, бери кечгенли тюрленнгенча кёреме...

Л и з а. Тюрленнген эсем да, иги джанына тюрленнгенме. Бусагъатда джашауну теренирек ангылай теб-регенме. Аны кесим да сезиб турама.

А б и д а т. Ариу алай эсе да билмейме. Мен бир къарангы тишируу... Альбертни дуниягъа къарауу да сенича эсе, хатагъыз джокъду. Ол сени бусагъатда ышанларынгы онгсуна болмаз деб, анга къоркъама. Кеси да бир джашчыкъ болса деб, хаман аны айтыб тургъанын эшитиучен эдим. Энтда айта болур...

Л и з а. Айта-айта безиб, энди эригиб тохтагъанды.

А б и д а т. Мен да алай болур деб, сескекли болуб сорама. Керт да бусагъат заманны адамы болама деб, бир джубанч къурамай, юйюнгде эркишинги да джанына тийиб туургъа джарамайды.

Л и з а. Анам, бусагъатда сабийледен уллу ишлерим бардыла. Ала бир тынсынла, артда Аллах айтхан болур. Майна, он – онбеш джыл тургъанла да сабийсиз джашайдыла. Биз да кесибибиз ючюн бир кесек джашайыкъ.

А б и д а т. Ий сен нелени джаншайса? Кесибибиз ючюн джашайыкъ дегенинг неди? Сабий болса башха ючюнмю джашарыкъса? Сабий болмагъан юйде, насыб болмайды.

Л и з а. Анам. мен сабийден къачмайма. Бир кесек аякъ юсюне минейик, дейме.

А б и д а т. Да не хатагъыз барды? Сиз аякъ юсю дей тургъунчу, заман кетиб барады.

Л и з а. Меннге алкъын отуз джылда болмагъанды. Ол да, сен да къоркъмагъыз, болурла сабийле... *(Эшик къагъылады.)*

А б и д а т. Къызчыкъ, хаман эшикке къылыч салыб нек тураса? Кесинг да тынгысыз болуб, келгенни да алайда сакълатыб...

Л и з а. Алайсыз болмайды. Бу шахарды, анам, элде-
ча хар ким бир-бирин танымайла... (*Ачаргъа кетеди.*)

А б и д а т (*аны ызындан*). Не башхасы барды? Къай-
да да адамла джашайдыла...

З о я (*киреди. Аны юсюнде башха чепгени барды*).
Не джангылыкъ?

Л и з а. Берейим дегенди, алай а мен бюгюн алсам
деб, аны излей эдим. Ол а талай кюнню болджалгъа са-
лады. Ингирде юйюне барыб, тилеб кёрейим. Мебелни
къайгъысы бла талай кюнню ишден къалдым. Урша бо-
лурла...

З о я. Не этесе бу иш бла башынгы аурутуб? Эринги
алгъаны джетерик болур. Ишге джюрюген сагъатымда
мен азаб чеге эдим башха затлагъа заман табмай. Энди
уа “ох” деб къалдым. Сюйгенимча бир джукълайма,
сюйген заманымда турама, сюйген джериме барама.
Керек болса ол да тюкеннге барады, кесине къабарыкъ
этеди. Бир кесек ачха ючюн алайда кюйюз согъама деб,
тёрт бюклениб...

Л и з а. Аны уа айтма. Ол адам сюерча ишди. Кёзюн-
ге кёргюз: тюз халычыкъланы чалышдыра тураса. Бир –
эки айдан къарасанг, алаамат кюйюз битиб турур. Ким
болса да аны алса, къалай къууанныкъды. Сора, юйге
кириб тургъан да ушагъыусуз кёрюнеди.

З о я. О, къой-къой, алгъын мен да алай айтыучан
эдим... Мен сеннге иги болурмеди, деб айтама. Сюйге-
нингча эт. Ананг бир кесек турлукъмуду?

Л и з а. Энди мында турлукъду. Мен джангызма, баш-
ха кишиси джокъду. Алгъын тири эди, энди кеси джан-
гыз туралмайды.

З о я. Да не этериксе, анангды да... Эшикке кирит
салмай турамыса?

Л и з а. Кирити барды... (*Абидат баш къагъады.*)

З о я. Аны билеме. Ол кирит кирит тюлдю. Сен джукъ
эшитмей тура болурса...

Л и з а. Не эшитгенни айтаса?

З о я. Шахарыбыз гудучуладан голуб къалгъанды.
Башха затланы алгъанларын къой, биреуню араб мебе-
лин джюклеб кетгендиле. Биз джангы хапчюкле кел-
тиргенибизни да кёбле кёргендиле. Ма ол алайда тю-
кенде бир алаамат киритле бардыла. Мен алгъанма, сен
да бошалаб къалгъынчы чаб! Бизни эшикке салыргъа
тамбла бир уста келликиди. Сеникине да салыр да кетер.
Базаны директоруна къачан бараса?

Л и з а. Кетерге тебреб тура эдим. Сагъат алтыда кел-
ликди. дей эди

З о я. Да къууаныб къайт!.. (*Кетеди.*)

Л и з а (*аны да ашыра, эшикни киритин этиб къай-
тады*). Анам, джукълабмы къалдынг?

А б и д а т (*кёзлерин ачады*). Таб, джукълаб да къала
эдим. Ий, къызчыкъ, бу тиширыу хаман бери джол са-
лыб нек турады? Юйюнде джумушу джокъмуду муну?

Л и з а. Шахарда бир кёб гудучу, аманлыкъчы айла-
нады, сакъ бол, деб келген эди. Талай юйню тонагъан
хапарлары барды...

А б и д а т. Аллах муратларына джетдирмесин. Къай-
дан келгендиле? Не адамладыла?

Л и з а. Киши билмейди. Биз болмагъан сагъатда
эшикни чыртда ачыкъ къойма. Юйден чыкъмай турсанг,
андан игиси джокъду.

А б и д а т. Оу, мен джарлы, киритни да чачыб ки-
рирлеми, дейсе?

Л и з а. Чачыб, чачмай ача эселе да билмейме. Сакъ-
лыкъгъа юйде биреу болургъа керекли.

А б и д а т. Аллайла адамны кесиб кетерге да огъай
дерик тюлдюле.

Л и з а. Къайдам, аллай джукъ айтмады. Патарланы
юйде адам болмагъан сагъатда тонайдыла...

А б и д а т. Кимле эселе да была не аманлыкъдан да
артха турлукъ тюлдюле. Алай а сен къоркъма. Мен сен-
нге аллай саугъа келтиргенме... Ол сени да, бизни да не
аманлыкъдан да сакълар. Къайда, бу туюмчеклени бир

тепейик... *(Коридорға чығадыла.)* Сен чемоданга кыра, мен да сумкалада излейим. Кыайсына салганым эсимден кетгенди... Кыызчык, кюллерынг таза болурла?

Л и з а. Биягында джууган эдим.

А б и д а т. Сора изле... *(Сумкадан ууакъ – тюек затланы чыгарып баилайды.)*

Л и з а *(чемоданны ичиндегилени кютара)*. Анам, не излейбиз?

А б и д а т. Ма бусагыатдан... Кюрюсе, кыызчык...

Л и з а. Анам, мында сеннге бир джукъ аллыкъ болур эдик, бу эски затланы нек келтюрюб келгенсе?

А б и д а т. Сен айтырча алай эски тюлдюле. Кюбюсюн бирер адамны кезюнден кюрюб саклайма. Сеникиле да бардыла. Ма, сарафанчыгынг, былайда кюл кыабчыкларынг да болургъа керекдиле. Хо, турадыла. Кыарачы!.. Юч джыл болган сагыатынгдан кийимлеринг...

Л и з а *(алагъа хазна магъана бермейди)*. Бу джыртыкъ хотя уа неге керекди...

А б и д а т. Ол анамыкыды. Ашарыкъ этген сагыатда сала эди. Бу сумкада уа джокъду... *(Башха сумкадан бир кыагыт папканы алады.)* Ма, табдым. Ичкери кел, коридорда ачаргъа боллукъ тюлдю... *(Кюнакъ бёлмеге киредиле. Папкадан бир кюарт кишини портертин чыгарады.)* Ма, кыарачы.

Л и з а *(кюлуна алыб кыарайды)*. Бу кимди?

А б и д а т. Бир шыйыхны суратыды. Аны кыачы, аны хурмети бизден хар не кюркюууну да кери этер. Эм сыйлы джер кыалайы эсе, алайгъа такъ!

Л и з а *(стол юсюне салады)*. Болсун, анам, тагъарма.

А б и д а т. Кыызчык, мени кыалайгъа джарашдыраса? Альберт бир бёлме сеникиди, дей эди. Алай а была кесигизге да тарча кюрюнедиле. Ол бёлмеде кесигиз турлукъ болурсуз, мынга уа орундукъ сыйынныкъ тюлдю.

Л и з а. Сыйынныкъ эсе да, залгъа орундукъ салыргъа болмайды. Артда бир оноу этербиз. Мени тюбер адамым барды. Джетиб кыайтайым...

А б и д а т. Огъай, кыызчык, мен кесим кюркыарыкма. Ол аманлыкъчыла келиб кыалсала, кыалай этерикме?

Л и з а. Джетдим, кыайтдым. Етмек алыргъа да керекди...

А б и д а т. Аллах сакъласын бир джукъ болгъандан. Кыуш уялача бу сизни юйледе бугъунур джер да джокъду. Сёзге кызыб кыалыб кетме.

Л и з а. Кыаллыкъ тюлме... *(Коридорға чығады. Алайда анасыны ханчюклерин кыайры эсе да быргъайды.)* Юйдегилени, быланы да ингирде багушха атаргъа керекди...

А б и д а т. Кыызчык, эшикни бегите бар!.. Арт кезюуде мынга бир зат болгъанды. Альберт былай бошлаб нек кюйгъанды эке?.. Джюгенни кыатыракъ тут дейим, ансы аякъ алыуун джаратмайма... Киритни уа салдымы экен?... *(Барыб эшикни бегигенин кюрюб, ызына кыайтады.)* Шыйыхны суратын да столну юсюнде кюйду да кетди... Эси кыайдады, кыайдам... Быланы эм сыйлы джерлери кыалайда болгъанын да билмейме... *(Портретни да кюлуна алыб, юйню ичинде айланады. Сора, коридорға чыгыб, эски шкафын кыатында тохтайды. Портретни аны башына сюейди. Анга кыдраб, не эсе да бир дууаны окъуйду.)* Алай сыйлы джер да тюлдю, алай болса да хар кирген кюрлюкдю. Кыайда эсе да бир балта да эс-леген эдим... Бир да кюурса, ол кыатым да болсун... *(Кухнядан балтаны алыб чыгыб, креслогъа олтурады.)* Биреуню рысхысына узалгъандан пасыкъ болурму... Кыяма кюн Аллахны аллына да не деб барлыкъдыла... Бу джукъу басханына да бир кыара. Кыызчык келгинчи кыалкымай бир туралсам. Кыайда кыалыб кетди кеси да... Дженгил кеч болуб кыалгъанына кыара. Аманлыкъ этерге излегенле быллай кезюуню сюедиле... *(Кёзлерин кыысады.)*

Плошадкада аякъ тауушла, адамла сѣлешген эшитиледи. А б и д а т, миз чанчылганча илгениб, кѣзлерин ачады. Балтапы кѣолуна алады.

А б и д а т. Келдиле. Аллах сен сакъла кесинге ий-
нанган кѣулланы... Башха джерге кирген болурламы?
(Аякъ учунда атлай, эшикге джууукълашады. Плошад-
кадан сѣлешген тауушла къараучулагда эшитиледиле.)

Б и р и н ч и э р к и ш и: Бусагъатда къоярмек?

Э к и н ч и э р к и ш и: Огъай, бюгюнден таб заман
боллукъ тюлдю...

Т и ш и р ы у а у а з: Не этерик эсегиз да, бюгюн
этигиз...

Э к и н ч и э р к и ш и: Юйде адам джокъду, не? Анга
ишексиз болурса?

Т и ш и ы у а у а з: Айта турама да, кетгенин кесим
кѣргенме. Башха адамлары джокъду.

Б и р и н ч и э р к и ш и: Джаш, ма мени бычагъымы
ал! Ким биледи дагъы да керек болуб кълса уа...

Э к и н ч и э р к и ш и: Тохта, артда берирсе. Ол
ачхыч болмазмы... Не эсе да келишмейди...

Б и р и н ч и э р к и ш и: Къалай келишмейди? Бери
бер, ача билмей эсенг...

Т и ш и р ы у а у а з: Бир ачыгъыз муну ачарыкъ
эсегиз...

А б и д а т. Оу, мен джарлы, кириб къалалла... (Къо-
лундан балтасы тюшеди.) Аллах, сен сакъла!.. Къа-
лайгъа бугъунайым? Не этейим... (Ичге кириб, столну
тюбюне тыгъылады.) Былайда табарыкъдыла... Диван-
ны тюбюне... Ары къалай сыйынайым?... Кириб къа-
лыргъа тебрегендиле... Ма бу табды... Муну ичине къа-
рарыкъ болмазла... (Эски шкафны ичине кириб, эшик-
лерин эдеди.)

Эшик ачылады. Бир джаш киреди. Аны къолунда транзистору
барды. Не эсе да бир радиоспектаклни бередиле. Ол залдагъыла
эшитген ауазла да аңдандыла. Джашны ызындан джыла келген бир

киши босагъадан атлайды. Экисини да тартыб тургъанлары
тапылады.

Энди Л и з а да киреди. Эки эркиши коридоргъа сынаб
къарайдыла. Транзистор сѣлешеди:

Б и р и н ч и э р к и ш и: Эшиклени къаты бегит!

Э к и н ч и э р к и ш и: Бегитгенме!.. Мен ачха,
алтын затла излейим, сен быстырланы мешокга джый!

Б и р и н ч и э р к и ш и: Къымылда! Ашыгъыргъа
керекди.

Э к и н ч и э р к и ш и: Къоркъма, бу кетсе дженгил
къайтмайды...

Д ж ы л ы к е л г е н к и ш и (Лизагъа). Похмелиться
этмегенме да, аякъларым кълтырайдыла. Алгъы бурун...
(Эки бармагъы бла джюз граммны кѣргюзеди.)

Д ж а ш. Мадам, бу тюз айтады.

Алагъа уртлатыргъа бир джукъ келтирив акъылда Л и з а
кухнягъа атлайды. Аны кълтырын сакъларгъа басымы джетмей,
джылы келген киши ызындан киреди. Джаш транзисторун терезе
тюбюне салады. Аны башха волнагъа кълрады. Транзистордан
адамгъа белляу айтханча бир джумушакъ, ариу макъам аз эшитилиб
тебрейди. Джаш да кухнягъа киреди. Бир кесекден ол макъамгъа
хурулдагъан таууш кълшулады. Залдагъыла шкафны ичинде А б и д
а т джукълаб кългъанын аңылайдыла.

Ючюсю да кухнядан чыгъадыла. Джаш бир затланы джырларгъа
кюрешеди да, энди А б и д а т н ы хурулдагъаны эшитилмейди. Л и
з а ашыгъыш барыб, плошадкагъа эшикни ачады.

Д ж ы л ы к е л г е н к и ш и: Къымылда!.. Тюкен
джабылгъынчы барыб. энтда бир шыша алыргъа ке-
рекди.

Д ж а ш. Бир азды, эки шыша... (Шкафны кълы-
рындан тутта.) Арбазда сабийле от этиб айлана эдиле.
Биз да муну джандырайыкъ да кълыйыкъ. Ансы, кечегиде
кълйры элтирикбиз...

Д ж ы л ы к е л г е н к и ш и. Да бу тѣгерекден
къоратыгъыз дегенин эшитдинг да...

Д ж а ш. Ол кёб затны да айтыр...

Д ж ы л ы к е л г е н к и ш и. Джанган а этерикди. Къургъакъдан чыктырдай турады... Муну ауурлугъуна къара... *(Кёлтюредиле. Шыйыхны сураты джерге тюшеди. Лиза аны алыб джангыдан шкафыны башына атады. Алыб кетедиле.)*

Л и з а *(ауузундан улуу чайыр кесекге ушагъан затны алады)*. Ариу тишлерим джылтырамай къаллыкъ эселе да, мындан ары пастаны къабыб туралмайма... Не иги болду бу алкашлагъа тюбеб къалгъаным. Ансы, хунагъа джарашмагъан ташча, турлукъ эди былайда... Не къаты джукълагъанды анам... *(Къонакъ юйге киреди.)* Джокъду да бу... Къой энтда аллай адамны юйюнгю сакъларгъа. Ол къарт къатын дегенине кирген болур... Атына да Сапиятмы деди, Саниятмы деди... Болгъанны джыйыб кетселе не этерик эдим... Тамбла эртденбла коридоргъа да мебель салдырайым да, сора, Зоя айтханлай, патарыбыз керти да джашай билген адамны юйюча боллукъду... Зоя дегенлей, тамбла мебелни берлигин айтыб бир къууандырайым... Ма тиширыу десенг – тиширыу, ма адам десенг – адам. Ол болмаса турлукъ эдим алгъынча... *(Телефонну чолтусун алады.)* Алло, Зоя!.. Анга къара, трубканы нек салыб къойду?.. Ауазымы уа билиучен эди. Башхагъа тюшген болурма... *(Энтда телефоннга узалады. Биреу эшикни къонгурауун басады.)* Не иги болду келиб къалгъаны... *(Эшикни ачады.)* Амма, кел юйге...

Т и ш и р ы у ауаз: Сау бол, къызым! Ананг не болду? Къонакъгъа келирме, деген эди. Сакълай туруб, болмагъанында кесим келе турама.

Л и з а. Сеннге бармагъанмыды?

Т и ш и р ы у ауаз: Келмегенди. Унутуб къойгъан болур. Юйге келсе иерсе. Хычынла этиб сакълаб турама...

Л и з а *(къайгылы болуб, ызына къайтады)*. Не болду да бу?.. Былайда кишини танымайды, кишини бил-

мейди... Мен джарлы, арбазгъа чыгыб аджашхан болурму?... *(Ары къараргъа эшик таба чабады. Босагъаны юсюнде кёкреги Зоягъа тирелиб тохтайды.)* Зоя, анамы кёрмедингми?

З о я. Сени ананг къайгылы тюлме... *(Джылайды.)* Эрим кетди да къалды.

Л и з а. Къайры кетди?

З о я. Къойду да кетди. Патарда къымылдар джер табмайма, деди. Солургъа хауа джетишмейди, деди. Мебель сеннге эрни, джууукъну, тенгни орнун да тутарыкъды, деди. Ол бетинг, башынг да неге ушайды. деди. Энди мени излеме, деди. Алай айтды да, чыкъды да кетди. Мен а аны алай сюеме... Энди ансыз къалай джашайым, мен джарлы, мен хариб... Къалай этейим, не этейим?.. *(Ол халда сарнай чыгыб кетеди.)*

Л и з а *(ауузуна сёзю келмей къалады)*. Къатышдырды да кетди... Неле – неле, деди?.. Къоюб кетди?.. Къалай къоюб кетди?.. Алай къоюб кетген боламыды?.. Мебель... Мебель... Югаслав мебель, араб мебель... Дауур – суююр этеди да, тохтайды, дей эди да... Альберт да аныча этиб кетер да... Анам а?.. Оу, мен джарылыб къалайым, анам да сыйынмайма, деб кетген болурму?.. *(Эшик таба мыллык атханлай, ол транзисторну иеси джаш киреди.)*

Д ж а ш. Муну алайым... Мадам, энтда минг сом бер ансы, шкафынг бла бирге, любовнигинг да кюерикди...

Л и з а *(аны сёзлерин толу ангыламайды)*. Шкаф!.. Шкаф!.. Шкафы бери келтиригиз! Альбертни анасыны шкафыды...

Д ж а ш. Таб атасыныкъы огъуна болсун! Хо, аны ары бла бери кёлтюрюб айланлыкъбыз. Хайда, заман джокъду. Ачха бере эсенг бер ансы...

Л и з а. Берирме! Мен юйде мебелни чыгъарыгъыз дегенем! Шкафы уа...

Д ж а ш. Сен шкафын къой да, любовнигинги къайгысын эт! Ол шкафын ичинде бугъунуб тургъанды.

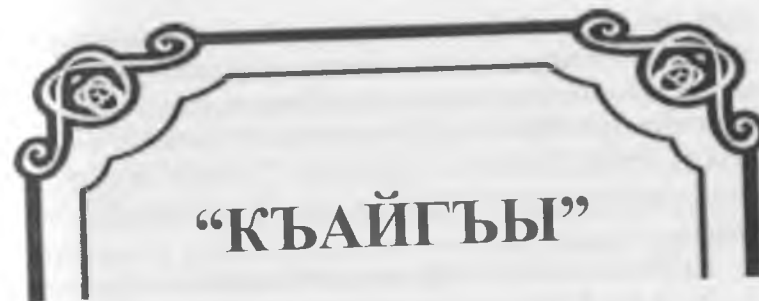
Адамла джанлагъанлай, чыгъыб къачарыкъ болгъанды. Энтда алай умуту барды. Хо, къачар, къачмай а. Нёгерим шкафны эшигине тиреу болуб турады. Любонинг минг сом багъасы джокъмуду... (*Терезеден къарайды.*) Майна, къыйырына от салгъанды...

Л и з а (*аны сёзлерин энди ангылайды*). Не любовникни айтса?..

Д ж а ш. Шканы ичиндегине айтама...

Л и з а. Анам!.. Олду!.. (*Чабыб чыгъады. "Анам", "анам" деб къычыргъан таушу эшитилиб барады*)

ДЖАБЫУ.

“КЪАЙГЪЫ”

Эки бёлюмлю драма

ОЙНАГЪАНЛА:

А з а м а т – организацияны тамадасы.

З у б а й д а – аны юй бийчеси.

А н с а р – Къайгъы, алайда ишчи.

А ч е й – Азаматны биринчи заместители.

М а х а р – Азаматны заместители.

З е м ф и р а – бухгалтер-секретарь.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Биринчи сурат

Джабуу ачылмагъанды. Эки креслода А з а м а т бла З у б а й д а олтурадыла. Араларында журнал столчукъ. Эр бла къатын бир бронпоралагъа къарайдыла. Замап ашыра тургъанлары тапылады. Быланы туураларында, юсюнде да видео магнитофону бла, телевизор кёрюнеди.

З у б а й д а. Тоба, киши, бек къуджур джыйын бла ишлейсе.

А з а м а т. Мындан алда бир тюрлю хапар айтдыла. Совет властны джылларында бизден эки джаш баш партия школда окъугъандыла. Кеслери да бирге тургъандыла. Бири керекли, керексиз джерде да “партия”,

“партия”, дерге ёч болгъанды. Ол сёз бла нёгерин эрик-дириб бошагъанды. Бир джолда, ол эригиб бошагъан, не эсе да халы бузулуб келгенди. Биягъы партияны сагъыннганды да тебрегенди. Бу андан ары тёзалмай: “Партияны да, сени да анангы...” дегенди. “Анамы не суюсенг да эт, партиягъа тийиб ойнама” деб, бу туююшюрге чабханды.

З у б а й д а. Ол хапарны нек айтдың?

А з а м а т. Меннге не суюсенг да айт, мени джыйыныма тийме.

З у б а й д а. Да терсми айтама? Къайда джыйынын?

А з а м а т. Сен къайда кёргенсе къарачайлыла быллай затлгъа заманында келиб?

З у б а й д а. Аны биле эсенг, алтыда демей, бешде келигиз, десенг а.

А з а м а т. Сеннге аллай оюмла кечигиб келедиле. Айтхай эдинг заманында. Дискетаны салчы, ала келгинчи къарай турайыкъ.

З у б а й д а. Къайсын?

А з а м а т. Мени элли джылымы.

З у б а й д а. Земфиранга тансыкъмы болгъанса?

А з а м а т. Сёзчю къарнашын айтханны энтда унутмаймы тура?

З у б а й д а. Ол мени къарнашым тюлдо, бир тукъумданбыз. Сеннге джууукъду менден эсе. Бирге окъугъансыз. Земфира уа... Бир чурум болмаса, аллай зат бош айтылмайды.

А з а м а т. Къайгъы нени да айтыр, анга эс бёлюб барсанг.

З у б а й д а. Къайгъыла сизни тукъумда кёбдюле... (Дискетаны салады.) Андан бери да он джыл кетди. Ол джыйылыу тюнене болгъанча кёзюме кёрюне турады.

А з а м а т. Кёзюнге кёрюннгени бошду, он джылгъа къарт болдукъ. Анга къыйналама.

З у б а й д а. Хата джокъду, биз он джылгъа къарт болдукъ эсе, туудукъла он джылгъа уллу болдула... (Ви-

деомагнитофонну къуруб, келиб, орнуна олтурады.)

Чыракъ джукъланады. Сахна ачылады. Тамаданы кабинети. Алай а столла башха тюрю салыннгандыла. Юслеринде кёб тюрю шышала, хантла, кёгетле, конфетле. Не эсе да бир къууанч боллугъу танылады.

А з а м а т кесини креслосунда тюл, аны къатында шиндикде олтурады. З у б а й д а столланы тегерегине айланыб, не бар, не джокъ деб къарайды. А н с а р киреди.

А н с а р. Кюн ашхы болсун, эгечим... (Джылы сапашады.) Босс, къаллайла этдинг эсенг да, джыгъыла, къоба элли джылгъа джетдингми?

А з а м а т. Джетдим, сеннге ачыугъа, Къайгъы.

А н с а р. Гюняхымы алдың. Зубайданы аямай эсенг, энтда аллай бир джаша.

З у б а й д а. Да хо, отуз джылны чыдадым, энтда чыдарма, джашасын.

А з а м а т. Аллах кёрюб турады ким кимге чыдагъынын. Сени уа, Къайгъы, эртде, кеч болса да ишден къыстарыкъма.

А н с а р (стол джанына олтура). Мени къыстаб ким бла къаллыкъса? Сен башчылыкъ этген коллективде джукъ ангылагъан джангыз менме.

А з а м а т. Бир-бирде ангылагъан да этесе, адамлыгъың джокъду. Сен болгъан джерден къайгъы къурумайды. Анга да бош сейирсинеме. Мени бийчеми тукъумунда къолгъа илинник адам кёрмей келеме.

З у б а й д а. Сен кесинги тукъумунга къара...

А н с а р. Мындан ары даулашыр ючюн мен тамагъымы джууаргъа керекме... (Рюмкагъа аракъы къуяды. Ол аны аузуна элтгенлей, адамла кириб башлайдыла. Алагъа эс бёлмей агъызады.)

М а х а р. Ай джазыкъ кесинг! Биз келгинчи да чыдамадың...

А н с а р. Чыдаргъа боллукъ эдим, мен джукъ ичсем, сизнича болама да...

А ч е й. Къургъакъ чамны къоюгъуз да, хар ким орнугъузга олтуругъуз... (*Кеси тѣрге чыгыб, Азаматны къатына – креслогъа олтурады.*)

М а х а р. Мени орнум былайда болур эд, дейме... (*Ачейни – тамаданы бу джанына олтура тебейди.*)

А н с а р. Джаш, озма. Сени орнунг ма былайдады – столну къыйырында. Сен менден гитчесе.

М а х а р. Чот алайгъа джетди эсе, Ачей да джашды сенден...

А н с а р (*анга джукъ айтмай, Ачейни къатына олтурады*). Зубайда, джаным – кѣзюм, была кеслери сыйлы орунланы излеген болмаса, алгъы бурун тиширыугъа олтур дерге башлары джетмейди. Иги эгечимча, мени къатыма кел!.. (*Земфирагъа.*) Сен да алайгъа олтур. Ма энди хар зат орнуна тюшдю... Ачей да менден джашды, алай а Боссну биринчи заместителиди. Махар, аны да унутма... Ачей, энди бардыр ишни. Бардыралмай эсенг, оноуну меннге бер.

А ч е й. Огъай! Тамада орнун башхагъа бериб къайда кѣргенсе?! Эм джаш кимди? Шапа керекди.

А з а м а т. Энди бу да мени заместителим болсун. Ол ишни алакат тындырылкъ ким эсе, аны этерге керекди шапа. Аны къалай билмейсе?

М а х а р. Ансар аллай затлагъа суу устады.

А ч е й. Аны тюз айтаса, алай а джылы бла эм джаш сенсе. Сени шапа этеме, кесиме заместителге да алама.

М а х а р. Алай ышыннганынг, уллу сый бергенинг ючюн да сау бол!.. (*Эркишилеге аракъы, коньяк, тиширыулагъа вино къуяды.*)

А н с а р. Гитче тамадачыкъ болгъаным бла хайырлана...

А ч е й. Джокъду тамадалыгъынг...

А н с а р. Сени къатынгда олтургъаныма? Алайды да, регламент къаты сакълансын! Ары – бери бурдурмай, хар сѣлешген тюзюн айтыргъ! Керексиз сѣзлени къошмазгъа!

А ч е й. Акъыл оноу...

М а х а р. Хо, бир-бирде акъыллы адамча да болады...

З е м ф и р а. Ансар Юсуфович, была сеннге нек къадалыб турадыла?

А н с а р. Онглу адамны сюймегенлери кѣб болады... (*Аны тарелкасына столда хантладан салады.*)

А ч е й. Энди сѣзню, даурну тохтатыгъыз!.. Биз бюгюн Азаматны элли джыллыкъ юбилейин...

А н с а р. Аны билебиз...

А з а м а т. Дагъыда бир юбилей болгъанын да унутмагъыз. Бюгюн бизни организация къуралгъанлы он джыл толады.

А н с а р. Организация деб асыры кѣлтюртюб айтдынг. Къуралгъан сагъатында башха ат атаргъа керек эдиле. Бир тамада, аны эки заместители, бухгалтер бла секретарь, бир ишчи. Бары да ол джангыз ишчини бойнунда...

А ч е й. Сен джашаудан артха къалгъанса. Бусагъатда Россияда ишчиле бла чиновниклени саны бирчады. Биз джорукъну бир кесекчик бузгъанбыз, хата джокъду.

А н с а р. Ол джангыз ишчи мен болмасам, алай айтмазенг... Босс, организацияны къурагъан сагъатда аны юсюнден да, бизни хар бирибизни борчубузну юсюнден да айтхан эдинг...

А з а м а т. Джукъну уа унутмайса... Ачей, столну бардыр...

А н с а р. Тохтагъыз! Босс мени алай махтагъандан ары, мен да аны ол кюн айтханларын эсигизге салайым. “Биз джерни илму тамалда тинтиб кѣрлюкбюз. Шахарны къыйырында 10 сотых джер бергендиле. Джай да, къыш да алайда эки джерде кенглиги элли сантиметр, теренлигин бир метр этиб къазыб турлукъбуз. Теренден терен къазыла баргъаны сайын, беш кере топракчыкъла аллыкъбыз. Кѣб турмай гитче кантейнерле келтирликдиле. Ол алгъанларыбызны башха-башха

алагъа къуюб, бегитиб барлыкъбыз. Ай сайын аланы республиканы аралыгъына элтирикдиле, андан да Москвагъа ашырлыкъдыла”. Ачей бир соруу бергени да эсим-деди...

М а х а р. Къайгъы, тохтачы. Сен уртлагъанса, бизге да уртламагъа къой...

А н с а р (анга эс бёлмей). “Тюз сорууду, - деген эдинг Босс. – Ачей, сен агрономса. Мени биринчи заместителем боласа. Махар химиксе да, ол джаны бла экинчи заместителем боласа. Ансар институтну бошамай къоуб кетди. Баш билими джокъду. Къара ишден да къачмайды да, джерни ол кызыб турлукъду. Земфира бухгалтерди, секретарь да аны этеме...”. Босс, сен кесинг механик бола тургъанлай, джерни халын къалай тинтеригинги уа айтмадың... Энди болдум, аузуму джабдым...

А ч е й. Анга къууандык. Энди юбилярны юсюнден ишибизге кечейик. Барыбыз да суйген, багъалатхан Азамат Владимирович! Неден да алгъа, сени адамлыкъ шартларынги юсюнден талай сёз айтыргъа излейме. Къаллай бир джашадым эсем да, мен ёмюрюмде мунуча таза, халал джюрекли, кимге да джарайым деб айланиган асыл адамны кёрмегенме, джамагъат. Бу адам къуру бизге болуб да къалмай, бизни сабийлерибизге, туудукъларыбызгъа да юлгю болургъа керекди. Ма он джылны коллективге башчылыкъ этиб келеди. Быллай кёбню билген, уллу сыйы болгъан адамны къанат тюбюнде ишлегенибиз ючюн кёбле сукъланадыла. Аны бизден сыйырыб, башха къуллукъгъа кёчюргенден Аллах сакъласын. Энди Азамат Владимирович республикагъа да башчылыкъ эте биллик адамды. Алай а бизни бла болса изеб, аны ючюн айтама. Аныча атларгъа тырмаша, биз барыбыз да иги джанына тюрленгенбиз. Организацияны ал кёзююу бла бусагъатда болумуна да бир эс бёлгюз. Джер бла кёкчады...

А н с а р. Регламент!

А ч е й. Энтда, Азамат Владимировични башчылыгъы

бла, джангы хорламла этерикбиз. Мындан ары да джюз джылны бизге башчы болуб тур, багъалы тамадабыз! Алыгъыз бокалланы! Юбилярны саулугъу ючюн тартайыкъ!

А з а м а т. Мен туура аллай махтаугъа тыйыншлы болмасам да, кёб иги зат айтдың, сау бол!

З е м ф и р а. Ачей тюзюн – кертисин айтды, Азамат Владимирович!

А ч е й. Къууанч тепси керти да къууанчлы болур ючюн, алгъышла араларындан окъ ётмезча, дженгил айтылыргъа керекдиле...

А н с а р. Мен сени джарата башлагъанма...

А ч е й. Алыгъыз, тенгле!.. (Ичедиле.) Бош къууандың, ал юч бокалгъа айтылады алай...

А н с а р. Рюмкаланы берлакъ салыгъыз! Къуяма экинчини да...

З у б а й д а. Рюмкала джукъгъа къачмазла, хантлагъа узалыгъыз!

М а х а р. Тейри, Зубайда, бу сен этген дамлы затланы уа келме къоярыкъбыз...

А ч е й. Айта башладың эсенг, алгъышны да седрет!

М а х а р. Зубайданы юсюнден башладым да, энтда аны юсюнден айтырыкъма...

З у б а й д а. О, къой-къой, мени неми айтырыкъса?

М а х а р. Сен да тюзсе, Зубайда. Кесими тыялмай этеме ансы, сени юсюнгден айтырыкъны юбилярны къарамы айтыб турады. Ма бусагъатда Азамат Владимировичге 50 джыл болгъанды дегеннге ким ийнанныкъы? 10-15 джылгъа джашча кёрюнеди. Алай джашлай тутхан юй бийчесини игилигиди. “Тишируу – эркишини къанаты” деб Къарачайда бош айтмагъандыла. Таймаздан эс бёлуб тургъаны, уллу суймеклиги, юйде джылыуну сакълангъаны, ариулугъу, суйюмюу бла Зубайда отуз джылдан артыкъны тамадабызны саулугъуна саулукъ кёшуб, эс табдырыб, кёлюн кёлтюрюб турады. Ол болмаса...

А з а м а т. Тохта! Сен меннге тенгмисе, джаумуса?

Ма х а р. Тенгме, алай а эртделеде бир акъыллы адам
айтханлай, тюзю керекди. Тюзюу уа неди десенг, бийче
сайлагъан сагъатында, лотерея билетинг ойнаб къал-
гъанды...

А з а м а т. Меники тюл, мунукъу ойнагъанды...

А ч е й. Къайсынгыккы ойнагъан эсе да, экинге да
насыб болгъанды...

Ма х а р. Ол айтханынга къол салама. Джашла,
къызла, кълюмдегин тюз сёзле бла билдирген къый-
ынды. Поэт болгъанымы билесиз, назму тизгинле бла
айтайым...

А н с а р. Не поэтни хапарын айтаса? Эки сёзню
рифмагъа сала эсенг, хо...

А з а м а т. Озма, джаш! Аны назмулары газетде чыгъ-
адыла...

А н с а р. Редакцияда да мунучала олтурадыла...

А ч е й. Ансар, не тохта, не мен тохтатама...

А н с а р. Ауузуму джабдым....

Ма х а р. Таурухлада Зухрача

Стойюмлюдю, арнуду
Эгечибиз Зубайда.
Апыча джарыкъ джулдуз
Табаллыкъ тюлдю адам
Излесе да хар къайда.

Алайды да, насыблы юйдегини джулдузу ючюн ичейик!

З у б а й д а. Махар, уялтдынг...

А ч е й. Тюзю да алайды да, тюзю айтылгъан сагъат-
да уялмазгъа керекди. Барыбыз да ичебиз. Алгъыш ай-
тылгъан нек ичмеди?

З у б а й д а. Билесе да, мен аузума салмайма быллай
затны...

А ч е й. Билмейме, билирим да келмейди. Ол уртлам
вино сеннге этген меннге болсун... Эртде этеринг да
алай эди. Земфира, сен а?

З е м ф и р а. Мен ичдим да.

Ма х а р. Рюмканы ичинде джукъ къалдырмазгъа
деб, буйрукъ алай эди... Ма энди келишдинг.

А ч е й. Мен демократия джорукъгъа табынган.
адамма. Алай бла болмаса уа, къатылыкъ да этеме.

З у б а й д а. Аны ангыладыкъ...

А ч е й. Сиз тейри джарыкъча тиширыуласыз. Бу ала-
мат винодан бир кесек ичгенликге, ол джарыкъ мутхуз
боллукъ тюлдю.

А з а м а т. Бир бош заманым болгъанлай, сеннге
тамада деб диплом берликме...

А н с а р. Элде бир джашны хапары эсеме тюшдю.
Кечигиб келеди да, анасы къайда эдинг, деб сорады.
“Джыйылыуда эдим”, дейди бу. “Не болдугъуз да?”, деб
сорады биягъы анасы. “Меннге выговор бердиле”, дей-
ди. “Андан эсе ачха берге эдиле”, деб, анасы разы бол-
магъанын билдиреди.

Ма х а р. Ачха да береди, сау болсун! Ма былайда
бизни хоншуларыбыз иш хакъларын да алапмайдыла за-
манында, биз а къошакъ ачха да алабыз.

А ч е й. Китабха къарагъанча сёлешесе. Бусагъатда
тыйыншлы башчы болмаса, хар неден да къуру къал-
лыкъса.

А н с а р. Алан, рюмкаданы, окъланы юсюнден айт-
хан эдинг.

А ч е й. Эсимдеди...

А н с а р. Эсингде эсе, столну бардыр, бардыралмай
эсенг, орнунгу меннге бер!

А ч е й. Орун алай берилиб бармайды. Столну бар-
дыр дегенинг а... Башчылыкъ эталмайсамы, дейсе?

А н с а р. Эталмайса! Тиширыулагъа нек сёз бер-
мейсе?

А з а м а т. Къайгъы, бу джол муну сыртындан сал-
дынг...

А ч е й. Бир – бирде тамада да джангылады... Къай-
да, бизни гокка хансыбыз, айтчы!

З е м ф и р а. Сау бол тамада!.. (*Ерге турады.*)

М а х а р. Олтуруб тургъанлай айт!

З е м ф и р а. Алай къалай айтаса? Мен Азамат Владимировични сыйын алай кёреме...

А ч е й. Барыбыз да кёребиз сыйын, Аллах да кёрсюн!.. (*Ерге турады. Махар бла Ансар да къобадыла Азамат бла Зубайдагъа.*) Сиз олтуругъуз.

А з а м а т. Тиширыу къобхан джерде, эркиши олтуруб тургъан джарамайды... таб юбиляр эсе да.

З е м ф и р а. Мени Махар Алимовишча фахмумум джокъду ансы, бизни юбиляргъа атаб поэма да джазарыкъ эдим. Эркинлик бере эсегиз, ол бек суюген ийнарны джарлайым...

М а х а р. Эркинлик бергенни къой, тилейбиз!

З е м ф и р а. Сиз да эжиу этигиз... (*Джырлайды.*)

Бошагъанлай харс урадыла.

А з а м а т. Сау бол! Кёб джаша!

А ч е й. Быллай ауазы болгъан къызны конторгъа джыйыб тургъаныбыз гуняхды...

М а х а р. Аллай джукъ айтма! Филармониягъа кетиб къаллыкъды...

А з а м а т. Иерик тюлбюз...

А н с а р (*онгсунмагъаны танылады*). Мындан кетерик тюлдю, кет десегиз да.

А ч е й. Къайгъы, не эсе да разы болмагъан затынг барды.

А н с а р. Да къууанырча зат кёрмейме.

А ч е й. Бюгюн аламат адамны юбилейди. Ол къууанч тюлмюдю? Алгъыш эт!

А н с а р. Этейим. Босс, сен телесе!

З у б а й д. О, Аллах...

М а х а р. Къайгъы, терсине урдургъанны бир къой...

А н с а р. Мен тюзюн айтама...

А ч е й. Эсиргеннге да ушамайса...

А н с а р. Эсиргенним джокъду. Тели деб да асыры джумушакъ айтдым, чий тели дерге керек эдим. Алай болмаса, сиз айтханлагъа тынгылаб турмай, сюрюб къыстарыкъ эди былайдан...

З е м ф и р а. Не ючюн?

М а х а р. Алан, бери бир тынгыла...

А н с а р. Огъай, тынгыламайма. Энди сиз тынгылагъыз меннге. Бир соруум барды: муну да, къатынын да былай нек махтайсыз?

А ч е й. Бу тюрлю соруунг неди?

А н с а р. Джууаб бер!

М а х а р. Махтаргъа тыйыншлыдыла...

А н с а р. Алайды...

А ч е й. Алай эсе, нелени джаншайса? Хакъ джюрекден айтабыз...

А н с а р. Хакъ джюрекден ол болмагъан кёзюуледе айтасыз...

З у б а й д а. Ансар, бир тохта, иги джашса сен...

А н с а р. Быланы тохтатайым да, андан сора тохтарма.

А з а м а т. Болдунг!

А н с а р. Бу эки бетлилеге чыдаялмайма...

А з а м а т. Юйюнге бар да, солу.

А н с а р. Барайым. Алгъы бурун была айтсынла, андан сора барырма... (*Стелдан бычакъны алыб, ёрге турады.*) Мени тёзюмюм бошалгъанды. Босс болмагъан кёзюуде аны юсюнден къалай айтасыз? Аны айтгъыз! Сиз мени къаллай мылтыкъ болгъанымы билесиз. Айтдырмай къоярыкъ тюлме... (*Тамада таба атлайды.*)

З е м ф и р а. Ой, анам... (*Эшик таба мыллык атады.*)

А н с а р (*андан алгъа джетиб, эшикни этеди*). Орнунга олтур! Ол мен айтханны айтмай, киши чыгъарыкъ тюлдю...

А з а м а т. Бичакъны бери бер, мен хамхотунга бергинчи.

А н с а р. Бермейме. Быланы айтханларын эшит да,

андан сора берирсе хамхотума... Ачей, ёмюрюнгде бир кере эркиши бол!

А ч е й. Къора къатымдан!

А н с а р. Къорамайма... (*Бычакъны аны бетине джукъ ойнатады.*) Айт да, андан сора къорарма.

А ч е й. Нени айтдыраса?

А н с а р. Ол ананимкаланы юсюнден айт, бир да къуруса. Аладан сора бизни организациягъа къуюлуб къалгъан эдиле финанаслагха – затха къарагъанла.

А ч е й. Къуюлуб къалдыла эсе, менде не айыб барды?

А н с а р. Боссну аманлаб сен джазгъан таргъыула келтиргендиле аланы

А ч е й. Мен джазмагъанма...

А н с а р. Ол къарай келгенледе бир иги адам табылды. Тилей кетгенимде, ол ананимканы джарым сагъатха меннге берди. Экспертиза этдиле да, сени къол ызынг болуб чыкъды. Алайсыз да биле эдим сен Боссну орнун излеб тургъанынгы. Тюз айтама да?

А ч е й. Бычакъны кёз аллымдан къорат!

А н с а р. Ананимканы джазгъанменг?

А ч е й. Бычакъны ойнатма...

А н с а р. Джазгъанменг?

А ч е й. Тюз алай тюл эди...

А н с а р. Сора джазгъанса. Бусагъатда уа Азамат джюз джылны башчыбыз болуб турсун деб, алгъыш этесе. Сен кир джюрекли адамса, бетинг джокъду... (*Махаргъа келеди.*) Мындан алда мен сени хамхотунга нек берген эдим?.. (*Бычакъны бойнуна джууукъ тутады.*)

М а х а р. Къолунгу арлыкъ эт! Ичиб тура эдим. Зубайданы юсюнден бир затла айтдым...

З у б а й д а. Мени юсюмсен?

А н с а р. Хо, сени юсюнгден. Ол айтханы былайда айтханыча тюл эди. Эсиргени да джокъ эди. Махар, сен бу асыулу тиширыугъа айтмагъанынг къалмады...

М а х а р. Айтмагъанма аллай затла...

А н с а р. Ол эки шагъатны чакъырайым. Ол кюн сени ананг танымазча этерик эдим, ала тыйдыла мени. Чакъырама...

М а х а р (*башын энгишге этиб*). Чакъырма...

А н с а р. Сен а гинджи...

З е м ф и р а. Джууукъ келме...

А н с а р. Огъай, барлыкъма. Быланы кёзлерине къарагъанча, сени да ол уятсыз кёзлеринге къараргъа излейме. Босни аллында къуйругъунгу ойнатыр ючюн къалмадың. Ол эс бёлмегенинде, импотент, къарт теке, деб сёз чыгъарыргъа кюрешдинг. Ол сёзлеринг сени бир подругангда касетагъа джазылыб турадыла. Босс, сен импотентсе, къарт текесе, аны билиб къой. Бюгюн а кёресе, сени юсюнгден ол оюмун тюрлендиргенди. Гинджи, энди джыр бла муну джюрегине джолму ишлейсе?

З е м ф и р а. Керек тюлдю аны джюреги меннге... (*Джылайды.*)

А н с а р. Керекди десенг да табарыкъ тюлсе. Сен аны бийчесини олтанына джетмейсе. Энди...

А з а м а т. Болдунг! Тохтаб къал!

А н с а р. Босс, кёзлеринги уллуракъ ач! Меннге уа не... Терслигинги ачыкъ айтама да, кёрюб болмайса. Аны да билеме. Мындан ары да этерим алайды... (*Бычакъны столгъа чанчыб, чыгъыб кетеди.*)

Джыйылгъанла А з а м а т бла З у б а й д а н ы
тёгерегинден аладыла.

А ч е й. Азамат Владимирович...

З е м ф и р а. Мен аллай джукъ айтмагъанма...

А ч е й. Ол ананимка дегени уа неди? Чыртда хапарым джокъду...

М а х а р. Айтханы бары ётюрюк...

З е м ф и р а. Бети болмагъан, не зат эсе да...

М а х а р. Зубайда, мен сени эгечимча кёреме...

З у б а й д а. Алай эсе нек хо деб къойдунг?

М а х а р. Шашхынлы бычакъ бла юсюнге сюелсе...
З е м ф и р а. Сюелгенча болмай, кёз аллымда джыл-
тырай эди бычакъ...

М а х а р. Джукъ айтханлай, къайсыбыздан болса да
бошарыкъ эди...

Быланы араларындан чыгъыб, З у б а й д а, ызындан биреу
сюргенча, кабинетдеп къачыб кетеди.

А ч е й (*Азаматха*). Къайгъыны барыбыз да иги би-
лебиз, алай а бу къууанч кюнюнге былай этгени таб-
сыз болду. Алай болса да кеч бу алыннганны...

А з а м а т (*ёлгени болганча мыдах*). Рюмкалада
нек джукъ джокъду?

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Декорация алгъынча турады. А з а м а т бла З у б а й д а
биягъы креслолада олтурадыла.

А з а м а т. Ары бир къара, киши кёрюнмеймиди.

З у б а й д а (*терезеден къарайды*). Кёрюнмейди.
Чай ичермек?

А з а м а т (*аны сёзюн эшитмейди*). Бек сейир, тейри...

З у б а й д а. Не сейирге айтдынг?

А з а м а т. Ала мени туугъан кюнюме кечигиб бил-
мейме. Юбилейни уа айтма да къой.

З у б а й д а. Бир зат тыйгъан болур... Огъай, келелле.
Бирин кёреме.

А з а м а т. Кимни кёресе?

З у б а й д а. Ансарны.

А з а м а т. Не юйюне эминагъа келеди? Мен аны
чакъырмагъанма.

З у б а й д а. Алай деген неди? Нек чакъырмагъанса?

А з а м а т. Бусагъатда кёрдюнг шуайды да ол джол

къаллайла этгенин. Аны кёлюне джетген дунияда
джокъду. Хар кимни джагъасындан алыб, болмазлыкъ
затла бла дау салыб, азаб бериб турады. Къайгъа деб бош
атамагъандыла анга. Ары чыкъ да, бюгюн юбилейин
этмейбиз, кеси да юйде джокъду, де.

З у б а й д а. Келе эсе, ол билиб келеди. Айыбды...

А з а м а т. Энтда болгъанны башы туюбуне этсе, ол
заманда боллукъду айыб...

З у б а й д а. Акъыл кирген эсе уа...

А н з о р. Акъыл кирирден озгъанды... Къорама къой
ары...

З у б а й д а. Алай джарамайды. Башхала келгинчи
эсирт да, ариу айт да ашыр...

А з а м а т. Кетерик тюлдю...

З у б а й д а. Кетмесе кетмез. Билелле да, анга кёлле-
ри къаллыкъ тюлдю.

А з а м а т. Ол да алайды, алай а ол къатынгда болса,
рахат болалмайса. Бу къыйынлыкъгъа бир къара...

А н с а р (*киреди*). Босс, дуниягъа джаратылгъанынг
бла алгъышлайма.

А з а м а т (*башын да кёлтюрмей*). Сау бол! Кечерик-
се, бу джол мен сени чакъырмагъан эм.

З у б а й д а. Нек сёлешесе аллайла? Шашыбмы айла-
наса?

А н с а р. Олтургъа боллукъ болур... (*Олтурады*).
Мени чакъырыргъа керек тюлдю. Тыш адамланы чакъ-
ырадыла. Мен а кесигизденме...

А з а м а т. Олду къара пелах...

З у б а й д а. Ий, бюгюн сеннге не болгъанды? Ол
тели чамларынг нелле?

А н с а р. Чам этгенлиги тюлдю, кёлю бла айтады.
Мени суюмейди...

А з а м а т. Сен адам тюлсе, къайгъыса. Сора нек
сюерге керекме?

З у б а й д а. Ол адамды, сен адам тюлсе...

А н с а р. Бир да къуруса да ётюрюгюм болмагъаны

ючюн суй... Да хо, суймей эсенг кьой. Алай а кьууанч тепсиге олтур дерге уа керексе...

А з а м а т. Чакьырылгъанла келсинле...

А н с а р. Ала келлик тюлдюле.

З у б а й д а. Нек келмейле?

А н с а р. Алайды... Келлик тюлдюле...

А з а м а т. Ий, сен не сандыракъланы айтаса?

А н с а р. Сен энди алагъа керек тюлсе. Мен сени тоханангдан тюшюргенме.

А з а м а т. Ой сен амандан тюшгюн...

З у б а й д а. Не тохананы айтаса?

А н с а р. Муну ишинден кьыстагъанма.

А н з о р. Сен мени?

А н с а р. Кечериксе, Босс, алай этгенме.

З у б а й д а. Мен джукъ ангыламадым...

А з а м а т. Тохта, кьатын! Бир иги кюлме кьой... Кьыстадынг эсенг, сау бол! Алай а нек кьыстагъанынгы айт!

А н с а р. Акьыл кирсин деб...

А з а м а т. Мындан ары башымы аурутма да, кет да кьал...

А н с а р. Кетерик тюлме...

А з а м а т. Кет десе, ит да кетеди. Къора кёзюмден...

З у б а й д а. Тохта бир! Айтыб бошасын...

А з а м а т. Сандыракъ эте турады, кёрмеймисе...

А н с а р. Эгечим, джаным – кёзюм, айтдым да, Босс-ну ишден кьыстагъанма. Алгъын Босс эди, энди джукъ да тюлдю...

А з а м а т. Къайгъы, оюнну да чеги барды...

А н с а р. Да алай дей эсенг, тюзюң айтайым. Ол сени подхалимлеринги энгда бир сынаим деб этгенме. Да мен кете барайым...

З у б а й д а. Айтыб бошагъынчы, джукъгъа иерик тюлме...

А н с а р. Алай дей эсенг, конъякчык уртлат... Сау бол, закуска керек тюлдю... Эртденбла сени ишден чыгъаргъандыла, дегенме.

А з а м а т. Сора уа?

А н с а р. Не сора? Ма, келмедиле да, кьалдыла алгъ-ышларгъа.

А з а м а т. Аны ючюн?

А н с а р. Аны ючюн болмай, не ючюн боллукъду.

А з а м а т. Сен алагъа зарланаса да, коллективде хауаны бузаргъа кюрешесе. Бусагъатда джаншагъанынг да олду. Алай этгенинг сеннге да сый тюлдю, бир ангыла. Кёзге илинирча бир джукъ алайыкъ деб, тюкенлеге джайылгъан болурла...

З у б а й д а. Джукъ келтирмегиз деб айтмагъанменг?

А з а м а т. Айтханем...

А н с а р. Мен алагъа тюбеген сагъатда, саугъа алыргъа ачха джыя тура эдиле...

А з а м а т. Сен да бердингми?

А н с а р. Огъай.

А з а м а т. Биз бирге окъугъан сагъатда алай кьызгъынч тюл эдинг...

А н с а р. Босс, сен хар затны бир кьыйын ангылайса. Хапарны аягъына дери тынгыларгъа да тёзюмюнг джетмейди. Сени ишден сюрюб кьыстагъандыла дегенлейиме, хар ким ачхасын ызына алды. Кел ёчешейик. Ала былайын джокъласала, мени алтын джюзюгюм сеники, джокъламасала, сени алтын сагъатынг меники.

А з а м а т. Къатын, кёбден бери да алтын джюзюк деб тургъаным эсингде болур?

З у б а й д а. Энди сабийлеча нек этесиз?.. (Башха бёлмеге кетеди.)

А н с а р. Сора келишдик?

А з а м а т. Сокъранныкъса... (Сагъатын столгъа салады. Ёрге туруб ары – бери джюрюйдю.)

А н с а р. Таукел адамланы бек сюеме... (Перстенин алыб, сагъатны кьатына салады.) Босс, алай кьыйналма, дагъыда алырса бир сагъат...

А з а м а т. Сен кьыйналлыкъса... (Сагъатын да,

джюзюкню да алыб, хурджунуна салады.) Майна, келедиле.

А н с а р. Алай болургъа мадары джокъду... (Терезеден къарайды.)

А з а м а т. Хар кимни кесингча кёрме. Сен ол адамлагъа тиш къысыб тураса. Таб меннге да.

А н с а р. Къабынма... Столдагъыланы бош алдың. Къайтарыгъа тюшсе, джанынг къыйналлыкъды. Кечмеклик да тилериксе.

А з а м а т. Къайтарлыкъ да тюлме, кечмеклик да тилерик тюлме. Коллективге къазан къара джагъаргъа кюрешесе. Кет да къал бизден ахырда да. Суюмеген адамларынг бла ишлеген къыйын болур.

А н с а р (Кесине). Была уллу саугъаны кёлтюрюб нек келмейдиле?.. (Азаматха бурулады.) Былайда не эсе да ангылашынмагъан зат барды.

А з а м а т (хиликге эте). Анда болур бир зат, сени башынгда джокъду джукъ.

З у б а й д а (киреди). Келедиле...

А з а м а т. Келмей къайда къаллыкъдыла. Къайгъы къайгъысын башлагъанлыкъгъа, ала керти адамлалла...

З у б а й д а. Бир къой муну...

А н с а р. Босс, сен аланы нек келгенлерин билмейсе алкъын. Былай сагъыш этсенг...

А з а м а т. Сагъышынгы да, сени да...

А н с а р. Тохта, эсиме тюшдю. Мен алагъа кесини орнуна адам къоярыкъды, деген эдим. Эшта аны ючюн келедиле. Ма кёрюрсе...

А з а м а т (терезеге джууукъ келеди). Къолларында уа бир затлары барды...

З у б а й д а. Аланы келтиргенлери кимге керекди. Кеслери келе эселе, сау болсунла!

А н с а р. Бир джаны бла сен тюзсе, Зубайда. Алай а бусагъатда къолларында не болгъаны бек керекди. Ала саугъа келтирмейдиле, улху келтиредиле... (Кюледи.)

Босс, сен нелери бар эсе да, тартынмай ал, артда меннге берирсе.

Бир-бири ызындан А ч е й, М а х а р, З е м ф и р а киредиле. Хар бирини къолунда бир зат барды. А з а м а т н ы къучакълаб, алгышлайдыла.

А з а м а т. Сау болугъуз! Муну уа башы джетмеди алгъышларгъа.

А н с а р. Мен боколла зынгырмамай алгъыш этмейме...

З у б а й д а. Зынгырдатыгъыз! Хар не хазырды. Ичге киригиз...

А ч е й. Бюгюн аллайла эте тургъан да келишмейди, къайдам... Былайда олтурайыкъ... (Ол да, баишала да олтурадыла.) Ишни юсюнде не да болады, биз адамлай къалыргъа керекбиз. Бу мени саугъамды... (Чай сервизни столчукъгъа салады.) Биз бирге ишлеген заманланы эсинге тюшюре туруп.

М а х а р. Азамат Владимирович, мен тереклени бутакъларын кесген, алада башха джумушланы этген затланы келтиргенме. Бош заманынг кёб боллукъду. Дачангда ишлеген сагъатынгда джарарла.

А з а м а т. Бек сау болугъуз!

З е м ф и р а. Сен китаб окъургъа бек суюгенинги билебиз...

А з а м а т. Ол а алайды...

З е м ф и р а. Артыкъ да бек детективлени. Мен кесими библиотекамдан аллай китабланы барын да джыйыб келеме. Алагъа сени китаб тахталарында орун табылса, бек къууанныкъма.

А з а м а т. Табыллыкъды. Къууандырдың, сау бол!

З е м ф и р а. Дунияда болмагъанча бир саугъа этерге керек эди. Алай а бу тюрлю хапарны эшитгенимде, къайры барырымы, не излерими билмей, къатышыб къалдым...

А ч е й. Къуру сен болмагъанса алай. Эс ташларгъа аздан къалдым. Мени керти саугъам энди боллукъду...

М а х а р. Ол акъыл менде да барды, алай а этилген зат заманында этилирге керекди. Мени энтда бир саугъам барды... (*Сотовый телефонну береди.*) Аты телефон болгъанлыкъгъа, тюз сёлешгенден сора да, сёлешгенни джазаргъа, суратха алыргъа, видеокамерча хайырланыргъа боллукъду. Багъасы да анга кёре, алай а аны айтырыкъ тюлме.

А з а м а т. Айтмасанг да билеме. Кёбден бери быллайгъа термилиб тура эдим.

А ч е й. Джангыз бир бар эди да, мен алыргъа тебренлей, бу менден аякълы болду.

А н с а р. Бары да ашхы, бары да алапат. Алай а бу этгенигиз, орусча айтсам, подхалимажды.

З е м ф и р а. Ансар, алай къалай айтаса...

М а х а р. Къой айтмагъа, терсине урдургъан, джангылгъан муну адетиди. Энди подхалимлик этерге да керек тюлдю. Бир да къурса аны ангыла.

А ч е й. Аны ангылар ючюн да акъыл керекди...

З е м ф и р а. Мен алкъын ийналмай турама...

М а х а р. Мен да сеничама. Быллай къуанч кюнюнгде алай этерча не джаулукулары бар эди эке...

А ч е й. Азамат Владимирович, алай нек этдиле? Къалай болду?

А н с а р. Бизге нек сорамадыла?

З е м ф и р а. Не чурум табдыла?

А ч е й. Бараыб сёлеширмек? Бу артыкълыкъды, деб джагъаларындан алайыкъ...

З у б а й д а. Ий, бир айтыгъыз, керти да алай болумбу турады?

А з а м а т. Алайды, къатын. Сизни соруугъузгъа уа, джанларым — кёзлерим, джууаб бераллыкъ тюлме. Кабинетни бошат, дедиле да къойдула...

А ч е й. Андан сора джукъ айтмадыла, не?

А з а м а т. Огъай.

А н с а р. Босс, энди алайчыгъын джаншырма.

А з а м а т. Сен ол негеми айтаса?

М а х а р. Неме деб неге айтдың?

А з а м а т. Орнунга кимни къоярынгы сагъышын да эт, деген эдиле.

А ч е й. Не дединг да?

А з а м а т. Джукъ да айтмадым...

З е м ф и р а. Ала кимни дейдиле?

А н с а р. Коллективден биреунюмю, огъесе...

З е м ф и р а. Мен да аны билирге излей эдим...

А з а м а т. Мен кесибизден болсун, дедим...

М а х а р. Хо, дедилеми?

А з а м а т. Анга огъай, демедиле...

А ч е й. Муну, аны деб кишини айтмадың, не?

А з а м а т. Огъай. Сагъыш эте турама...

А н с а р. Мен бара — барайым. Меннге ол орун джетмезлигин билеме...

А з а м а т. Ашыкъма. Сен да коллективни членисе. Ол оноу этилген сагъатда, былайда болургъа керексе.

А н с а р. Алай дей эсенг да, хо...

М а х а р. Неден башлайбыз?

А ч е й. Бизде не барды, Азамат Владимирович башларгъа керекди.

З е м ф и р а. Мен да анга разыма.

А з а м а т. Алай ышаннганыгъыз ючюн сау болугъуз! Алай а бу ишге биргелей къараргъа керекбиз. Мен кетеме, сиз къаласыз. Джангы тамада бла сиз ишлериксиз. Ол себебден, аны кесигиз сайлагъыз. Мен сиз айтханны алагъа билдирликме. Къайсынг айтасыз?.. (*Бары да тынгылайдыла.*) Ачей, сен башла.

А ч е й. Биз ол затха сагъыш этмегенбиз.

М а х а р. Кесинг айтырыкъ болурса, деб тура эдик.

З е м ф и р а. Азамат Владимирович, тилейбиз...

А з а м а т. Огъай! Мени къатымда тартына эсегиз, мен тышында сакълайым... Къатын, кел арбазда олтурайыкъ... (*Кетедиле.*)

А н с а р. Энди былай этибми турлукъбуз?

А ч е й. Сен да бара барсанг иги боллукъ эди.

А н с а р. Эшитдигиз да не айтханын... Сизни мый-
ыгъыз къатышыб турады. Меники да алай болду, дейме.
М а х а р. Къой бу керексиз немелени. Сени мыйыны
джокъду сора, ненг къатышырыкъды...

А н с а р. Джокъ эди, бусагъатда къайдан эсе да ке-
либ къалды. Анзор сылхырды, Зубайда андан бытдыр.
Дурдом, де да къой. Аланы башлары джетмеди эсе, мен
тындырайым... (Ол бир бѣлмеге кириб, ички да, закуска
да алыб келеди.) Тамагъыбыз къургъакъсыб, абзыраб
турабыз. Аны бир джибитсек, сѣлеширге да ачылырбыз,
джигитирек да болурбуз... Земфирагъа коньяк, къалгъ-
анлагъа аракъы... (Къуяды. Башхала ичедиле, бу ичмей-
ди. Алай этгенине киши эс бѣлмейди.) Энтда бирерчик...
Бусагъатда болдугъуз. Хайда, энди алгъа!.. Огъай, тох-
тагъыз! Энди сайланлыкъ тамада ючюн да бирерчик...
Молодцы!.. Шышалада къалгъанны Босс айырыб бошагъ-
андан сора ичерикбиз. Сакълатмагъыз...

З е м ф и р а. Кесинг айт!

М а х а р. Къызчыкъ, ашыкъма. Бу бек джууаблы
ишиди. Ма бу болсун деб адамны атын айтыр ючюн, аны
ренгентден ѳтдюргенча, не джаны бла да къараб, тин-
тиб чыгъаргъа керекбиз. Сагъыш этейик...

А ч е й. Мени сартын, былайда уллу сагъыш керек
тюлдю...

З е м ф и р а. Къалай дейсе да?

А ч е й. Коллективни башчысы не отпускагъа, не
къайдам, башха бир иш бла кетсе, аны орнунда ким къа-
лады?

А н с а р. Айт андан арысын.

А ч е й. Айтайым. Аны заместители къалады.

М а х а р. Алай дегенинг...

А ч е й. Ол эди айтырым. Ангыламагъан бар эсегиз,
ангылатайым: аны заместители къалады, заместители
уа менме. Алайды да, ол орун меники болургъа керек-
ди. Алай тюлмюдю?

М а х а р. Тюлдю. Заместитель, айтдырмай къоймай

эсегиз, тамада да, ол къуллукълагъа тыйыншылы болмай
тюшген эселе уа...

А ч е й. Джаш, эслеб сѣлеш...

З е м ф и р а. Айтырым барды. Сизни арагъызда ти-
ширыу джангыз менме. Бу ишден окъуум, билимим бар-
ды. Энтда бир институтну бошай турама. Бу къуллукъну
тындырлыкъма. Анга ишексиз болугъуз...

А ч е й. Адамланы кюлдюрме.

З е м ф и р а. Сора нек кюледиле адамла? Тиширы-
угъа ышаннганыгъыз, эс бѣлгенигиз ючюн бюсюреу эте-
рикдиле.

А н с а р. Джашла, бу айтханда да магъана барды...

А ч е й. Энди тиширыу оноу этери къалгъан эди.
Алайгъа эркиши керекди.

З е м ф и р а. Бѣрк кийгенле, эркишиле болуб бар-
майдыла. Майна, тиширыула президентле, министрле
болуб турадыла...

М а х а р (кесине къуюб, бир рюмканы ичеди). Ишни
серге иймейик. Земфира, бардыла аллай тиширыула да-
.Алай а сен башчы болуб онгдурлукъ тюлсе..

З е м ф и р а. Сенми онгдурлукъса?

А ч е й (джумдуругъу бла столну урады). Болду! Неге
джаншаб турасыз? Къайры кесигизни урасыз? Сизни
ким саллыкъды алайгъа? Кимсиз сиз?!

З е м ф и р а. Сенден небиз кемди? Сѣзню ачыгъын
излей эсенг...

А ч е й. Излемейме...

М а х а р. Бош излемейсе...

А ч е й. Хар кимни джашауда кесини орну барды.
Аны бир ангылагъыз! Не болумугъуз, не акъылыгъыз
болмагъанлай, бу иште тутханларына да къууаныгъыз.
Андан ѳрге кѣлтюрюллукъ тюлсюз...

З е м ф и р а. Аны кѣрюрбюз... Алай сындыргъанын
ючюн а... (Столда кѣгетле бла уруб тебрейди.)

М а х а р. Тохта!.. (Ачейге хыны къарайды.) Меними
джокъду акъылым, болумум?

А ч е й. Хо, сенде да джокъдула ала...

М а х а р. Алкын мени алай киши сыйсыз этмегенди. Эшекден башхасы болмагъан эшек... (Анга мылтык атады.)

Шиндикле аууадыла, сауутла джерге куюладыла. З е м ф и р а
А ч е й н и баш туклерине кыдалады. М а х а р бир джаны бла
джетиб, джумдурукъланы ойнатады. А н с а р быланы бир – биринден
айыргъа кюренеди. Болмагъанын да, ауузу от чагъа, бирер джары
быргъайды. Дунгурдегеннге, кычырыкыгъа – хахайгъа А з а м а т,
аны ызындан да З у б а й д а чабыб киредиле.

З у б а й д а. Аллах сен сакъла... Неди бу этгенигиз?!

А н з о р. Былагъа къара... (Ансаргъа болушады.) Не болуб кълды? Тохтагъыз, мен тохтатхынчы!... Олтуругъуз орнугъузгъа!

З у б а й д а. Тохта, хар нени джыяйым...

А з а м а т. Турма къой! Нек бир-биринги кесесиз?... Сизге сорама!

А н с а р. Босс, биз алай бош... Сен эс бълюрча джукъ джокъду...

А ч е й. Кечмеклик тилейбиз...

М а х а р. Менде айыб джоъду...

З е м ф и р а. Менде да... Алай болуб кълды...

А з а м а т. Ансар, сен а не дейсе?

А н с а р. Да не дерикме, деб... Итлени арасына сюекни атсанг, ала талашыб тебрейдиле.

А з а м а т. Сиз итле тюлсюз да...

А н с а р. Эки аякъ бла джюрюйбюз анси, итледен да аманбыз...

А з а м а т. Тюз ангыладым эсем, тамаданы орнун юлешалмай талашхансыз...

А ч е й. Была аллай затланы юсюнден джукъ ангыламайдыла...

М а х а р. Биз а ангылайбыз... Сёз башланганлай, сен джуургъанны кесинге тартдынг...

З е м ф и р а. Махар тюз айтады. Башхалагъа зукку чибин, дединг...

М а х а р. Оноу алай этилмейди...

А ч е й. Хар зат ачыкъ бола тургъанлай...

З е м ф и р а. Сиз экигиз да барыб тохтагъан пасыкъласыз. Арагъыз да бир тиширыу барды да, аны джолун кесесиз...

А ч е й. Сени не джолунг, не башынг... Къайры кесинги ураса, джелбаш? Айтдырмай къоймай эсенг, сен...

А з а м а т. Болдугъуз! Тохтаб къалыгъыз! Сизде не адамлыкъ, не бет, не уят джокъду. Тёрт адам бир акъылгъа. бир оноугъа келмегени къалайгъа баргъан затды. Айбды, ёлген кибикди бу эте тургъаныгъыз. Аллай бир джылны сизни адамгъа санаб, бирегизге ишлеген, мен да тагъыллыкъ тели. Къораб кетигиз!

М а х а р. Алай ауур нек сёлешесе. Ишден сюрюб кыстадыла эселе, сен да бизден иги тюлсе...

З е м ф и р а. Чабакъ башындан чирийди...

А ч е й. Биз аллай адамла эсек, терслик сендеди. Сен кьолай тамада болмагъанса. Ансы, быланы бир джукъгъа юретирик эдинг...

З е м ф и р а. Кесинги да кьошуб айт!

М а х а р. Азамат, сен болмагъан адамса. Бизни да кесингча этиб къойдунг...

А ч е й. Туура аныча болгъандан да Аллах сакъласын, алай а энди айтыб, къалыб да не барды. Къутулдукъ, анга къууанайыкъ...

М а х а р. Келигиз рестораннга барыб, мындан къутулгъаныбыз ючюн бир иги олтурайыкъ.

А ч е й. Къурманлыкъ этейик...

З е м ф и р а. Мен хазырма... (Кетерге тебрейдиле ючюсю.)

А н с а р. Сабыр болугъуз. Босс, айт бу бетсизлеге.

А з а м а т. Джукъ да айтырыкъ тюлме.

М а х а р. Айтма! Керек тюлдю айтханынг, башынг да...

А н с а р (*Азаматха*). Сора мен айтама.
А ч е й. Сени сандырагынг кимге керекди...
А н с а р. Босну кьуллугъундан киши чыгъармагъ-
анды...

З е м ф и р а. Къалай чыгъармагъанды?

А н с а р. Мен сизни алдагъан этген эдим.

А ч е й. Къайгы, ойнаб айтханса, не?

А н с а р. Хо...

М а х а р. Мен алай болгъанын билиб тура эдим...

А ч е й. Ол мени да эсимде эди...

А з а м а т. Сизни эсигизде не болгъанын ангыла-
дым...

З е м ф и р а. Азамат Владимирович, алай айтыб
къойма...

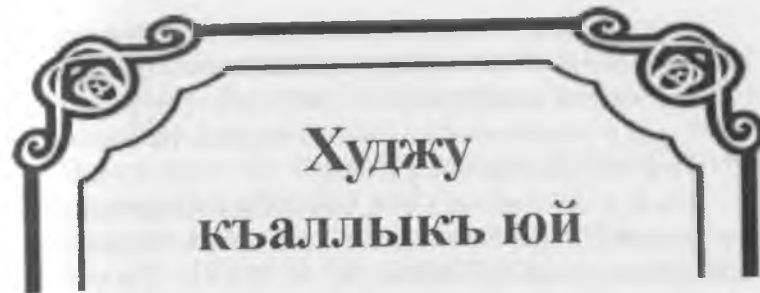
А ч е й. Муну ойнаб айтханын билиб, биз да ойнай
тура эдик...

А з а м а т. Мен а ойнарыкъ тюлме. Меннге ишден
кет деб киши айтмагъанды, алай а...

З е м ф и р а. Биз излеген да олду. Кёб джылланы
ишле...

А з а м а т. Огъай. Кесим тилеб кетерикме. Мени
орнума мен айтхан адамны саллыкъдыла... (*Хар ким
умутчу болуб къарайдыла.*) Ол адам Ансар боллукъду.
Бу асыл адамны мен алтын перстин эмда алтын сагъат
бла саугъалайма. Къолунгу бери узат!

ДЖАБЫУ.

Эки бёлюмлю комедия

ОЙНАГЪАНЛА:

Ш а х а р б и й - джаш джазыучу, 23 джылда.

М а г о м е т - кьурулуш бригаданы тамадасы, 27 джылда.

Б о р и с - мекам ишлеучю 24 джылда.

А м ы р - мекам ишлеучю, 25 джылда.

Л ю б а - Джарыкълыкъ юйню тамадасы, 24 джылда.

Т а м а р а - устаз, Магометни эгечи, 22 джылда.

С о н я - джаш кызычыкъ.

М а у л а н - общежитиени тамадасы, 65 джылда.

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Тебсеу тартыу согъулады. Сахна ачылады. Общежитиеде фатар.
Бёлме, бир джанында кыйыры ачылыб тургъан эпик да эслениди.
Эшта, анда да бир бёлме болур. Былайда уа юсю ариу джыйылгъан
орундукъ. эскирек диван, стол, аны тегерегинде шиндикле, юсюнде
китабла, дефтерле, шифоньер бардыла. Къабыргъада гитара
тагъылады.

А м ы р диванда олтурады. Терезе тюбюнде транзистордан
эшитилген тартыугъа кёре, эки аягъын кёзюу кымылдатады.
Чыртда къайгысы, сагъышы болмагъанига ушайды.

Эшикден Б о р и с киреди.

А м ы р (*ёрге турады*). Кел, бир тебсейик. Сен кьу-
булчакъ кызы бол, мен да илячинча бир джаш болайым.

Б о р и с. Бусагъатдан башха тюрлю тебсетирикди...
Кёртюзюрсе къаллай илячин болгъанынгы... (*Амыр теб-
сейди.*) Юйню алмайдыла.

А м ы р (*транзисторну тохтатады*). Не юйню?

Б о р и с. Биз ишлеген юйню.

А м ы р. Ай джазыкъ сен, туура былай къатыпханса
деб турмай эдим. Комиссия юйню алапат ишлегенсиз
деб, бизни да махтаб кетди да...

Б о р и с. Адамла кечерге унамайдыла. Халкъ юйню
арбазына джыйылгъанды, къычырыкъ-хахай этеди. Уп-
равлениени тамадалары къачыб кетиб, былайда «Къы-
зыл мюйюшге» тыгъылгъандыла. Магометни букъусун
къагдадыла.

А м ы р. Нек кечмейле?

Б о р и с. Бир фатарны ичи башха тюрлю этилгенди.
Аны кёргендиле да, барын да алай этигиз, дейдиле.

А м ы р. Сократ, кечериксе, энтда ангыламадым...
Биз бирча этген эдик да, башха тюрлю къалай болду?

Б о р и с. Билмейме. Артда этген болурла.

А м ы р. Хо, ким эсе да барыб ишлей турлукъду. Мен
да бир къарайым, не фатарды бу...

М а г о м е т (*киреди*). Бек сау болугъуз, уллу адам-
лыкъ этдигиз... (*Чемоданына кийимлерин джыйыб баш-
лайды.*) Мен да эшекме ансы, аллай бирни сизни бил-
мей къалай тургъанма. Харам тенг джауунгдан да аман-
ды деб, сизничалагъа айтхандыла...

Б о р и с (*Амыргъа*). Шашхынлы, бу не дейди?

А м ы р. Бизде не барды.

М а г о м е т. Шах, Шах, дейбиз да, ол да сизден
узакъ онглу кёреем, айтырын ачыкъ айтады, зтерин
ачыкъ этеди. Сиз а джашыртын къабхан итлеча... (*Че-
моданын алыб эшик таба тебрейди.*)

А м ы р. Тохта! Алай эрши нек селешдинг? Бизни не
терслигибиз барды?

Б о р и с. Сенден да бек къыйналыб турабыз.

М а г о м е т. Хо, къыйналлыкъ болуб этгенсиз.

Б о р и с. Не этгенбиз?

А м ы р (*Магометни чемоданын аягъы бла бир джа-
нына тюрте*). Къайда, былай олтур... Энди айт! Бизге
не дейсе?

М а г о м е т. Ол фатарны алай нек этгенсиз? Аллай
бир не джаулугъугъуз бар эди?

Б о р и с. Мен аны къатына бармагъанма...

А м ы р. Ий сен нелени джаншайса?

М а г о м е т. Сиз этгенсиз!

А м ы р. Телинге селешме...

Б о р и с. Кёлюнгмюдю? Сора андан бизге не барды?

М а г о м е т. Болуб а не барды, ол фатарны меннге
берликлерин билгенсиз, артда таякъ кимге тиерин да
билгенсиз. Энди «ох» дегиз, муратыгъызгъа джетдигиз.
Кесинге уа эталгъанса деб, тамадала итге селешгенча
селешдиле, адамла да ирият бердиле.

А м ы р. Да сора аны айтсанг а биягъындан бери...

М а г о м е т. Меннге фатарыгъыз да керек тюл, иши-
гиз да керек тюл, суюгенигизча болугъуз. Энди тенг сай-
ласам, сакъ болурма. (*Ёрге турады.*)

А м ы р. Сен кесинг этиб, бизге нек джашнайса?

М а г о м е т. Не дединг?

Б о р и с. Тюз айтады...

А м ы р. Киши билмей къалса уа, барыб тюшерик
эдинг...

М а г о м е т. Баш алыргъа анымы табдыгъыз? Сиз-
ден чыкъмазлыкъ болмаз дейме, къарайма да...

А м ы р. Шахны юсюнде да арабыз тик болгъанын
биледиле да, не айтсам да адамла ийнаныб барлыкъды-
ла дей эсенг, джангыласа.

М а г о м е т (*диваннга олтурады*). Болдугъуз! Кеси-
гизни да къыйнаб, болгъанны да къалабалыкъ этиб ай-
ланмай, бизге керек тюлсе, къора деб къойсагъыз а.

Б о р и с. Аны айтырыкъ болсакъ, къоркъуб къой-
магъанбыз. Мен этмегенме, Шашхынлы этмегенине да
ийнанама. Аны бла кюреширге бизге кереги да джокъ-

ду. Бизге берлик тюл эдиле, сеннге берлик эдиле фатар.
Этген эсенг, кесинг этгенсе.

Магомет. Мен этерик болсам, хар ким кёчюб
бошагъандан сора да этерик эдим. Фатарны алай джа-
рашдыраллыкъ да тюлме. Бригада да сиз экингден баш-
ха аллай уста джокъду.

Борис. Биягъында кириб чыкъдым, мен да этал-
лыкъ тюлме.

Амыр. Сора ол къалай болады да? Менми этгенме?

Борис. Хо, биз эталмазлыкъны сен этериксе...

Магомет. Сора кёкден тюшюб этгендиле...

Борис. Шахарда бизден уста да биреу болур...

Амыр. Огъай, ол келиб, аны бла кюреширик тюл-
дю. Ким эсе да бизни бригададан адамды.

Магомет. Бригадада сиз зкигизден уста джокъду.

Борис. Биз этмегенбиз. Ачыудан айтабыз ансы,
сен да къайдам...

Магомет. Мени юсюмден сёз болмасын...

Амыр. Сора сен энтда бизге ишеклисе. Тенглебиз
деб туруб, туура алайгъа джетдик зсек, милициягъа бил-
дирейик да, араны айырсынла.

Борис. Хы, энди ол къалгъан эди... Бу худжу къал-
лыкъ юйню къачан сюртюб башлагъан эдик?

Магомет. Менде джазылыбды. Августну биринде,
баш кюн.

Борис. Андан бери, хазнамыды, эки ай болады, не
этгенибизни, къалай этгенибизни, не болгъанын эси-
бизге бир тюшюрейик. Ким келди, къайсы кетди, ким
бла урушду, кимни кимге дерти барды...

Магомет. Сора уа?

Борис. Алай бошуна фатарны джарашдырыб киши
кюреширик тюлдю. Аны бир чуруму барды.

Амыр. Сократ, эртде, кеч болса да адам бол-
лукъса...

Магомет. Бусагъатда сагъыш этер, эске тюшюрюр
къарыуум да джокъду.

Борис. Джокъ эсе тынгыла. Башынга джукъ келге-
ни болса айта барырса. Шапхынлы, башла!

Амыр. Баш кюнден эсе ыйых кюн эсимде къалгъ-
анды.

Магомет. Ол кюн да къалай азаб берген эдигиз.

Борис. Сен да алай айта эсенг, андан атланайыкъ
да, къалгъан кюнле джалгъана барырла.

Амыр. Кёлде джуууна, кюнде къыза, кюнортадан
атлагъынчы турдукъ. Андан сора сиз экигиз кетдигиз,
мен къалдым.

Борис. Тюз айтаса. Биринчи мен келдим бери.
Энди барыбыз да эшикге чыгъайыкъ.

Магомет турмайды. Аны эки джанындан кириб, сюейдиле.
Ючюсю да чыгъадыла. Тамара, къолунда да сумкасы бла кириб,
была къайдадыла дегенча, тегерегине къарайды. Сора полну джуууб
башлайды.

Бир кесекден Борис киреди. Аны, къалай да болсун,
абзырагъаны, арыгъаны танылады.

Борис. Иш къолай болсун, Тамара! Азаб чекдинг
бизни бла.

Тамара. Хо, биртда, азаб чегиб.

Борис. Кийим джуугъан сен, кёлеклерибизге итиу
ургъан сен, юйюбюзню джыйгъан сен. Биз да бетсизле
болгъанбыз да.

Тамара. Артда бийчелеригизге айтырсыз, тегере-
гиме айланырла. Школдан къайтсам, заманым болады,
юйде джумушланы менден гитчеле этедиле. Анда-мында
сизге болушханлыкъгъа не боллукъду... Бетинг, къутунг
да кетиб, къайдан келесе?

Борис. Тюз арыгъандан сора хагам джокъду.

Тамара. Ол бёлме ариу кёрюнеди, бар да солу.

Борис. Джаша, Тамара. Менден къалса бу шахар-
ны ичинде сенден иги адам джокъду... (Чачындан сы-
лаб, ол бир бёлмеге киреди.)

Магомед (келеди). Ай, эгечим, бу джол джангыл-дын. Бирсюкюн келсенг, иги боллукъ эди.

Тамара. Бирсюкюн меди кёзююнг?

Магомед. Хо, Шашхынлы юсюме ёре туруб, алай-ын алай эт, былайын былай эт деб, бир бек ачыу этген эди. Бюгюн аны кёзюую эди да, бир кёл кенгдирirme, деб тура эдим.

Тамара. Тамбла джуудурурса.

Магомед. Джуудурурса, джуудурмай а... Не эте турасыз? Къартла меннге аманны къуя болурла.

Тамара. Эки ыйыкъ болады сен юйде кёрюнмегенли, игит да аманны къуярла. Узакъда болсанг да хо, бир шахарда...

Магомед. Бараманым къурумайды, хар кюн сайын бир иш чыгыб барады. Сессия да джууукълашханды, контрольныйлени этиб бошайлайма.

Тамара. Кел да къал юйге, сыйыныб турдукъ да. Бир да къуруса хазыр ашынг болур.

Магомед. Анга огъайым джокъду, бригадир ишчиле бла болгъаны игиди. Керек болса эртден, ингир демей кюрешибиз. Бу алгъа чыкыгъаныбыз бла бир кесек къадалмасакъ боллукъ тюлдю. Фатар да бу юйден берирбиз дегендиле.

Тамара. Хы, айлана да сеннге фатар бере турлукъдула. Ол да сенича бир джаш эди, бермеге эдинг ол джол Хамидге фатарынгы.

Магомед. Бригадада андан уста хазна адам джокъду. Алай этмесем, ишден кетерик эди. Не этейим, амалсыздан бердим... Сен энди кеч эте турма. Ашырыгъа джашладан да киши кёрюнмейди, мени уа заманым джокъду. Тамбла бир контрольныйими институтха иерге керекме.

Тамара. Алкъын джарыкъды, кесим барлыкъма. Тамбла келмей къалма. Аллынга къараб турлукъдула.

Магомед. Ишден сора барырма... (Къыз кетеди.

Магомед стал джанына олтуруб, контрольныйин джаза башлайды.)

Амыр (киреди). Ой, Джаркъа, туплилеринги тешмей нек киргенсе? Мен полну талай сагъатны кюрешиб джуугъанма.

Магомед (башын кёлтюрмей). Аны джуугъаннга къор бол дейме, джанынг джазыкъды ансы.

Амыр. Бир къарамай айт. Тукъумугъузну багъасы бир къызды. Бизде насыб болса, эрге бармай энгда бир кесек турур. Огъай, мен сейирсиннген бир зат бардыг сени анга бир джугъунг нек ушамайды?

Магомед. Хы, болдунг, сени бла джаншай турургъа заманым джокъду.

Амыр (къагъытланы джабыб, къолундан ручкасын алады). Иги тынгыла, бир-эки акъыл сёз айтайым.

Магомед. Акъылы болмагъан, акъыл сёз айтмайды. Бери бер!

Амыр. Акъыл ит аягъынданды, тынгыла. О, джазыкъ, алайсыз да къатышыб тургъан бир адамса, къой бу окъуу къайгыны. Чыртда тайышыб, ассалам алейкум болуб къалыргъа тебрегенсе.

Магомед. Сора сенича боллукъма, сен да джашайса да башынгы суугъа атмай. Ручкамы бер да, къатымдан къора... (Арбаздан, къызланы джырлагъан тауушлары эшитиледи.) Ол джырлагъанлагъа-затлагъа бар.

Амыр. Аны иги эсеме салдынг, бир джырлайым. Кёбден бери да ауазымы эшитмегенсе... (Гитараны алыб, диваннга олтурады.) Сен да къошул... (Кёзлерин къысыб, башын да артхаракъ этиб, джырлаб башлайды.)

Эсде болмайын тургъанлай
Тюшюб сенден кеннге,
Кёб кюнлени таралгъанма
Ариуум мен сеннге.

Магомед къолун силкиб, китабланы, дефтерлени алыб,

ызымдан келир деб кьоркыганча, акъырын юйден чыгъады. А м ы р аны сезмейди.

Ма бюгюн а кьргенимде
Сёнгдю джюрек джара,
Алгъын киби сен ышарыб,
Бетиме бир къара...

М а у л а н киреди. Ол аякъ учунда келиб, стол джанында шиндиклени бирин бёлмени арасы сюремге. А м ы р г ь а джууукъ салыб, эжиу этиб башлайды.

Эс кюзюде сени кёрюб
Кёзюмю алалмай,
Джылларымы ашыргъанма
Башхагъа кёл салалмай.

Мутхуз кюн да джарый эди
Экибиз тюбесек,
Алгъын киби сен къатымда
Олтурчу бир кесек...

Бу кёзюуде ол бир бёлмеден бир джастыкъ келиб, М а у л а н н г а тийиб, аны шиндиги бла бирге джыгъады.

А м ы р (*илгениб, секириб ёрге тур*ады). Начальник, сен къайдан чыкъдың... (*Ёрге турургъа болуша.*) Ассалам алейкум болуб къала эдинг да. Олтура билмей эсенг, олтурма шиндикге.

М а у л а н. Тейри, джаш, олтургъанынгы кьргюзюрме. (*Джастыкъны кьргюзюб.*) Бу къайдан келди?

А м ы р. А-а-а, сора бу тюшюргенди сени тахтадан... (*Джастыкъны алыб ызына быргъайды. Ол джунчуяракъ болуб бери къарагъан Борисни къулагъына тие озады.*) Начальник, ол хамхотха къарачы. Андан не излейсе башынг? Хайуан, быллай багъалы кьонакъгъа алай къалай этдинг?

Б о р и с. Маулан, кеч, эслемай этдим...

М а у л а н. Тохтагъыз, мен сизни эслерча этмесем...

Б о р и с. Мени мынга тенг этиб да сёлешме. Бир бек арыб джатхан эдим да, кёзюм къалкъыугъа баргъанлай, ёкюрюб тебреди да...

А м ы р (*аны сёзюн бёледи*). Начальник, сен меннге да бир затла айтдың, дейме. Менде не айыб барды?

М а у л а н. Айыбны кёбюсю сендеди. Джастыкъ атхан, чарыкъ атхан, джагъалашхан - аланы бары да сенден чыкъгъанды.

Б о р и с. Тюз айтаса, Маулан, мени бу бузуб кьойду. Общежитиеден бу кьорамай бир адамгъа тынчлыкъ джожкуду.

А м ы р. Кьорарыкъ сенсе. Сен Сократ тюлсе, барыб тохтагъан бузукъса. Начальник, не муну кьорат, не меннге башха джерде орун бер. Мындан ары тёзаллыкъ тюлме.

М а у л а н. Болдугъуз! Экинги да кыыстарыкъма.

А м ы р. Начальник, сен меннге тюбегенинг сайын, бёрк алыб турургъа керексе. Мен болмасам шахмат ойнаргъа ёмюрде да юреналлыкъ тюл эдинг.

М а у л а н. Сен туугъунчу да ойнагъанма мен шахматла...

Б о р и с. Маулан, былайда джангылдың, дейме. Алай эсе, хар кьуру Шашхынлыгъа нек къабдыраса?

М а у л а н. Мен? Мынга? Энди ол хапарнымы джайгъанды? Къайда, келчи, бир кере ойнайыкъ... (*Амырны кьулагъындан тартыб алыб кетеди.*)

Б о р и с сагъатына къарайды. Ол, джарыкълыгъы кетиб, юйню ичинде сагъышлы атлай тебрейди.

М а г о м е т (*ашыгъыш киреди*). Сен къайда эдинг... (*Столда нени эсе да излейди*).

Б о р и с. Артда айтырма. Мында боллукъ болурсуз?

М а г о м е т. Хо... Бир гитче брошюрачыкъ бар эди... (*Борис энтда сагъатына къараб, эшик таба айланады.*) Къайры салгъан эдим?

Л ю б а (*киреди*). Салам! Борис, тохта! Бу китабчыкъны сизге келтиргенме. Муну юсюнден Джарыкълыкъ юйде конференция этерикбиз. Аламат китабды, бусагъатда бошаб келеме.

Б о р и с. Окъурма... *(Кетеди.)*

Л ю б а. Ий, не излейсе?

М а г о м е т. Табдым. Контрольныйими аягыын джа-
заргъа бу керек эди... Къайда, не китабды... «Джюрекни
ауазы...» Атына уа сёз джокъду «Таулу»! Бу джазыучуну
атымыды, тукъумумуду, не затды?

Л ю б а. Эшта экисини орнунда да аны джюрюте бо-
лур. Таба эсек, конференциягъа кесин да чакъырайыкъ.

М а г о м е т *(китабчыкъны столгъа сала)*. Сен бу
конференцияла, концертле, лекцияла бла узакъгъа ба-
раллыкъ тюлсе. Аланы барын да къойда, бригадагъа
къайт. Джарыкълыкъ юйню директору болуб, биринг да
онгдурмагъансыз. Сора, заман да кетиб барады.

Л ю б а. Магомет, бу къоймай салгъанлары бла бир
кесек ишлейим. Сен да ашыкъдырма.

М а г о м е т. Соза баргъаныбыз болду. Огъесе кесин-
ге ышанмаймыса?

Л ю б а. Сеннге ышанмайма...

М а г о м е т. Къызчыкъ, ойнамазса... *(Кесине къысады.)*

Л ю б а. Магомет! Ары ий... *(Ычхынады.)* Амыр тюл-
дю Шашхынлы, сенсе.

М а г о м е т. А-а-а, алаймеди айтырынг... *(Аллына
атлайды. Люба къачыб чыгъады. Магомет да ышара-
ышара, броиюраны да алыб кетеди.)*

Сёлешген, бир-бирин тарт-соз этген тауушла эшитиледи.
Ызындан иги кючю болгъан адам тюртгенча, Ш а х а р б и й чартлаб
келиб, юй тюбюне джыгылады. Ол гитче сюекли, къатангы
джашды. Узун чачы, сакъалы, мыйыклары болсала да, былай
къарагъан оналты-онджети джыл берлики.

А м ы р *(аны ызындан киреди)*. Тейри, салагачыкъ,
туугъанынга ёкюндюрюме. Кёресе аны... Бижмасын
сюрталмагъанлай, къызлагъа мыллык атыб... Хайуан, не
зат эсенг да...

Ш а х а р б и й *(ёрге турургъа кюреше)*. Хайуан?..
Очень приятно! Я, Шах! Шахма мен...

А м ы р. Тыпырдама, тыпырдатыб къоярыкъма...

Ш а х а р б и й. Молчать! Марш къатымдан! Аслан,
къайдаса?

А м ы р. Аслан... *(Джумдугъун аны бурнуна элте-
ди.)* Ма, сеннге Аслан да, Къаблан да, Бабай да...

Ш а х а р б и й. Аслан, чекушканы бер! - ...Света,
ты?... Эй! *(Амыр полгъа басады.)* Мешокну ары ал!.. Хо,
ич до конца. Мен сюеме дейме, ол а... *(Кюледи.)* Къыз-
ла! Къызла, бери! Ира, кел къучакълайым. Шах чакъы-
рады. Сюда! Я Шах! Ножом как... *(Дагъыда бир затла-
ны айтады. Амыр шиндикге олтуруб къарайды. Шахар-
бий мурулдай-мурулдай, кючден ёрге сюеледи. Кючден
бир эки атлам этеди.)* Орун!.. Бери кел, Валя!.. *(Джый-
ылыб тургъан орунга ауады, хурулдаб баилайды.)*

А м ы р. Юйю къуругъан, бу уа къайсы дорбундан
чыкъды? Кимме деди кеси да? Хы, Шах! Да бу Шах эсе,
муну джумушчусу да болургъа керекди да... Ол сыйлы
къуллукъгъа менден тыйыншлы табыллыкъ болмаз...
*(Туфлилерин тешиди. Джыртыкъ носкалери бла аякъ-
ларын кёлтюрюб орундукъгъа салады. Эски, кир кёнче-
ги бла кёлегине сынаб къарай, табыракъ джатдыра-
ды.)* Хы, энди рахат джукъла, сени уллу джарыкълыгъ-
ынг, багъалы, Шах!.. Алай болса да мен сени бери нек
келтирдим?

М а у л а н *(эшик юсюнден)*. Джаш, шош этдим
дейме?

А м ы р *(аллына атлай)*. Да къартны сыйын кёрген
адетди.

М а у л а н. Биягъында уа алай айтмай эдинг... Сизни
этаждан дауур-суююр чыгъа эди.

А м ы р *(босагъагъа сюеле)*. Бизни башыбызда бир
затла болдула, дейме. Кел, къарайыкъ.

М а у л а н. Тохта, бу сойланнган кимди... *(Аны тюр-
тюб киреди.)*

А м ы р. Буму? Бу... Билмейме. Сократха джууукъ
джетген джашды, ким эсе да...

Маулан. Мында не этеди? Кеси да алкашмыды алынганмыды, рецидивистмиди, не затды?

Амыр. Чыртда хапарым джокъду...

Маулан. Менден эркинликсиз нек кьойгъансыз бери? Общежитиеге тыш адамны иерге болмайды.

Амыр. Месткомну членине джууукъ джетген джаш, былайда кесин тыш адамгъа санамайды. Энди ачыкъ айтсакъ, алайгъа сайлагъанлы, бизни Сократ кесин общежитиени тамадасына санайды.

Маулан (ачыулу). Былайда тамада менме... Джангыз менме.

Амыр. Аны мен да билеме, алай а андан не? Ол не этсем да эркинме, оноу кьолумдады деб айланады...

Борис (киреди). Нек сюелесе, Маулан? Оз, олтур... (Джатханны алкъын кърмегенди.)

Маулан. Тюлкюча ышармазса, тейри... Мен сеннге былайда оба къаранчхамамы, не? Кертда местком-дама деб... Бу кьонакъ юй тюлдю. Хар ким джууугъун келтириб барса, былайы къарачай базар болуб кьаллыкъды. Джэнгил кьорат!.. (Чыгъыб кетеди.)

Борис. Шашхынлы, бу меннге нек джанды?

Амыр. Къайдам. Къатыны келиб айлана эди, тюй-юшген болурла.

Борис. Алдайса! Сенден бир зат чыжыгъанды, знтда... (Джатханны къреди.) Бу болурму мени джууугъум?

Амыр. Хо, олду.

Борис. Сен эртде, кеч болса да мени тутдурлукъ болурса... (Шахарбийни къатына барады.) Неди бу тюрлю джан?

Магомед (кьолтукъунда да китаблары бла киреди.) Кимди бу? (Тюртеди.) Эй, бери тур!

Амыр. Тийме, мен джатдыргъанма.

Магомед. Мени орнума джатдырмай, кесингикине джатдырсанг а.

Амыр. Энди ол айтханынг барды... Бир алапат тукъумданды. Сени кьууандырайым деб джатдыргъанма.

Магомед. Былайда сен джукъларыкъса. Кьорат ары, ким эсе да.

Амыр. Бусагъатда кьорар къарыуу джокъду.

Магомед. Кълтюр да чыгъар.

Борис (сагъатына къл джетдире). Общежитиеде суйреб айланган да табсыз кърюнюр... Шашхынлы, кимди?

Амыр. Билмейме. Тамам къабыныб, арбазда ары-бери озгъан къызлагъа аууз джетдире, сюре, аманла айта тура эди. Джаягъына тартайым да, юйюне ашырайым деб къатына барсам, чыртда къарыусуз джан, кеси да, джашаусуз, бир сабий. Вермутдан кьораз болуб тургъаны бла, юйюне джетгинчи бир пелахха къалыр деб, кьоркуб келтиргенме.

Магомед. Сау бол! Уллу адамлыкъ этгенсе.

Борис. Хо. Бизни да бек кьууандырдынг. Энди уа не?

Люба (эшикден къараб). Джашла, ары бир чыгъыгъыз, ким эсе да бир хулиган арбазда къызланы сюруб айланады...

Борис. Ол Шашхынлыны къарнашыды. Кеси да ма, тынчая турады. (Люба ийнанмагъанча этиб киреди. Шахарбийге джууукъ барыб къарайды.) Ушайды да?

Амыр. Гитче къарнашчыгъымды. Алапат сабийди. Танышдырайым.

Люба. Огъай, сау бол. Уянгынчы къачайым.

Шахарбий (орундукъда олтурады, Любагъа къатады). Света! Света, иди ко мне. Шах бир кьучакъласын... Куклам, нек сюелесе? Шах чакъырады... Былай кел! Быстро!

Люба (Магомедни къатына къысыла). Бу тамам къыйынлыкъды да...

Амыр. Джат ары! Джат дейме!.. (Орундукъгъа аудурады.) Джукъла!

Шахарбий. Джукъла? Зачем? (Джастыкъны кьучакълайды.) Пришла, Света? Молодец! Ира, сен да

кьучакъла. Вот так... (*Джукълайды. Люба башын чай-
кьай чыгъады.*)

А м ы р. Джашла, танг атханлай боюн джигине бе-
риб юйюне ашырырма.

Ма г о м е т. Ичкени сайын келиб турлукъду. Был-
лайла алайдыла.

А м ы р. Кьоркъма, келмезча этерме.

Б о р и с. Кеси да сюекди да. Бу кийимлерине, бу
халына да бир къара. Атасы, анасы болмай, атылыб къал-
гъан затха ушайды.

А м ы р. Хо, джылыу кьрген джапысы джокъду. Мен
да аны ючюн джазыкъсыныб келтиргенме, ансы кьб акъ-
ылыммы тыярыкъ эди, уруб узун этиб кетерик эдим.

Ма г о м е т. Табдыгъыз джаныгъыз ауруп адам...

Ш а х а р б и й орундукъда олтурады. Эсиргени аязыгъанча
кьрюнеди. Джашлагъа да эс бълмей ёрге турады. Туфлилерин да
киймей, коридор таба атлайды.

А м ы р. Бери къайт!

Б о р и с. Бет джууарыкъ болур.

Ма г о м е т. Туфлилерин ызындан атыгъыз. Кетген-
лиги болур.

Б о р и с. Тохта, не этерик эсе да кьрейик...

Ш а х а р б и й (*бетин сюрте киреди*). Джашла, кьо-
накыгъа джангы джанджаулукъ берирге къалай башыгъ-
ыз джетмейди... (*Джанджаулукъну мюйюшге быргъай-
ды.*) Столгъа да бир джукъ салыгъыз бери... Не, шин-
дикге джабышыбмы къалдыгъыз... (*Кухнягъа куриб, та-
бакъ бла кьабарыкъла алыб чыгъады.*) Мен бери кел-
генли джангы хант да бишерик эди... (*Магомёт бла Бо-
рисни эки джанына тюртюб, араларына олтурады.*
Ачдан ёле тургъанча, табакъгъа мыллык атады.)

А м ы р аны джутланыб ашагъанына къараб, бети тюрленеди.
Энди, ол боюн джигине берликме, деген джангха ушамайды. Къалай
да болсун, терен мыдахлыкъ басханды. Джылары келиб джанлагъан

адамча, акътырын туруб, ол бир бълмеге киреди. Б о р и с н и бу
тюрлю джангха сейирсинигени танылады. Ма г о м е т кьынгыр
къарайды.

Ш а х а р б и й (*ашаб бошаб*). Бир джукъ уртлатсагъ-
ыз да боллукъ эди, анга да адамлыгъыгъыз джетмеди.
Мен бир кесек айланыб, кьызларыгъызгъа да кьз джет-
дириб кьыйтайым... (*Туфлилерин киеди.*)

Б о р и с. Энди аязыгъан да этдинг, юйюнге бар.

Ш а х а р б и й. Мени юйюм джокъду. Бу орунга
киши джатмасын...

Ма г о м е т. Аны иеси барды. Экинчи былайын
джокълама. Бар!

Ш а х а р б и й. Къара анга... Сен тюрлю адам кьре-
ме. Юйюнге барсам кьыстарса, бу кьралны юйюдю. Мен
да кьралны адамыма. Гражданинме. Так что... Ол айт-
ханынгы киши эшитмесин, айыбды... (*Кетеди.*)

Ма г о м е т. Билген эдим алай боллугъун... (*Амыр
киреди.*) Этеринги да этиб, ол юйге нек къачдын? Кьыс-
тарыкъма дей эдинг да.

А м ы р. Джаркъа, кьойчу бу къайгъы излеб тургъа-
нынгы.

Ма г о м е т. Мени къайгъым бошду, ол общежитие-
де даур-суююр этсе, не тюрюш ачса, къайгъыны кьр-
гюзюрле.

А м ы р. Хо, тоб болуб атылмагъа эди... Ачлыкъ
джетген адамча, табакъгъа мыллык атханын кьлтюрал-
май кетген эдим.

Б о р и с. Ол айтханынг а барды. Къайтырыгъы
бош болур, ким биледи, келгени болса, кьыстамагъ-
ыз. Бизге илешгени зат болса, бригадагъа алыб кьой-
гъаннга.

Ма г о м е т. Сени чардагъынг мунукъундан да быт-
дыр кьреме...

А м ы р. Сау бол, Джаркъа, уллу кьлтюрдюнг мени.
Алай болса да, Сократ айтханда магъана барды...

Магомед. Магъанагъызны да, сизни да... Мен муну экинчи былайда кёрмейим.

Борис. Тохта, кызыб кьалма. Бу бирибизни гитче кьарнашыбыз болса, кьалай этерик эдик?

Магомед. Аллай кьарнашыбыз болмагъаяна кьууанайыкъ да, ишибизни этейик.

Амыр. Коллективге тюшсе...

Магомед. Ол бир кере ичиб кёрюнсе, не биреу бла туююшсе, саулай бригада саугъасыз кьаллыкды, бедешлик боллукъбуз...

Амыр. Алай бошлаб кьоймазбыз...

Борис. Шашхынлы тюз айтады. Сакъ болурбуз, айтырбыз, юретирбиз.

Магомед. Ол затланы кинода мен да кёргенме... Кьойчугъуз муну. Ауузуна келгенни айтыб барыргъа болмайды да.

Борис. Тамбла бу тюрге туюшсе, мен кесими да терслерикме.

Магомед. Сен, мен кесибизни суйсек терслербиз, суйсек терслемезбиз, ол бир иш. Саулай бригада ны бети бла ойнаргъа эркинлигибиз джокъду.

Амыр. Муну джолгъа салсакъ, ол сый боллукъду.

Магомед. Болдугъуз...

Борис. Былайда орун да бошайды, таб болуб кьаллыкъ эди...

Амыр. Не орун?

Борис. Мени орнум. Мен кетеме.

Амыр. Къайры кетесе?

Борис. Энди иш былайды. Кесим билмей турганлай... Эсимде да джокъ эди алай боялукъду деб... Тюне не айтыргъа керек эдим. Алай болса да не башхасы барды. Терс болганма... Кечериксиз...

Магомед (джумдугъуу бла столну урады). Айт муну айтырыкъ эсенг! Неге чайнай тураса.

Борис. Къатын алама.

Амыр. (кёлтюрюлюб). Сен?

Борис. Хо, мен...

Амыр. О, джарлы, тиширыула къара шайтандан, тюлкюден, джыландан кьуралгъандыла. Башынгы отха нек салдынг? Джаркъа, нек тынгылайса? Тенгибиз отха секире айланады, тохта де. Сеннге келген сенден да телиди, де да, айырт мынга... Ой, джарлы тенгим, хариб тенгим.

Магомед (Амырны башына линейка бла урады.) Кимни аласа? Къалай аласа?

Амыр. Нек аласа?

Борис. Люданы... Джашла, энди ол кюнню муну бла бошайыкъ. Мен экинги кьоюб, Людагъа туберге кетдим. Юйлендим, джашайбыз.

Магомед. Сен кетгенден сора Шах узаймай къайгды, къайтмагъан ол болган эди. Сени орундугъунгда джатды. Ыйых кюн аны бла бошалды... Экинчи кюнюнде юйню сюртюб, бояб башладыкъ.

Борис. Гюрге кюн тылдан болмай тохтадыкъ. Бараз кюн эртденбла биз ишге бардыкъ, сен тамадала бла туююшюрге кетдинг.

Магомед. Мен ала бла ата-анагъа джетиб ызыма къайтдым... Келигиз, вагончугъубузгъа барайыкъ...

Амыр. Энди ары бара айланмайыкъ.

Борис. Сора былай этейик. Ма бу анда столчугъубуз болсун. Была да шиндикле... (Эки шиндикни да арлакъ салады.) Бу экиси ол тышында скамейкачыкъды, дейик. Ишлей турган юйюбюз коридор джанында, арлакъда парк... Къабыргъада ишибизни кьалай баргъаныны юсюнден джазылган къагъытла... Не кьалды?

Амыр (чайнекни келтириб столгъа салады). Бу телефон болсун...

Магомед. Мен сагъат он бола келдим... Сиз ары чыгъыгъыз... (Шахарбий келиб скамейкачыкъгъа олтуралды.) Ишни кызыу кёзююнде, кёз ача келгенча нек айланаса?

Ш а х а р б и й. Сен айланган меннгеми бол-
лукъду?

М а г о м е т. Мен сенича ойнай айланмайма. Тюне-
не кюнортадан сора кетдинг, энтда ишни къатына бар-
магъанса... Ишге кирген эсенг, ишле алай тюлмюдю, къо-
ра! Дженгил ары бар! (*Кете тебрейди.*)

Ш а х а р б и й (*дженгиден тутады*). Сен неге
чартлайса? Иш джокъду, сора алайын сакълабмы тур-
лукъма?

М а г о м е т. Ол тюбюнде затланы башына ким
чыгъарлыкъды?

Ш а х а р б и й. Кран.

М а г о м е т. Аны мен сени атангдан да иги билеме.
Бузулуб тургъанын кѳресе да.

Ш а х а р б и й. Бузулгъан эсе, ишлет!

М а г о м е т. Сени айтырынга къараб тура эдим.
Былайда кѳрюнме. Не ары бар, не къора... (*Артыкъ
да ачыуланыб, столну къатына келеди. Чайнекни
башын трубканыча алады.*) Диспетчер!.. Не болду
сизни устагъыз?.. Краныгъыз худжусуна къалыб тур-
гъанын айтхан эдик да... Да келлик эсе, нек кел-
мейди?.. (*Ачыуланыб трубканы аппаратны юсюне
атады. Дагъыда алады.*) Аланла, сизде бет бармы-
ды?.. Болуб а не болгъанды, юйюнге эмина боллукъ,
эртденбладан бери тылдан сакълайбыз... Сизни ма-
шинагъызда мени не ишим барды... Мени джазыкъ-
сыныб ие эсегиз, чыртда иймегиз. Бош тургъан за-
маныбызгъа сиз тѳлериксиз... Огъай, болду тѳзге-
нибиз. Бусагъатдан къагъытланы джазыб, управле-
ниеге элтирикме. (*Бир джаш къызчыкъ киреди.*) Не
керекди?

К ѳ з ч ы к ѳ. Мени атым Соняды.

М а г о м е т. Сау бол, анга бек къууандым...

С о н я. Мен сизде ишлерге келгенме.

М а г о м е т. Къызчыкъ... Соня, бу сеннге гинджи
ойнагъан тюлдю. Кесинге джараулу иш изле.

С о н я. Мен къурулушда ишлерге сюеме.

М а г о м е т. Башха бригадалагъа бар.

С о н я. Былтыр Амыр-зат бизни школгъа келиб, ха-
пар айтханларында, онунчу классны бошасагъыз, ишге
чакъырабыз, деген эдиле.

М а г о м е т. Бизде бусагъатда иш джокъду.

С о н я мыдах болуб чыгъады. Сора барыб, Ш а х а р б и й н и
бу джапында шидикге олтурады. Джыламсырайды.
М а г о м е т кийимлерин тешиб, ишчи кийимлерин кие тебрейди.

Ш а х а р б и й (*Сонягъа буруллуб*). Къызчыкъ, нек
джылайса?

С о н я. Ишге алмайды.

Ш а х а р б и й. Къара анга, аны ючюн неге джылай-
са? Былайда алмасала, башха джерде алырла.

С о н я. Мен бу бригадада ишлерге сюеме.

Ш а х а р б и й. Да сеннге не башхасы барды? А-а-а,
джашланы бирин сюесе...

С о н я. Сен аны къайдан билдинг?

Ш а х а р б и й. Билгичим барды. Къурулушдан хапа-
рынг джокъ эсе...

С о н я. Барды! Юреннгенме. Мен...

Ш а х а р б и й. Тохта, кел былайдан арлакъ джан-
лайыкъ... (*Кетедиле*).

М а г о м е т терезеден да терк-терк къарай, кийиниб бошаб, адам
тауушла чыкъгъан джапына кете тебрейди. А м ы р б л а Б о р и с
киредиле.

М а г о м е т. Ий, нек ѳрге-энишге бара турасыз? Мен
таякъ алыб юсюгюзге сюелиб турургъамы керекме?
Сагъатха къарагъыз, онбир болуб барады.

А м ы р (*стол джанына олтура*). Джаркъа, анда да
иш джокъду...

М а г о м е т. Энди башхала джюрек джаргъанлары
азды деб, сиздамы къошулдутъуз? Ууакъ кирпичлени

тышына быргъагъыз, иш кереклени башына чыгъарыгъыз, деб кетген эдим да.

Б о р и с (*къабыргъада графикге къарай*). Былай барса, бу айда планны джартысы да толлукъ тюлдю...

М а г о м е т. Аны сен айтмасанг да билеме...

Б о р и с. Буйругъунгу толтургъанбыз, джангыз ол керексиз бояула турадыла. Машина джете эсе, джюклеб ашырлыкъбыз.

М а г о м е т. Сиз хурджунладан къолланы алмагъанлай, бары да къалай тыныб къалды? Безигенигиз болду, келигиз...

Б о р и с. Биз да анга сейирсине тура эдик.

А м ы р. Тюз айтады. Эртденбла келгеникде, бары да этилиб тура. Мен къалай болсам да, Сократха ийнан. Алай тюлмюдю, бар да къара... (*Магомет не айтыргъа да билмей, экисине кёзюу къараб, эшикге чыгъады.*)

Б о р и с. Шашхынлы, ким этген болур, не?

Л ю б а къолтугъунда газетлери, журналлары бла ол скамейканы орнуна салынган шиндиклеге келиб, М а г о м е т н и ызындан къарайды.

А м ы р. Мени алай сагъыш этиб кюреширча башым болмагъанын билесе... (*Тютюн къабындырады.*) Ким этген эсе да, сау болсун...

Ш а х а р б и й къайтады. Л ю б а н ы эслеб, акъырын келиб, белинден къолу бла къучакълайды. Къыз джаягъын тартады. Ш а х а р б и й мурулдай, ол шиндиклени бирине олтурады. Къыз джашлагъа киреди.

Л ю б а (*къолтугъунда затланы столгъа сала*). Салам!

А м ы р. Кел, Гинджи, кел! Тюнене да кёрюшмеген-биз, тансыкъдамы болмагъанса.

Л ю б а. Хо, сени кюсейме... Къора къатымдан... Анга этгенча этерме да.

А м ы р. Шах... Къайдан чыкъды? Не этгенсе?

Л ю б а. Джаягъына тартханма.

А м ы р. Адебсизлик этгенсе. Эргде-кеч болса да, анга берликбиз...

Б о р и с. Ахырда да, аны бла бир кесек олтурайым... (*Чыгъады.*)

Л ю б а. Аллайны теджерик эдинг ансы... Энтда ишсизмисиз?

А м ы р. Хо. Ох дедик солуй-солуй...

Л ю б а. Юйюгюзню тегерегине да бир айланайым...

А м ы р. Сакъ бол, хар кимни ачыуу бурнундады. Джаркъагъа уа чыртда джууукъ барма, хап деб къабарыкъды... (*Люба аны башындан столгъа басыб чыгъады. Амыр газетлеге, журналлагъа къарай тебрейди.*)

Б о р и с. Шахарбий, къалайды джашау?

Ш а х а р б и й. Мен сизге джашауну кёргюзюрюк болурма.

Б о р и с. Э-э-э, сен табсызла селеше тебрегенсе...

Ш а х а р б и й. Мени орнумда болсанг, кёрюр эдим... Сиз адамлабыз, джашайбыз дебми турасыз? Энди ма бу джашауду, не?

Б о р и с. Да айт, къалай джашайыкъ?

Ш а х а р б и й. О къой-къой, айтыб сизге сёз къоратхандан не хайыр, эшек билген арба джол деб, ашагъан бла ишлегенден сора сизде джукъ джокъду. Сизнича болуб къалама деб къоркъама.

Б о р и с. Андан сора къоркъуунг джокъ эсе...

Ш а х а р б и й. Стоп! Аны юсюнден мени бла даулашыр акъылынг бар эсе, алгъы бурун тойдур. Не кесиме талай сом бер да, хант юйге джетиб къайтайым. Андан сора селеширбиз.

Б о р и с. Кел! Мен да эртденбла чай ичерге ашыгъыб чыкъгъан эдим... (*Кетедиле.*)

Л ю б а (*къайтады*). Хай-хай-хай, сен тюз айтхан кёре эдим.

А м ы р. Мен кьачан да тюз айтама... Керогаз анда-меди?

Л ю б а (кюледи). Ол а кимди?

А м ы р. Добайгъа айтама. Биягъында джокъ эди.

Л ю б а. Келгенди. Сен бу тюрлю атланы къайдан табаса?

А м ы р. Бек алапат атладыла. Добайны халиси керогазчады. Дженгил къабынады. Магометни ал да къара... Джаркъа деб терсми атагъанма? Джаркъа тийгенча тиеди хар сёзю адамгъа. Бу арт кёзюуде иште гъырмырла, башха къайгъыла бла тюрленгенди ансы, ол бизге келген сагъатында Борис Сократча оюмлу, акъыллы эди. Не уа сени атынгы алайыкъ...

Л ю б а. Огъай, энди сеникин алайыкъ... Шашхынлы!

А м ы р. Аны уа къайсы эсе да таб джабышдырды. Кимден чыкыгъанын билалмай кълдым ансы, бир шыша аллыкъ эдим... (Телефон зынгырдайды. Амыр анга узалады.)

Л ю б а. Мен кетдим. Ол китабчыкъны бошагъыз, башхала да окъургъа керекдиле... (Кетеди.)

А м ы р. Не дейсе?.. Ол менме... Къалай дейсе?.. Тохта, сен кимсе?.. Къызчыкъ, безиринг келе эсе, башха адамны изле... Огъай, менден хайыр джокъду... Мен тиширыулары кёрюб болмайма... Хо, барын да... Ала шайтандан, тюлкюден, джыландан къуралгъандыла... Иблистен да бир кесек джетгенди... Тюбешейикми дейсе?.. Огъай, къызчыкъ, мен джылы келген адатма, башым да тюз тюлдю, асхакъма... Башхагъа джангыласа... (Трубканы салады.)

Б о р и с (киреди). Шашхынлы, Шах не эте айланганын билемисе?

А м ы р. Огъай. Тюненеден бери билмейме.

Б о р и с. Нек билмейсе? Аны юсюнден сёлешген эдик да.

А м ы р. Сёлешгенликге, сен джанынг ауруб бир зат айтсанг, ит къабханча этеди да, мен да бир дженгил адам, кесими тыялмам деб кьоркъама.

Б о р и с. Тыяргъа керекди. Ол биз айтханны этиб тебрерик болса, бу кюннге джетибми айланныкъ эди... (Магомет киреди.)

А м ы р. Не, джюрегинги басдынгмы?

М а г о м е т. Хо, сиз джюрек басдырлыкъ затласыз... (Телефонга узалады.)

Б о р и с (телефонну арлакъ тюрте). Сен Шахарбийге не айтханса?

М а г о м е т. Да не айтханма, иште заманында кел, заманында кет дегенме. Озгъан юч кюнде мени болсун деб джукъ этмегенбиз. Сен аны сагъышын эт, Шах деб турма да...

Б о р и с. Аны сагъышын этерик адатла этсинле...

М а г о м е т. Ала этмегенлерин кёrese да...

Б о р и с. Шахарбийни анда не терслиги барды?

М а г о м е т. Ол бир хата этеди деб, кълтырагъанлай турама. Сиз аны къалай ангыламайсыз? Бу табсыз заманда аллай бир джугъу чыкъса...

Б о р и с. Биргесине джашагъанла суюгенингча эт деб кьойсагъыз а, чыгъар.

М а г о м е т. Аны айтма, мен ол оноугъа кьошулмагъанма...

А м ы р. Ол мени эсимдеди, сен да болуш дейбиз ансы...

М а г о м е т. Мен коллективни кългъысын этеме, анга заманым джокъду.

Б о р и с. Аны биз да этебиз. Болушмай эсенг да, ёчюкдюрге, аузунга сакъ бол дейбиз... (Шахарбий кьурулуш таба озады.)

М а г о м е т. Да кълдай сакъ боллукъма, былайгъа киргенли бир кюнню толусу бла иште кёрюнмегенди, ичкени алгъынча барады, кълда эсе да туююшген халпары чыгъады. Тюнене Маулан айтды. Бюгече общежитиеге келмегенди. Сора сёлешмей кълдай этейим? Кългъанлагъа осал юлгю кёртюзеди. Бир да кьуруса аны ангылагъыз.

А м ы р. Къаллай юлгю болса да, ишлер мадар бер-месе, не хайыр...

Б о р и с. Къайсыбыз ишлегенбиз толу кюнню? Бы-лайда сюелиб тургъандан не барды? Мен да кетерикме бусагъатдан...

М а г о м е т. Ма олду ишге джан аурутханыгъыз. Бир мадар этейик дер орнуна...

Б о р и с. Биз айтхан мадарланы нек этмейсе? Ким сени чынынгы аллыкъды? Управление, трест бла бол-лукъ тюлдю...

А м ы р. Тюз айтаса. Бетсиниб тургъаныбыз болду. Сени сансыз этерге тартынабыз ансы, тамадалагъа, ре-дакциягъа да эртде джетерик эдик.

М а г о м е т. Алай этерге мен сизнича бир билмей турама, хо. Артда къалай боллугъуну сагъышын этигиз. Бизни тамадала аны ёмюрде кечерик тюлдюле.

А м ы р. Бизге мындан ары не этерикдиле?

Б о р и с. Ол бизге берлик орденлерин хурджунла-рында къойсунла... (Телефон зынгырдайды. Борис къал-гъанладан джууугъуракъ болуб, трубкины алады.) Да... Хо, Магометни бригадасыды... Бек аламат... Планланы уа... Артыгъы бла... Огъай, аллай зат болмайды бизде. Сау болсунла, хар не кереклибизни юсюбюзге къуюб турадыла... Бош хапарды, небиз да джетишеди...

М а г о м е т (трубкагъа узалады). Нелени джаншай-са? Былай бер!

Б о р и с (аны къолун ары тюрте). Сау бол! Мындан ары да юреширикбиз... Къалай дейсе?.. Хы... Къайдан?.. Келсинле... Уяллыкъ тюлсюз... Уялтмазбыз дейме... Къа-чан келедиле?.. Сакълайбыз?.. Мындады бригадир да... Айтырма... Болсун... (Трубкины салады.)

А м ы р. Кимни агъартдынг?

Б о р и с. Рамазан Алиевични.

М а г о м е т. Управляющийни? Трестникин?

Б о р и с. Хо. Республикадан тамадала да, башха тре-стлени келечилери да, къонакыгъа келедиле, къууаныгъ-

ыз. Алагъа бир иги бригаданы кёргюзюрге керекбиз, сиз къалайсыз, деб сора эди.

А м ы р (къолларын бир-бирине ышыйды). Ага, не таб болду. Ол алебастр кесекни да джашлагъа айтыб джашыртаим да, къуру джуртха келсинле... (Эшик таба атлайды.)

М а г о м е т. Бери къайт!.. (Машина таууш.)

Б о р и с. Тылдан келди. Аны да бир сылтау эт да, ызына къайтар...

М а г о м е т. Энди озмагъыз...

А м ы р. Огъай, бир таб бола айланады. Мен кет-дим...

Б о р и с. Мен да барама...

М а г о м е т. Тохтагъыз дейме... (Джашла ары чыгъ-ыб, эшикни тышындан къылыч саладыла. Магомет эшикни туюуб, аманны къуюб юрешеди, киши ачмай-ды.) Хы, энди къайтыгъыз...

А м ы р. Ол кюнден сора хар зат кертн да аламат болду...

М а г о м е т. Хо, тамам аламат... Управлениени тама-дасын джюрек ауруулу этиб, больницагъа салдыгъыз, ар-тда меннге айтылмагъан къалмады, андан бери кишиден сау бол деген сёзню эшитмей барабыз... (Борисге.) Ол кюн сен этеринги да этиб, къайры тас болгъан эдинг?

Б о р и с. Ол делегацияны башчысы, мени атам эди. Кёрмесин деб джанлагъан эдим. Къайда ишлегеними, джашагъанымы билмейдиле мени.

А м ы р. Хайуан! Аллай атадан ёнгелеген, сен адам тюлсе. Ол сени суйген къызынга барыб, мени джашым-дан умут этме деб, ёмюрде айтырыкъ тюлдю. Бир зат-ланы къатышдырыб айланаса. Аны билге эдим ол кюн. Эки къолунгу байлаб, алыннган этгенди, деб аллына элтирик эдим.

М а г о м е т. Аны юсюнден артда сёлеширбиз... Къа-лайгъа джетдик?

А м ы р. Билмейме, мен къатышдым...

Магомед. Хы, ингирала эди. Мен биягъы конт-
рольный бла кюреше тура эдим... (*Чыракъ джукълана-
ды, дагъыда джанады. Магомет кесиди.*)

Соня (*киреди*). Магомет, кирирге боламыды?

Магомед. Кел! Ишге джарашдынгмы?

Соня. Огъай, джарашмагъанма. Бу бригададан баш-
ха джерде ишлерик тюлме.

Магомед. Сен бизде ишлеяллыкъ тюлсе...

Соня. Ишлетиб кёр...

Магомед. Кёрмегенлей да билеме...

Соня. Мен... (*Амыр киреди. Ол къызчыкъгъа кёзю-
ню кыйырын джетдириб, ол бир бёлмеге озады. Соня
юйден чыгъады.*)

Амыр (*киреди*). Джаркъа, кеч, нёгеринг болгъанын
билмей кирдим. Аллай джугъунг болурун алгъаракъдан
айта тур.

Магомед. Сени къайгъынгды бары да...

Амыр. Мени? Сен ассалам алейкум болуб тура кё-
реме. Сен биз болмагъан сагъатда къызланы юйге чакъ-
ыра эсенг, менде не барды?

Магомед. Былтыр школда ол тюбешиуге баргъа-
нынгда, ишибиз алайды, былайды деб махтагъанса да,
ишге ал деб айланады.

Амыр. Къайда кёргенме деб турама. Бир соруула
да берген эди. Аны билсем, сёлешген этерик эдим.

Тамара (*киреди*). Къалайсыз?

Амыр. Аламат! Алгъышлайма!

Тамара. Не бла?

Амыр. Къалай не бла? Лагерге тамада болгъанынг
бла.

Магомед. Тамададыкъ къайда, заместительге ал-
гъанларына да къууаныб турады.

Тамара. Сиз юйдегили болургъа, тамада этерге
айтхандыла, ол заманда кёрюме, хыликге этиуюгюз-
ню... (*Сумкасындан талай кёлекни чыгъарады.*) Джу-
угъаима, итиу кесигиз уурсуз. Мен кетдим...

Амыр. Сенсиз бизни Аллах этмесин... Мен да ар-
базгъа чыгъа тебреген эдим. Автобуса дери ашырай-
ым... Джаркъа, кел, сен да бир хауа урдур, ассалам алей-
кум болуб къаласа... (*Ючюсю да чыгъа тебрейдиле.*)

Маулан (*босагъа юсюнден*). Къалайды джаш тё-
люню чоту?

Магомед. Джокъду хата, Маулан. Шахаргъа бир
чыгъайыкъ деб тебрегенбиз. Айтырынг-зат бар эсе, кел
ичке, артда барырбыз.

Маулан. Огъай, аллай джугъум джокъду. Тамара
бла сен барыгъыз, муну кёюгъуз... (*Къолтугъунда шах-
мат коробкасын къагъа.*) Бюгюн тюгюн джукъар кю-
нюмдю.

Тамара. Бу хар тюбегеннге чемпион менме дейди да.

Маулан. Мен болмагъан джерде чемпионду...
(*Амырны дженгинден тартыб ызына къайтарады.
Магомет бла Тамара кетедиле.*) Хайда, джюрю. Юрен
мен саулукъ да.

Амыр (*джюрюйдю*). Арт кёзюуде адамла айыб этер-
ле деб къоркъуб, сени бла ойнагъанымы кишиге айт-
майма.

Маулан. Тохта, джашчыкъ, мен сени сокъуран-
дырмасам, мен да мен тюлме... Юйюгюзге барыб кел-
динг дейме. Не эте турадыла?

Амыр. Джокъду хаталары... Сагъышландынг дей-
ме. Айтхан эдим да...

Маулан. Хо, уллу къалтырадым... Профсоюз ко-
митетни джыйылыуу болгъан эди... Шах!

Амыр. Аллай шахланы мен джети джылымда эте
эдим... Сора уа?

Маулан. Бу арт джылланы ичинде не путёвка ал-
магъан, не башха болушлукъ излемеген адамланы юсюн-
ден сёлешдик... Бош салдынг алайгъа, алдым... Сен да
барса аланы ичинде.

Амыр. Эстергенигиз игиди... Кереклим болса иги
бетимеми уяллыкъма... Атынгы чартлатдым...

М а у л а н. Сора офицеринги ызындан къарадың.
Бир кереклиси болмагъан адам джокъду. Тартынма!

А м ы р. Хо, уллу уялама дейди... Ма, ассалам алей-
кум.

М а у л а н. Таб алай болуб турады. Бюгюн кюнюм
болмады...

А м ы р. Сени кюнюнг болуб мен билмейме.

М а у л а н. Тюнене ийманынг юйюрдюм да... Ол
гитчелеригиз ненчадыла сизни? Сабийлеге айтама.

А м ы р. Эки шайтан. Алтынчы бла джетинчиге ба-
радыла.

М а у л а н. Сора джангылмагъанма. Лагерге эки
путёвканы хурджунума салгъан эдиле.

А м ы р. Ой алагъа не лагерь керекди, алайсыз да
лагерде турадыла. Суу, чегет, арбаз, орам бла бир сабий.
Бу шахарда кёгюрчюн уялада джашагъанлагъа берсегиз
игиди.

М а у л а н. Тейри, тюз башынга берирме да, игини
кёрюрсе. Сенден тели болуб бергендиле, хо. Сеннге да
былайда джууукъду. Эртден, ингир бара турурса. Ала да
бир тансыкъларын алырла... (*Путёвканы береди.*)

А м ы р (*къууаннганы танылады*). Аны уа тюз айта-
са, аладан кереклиле болурла, дегенлигимди... Сау бол,
начальник!

М а у л а н. Тукъумларын, атларын-затны кесинг джа-
зарса.

А м ы р аны ашырыб къайтыб, бир джырны да мурулдай.
путёвканы джазыб, джарандырыб башлайды. Эшиктен Ш а х а р
б и й киреди. Ол эсирбди.

Ш а х а р б и й. Бу бизни юйдю да?

А м ы р. Уллу джангылдың. Сени юйюнг медвыт-
резвителди. Зоопаркга да аллыкъдыла. Эм игиси уа -
дурдомгъа бар!

Ш а х а р б и й. Кесинг бар! Иди! Мен Шахма.

А м ы р. Бармай эсенг, бир кесек селешейик. Былай
олтур!

Ш а х а р б и й. Нет! Буду спать!

А м ы р. Артда джукъларса... (*Къоймай олтуртады.*)
Тюнене Сократ бла мен не айтхан эдик сеннге?

Ш а х а р б и й. Билмейме. Нужны мне. Башымы
аурутма. Хватит!

А м ы р. Олтур! Къымылдама! Ичме деген эдик сен-
нге. Алаймыды?

Ш а х а р б и й. Ну и что? Энди уа не? Подумаешь.

А м ы р. Сора бу джапыгъа нек кирдинг? Мени тё-
зюмюм бошала тебрегенди, аны ангылаймыса, ангыла-
маймыса? Ассалам алейкум этиб къоярыкъма.

Ш а х а р б и й. Айтханынг да керек тюл, тёзюмюнг
да керек тюл, пошёл вон! Всё! Ары ий!

А м ы р. Да сора мен сени бла бир кесек ишлейим...
Къымылдама... (*Башындан - хыны басыб олтуртады*).
Башынгы джыртыб аллыкъма...

Ш а х а р б и й. Ой-ой-ой, ачитма! Бойнум...

А м ы р. Ауузунгу джаб! Башынгы ичине джукъ этал-
магъандан ары да, тышын джарашдырайым... (*Машин-
каны алады.*) Керексиз тюклени къоратайым, дегенли-
гимди...

Ш а х а р б и й. Пусти! Ары ий...

А м ы р. Тынч олтур! Быллай сакъалланы, мыйыкъ-
ланы керти эркишиле джюрютгендиле. Сен аланы къа-
бырларында рахат джагаргъа къоймайса. Аллай адам-
ланы селеке этерге джарамайды, аланы бетлери бла ой-
наргъа болмайды...

Ш а х а р б и й. Сени алай ойнатайым бусагъатдан...
Тийме! Тийме дейме...

А м ы р. Мен не этерими сеннге сормайма. Тыпыр-
дама... (*Чачын къыркъыб башлайды.*)

Ш а х а р б и й. Ачитдың... Машинканг джыртыб
барады...

А м ы р. Чыда. Аны джарашдырыргъа заман джокъ-

ду... Хо, сенден сора ишми барды... (Сакъалы бла мыйыкларына джетеди.)

Ш а х а р б и й. Алагъа тийме! Болдунг!

А м ы р. Сен сакъалгъа, мыйыкгъа тыйыншы тылдесе... (Джагъалашадыла. Амыр сакъалыны бир джанын кыркъады.)

Ш а х а р б и й. Сен а не оздунг... Отпусти... Кесерикме...

А м ы р. Сенден да бир насыблы сау къалыр... Вот, келишдинг... (Ол да кыркъыб бошаргъа, Шахарбий ёрге тура келиб, джагъасындан тутады.) Джаш, бошаб кыорыкъма...

Б о р и с (чабыб киреди). Джашла! Не болгъанды?... (Амырны бир джанына тартады.) Кызма!

Ш а х а р б и й (анга мыллыгын ата). Ананг танымазлыкъ этейим...

А м ы р (хырыланады). Джанынгы алыб кыорыкъма...

Ш а х а р б и й. Сен меннге алай этиб, энди...

Б о р и с. Шахарбий, бир тохта. Не этгенди аллай бир...

Ш а х а р б и й. Сакъалым къайда? Мыйыкларым къайда? Огъесе сокъурмуса? Посмотри!

Б о р и с. А-а-а, алагъамы айтаса? О, кыой-кыой, бош затладыла ала. Энтда ёсерикдиле. Андан да ариу сакъал, мыйык ёсмесе кёрюрсе...

Ш а х а р б и й. Вот это здорово... Аны айтсанг абиягындан бери. (Борисни кыучакълайды.) Вот это друг. Мен а аны билмей... Джукъларгъа кетдим... (Ол бир бёлмеге киреди.)

Б о р и с. Сен меннгеми эришесе, башынгы джетгени олмуду?

А м ы р. Мен аны эки-юч кере иги кыыздырсам, бир кесек тохтарыкъ эди. Неге кыынгыр кыарайоа? Алай да кёрюрге керекди.

Б о р и с. Алай бла алкъын киши кишини джолгъа

салалмагъанды. Джаркъа иш деб, кыуру ол ауузунда кыалтыб, сен мыйюзюнден тут десе, кыулагындан тутуб... Сиз алай этгеннге башхала да хазна эс бёлмей тебресгендиле... (Люба киреди.)

А м ы р. Сау бол, гинджи, бу джолдан таб заманда келмегенсе. Бери олтурчу. Сен болсанг, Сократ атагъа, анагъа джетерик тылдо.

Л ю б а. Олтура турургъа заман джокъду. Тамбла су-ратлау коллективни кыураб бошаргъа керекди. Бююн башхалагъа тынгыларыкыдыла, тамбла ингирде алайда болугъуз.

А м ы р. Гинджи, биз анда не этерикбиз? Быллай хамхотлагъа зоопарклада кыарайдыла.

Л ю б а. Бояб-зат этиб тыорлендирирбиз ансы, ол кыоркыууну мен да этгенме.

Б о р и с. Керти да джукъ чыгъар дей эсенг, басырбыз.

Л ю б а. Бирине джарамасагъыз, бирине джарарсыз. Не хоргъа, не драмкружокга боллукъсуз. Кыараулада алгъа чыкъмаса къ, бери кыорык тылдоле... Энди, джашла, кеси джырларгъа экеулен керекдиле. Мындан алда бир ауазны эшитдим. Ол болса... Энтда кыулагыма келе турады. Бу этажда эди.

А м ы р. Энди бу этажда джыр джаны бла менден онглу джокъду...

Л ю б а. Хы, хы, билеме къаллай онглу болгъанынгы. Ол башха тыорлю ауаз эди. Чабыб чыкъдым. Бу джырлады дерча киши кёрмедим.

Б о р и с. Джыйыла тебресек, ол да бир джерден чыгъар. Биз сен айтханнга кыачан да ёрге турабыз, бир кере сёзюнгю джерге тышюрмегенбиз. Энди сен да бизни бир айтханыбызны эт.

Л ю б а. Этейим, кыолумдан келлик эсе.

Б о р и с. Келликди, Шашхынлыны кыарнашын билесе...

А м ы р (Борисни аныглайды). Сенсиз чот болмаиды. Кыарнашчыгъыма бир эс бёл, иги кыызча.

Б о р и с. Тамбла, бирсикюн болса да аны бла не киногъа бар, не шахарда бир айланыб кел.

Л ю б а. Джашла, оюнну да бир джолу барды...

Б о р и с. Ойнамайбыз. Тилеген этебиз...

А м ы р (*ёрге тура тебреген Любаны ызына олтурма.*) Аягъына дери бир тынгыла...

Л ю б а. Ары ий! Тынгыламайма... Саулай шахаргъа баям болму, дейсиз? Мен сизни керти тенглеген санаб тура эдим... (*Кёзлерин сюрте, юйден чыгъады.*)

Б о р и с. Болмады...

А м ы р. Боллукъду. Сен бу оюнну иги табханса. Тишируну айтханын этерге болур. Гинджини джаратханнга да ушай эди.

Б о р и с. Не этейик да? Башха кимге айтайыкъ?

А м ы р. Мынга айтханыбызны этдиралмасакъ, башхалагъа чыртда этдираллыкъ тюлбюз. Былай этейик... Сен биз айтханнга бюгюлмей эсенг, биз да суратлау коллективинге бармайбыз, дейик.

Б о р и с. Келчи, энтда сёлешиб кёрейик бу башлагъаныбыз бла. Болмаса алай да айтырбыз... (*Кетедиле.*)

Ш а х а р б и й чыгъыб, тегерегине къарайды. Гитараны алыб, столну кыйырына олтуруб, джырлаб башлайды

Къарачай шахарны субай назчыкълары
Тенглери кибик керелле.
Сен озуб тебресенг, джашил булчукълары
Ийилиб, салам берелле.
Тум къара чашчыгъынг сени танытады,
Узакъдан кёрсем да, бир-бирде.
Ариуум, шахарны нюрюнг джарытады,
Арбазгъа чыгъа тур'ингирде.
Узатчы къолунгу, мен да узатмайым,
Кюнлени бошгуна айшырмай.
Джангыз иги болса, къоярыкъ болтурел,
Къобан Тебердиге къошулмай.

Гитараны тагъыб, терезеден къарайды. Коридордан адамла сёлешген туушла эшитиледиле.

Л ю б а н ы а у а з ы: Сиз бара туругъуз, мен бусагъат джетеим... (*Бери къарайды.*) Шах, кесингмисе?

Ш а х а р б и й (*уртлагъаны танылады*), Кесим? Къалай кесим? С тобой, Кукла моя. Энди экеуленбиз - сен бла мен, мен бла сен. Берлакъ кел! (*Къучагъын джайыб, къыз таба атлайды.*) Къалай ариучукъса.

Л ю б а. Джууукъ келме! Алай тур! Ким эди джырлагъан?

Ш а х а р б и й. Джырлагъан? Не джырлагъан? Джыр эшитирингми келеди? Так бы сказала... Бусагъатдан алай джырлайым...

Л ю б а (*анга эс бёлмей*). Ким эди эке? Ол кюннгю ауаз...

Ш а х а р б и й. Нелени шыбырдайса? Бери ёт, адам да джокъду. Бир кесек олтурайыкъ. Ну... Джырлагъан да этейим...

Л ю б а. Къайдан чыкъды ол джыр?... (*Ол халда, кеси аллына мурулдай, кетеди.*)

Ш а х а р б и й бир кесекни сюелиб, сора Магометни джыйылыб тургъан орундугъуна ауады. Магомет да киреди.

Д Ж А Б Ы У.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Сахнада тюрлениу джокъду. Магомет бла Амыр олтурадыла. Б о р и с юйде ары-бери барады.

А м ы р. Джашла, былай бла болмазгъа ушайбыз.

Б о р и с. Да къалай дейсе? Мен ол ичине оюлдукъ фатар бла кюрешмегенме. Сиз да этмегенсиз. Сора...

М а г о м е т. Ахырда да, башлагъаныбыз бла сагъыш эте, кёзюбюзге кёргюзе барайыкъ. Биреуге ишекли болсакъ, ансы башхалагъа соргъан бла боллукъ тюлдю.

Б о р и с. Нек болмайды? Биз ангылагъанны ала ангыламазла деб, алайын нек тутабыз?

М а г о м е т. Иш анда тюлдю. Къайсы эсе да, суюсе меннге тиш къысыб этсин, суюсе ойнаб этсин - алгъын ол затха терен магъана бермегенди, аягъы былай боллугъун билмегенди. Энди уа коллективни бетине къараб, мен сизни бедишлик этдим, саугъагъа бериллик ачхагъызны тыйдырдым, энтда бир айгъа баш кёлтюрмей кюреширча иш бердим, деб ким айтырыкъды? Сагъыш этигиз...

А м ы р. Ол айтханынг барды...

Б о р и с. Бир да къуруса къалай этгенин бир кёргюзсе...

М а г о м е т. Хо, алайсыз эталлыкъ тюлбюз...

А м ы р. Къалайгъа джетген эдик?

Б о р и с. Айны арасында, ачха алгъан сагъатда, киши бла тик болмай чачылгъанмек?

М а г о м е т. Огъай, аллай зат болмагъан эди...

А м ы р. Мен биягъы, артда Шахны тебдирген эдим...

М а г о м е т. Энди Шахны къой да, башхаланы эске тюшюр... Алай а, хо, хо, андан огъунакъ башлайыкъ. Аны юсю бла ол кюн мени да халым бузулгъан эди.

Б о р и с. Сизни хант юйге кетгенигизни билмей, мен былайгъа келдим. Кюн энишге айланган эди. Сиз чыкъчыгъыз... (Ала чыгъадыла).

Т а м а р а (киреди). Салам! Была къайдадыла?

Б о р и с. Да мында болургъа керек эдиле. Тамбла бир къулларгъа эсеме тюшгенди да, эртденбла тайыб кетмегиз, дейим деб келгенем.

Т а м а р а. Ол кёб малынга биченми этдиресе, огъесе къала-затмы ишлетириксе?

Б о р и с. Ол къайгъыланы алтмышха джууукълашсам эте тебрерикме. Къаракъац бла меннге ол хаух берилген юйчюк джетерикди. Андан къыстасала да, бир тыгъырыкъ табылыр. Алайда менден узакъ болмай эки къарт джашайдыла. Алагъа болушургъа керекди. Сен былай тур, мен тегерекге къарайым.

Т а м а р а. Мени ючюн излеме, бош кесим къайтхан эдим...

Б о р и с. Келгенингден ары тюбей кет... (Чыгъады.)

Т а м а р а сумкачыгъындан китабчыкъ, блокнот, ручка алыб, окъуй, бир затланы джаза тебрейди. Ш а х а р б и й киреди.

Ш а х а р б и й. Томочка, салют! Кёзюме кёрюнюб тура эдинг. Луч света темный царствода...

Т а м а р а. Шахарбий, мени бла алай бошаууз болма. Мен ол сен алай сёлешиучю къызладан тюлме да.

Ш а х а р б и й. Къара анга... Какая разница? Тиширыу бары да тиширыуду...

Т а м а р а. Мени устаз болгъанымы унутма. Къалгъанла хар этгенинге, айтханынга да алай боллукъ эди, деб барадыла, мен а туура алай джойюлгъанынга ий-нанмайма. Кёбюсюн кесинг къошаса.

Ш а х а р б и й. Кёзюнг къараб, аны ючюн алай кёрюнеди...

Т а м а р а. Алай болса да айтырыкъ эдим.

Ш а х а р б и й. Айтырыкъ болсанг, кёбге созма, ансы къуру къаллыкъса... Нени окъуйса кесинг да? Блок? Сашагъа нек джетгенсе?

Т а м а р а. Ол джыллада джашагъан талай поэтге аталгъан ингир боллукъду. Маяковскийни, Есенинни-затны юсюнден да айтыргъа керекди.

Ш а х а р б и й. Да аны не айтханы барды? Туугъан, ёлген джылларын билесе, бир-эки назмуларын окъуйса, не азбар айтаса... Башха тюрлю керек эсе, ма, неме... «Футиристлени ичинде Маяковскийден бек джаратханым джокъду», дегенди Блок. Блок кеси дз Менделеевни кюеую болгъанын биле болурса. Къызны аты Люба болгъанды. «Мени джашауумда эм уллу джарыгъым, эм уллу къыйынлыгъым да Любады», дегенди ол. Асыры уллу кёллю, услу тиширыу болуб, азаб бергенди джазыкъгъа. Горький Маяковскийни биринчи ат-

ламларына бек къууанады. Алай а, бир аздан, суууйду. Маяковский ёлгенден сора талай джылны, аны творчествосуна хазна эс бёлюнмейди, ол огъай, унутулуб тебрейди. Брик Лилия Юрьевна деб бир тиширыу бла джашагъанды ол ёлюрюню аллында. Лилия 1935-чи джыл Сталиннге джазады. Андан сора поэтни назмулары джангыдан чыгъа тебрейдиле, музейи ачылады... Ол джыллада Анна Ахматова да кёб сейир назму джазады. Алай а мен Есенинни сюйюб окъуйма.

Сау-эсенмисе багъалы анам,
Мен да саума, салам сеннге салам...

Андан арысы эсимде тюлдю... Да мен кетдим, бир джукъ уртламасам, башым чачылады. Бир ариу кызчыкыгъа да тюберге керекди...

Т а м а р а. Тохта! Сорлугъум барды... *(Джетиб аны къолундан тутады. Магомет эшикден киреди. Тамара Шахарбийни къолун иеди. Магометни къаны тюрленеди. Шахарбий кетеди. Тамара орнуна олтуртуб, дефтерге дженгил-дженгил джазады.)*

М а г о м е т. Не этесе мында?

Т а м а р а. Тохта, унутхунчу джазыб къояйым... Бош алай, не этесе деб къайтхан эдим...

М а г о м е т. Бош алай къайтыргъа джарамайды. Былайда эркишиле джашайдыла. Экинчи мында кёрюнме. Бар!

Т а м а р а. Келе тур деген да сен эдинг да...

М а г о м е т. Телидең айтханма. Бу алынган бла сёлешиб кёрсем, джанынгы алыб къоярыкъма...

Т а м а р а. Ким бла сёлеширим, ким бла сёлешмезими мен кесим да билеме... *(Ачыуланыб чыгъады.)*

М а г о м е т ызындан къынгыр къараб къалады.
А м ы р бла Л ю б а киредиле. Сёзлерини аягъы.

А м ы р. Сократ окъу-окъу деб, джарлы джанымдан этгенди. Насыбха, энди кече мында къалмайды да, айтханын кюндюз айтады. Ингирден тангнга дери Джаркъа аны эсеме салгъанлай турады. Энди сен да былагъа къошула эсенг, кесими асыб къоярыкъма...

Л ю б а. Огъай, кесинги асдырлыкъ тюлбюз, сюйсенг сюймесенг да окъутхан а этерикбиз.

А м ы р. Окъур мадар болса, заманында окъурукъ эдим...

Л ю б а. Ол заманда да былай джалкъау болур эдинг...

А м ы р. Алайын тюз ангылагъанса... *(Ол бир бёлмеге киреди.)*

Л ю б а. Джаш тёлю джыйылыуда орта билими болмагъан ким барды, деб къарагъанбыз да, тёртеулен чыкъгъанды. Аланы бири да Амырды. Джангы окъуу джыл ингирги школгъа хазырлан дейме да, эки аякыны тик тирейди.

М а г о м е т. Аны мыдах болгъанын эследингми?

Л ю б а. Кёлю къалырча джукъ айтмадым да...

М а г о м е т. Сабий джылларын эсине салдынг. Ата-сы бла анасы колхоз къойланы тыябыз деб, бир кюн джардан кетиб ёлгендиле. Юч сабий ёксюз болуб къаладыла. Уллулары да Амыр. Кеси да ол сагъатда сегизинчи классха кёчюб тургъанды. Аны бошагъандан сора, сабийлеге къарагъандан, юй джумушдан озуб окъурча болмагъанды.

Л ю б а. Да мен аны билмей эдим...

М а г о м е т. Аны бир талай адам билебиз. Кишиге айтмагъыз, джазыкъсынганлары керек тюлдю, деген эди да, аны бла турады.

Л ю б а. Да хаманда джарыкъ айланады да...

М а г о м е т. Тышындан алай этгенликке, эки сабий бойнундады. Хар ыйыкъда эки-юч кере ишден сора кетиб, эртденбла ишке къайтады. Джол а джюз километрден артыкъды.

Л ю б а. Биргелерине нек турмайды да?

Магомет. Мында аслам алады.

Люба. Болушургъа керекди.

Магомет. Ол оноуну да кёб кере этгенбиз. Болмайды. Чыртда къатына къоймайды... (Люба джерге къараб, эниик таба айланады. Магомет да аны ызындан чыгъады.)

Амыр къолунда стакан чайы бла киреди. Диваннга олтуруб аны иче тебрейди. Сагъышлыды.

Шахарбий (киреди, бир кесек къулакъ оту болгъаны танылады). Вот и Шах!.. Во ассалам алейкум, мубарек!.. Слушай, алай тюрлю нек къарайса? Меннге къарама да, кюзгюде кесинге къара. Къатыны башхагъа къачыб кетген кишиге ушайса.

Амыр. Нек тохтадың? Айт, тынгылаб турама.

Шахарбий. Ой сеннге айтыб, къалыб да... Ангыларыкъ тюлсе... Тупой ты... Бир затны тилейим... Бир кесек уртлагъанма, аны ючюн патауа окъума. Догово-рились?

Амыр. Окъумайма окъумай, айлан алай башынг тюбюне бола.

Шахарбий. Ой, спасибо. Сократха да айт, башымы аурутмасын.

Амыр. Анга уа айтайым, Любагъа къалай этейим?

Шахарбий. Люба дегенинг? А-а-а, гинджигеми айтаса? А она причём?

Амыр. О, башсыз, аны сеннге кёзю къараб турады.

Шахарбий (ёрге кёлтюрюледу). Что? Шашхынлы...

Амыр. Башыны ичи мёшхутду ансы, сени кёрген джерден къачыб айланыргъа керек эди.

Шахарбий. Нек къачаргъа керекди? Я что, совсем...

Амыр. Алкашса, бузукъса, уят, бет, намыс деген зат юсюнгде джокъду. Аллах тыш къарамынга да эс бёлмей къойгъанды. Сора ол совсем болмай неди.

Шахарбий. Да за такие слова...

Амыр. Ауузунгу джаб! Управлениени джашларыны бары, аны ызындан къараб, ахсынадыла. Сора башхаладан айырылыб сени лотарсянг нек ойнаргъа керекди? Тюзлюк къайда?

Шахарбий. Сен башхаланы алдарса...

Амыр. Алдагъан башына бир зат излеб, бир магъана, бир умут бла алдайды. Былайда сени алдагъандан меннге не барды? Джюрегим алай джарылгъанды аны билгенимде. Аллай къыз бла сен... Чыртда келишмейсиз. Анга джарылмагъан неге джарыллыкъды.

Шахарбий. Сора нек сансыз этеди? Сёлеширге да турсунмайды... Молчишь?

Амыр. Ой амандан молчишь болгъун сен... Тартын-нган этеди. Керти иги тиширыулары аллай адетлери да болады. Сен аллайлагъа тюбемегенсе да, билмейсе. Сен джюрюген джаланбутладан башха тюрлю къызды.

Шахарбий. Къайдан билдинг Люба мени джаратханын?

Амыр. Ол алай къыйын тюлдю. Бир кесек эс бёлсенг, кесинг да ангыларыкъса... Кетчи къатымдан, болмагъан соруула бла башымы бездирме да.

Шахарбий (сагъыш этиб). Энди къалай этейим да?

Амыр. Ары ёрге чыкъ да, джардан секир. Андан сора болумунг джокъ эсе, дунияда неге джашайса.

Шахарбий. Эсимде болмагъан зат болгъанды да... Кёлюнг бламы айтаса, ойнабмы айтаса?

Амыр (аны бутуна къолун салыб). Сени Любагъа кёзюнг къарайды да? Тюзюн айт!

Шахарбий. Аламат къызды. Мен...

Амыр. Ангыладым. Ол сени бла онгарыгъы джокъду, алай болса да суймеклик сокъурду да, юйю къуругъан, алай болду эсе, эркиши джанлы болургъа керекди. Башхалагъа этгенча тели-мели этеме зат десенг, бойнунгу юзюб къоярыкъма... Ачха алдыңмы? Ишден, дейме.

Ш а х а р б и й. Алдым. А что?

А м ы р. Бери бер! Меннге биртда бек керекди.

Ш а х а р б и й. Мен а?

А м ы р. Сен бир затла этерсе да, кечинирсе... (*Ачха болгъанын алады.*) Энди меннге иги тынгыла. Сберкасадан сени атынг бла книжка алгъанма. Джюз сом кесимден салгъанма. Ма, книжка. Анда мени бир джуугъум ишлейди. Менсиз сеннге ачха берлик тюлдю. Сен бир кесек адам болгъунчу, айлыгъынгы сыйырыб, ары салыб барлыкъма. Ма бир кесек ал. Айны аягъына дери ол сеннге джетерикди. Анга да къууан, сени ачха джюютюрге да эркинлигинг джокъду.

Ш а х а р б и й. Алай эсе... (*Тешиниб тебрейди.*)

А м ы р. Не этесе? Сеннге айтама...

Ш а х а р б и й (*трусуна дери тешинеди*). Эшта мени кийим киерге да болмаз эркинлигим...

Эшикден Л ю б а къарайды. А м ы р аны эслемейди. Ш а х а р б и й кёрюб, ол бир бёлмеге секиреди. А м ы р не айтыргъа билмей, ёрге турады. Кассаны книжкасы бла алгъан ачхасын хурджунуна салады. Ш а х а р б и й н и кийимлерин джыйыб, ызындан ары атады.

А м ы р. Алайсыз ичиб бошарыкъса. Сеннге игини этеме, хайуан, артда кесинг ангыларса... (*Чыгъыб кетеди.*)

Ш а х а р б и й кийиниб келиб, диваннга олтурады.

Бацын чайкъайды, кеси аллына ышарады.

Л ю б а (*киреди*). Салам!

Ш а х а р б и й. Кел! Кел! Кел! Юйюбюз джарыды да къалды, сен эшикден киргенингде...

Л ю б а. Къайдадыла адамла?

Ш а х а р б и й. Оскорбляешъ. Мен адам тюлмеми?

Л ю б а. Огъай, алай айтханлыгъым тюлдю... Сен бусагъатда джукъгъа барлыкъмыса?

Ш а х а р б и й. Барлыгъем, биягъы мен сомларымы

ичкиге джойгъанма да, не этерге билмей турама Тохта, иги эсима салдынг, чыгъа барсам, тенглерими бири джюз грамм алыр... (*Ёрге турады.*)

Л ю б а. Тохта, къызыб къалма. Мен аны ючюн сормай эдим. Бош эсенг, киногъа барымек деб къайтхан эдим.

Ш а х а р б и й. Огъай, киногъа барырым келмейди.

Л ю б а. Мени да анга къызгъаным джокъду, общетиеден эригиб айтама. Шахарда бир-эки айланыб келирмек.

Ш а х а р б и й. Это можно. Алай а, меннге ол термилб тургъан тиширыула, чачынгы джыртыб къолунга берирле.

Л ю б а. Неге безийсе, мен кёлум бла айтама.

Ш а х а р б и й. Мен да кёлум бла айтама. А знаешъ, кел, карт ойнайыкъ. Аллай сейир оюнлагъа юретейим... (*Картланы чачады.*) Ол очкогъа ойнагъан сагъатларыбызда, бир ингирде минг сом къабханым да бола эди. Кийимлериме дери къабдырыб, къымыжалай да кетиучен эдим... Алчы.

Л ю б а. Ары къорат! Къорат дейме... (*Картланы полггъа къуяды. Джыламсырайды.*)

Ш а х а р б и й (*ийилиб аланы джыя*). Алай телиле нек этесе? Ойнамай эсенг къой. Подумаешъ... Кёресе аны. Мен хар кел деген бла шахаргъа чыкъмайма. Вот так, Кукла.

Л ю б а (*кёзлерин сюрте*). Генезир! Алкаш! Джашла тилегенлеринде кел дей эдим ансы, хо, сени кюсейме. Уялмай сени бла ким шахаргъа чыгъарыкъ эди... (*Кете тебрейди.*)

Ш а х а р б и й (*аллын тыяды*). Огъай, алай боллукъ тюлдю. Джашла айтханны этерге керексе. Кел. кетдик!

Л ю б а. Бармайма. Ары ий! Чыкъма къой, дейме.

Ш а х а р б и й. Барлыкъса! Иерик тюлме.

Л ю б а. Къычырлыкъма...

Ш а х а р б и й. Къычыр! Бир атым экими боллукъду,

мени аяб кьойма. Кесинге аман боллукъду. Адамланы кёллерине бир затла келиб, артда бебиш этиб турлукъдула. Меннге уа не, кирмеген тюремеме кирликме.

Л ю б а. Бетсиз! Бузукъ! Хулиган!

Ш а х а р б и й. Правильно. Аны биле эсенг, мени тебдиреме да, тебреб къал... (*Кьолтукъундан киреди.*)

Л ю б а. Ары ий!

Ш а х а р б и й. Иерик тюлме. Ма былай чыгъарыкъбыз общежитиеден, былай айланлыкъбыз шахарда да. Ычхынама-зат десенг, халкъ джыйылгъан джерде, къучакълагъан этерикме... (*Чыгъадыла.*)

А м ы р (*ол сагъатдан киреди*). Хы, Шах, кьолгъа тюшдюнг, дейме... (*Терезеден тышына къарайды.*) Таа-ак... Паркга кетдиле... Къара Шахха, атлагъаны да башха тюрлю болгъанды...

Б о р и с (*киреди*). Шашхынлы, кетдиле. Кьолтукълашыб барадыла.

А м ы р. Сюйгенлеча де. Гинджи Шахны сюйгенин билемисе?

Б о р и с. Джаншама, аны эшитген не айтырыкъды.

А м ы р. Керти айтама, мен сюйдюргенме.

Б о р и с. Не сюйгеннге къалдынг? Не айта эсенг да, джарашдырыб айт.

А м ы р. Мен Шахха Гинджи сени сюеди, дегенме. Алай айтханлайыма ассалам алейкум болду да къалды.

Б о р и с. Ой, сен амандан ассалам алейкум болгъун. Аллай адамны алдаргъа джарамайды. Ненча кере айтханма...

А м ы р. Кьойчу бу кюкюрегенинги. Не эдим эсем да, бирге ашырдым. Алай бир болса дей эди да.

Б о р и с. Да Люба мени ючюн эле эсе, не эсем да къууаныб кьоярыкъды деб, къучакълаб тебрерикди. Ол да хамхотуна берликди. Андан сора Шах ичкичи нёгерлерин излеб джайыллыкъды. Итни къанын ургъанча, чагъырны урлукъду. Ачыуу бла бир къайгъы ачарыкъды. Люба бизге этерикни уа айтма да кьой.

А м ы р. Сократ, ол сагъышла уа эсеме келмеген эдиле...

Б о р и с. Да сора бу къабны ауурлукъгъа нек джюютесе? Ызларындан джетерге керекди... (*Терезеге кёз джетдиреди. Артына тура.*) Была кайдан чыкъдыла?

А м ы р. Кимлеге айтаса? Ол чыракъны тюбюндеги... Тохта...

Б о р и с. Хо, мени атамды. Майна, машинасы да сюеледи. Аны къатында анам... Хы, бийче да общежитиеден чыкъды.

А м ы р. Сени излеб айланадыла. Бар!

Б о р и с. Бармайма... (*Диваннга олтурады.*) Табмаса кетерле.

А м ы р. Кетерле деген неди? Ала сеннге келгендиле, джашыбызгъа келебиз деб келгендиле. Тур ёрге...

Б о р и с. Джашларына этерлерин этиб, энди келгенден а не... Бийчеге да аманны къуйгъан болурла.

А м ы р. Ары къара, ананг аны къучакълаб турады, аманны къуйгъан алаймы этерик эди.

Б о р и с. Энди кёлюн ала турады. Ким билдирди эке мени мында болгъанымы? Аллай джауум джокъ шой эди да.

А м ы р. Барды. Ол да менме... Мен билдиргенме.

Б о р и с. Нек? Мен билдир дебми тилеген эдим сенден? Кесим билдирир эдим, билдириге керек болса...

А м ы р. Болдунг, сен а кертда дегеннге. Халкъ атаана табмай, аланы кюсеб джашайды, сен а, хайуан, не зат эсенг да...

Б о р и с. Керти ата, ана алай этмейдиле...

А м ы р. Ала да этмегендиле. Бир джарашдырыб айторма деб тура эдим ансы, бирсикюн сизге барыб келгенме. Людагъа тюбегенле анангы къарнашы бла аны къатыны болгъандыла. Келинигизни эгечинден туугъанны сеннге берир ючюн этгендиле. Была болмагъанларын энди Люда кеси да кёрдю. Сакълатма да, бар. Алайсыз къыйнагъанынг да боллукъду... Ёрге тур дейме... (*Борис чыгъады. Амыр терезеден мыдах къарай-*

ды.) Эх, ата, ана, сизден айырылгъынчы билмейбиз багъагъызыны... (Соня киреди, Амыр сынаб къарайды.) Кел! Джууукъ бол!

С о н я. Огъай... (Джунчугъанын танытады.) Мен... Джангылыб киргенме... Ары бараем... Сау бол! (Ызына айланады.)

А м ы р. Тохта... Кимни излейсе?... (Соня чыгъыб кетеди. Амыр аны ызындан джити къарайды. Сора арабызда кѳрюрем дегенча, терезеге барады. Магомет киреди.) Джаркъа, ол къызчыкъны аты къалайды?

М а г о м е т. Къайсы къызчыкъны?

А м ы р. Ол сеннге келиб айланганнга айтама. Бизде ишлерге излегеннге.

М а г о м е т. Ол а нек эсинге тюшдю? Соня болур эди дейме. Тюзюн Шахынг айтырыкъды. Аны бла бир-эки кере кѳрген эдим.

А м ы р. Шах бла? Ол сыфаты, ол сыны бла Шахгъа къалай тагъылгъанды? Желбашха да ушамайды...

М а г о м е т. Китабларын, дефтерлерин алыб, столгъа олтурады. А м ы р, къалай да болсун, сагъышлагъа батыб сюеле туруб, эшикке чыгъады. Бир кесекден Л ю б а чабыб киреди.

Л ю б а. Магомет, алдыла да кетдиле. Джашла къайдадыла?

М а г о м е т. Кимни?

Л ю б а. Шахарбийни. Тутуб кетдиле.

М а г о м е т. Кетдиле эсе, барма къой...

Л ю б а. Да биреу не болгъанын билирге керекди

М а г о м е т. Билдирирле.

Л ю б а. Чыртда хатасы болмагъанлай алыб кетдиле. Тютюн алайым деб тюкеннге кирген эди.

М а г о м е т (сескекли). Сен аланы барын да къайдан билдинг?

Л ю б а. Джашла алай бир чыкъ деген эдиле.

М а г о м е т. Къалай? Аны бла шахаргъамы чыкъгъанса?

Л ю б а. Бу адамгъа бир къара... Артда соруу алырса...

М а г о м е т. Ала уа кѳбню да айтырла. Аллай оюмсузлукъ этерге боламыды? Ненг джетген эди аны бла чыгъаргъа? Саулай шахаргъа баям болурча не дугъужамынг бар эди?

Л ю б а. Баям болгъан эсем, мен болгъанма...

М а г о м е т. Мени да болгъаннга сана...

Л ю б а. Баям болмазлыкъ адамынгы изле сора...

М а г о м е т. Тохта!... Тохта дейме... (Ызындан атайды. Алай а тюз аллында эшик къаты этилиб тохтайды.) Джашла, келигиз... (Борис бла Амыр киредиле.) Ол кюнледе общежитиеде дагъыда не болду?

А м ы р. Ашыкъдырма...

Б о р и с. Иште буткабызгъа барайыкъ... (Эки шиндикни биягъынлай скамейкача салады.) Ол бизден байракъны сыйыргъан кюнлерин да бир эске тюшюрейик... Шашхынлы, эртденбла эм алгъа экибиз тюбешдик да?

А м ы р. Хо. Мен буткада кесим джангыз олтуруб тура эдим. Джаркъа, сен анда тур, Сократ, чыкъ да ызынга къайт!

Б о р и с (къолунда быргъычыкъча чырмалгъан къагъытчыгъы). Салам алейкум!... (Амыр анга къарамагъанлай башын къымылдаатады.) Шашхынлы, нек эшегинг ѳлгенди?

А м ы р. Кесим да билмейме. Башыма бир акъылла келгендиле да.

Б о р и с. Акъылла келир ючюн, башны акъылы болургъа керекди.

А м ы р. Тейри акъылынгы кѳргюзюрме.

Б о р и с. Огъай, алай джарамайды. Биринчиси, сенден алгъа отоугъа кирген адамма, сыйымы кѳрюрге керексе. Экинчиси, аурусунуб турама. Хыныны кѳлтюраллыкъ тюлме.

А м ы р. Ары излей болурламы?

Б о р и с. Сени къолум бла ашырайым да, андан сора излерле.

А м ы р. Анга да хо, сенича тынгылы ким асыраарыкыды... Ол бизни ол дунягъа ийиучюледе болгъанмыса?

Б о р и с. Тюнене баргъан эдим. Башымы картын алгъандыла. Кюнортадан ингирге юйге бара айланмай, былайдан элтиб кѣргюзюрме деб, биргеме алыб келгенме... (*Кѣолундагъычыкыны береди.*) Сен «Здоровье» журналны окъуучан эдинг, бир кѣз джетдирчи. Бу юйню бир тындыра эсек, рахат къаратырыкыма.

А м ы р (*башны суратын ѳрге тутуб къарай*). Тейри, тенгим, чот юйню битерин сакъларча тюлдю.

Б о р и с (*кѣоркѣаракъ*). Не барды? Мен джукъ эсле-мейме да.

А м ы р. Къалай эсле-мейсе... Бу акъгъа иги къара. Кѣремисе?

Б о р и с. Аны уа кѣреме...

А м ы р. Да сора не дейсе да... Мыйы болуб ичинде джугъу джокъду.

Б о р и с (*картны кѣолундан тартыб алады*). Тохта, сен бир ауруйма, дерсе...

А м ы р. Тамам ауруб тургъан сагъатымды... суюмеклик ауруудан.

Б о р и с. Суюмекликден?... Тоба-тоба, суюмеклик бла Шашхынлы, Шашхынлы бла суюмеклик... Огъай, чыртда болмайды. Андан эсе марсха учама десенг, анга ийнанныкъ эдим.

А м ы р. Ийнана къала эсенг да, ассалам алейкум болуб турама.

Б о р и с. Кѣлюнгмюдю?

А м ы р. Ойнардан озгъанма. Тамам къатишханымда, танг да тюгел атхынчы, общежитиеден чыгъыб кетген эдим. Бир кесек тѣгерек айлана туруб, бери келдим. Къызны былайда башха джаш бла кѣрдюм да кѣйдюм. Юйню ол джанындан чыгъыб, паркга кириб кетдиле. Тамам джюрегим джарылыб олтуруб тура эдим. Андан эсе, былайгъа келмей къалгъа эдим. Бир да кѣуруса, алай кѣрлюк тюл эдим.

Б о р и с. Алай кѣргенинге кѣууан. Сен да алай джугъун билмей келтириб, артда чийи чыкъса, къалай этерик эдинг?

А м ы р. Ол айтханынг да барды, алай а айыб кесимдеди. Ол «Джюрекни ауазы» деген китабчыкыны бир джеринде «хар адамны насыбы кесини кѣолундады, алай а хар ким да ол насыбны заманында эскериб, сыйын кѣрюб тута билмейдиле», деб джазылады. Бек тюз сѣзледиле ала. Мен да заманында эслеялмадым насыбымы... Бу кюн да бери ѳрге кѣлтюрюлмегенине бир къара, иш башланса бир кесек унутурукъ эдим...

Т а м а р а (*киреди*). Джашла, не эте турасыз?

Б о р и с. Сау бол, джокъду хата. Къайры эртделегенсе?

Т а м а р а. Ызыма барама, сабий лагерге. Тюнене келген эдим. Не ди бу хапарыгъыз? Шахарбийни кертидамы тутхандыла, огъесе бош сѣзмюдю?

Б о р и с. Тутуб, дагъыда бошлагъандыла. Не болгъанын, къалай болгъанын киши билмейди. Кеси тынгылау-ну басады, милициягъа баргъан эдик, артда билдирибиз хапарны, деген эдиле, сакълаб турабыз. Юч кюн болады, ахыр билдирлик эселе, бюгюн билдирлик болурла.

Т а м а р а. Алай хатасы болса, иерик болмаз эдиле.

Б о р и с. Аны биз да айтабыз, алай а «ашаса, ашама-са да бѣрюню ауузу къанж дегенлей болгъанды да... Тутулду деб хапар джайылгъанлы бери, шахарда быйыл этилген аманлыкъланы барын да адамла андан кѣргенинге ушайдыла.

Т а м а р а. Энди кимни ауузун тыярыкъсыз, эриксе-ле тохтарла. Сиз кесигиз чиркитмегиз. Адамны абын-нган сагъатында джакълыкъ артыкъ да керекди. Биз а аны унутургъа ѳчбюз.

А м ы р. Тамара, бизникиле не этедиле?

Т а м а р а. Турадыла, джокъду хаталары. Тамадала этгенбиз да кеслерин да. Эгешчигинг отрядны коман-дири, Артур да башха отрядда байракыны джюрютюю-чюдю.

А м ы р. Ол джолда баргъанымда айтхан эдиле. Бу
ыйых кюн келликди, дерсе.

Т а м а р а. Болсун. Да мен бара-барайым, бусагъат-
дан автобус келликди... Кёресе аны чырмалгъанын...
(Кетеди.)

Б о р и с. Ма керти адам. Кимни да кьой да, муну
къайгъылы бол, дурак... Алан, бу темир къан алыб келе-
ди. Пятиминуткада болур эди.

М а г о м е т (киреди). Энди ох дегиз... (Байракъны
алыб чыгъыб, кимге эсе да бериб къайтады.) Былай бол-
лугъун билиб эте эдим мен. Байракъ да кетди, саугъагъа
бериллик ачха да джокъ, бедишлик да болдукъ... Бир
бузукъ амалтын барыбызны джерге къаратдыгъыз. Сиз
коллективни суймейсиз. Кёрюб да болмайсыз.

Б о р и с. Бош боран - гылан эте эсегиз да билмейсиз.
Алкъын белгили зат джокъду, сора...

М а г о м е т. Ичсе, туюшсе, милициягъа туюшсе -
ол белгили зат болмай неди?

Л ю б а (чабыб джетеди). Милициядан къагъыт кел-
генди. Шахарбийни юсюнден ингирала джыйылыу эте-
рикдиле...

М а г о м е т. Солууунгу ал!.. Энди ол къагъытдан да,
джыйылыудан да бизге хата-хайыр да джокъду. Сен да
бизге иги джарадын, сау бол!

Л ю б а. Шахарбийге дуняны бюсюреуюн этедиле.
Бир аманлыкъчыны тутаргъа болушханды, дейдиле...

М а г о м е т (джунчуяракъ). Мен бусагъатда управ-
лениеден келдим. Джукъ айтмадыла.

Л ю б а. Къагъытны да бусагъатда келтиргеидиле...

А м ы р. Къалай болгъанды?

Л ю б а. Ол джаш бир къарт кишини хурджунундан
ачхасын кыма тебрейди. Шахарбий эслейди да, кьо-
лундан тутады. Ол да башын алыб джанлар къайгъыгъа
киреди, бу иймейди. Болмагъанында, муну джунчутур-
гъа этген болур, урады. Шахарбий да, къаллайла эсе да,
гудучуну тубге басады. Тюкендегиле хахай-туай бола-

дыла. Милициядан адамла джетедиле. Экисин да элте-
диле. Алайда хар нени ачыкълайдыла.

Б о р и с (Магометге). Бар да тамадала бла араны
айыр.

М а г о м е т. Бармайма. Бездим барынгдан да.

А м ы р. Да бу джол ала терс бола эселе.

М а г о м е т. Аны ангыласала, кеслери джокъларла.

Б о р и с. Ала бизни байракъны да биреуге бериб,
ачханы да къайры эсе да джюздюрюб, алай джокъла-
рыкъдыла. Артда кеч боллукъду, бар!

М а г о м е т. Эртде-кеч болса да бу кюннге джете-
рикбиз, сора барыб ала бла даулашхандан не барды.

А м ы р. Сен бузгъа тирелиб нек къаласа? Терс, тюз
болсанг да алай этесе...

М а г о м е т. Бузгъа тирелген а сизсиз...

Л ю б а. Джашла, кызмагъыз. Аны кьоюгъуз да,
Шахарбийни чакъырыб, ол хапарны айтыгъыз.

М а г о м е т. Бусагъатда алай эте турургъа заман
джокъду. Майна, адамла келдиле, башлайыкъ ишни.

Л ю б а. Сагъатла бла сюелиучен эдигиз да, беш ми-
нутха не боллукъду. Майна, кеси да... (Эшикден кычы-
рады.) Шахарбий! Шахарбий! Былай кел!

М а г о м е т. Хы, энтда бир акъыл юретирик адам
табылды...

Ш а х а р б и й (боюу джагъылгъан кийимлери бла
киреди). Общежитиеге от-затмы тюшгенди, былай эрт-
де нек джыйылгъансыз бери?

Л ю б а. Шахарбий...

Ш а х а р б и й. А-а-а, энди ангыладым, меннге суд
этерге джыйылгъансыз танг атмай. Огъай, не кюрешсе-
гиз да, полный состав боллукъ тюлдо. Магомет судья,
сиз экигиз - заседателле, Гинджи прокурор, огъай, ёкюл.
Кесинг алыб чыкъгъан эдинг да, сени сюеме, сени ючюн
ёлеме деб, кьолтугъумдан кириб. Энтда прокурор, сек-
ретарь, бир талай шагъат керекдиле. Суд не состоится.
Гинджи, мен да танг аласындан бери былайдама. Сен

бу тюрлю хамхотлагъа къараб турмай, юйню ол джаны-на келиб къалсанг а. Бир-эки опий-сопий эте турур эдик... Хо, хо... ачыуланма, мен кетдим... (*Магомет бла Амыр бек эриш къарайдыла.*)

Б о р и с. Къайт бери! Олтур!

Ш а х а р б и й. Олтурдум. Не дейсе?

Б о р и с. Милициядан къагъыт келгенди.

Ш а х а р б и й. Аны иги этгенди. Тутарыкъбыз дей эселе, мени заманым джокъду бусагъатда. Кюндюз иш, кече ички, тиширыула.

А м ы р. Ауузунгу джаб!

Б о р и с. Огъай, сеннге айыб салмайдыла. Аман-лыкъчыны тутаргъа болушханды деб, махтаб джазадыла. Биз да къууандыкъ. Энди рахат ишле...

Ш а х а р б и й. Ишле дерик эдигиз ансы, насыбыгъыз алай, башынг ауруй болур деб, джюз граммы къуярыкъ эдигиз... (*Кемеди.*)

М а г о м е т. Хайда, юретигиз, адам этигиз аллайны.

Б о р и с. Аламат адам болса, аны юретирге да керек болмайды.

А м ы р (*ёрге турады*). Гинджи, бу къагъытланы ал. Сен джыяса дей эдиле.

Л ю б а (*алагъа къарай*). Да сен къуру бешлеге бошагъанса да сегизни. Грамотасына къарагъыз.

А м ы р. Сизге къошулгъанлы, джюнге тюшген тауукъча болгъанма ансы, акъылымы дейсе, чыраймы дейсе, халими дейсе... Кысхасы, бек аламат джаш эдим.

Б о р и с. Алгъышлайма... Ма бюгюн ёмюрюнгде биринчи кере тюз иш этдинг... (*Къолун узатады*)

А м ы р (*аны къолун арлакъ тюрте*). Меңи атламларым къачан да тюздюле, сизникие ассалам алейкум болуб турадыла ансы... Тинджи, энди тогъузунчу класха китабланы къайгъысын да къейинг эт, иги къызча.

Л ю б а. Сен окъургъа джигит бол, аланы табарбыз. Сократ, сен тюнене джырларгъа нек келмеген эдинг?

Б о р и с. Бираз ауурсунуб турама...

Л ю б а. Бюгюн келмей къалма. Шашхынлы, ролюнгугу азбар этдингми?

А м ы р. Айтайым?

Л ю б а. Анда айтырса. Магомет, сен бирер сылтау бла баш алгъан адетни къой. Адамла джетишмейдиле. Кеси джырларыкъ бир джашны къайдан табасыз? Бир мадар этигиз. Заман джетиб келеди. Бу кюнледе ол китабны юсюнден конференцияны да бардырыгъа керекди. Автор табыла, къала эсе да, этмей боллукъ тюлдю.

М а г о м е т. Бу юйден къол айыргъынчы, бизни аллайлагъа бёлме.

Л ю б а. Ишден сора...

М а г о м е т. Кёбюсюне былайдан кеч кетебиз.

Б о р и с. Мадаргъа кёре джюрюй турайыкъ, бу ыйыкны аягъына ары бир ётдюре эсек, конференциягъа, суратлау коллективинге да джан салырбыз.

Л ю б а. Алай а айтасыз, унутуб къоясыз ансы... (*Кемеди. Джашла да тешиниб, ишчи кийимлерин кие тебрейдиле.*)

М а у л а н (*киреди*). Энди къалайсыз? Мен айтханнга тюшдюгюзмю?

Б о р и с. Бусагъатда тюшюб, чыгъыб неме джокъду... Сен къайсы айтханынга айтаса?

А м ы р. Къой, къой, биягъы бу кимге эсе да къабдыргъанды да, ассалам алейкум болуб турады.

М а у л а н. Ассалам алейкум болгъан, къабдыргъан да, талатхан да сизсиз. Шахыгъыз сюдлюк болду эсе, андан ары не къалды? Кёргенлей огъунакъ таныгъан эдим аны ким болгъанын. Айтырсыз, общегитиеге келмесин. Мен анда адамлагъа къоркъуу салаллыкъ тюлме.

Б о р и с. Ай бу джол джангылдынг, Маулан. Айхай аны бла къалсанг а, Шашхынлыны ауузуна тюшдюнг.

А м ы р. Тейри, начальник, сени джакълагъан оноучула болурла ансы, къуллугъунгдан эртде къыстарыкъ эдиле. Алай ишлеймиди адам...

М а у л а н. Сен кесинги ишинги менича бир тындыр да, андан сора джаншарса.

А м ы р. Хо, хо, къалай тындыргъанынг танылыб турады. Общежитиени тамадасы общежитиени кесинде, управлениеде, таб саулай шахарда хапарланы къалгъанладан алгъа билирге керекди. Сен а халкъдан кеч эшите-се, терсине да ангылайса. Аллай начальник боламыды?

М а у л а н. Сен не терсни, тюзню билиб селешесе? Тюкенде туююш ачды эсе, ачха урлады эсе, тутулду эсе...

Б о р и с. Бу джол сени алдагъандыла. Ол бир джаш урлагъанды.

М а у л а н. Хо, урламай а ол бир джаш... Энди сиз аман туюню игиге бура турмагъыз да, аны къоратыр къайгъылы болугъуз... Хы, общежитиеге комиссия келликди. Аны айтайым деб къайтхан эдим. Бюгюн эртде-рек келиб, хар негизге къарагъыз...

М а г о м е т. Кийинигиз да бошагъыз, кийинник эсегиз... (*Мауланны ашыра, кеси да чыгъады.*)

А м ы р. Арт кезюуде къарт мени келюме джетмей тебрегенди. Энди ауузубуз аманны къуйгъанлыкъгъа, Джаркъаны ангыларгъа боллукъду. Шахны юсю бла айыб келмесин деб кюрешеди. Бу уа шайтанын анда нек кёргенди? Аны чыртда ангыламайма.

Б о р и с. Сенден да акъыллы болуб, мен ангыла-магъан затла да бардыла. Аны ючюн джюрегинги къый-нама... Хы, энди тохтадыкъ...

А м ы р (*ол эки ииндикни орнуна сала*). Бу джолда бош заман ашырдыкъ... Джаркъа, кир бери.

Б о р и с (*эшикден кирген Магометге*). Сеннге керти да тиш къысхан ким болур? Къалай келюнге келеди?

М а г о м е т. Управлениени тамадалары. Ол сени атанг-зат келиб кетгенли, кезлеринде окълары болса урурча болуб турадыла. Ол выговорларын, джалларын-дан къорагъан ачханы-затны унутда болмазла. Алай а, фатарны юсюнде... Огъай, аллай затла бла кёл кенгдир-лик тюлдюле.

А м ы р. Бир шабашникге эт деселе...

Б о р и с. Болмагъан затны айтма. Бу ишни юсюнде алагъа да тиерикди таякъ... Бригадада адамладан, дей-ме. Иги сагъыш этигиз.

А м ы р. Мындан алда бир къызарышхан эдик да. Эсигизге тюшюрчюгюз, ол мен репетициягъа хазырлан-нган кюнню.

М а г о м е т. Ол къайсы кюн эди?

Б о р и с. Хы, билдим. Келчи экибиз чыгъайыкъ, анда айтырма... (*Магометни да алыб кетеди.*)

А м ы р магнитофоннга истемейни сокъдурады, истемейге барыб тебрейди. Къолунда да дипломаты бла Б о р и с киреди. Сейирсиниб бир кесек къарайды.

Б о р и с. Шашхынлы! Не этесе?

А м ы р. Истемейге барама, кёрмеймисе.

Б о р и с. Сау адамча уа селешеди... Бир джукъ болгъ-анды деб, дурдомгъа ашырыб ие эдим да.

А м ы р. Аны билмейме, бу барыудан барса, ол дуни-ягъа ашырлыкъсыз.

Б о р и с. Хы, тохта да теринги сюрт... Истемейге барырынг келеди да бараса, бизге не дейсе.

А м ы р. Да драмкружокга Грауну атказын басмай, биринг барсагъыз, мен былай азаб чегерик тюл эдим. Ол мен ойнарыкъ адам уста тебсеучюдю, ююю къуруб тебсерик. Башханы ойнайым деб кюрешдим, огъай, сен Эсенбаевгъа ушайса, деб тургъан болмаса, айтханымы этмейдиле.

Б о р и с. Тюз айтадыла, анга ушагъан джерлеринг барды...

А м ы р. Телини юююн къурутханды махтагъан...

Б о р и с. Кертиси да былай кюрешсенг, драмкру-жокда бир затха джараргъа боллукъса. Биз а не джыр-лаб баджаралмай, не къоюб къоялмай, хырха болуб ту-рабыз. Ол джангыз джырчыбызны да усу тутханды. Гин-джи джюрегим чанчады, деб айланады.

А м ы р. Джаркѡаны джырлатыргѡа керекди.

Б о р и с. Чыртда унамайды. Экиси сѣлешмегенча кѣрюнедиле.

А м ы р. Ол Шах бла чыкѡганлы болду алай.

Б о р и с. Анга ачыуланнган эсе да, мынга джюрюрге керекди. Ариу айтыб кѣрейик да, болмаса анга кѣре этербиз... Да тебсе, Эсенбаев, мен кетдим. Ингирде репетициягѡа барыб, анда тубербиз.

А м ы р. Нек келген эдинг?

Б о р и с (*ызына кѡайтады*). Мени башым да сеникча болуб барады. Иш этиб келиб, унутуб барама. Бийче бизни кѡартлагѡа баргѡан эди да, андан сеннге тогѡузунчу классха китабла алыб келгенди... (*Дипломатындан чыгѡарыб, столгѡа салады*.)

А м ы р (*аны ызындан*). Сау бол дерсе. Мороженое борчлума...

А м ы р китаблагѡа бираз кѡараб, биягѡы магнитофонну кѡуруб, биягѡынлай истемейге барыб башлайды. М а г о м е т келеди.

М а г о м е т. Тебсейсе?

А м ы р. Сени да юретейим...

М а г о м е т (*магнитофонну тыяды*). Тохта! Болдунг дейме!

А м ы р. Хы, тохтадым. Неге тебгенсе?

М а г о м е т. Тѣзгеним болду...

А м ы р. Акѡырыныракѡ бол, общежитиени юсюбюзге джыяса.

М а г о м е т. Джыйылма кѡой!

А м ы р. Бисмилла, биемилла... Болмай эсенг, мени хамхотума бер да, кѣлюнгѡу бас...

М а г о м е т. Алгѡаракѡ берирге керек эди сени хамхотунга... Энди мени хамхотума бередице. Сизни эмчек уланыгѡыз...

А м ы р. Шах? Не болгѡанды?

М а г о м е т. Болгѡанны кѣргюзейим барынга да...

А м ы р. Кѡайдады?

М а г о м е т. Кертда дегеннге... (*Амыр, эрши кѡан алыб, юйден чыгѡады. Магомет тютюн кѡабындырады. Ол бѣлмеге озгѡан Шахрбийни кѣрмейди. Босагѡадан Тамара атлайды*.) Не айланаса? Мен бери келме деген эдим да.

Т а м а р а. Институтдан письмо ийгендиле. Джазыу ишлеринги этмесенг, кѡыстарыкѡбыз, дейдиле.

М а г о м е т. Кѡыстасынла! Аланы институтлары кѡайгѡылыма, хо, башымда ат тебиб айланама...

Т а м а р а. Ненг кѡаллыкѡ эсе да, мындан бир кѡол айыр. Тѣртюнчю курсдан кѡысталсанг айыбды. Мен эталлыкѡ джугѡунг бар эсе, болушайым. Джазаргѡа да кѡоя болмазла. Не болду фатар беременлери!

М а г о м е т. Бередице. Энди аны да излемейме. Джалларгѡа керекди былайдан.

Т а м а р а. Не болгѡанды? Энди уа кѡайры джанлайса?

М а г о м е т. Биягѡы Северге...

Т а м а р а. Аны чыртда сагѡынма, аннядан бошарыкѡса. Юч джылны ишлединг, болду.

М а г о м е т. Анда сыйымы кѣре эдиле, ишиме багѡа бере эдиле. Мында уа харкѡим меннге джекиреди. Алай болдугѡун сезгенча, бу джарашханым бла кѡюгѡуз деб кюрешдим, болмадыгѡыз.

Т а м а р а. Кѡартланы кѡолларына бир туудукѡну тутдур да, келинни да биргенге ал да, хайда, бар! Ала да аны айтадыла.

М а г о м е т. Джаншама да бар юйге.

Т а м а р а. Келгенимден ары, юйюгюзню джыя кетейим.

М а г о м е т. Кесибиб джыярбыз...

Т а м а р а. Билеме сизни кѡалай джыйыучугѡузну. Бар, бир кесек аяз урдуруб кѡайт, сора мени бла келирсе. Кече кѡалыб кѡайтырса.

Магомёт бир кесек мурукку да этеди, алай болса да чыгъады
Тамара хар нени джыйыб кюрешеди. Соня эшикден киреди. Ол
Тамара сынаб къарайды.

Соня. Сен мында не этесе?

Тамара. Мен? Мен къарнашыма келгенме. Нек сордунг?

Соня. Алай бош...

Тамара. Сен а кимге келгенсе?

Соня. Мында адам къонакыгъа келирча джангыз биреу барды...

Тамара (*сескекли*). Кимге айтдың?

Соня. Шахарбий...

Тамара (*къашын-башын тюеди*). Сен аны къайдан танийса?

Соня. Танийса деген неди, ол мени джан тенгимди.

Тамара. Джан тенгинг?

Соня. Хо... Анга барлыкъма.

Тамара. Ол а сени сюемиди?

Соня. Билмейме. Джукъ айтмайды.

Тамара. Сора аллай баргъан боламыды? Кесинг да алкъын джашса, нек ашыгъаса.

Соня. Сен кишини сюемисе?

Тамара. Къайдам... Сюйсем да мени заманым болгъанды.

Соня. Алкъын кишини сюймеген эсенг, сени андан хапарынг джокъду. Шахарбий къайдады?

Тамара. Джокъду...

Магомёт. Болмадыңмы?.. (*Киреди.*) Сен а къайдан чыкъдың?

Соня. Мен сеннге келмейме...

Магомёт. Мен сени келгенинги кѣргюзейим... (*Тамарадан шавбраны алады.*) Къораб кет! (*Соня къачыб чыгъады.*) Атанга айтыб, джанынгы алдырайым... Кѣресе аны.

Тамара. Кимди?

Магомёт. Бир иги адамны кызыды, алтаякъ. Атасы бла бир сѣлешейим, ансы чыртда бузулуб кетерге башлагъанды. Билмейме, былай къалай бошлагъандыла. Нек келгенди?

Тамара. Джукъ айтмады, къайдам...

Магомёт. Къагъытларымы да алайым, бир конт-рольныйими кесекчиги къалгъан эди, тындырыб кыояйым... (*Экиси да кетедиле.*)

Борис кириб, тѣгерегине сескекли къараб, дагыда ашыгыш чыгъады. Шахарбий бѣлмеден бери атлайды. Ол да бир затдан кюркыгъанча тѣрт джанына къарайды. Эшик, биреу табаны бла ургъанча, хыны ачылады. Амыр киреди.

Амыр. Ха-а-а, мындамыса? Мен а анда излеб айла-нама... Ма ургъан иги эсе... (*Сакъал тюбюне джетди-риб диваннга аудурады. Шахарбий ѳрге тура башлагъ-анлай, дагыда сермейди. Алай а джумдуругъу анга джетмейди. Шахарбий бир джаныхракъ болады.*) Джа-нынгы алыб кѣолунга берейим...

Шахарбий. Болдунг! Озма...

Амыр. Озгъанынгы бурнунгдан чыгъарайым... (*Джагъасына узалгъанлай, Шахарбий бир амал бла аны полгъа джыгъады. Полда джагъалашадыла.*)

Борис (*чабыб джетеди*). Джашла! Болдугъуз! Сиз-ге айтама... Тохтагъыз дейме... Былагъа къара.. (*Кючден айырады. Амырны иймей, къаты тутады.*) Болдунг!

Амыр. Ары ий! Кѣб тѣздюм да мынга...

Борис. Алынма!

Шахарбий. Ий! Я таких...

Амыр. Къораб кет!

Шахарбий. Мен сеннге къорагъанны кѣргю-зюрме...

Борис. Шахарбий, мен айтханны бир эт...

Амыр. Дагыда хыршыланнганына къара... (*Борис кючден тыяды.*)

Ш а х а р б и й. Благодари его... (*Эшик таба айлана.*)
Арта тубербиз. Мени уруб киши сау кьалмагъанды...

А м ы р. Шау этиб кьоярма, башха болмай... (*Шахарбий чыгъады.*) Эшекден башхасы болмагъан эшекге къара анга...

Б о р и с. Сууу бир кесек. Сен андан да тели.

А м ы р. Кетген шой эдинг да юйюнге, юйюнге от юшерик, нек къайтыб келдинг? Къолгъа алгъаным бла бир иги джамарма деб тура эдим.

Б о р и с. Сен саулукъда юйде, къайда да меннге тынчлыкъ джокъду. Джаркъаны джагъасына узалгъанды деб эшитгенимде, сени ауруунг тутар деб, кьоркьуб къайтхан эдим.

А м ы р. Джагъасына узалмагъанды, джетдириб алгъанды.

Б о р и с. Бош хапарды, мен джашладан соруб келеме.

А м ы р. Ариу алай эсе да, аны бюгюн кечиб кьойсакъ, тамбла бирибизни башыбызны джарыргъа излерикди. Къоратыргъа керекди муну. Джаркъа бла Маулан тюз айтадыла, итди да, итлей къаллыкъды.

Б о р и с. Къалай? Нелени джаншайса? Кесинг эдинг да муну джолгъа салмай мадар джокъду деген...

А м ы р. Къойчу, болду энди. Айтхан эсем, телиликден айтханма.

Б о р и с. Огъай, джаш, ол сагъатда кълонг бла, джанынг ауруб, къайгырыб айта эдинг. Табсызыракъ бола тебегенинде, башынгымы аласа? Джетген кюнде алай этген саглыкъгъа саналады... (*Амыр анга илгенгенча бурулады.*) Сен бусагъатда кьуру Шахарбийни джардан тюртмейсе, мени да, башха анга эс бълген джашла бла кызланы да бетлери бла ойнайса. Меннге биринг да керек тюлсюз, джан тынчлыкъ керекди дейсе. Сени юсюнде джангыллыкъма деб турмай эдим... (*Ачыула-ныб ёрге турады.*)

А м ы р (*мыдах*). Тохта!.. Бери олтур... Къалгъан затыча да болмай, ол кюн кёргеним джюрегиме тюрре-

либ кьалгъанды да, муну эслегенлей кьозгъалыб тебрейме. Терс этгеними да билеме, кесими тыялмайма... (*Ауур ахсынады.*)

Б о р и с. Не айтханынгдан джукъ ангыламайма. Мени тюрленгенме, сенми керти да къатышханса?

А м ы р. Экинчи айтханынг тюздю. Ассалам алейкум болуб турама.

Б о р и с. Джарашдырыб айт. Не кюн? Не кече? Не кёзюнге кёрюнеди? Нек кесинги тыялмайса?

А м ы р. Ол кюн эртденбла буткабызда мени юсюме келгенинде, кыйырын айтхан эдим. Биз сюрте тургъан юйюню ол джанындан чыгъыб, Шахарбий бла Соня паркга кирген эдиле.

Б о р и с. Ансыздыла джаханимге кирмеселе.

А м ы р. Мен Соняны сюеме. Тангнга дери аны ючюн джукъламай чыкыгъан эдим...

Б о р и с. Ой юйюнг кьуруб сюйген, табханса сюер адамны. (*Амыр джунчуяракъ болуб, джерге къарайды. Кёб адамны хыны сёлешиген тауушлары келеди. Борис терезеден къарайды.*)

А м ы р. Была керти да тебген кёреме. Биз фатарны ким джарашдыргъанын билгинчи, бизден бошаргъа тебегендиле.

Б о р и с. Таб алайлыкъды...

А м ы р. Джаркъа! Къайдаса? (*Магомет киреди.*) Ол къалабалыкыгъа къара.

М а г о м е т. Бери уа нек келедиле была?

Б о р и с. Тамадала мындадыла деб юрюлген болурла.

А м ы р. Джаркъа, чот бир джанына болгъунчу, сен кёрюнме.

Ш а х а р б и й киреди. Ол тамам эсиргенден аякъ юсюнде кючден турады. Къолунда да бир «Шампан» шышасы. Бетине да батмакъ джагъылыб.

Ш а х а р б и й. Привет! Эй, джашла, ичиудю бюгюн. До упада. Шахны айтханы болургъа керекди. Юйню бер-

дик, энди гуляем. Бу шиначыкыгъа къарагъыз... (*Унна этеди.*) Джаным-тиним, ариучугъум. Сенсиз Аллах зтмесин... (*Тентиреб джыгъылыргъа тебрегенинде, Борис джетиб тутады.*) Сен кимсе? А-а-а, Юри! Молодец! Бу эки хамхотну да кёре уа тургъанма. Марат, была кимледиле?

Б о р и с. Къолунгдагъын иесе, былай бер! Ол юйге барайыкъ...

Ш а х а р б и й. Бермейме! Бармайма! Всё!

Л ю б а (*чабыб киреди*). Джашла, къан джауду да къалды... Туура былай... (*Джашла секириб ёре турадыла.*) Боллукъду деб...

М а г о м е т. Энди уа не болду?

А м ы р. Айта кир!

Л ю б а. Анзорну сокъур ичегисин алгъандыла.

М а г о м е т. Саумуду?

Б о р и с. Сау болмай, анга не боллукъду.

М а г о м е т. Джаныбызны алыб къоя эдинг да... От тюшгенча...

А м ы р (*орнуна олтура*). Сократ, сен джуугъуракъ-са, ары джаягъына бир тарт... Джюрегим чанчды.

Ш а х а р б и й. Аппендикс? Ма, ал бу шишаны. Пусть пьет.

Л ю б а. Ары тур... Джууукъ келме.

Б о р и с. Сен къоркъутмасанг да, къайры кирирге билмей турабыз. Сокъур ичегисин алгъан эселе, барыбыз да кёрюрбюз. Бир пелах болгъанча, юйюнге эмина боллукъ.

Л ю б а. Юч кюнден суратлау коллективлеге къарау башланады. Анзор кеси эки джырны джырларыкъ эди. Энди къалай этебиз?

Ш а х а р б и й. Кукла! Джанчыгъым! Сеннге артистми керекди? Менден иги артистни къайдан табарыкъ-са? Алай джырлайым...

Л ю б а (*арлакъ тюрте*). Хы, болдунг. Керек тюлдю джырынг-башынг да.

Ш а х а р б и й. Огъай, сен тынгыла... (*Эриш макъам бла бир джырны. джырларгъа кюреседи.*)

Л ю б а. Джашла, муну ары бир къоратыгъыз. Оноу этерге керекди...

Б о р и с. Шахарбий, кел ол юйге барайыкъ...

Ш а х а р б и й. Нет! Сен ауазнымы джаратмадың, джырнымы джаратмадың? А-а-а, энди билдим: не эжиу бла, не къобуз бла джырларгъа керекди. Ладно, гитара да боллукъду... (*Тагъылыб тургъан гитараны алады.*)

Л ю б а. Ары сал, къылларын юзесе.

Ш а х а р б и й. Ну и пусть. Къылла табылырла... Тынгыла!

Сау къал деб кетерге излеб

Узатма къолунгу, джашлыкъ!

Мен тансыкъ аламай тургъанлай сенден,

Ашыкъма джолунга, джашлыкъ!

Сеннге тойгъа, оюннга,

Мен заман бермедим джашлыкъ.

Джашауну тангыса, биле тургъанлай,

Сыйынгы кёрмедим, джашлыкъ.

Л ю б а бир зат айтыргъа ауузун ачханы бла, джабаргъа унутуб къалады. Джашла Ш а х а р б и й де н кёзлерин алмай къарайдыла. М а у л а н босагъада сюеледи. Башын да аз-аз силке, ышарыб, джыргъа тынгылайды. Кёрген, къалгъан эселе да, анга киши эс бёлмейди.

Л ю б а (*кеси аллына*). Олду!.. Ол ауаз... Шахарбий... Къалай билмей тургъанма... (*Дагъыда бир затланы акъырын шыбырдайды.*)

Ш а х а р б и й н и ауазы мийик кёлтюрюле, ариудан ариу бола барады. Гитара бузмай эжиу этеди. А м ы р эси кетгенден, кеси да сезмегенлей, анга къопулуб джырлаб башлайды. Б о р и с да аны бетине къатыб турады. М а г о м е т халны ангылагъанча, башын энишге нйгенди.

Сынатдың сюймекликни сен,

Татыуун, ачыуун, кючюн.

Мен сеннге бюсюреу этеме, джашлыкъ,
Джукъусуз кечеле ючюн,
Чыртда джокъмуду мадар,
Сен кетмей къалыргъа, джашлыкъ?
Бир амал табыллыкъ болмазмы меннге,
Биргеннге барыргъа, джашлыкъ.

Ш а х а р б и й (*тохтайды, бир кесек тентирейди*).
Ну, подруга, аламыса суратлау коллективинге? Алай тюл эсе...

Л ю б а. Шах! Шахарбий! Алама... Джашла, биринчи орун бизникиди, биринчи орун! Ура-а-а!.. (*Шахарбийни джасягындан ба этеди.*) Дженгил бетинги джуу. Репетициягъа кетдик... (*Сыртындан тебериб ол бир эшикге кийиреди. Бери бурулуб.*) Джашла, аракъы ийиси джокъду. Бизни къозуй болурму?

М а у л а н (*ичкери киреди*). Люба, тюз айтаса. Ичмегенлей этиб айланнганды, Аллах ургъан.

Б о р и с. Алай дегенинг?

Л ю б а. Ичмегенди. Бюгюн джугъу джокъду.

А м ы р. Маулан, сен не айтдың, бу не дейди? Бу тюрлю кюнбюзде чыртда чегетге иерге тебрегенсиз.

М а у л а н (*Любагъа*). Бюгюн да ичмегенди, бери келгенли бери да аузуна джукъ тиймегенди. Ичкен да этмейди. Кеси-кесин этдириб айланнганды, джашаусуз.

А м ы р. Джашла, сиз джукъ ангыладыгъызмы?

Б о р и с. Сен аны къайдан билесе?

А м ы р. Кесинг эдинг да анга аманны къуйгъан...

М а у л а н. Мен аны къарт атасыма. Аманны къуй деб, кеси тилеген эди. Ёмюрде туююшгени, қамсыкълыкъ этгени болмагъанды. Аны да айтыб къояйым... Спортсменди, самбист.

Т а м а р а (*къолунда да газети бла киреди*). Барынг да мында болгъаныгъыз не иги болду. Шахарбий къайдады?

Л ю б а. Тамара, сен аны къалай джырлагъанын бир эшитге эдинг.

Т а м а р а. Ийнанама. Энди Шахарбий академикди, десегиз да ийнанныкъма. Бюгюннгю газетни кёргенмисиз?

Б о р и с. Огъай...

М а г о м е т. Не барды? (*Тамара газетни ачады*).

Л ю б а. Къайда... Анга къара... (*Газетни тегерегине джыйыладыла.*) Ай да, Шах! Не ариу тюшгенди...

А м ы р. Ол ышаргъанына да къара, хайыуанны...

Б о р и с. Огъай, энди хайыуан тюл, поэт... Кёrese назмуларын. Шашхынлы, башхалача да болмай, экибизни уа не аман къашыбызгъа салды.

А м ы р. Бедишлик болдукъ. Тохта, мен аны... Шах!

Ш а х а р б и й (*тентирей чыгъады. Бетин джуугъанды*). Не ори! Былайдама. Ка-а-ак заеду!

А м ы р. Заедуунгу тюз кёзюнге кёргюзюрме...

Ш а х а р б и й. Анга да эркинсе...

Б о р и с. Шашхынлы, самбист болгъанын унутма.

А м ы р. Биз да сени ючюн бир-бирибизни талаб, сен да ичингден кюлюб...

М а у л а н. Джашла, айыбны кёбюсю мендеди. Бу Аллах чамланган къурулушчуланы юсюнден бир китаб джазмай мадарым джокъду, деди да келди. Мен да сизни бригаданы айтдым. Бу болгъанны къала-балыкъ этеринден кимни хапары бар эди. Аны билгенимде, болдунг энди, татлы тенглени араларын тик этме деб, уруша турдум. Атасына билдирдим да, ол келиб да урушду. Чыртда айтханыбызны этдиралмадыкъ.

Ш а х а р б и й. Атам, башлагъандан ары бир кесек сынаргъа, ишге, бир-биригизге, дуниягъа къарауугъуз къалай болгъанын билирге керек эди. Энтда талай затны ачыкълагъынчы турлукъ эдим, газетде бу затла чыкъмасала. Сора бу письмону да юйден бериб ийгендиле.

Л ю б а. Да бу... Бу биз джазгъан письмоду да.

Ш а х а р б и й. Хо. «Джюрекни ауазы» деген китаб, мени китабымды.

Магомет. Джангы юйде ол фатарны ичин да сенми джарашдыргъанса?

Борис. Эртденбла биз этерик бир-бир ишлени да кече сен эти тургъан болурмуса?

Шахарбий. Кюндюз ары-бери джанласам, кечикгеним, эртде кетгеним болса, кече ишлей тургъанма. Алайыны къарауулу бла атам селешген эди да, къачан барсам да джукъ айтмай эди. Магомет, сеннге джетген фатарны юсюнде уа менден хыянат болмагъанды. Ол дауну Амырга айт...

Амыр. Меннге нек айтады? Шашханынгмы барды?

Шахарбий. Огъай, сен этгенсе демейме, аллы сенден чыкыгъанды, бригадирде да барды терслик.

Магомет. Сен сёзню терсге ие турма да, ким этгенин биле эсенг, айт!

Шахарбий. Сёзюмю бёллюб, айтыргъа къоймайсыз. Атам, сен ишинге барсанг иги боллукъ эди.

Маулан. Ай итден тууган ит. Мен керек сагъатда энчи сёзюнг болмай эди да...

Амыр. Бар, начальник, бар, джюрегиме кириб къалмаса, ызынгдан барлыкъма. Шахмат ойнаргъа хазыр бол!

Маулан. Аллай ётюнг болсамы къачыб айланаса менден. *(Мыйыкъ тюбюнде ышара кетди.)*

Шахарбий. Амыр окъуучула бла тюбеширге баргъан сагъатда, ол бери келиб айланган Соня тогъузунчу классда болады. Муну джартыракъ болгъанын билмейди да, сюеди да къояды.

Амыр *(къууанганын джашыралмайды)*. Мени?

Борис. Ай, бет джойгъан, билдирдингъа къойдунг...

Амыр. Огъай, мен... Неме...

Шахарбий. Хы, ангылагъанбыз... Къурулушчу усталыкъ алыб, сени бла ишлерге къаст этиб, къайдан эсе да келген бир усталадан мекам сюртерге, боярга юренеди. Энди ол ишлеген бригадагъа джарашпайым деб, къууаныб келгенинде, Магомет бурнуна ургъанча эте-

ди. Ол да этген алай тюлдю былайды деб, ол фатарны ичин джарашдыргъанды. Мен аны, муну бер десе, бере эдим. Болса да, тюзю, сеннге тюшерин билмей эдик.

Борис. Да сора бизге бу къыйынлыкъны джетдирмей, экибиз этгенбиз десенг а.

Шахарбий. Бизни адамгъа санаб, аны соргъан болмагъанды. Ол кюн Магомет ишге алыргъа унамай, Соня да джыламсыраб чыкыгъанында, джаным ауруб селешдим да, болумну билгенимде, сансыз этиб къоялмадым. Ол да джюреги къыйналгъаны бла, меннге болуш деди да, тохтады. Оноуну бирге этдик, къыз сабий кеси ишлей тураллыкъ тюл эди. Нёгер болдум. Анда-мында бирге кёрюнгенибиз да, алай этсек, Амыр эс бёлюрмеди деб, аны ючюн эди... Аламат къызчыкыды. Насыбынг тутханды, къолдан ычхындырма. Кёлум бла айтама.

Амыр. Да мен... Энди... Сора...

Борис. Шашхынлы, тиширыула къара шайтандан, тюлкюден, джыландан къуралгандыла. Отха саласа башынгы...

Люба. Аны ючюн Люданы тегерегине урчукча айланаса...

Борис. Айланмайма, айландыргъан этеди мен джызыкъны. Мынга да джангылма деб, аны ючюн айтама...

Шахарбий. Энди бу джангылырын джангылыб бошагъанды, айтсанг, къалсанг да болуру бирди. Бу уа алгъын къызчыкыгъа эс бёлмей айланганлыкыгъа, иги кесекден бери къабыннганы танылыб тура эди. Алай болса да, муну юсюнден асыры кёб селешдик. Амырны аурууу менде да барды... *(Тамарагъа джити къарайды, къызын бет къанындан разылыгъы билинеди.)*

Борис. Джаркъа, энди сен къалдың.

Магомет. Мени джауум сизге ышансын, джылы бла да, иши бла да тамаданы къайгысын этерге биринги башынг джетмеди... *(Ёрге туруб Любаны къатына келеди.)*

А м ы р. Джаркѡа, иги сагъыш эт...

Б о р и с (адам дауурлагъа къулакъ ие). Джашла, къыз-
ла, асыры къууаннгандан джанкъылычха ёрлеб кетди-
гиз. Къууанчыгъыз кёб болсун... Ол дауурланы эшите
болурсуз. Къалай этебиз?

Ш а х а р б и й. Фатарланы бары да ол фатарча джа-
рашхынчы, адамла кёчерик тюлдюле.

М а г о м е т. Ол юйге джоюллуку зат джоюлуб бо-
шалгъанды.

Т а м а р а. Да анда адамланы не ишлери барды...

А м ы р. Да бирер айлыгъыбызны берейик да тыл-
дан, бояу, башха кереклени алайыкъ. Кюндюз бу джан-
гы башлагъан межамны эте, кече да аны джарашдыра
барырбыз.

Л ю б а. Алай бла боллукъ эсе, мен да берейим бир
айлыгъымы, сизни бла кече сайын сюртейим, бояйым...

Т а м а р а. Мен да болушайым. Айлыгъым да сизни-
киди.

Ш а х а р б и й. Алгъы бурун управлениени, трестни
тамадалары бла оноулашыгъыз. Ала да болушурла.

Б о р и с. Сен кесинги къошмай нек сёлешесе?

Ш а х а р б и й. Мени творчество командировкам
бошалады...

А м ы р. Ауузунгу джаб! Болгъанны къатышдырыб,
энди башынгы алыб къачаргъамы дейсе? Алайсыз да
сеннге тиш къысыб турама, ассалам алейкум этиб къоя-
рыкъма...

М а г о м е т. Бу юйню джангыдан джарашдырыб
бошасакъ, сёлеширбиз кетгенни, келгенни юсюнден...

Б о р и с. Джаша да къал. Джазыучуларынгы союзу
башы тюбюне болуб къалдыкъ эсе да, биз сени иерик
тюлбюз. Китабынгы да джаз, ишлеген да эт...

А м ы р. Ичкенинги, туююшгенинги, кызланы сюр-
генинги да къой.

Л ю б а. Тюппе тюз айтадыла. Не кетген, не келген
хапарды ол.

Ш а х а р б и й. Огъайым джокъду. Анда тамадала
бла сёлешиб кёрейим да...

М а г о м е т. Ала бла биз кесибиз сёлеширбиз...

Б о р и с. Эм баш затны унутуб барабыз. Биз башха
фатарланы аныча ариу джарашдыраллыкъ тюлбюз.

А м ы р. Ол айтханынг тюздю. Мени сартын, кесиме
базмайма. Биреу кёргюзсе кюреширме...

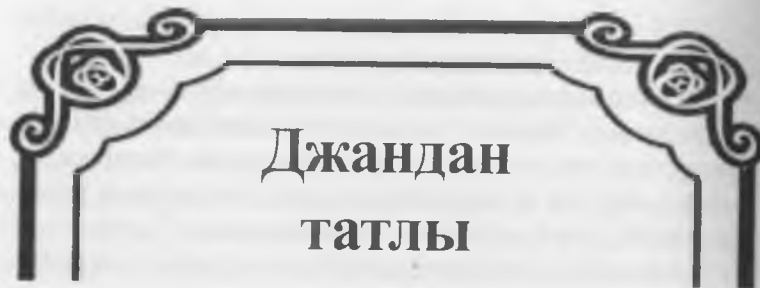
Ш а х а р б и й. Меннге бош къарайсыз. Аллай фах-
мум джокъду.

М а г о м е т. Сора Соняны бизге таб. Къалай этге-
нин, не этгенин кёргюзсюн.

Ш а х а р б и й. Огъай, алай боллукъ тюлдю. Иги
джалыныгъыз.

С о н я (эшикден къарайды). Кирирге боламыды?

Д Ж А Б Ы У.

Джандан татлы

Эки бёлюмлю трагедия

Ойнагъанла:

А з р е т - джап заманы, къарт болуб да кёрюнеди.

С а г ь ы д а т - аны бийчеси, 27 джыл.

С а ш а - тау инженер, 28 джыл.

В а л е н т и н н а - аны бийчеси, 26 джыл.

А б и д а т - 60 джыл.

О ч а й - 27 джыл.

С о н я - аны бийчеси.

М у р а т - 25 джыл.

Пролог

Сахнада, чегетни этегинде, сынтапы бла къабыр. Къатында скамейкачыкъ. Акъ башлары бла таула кёрюнедиле. Джаз. Къанатлылары джырлары эшитиледиле. Машина келиб тохтагъан таууш. Экеулен келедиле. **А з р е т** - къарт, акъ мыйыклары, бетинде къачан эсе да тюшген таблары. Биргесине **М у р а т**, джап адам. **А з р е т** къабыргъа мыдах къарайды, **М у р а т** табигъатча, джарыкъды. Тёгерекге сейрсиниб къарайды. Ол алкъын къабырны да, атасыны мыдахлыгъында эслемегенди.

М у р а т. Таурухдача-бу ариулукъгъа къара. Аллай бир джашаб, бу сейирлик джёрлени кёрмей тургъанма. Атам, бери келтириб бек къууандырдынг, сау бол! Кесинг былайлада болгъанмыса алгъын?.. *(Къабырны къатында олтургъан Азретге бурулады.)* Атам, нек мыдахса? Бу къабыр а кимникиди?... *(Сын ташха, джазылгъ-*

ан бар эсе, деб къарайды. Сора къартны къатына олтурады.) Сын ташда джукъ кёрмедим. Ким болгъанын джазмагъандыла.

А з р е т. Бу адамны асырагъанланы джаза турургъа заманлары болмагъанды. Артда алай этген, къабырны джангыртхан адет джожьду.

М у р а т. Атам, ол адамланы билгенча сёлешдинг. Къабырда джатхан кимди?

А з р е т. Барын да билеме...

М у р а т. Сен былайлада болмагъанса, сора къалай билесе?.. Нек тынгылайса? Атам, халынг нек тюрленди?

А з р е т. Сабий сагъатынгда тенгчиклеринг «акъ-башны джашы» деб, сен да мыдах болуб келиучен эдинг.

М у р а т. Алай айтсала, уллу бедиге санаб, тьююшген да эте эдим. Аны нек сагъындыкъ?

А з р е т. Ол сагъатда мен отуз джылдан атлагъан джаш адам эдим. Былай эртде нек агъырыб къалгъанса, деб сорургъа эсинге да келмей эди. Къазауатны къыйынлыгъы этгенди алай, деб мен да сеннге, сабийге аныгылаталлыкъ тюл эдим. Къаллай бир адам ажымлы ёлдю. Былайда да аланы бири джатады... *(Къабыргъа бир кесекни къараб туруб, джашха бурулады.)* Башлагъандан ары, аягъына дери айтайым...

БИРИНЧИ БЁЛЮМ

Биринчи сурат

Ёлде юйлени уллу бёлмеси. Стол, төгереги бла шиндикле. Не эсе да бир тартыуну мурулдай **С а г ь ы д а т** кириб, столну юсюне акъ джабыуу джояды. Къууанчха хазырланганча кёрюнеди. Къолунда тылы джайгъан төгerek агъашчыгъы бла **А б и д а т** киреди.

А б и д а т. Соня къайдады?

С а г ь ы д а т. Алкъын айтмагъанма, чакъырайым.

А б и д а т. Къымылдагъыз. Джете болурла, бизде уа хазыр зат джокъ.

С а г ь ы д а т. Юйню джарашдыр деб кесинг айтхененг да.

А б и д а т. Былайда бир сагъатлыкъ иш барды, сен а эртденбладан бери кюрешесе.

С а г ь ы д а т (*ышарады*). Энди менича заманынга къалай тири болгъанынгы, кюн чыкыгъынчы джумушларынгы да этиб, сегиз сабийге, аталарына да тебси къурагъанынгы да айт...

А б и д а т. Алай эди...

С а г ь ы д а т. Азретни да джазыкъсын меннге тюбегени ючюн. Дагъыда...

А б и д а т. Хыликге эте болурса, дейме уялмаз... (*Къолундагъы бла кериледи*.)

С а г ь ы д а т (*андан джанлай*). Энди айтмам... Со-нягъа баргъанма. Келе болур...

А б и д а т. Мени къозуйму тураса, озгъун. Экинчи ауузунгу ачмазча этейим... (*Бу сюрюб, ол да столну тѣгерегинде къачыб айланады*.)

Эшикден С а ш а киреди. Юсюнде эски кийимле - галифей кѣнчеги, фуфайкасы, башында кийиз бѣркю, аякъларында кирза чурукълары, сыртында рюкзагъы. Тиширыулагъа сейирсиниб къарайды, сора аланы ызларындан атлай тебрейди. С а г ь ы д а т алгъа эслейди, тохтайды.

А б и д а т. Къолгъа тюшдюнгмю...

С а г ь ы д а т. Мени къой да, анга къара...

А б и д а т. Аллах сен сакъла... Джашым, не болгъанды?

С а ш а. Сиз чабханныга чабама, былайда адет алай болур деб.

С а г ь ы д а т (*кюледи*). Биз тохтагъанбыз.

С а ш а. Мен бир къызсам, тохтай билмейме.

А б и д а т (*билегинден тутуб, тыяды*). Бу къолумдагъын сыртынга ойнатхынчы, тохта. Чурукъ кирлеринги полгъа джакъдыкъ да къойдукъ.

С а ш а (*шиндикге олтурады*). Кесим сибирирме. Джукъ ангыламай турама. Бу мени юйюм эсе, хапчюк-мабчюк бир затла болургъа керек эдиле. Джукъ кѣрмейме. Юй бийчеми да эслемейме. Мен танымагъан эки ариу тиширыу. Мен къайдама?

С а г ь ы д а т. Абидат, айтамамы?

А б и д а т. Бу чабаргъа залым кѣрюнеди. Айтсанг ызындан джеталмай къаллыкъбыз. Кеси да мындан ша-харгъа тик энгишгеди да...

С а ш а. Орнумдан тебмезге сѣз береме. Шахар къай-гъылы тюлме, арыб, ач болуб кючден джыйылгъанма. Шахарда нем къалгъанды... Абидат, Сагъыдат, сора анда...

А б и д а т. Анда, анда... Алгъышлайбыз!

С а г ь ы д а т. Джаш туугъанды.

С а ш а (*секриб ѳрге турады*). Нек айтмай турасыз да сора?... (*Экисин да къучакълаб ба этеди*.) Мен кет-дим... (*Эшик таба чабады*.)

С а г ь ы д а т (*дженгине къадалады*). Тохта!

А б и д а т. Азрет эртденбла аланы келтирге кетген-ди. Сен анда керек тюлсе. Къарачайда аллай джерге эри баргъан адет джокъду. Артда бизни ансызла хыликге этиб, кюлюб айланлыкъдыла. Тенглеринден Азрет, Очай, дагъыда бири барса, бѳкюду. Мында къууанчны къура-рыкъла да ала, биз боллукъбуз.

С а ш а. Сабийни кѣрюрге ашыгъама...

С а г ь ы д а т. Артда кѣрюрсе. Ашарыкъ келти-рейим...

А б и д а т. Сени къачан къайтырынгы билмей эдик. Бусагъатда эм джууукъ адамла джыйылыб, къууанчны атын этейик. Валя да, сабий да бир кесек эс джыйсала, той-оюн алай этербиз.

С а г ь ы д а т (*хантла келтиреди*). Абидат, бегим былайды, де да къой, мынга оноу соргъанча нелени сѣ-лешесе...

А б и д а т. Биринчи сабийи болгъаны ючюн этеме...

С а ш а. Тамагъылдан джукъ ётмейди. Небиз барды?
Валя ачха-зат кёойгъанмыды?

А б и д а т. Джащ, сен не ачханы хапарын айтаса?
Аллай затлагъа хоншуларыкъ, тенглеринг бардыла. Очай
къой келтириб, союб кетгенди. Ансар шахардады. Баш-
ха затланы алыб бусагъатдан джетерикди. Талай кюн-
ден уллу къууанчха Азрет тана кесерикди. Мени къар-
тым да саугъагъа ол иги тайны берликме, дейди. (*Сагъ-
ыдатха.*) Сен неге сюелесе, бар да хычынланы эт.

С а г ь ы д а т. Барама. Ма, Соня да келди.

С о н я (*киреди*). Саша келиб турады да. Алгъыш-
лайма!

С а ш а. Сау бол!

С о н я. Биздеги келгенинги билмей турады ансы,
джетерик эди.

С а ш а. Къайдады Очай тенгим?

С о н я (*кюледи*). Бешик тебретеди. Эгечи сабийчиги
бла келген эди. Джууукъла бла саламлашыб келейим деб,
сабийни меннге кёюб чыкъгъан эди. Эркишиледен
киши джокъду, ала джыйылсала келирсе, мен хантла
этерге барама, деб келеме. Тылы ачыгъанмыды?

С а г ь ы д а т. Ачыгъанды. Кетдик. (*Терезеге кёз
джетдириб.*) Очай келеди.

А б и д а т. Быллай къууанч кюн юйдеми турлукъду,
хо. Сабийни анасы къайтхан болур. Сиз хычынла къай-
гъылы болугъуз... (*Къатынла кетедиле.*)

О ч а й (*киреди, Сашаны къучакълайды*). Огъур са-
бий болсун! Алгъышлайма!

Тышындан сабийлени тауушлары, кюлгенлери, ой-
нагъанлары эшитиледи.

А б и д а т. Валяны классындан сохтала... (*Эшикден
къараб, алагъа бир затла айтыб къайтады.*) Валяны
соруб турадыла. Талай кере келдиле ол больницагъа кет-
генли.

О ч а й. Ол бек игиди. Джокълай эселе, устазларын
суюлюб этедиле. Бу хантлагъа да узал, хапар да айт. Юч

кюнден къайтырыкъма деб кетиб, сау ыйыкъны къайда
къалдын? Излей барайыкъ, деб тебреген эдиле, бюгюн-
ню къарайыкъ деб къатынла тыйдыла.

С а ш а. Узакъ кетиб къалдым. Бу таулада уллу магъа-
дан байлыкъ барды. Рюкзагым толуду джыйгъан затла-
рымдан. Аланы лабораториялагъа элтирикме. Мен этген
оюм керти болуб чыкъса, аллай къурулуш ишле башлан-
ныкъдыла, бизни посёлок шахар тюрсюн аллыкъды.

О ч а й. Къууандырдын, тейри. Биз да мында экин-
чи ёзекни ачыб башлагъанбыз. Геологла айтхан керти-
ди. Анда къоргъашын башха штольняладан эсе кёб ке-
реге кёбдю.

С а ш а. Бек аламат. Бусагъатда къоргъашын кърал-
гъа алтындан да багъалыды.

О ч а й. Хо, къайгъылы, къоркъулу заман. Сени ке-
лиринги да сакъламай, аны ючюн ашыгъыб башладыкъ.

С а ш а. Иги этгенсз. Сиз ишни эбине тюшгенсиз
энди...

О ч а й. Алай болса да сенсиз къыйынды. Да хо, Ал-
лах айтхан болур, бу къууанч кюн ишни юсюнден сёз-
ню кёяйыкъ. Кесинг билгенден, алкъын не Азретде,
не менде сабий джокъду. Сени сабийинг - юч юйдегини
джашыды.

С а ш а. Болур сизде да. Насыб болуб бирингде кыыз
тууаса, меннге келин этерге сёз тауусуб кёяр эдик.

О ч а й. Бек тюз оноуду. Мен кёошарыкъ, соза тур-
май, бусагъатда огъуна ишни тындырайыкъ.

С а ш а. Ол айханынги ангыламадым.

О ч а й. Мен бусагъатда эгечимден туугъан кыыз-
чыкъны бешигин тебретиб келеме. Азрет бла меннге
джашла туусала, келинсиз къалыб кетериксе. Бу кыыз-
чыкъны кесими боламча кёрме. Хазыр келинлик. Бир
кыыз меннге этгенча этмей, бу сени джашынга барыр,
деб ышанама.

С а ш а. Сенича джашха келмеген, ол къалай бо-
лады?

О ч а й. Боладыла аталарыны антларын унутханла.
С о н я (*чабыб киреди*). Келдиле!..

Барысы да ашыгыш чыгъадыла. С а г ь ы д а т кьобуз согъа,
эшик юсюнде сюеледи.

А б и д а т н ы а у а з ы. Тохтагъыз! Барынг да бирден
нек чабасыз?!

С о н я н ы а у а з ы. Абидат, эркишилени кыста.
Арта кёрюрге...

А б и д а т н ы а у а з ы. Юйде кёрюрсюз. Очай, ал
сабийни. Эркиши кийиреди юйге.

О ч а й н ы а у а з а д ы. Сау бол, Абидат, Меннге сый
бердинг.

Джашчыкны ёрге кёлтюрюб биринчи О ч а й киреди. Аны
ызындан А б и д а т тепсей атлайды. Харс ура С о н я да келеди.

С а ш а. Бир кёрме кьоюгъуз...

А з р е т (*Валяны кьолтугъундан кириб, босагъандан
атлайды*). Адамла, бизни да унутмагъыз...

А б и д а т. Тохта! (*Хар кимни чачларындан талай
тюкню алады*.) Огъай, энди сабийни меннге бер... (*Са-
бийни алыб, ол бир бёлмеге кетеди*.)

С а ш а. Нек кетди ары?

С о н я (*кюледи*). Кьоркъма, джашынга. Ол тюклени
кюйдюрюб, тютюнлерин анга ингисгетирикди...

А з р е т. Кёз тиймесин деб, алай этген адет барды.

А б и д а т (*кьайтады*). Сабий анда джукъласын, биз
тепсейик. Сагъыдат, сокъ кьобузунгу... Мени, бла теп-
серча джигит бармыды? ,

О ч а й. Барды!

Экипер чыгъадыла. О ч а й бла А б и д а т,
А з р е т бла С о н я тепсейдиле.

С а ш а. Сагъыдат, энди истемейни сокъчу! Абидат,
сен анга кьалайса?

А б и д а т. Кесинге база эсенг, мен хазырма... (*Эки-
си истемейге барадыла*.) Энди Соня бла Сагъыдат, не
бар эсе да, столгъа салыгъыз, сиз олтуругъуз.

О ч а й (*хантла келгенден сора*). Азрет, сеннге сёз
бериледи.

А з р е т. Саша бла Валя, сизни бу балагъыз дуняда
эм насыблы адам болсун! Кьууанч сизни ёмюрлюк кьо-
нагъыгъыз болсун! Бу сабийни огъуру бла дунягъа ра-
хатлыкъ келсин! Алыгъыз!

Кьобуз согъулады. Алыгышлаула. Кюкю, чам-нактырда
эшик кьагылады.

А б и д а т. Келиб кьалмай кимди эшик кьакъгъан...
(*Ёрге тура тебрейди*.)

С а г ь ы д а т. Мен кьарайым... (*чыгъады. Бети
тюрлениб кьайтады*.) Къазауат? Немецле бизге чабхан-
дыла.

Экинчи сура

Биягъы бёлме. Энди ичинде орундукъ, аны башы бла
кьабыргъада кюйюз, башха кьабыргъада СССР-ни картасы, кийим
такъгыч, терезе тюбюнде китабла, стол мюйюшде, шиндикле. В
а л я кесиди, картаны туурасында мыдах сюеледи. С о н я киреди.
Аны кьатына барады.

С о н я. Энтда талай шахарны немецле алдыла, деди
радио.

В а л я. Ма бери кьара. Белоруссияны, Молдавияны,
Украинаны джартысын алгандыла. Тохтатырыкъ болур-
ла, алай а кьалайда, кьачан?

С о н я. Кавказгъа джетмезле...

В а л я (*шиндикге олтурады*). Билмейме... Сен да
мени бла бир кесек олтур, халым аман болуб турама.
Саша тенглери бла шахаргъа, область военкоматха кет-

генди. Къазауатха бармай болмайма, дейди. Очай да аны бла болур. Джукъ айтмадымы?

С о н я. Огъай. Эртденбла турду да, кетди. Анасы келди... «Бу къайры баргъанын, къайда айланнганын нек билмейсе? Былай нек бошлаб къойгъанса? - деб урушду. - Мен да алай эте турдум да, Очайны атасы тос къатын табыб, аны бла къайры эсе да кетди да къалды», - деб да кошду.

В а л я. Очай деменгили адамды, аллай оюмсузлукъ этерик тюлдю.

С о н я. Сюйгенин этсин, мен анасыны юсюнден айтама. Кетерге ашыгъады, джашын кёрмей кетери келмейди... Миша къалайды?

В а л я. Анга не, джукълайды. Услу сабий тюлдю да, къууаныб турама.

С о н я. Мен бара барайым. Къайын анамы ашырайым. Бу юйге джыйыла эсе, ызындан бар, тансыкъ болгъанды, дерме... (Кетеди.)

С а г ь ы д а т (киреди). Къайтмай турамылла?

В а л я. Огъай. Ашырдыгъызмы?

С а г ь ы д а т. Хо, Абидатны тёртюнчю джашы кетди къазауатха. Бу тиширыу темирден, ташдан ишленмеген эсе, билмейме. Не кёзюнден бир джыламукъ чыкъмады, не къучакълаб бауруна къысмады.

В а л я. Алай этиб къалай къойду?

С а г ь ы д а т. Адамладан тартынды. Къарт а бек абзырагъан эди. Алгъын къазауатха кетген юч джашлары не бола тургъанларындан да хапарлары джокъду. Юйде беш эркишиден къарт кеси джангыз къалды да кетди... (Адам таушла эшитиледиле.) Келди, дейме.

О ч а й. Биз айтханча болду... (Ол бир экиси да киредиле.)

А з р е т (ачыулу). Хо, алагъа уа ала айтханча болду...

С а ш а. Азрет, къойчу энди. Хаман айтыб тургъандан не хайыр...

О ч а й. Хо, тейри. Биз унамагъанча бир этдинг.

А з р е т. Сиз тилесегиз, джумушарыкъ эдиле...

В а л я. Азрет, нек ачыуланнганса?

А з р е т. Ала айтсынла...

С а ш а. Мен военком тюлме, Очай да врач болмагъанын билесе. Сора бизге нек учаса?

А з р е т. Бирге болсакъ дей эдим, ансы меннге да чыгъар джол.

С а г ь ы д а т. Саша, не дедиле?

С а ш а. Кетебиз. Бусагъатдан машина келлики.

В а л я (бутлары къыйылыб, шиндикге олтура). Сора алай дженгил къалай кетесиз?

С а г ь ы д а т. Саша, кертими айтаса?

О ч а й. Да мен юйге кириб чыгъайым... (Кетеди.)

С а г ь ы д а т (къабыргъагъа сыртын тиреб турады). Санларымы къыйылыб къалгъанына бир къара... (Терезе тюбюнден къолу бла тута, Валяны къатына келиб олтурады.)

А з р е т (энтда къызгъаны кетмегенди). Бир къауумла анда къазауат этедиле, къалгъанла энди кетедиле, сора мен мында къартлагъа, тиширыулагъа къалай бетими кёргюзюрюкме? Ол джерге киргенчады.

С а ш а. Бу адамны ангыламагъанына бир къара. Алан, сен мында кёб хайыр этериксе, ары баргъандан эсе. Аны сенден башхаланы бары ангылайдыла. Кесинг да сезген болурса, мени сартын, саулугъунг не аламат болса да, сени мында тыярча кёрюндюле. Бусагъатда таулу джашладан шахтада ишни сенича билген джокъду. Башхалагъа айтыб, ангылатыб, юрегиб турургъа керексе. Къазауатны кёзююнде бизни рудникни къаллай магъанасы болгъанын а менден да иги билесе...

В а л я. Азрет, Сагъадатха, меннге, джашчыкъгъа да бир ышыкъ керекди да...

С а г ь ы д а т. Сашаны къойсала иги боллукъ эди. Анга бир джукъ айыртыргъа да боллукъду, ансы мындан джокъду. Бу, дуния башы тюбюне айланныкъ эсе да, ары мыллык атмай тохтарыкъ тюлдю.

А з р е т. Кетерикме... Былайда да къарыуумдан келгенни этейим, сора ызыгъыздан барырма. Ансы, харкимге былайды деб, айтыб бараллыгъынг джокъ, ирият берирле... *(Тиширыулагъа.)* Сиз нек олтурасыз? Сашаны къурагъыз. Къолуна не керек эсе да, къарагъыз...

В а л я. Кел, Сагъыдат!... *(Баиха бѣлмеге кетедиле.)*

С а ш а. Азрет, Валя бла мен детдомдан болгъаныбызны билесе. Сагъыдатдан бла сенден джууукъ адамыбыз джокъду. Юйдегими сеннге аманат этеме.

А з р е т. Аны айтмасанг да боллукъ эди. Мен мында сагъатда къолумдан келгенни аямам. Кетгеним болса, тыйыншлы адамлагъа аманат этерме. Бу джамагъатда джангызлыкъны сынарыкъ тюлдюле.

С а ш а. Сау бол, тенгим. Энди, ала болмагъан сагъатда саламлашыб къалайыкъ... *(Къаты къучакълашадыла. Тиширыула ол бир бѣлмени эшигинден къараб, кѣрюб джылайдыла, сора ары ташаядыла.)*

А б и д а т *(киреди)*. Сизни къайтханыгъызны кѣргенимде... Джашчыкъны ашырыргъа келген къонакъланы да къойюб келеме.

С а ш а. Кеч, Абидат, биз ашырыргъа баралмадыкъ, ары джетмесек болмай эди...

А б и д а т. Билеме, Саша. Не хапар? Фашистле энтда келемидиле, огъесе тыйдыламы?

А з р е т. Келелле, юйлери къуруб келликле...

А б и д а т. Къалайда болсун, бизни эркишиледе эркишилик къалмагъанды. Ахырда да, эркишиле бары да мында къалыб, бизни ийселе боллукъ эди...

А з р е т. Да, ма, Саша барады. Ол тыярыкъ тюл эсе... Очай да кетеди...

А б и д а т. Саша, къоюб тура эдиде да...

С а ш а. Энди аладыла. Бусагъатдан кетебиз.

А б и д а т. Бир да къуруса сиз къаллыкъ болурсуз, деб тура эдим. Бир эркиши ышыкъ болмай, биз къалай турлукъбуз? Кимге къоюб барасыз бизни? Ол этгенигизни уа джаратмадым... Тиширыула уа къалайдыла?

В а л я *(келеди)*. Не этесе, Абидат! Джашынгы да да ашырдынг, дейме. Къууанч бла къайтсын. Сабийни къоюб баралмадым... *(Сагъыдат да Сашаны рюкзагын кѣлтюрюб киреди.)*

А б и д а т *(джарыкъ сѣлешеди)*. Ашырдыкъ, ашырдыкъ, аны да. Не, Саша да Гитлерни ѳлтюрмей болмай-мамы, дейди?

В а л я. Да алай айтады, къайдам... *(Машина тохтагъан таууш.)*

А з р е т. Келдиле... *(Ёрге тұрадыла. Азрет рюкзакны алады.)*

А б и д а т. Саша, бар джашчыкъ бла саламлаша кет... *(Саша ол бир бѣлмеге киреди. Сагъыдат бла Валя джыламсырай тебрейдиле. Абидат алагъа джумдуругъун кѣргюзеди. Азрет чыгъады. Саша къайтады.)* Да, джашым, бусагъатда эркишини орну андады. Хорлам бла сау-эсен къайт, юйдегинге, элибизге... *(Къучакълайды.)* Барыгъыз энди. Мен былай турайым, сабий уянса къарарма...

С а ш а. Сау къал, Абидат! *(Чыгъадыла.)*

А б и д а т. Сау-эсен кѣрюбюзмю сени да, къайдам... *(Джылайды.)* Сабийинден да бир тансыкъ алмады... Тукъумунг-джугъунг бла тюб болгъун, Гитлер!.. Сабий кюсей ѳлгюн, сең!.. Аллах, къайдаса, о, Аллах? Гюнахсыз адамланы къанларын нек тѣкдюресе?.. *(Машина кетген таууш. Абидат кюзгюге къараб, кѣзлерин ариу сюртеди.)* Валяны кѣлюн къалай бассын эке адам?.. Азрет да кетемен бла къаламанны арасында. Сагъыдат да анга абзыраб... Меникиле да къайдадыла, къайдам... Саумулла, не болдула?..

В а л я *(кѣзлерин сюрте киреди)*. Сашагъа джукъ болса не этерикме?

С а г ь ы д а т *(аны ызындан киреди)*. Шашыб къалыргъа тебрегенбиз. *(Ол да джылайды.)* Бу къыйынлыкъгъа, бу ишге къара...

А б и д а т *(къыджырайды)*. Тохтаб къалыгъыз, бу-

сагъатдан. Сау адамлагъа алай этерге боламыды? Не уа аскерге баргъанны бары да андамы къалады? Болдугъуз дейме... Къара алагъа. Хо, бизден аман къатынладыла эрлерин, сабийлерин къазауатха ашыргъанла. Анда хар къарыш джер ючюн сермешедиле адамла, бизникиле уа былайда, бизни этегибизге къысылыб турургъа керекдиле.

В а л я. Аны да билеме, Абидат, кесими тыялмай этеме...

А б и д а т. Азрет ала бламы кетди?

В а л я. Хо, шахаргъа дери ашырайым деб кетди. Бош ийдик, ары-бери этиб, ол да кетиб къалса...

С а г ь ы д а т. Бу алайсыз-алайлы да тохтарыкъ тюлдю, сора кетиб огъунакъ къалгъа эди, бир да къуруса бирге болур эдиле.

В а л я. Ол а алайды. Экисинден да бир джолгъа айырылсакъ, къыйыи тиер деб айтама...

С а г ь ы д а т. Абидат, Валя бизге келиб къалса дей эдим. Бирге туруп эдик. Унамайды.

А б и д а т. Иги этеди унамагъанын. Юй иеси тышына кетгенлей, киритни этиб джанлагъан келишмейди. Талай кюнню былай турсун да, сора не сизге, не бизге келир. Аны гитче сабийи бла кесин ким къоярыкъды. Биз да экеуленбиз. Энди уа кесим къалама. Ол къой сюрююу бла тышындады. Джашчыкъ да кетди... (*Ол бир бѣлмеге барыб, сабийни къойнуна алыб келеди.*) Келигиз, бизге барайыкъ. Алкъын къонакъла да кетиб бошамагъандыла, бир кесек олтурурсуз... (*Кетедиле.*)

ДЖАБЫУ.

Ючюнчю сурат

Сахна алгъыпчады. Алай а къабыргъада карта, терезе тюбюнде китабла да кѣрюнмейдиле. Эшикден кирген джерде тюз къангаладан

этилген сауут табхала, орундукъну юсюнде уллу джастыкъла, былайда башха адамла джашагъанларын билдиредиле.

Узакъдан тоб атылгъан тауушла тунакы эшитиледиле. Тоб окъла, эшта. джуугъуракъда атыла болурла, терезени миялалары терк-терк зынгырдайдыла. Иги эс бѣлюб тынгылагъан, къайда эсе да пулемѣтла, шкочла атылгъанларын да сезерге боллукъду. Орамны ѳрге-энишге машинала гюрюлдеб озадыла. Алай узакъ болмай къазауат баргъаны белгилиди. Ол тауушланы барын да хорлаб эшитиледи элни юсю бла алаша учуб озгъан самолѣтну тауушу. Ол сагъатдан сабийин да къойнуна къысыб, джан солуу этиб, Валя юйге киреди.

В а л я (*солуун кючден ала*). Къайдады бу уа? Сагъыдат!

С а г ь ы д а т (*ол бир бѣлмеден киреди*). Бу къыямытда къаллайла джетдинг? Сабийни орунга джатдыр...

В а л я. Кесим да билмейме къалай келгеними. Юйде турургъа къоркъуб, таукел этиб чыкъдым да... Джолну джол узуну чабыб келгенме... Ол самолѣт а юйлени башына тие озду...

С а г ь ы д а т. Да, майна, бизникиле кетиб барадыла. Мен да бусагъатда келгенем юйге. Тиширыула орамны эки джанына сюелиб, солдатлагъа къабарыкъ узата эдиле. Абидат бла мен да гырджын, бышлакъ, башха табханыбызны да бериб къайтдыкъ.

В а л я. Къайры барадыла была? Бизге не оноу? Сормадыгъызмы?

С а г ь ы д а т. Сормагъанлай да белгилиди, къайры баргъанлары. Ауушха барадыла. Алайда тохтарыкъ эселе да, тауну ол джанына озарыкъ эселе да, киши билмейди... (*Тоб атылгъанча таууш.*) Джер тебрэннгенча болду...

В а л я. Бу бомба, тоб окъ-зат тюлдю... Не эсе да башха затды... (*Терезеден къарайды.*) Ары къара... Рудник болгъан джерде атылды, не эсе да.

С а г ь ы д а т. Рудникни атылтхан болурламы?.. Терезеге алай джууукъ барма... (*Арбаздан ким эсе да таууш этеди. Сагъыдат чыгъады. Ол сагъатдан эки письмосу бла къайтады.*)

В а л я. Кимдендиле? Къайда...

С а г ь ы д а т. Абидатха келгендиле. Ол ары-бери чыкыгъан болур эди, меннге бериб барады... Валя, бу... Ким джазгъанды?

В а л я. Былай берчи... Да была уа иги хапар келтиргеннге ушамайдыла... Къан джаууб турады да...

С а г ь ы д а т. Эки джашы да... Ой мен джарлы, мен хариб... *(Джылайды.)* Джазыкчыкыла... Къайсылалла?

В а л я *(кёзлерин сюрте)*. Маджир бла Кемал... Къалай алаамат сабийле эдиле... *(Джылайды)*. Саша да ёлген эсе да билмейбиз. Абидатха уа къалай айтабыз?

С а г ь ы д а т. Мен айталлыкъ тюлме... *(Немец само-лёт учуб озады. Бомба джарылгъан таууш.)* Азнаур да джокъду. Ол не десенг да, эркиши эди...

В а л я. Энтда къошдамыды?

С а г ь ы д а т. Биздегини атасы да, ол да сюрюулерин сюрюб, аууш бла эбзеге аууб кетгендиле деб, тюне-не билдирген эдиле. Ары ёталлыкъмылла, къаллыкъмы-дыла киши билмейди. Бизни атабыз бир къарыусуз бол-гъан эди кеси да... Ол да бек къайгы этиб турады. Кеси да джокъду, къайда эсе да.

В а л я. Тюнене кириб бир кесек олтургъан эди...

С а г ь ы д а т. Кече юйде эди. Тангнга дери кёз къыс-май чыкыды да, эртденбла эртде чыгыб кетген эди... *(Къазауат джууукълашыб келгени танылады.)*

А б и д а т *(киреди)*. Меннге письмола барды, деген эдиле. Сенде къоймадыламы?

С а г ь ы д а т. Огъай. Валягъа келген эдиле письмола алгъыннгы тенг къызларындан.

В а л я. Эшта, алагъа джангыла болурла...!

А б и д а т. Бу къыямытда джангылсала да джангы-лырчады. Письмола къалай-алай бола эсёе да, джан-лары сау болгъа эди. Энтда барадыла была кетиб. Къаллай бир адам, сауут-саба... Ол кючню барын да немецлеге бурсала, тохтатхан огъай, тюб этиб къоя-рыкъ эдиле...

В а л я. Буйрукъ алай болур...

А б и д а т. Аллай буйрукъ болургъа мадары джокъ-ду... Мени эсеме бир зат келгенди. Келчигиз къатынла, сабийле, къартла-барыбыз да бирден чыгъайыкъ да, ал-ларына сюелейик да къалайыкъ. Насыбха орам джан-гыз бирди. Энди кесибизни солдатла бизни теблебми озарыкыдыла. Тохтарла да, алларын джаулагъа бурур-ла. Эртденбла этерге керек эди алай. Алай а, энтда тө-бенден чыгыб келгенлени учлары, къыйырлары кё-рюнмейди...

С а г ь ы д а т. Валя, Абидат тюз айтады, келчи чыгъ-айыкъ...

А з р е т *(киреди)*. Къайры чыгъасыз?

А б и д а т. Ма бу башларын алыб къачыб баргъанла-ны тохтатыргъа.

А з р е т. Абидат, олтур. Джюрегинге сабырлыкъ сал...

А б и д а т. Хы, сиз джюрек басдырлыкъ эркиши-лесиз...

А з р е т. Аскер ауушха чыгыб бошагъанды. Бу баш-ха джерден келе тургъан полкду. Анда, тюбюнде да бир къаууму джауну аллын тыйыб, къазауат этеди. Была дже-тер джерлерине джууукълашсала, ала да джанларыкы-дыла ары. Ингирге немецле посёлокга кирликдиле...

А б и д а т. Бир бош затны айтханча, алай рахат къа-лай айталдынг?

А з р е т. Талай кюнден къыстарыкыдыла джауну Биз-ни аскер тамадала хар затны тергеб, чегиб, алай таб бо-лур, деб бегитедиле ауушну. Быланы аны ючюн иедиле бу тар ёзенлеге. Быллай джерледе дженгил къаушаты-рыкыдыла. Бу полкну командири алай айтды меннге. *(Кетиб баргъан аскер бёлекни, машиналары, арбаланы тауушлары энди эшитилмейди. Къазауатны даууру уа иги джууукъ келгенди.)* Абидат, айтама да, талай кюн-нге къойгъандыла алагъа посёлокну...

А б и д а т. Была бизден бошагъандан сора уа бир да къайтмасынла.

С а г ь ы д а т. Къатынла, сабийле бла кюреширик болмазла. Бир джылгъа бери джетерикдиле деб кимни эсинде бар эди...

А з р е т. Ол затла эсибизге келмегенде тюлмюдю пелах. Кечирек эсгердик...

В а л я. Ала джетгинчи таулагъа сингиб кетермек биз да. Чегетде, ташда бугъунургъа табыракъды...

А з р е т. Бусагъатда къайда табыракъ боллугъу белгисизди. Джанларгъа ашыкъмагъыз. Сиз экигиз бу кюнледе эшикте хазна кёрюнмегиз. Абидат, сенича джылы келгенле бла уллу кюреширик болмазла. Бюгече подваллада къалайыкъ, ансы бир джюзген окъ-зат тиерге боллукъду...

А б и д а т. Сора бизге келигиз. Барыбыз да сыйынныкъбыз подвалгъа.

А з р е т. Сиз ючюгюз анда болугъуз, мен кесибибизни кинде къалырма.

В а л я. Мен юйге джетиб, джашчыкъны кийимчилерин алыб келейим. Юсюндегилени джибитсе, джукъ табмай къаллыкъма...

А з р е т. Бир да дженгил къымылда... Сакъ бол кесинг да... (Ол кетгенден сора.) Саша да, Валя на коммунистле болгъанларын билмеген джокъду. Биз ючюбюзден башха Валяны мында киши кёрмезге керекди. Адамзат соргъаны болса, ол ауушха баргъан аскер бла кетди, дегиз да къоюгъуз...

А б и д а т. Азрет, аллайла нек сёлешесе? Бизде алай тил этер адам джокъду...

А з р е т. Сакълыкъ керекди. Кесим да кёб турлукъ болмам былай.

С а г ь ы д а т. Сен а къайры барыкъса?

А б и д а т. Алай деген неди, Азрет? Биз да сеннге ышаныб тура эдик.

А з р е т. Шахтаны да атылтдыкъ, энди мында мен этер зат джокъду.

С а г ь ы д а т. Ол ачы таууш олму эди?

А з р е т. Хо. Аланы къолларына тюшюб боллукъ тюл эди... (Ол кёзюде тийреге тоб окъ тийиб атылады, терезелени миялалары ууалыб тюшедиле. Абидат джюрегинден тутады. Азрет терезеден тышына кёз джетдириб, юйден чабыб чыгъады.)

С а г ь ы д а т. Къайры кетди?.. (Кючден ёрге туруб, терезеден къарайды.) Оу, мен джарлы... Абидат!.. Абидат, Сашаны юйю джокъду.

А б и д а т (эс джыяргъа кюреше). Не болгъанды? Уллуракъ айт, эшитмейме... (Сагъыдат да чабыб чыгъады.) Кесими къоюб кетгенлерине къара... (Кючден терезеге келеди. Адамланы сёлешген тауушлары эшитиледи.) Нек джыйылгъандыла была?.. Ол букъу уа не болур экен? Бутларымы къыйылгъанларына къара... (Алайда шиндикге олтурады. Сабий сынгсыйды. Абидат орундукъну сеткасын къымылдаатады.) Сени да уятдыла, къан ичкенле... Къатында бомба атылгъанлай ётсюн Гитлерни ёмюрю... (Сагъыдатны да сабийни кёлтюргенча кёлтюрюб, Азрет киреди.) Азрет!.. Не болгъанды Сагъыдатха?

А з р е т. Мынга уа джукъ болмагъанды... (Орундукъгъа, сабийни къатына джатдырады.) Муну хатасы уа джокъ эди... (Джыламукълары бетин джуууб барадыла.) Абидат, сууукъ суу келтир...

А б и д а т. Бусагъат... (Келтиреди.) Алайгъа халкъ нек джыйылгъанды?

А з р е т. (Сагъыдатны бетине суу бюрке.) Ойсураб турады...

А б и д а т. Нек ойсурагъанды? Айт бери... Валя къайла?

А з р е т. Валядан бошадыкъ...

А б и д а т. Бошадыкъ? Къалай бошадыкъ? Юйюне кетген эди да...

А з р е т. Юйюнден да джукъ къалмагъанды, Валяны кесинден да джукъ къалмагъанды... Тоб келиб, тюз юйюне тийгенди... Къабыргъа салыргъа да джугъун табмадыкъ...

А б и д а т (*джылайды*). Джазыкъ, Валя... Мен ёлге эдим андан эсе, мен бир кесек да джашагъан эдим.. Са-шагъа уа къалай бетибизни кёргюзюрюкбюз?..

А з р е т. Абидат, бир тохта, сарнамасанг да татыб турады меннге да... Эс джыя тебреди дейме...

А б и д а т (*анга ийилиб*). Сагъыдат!.. Сагъыдат, къалайса?.. Бир сёлеш!.. (*Узакъ болмай энгда тоб атылгъан таууш келеди.*) Бу джастыкъны башына салчы...

А з р е т. Маджал болдунгму?.. Кёзлеринги ач...

С а г ь ы д а т. Суу... Суу бер... Абидат, сенмисе?

А б и д а т. Менме, Сагъыдат... Туура алай эс ташлар-гъа боламыды сора?..

С а г ь ы д а т. Энди Валя джокъду, не?.. Бусагъатда бизни бла эди да...

А з р е т. Энда бир суу уртлачы...

А б и д а т. Не этер мадарыбыз барды, джазыуу алай болур эди... Энди аны къайтараллыкъ тюлбюз, кесинги къатдыр. Сабийчик сеннге къалгъанды...

А з р е т. Абидат, бир кесек ашыгъайыкъ. Немерце бусагъатдан посёлокга кирликдиле... Сени ёрге турур, атлар къарыуунг бармыды?

С а г ь ы д а т. Билмейме... Кёрейим... Муну эшитсе, Саша шашыб къаллыкъды... Болушчу... Джазыкъ. Валя... (*Ёрге турады.*) Бутларым тутмайдыла...

А з р е т. Абидатны къолтугъундан кир... Сабийни мен къойнума алайым да, сизни ашырайым...

А б и д а т. Бюгюн бир дженгил къарангы болду... (*Кетедиле.*)

Мотоциклени тауушлары эшитиледи. Алаы чыракълары бир-бирде бёлмени ичин джарытадыла. Талай кёре автоматла атылгъан, немецча сёлешген тауушла да эшитиледи. Посёлокну джаула алыб бошагъаны танылады.

А з р е т къайтыб, эшпикни къылычын салады. Шиндикни юйю мюйюшюне, терезеден окъ-зат тиймезча джерге элтиб, анга олтурады. Ол сагъатдан ёрге туруб, терезе джабыуланы ийиб,

папирос да къабындырыб, бёлмени ичинде ары-бери атлаб баппайды.

Ким эсе да эшпикни къагъады. А з р е т илгенеди, сора къулакъ иеди. Эшпик энгда къагъылады. Эшпикни ачады. Уллу сакъалы бла узун сюекли бир къарт киши, таякъгъа таяна, киреди. Ол таулу къартлача кийинибди, алай а кийимлери бек эскидиле.

К ь а р т. Кече ашхы болсун!

А з р е т. Хо, табдынг тамам ашхы кече... Кимсе? Кимни излейсе? Не айланаса?

К ь а р т. Сеннге келеем...

А з р е т. Да оз, олтур... Къалай да болсун таныялма-дым. Ауазынгы уа эшите тургъанма...

К ь а р т. Аны унутмагъанынга да сау бол... (*Башын-да эски къулакълы бёркюн тешеди, джалгъан мыйыкъ-ларын, сакъалын къолуна алады. Ол Сашады.*) Энди та-ныдынгмы?

А з р е т. Саша! Саша къайдан чыкъдынг?.. (*Къу-чакълашадыла.*)

С а ш а. Мен эртделеде драмкружокну эм иги актёру эдим...

А з р е т. Кёзлериме ийнаналмай къарайма. Сен узакъда эдинг да...

С а ш а. Да, келгенме... Кёлюнге джукъ келмесин, аскерден джанлаб айланмайма...

А з р е т. Огъай, алай айтханлыгъым тюлдю...

С а ш а. Анга ийнана эсенг, мени юсюмден артда сёлеширбиз. Сиз не эте джашайсыз?

А з р е т. Саша... (*Андан ары не айтыргъа биллей, джерге къараб тохтайды.*)

С а ш а. Азрет, бир пелах болгъанын ангылагъанма. Джашырма.

А з р е т (*бир кесекден*). Сени юйюнге тоб тийгенди. Пелахыбыз олду, Саша... (*Саша къабыргъагъа бурулуб, бетин къоллары бла джабады.*) Кёб болмай... ингирде. Кеч, Саша, болушлукъ этерча мадар болмады.

С а ш а. Экиси да?

А з р е т. Огъай, Миша бизде эди. Сен келирни аллы бла Сагъыдатны да, аны да Абидатлагъа ашырдым. Аны подвалындадыла. Бирда бир бек эс ташлагъандыла да, ала бла болсам дедим, ол былайтын баргъан аскерчиледен бир капитан, биз да рудникни атылтыб келе тургъанлай тюбеди. Кече юйюнгде бол, деди да, аны ючюн бармадым биргелерине. Ол келликди деген адамлары сен болгъанын билсем, аланы иерик тюл эдим. Джа-шынгы да бир кёрюр эдинг. Кюлген да этеди, бир сёзле-ни да айтады.

С а ш а. Валя, Валя... Гитче сабийчикле болуб, эки-биз да бир кюн тюшген эдик детдомгъа. Школну бир партада олтуруб бошадыкъ... Джашаууну аныча бек сюй-ген, уллугъа, гитчеге да аныча джагъылгъан кёрмеген-ме. Эх, Валя... (*Тютюн ичеди.*) Да бир да къуруса сабий сау къалгъаны да насыбды. Кёрюрге уа сюеем, алай а бу джол заман джожьду ол затлагъа. Сагъыдатха да айтма мени келгеними. Артда билир...

А з р е т. Болсун.

С а ш а. Мен атасы-анасы да талай кере киргенме къазауатха. Ызыма, областха чакъырыб къойгъан эдиле. Бери кёрюнюрге болмай тургъанма. Бир партизан от-рядны командири этгендиле. Ма бу аллыбызда тауну ол джанындабыз.

А з р е т (*къууаныб*). Сора мени элтирге келгенсе?

С а ш а. Энди сени да элтирбиз, алай а бусагъатда сеннге мындан кетерге боллукъ тюлдю.

А з р е т. Нек сора? Болду мени уялыб джашагъаным. Ол огъай, арт кёзюуде, къазауатда адамы ёлгенлеге къай-гъы сёз берирге да бармайма. Бетим джетишмейди. Хо, алгъын рудникде иш кёб эди, дейик. Энди уа? Немецле-ге магъадан къазмы; дейсе?

С а ш а. Тохта, сен къызма. Рахат сёлешейик, оноула-шайыкъ...

А з р е т (*ачыулу*). Хы, айт... тынгылайма.

С а ш а. Чынг аллындан башлайым. Ол военкоматха

барыб айланган сагъатыбызда, сени аскерге алдырмагъ-ан мен болгъанма...

А з р е т. Сен? Аны уа бир билгеем...

С а ш а. Артда айтырса, сёзюмю бёлмс. Джаула бери джетгенлери болса, посёлокда бек джууаблы ишге къо-ярча, тамам ышанырча, базарча адам кимди дегенлерин-де, сени айтхан эдим. Ол заман энди келди. Сен хыликге этиб айтсанг да, немецлеге ишге джарашыргъа керексе.

А з р е т (*кюдден кесин тыя*). Къаллай ишге саласа? Бургомистрми этесе, полицаймы этесе, дагъыда къал-лай къуллукъла бардыла алада?

С а ш а (*аны тебгенин сезмегенча этиб*). Бургомистр асыры уллу къуллукъду. Анга сени салмазла. Ала рудник-ни джарашдырыб тебрерикдиле. Алгъынча анда ишлеб башла. Рудникде бизни адамла болургъа керекдиле. Алай а, полицай болсанг, андан игиси уа джожь эди.

А з р е т. Саша, мен ишлерик тюлме алагъа, мында къаллыкъ да тюлме.

С а ш а. Азрет, ма былай сагъыш этиб къара...

А з р е т. Огъай, сагъыш этсем, къалсам да боллугъу алайды...

С а ш а. Да сени ким болгъанынгы артдан билликди-ле адамла...

А з р е т. Энди ол затланы къой да, сен мени керти тенгим эсенг, алайгъа уа санайма, биргеннге барма къой.

С а ш а (*бир кесек сагъыш этиб*). Туура алай этерик-се деб турмай эдим. Ишни джарсытыргъа, тебрегенсе... (*Ёрге туруб ары-бери джжорюйдю. Анда-мында шок, автомат атылгъан тауушла эшитиледиле.*) Энди мен сени иги таныйма, алайын тутдунг эсенг, бюкген къый-ынды. Ол буйрукъну тындырырча башха бир адамны та-баргъа керекди.

А з р е т. Саша, Очай сизде тюлмюдю?

С а ш а. Очаймы дейсе? Очай къазауатдады.

А з р е т. Тюнене мында кёрдюк, дедиле. Джаралы болуб къайтхан хапары бар эди. Бир кирейим да дедим,

бу кьатышханда заман табылмай кьалды. Бизникиле бла ауушха кетиб кьалмады эсе, анга айтайыкъ... Нек тын-гылайса?

С а ш а. Быллай затда ашыгьыргъа джарамайды. Сагьыш этерге, тамадала бла оноулашыргъа керекди. Кёрюбюз. Очай дегенлей, аны атасы кьайдады?

А з р е т. Ол граждан кьазауатха кьошулгьанды. Сагьы-датны атасы да аны бла бирге болгьанды, кеси да акьланы кьолундан ёлгенди. Очайны атасы артда башха кьатын алыб, кьайры эсе да кетеди. Олду билген хапарым. Очай кеси аны юсюнден айтыргъа хазна суймей эди да, соргь-ан да этмегенме. Сеннге аны хапары нек керек болду?

С а ш а. Билирге суйюб сорама. Бу асыры джууаблы иште... Энди мен кете барайым, чегетде сакьлаб тура-дыла нёгерлерим...

А з р е т. Меннге уа не дединг?

С а ш а. Энтда эки кюнню былайда тур. Не барды, не джокьду - тёгерекге кьара. Ол мен айтхан кьуллукьланы юсюнден да энтда бир сагьыш этиб кёр. Чыртда кетмей болмайма былайдан десенг, келирсе. Алай а бек сакь бол, дженгиллик-зат этиб кесингден бошатма... Хайда, сау кьал. Мени ары ашырама-зат деме... (Кетеди.)

А з р е т. Огьай, тенгим, энди мени былайда тыял-лыкь тюлсе... (Аны ызындан чыгьады.)

Д ж а б ы у

ЭКИНЧИ БЕЛЮМ

Тёртюнчю сурат

Сахна алкьын кьарангыды. Авайсценагъа джарыкъ уруб, кьараучулагъа С о н я н ы кёртюзеди. Ол бапън да эиниге ийиб, уллу кьыйынлыгьы болгьан адамча, сюеледи. Бир джанындан О ч а й чыгьыб, анга джууукьлашады. Ол полицейча кийинибди.

О ч а й. Не этесе былайда?

С о н я. Бош, кесим... Кьоркьма, фашистге бла поли-цайлагъа кьаршчы джукь этгеним джокьду...

О ч а й. Тилинг аман уллу ёсгенди, бек джити да болгьанды. Мен тюз соргьанлыкьгъа, нек чарладынг аллай бир? Эринг болурма мен сени...

С о н я. Сен эки-юч кюнню юйге джыйылмагьан кё-зюледе, мен джукь сормайма да...

О ч а й. Алай эте эсем да, айыб менде тюлдю, сенде-ди. Мен босагьадан атлагьанлай, шайтанларынгы мени юсюмде кёресе. Юйден эрек этиб бошагьанса. Шашхан адамгъа ушаб кьалгьанса...

С о н я. Ким этди да мени алай? Дагьыда уялмай айыбны меннге саласа...

О ч а й. Хы, болдунг, бир да кьуруса былайда чайна-ма. Билесе да мени нек кьалгьанымы...

С о н я. Огьай, билмейме. Бу кьыйын заманда, кьыз-чыкъ бла сени ючюн сакьлайма былайын, дегенинге ийнанмайма. Аны бир да, эки да айтма.

О ч а й. Ийнансанг, кьалсанг да алайды...

С о н я. Ёпле ётюрюкдю ол. Мени ёмюрде да суй-мегенсе, алай джанынг да аурурукь тюлдю. Кьызчыкъ да керек болмагьанча кёрюнеди...

О ч а й. Кьызчыкъны кьошма...

С о н я. Эс бёлгенингден танылады, аны кьалай багьалатханынг да. Кьаты ауруб гургьанлы ненча кюн болду, сен а, не болгьанды мынга деб, соралмайса. Бусагьатда бир дарманы-заты бар эсе уа деб, Зухрагъа кирген эдим. Менден джийиргеннгенин сезиб, ке-сим чыгьыб кетдим. Сагьыдатха барырем деб, аны сагьышын зте тура эдим. Алай а, ол андан да аман этер, деб кьоркьама. Энди адамланы кьынгыр кьа-рагьанларын кёрмез ючюн, юйден да чыгьарыкъ тюлме...

О ч а й. Сен аллайла ючюн джанынгы кьыйнама, ала да узаймай ангыларла...

С о н я. Сен бу кийимлени кийгенлей огъунакъ да ангылагъандыла ала... (Кетеди.)

О ч а й. Бу адамгъа къара... Бу не тайышханды... (Абидат къайры эсе да кетиб барады. Аны къолунда, круж-касы барды.) Ингир ашхы болсун, Абидат!

А б и д а т (тохтамайды). Ашхылыкъ кёр!

О ч а й. Абидат, сабыр бол!

А б и д а т. Не дейсе?

О ч а й. Бир сорурум барды. Адамла мени нек кёрюб болмайла?

А б и д а т. Кесинг билмеймисе, алай нек этгенлерин?

О ч а й. Сезиб а турама, алай а мен кишиге аман-лыкъ этмейме. Кимге болса да биреуге кийдирлик эдиле бу кийимлени. Ол адам сизге къаты тиерге да болур эди. Мен, не айтсанг да, кесигизден адамма. Аны да биле тургъанлай, кишиге да хатам болмагъанлай, быллай бир нек сырт бурдугъуз меннге?

А б и д а т. Очай, мени ол затланы сагъышын эте турур къарыуум джокъду. Кесими къайгъыларым да озуб боллукъдула...

О ч а й. Алай болса да сен хапарны толу билмейсе. Джаралы болгъандан сора, къарыусуз эдим. Кесибизни аскерле бла кетиб къалырча болмады. Была уа полицай болмай амалынг джокъду, дедиле да, джагъамдан алдыла. Сагъыдат да саламымы алмайды. Анга да кириб, хапарымы айтыргъа деб турама...

А б и д а т. Барыб да къыйналма, ауурсунуб турады. Кечериксе, бир бек ашыгъама. (Абидат сахнаны ол бир джанына ётюб, джашырыныб, аны кетерин сакълаб турады).

О ч а й. Барынг да меннге этерни къаддырмагъыз, сора... (Кетеди.)

А б и д а т бугъунганьидан чыгъыб, сахнаны аллына келеди. Чыракъ джанады. С а г ь ы д а т н ы бёлмеси. Ол лампыны къатында олтуруб, чындай этеди.

А б и д а т (киреди). Не эте турасыз? Къолунгдагъы уа неди?

С а г ь ы д а т. Да, турабыз. Мишагъа наскичикле этеме. Оз бери. олтур.

А б и д а т. Да мен анга сют келтиргенме...

С а г ь ы д а т. Ол энди нени берсенг да, ашайды. Былай ташыб да турма, кесинге да къой.

А б и д а т. Меннге да къалады. Ийнекни саугъанлай, сютню джартысын башха алыб, къалгъанына суу къошама. Бу асыланы алай алдаргъа юреннгенме. Ийне-гинге алай къарама, семирсе, къоймазла дедим, болма-дың. Кесдиле да, джуддула да къойдула...

С а г ь ы д а т. Аны ашагъан бла от тёбеси болгъа эдиле да, энди тынчлыкъ берге эдиле. Бюгюн да келиб кетдиле. Энтда аны излейдиле. Ауушха баргъан аскерле къоймай алыб кетдиле деб, ийнандырыргъа кюрешдим. Бирлери къолумдан ол джангыз алтын джюзюгюмю алды да, кетдиле. Ол да бир хапар билдирмейди. Не айтыргъа, не этерге да билмей турама.

А б и д а т. Тоба, ол бизни алдаб секирди, дейме. Эгечине-затха да кетмегенди, бир нёгерле-зат табылыб, таугъа, чегетге сингиб кетгендиле. Ол Абрекни, Маша-ны, Даутну шахаргъа тюрге алыб баргъан немецлени да ала къаушатхан болурла. Не уа быланы ол сауут-саба тургъан складлары кеси аллына атылганды, дебми ту-раса? Тёбентин келген полицай да кеси-кесин асмакъ-гъа асмагъанын билесе. Мени сартын, Азрет была бла кюрешгенден, сени къайгъылы болургъа заман таба бол-маз, деб турама.

С а г ь ы д а т. Къайдам, ариу алай эсе да... Бек къоркъуб турама, Абидат... Артыкъ да бу сабийге. Майна, къарнашынг коммунист болганды деб, Оштурну уруб къойгъанларын кёрдюнг да. Мишаны атасы уа къайда эсе да командир болур. Андан джукъ сезгенлей, сабий-ден да, менден да бошарыкъдыла.

А б и д а т. Энди алайгъа джетсе, эм алгъа менден

бошарыкъдыла. Тёрт джашым ала бла къазауат этеди, аталары да быланы бурун тюблеринден миннге джууукъ къойну къоратыб кетгенди. Аны посёлокда адамланы бары да биледиле. Сабийни агасы не болуб айланнганын, Азретни къайдагысын, эшта, киши да биле болмаз... Унутуб къоя эдим. Бусагъатда Очайгъа тюбеб келеме. Тюбегенинг, не кеси киргени болса, ёчюкдюрме.

С а г ь ы д а т. Кимни акъылы бар эди, ол ишни эте-рикди деб.

А б и д а т. Элни бетин джойду. Мен барайым. Сау тангнга чыгъыгъыз.

С а г ь ы д а т. Мен да джашчыкъгъа бир джукъ къабдырыб, джатама. *(Аны ашырыб, эшикке да къылыч салыб келиб, ол сютден табакъчыкъгъа къуюб, гырджын чанчыб тебрейди. Эшик къагъылады.)* Азрет болур... Къайсыса?

О ч а й н ы а у а з ы: Менме, Сагъыдат, ач!

С а г ь ы д а т. Ол а тюлдю... Сен кимсе?

О ч а й н ы а у а з ы: Очайма. Эшикни къыйырын бир ач... *(Сагъыдат ачады, кеси да босагъаны юсюне сюеледи.)* Ингир ашхы болсун!

С а г ь ы д а т. Очай, ингир тюлдю, кечеди... Ашхылыкъ кёр!

О ч а й. Къонакъ суймеген къонакъбайча, босагъада нек сюелдинг? Таулулада алай этген адет джокъду.

С а г ь ы д а т. Таулула кече эркишиси болмагъал юйге да кирмейле.

О ч а й. Аны да тюз айтаса, алай а мен кесигизден адатма, аллай бир эркинлигим болур... *(Сагъыдатны да бир джанына эте киреди. Уртлагъаңы болгъаны танылыб турады.)* Нек сюелесе, олтур сен да. Меннге хыны этиб, акъыл юретиб, уялтыб да кюрешме. Алай бла башымы бездиргенле джетишедиле. Бир адамгъа тюркча бир хатам болмагъанлай, бир уллу аманлыкъчыгъа этгенча... Алай этиб ёчюкдюрсек, бизге башха тюрлю къатылыр деб, кишини эсине кел-

мейди... Сеннге уа джукъ-заг кереклинг болурму деб, къайтханем.

С а г ь ы д а т. Бусагъатда кесибизники кесибизге джетишеди. Сау бол!

О ч а й. Да аны не сау болу барды? Ким къалай болса да, биз джууукъ адамлабыз. Бек джууукъбуз. Туугъан кюн-кюбюзден бери да алайбыз. Ол кюн экибизни да аталарыбыз бизни, бир юй этерге сёз бегитгендиле, ант этгендиле. Сен алай терсинге тартмасанг, боллугъу да алай эди. Суу эртде, кеч болса да эски джолуна къайтады, дегенлей, ким биледи, энтда аталарыбызны оноуу то-ллуб къаллыкъ эсе да...

С а г ь ы д а т. Очай, айыб тюлмюдю аллайла сёлеширге?

О ч а й. Мен адам айыб этерча не айтдым? Керти болгъан затны эсинге салдым, ол иш энтда тынаргъа болур деб, алайын билдирдим... *(Эшикни къатында ызына бурулуб.)* Ол мен айтханланы юсюнден да бир сагъыш эт. Суу эски джолуна къайтады. дегениме айтама... *(Чыгъады.)*

С а г ь ы д а т эшикке къылыч салыб, лампаны да энинге этиб, столдан полгъа тюшюреди. Сора сабийге хазырлагъан ашарыгъын да алыб, ол бир бёлмеге киреди. Эшик къагъылады. Бу эшикни ачады. Ол ким болгъанын толу ангылагъынчы, А з р е т къучакълайды. Бир кесёкден эшикни да этиб, юйню иеси къараучулагъа бурулады. Аны сыфаты ёхтемди, саууту-сабасы барды.

С а г ь ы д а т. Азрет, бир бек сакълаб тура эдим...

А з р е т. Билеме, Сагъыдат, билеме...

С а г ь ы д а т. Хар кюн сайын бюгюн келир де да, аллынга къара, ол акъыл бла джатханым ючюн болур, тангнга дери тюшюмде кёре...

А з р е т. Мен да бу арт кёзюуде хаман сени кёреем тюшюмде...

С а г ь ы д а т. Сен алай тансыкъ болсанг, аллай бирни келмей да турмаз эдинг.

А з р е т. Келир мадар болмай тургъанма. Ариу меннге таблыкъ тюшсе да, посёлокга кирген кыйынды. Хар атламда бир фашист барды. Энди сен ол затланы кесинг да кёресе былайда.

С а г ь ы д а т. Кёрген да, билген да этеме, кёлюм къалыб тургъаны бла айтама ансы. Бир джукъ болуб къалгъан болурму деб, анга кьоркъуб... (*Кёзлерин сюртеди.*)

А з р е т. Мени джаным алай бош джерде тюлдю...

С а г ь ы д а т. Кесинг да эгечиме барама деб, бизни алдаб... Бу тагъыб айланганларынгдан къайда болгъанынг а белгилиди.

А з р е т. Алдайма деб алдамагъанем, алай айтыргъа керек эди. Не боллугъуму, къайры барлыгъымы, не этерими кесим да толу билмей эдим. Сиз а не эте турасыз? Миша къайдады?

С а г ь ы д а т. Ол бёлмеде джукълайды. Кечеден кюннге ёсюб барады. Бир аламатчыкъ болгъанды. Тамам джюрегим такъыр болса, аны бла уллу адам бла сёлешгенча, сёлешеме. Бир да кьуруса, атасы сау болгъа эди.

А з р е т. Саша сау-саламатды. Сеннге да салам иеди.

С а г ь ы д а т. Къайда кёрдюнг? Не этеди?... Айта кир!

А з р е т. Экибиз да биргебиз...

С а г ь ы д а т. Ол къазауатда тюлмюдю?

А з р е т. Къазауатда эди, энди партизан отрядны командириди.

С а г ь ы д а т. Къууанч хапар айтдың. Тамбла Абидатны да бир къууандырайым...

А з р е т. Бусагъатда Абидатха джукъ айтма. Мени келгеними билдирирсе, ансы къайгъы этиб тура болур. Къайдады, не этеди деб сорса, бир бош джууаб этерсе. Биреу Сашаны да кёргенди де да, аны бла кёлюн бас.

С а г ь ы д а т. Келиб джашын кёрюрча тюлмюдю?

А з р е т. Хаман сагъынганлай турады Мишаны. Бек

тансыкъ болгъанды, алай а къуллугъу асыры уллуду, бери иерик тюлдюле, бир табы бла сизни ары элтирбиз.

С а г ь ы д а т. Сен энтда кесибибизни кьояргъамы дейсе мында?

А з р е т. Бир кесек чыда. Мындача да болмай, тауда кьар уллуду, сууукъду. Сениге, гитче сабий бла, бек кыйын боллукъду. Сашагъа да айтайым, оноулашайыкъ, бир мадар этербиз.

С а г ь ы д а т. Мындан кыйын боллукъ тюлдю къайда да...

А з р е т. Аны да билеме. Мындан да барды хапарыбыз. Очайгъа да бирибиз бир туберге керекди. Аны не акъылы болгъанын толу билгинчи, сиз да сакъ болугъуз... (*Сагъатына къарайды.*) Мен кетерге керекме. Бир сагъатдан шок, граната атылгъанла боллукъдула. Сен аны ючюн кьоркъма. Тамбла уа кёрюрсе, быланы кьутургъан итлеца тёрт джаякъгъа чабханларын. Саша да посёлокну кыйырындады. Чабыуулгъа кеси башчылыкъ этерикди... Кёб турмай энтда джокъларма...

С а г ь ы д а т (*аны кьучакълаб*). Сакъ болугъуз...

ДЖАБЫУ.

Бешинчи сурат

Сахна алгъынчады. С а г ь ы д а т, юсюнде да кыпп кийимлери бла, эшикдеп апыгъып киреди. Ол келгени бла бирси бёлмеге атлайды.

Бираз, джюрегип басыб, ызына къайтады. Тып кийимлерин тешип, эшикдеп ары къарайды.

С а г ь ы д а т. Абидат, къайдаса?

А б и д а т н ы а у а з ы: Барама бара... (*Киреди.*) Аллай бир къайры мыллык атаса? Бу эски галошла тайыб, сыртымдан тюше эдим...

С а г ы д а т. Миша уяныб джылай болурму деб. кьоркьуб чабхан эдим.

А б и д а т. Биягында да бир келиб кетген эдим. Эшигинг этилиб тура эди. Ол джукьгъа чыкъмаучунга тынгысыз болуб келеме... (*Тешинмегенлей олтурады.*) Бу джол да табмасам, бир бек кыйналыргъа тебреген эдим.

С а г ы д а т. Борисни кьорюрге баргъан эдим. Бек кыйынды.

А б и д а т. Мен энди барлыкъма. Не этгенди бу джазыкъ ол итлеге?

С а г ы д а т. Да, къарт отун къайгыда чегетге киреди. Андан чыкъгъанлай была кьредиле да кьоядыла. Аладан джашырылыр къайгысы да болмайды. Ол кечеден бери тьрт джанларын ашагъанларын кьресе да.

А б и д а т. Хар тюбегенлеринден соруу аладыла, соруулукъ боллукъла.

С а г ы д а т. Бу уа чегетден чыкъгъанына партизанланы-затны биледи деб, элтиб, тьюйюб халек этиб, сора чыгъарыб орамгъа атыб кьойгъандыла.

А б и д а т. Джазыкъ. Бир Аллах сьуйген адамды. Аллах сакъласын. Ол кече дегенлей, экинчи кьюнюнде джыйырмадан артыкъ кьабыр кьазгъан хапарлары бар эди.

С а г ы д а т. Кьабыргъа салыргъа джукъ табхан болмазла ансы, кьб адамлары кьырылгъан хапар чыгъады.

А б и д а т. Азрет да кьошулгъан болур.

С а г ы д а т. Билмейме, Абидат, кеси алдай джукъ айтмады, мен да сормадым:..

А б и д а т. Мен ишексизме. Очайны юеюнден джукъ айтмадынгмы?

С а г ы д а т. Огъай... Киргени бла чыкъгъаны тенг болду.

А б и д а т. Тюнене кьрген эдим. Къаны бузулуб эди, ичи бузулукъну. Элде ол джети атасына дери билмеген

адам джокъду. Алгъын ол кийимлени кьаблагъанлыкъгъа, кишиге хатасы джокъ эди, ол уртлагъанчыгъы болмаса. Энди уа бек тюрленнген хапары барды. Къатыныны да аты чууу айтылмайды, дейдиле.

С а г ы д а т. Кьб болмай бизге бурулгъанын кьрдюм да, аллына арбазгъа чыкъдым. Джууукъ бол дерикди деб тура болур эди, мен кьз-къаш бермей, алайдан ашырыб кьойдум.

А б и д а т. Бош этген кьреем. Анда не айыб барды.

С а г ы д а т. Мен да салмайма анга айыб. Алай а, аны кьргенлей, къатында Очайны да кьргенча болама да... Да хар несин юсюне келтире болурла. Бу сууукъда эшикге чыгыб да не этеди, юйюнде рахат олтура болур.

А б и д а т. Огъай, хоншусу айтды. Талай кюн болады не юйюнде, не арбазда кьрюнмейди, деди. Арт кьзюуде Очай бла ол хаман дауур этиб тургъан хапарлары барды. Ёлтюрюб кьойгъан болурму, джазыкъны.

С а г ы д а т. Алай къалай айтаса, Абидат? Бир джууукъгъа, теннге кетген болур.

А б и д а т. Быллай кьыямыт сууукъда, ауругъан сабийи бла джолгъа чыгъарыкъмыды сора? Айхай, адамы-заты болса уа... Джангыз кьарнашчыгъы да кьзауатда. (*Ол бир бьлмеден сабий джылагъан таууш чыгъады.*) Къара сабийге. Мен да ийнекни да сауайым, бир от да этейим юйде... (*Кетеди.*)

С а г ы д а т. Сабийни бешиги бла алыб чыгъады. Кеси да бешикни къатына алаша шиндикни салыб олтурады. Аз-аз тебретген да эте, сабийге сьлешеди.

С а г ы д а т. Нек тынч турмайса, не?.. Кьресе муну къайгысын... Нелени шыбырдайса?.. Айтырыкъ эсенг, меннге да эшитдириб айт... Не уа, кьлюнг-затмы кьалгъанды, не?.. Хы, кьюлген бла башынгы алыргъамы умут этесе?.. Джукъла да кьал, джаным... Хы, кьзчюклеринги кьыс, джаным... (*Белляу джыр айтады. Бир кесек*

ден эшик ключю кѡагылады. Сагыдаат кѡулакѡ иеди. Дагыда кѡагылады.) Энди юйде алырча зат да кѡалмагъанды, была не излеб келдиле эке? Кеслери да бу заманда... Ачыуландырмайым да ачайым... Ачама бусагы-атдан... (Кѡоркѡгъаны да таныла, барыб ачады)

О ч а й (киреди). Кече ашхы болсун, Сагыдаат! Энтда былай кеч келгениме айыб этме... (Тонун тешеди.) Бир уллу ишим болуб келгенме...

С а г ъ ы д а т. Очай, тилеб да айтама, бар юйюнге. Ишинг бар эсе, кюндюз келирсе...

О ч а й. Кюндюз рахат сѣлеширге кѡоярыкъ тюлдюле... Олтур. Бир кесек эс табдыыр деб уртлагъанма ансы, эсиргеним-затим джокѡду... Нек алай узакѡ олтурдунг, былай, меннге джууугъуракѡ олтур.

С а г ъ ы д а т. Былайда да эшитирикме айтханынгы. Бешикни кѡатында болайым. Уянган-зат этсе, кѣлтюрюле айланмам...

О ч а й (лампаы полдан столѡа салады). Нек джашы-раса муну, кесин да былай энишге нек этгенсе? Джарыкъ джанма кѡой. Кѡоркѡма кишиден, мен саулукѡдан бир затха джанынгы кѡыйнама. Эшигинге кѡылыч салмай кѡойсанг да, бир адам басарыкъ тюлдю. Рахат джаша... Тейри, кесинг да алгъындан да ариу болгъанса. Бу юйю кѡурурукѡ джылла да былай, бизничаланы теблейдиле ансы, сени кѡатынга келмей, джанлаб озадыла. Джыйырма джылынга кѡалай эсенг, энтда алайлай тураса...

С а г ъ ы д а т. Амалсыз ишим болуб келгенме, дей эдинг да. Меннге кѣл этер ючюн а келмегенсе...

О ч а й (тютюн кѡабындырады). Кѣл этер ючюн айтмайма, джюрегимдегиѡ айтмама. Мен кѡачаѡ да сени ариулугъунга сейирсиниб, сукъланыѡ джацагъанма, бетингден айтмагъанлыкѡгъа. Сен ол мен айтхан затны юсюнден сагыш этдингми?

С а г ъ ы д а т. Не затха айтаса?

О ч а й. Не затха деген неди? Ол джол ингирде айтханымы юсюнден сѣлешеме.

С а г ъ ы д а т. Не айтхан эдинг? Унутханма.

О ч а й. Энди сен аллайла этме, кертда дегеннге. Биз араны ачыкѡларгъа керекбиз.

С а г ъ ы д а т. Нени ачыкѡлайса? Бизни бир-бири-бизге берлигибиз, аллыгъыбыз джокѡ, даубуз, чурумубуз джокѡ. Кѡайдам, сѣз бериб, сѣз алыб-аллай затыбыз да болмагъанды...

О ч а й. Болмагъан эсе да, болургъа керекди.

С а г ъ ы д а т. Очай, бар юйюнге, тынчай. Керексиз затланы айтма...

О ч а й. Сѣзню бошасакѡ, кетерме. Сен туугъан кюнюнге огъунакъ меннге джораланнганса. Сени оюм-сузлугъунг бла аллай бир джылны биз аталарыбызны сыйын теблеб айланнганбыз. Энди ол терслигизни тюзетир заман келгенди.

С а г ъ ы д а т. Очай, мени бетиме кѡараб ол затланы айтыргъа уялмаймыса?

О ч а й. Ол меннге буюрулгъан зат, меники болургъа керекди.

С а г ъ ы д а т. Мен юй иеси болгъан тиширымума. Ол да сени тенгинг эди да...

О ч а й. Ол керт да тенг болса, бизге эртде сѣз тауусулгъанын да биле тургъанлай, сени аллыкѡ тюл эди. Нек чабды мени аллыма?

С а г ъ ы д а т. Бар, Очай... Юй бийченнге, сабийинге бар...

О ч а й. Мени кишим джокѡду, джангызма. Сени да джокѡду кишинг. Алай болмаса, Азрет бу кѡыйын заманда кесинги атыб, башы кѡалгъан джерде айланлыкѡ тюл эди...

С а г ъ ы д а т. Сора ол да полицей болургъама керек эди?

О ч а й. Юй бийчесин да былайда атыб, шахарда дунияны кѡахмеси бла айланнгандан эсе, полицей болгъан да игиди. Анда аны кѣбле кѣрюб урушхандыла. Ол сеннге тенг адам тюлдю. Олтанынга джетмейди...

С а г ь ы д а т. Ала бары да сеннге нек джетдиле?

О ч а й. Сени былай соймесем, джетерик да болмаз эдиле. Сиз бирге джашагъан джылланы ичинде не бла къууандырды сени? Аны терслиги бла ана болуб, ол насыбны да сынамадын. Ёмюрюнде кёлюнго джарытырча бир саугъа этиб да эшитмегенме. Мен а ма, бююн-ден огъунакъ да къууандырыгъа излейме.. (*Хурджунундан алтын джюзюклени, сыргаланы, сынджырчыкъланы чыгъарады.*) Болду сени унугъуб джашагъанын. Сен чыртда джарыллыкъ къайгъы этмей, алтыннга, кюмюшге бёлениб, пагчахны юй бийчесича туругъа керексе... Къайда, кесим къолум бла бир салайым быланы... (*Сагъыдатны къолундан тутады.*)

С а г ь ы д а т (*къолун бери алыб, секириб ёрге турады*). Чыкъ юйден! Былайгъа энди аягъынг басмасын! Къораб кет!

О ч а й. Къара анга... Мени къыстагъан этесе, не?

С а г ь ы д а т. Хо, къыстагъан этеме. Чыгъыб кет бусагъатдан!

О ч а й. Огъай, къатын, сени къыстар эркинлигинг джокъду. Къыстасам, мен къыстарыкъма сени. Бу посёлкуну иеси менме. Аны ангыла да, бошнакыгъа усунгу тутдурма. Ариулукъ бла тындырайыкъ бу ишни. Сюйсенг, соймесенг да мен айтханча боллукъду...

С а г ь ы д а т. Кет, дейме мен сеннге! Кет!

О ч а й. Озма, къатын! Мен бир сёз айтханлай, сени асмакыгъа асарыкъдыла. Саулай джууугъунгдан, тенгингден да бошарыкъдыла... (*Анга джууукълашады.*)

С а г ь ы д а т. Джууукъ келме... Къычырлыкъма...

О ч а й. Уллу къоркъутдунг. Къалтырагъаң зат да этдим. Ариулукъну ангыламай эсенг, бир къарама да къычырыкъ-хахай эт, къулагъыма кирмейди... (*Джетиб къучакълайды.*)

С а г ь ы д а т. Ары ий... Ары ий дейме, хайыуан!..

О ч а й (*орундукъ таба тарта*). Иерик тюлме... Сен меникисе...

С а г ь ы д а т. Андан эсе ёлгениме разыма... Сенича итге... Сатлыкъ! Бети болмагъан бетсиз... (*Ычхынады. Очайны бетин тырнагъанды да, къан ызла кёрюнедиле.*)

О ч а й. Ай озгъун а... (*Герохун чыгъарады*). Мен сени бек дженгил тынч этейим... ёмюрлюкге...

С а г ь ы д а т. Ёлтюр къан ичген.

О ч а й. Огъай, сен асыры тынч къутулургъа излейсе. Сен эгечимден туугъанды, деб тургъан гыбышы, кимники болгъанын билеме. Атасы партизан отрядха командир болгъанын да айтыб, сени халкъ къараб тургъанлай, къымыжа этдириб, асмакыгъа асдырлыкъма. Сен ары дери да сарнай турурча, бу бешикдегин тындырайым... (*Герохну сабийнге айландырады.*)

С а г ь ы д а т. Тийме анга!.. (*Бешикни къучакълайды. Герох атылады.*)

О ч а й (*эс ташлаб*). Къан джауду... Муну огъу джокъ эди да... (*Ол бир хурджунун къармайды.*) Ол герох джокъду... Сау болурму?.. Ой, юйюнг къурусун... (*Сермеб тонун да алыб, эшикге мыллык атады.*)

С а г ь ы д а т бешикни къучакълаб турады. Сабий джыларгъа кюрешеди, алай а юсюнден ёлюк басханы бла тылпыуун алапмай, ауазын хазна чыгъаралмайды. Къайда эсе да автомат, шкок атылады. Орам бла танка, машина эсе да бир затла озадыла. Бузлауукъда аякъ таууш, Абидатны сескекли ауазы да эшитиледи.

А б и д а т. Эшиги да кенгине ачылыб... (*Киреди.*) Сагъыдат!.. Къызчыкъ, не болгъанды?.. (*Къолларын бешикден айырады, полгъа акъырын аудурады. Сагъыдатны болгъаны къан джугъуду.*) Да бу... Сагъыдат!.. Мен хариб, мен джазыкъ... (*Джашчыкыны джылагъан таууш да энди джарыкъ чыгады.*) Сени да унутханем... Къаннга боялыб тураса да... Сагъыдатны къаны болур... Бир да къуруса сени къутхарайым... (*Бешиги бла кючден кёлтюрюб, алыб кетеди.*)

Д Ж А Б Ы У.

Алтынчы сурат

Озгъан суратлада кёрюннгенча бир бёлме. Эшикни бир джаны бла кьабыргъага урулгъан агъач такъгычда къарт кишиле кийген эски чебкен, къарт къатынны халаты, джюн джаулукъ тагъылыбдыла. Къараучулага туурада къулагъы-заты болмагъан агъач орундукъ, юсюнде да одеялы, эки гитче джастыгъы бла. Аны башы бла кьабыргъада чюйге тагъылыб намазлыкъ кёрюнеди. Была бары да бу юйде къартла джапагъанларына шагъатлыкъ этедиле. А б и д а т джарылгъан отунла алыб кириб, ол бёлмеге озады. Ызына кьайтыб, агъач орундукъну аллына ийилген джабыуун кёлтюрюб, тюбюне къарайды. Алайда уллу тёртгюл тазны ичинде сабий джукълаб тургъаны танылады.

А б и д а т. Эртде этеринг да алай эди... Сагъыдатны излеб, кесинг да джылаб, мени да джылатыб... (*Одеялы иеди.*) Джазыкъчыкъ, тууар-туумаз къаллай бир кыйынлыкъ джетди сеннге... Ала бары да аздыла дегенча, къан ичкенле, энди кесинги да излеб айланадыла... Къалай этсин адам, ансызды билген... Азрет - зат керти да бу тегерекде эселе, къалай джокъламай туралла, кьайдам... Аллах, кесинг сакъла, кесинг джакъ бол, къарыусуз къулларынга... (*Намазлыгъын алыб, орундукъну юсюне салыб, намаз этиб башлайды. Тюгел ол да намазын бошагъынчы, терезе азчыкъ кьагъылады. Абидат алайгъа барады.*) Къайсыса?

Б и р х ы р х а у а з: Абидат, ач къоркъма да, менме.

А б и д а т. Азрет болур дейме... Аны ауазыды... (*Ачады.*)

А з р е т (*киреди Абидатны кьучакълайды*). Кече ашхы болсун, Абидат!

А б и д а т. Азрет, джашым... (*Джылайды.*) Бир-бири ызындан бу кыйынлыкъла... Эшитген болурса...

А з р е т. Огъай, мен джукъ эшитмегенме. Бизни юйню эшиклерин нек сакълайдыла?... Нек тынгылайса? Сагъыдат кьайдады?

А б и д а т. Сагъыдат джокъду... Сагъыдат...

А з р е т. Къалай джокъду? Тутханмы этгендиле? Джылагъанны кьойда, айт бери...

А б и д а т. Елтюргендиле... Очай уруб кьойгъанды... (*Азрет кёзлерин кьысыб, бир кьолу бла мангылайындан тутады.*) Азрет. Азрет!

А з р е т. Башым тегерек айланды.. Нек? Алай кириб уруб кеталлыкъ болмаз эди...

А б и д а т. Бу арт кёзюуде эсине тюшсе, не заманда да, кьайсы юйге да атасыны юйюне киргенча кире эди. Алгъын да бир келген эди, дей эди Сагъыдат хариб. Джыланны куйругъундан бассанг, ургъан этеди, джукъзат айтма, дегенем. Бу джол эшта, кесин тыялгъан болмаз. Ол ичиб болур эди, атасыны къанын ичерик, бу аманны куйгъанында, ургъанды да алгъанды. Башха чуруму болгъан эсе да, ким биледи. Кечени бу заманы эди. Джассы намаздан сора арбазгъа чыкъгъанлай, сизни юй табадан атылгъанны эшитдим. Чабдым. Мен ары тюгел джетгинчи, Очай андан чыгъыб, юйню ол мюйюшюне айланыб, ташайды. Бешикге кьабланыб ёлюб тура эди, джазыкъ. Ахырда да муну кьутхарайым деб, мен да сабийни алыб, бери чабдым...

А з р е т. Асырагъанмысыз?

А б и д а т. Огъай. Аны ючюн сакълайдыла эшигинги да. Тюнене кече болгъан эди алай... Мен сабийни келтириб, ол да тохгамай, джылаб турду. Аманны кеминде мен да аны джукълатыб, хоншулагъа да айтыб, сизге баргъаныкъда, сакълауулла келиб тура эдиле. Ары да иймедиле, ёлюкню да бермедиле. «Партизанла ёлтюрюб, аны бла да кьоймай, чанчакълаб кетгендиле, хар нени тинтиб, аланы да табыб, айыбларына джолукъдуруб, алай асырарыкъбыз», дедиле. Эртденбла уа сизни партизанла тиширугъа не кыйынлыкъ джетдиргенлерин кёрюгюз деб, халкъны алайгъа элтдиле. Ма былада болгъандыла ол итликни этгенлени ичинде деб, юч эркишини асмакыгъа асхандыла. Джюрюген хапаргъа кёре уа, аланы кьайдан эсе да келтириб, шахтада ишлетиб тургъандыла. Бир затларын сезген болурла, бу сылтау бла аладан да бошагъандыла. Тамбла асырарыкъдыла.

А з р е т. Тамбла аны тюл, ол эшикни сакълагъан экисин асырарла.

А б и д а т. Азрет, кёз къарангы этме. Сен, джангыз кесинг, ол экисинден онглу болалмазса, сора, орамда да ары-бери джюрюгенлей турадыла...

А з р е т. Абидат, мен сакъ болурма. Ол экисин да къоратыб, ёлюкню да къулакъда къара суугъа дери элтирге керекди. Анда джашла сакълаб турадыла. Бир таб джерде бастырырбыз.

А б и д а т. Сеннге бек къоркъама, Азрет. Энди аны сау эталлыкъ тюлсе. Чыдаргъа кюреш. Мен да эки джашымдан бирден бошагъанма... (*Кёзлерин. сюртеди.*) Кемал бла Маджирден.

А з р е т. Абидат, къалай этесе ол аман джораны. Бусагъатда письмо джюрюмейди, къатын хапарлагъа ийнаныб...

А б и д а т. Немецле былайын алырны аллы бла келгендиле письмола. Алты айны мындан алгъа. Сагъыдат алыб, айтмай къойгъанды. Бюгюн эртденбла джашчыкъны джашырыргъа алай таб болур деб, бешикте джастыгъын, тюбюне салгъанын, джуургъанчыгъын тазгъа алыб сала турганлайыма, аланы арасындан чыгъыб къалдыла...

А з р е т. Бу къатышханда аллай письмоланы бары да керти болуб бармайдыла. Ёлгенди деб сыйыт этиб, талай кюнден кеслеринден письмола алгъанла бу элде болдула? Джаралы болуб, не да бир сылтау бла башха аскер бёлекге тюшген, тахса билирге кетиб, заманында къайталмагъан, дагъыда азмыды къазауат баргъан джерде сылтаула. Штабдагъыла ашыгъыб джазгъан эселе...

А б и д а т (*умутлу*). Ол затланы да унутуб тура эдим. Майна, Махайланы Алимге джашыгъ ёлгенди деб джаздыла да, кёб да турмай джаш кеси келиб къалды талай кюннге...

А з р е т. Былайда Любаны эрине маулут этдире турганлай, кесинден письмо келиб къалгъанында, сен да алайда эдинг да.

А б и д а т. Алайда эдим... Афендиле да не этерге билмей...

А з р е т. Ол затланы кёре, эшите турганлай, алай къыйналыргъа боламыды, Абидат? Ма, къыркъ ючюнчю джыл да джетди. Ол фашистлени ууатыр джылыбызды. Ма, кёрюрсе, кёб турмай келирле тёрт джашыгъ, кёкреклеринде да орденлери, медаллары джылтырай...

А б и д а т. Умут Аллахданды... Азрет, ауузлан...

А з р е т. Кетерге керекди. Сабийни къалай этебиз?

А б и д а т. Сабий огъурлу сабийди. Бек къууаныб къараб турлукъ эдим, алай а аны излеб айланадыла. Меннге да эки кере келиб кетгендиле. Орундукъну тюбюне къараргъа аланы да башлары джетмеди. Саша партизан отрядны командириди деб, ол хапар да чыкъгъанды да...

А з р е т. Ол тюз хапарды. Была аны билгенлери уа аман болду. Джашчыкъны мындан къоратыргъа керекди.

А б и д а т. Да къайры элтириксе бу сууукълада? Ким къарарыкъды?

А з р е т. Танг джарыб къалмаса, Сагъыдатны асырагъандан сора джетиб, алыб кетерме. Алай эталмасам, не тамбла кече, не бирсюкюн келмей къалмам. Не этерик эсенг да, ары держасакъ бол сабийге. Экинг да бир башха юйде бугъунсагъыз, андан игиси уа джокъ эди.

А б и д а т. Энди, бюгюн кеч болгъанды, келлик болмазла. Тамбла не биреуге кирирбиз, не подвалгъа тюшербиз, бизге къайгъы этме.

А з р е т. Да, сора мен чыгъа барайым... Эх, Сагъыдат... Кёз аллымда сюелиб турады... (*Ашыгъыш юйден чыгъады.*)

А б и д а т. Аллах джол берсин, къарыу, кюч берсин, джашым... (*Сурала окъуйду. Орундукъну тюбюне къарайды.*) Сен а джукълайса, мен энтда кёз къысаллыкъ болмам... Бир джукъ къабсанг да боллукъ эди, уатыргъа да кёжюм къыймайды... Не бла булджунсун эке адам?..

(Бир эски, кѳулакѳлы бѳркнѳ алыб, сѳгѳюлген дѳжерле-рин тигиб башлайды.)

Бу кѳзѳюуде сахпаны кѳыйырына О ч а й бла немец офицер чыѳадыла. Экисини да кѳолларында автоматлары барды. Сѳзлерини аяѳгы.

О ф и ц е р. Мен да сеннге игиси болсун, дейме...

О ч а й (онгсунмай). Сау бол.

О ф и ц е р. Сен тирирек бол! Сабийни атасы партизан командир болѳанын билалмай турѳанса. Энди бу тийреде сабийни табалмайса. Ол кѳайсында эсе да, бу хоншуланы бириндеди. Кѳбле ол кѳарт кѳатында болур, дейле. Сен кеслеринден адамса, сѳлеш, анѳылат, сабий бизни кѳолубузѳа тѳшерча эт. Кеси алмаѳан эсе да, аны кѳайда болѳанын биледи...

О ч а й. Сѳлешгенме мен аны бла...

О ф и ц е р. Сѳлешген эсенг да, иги сѳлешмегенсе. Мен анга башха тѳрлѳ сѳлеширек эдим. Не джанын алыр эдим, не тѳзѳюн айтдыыр эдим. Бияѳында тамадаѳа да кирген эдим да, сабийни алыб келгеннге орден да, ачха сауѳа да берликме, деди. Германияѳа солурѳа да иерикдиле... (Очай хаман тѳтѳюн ичеди.) Эркиши бол! Хайда, кел... (Эшикни кѳаѳады.)

А б и д а т. Былай дженгил нек кѳайтды бу... (Ачады.) Не керекди?

О ч а й. Сеннге келгенбиз. Нек джатмай тураса? Эшикни уа алай дженгил нек ачдынѳ? Башхаланы сакѳлай болуренг, дейме.

А б и д а т. Очай, алдайла нек сѳлешесе? (Офицер бѳлмени ичине сынаб кѳарайды.) Эшик кѳаѳылса, ачхан адетди. Джассы намазны ѳтмей, кѳалай джатарыкѳ эдим? Ма, ийнанмай эсенг, намазтыѳѳым да джыйылмаѳанды. (Офицер стол джанына олтурады, аны бу джанында шиндикни да Очай алады.) Джатарѳа теб-регенлей кѳакѳдыѳыз эшикни...

О ч а й. Абидат, сен бир затны анѳыламайса. Уллу Германия кѳартланы сыйларын бек кѳреди, бек баѳа-латады. Кертда алайды да, не этсем да кечерикдиле деген а джанѳылады... (Офицерге бурулуб). Алайды да?

О ф и ц е р. Хо... Алайды. Бек тѳз айтаса.

О ч а й. Ма, уллу Германияны онѳлу офицерлерини бири да шаѳатлыкѳ этеди. Терсликни кечмейле, бы-ланы алдаб адам ѳмѳурде кѳутулмаѳанды. Сен да ойнама. Сабий кѳайдады? Немец тамадала анга аталыкѳ-аналыкѳ этерге излейдиле. Сабийле насыблы ѳссѳнле, тѳйынш-лы адамла болсунла деб, аны ѳчѳюн кѳорешедиле.

А б и д а т. Да мен ѳртденбла да айтхан эдим. Кече джукѳѳа чыкѳмайма. Не партизан, не сабий, не башха адам кѳрмегенме, Очай. Айт нѳгерлеринге да...

О ч а й. Терезенг алаѳа кѳараб турады. Ол кече ай джарыкѳ эди. Саѳыдатны атхан саѳатда тауушну ѳшит-генинге сѳз джѳкѳду. Терезеден кѳарамай кѳоймаѳан-са. Сабийни ким алыб кетди?

А б и д а т. Тохта-тохта... Ол эсиме келмей кѳалай турѳанма.

О ф и ц е р (орнундан кѳлтѳюрѳле). Хы, айт!

А б и д а т. Ала алѳандыла бир ишексиз...

О ч а й. Кимле? Кимни кѳрген эдинг?

А б и д а т. Саѳыдатны ѳлтѳргенлеге айтама... Партизанла...

О ч а й. Абидат, болдунѳ! Сабийни киши да алмаѳанды, ол сендеди. Биз сеннге айыб салмайбыз. Сен джѳмушакѳ джѳреккли, иги адамса, джанынѳ ауруб алѳан болурса. Саѳыдатны ѳлтѳргенликге, сабийни кѳанына да кирмейик деб, партизанла келтириб берген эселе да биз билмейбиз. Кѳалай-алай болѳан эсе да, сабийге эс бѳлгенинг ѳчѳюн сау бол.

О ф и ц е р. Сауѳа берликбиз...

А б и д а т. Аны да билеме. Меннге сугѳугѳуз да керек тѳл эди, сабийни не кесим кѳрсем, не келтирселе аллыкѳ эдим.

О ч а й (*ачыулана тебрейди*). Бюгюн сени юйюнгден сабий джылагъан тауушну эшитгендиле. Огъесе бизни телигеми санайса? Ариулукъ бла бериб къойсанг, кесинге игиди. Тинтиуюл эте келиб биз табсакъ, сокъуранырса. Айтмады деме, бек къатыллыкъбыз...

А б и д а т. Билмеген, кёрмеген затымы былай деб къалай айтырыкъма...

О ч а й (*секириб туруб, бойнундан тутады*). Билесе! Дженгил айт! Айт дейме! Буууб къоярыкъма, къарткъуртха... Сендемиди?

А б и д а т (*ауазы кючден чыгъа*). Джокъду... Билмейме...

О ч а й. Да сора... (*Къаты бууады*.) Ахыр кере сорама: Къайдады?... Айт!... (*Офицер да туруб, герохну аны мангылайына тирейди*.) Айтамыса, ёлтюрөбизми?

А б и д а т (*тылпыуу чыкъмагъанны орнундады*). Ай, сатлыкъ...

О ч а й. Бек дженгил айтдырайыкъ... (*Полгъа быргъайды. Офицер аны табаны бла уругъа тебрегенлей, сабий джылайды*.) Мындады... Эшитдингми?..

О ф и ц е р. Киндер!.. Къайдады?

О ч а й. Былайдады, къайда эсе да... (*Абидат ёрге туралмай кюрешеди*.)

О ф и ц е р. Орундукъ тюбюнде... (*Автоматын мюйюшге сюейди*.)

О ч а й. Къалай билиб къойдунг... (*Орундукъну тюбюне башын тыгъады*.) Ма, турады...

О ф и ц е р. Джашыра билгенине къара аны... (*Ол да Очайча этеди*.)

А б и д а т. Аллах сен сакъла... Берлик тюлме... (*Сюркеледи*).

А з р е т (*киреди*): Бу мында болгъанлай йзлеб айланганма... (*Табаны бла Очайны артындан джетдиреди*.)

О ч а й. Ой! Кимсе?..

О ф и ц е р. Нек къычыраса?... (*Аны да сермейди Азрет. Экиси да тёрт аякъланыб чыгъадыла*.)

А з р е т (*автоматны тутуб*). Къолларыгъызны... Къолларыгъызны кёлтюрюгюз!

А б и д а т. Азрет! Къалай джетдинг... (*Кючден сюелиб, аны къатына келеди*.)

О ч а й. Азретге къара! Тенгим!

А з р е т. Къымылдама! Атарыкъма... Къолларынгы ёрге эт... (*Экиси да къолларын ёрге этгендиле*.) Юйню партизанла къуршалабдыла...

О ч а й. Мен сизге кетерге амал табмай тура эдим.

А б и д а т. Ай немча ит а... (*Джаягъына аямай тартады*.) Мен сабийни алайым...

А з р е т. Быланы хурджунларына бир къара...

А б и д а т. Бусагъат... (*Офицерни героху бла бычагъын алады*.)

О ч а й. Мен кесим огъунакъ берейим...

А з р е т. Къымылдама...

О ч а й. Азрет, аллайла нек этесе? Къоймай кийдиргендиле...

А з р е т. Абидат, герохун ал... Ол бир хурджунуну да къара... Хы, финкасы да барды да... Энди ал сабийни. Ашат, джылы кийиндир... Къымылдамагъыз!

А б и д а т. Бусагъат... Бусагъат... (*Сабийни алыб, ол бир бёлмеге кетеди*.)

О ч а й. Азрет, бир жынгыла... Ма, аллынгда тобукъланайым. (*Офицер ол мюйюшде автоматлагъа мыллык атады. Азретни автоматындан от чартлайды. Офицер ауады*.)

А з р е т. Ёрге тур!

О ч а й. Азрет!

А з р е т. Дженгил тур, аны ызындан ашыргъынчы... Энди иенги сыртынга кёлтюр. Хайда!.. (*Кеси аллына атлаб, сауутланы барын да джыйыб, кимин юсюне тагъыб, кимин хурджунларына салыб, джарашдырады*.) Абидат, боламыса?

А б и д а т н ы а у а з ы: Ма чыкъдым...

А з р е т. Ёргеракъ кёлтюр!

О ч а й. Азрет, энди тенгинги...

А б и д а т (*сабийни одеялга чырмаб чыгъады*). Эл-тейимми дейсе?

А з р е т. Хо, Абидат.

А б и д а т. Бу итден туугъанны кьората эсенг, ким излеб айланлык болур.

А з р е т. Излерикдиле, Абидат! Алайсыз да сен кыйналыр ючюн кьалмадың... (*Сабийни алады. Очайгъа.*) Бар, аллымда! Атла!

О ч а й (*джыламсыраб*). Къайры? Къайры элтесе мени?

А з р е т. Сеничала барлык джангыз бир джер барды... Чыкъ... (*Очай офицерни сыртына келтюрюб, босагъадан атлайды.*) Абидат, сау кьал! Кёб турмай кьууанча тюбеширбиз...

А б и д а т (*аны ызындан*). Эсен бол, джашым! Аллах болсун джагъыгъыз...

Д Ж А Б Ы У.

Джетинчи сурат

Энгишге бурулгъан лампы джарыгында бир бёлмени ичи тунакы кёрюнеди. Тюрю-тюрю хапчюкле асламдыла. Неменле бу юйден джукъ алмагъанлары танылады. Столгъа кьолларын, аланы юслерине да башын салыб, бир тиширыу джукълаб турады. Аны джаны бла орундуку. Орундуку юсюнде дуппурчукъ, алайда сабий джукълагъанын билдиреди.

Эсде болмай тургъанлай, кечеги тынчыкыгъы бузуб, шоккла, автоматла атылыб тебрейдиле. Джукълаб тургъан илгъиб уянады. Тёгерегине кьоркьуулу кьарайды. Эси ол атылгъанла болгъанлай, не этгенин да билмей, сабийни юсюнде одеялы джарапдырады. Орамда адамла чабхан аякъ тауушла эшитиледи. Тиширыу юйню арасында бир кесек сюелиб, дагъыда орнуна олтурады.

Т и ш и р ы у. Бир кечени рахат кьояр эдигиз да...

(*Терезе акъырын кьагъылады. Сабийни джастыгъыны тюбюнден герох алады.*) Сеннге тэзгеними кёргюзейим... (*Терезе энгда кьагъылады.*) Бу алай акъырын кьакъмай эди да... Ол болмазмы?.. Кимсе?

Э р к и ш и а у а з: Эгечим, ары бир ач...

Т и ш и р ы у. Ким керекди?

Э р к и ш и а у а з: Мен джолоучума... Кьоркьма да ач...

Т и ш и р ы у. Ауазын тюрлендиргенине кьара аны... Алай эте уа билесе... Къычыргъан а кесинги ауазынг бла этериксе... (*Герохун да тутуб, сол кьолу бла эшикни дженгил ачады.*)

Э р к и ш и (*кьойнунда сабий барды*). Сау бол, эгечим... (*Юсюне айланыб тургъан герохну кёрюб, тохтайды.*)

Т и ш и р ы у (*герохну столгъа салады*). Бери оз!.. (*Эшикни джабады. Лампаны ёрге этеди. Тиширыу Соня, эшикден кирген да Азрет болгъаны кёрюнеди. Азретни башы байланыбды. Байлау кьан джугъуду. Кьан ызла бетинде да бардыла.*)

А з р е т (*таныйды*). Кечериксе, мен бери келмезлик болуб келгенме...

С о н я (*алкъын танымагъанды*). Тохта!.. Нек кетиб бараса?.. Азрет, сенмисе?

А з р е т. Менме... Кетгеним игиди. Башха юйге киреде деб келгенме...

С о н я. Азрет, алай нек этесе? Танымаймы тураса? Мен Соняма...

А з р е т. Мен алгъыннгы Соняны таный эдим... (*Эшик таба атлайды.*)

С о н я (*босагъагъа сюелиб*). Мен сени джукъгъа иерик тюлме...

А з р е т. Мени кьонакъ этсенг, немецлени бетине къалай кьарарыкъса?

С о н я. Сабийни бери берчи... Мен эрши кёрюне эсем, бар энди... Ол бёлмеге кир да, печни юсюнде джы-

лы суу барды, бетинги, кьолунгу джуу... (Азрет ары кетеди.) Джазыкчыкь, юшюб кьалгъанды да... Бу Миша болур дейме... (Орундукъгъа джараидырыб джатдырыб, Азретни ызындан киреди. Тауушлары андан чыгъады.) Къайда, джаранга къарайым...

А з р е т. Хаталы тюлдю... Аз джетгенди окъ...

С о н я. Алай аз а кёрюнмейди... Тохта, мен байлайым... Хы, болду...

А з р е т. Сау бол! (Ызларына къайтадыла.)

С о н я. Бу джаханим сууукъда Сагъыдат сизни къалай ийди? Былайгъа къайдан чыкьдыгъыз?.. (Ашарыкь салады).

А з р е т. Сорлугъунг джокъду... Сагъыдатдан бошагъанбыз... Ёлтюргендиле.

С о н я. Ким ёлтюргенди? Нек ёлтюргенди?.. (Джылайды.)

А з р е т. Да бусагъатда ёлтюргенлерин нек ёлтюрендиле? Сабийден да бошарла деб кьоркьуб, эгечиме алыб бара эдим...

С о н я. Анга узакъды да...

А з р е т. Эки кюнден бери да джолдама. Энди кёбю да къалмагъан эди, бир джылынайыкь, ауузлана кыкь деб, бу элге бурулдум. Элни кыйырында эслеб кьойдула. Кючден кьутулдукъ...

С о н я. Сеними сюре эдиде?

А з р е т. Хо, бек джунчутдула. Насыбха къолай мараучула тюл кёре эдим, ансы бошалла деб тура эдим... Сен а бери къайдан чыкьдын? Бу кимни юйюдю?

С о н я. Анняны атасыны къарнашыны юйюдю. Кёб болмай ёлген эди. Андан бери бу юйде адам турмагъанды. Посёлокдан кьоратыргъа тебегенлеринде, былайы эслерине тюшген болур эди.

А з р е т. Кьоратыргъа дегенинги ангыламадым. Ким кьоратады?

С о н я. Мен не анга, не немецлеге джараулу адам болмадым. Хаман аманны кьуйдум да турдум. Бир джол-

да аны как къалак бла сермедим. Дагъыда эки кюнден герохлаыны бири тас болду. Ма, бу столда тургъан олду... (Азрет герохну алыб, дагъыда орнуна салады.) Эртде-кеч болса да, бошарыгъымы билген болур эди, бери келтирди да атды. Кесибикилеге джанларма деб тура эдим да, мында тенглери кёз-къулакь болгъанларын кьурутмайдыла. Ол полицай болуб, тийреде мени саламымы алгъан, салам берген болмай тебегенинде, кеси-кесими ёлтюрейим, деб да бир тебретим, сора алгъа андан бошайым дедим да, кесими тыйдым...

А з р е т (ышарады). Бу герох бламы ёлтюрлюк эдинг?

С о н я. Хо.

А з р е т. Муну бла уа ёлтюраллыкь тюл эдинг. Огъу джокъду... (Герохну кесини хурджунуна салады.) Быллай затны юйде тутаргъа болмайды. Кёрселе ачытырла.

С о н я. Сора ол огъу болмагъан герохну нек джюрютгенди?

А з р е т. Сени кьолунга тюшсе да, бу тюшсюн деб, бошуракь айландыргъан болур. Экинчи героху джерлениб да болгъанды, аны сагъыракь да джюрютгенди.

С о н я. Ол хыйласын да билмей эдим...

А з р е т. Соня, энди была алай кёб турлукь тюлдюле. Хорламны кюнюне сау-эсен джетсек, араны айырыбыз. Сен туура алай джанынги кыйнаб да турма... Аны ючюн сени терслебезле. Энди алай къарасанг, меннге да джетерге керекди таякь. Тенгле болуб тургъанбыз... Джылама, ангыларла, Майна, кёрдюнг, алгъы бурун мен да ангыламадым сени. Кьоркьма, сени тюз адам болгъанынги биледиле... Танг атхынчы биз кетерге керекбиз. Сабийни да уят да, бир джукь къабдыр...

С о н я. Саутунга-сабанга кёре, эшта сени башха къайгынг болур. Мишаны меннге кьой, къазауатдан сора алырса. Мен саулукъда анга джукь боллукь тюлдю.

А з р е т. Да, алай десенг да, хо. Эки сабийге бирден къалай къараллыкьса?

С о н я. Къарарма... Сагъыдатны алай этдириб къалай къойдунг? Эл багъасы бир тишируу эди.

А з р е т (ахсынады). Мен бара барайым. Ким биледи, меннге джукъ болгъаны болса, Мишаны кесинге джаш этерсе.

С о н я. Алай къалай айтаса, Азрет? Бу гюнахсыз сабийни къачы сакъласын сени да къыйынлыкъдан...

А з р е т. Сау къал!..

С о н я аны ашырыб, эшикке къылыч салыб, орундукуну къатына келеди. Ол эки сабийге да кѣзюу къарай, сагъышлы сюеледи.

ДЖАБЫУ.

Сегизинчи сурат

Сахна биягъындача турады. Радио ариу къарачай тартыуну согъады. С о н я сабий кийимчиклеге итиу урады. Кесини да кѣлю джарыкъды. Терезеден арбазгъа терк-терк къарайды.

А б и д а т киреди.

С о н я. Сен бютеу элге къонакъгъа келгенсе, огъесе меннге къонакъгъа келгенсе?

А б и д а т (ышарады). Сеннге келгенме, сеннге... Бу джолгъа дери былайда аллай бир джууугъубуз, танышыбыз барды деб да турмай эдим. Фаризат амма мени да къатына олтургуб, барын тизиб чыкъды. Ма эс десенг, эс. Джюз джыл болса да, джукъну унутмагъанды. Ол танымагъан, ол билмеген адам джокъду. Энди келемисе, къаламыса бери, барына да бар, барын да кѣр, кѣллери къаллыкъды деди да, ол айтханланы барына да кирирча болмады, къысха джууукълагъа айланыб чыкъдым... Келмей турамыдыла?

С о н я. Джокъдула. Тюнене огъунакъ келтирирге керек эдиле. Не айтыргъа билмей турама.

А б и д а т. Къалай этсин адам? Къарт бир кюннге

бошлагъан эди да, эки кюнден бери мындама. Бусагъатдан кетмесем, бюгюн да юйюме джыйылаллыкъ тюлме. Кѣрюрге бир бек сюе эдим джашчыкъны. Баш келгеним да аны ючюн эди.

С о н я. Энгда бир кюнню къал. Ким биледи, энди тюбеширик да болмазбыз...

А б и д а т. Уялмазны айтыууна къара... Алай дженгил ѳллюгюмю сеннге ким айтды?

С о н я. Абидат, алай айтханлыгъым тюлдю...

А б и д а т. Немцеде мында сагъатда хорлатмадым ѳлюмге. Аланы къыстагъанлы да беш-алты ай озду. Джатуланы Кавказдан сюргенлей, бир джашым келди. Кѣб турмай саулай джуртубуздан да къыстаб, Гитлерни да асмакъгъа ассакъ, ол бир юч джашым да келлик болурла. Аланы бир кѣрме къой да, сора эрикдирген эсем, ашырысыз.

С о н я. Абидат, биз сенден ѳмюрде да эригирик тюлбюз. Ол саулугъунг бла энтда джюз джыл джашарыкъса. Мен кесими юсюмден айта эдим...

А б и д а т (къайгъылы). Сеннге не болгъанды? Ауругъаннга да ушамайса...

С о н я. Кѣчюб кете айланама...

А б и д а т. Суубаш! Аны ючюнмю джанымы аласа? Бир пелахынг барды деб, джюрегим ѳрге урду. Къайры кѣчесе? Нек кѣчесе?

С о н я. Киши билмеген, киши танымагъан джерге.

А б и д а т. Ий, сен нелени джаншайса? Джарашдырыб айт!

С о н я. Былайда джашаялмайма...

А б и д а т. Джашаялмайма деген неди? Бизни джерледен иги джер къайда табарыкъса? Ариу алай тюл эсе да, ата-бабаларыбыз былайда джашагъандыла, кесинг былайда туугъанса. Джууукъ, тенг, таныш - бары былайда... Нек кетесе?

С о н я (джыламсырайды). Мен сатлыкъны къатыныма, джуртун сатханны.

А б и д а т. Биз сени сабийлигинден танийбыз. Очай терсине кетгенликге, сен ким джанлы болгъанынг джамагъат биледи. Аны юсюне, къаллай къыйын кѣзюуде сау-эсен сакъладынг Мишаны. Бир джары да кетерик тюлсе. Суюсенг, былайда джаша, огъай десенг, посѣлокга къайт, тийренге.

С о н я (*джыламсырай*). Бери джукъ айтмагъанлыкъгъа, хар ким ызымдан кюлгенча, мени кѣргюзгенча болуб турама...

А б и д а т. Башымы бездирме... Ол киши бери келе болур дейме...

С о н я. Аскерден келген адамды... Мен а танымайма ким эсе да... Биреуню излей болурму...

Солдат кийимлери, сыртында аскерчиле джукъ джюрютген мешогу, бир аягыпна да, ауур асхай, киреди. Бетинде къазауатда джараларыны таблары, кѣкюрегинде саугъалары, быллагъа къараб ышарады. Ала да аны бетине къатхандыла, алай а кимге ушагъанын эслерине тюшюралмаидыла.

Э р к и ш и. Кюн ашхы болсун, къызла! Танымадыгъыз, не? Алай бек тюрленнгенме деб турмай эдим...

А б и д а т. Тохта, тохта... Энди таныдым...

С о н я. Азрет!

А б и д а т. Азрет, саумуса?... (*Къаты къучакълайды.*) Мен а сеннге дууа окъуб тургъанма... Къыйда, бир къарама къой...

А з р е т. Саума, Абидат, саума... Бир бек тансыкъ болгъан эдим, мен да сеннге къарайым... (*Бир къолу бла аны къучакълаб тургъанлай, бир къолун саламлашыргъа Сонягъа узатады. Алай а, Соня къолун түтүб къоймай, бир джанындан къучакълаб, джылайды.*) Хы, болдугъуз энди... Сизге уа джыла де да къой... Тохтагъыз, алайсыз да джыламукъла төгер ючюн къалмагъанбыз...

А б и д а т. Биз сени эртде асырагъан эдик... Маулут да этилген эди. Айшат джазыкъ да сеннге джылай, сеннге термиле кетди...

А з р е т (*мыдах*). Анамы ауушханын айтхан эдиле шахарда. Атадан, анадан да айырылдым, ъксюз болдум мен да.

А б и д а т. Алкъын ары бармагъанмыса?

А з р е т. Огъай. Ары бара тура эдим да, тохтамай озуб кеталмадым.

С о н я. Олтур, Азрет!

А б и д а т. Хо, бери оз! Эсибизде болмай тургъанлай босагъадан тюшгенсе да, эс джыялмай турабыз. Соня, хычынларынг не болдула?

С о н я. Келтирейим... Алкъын джылыдыла... (*Ол бир бѣлмеге кетеди.*)

А з р е т. Абидат, сен бери къайдан чыкъгъанса?

А б и д а т. Къонакъгъа келгенме... Кѣбден бери да келеменим къурумай эди. Бирсюкюн а туруб тебреб къалдым. Эшта, сеннге да былайда тюберими джюрегим сезген болур эди.

С о н я (*хычынла келтиреди*). Узал, Азрет. Таулу хантлагъа тансыкъ да болгъан болурса...

А з р е т. Ахыр кере Абидат ашатхан эди хычынла. Экинчи кюнюнде немецле да джетген эдиле. Меннге бир-бирде ол затла къачан эсе да эртде болгъанча кѣрюнедиле, алай а кѣргеними, чекгеними эсиме тюшюре башласам, тюнене болгъанча болама.

А б и д а т. Ол кюнлени Аллах энди кишиге да сынатмасын. Къаллай адамладан айырылдыкъ. Сагъыдат, Саша, Валя...

С о н я. Абидат, къой, Азретни да джангыртма...

А б и д а т. Аша, Азрет, аша, мени джаншагъаныма къарама... Эшта, ъле тебреген сагъатымда да ол адамланы атларын айтырыкъ болурма. Бу аты шхууур артында айтыллыкъ къазауат, энтда ненча адамны ачытырыкъды эке? Не хапар? Гитлерден къачан бошайбыз?

А з р е т. Джауну чегибизден чыгъара тебрегенбиз. Хорламгъа кѣб къалмагъанды, Абидат.

А б и д а т. Да алай болгъа эди... Сау бол, иги хапар айтдың...

С о н я. Абидат, сен да узал!

А з р е т. Хо, бери къошулугъуз, мен да иги узалыргъа тартынаракъ болуб турама.

А б и д а т. Къайда, Соня, бери олтур. Азрет, сусаб да ич...

А з р е т (ичеди). Бу уа джан салыб къояды. «Ийман-дан айырсанг да, айрандан айырма» деб, эртде къара-чайлы билмейми айтханды. Сау бол, бай бол!

С о н я. Халал болсун!.. Азрет, бизни да барды бир къууанч хапарыбыз. Абидатны джашы Кемал аскерден келгенди...

А з р е т. Биягъындан бери аны айтмай къалай тура-сыз? Айтхан эдим да мен, Абидат.

А б и д а т. Сау бол, Азрет! Ол сагъатда келир деб сен умутчу этген эдинг. Джаралары сау болуб бошамагъан-лыкъгъа, джаны саулай къайтды, Аллахха шукур. Энди бир кесек джюрегими да басыб, къалгъан ючюсюн да сакълаб турама.

А з р е т. Ала да къууанч бла келсинле...

А б и д а т. Азрет, энди бир кесек да солудунг, аууз-ланнган да этдинг, айт хапар. Быллай бир заманны къай-да айландынг? Бизге нек джукъ билдирмей турдунг?

А з р е т. Партизан отрядда болгъанымы билесиз. Ахыр къазауатыбыз штабларына чабыуул этген сагъатда болду. Сашагъа да алайда окъ тийген эди. Аланы адамлары, сау-утлары да биз умут этгенден кёб кёре эдим. Алай болса да, дерт джетдирир ючюн къалмадыкъ. Бизден да кёб адам ачыды, къалгъаныбыз, талай кюнден уллу сермешле бар-гъан джерге чыгыб, кесибибизни аскерлеге къошулдукъ. Анда разведчик болуб турдум. Бир джолда, тахса билир-ге баргъан джерибизде; ауур джаралы этдиле. Артда врач-ла эсибизде да джокъ эди, сени адам тюрсюннге саллыкъ-быз деб, дей эдиле. Алай эди бетим. Аны ючюн джукъ билдирмей, джазмай тургъан эдим.

А б и д а т. Азрет, туура алай телесе деб турмай эдим. Сен тиширыуму болгъанса, аллай затлагъа эс бёлюрге? Не уа, бетинг ариуду деб, аны ючюнмю суюе эдик сени?

А з р е т. Бусагъатда да къолай тюлме... алай болса да туура ол болумда къалсам, къайтырыкъ тюл эдим бу джерлеге.

С о н я. Эсинге да келтирме ол затланы. Къачанда сенден суйген, сенден багъалатхан адамыбыз джокъ эди. Энтда алай турабыз.

А б и д а т. Джанынг сау къайтдың, уллу сакъат-лыгъынг джокъ...

А з р е т. Шахардан келе, машинада алгъын мени таныгъан адамла да биргеме келе эдиле. Бу джол таны-май къойдула. Не бек тюрленсем да, Саша танырыкъ эди, атам, анам, башха тенглерим да танырыкъ эдиле. Энди ала да джокъдула. Мишаны юсюнден да сиз джукъ айтмайсыз, мен да сорургъа къоркъуб турама...

А б и д а т. Бош къоркъгъанса. Сен ол дуниядан къай-тханча болуб, эсибиз сеннге кетиб, аны унутуб къойгъ-анбыз. Алгъынгы бурху Мишачыкъды демезсе. Уллу джашчыкъ болгъанды.

А з р е т (къууанчын джашырмай). Къайдады?

С о н я. Бизникиле алыб кетген эдиле.

А б и д а т. Хамаң сени аллынга къараб турады деб, Соня да хапарын айта тура эди.

А з р е т. Атасыны аллына къарай болур...

А б и д а т. Анга ата орнуна сен къалгъанса, сора...

С о н я. Аскерчи кийими бла адам эслегенлей, анга барыб, мени атамы кёрмедингми деб, сормай къой-майды.

А з р е т. Джашчыкъны сау-эсен болгъанына бек къу-уандым. Ёлюмню кёзюне къарагъан къыйын кюнлерим-де да, ол эсеме тюше эди. Аны бла кеси-кесими къат-дырыб, сау къалдым эсем да билмейме. Сен а, Соня, эки гитче сабий бла бек къыйналгъан болур эдинг. Къыз-чыгъынг да уллучукъ болгъан болур?

С о н я (*мыдах*). Къызчыкъ ауруучу эди. Сен келиб кетгенни экинчи кюнюнде ёлдю. Къабыргъа, хоншу бир къарт киши бар эди да, башха адамгъа да билдирмей, экибиз элтиб асырадыкъ. Аны кийимчиклерин Мишагъа кийдирдим. Немецле кетгинчи, аны башха сабий болгъанын киши да билмей турду. Ол къыйын заманлада къуру аны ышаргъанчыгъы джарыта эди мени джашаууму... (*Саутланы джыйыб, ол бир юйге алыб кетеди.*)

А з р е т. Абидат, посёлокдан а не хапар? Кесинг не эте тураса?

А б и д а т. Рудникни джарашдырыб кюрешедиле. Анда алгъын ишлеген адамланы асламысы къазауатда ёлгенди. Къалгъаны энтда уруш этеди. Талай адам келгенди, алай а сакъат болуб къайтхандыла. Алай болса да, къартла, тиширыула да болушуб, кюрешедиле. Кёб турмай, магдадан къазыб тебрерикбиз, дейдиле. Кесим да турама. Сен джашчыкъны алыб кетгенден сора, бир юч кюнден немецле, алгъа сени юйюнгю, аны ызындан мени юйюмю да кюйдюрдюле. Мен да джууукъда, тенгде кече къала айландым. Энди алайда джангыдан бир тыгъырыкъ ишлегенбиз. Джашчыкъ келгенин айтдыкъ. Къызла сау-эсен турадыла. Къарт юйге джыйылгъанлы да кёб болмайды. Кеси къайтханды... Атангы ауушда асырагъанды...

А з р е т. Аны эшитген эдим.

А б и д а т. Сюрюуню эбзелеге аудурады да, джолда бир аягъын юшютюб барады. Аны кеседиле. Ол агъач алгъындан сора уллу хатасы джокъду. Олду хапарыбыз... А джаш, Очай не болуб къалды?!

А з р е т. Сен тинтиуюл этген сагъатда, бир бычагъын табмай къойгъан кёре эдим. Биз артда джугъу болур деб къарагъан да этмеген эдик, къолларын да байламагъан эдик. Кечегиде бычакъны чыгъаргъанын эслемегенбиз. Джюрегине уруб аугъанында, ангыладыкъ болумну... (*Соня къайтады. Ол мыдахды.*) Соня,

Мишаны кёрюрге бир бек термиле эдим, алай болса да мен барайым. Эгечими-затны кёрейим, анамы къабырына къарайым. Сагъыдатны къалайда асырагъаныбызны да бир излейим. Артда келиб элтирме Мишаны...

С о н я (*илгенгенча*). Мен а?

А з р е т. Сен?

С о н я. Мен къалай болама да? Меннге «ання» деб турады. Мен да, аны кесимики болса да, андан бек суюмез эдим. Биз бир-бирибизсиз джашаяллыкъ тюлбюз.

А з р е т (*бир кесек сагъыш этиб*). Тюзю, ол мени эсиме келмеген эди. Мен сени бек сыйынгы кёреме, багъалатама, бу сабийге кёб къыйынынг къорагъанын да билеме. Алай болса да, кеч, сеннге къояллыкъ тюлме. Кесинг билесе, мени да джангыз эгечимден башха адамым къалмагъанды. Эгечими да юйю, юйдегиси, бу уллу дуняда кесим къалыб кетгенме. Бу сабийни джашаууна мен джуаблыма. Саша ёле туруб да аманат этгенди. Къызчыкъ болса да бир, эркиши сабий эркишини ышыгъына къысылгъаны игиди. Аскерчилени ызындан чабады деб, кесинг да айтдынг.

С о н я. Ол а алайды, алай болса да сабийге атадан да, ана керекди. Сора, сени алкъын кёрмегенди, танымайды, меннге уаанамды деб турады. Абидат, сен нек тынгылайса? Бир джукъ айт! Къалай этейик, не этейик, бир оноу эт!

А б и д а т. Да кёзюу меннге джетди эсе айтайым, нек айтмайма. Сабийге ата да, ана да керекди. Алайды, джанларым, кёзлерим... Меннге алай тюрлю нек къарайсыз? Бусагъатда мындан сора да ёксюз сабийле кёбдюле. Мадар бола тургъанлай, аны да ёксюз этсегиз, Аллах кечмез. Иги сагъыш этигиз. Мен энтда барыб, бир джууугъубузну кёрюб къайтайым... (*Кетеди.*)

Д Ж А Б Ы У.

Эпилог

Сахна прологдачы. Атасы бла джашы кѡбырны кѡатында олтуруб турадыла. Мурат хапарны андан арысын сакѡлаб, атасыны бетине кѡатханды. Ол а башын энишге этиб, юллесин дженгил-дженгил тартады.

Мурат. Атам, нек тохтадың?

Азрет. Да бошадым хапарымы... Экиси бир юй болдула. Алай этгенлерине да сокѡуранмай джашайдыла. Ала бир-бирлерин эртдеден таный эдиле. Алай а, ол джашчыкѡ болмаса, джашаулары кѡалай боллугѡун, ким кимге тюберин айтхан кѡыйынды...

Мурат. Сора бу кѡабыр Сагѡыдатны кѡабырымы болады?

Азрет. Хо, сени экинчи анангы кѡабырыды...

Мурат не айтыргѡа, не этерге да билмей, бир атасына, бир кѡабыргѡа кѡарайды. Сора акѡырын ѳрге туруб, кѡабырны тѳгерегине бир кѡат айланыб, сын ташны кѡатына, кырдыкга олтурады.

Мурат (аны ауазы кѡалтыраб чыгѡады). Сора нек айтмай тургѡанса?

Азрет. Гитче сагѡатынгда ангыламазса деб тургѡан эдик. Артда бери кетейик дерсе, деб кѡоркѡдукѡ. Энди ол бизни таныгѡанладан аз адам кѡалгѡанды. Бир кѡауумла ауушхандыла, башха элlege да кѡбле кѳчгендиле. Ананга да айтама, бирден эки болмайды, ансы мен да туууб ѳсген джериме бек тансыкѡ болама. Энди, экибиз да арагѡа алсакѡ, унатырбыз.

Мурат. Сен отпускарарынгда бери келибми тура эдинг?

Азрет. Хо, хар джыл сайын Сагѡыдатны кѡабырына келиучен эдим. Энди Соня бла мен кѡартайгѡанбыз. Бир да кѡуруса джууукѡну, тенгнн кѡатында асырарсыз. Сени сабийлеринг да бу сейир джуртда ѳссюнле. Бы-

лайын Сааа бла Валя да бек сюе эдиле. Сени да атангы дипломуча дипломунг барды. Аны орнун толурурса рудникде. Биз гитчеликден сеннге Мурат дей тебреб, атынг алай кѡалыб кетгенди. Михаил деб таулулада алгѡын ат джюрюмей эди. Сюйсенг, паспортунгу ауушдур да, тюз атынгы джаз. Тукѡумунг Сидоровду. Соня бла мени аны ючюн кѡлюбюз кѡаллыкѡ тюлдю. Сени туугѡан кѡагѡытынг сакѡланады. Ол Абидатдады.

Мурат. Абидат саумуду?

Азрет. Сауду. Джюз джыл болады кесине да. Кѳзлери кѳрмейдиле. Врачла асыры кѳб джылагѡандан сокѡур болуб кѡалгѡанды, дегендиле. Кѡуру кесини юйдегиси болуб да кѡалмай, барыбызны кѡайгѡыбыз да, аны джюреги бла озгѡандыла. Юч джашы да кѡазауатдан кѡайтмагѡандыла. Хар бери келгеним сайын, сени бир келтириб кѳргюз деб, тилеб туруучан эди. Бек кѡууанныкѡды. Бу чегетни ол джанындады посѳлок. Кел, бара барайыкѡ. Алгѡы бурун сени атанга шежде этейик. Посѳлокну арасында асырагѡандыла артда келтириб. Гранит ташдан джонулуб этилген улуу эсгертмеси барды. Кѡазауатда бирге болгѡан тенглери, джууукѡларыбызны кѳрейик. Сора Соняны бери кѡаллайла джыярыгѡыбызны сагѡышын да этерге керекди. Кел!

Мурат. Энтда бир кесек турайыкѡ былайда... (грге туруб келиб, Азретни кѡатына олтурады.) Атам, мен сени быртда бек сюеме... (Азретни кѡаты кѡучакѡлайды.)

Д ж а б ы у.

Эпилог

Сахна прологдачы. Атасы бла джашы кьабырны кьатында олтуруб турадыла. Мурат хапарны андан арысын сакълаб, атасыны бетине кьагханды. Ол а башын энишге этиб, юллесин дженгил-дженгил тартады.

М у р а т. Атам, нек тохтадың?

А з р е т. Да бошадым хапарымы... Экиси бир юй болдула. Алай этгенлерине да сокъуранмай джашайдыла. Ала бир-бирлерин эртдеден таный эдиле. Алай а, ол джашчык болмаса, джашаулары кьалай боллугъун, ким кимге тюберин айтхан кыйынды...

М у р а т. Сора бу кьабыр Сагъыдатны кьабырымы болады?

А з р е т. Хо, сени экинчи анангы кьабырыды...

М у р а т не айтыргъа, не этерге да билмей, бир атасына, бир кьабыргъа кьарайды. Сора акъырын ёрге туруб, кьабырны тегерегине бир кьат айланыб, сын ташны кьатына, кырдыкга олтурады.

М у р а т (аны ауазы кьалтыраб чыгъады). Сора нек айтмай тургъанса?

А з р е т. Гитче сагъатында ангыламазса деб тургъан эдик. Артда бери кетейик дерсе, деб кьоркъдукъ. Энди ол бизни таныгъанладан аз адам кьалгъанды. Бир кьауумла ауушхандыла, башха элlege да кёбле кёчгендиле. Ананга да айтама, бирден эки болмайды, ансы мен да туууб ёсген джериме бек тансыкъ болама. Энди, экибиз да арагъа алсакъ, унатырбыз.

М у р а т. Сен отпускарларында бери келибми тура эдинг?

А з р е т. Хо, хар джыл сайын Сагъыдатны кьабырына келиучен эдим. Энди Соня бла мен кьаргайгъанбыз. Бир да кьуруса джууукъну, тенгнн кьатында асырарсыз. Сени сабийлеринг да бу сейир джуртда ёссюнле. Бы-

лайын Саша бла Валя да бек сюе эдиле. Сени да атангы дипломуча дипломунг барды. Аны орнун толурурса рудникде. Биз гитчеликден сеннге Мурат дей тебреб, атыни алай кьалыб кетгенди. Михаил деб таулулада алгъын ат джюрюмей эди. Сюйсенг, паспортунгу ауушдур да, тюз атынгы джаз. Тукъумунг Сидоровду. Соня бла мени аны ючюн кёлюбюз кьаллыкъ тюлдо. Сени туугъан кьагъытынг сакъланады. Ол Абидатдады.

М у р а т. Абидат саумуду?

А з р е т. Сауду. Джюз джыл болады кесине да. Кёзлери кёрмейдиле. Врачла асыры кёб джылагъандан сокъур болуб кьалгъанды, дегендиле. Къуру кесини юйдегиси болуб да кьалмай, барыбызны кьайгъыбыз да, аны джюреги бла озгъандыла. Юч джашы да кьазауатдан кьайтмагъандыла. Хар бери келгеним сайын, сени бир келтириб кёргюз деб, тилеб туруучан эди. Бек къууанныкъды. Бу чегетни ол джанындады посёлок. Кел, бара барайыкъ. Алгъы бурун сени атанга шежде этейик. Посёлокну арасында асырагъандыла артда келтириб. Гранит ташдан джонулуб этилген уллу эсгертмеси барды. Кьазауатда бирге болгъан тенглери, джууукъларыбызны кёрейик. Сора Соняны бери кьаллайла джыярыгъыбызны сагъышын да этерге керекди. Кел!

М у р а т. Энтда бир кесек турайыкъ былайда... (Ёрге туруб келиб, *Азретни кьатына олтурады.*) Атам, мен сени быртда бек сюеме... (*Азретни кьаты кьучакълайды.*)

Д ж а б ы у.

Башлары

Чыгъармачылыкъ - джашау ант	3
Къатын алмазгъа ант	26
Мырдыда да Гокга ёседи	98
Эрек	150
Джаммотну экинчи шляпасы	203
Дууала	231
Сюймекликни къыйын джоллары	305
Эски шкаф	352
Къайгы	375
Худжу къаллыкъ юй	401
Джандан татлы	468

9 бла 10-чу пьесала 1996-чы джыл чыкыгъан китабда бардыла. Алай а бирини аягъы, бирини аллы тюшмей къалгъанды. Ол себебден бери къошханма.

Билял Добаевич Аппаев

Зеркало жизни

Пьесы на карачаевском языке

Редактор и корректор *Б.Х. Тохчуков*
Компьютерная верстка *В.С. Кочагина*

Формат 60x84 1/16. Усл. л. л. 30,6.
Тираж 50 экз. Заказ 242-2015.

Отпечатано с готового оригинал-макета

ООО «Нартиздат»
г. Черкесск, ул. 1-я Подгорная, д. 2